

NATIONAL INTEREST

JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

3/2010 год. VI vol. 9 UDK 323.1 (=163.40) ISSN 1820-4996

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални интерес

ЕЛИТЕ У ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ

Александар Саша Гајић

ПСЕУДОМОРФОЗА ЕЛИТА ...

Вера Вратуша

ЕЛИТЕ У ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ, ИЛИ
КОМПРАДОРСКА БУРЖОАЗИЈА ...

Дијана Вукомановић

ТРАНСФОРМАЦИЈА ЕКОНОМСКОГ И
ПОЛИТИЧКОГ КАПИТАЛА ЕЛИТА ...

Невен Цветићанин

ПРОЦЕС КОНСТИТУИСАЊА ПОЛИТИЧКЕ
И ДРУШТВЕНЕ ЕЛИТЕ У СРПСКОМ
ДРУШТВУ

Милован М. Митровић

РАЗАРАЊЕ ДРУШТВА И НОВЕ СРПСКЕ
ЕЛИТЕ

Милош Кнежевић

ДЕЕЛИТИЗОВАЊЕ И ДЕКАДЕНЦИЈА

Миле Ненадић

МОНДИЈАЛИСТИЧКЕ ЕЛИТЕ И
НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ ...

Љубиша Митровић

НОВА БУРЖОАЗИЈА И ЊЕНА ЕЛИТА
У ДРУШТВУ ПЕРИФЕРНОГ КАПИТАЛИЗМА

Часопис за национална и државна питања

УДК 323.1(=163.41)

ISSN 1452-2152

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

Година VI, vol= 9

Број 3/2010.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА
ПИТАЊА

ISSN 1452-2152 УДК 323.1(=163.41)

Број 3/2010 год. VI vol. 9 стр. 1-506

Часопис покренут поводом 200 годишњице савремене српске
државности.

Часопис излази три пута годишње.

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса:

Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 3039-380, 3349-205

Email: ipsbgd@eunet.rs

Оснивачи часописа:

Милан Матић, Живојин Ђурић

Главни уредник:

Милош Кнежевић

Одговорни уредник:

Живојин Ђурић

Редакција:

Милош Кнежевић

Миломир Степић

Зоран Петровоћ-Пироћанац

Живојин Ђурић

Обрада текста:

Смиљка Пауновић

Светлана Јовановић

Прелом:

eselog@д.о.о.

Штампа:

eselog@д.о.о.

Тираж: 300 примерака

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И СТУДИЈЕ

<i>Александар Саша Гајић</i>	
ПСЕУДОМОРФОЗА ЕЛИТА: КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД	11-50
<i>Вера Вратуша</i>	
ЕЛИТЕ У ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ, ИЛИ КОМПРАДОРСКА БУРЖОАЗИЈА У ПРОЦЕСУ РЕСТАУРАЦИЈЕ ПЕРИФЕРНОГ КАПИТАЛИЗМА?	51-80
<i>Дијана Вукомановић</i>	
ТРАНСФОРМАЦИЈА ЕКОНОМСКОГ И ПОЛИТИЧКОГ КАПИТАЛА ЕЛИТА У ПОСТ-КОМУНИЗМУ	81-106
<i>Невен Цветићанин</i>	
ПРОЦЕС КОНСТИТУИСАЊА ПОЛИТИЧКЕ И ДРУШТВЕНЕ ЕЛИТЕ У СРПСКОМ ДРУШТВУ – ПРОБЛЕМ ДИСКОНТИНУИТЕТА И „ФЛУКТУИРАЈУЋЕГ ЛЕГИТИМИТЕТА“	107-146
<i>Милован М. Митровић</i>	
РАЗАРАЊЕ ДРУШТВА И НОВЕ СРПСКЕ ЕЛИТЕ	147-170
<i>Милош Кнежевић</i>	
ДЕЕЛИТИЗОВАЊЕ И ДЕКАДЕНЦИЈА	171-221
<i>Миле Ненадић</i>	
МОНДИЈАЛИСТИЧКЕ ЕЛИТЕ И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ У ДОБА ТРАНЗИЦИЈЕ (ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ)	223-248
<i>Љубиша Митровић</i>	
НОВА БУРЖОАЗИЈА И ЊЕНА ЕЛИТА У ДРУШТВУ ПЕРИФЕРНОГ КАПИТАЛИЗМА....	249-270
<i>Љубинко Милосављевић</i>	
ОД ЦАРСТВА СРЕЋЕ ДО ЗГАРИШТА ВРЕДНОСТИ	271-286
<i>Зоран Аврамовић</i>	
МАНИФЕСТНА И ЛАТЕНТНА УЛОГА ДЕЛА ТЕОРИЈСКЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ЕЛИТЕ У СРБИЈИ (1990-2010).	287-306

<i>Миша Бурковић</i>	ТРАНЗИЦИЈА БЕЗ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ, ИЛИ КАКО ЈЕ У СРБИЈИ ОД НОМЕНКЛАТУРЕ НАСТАЛА ЕЛИТА.....	307-328
<i>Слободан Антонић</i>	„МРЕЖА ШКОЛСКИХ ДРУГАРА“ У ПОЛИТИЧКОЈ ЕЛИТИ СРБИЈЕ	329-350
<i>Срђан Шљукић</i>	СОЦИОЛОШКИ ПРОФИЛ НОВИХ СРПСКИХ ВЕЛЕПОСЕДНИКА.....	351-366
<i>Јован Базих</i>	ПОЛИТИЧКЕ ЕЛИТЕ У ДРЖАВАМА НАСТАЛИМ ИЗ БИВШИХ РЕПУБЛИКА СФРЈ - ОБРАЗОВНИ ПРОФИЛ.....	367-388
<i>Наталија Јовановић</i>	УЛОГА ОБРАЗОВАЊА У ФОРМИРАЊУ ЕЛИТА У ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ	389-398

СТУДИЈЕ И ПРЕГЛЕДНИ РАДОВИ

<i>Ђорђе Стојановић</i>	ОДНОС ХАРИЗМАТСКОГ ПОЛИТИЧКОГ ВОЂСТВА И ЛИБЕРАЛНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ	401-425
<i>Љубомир Кљакић</i>	ЕВРОПСКА УНИЈА КАО „МЕКА“ ИМПЕРИЈА И СРБИ	427-468
<i>Владан Станковић</i>	ДРУШТВЕНЕ ЕЛИТЕ У СРБИЈИ	469-490

ПРИКАЗИ

<i>Стојадиновић Миша</i>	ЕЛИТЕ РАСПАДА	493-496
<i>Јелена Тодоровић</i>	УПРАВЉАЊЕ СА ОНЕ СТРАНЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ.....	496-502

CONTENTS

ARTICLES AND STUDIES

<i>Aleksandar Sasa Gajić</i>	PSEUDOMORPHOSIS OF THE ELITES: CULTURAL-HISTORICAL REVIEW.....	11-50
<i>Vera Vratuša</i>	ELITES IN POSTSOCIALISM OR COMPRADORE BOURGEOISIE IN THE PROCESS OF RESTAURATION OF PERIFERAL CAPITALISM?..	51-80
<i>Dijana Vukomanović</i>	THE TRANSFORMATION OF ECONOMIC AND POLITICAL CAPITAL OF ELITE IN POST-COMMUNISM.....	81-106
<i>Neven Cvetićanin</i>	THE PROCESS OF CONSTITUTING THE POLITICAL AND SOCIAL ELITE IN SERBIAN SOCIETY - THE PROBLEM OF DISCONTINUITY AND „FLUCTUATING LEGITIMACY“	107-146
<i>Milovan M. Mitrović</i>	DESTRUCTION OF THE SOCIETY AND NEW SERBIAN ELITE.....	147-170
<i>Milos Knezevic</i>	DE-ELITIZATION AND DECADENCE.....	171-221
<i>Mile Nenadić</i>	MONDIALIST ELITE AND NATIONAL IDENTITY IN THE AGE OF TRANSITION (GLOBALIZATION).....	223-248
<i>Ljubiša Mitrović</i>	THE NEW BOURGEOISIE AND ITS PSEUDO-ELITE IN THE SOCIETIES OF PERIPHERAL CAPITALISM.....	279-270
<i>Ljubinko Milosavljević</i>	FROM THE KINGDOM OF HAPPINESS TO THE ULTIMATE DEMISE OF VALUES.....	271-286

<i>Зоран Аврамовић</i>	MANIFEST AND LATENT ROLE THE PART OF THEORETICAL INTELLECTUAL ELITE IN THE SERBIA (1990-2010).....	287-306
<i>Misa Djurokovic</i>	TRANSITION WITHOUT TRANSFORMATION: HOW IN SERBIA NOMENCLATURE TRANSFORMED ITSELF INTO ELITE	307-328
<i>Slobodan Antonić</i>	“OLD BOY NETWORK“ IN SERBIAN POLITICAL ELITE	329-350
<i>Srdjan Šljukič</i>	SOCIOLOGICAL PROFILE OF NEW SERBIAN LARGE ESTATE OWNERS.....	351-366
<i>Jovan Bazić</i>	POLITICAL ELITES IN THE COUNTRIES FORMED FROM THE FORMER YUGOSLAV REPUBLICS - AN EDUCATIONAL PROFILE	367-388
<i>Natalija Jovanović</i>	THE ROLE OF EDUCATION IN ELITE FORMING IN AFTERSOCIALISM.....	389-398

STUDIES AND REVIEW ARTICLES

<i>Djordje Stojanovic</i>	RELATIONSHIP BETWEEN CHARISMATIC POLITICAL LEADERSHIP AND LIBERAL DEMOCRACY.....	401-425
<i>Ljubomir Kljakic</i>	THE EUROPEAN UNION AS A “SOFT” EMPIRE AND THE SERBS	427-468
<i>Vladan Stanković</i>	SOCIAL ELITES IN SERBIA.....	469-490

REVIEWSALS

<i>Stojadinović Miša</i>	COLLAPSE ELITES.....	493-496
<i>Jelena Todorović</i>	MANAGING ON THE OTER SIDE OF THE NATIONAL STATE.....	496-502

Уводник

Социолошко друштво Србије, у сарадњи са редакцијом часописа *Национални интерес* одржало је, 16. октобра 2010. године, научну конференцију под називом *Елите у постсоцијализму*. На конференцији је учествовало петнаест излагача, са рефератима који чине први и већи део тематског броја часописа. Уз то, у други део су укључена и три накнадно достављена текста, сарадника часописа који нису учествовали на скупу, а у целини су посвећана истој теми.

Методологија организовања скупа предвиђала је да учесници ураде текстове реферата пре конференције, а да их организатор, после одговарајућих рецензија, пошаље свим учесницима конференције. То је омогућило да на конференцији нагласак не буде на представљању саопштења, већ на разговору и заједничком промишљању идеја и налаза - што и јесте задатак научне академске заједнице.

Оваква метода је од стране учесника оцењена као веома добра за развој критичког мишљења, али и за коначно уобличиће квалитетних саопштења. Према општем уверењу, вођена је веома занимљива, корисна и плодна дискусија, чији су изводи емитовани на Трећем програму Радио Београда.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

ЧЛАНЦИ И СТУДИЈЕ

Александар Саша Гајић

ПСЕУДОМОРФОЗА ЕЛИТА:
КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД 11-50

Вера Вратуша

ЕЛИТЕ У ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ, ИЛИ
КОМПРАДОРСКА БУРЖОАЗИЈА У ПРОЦЕСУ
РЕСТАУРАЦИЈЕ ПЕРИФЕРНОГ КАПИТАЛИЗМА?
51-80

Дијана Вукомановић

ТРАНСФОРМАЦИЈА ЕКОНОМСКОГ И
ПОЛИТИЧКОГ КАПИТАЛА ЕЛИТА У
ПОСТ-КОМУНИЗМУ 81-106

Невен Цветићанин

ПРОЦЕС КОНСТИТУИСАЊА ПОЛИТИЧКЕ И
ДРУШТВЕНЕ ЕЛИТЕ У СРПСКОМ ДРУШТВУ
– ПРОБЛЕМ ДИСКОНТИНУИТЕТА И
„ФЛУКТУИРАЈУЋЕГ ЛЕГИТИМИТЕТА“ 107-146

Милован М. Митровић

РАЗАРАЊЕ ДРУШТВА И НОВЕ СРПСКЕ ЕЛИТЕ
147-170

Милош Кнежевић

ДЕЕЛИТИЗИВАЊЕ И ДЕКАДЕНЦИЈА 171-221

<i>Миле Ненадић</i>	
МОНДИЈАЛИСТИЧКЕ ЕЛИТЕ И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ У ДОБА ТРАНЗИЦИЈЕ (ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ)	223-248
<i>Љубиша Митровић</i>	
НОВА БУРЖОАЗИЈА И ЊЕНА ЕЛИТА У ДРУШТВУ ПЕРИФЕРНОГ КАПИТАЛИЗМА	249-270
<i>Љубинко Милосављевић</i>	
ОД ЦАРСТВА СРЕЂЕ ДО ЗГАРИШТА ВРЕДНОСТИ.....	271-286
<i>Зоран Аврамовић</i>	
МАНИФЕСТНА И ЛАТЕНТНА УЛОГА ДЕЛА ТЕОРИЈСКЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ЕЛИТЕ У СРБИЈИ (1990-2010).	287-306
<i>Миша Ђурковић</i>	
ТРАНЗИЦИЈА БЕЗ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ, ИЛИ КАКО ЈЕ У СРБИЈИ ОД НОМЕНКЛАТУРЕ НАСТАЛА ЕЛИТА	307-328
<i>Слободан Антонић</i>	
„МРЕЖА ШКОЛСКИХ ДРУГАРА“ У ПОЛИТИЧКОЈ ЕЛИТИ СРБИЈЕ	329-350
<i>Срђан Шљукић</i>	
СОЦИОЛОШКИ ПРОФИЛ НОВИХ СРПСКИХ ВЕЛЕПОСЕДНИКА	351-366
<i>Јован Базић</i>	
ПОЛИТИЧКЕ ЕЛИТЕ У ДРЖАВАМА НАСТАЛИМ ИЗ БИВШИХ РЕПУБЛИКА СФРЈ - ОБРАЗОВНИ ПРОФИЛ	367-388
<i>Наталија Јовановић</i>	
УЛОГА ОБРАЗОВАЊА У ФОРМИРАЊУ ЕЛИТА У ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ	389-398

УДК 316.344.42(091)

Примљено:
05.10.2010.

Прихваћено:
15.12.2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

стр. 11-50

Александар Саша Гајић *

ПСЕУДОМОРФОЗА ЕЛИТА: КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД **

Резиме

Постоцијалистичка транзиција источноевропских земаља две деценије је протицала у преузимању западног неолибералног културног обрасца и друштвеној трансформацији у складу са њим, по принципу одозго на доле, од елита према народу. Она је довела, у различитом степену и са различитим последицама, до друштвене псеудоморфозе – до културноисторијске појаве када се један културни образац, његове форме и дискурси „неприродно“ накалеме на други културно-историјски тип и његово наслеђе, потисну његов развој, стварајући већтачке друштвене форме, отуђење на линији елита-народ, водећи ка клијентилистичкој стагнацији друштва у којој постоји дубоко неразумевање и „културни рат“ на релацији „доминантних мањина“ и обесправљог „унутрашњег пролетеријата“ (Тојнби). Рад стога даје историјски преглед типичних псеудофоморфоза елита и њиховог сукоба са народом, од античких времена преко компрадорског феномена у периоду колонијалних освајања све до, за постсоцијалистичку анализу кључног, „руског случаја“ и осталих случаја псеудоморфоза под руководством елита

* Институт за европске студије, Београд

** Рад је настао у оквиру пројекта 149026 кога финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

са намерама модернизацијских стремљења (кемалистичка Турска, шахов Иран итд) као и њима супротних примера, како би се кроз овај преглед уочиле основне историјске тенденције „културног рата“, друштвених поларизација и сукоба као последица културних промена у њиховом вишелинијском развојном току.

Кључне речи: елита, културна псеудоморфоза, културни сукоби, модернизација

*Њихови мудријаши видели су
Електрично светло на Западу,
и дођоше да га обожавају.¹*

Транзиција бивших реал-социјалистичких земаља протекла је у дводеценијском стремљењу које је подразумевало трансформацију друштва у складу са линеарно схваћеном модернизацијом као вестернизацијом. Преобликовање друштва по западном моделу и њихова шира привредно-политичка интеграција, приказивана и доживљавана као неминовни, светски тренд, подразумевала је усвајање не само основних облика друштвеног уређења и функционисања (вишестраначки парламентаризам, подела и контрола основних грана власти, тржишна привреда, приватизација) и преузимање нових технологија, већ и образаца понашања и мишљења као ефикаснијих и, самим тиме, супериорнијих. Зато се модернизација ових простора, још више од привредне и политичке трансформације, претворила у један културни експеримент. Ово темељно преобликовање друштва, народа и појединаца, са свим противуречностима који су из њега проистекле и са којима се свакодневно суочавамо, одвијало се одозго надолу, од затечених постсоцијалистичких елита према народу. Те су елите, након што је марксистичка идеолошка матрица којом су се легитимисали, у оквиру које су посматрали свет и функционисали - доживела свој неславни крај, у различитом обиму и са различитим интензитетом пригрлила западне начине као непорециве основе даљег друштвеног развоја. У зависности од затеченог друштвеног стања и културног наслеђа претходних епоха, овако схваћена и примењивана транзиција довела је, у различитом степену

1 Bridges R., *The Testament of Beauty*, I-II, 594-595

и са различитим последицама, до „пseudоморфозе“ елита и, кроз њу, до - својеврсне друштвене „пseudоморфозе“.

Савремена теорија елита није се до сада темељно бавила овом тематиком. Поред основне проблематике проучавања односа моћи која у модерним друштвима постоји између управљачких мањина и већине, затим врста елита и њихових међусобних релација те начина којим они доминирају друштвеним структурама, актуелна друштвена теорија више се окренула проучавању уједињених и разједињених елита² као начина разумевања стабилних и нестабилних друштвених система и политичких режима, односно њиховог осцилирања између демократских и ауторитарних облика владања, или пак проучавању настанка транснационалних елита.³ Теоријски приступи овим темама готово искључиво су вршени кроз постулирање оптике западног друштва и њених структура као универзалног модела и за проучавање и за друштвено саобраћавање. Проучавања западних класика теорије елита,⁴ везана за елите у земљама у развоју, то јест њиховог одношења према традицији и модерности, зато нису изашли из западњачке оптике у правцу дубљег културно-цивилизацијског приступа, већ су се махом задржавала или на процесима индустријализације и њеним последицама по питању друштвеног раслојавања, или на стварању типологије елита у друштвима у развоју и њихове модернизацијске функције,⁵ такође махом посматране из перспективе линеарне западњачке модернизације. Ни постмарксистичка друштвена теорија, првенствено она развијана у латиноамеричким постколонијалним земљама, није успела да из своје „идеолошке ко-

- 2 Нпр. Higley, John and Michael G. Burton. 1989. "The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns." *American Sociological Review* 54:17-32. Детаљније о овој теми код: Cammack Paul, «A Critical Assessment of the New Elite Paradigm», *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun., 1990), стр. 415-420
- 3 Као нпр. у радовима Кристофера Леша, *Побуна елита*, Светови, Нови Сад, 1996 или Александра Панарина, *Россия в циклах мировой истории*, Издательство московского университета, Москва, 1999. Више код: Антонић Слободан, *Криза демократије и транснационалне елите*, Филозофеме, Нови Сад, 2006, стр. 69-88
- 4 Ботомор Томас, *Елите и друштво*, Медитеран, Нови Сад, 2008
- 5 Clark Kerr, John Dunlop, Frederick Harrison, Charles Myers, *Industrialism and Industrial Man*, глава 3, "The Industrial Elites and their Strategies", Harvard University Press, Cambridge, 1960

шуљице“ дубље закорачи на културно-цивилизацијско тле. Пословично одбацујући функционалистички приступ, бихевиоризам и линеарну модернизацију, као вид једнолинијског и еволуционог теоријског приступа, што прикрива природу политичке доминације те економске експлоатације у односима капиталистичких „центра“ према „периферији“;⁶ а у корист историјско-структуралног прилаза социјалним проблемима, вишелинијској еволуцији и оспоравању наметања дуализма традиционалног и модерног,⁷ заговорници другог приступа су, кроз призму дијалектичког материјализма, своја истраживања усмеравали ка историјском проучавању процеса производње што је културно-цивилизацијски приступ или изобличавало или потискивало у други план, а цео проблем елита доживљавало углавном као израз „унутрашње колонизације“.⁸ Штета, јер су друштвена истраживања управо свој највећи продор током двадесетог века доживела проучавајући историјски развој културно-цивилизацијских типова. Од истраживања Вебера (Макса и Алфреда), Сорочкина, Диркема, Шпенглера, Тојнбија и Киглија, преко Бродела, Мек Нила, Волерстина, Багбија и Ајзенштата, све до Хантингтона, Турчина и Дајмонда, уврежило се схватање да је немогуће промишљати развој човечанства ван његовог „центрирања“ на културно-цивилизацијске творевине, њихове вредности и изразе, као и облике њихових међусобних интеракција и утицаја („Људска историја је историја цивилизација“⁹). Исто тако, ни улога елита у друштвима и њиховом развоју не може се посматрати ван културно-историјског контекста, поготово зато што културни утицаји иду и шире се или се примају и преузимају - пре свега преко или уз помоћ елита. Управо у том смислу значајан феномен предста-

6 Видети Зборник *Латинска Америка: неразвијеност и револуција* (прир. Љубомир Палигорић), Просвета, Београд, 1983

7 Код, рецимо, Андре Гундер Франка у његовим многобројним књигама, попут *Capitalismo y subdesarrollo en America Latina, Siglo XXI*, Mexico, 1973 и др.

8 Казанова Пабло Гонзалес, «Унутрашњи колонијализам» у Зборнику *Латинска Америка: неразвијеност и револуција* прир. Љубомир Палигорић), Просвета, Београд, 1983, стр. 215-236

9 Хантингтон Семјуел, *Сукоб Цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 43

вља друштвена „псеудоморфоза“ која се остварује пре свега кроз „псеудоморфозу“ елита.

Шта, уопште, представља „псеудоморфоза“? Овај термин, првобитно употребљаван у минералогiji, за потребе културно-цивилизацијског истраживања преузео је Освалд Шпенглер у четворотомној „Пропасти запада“ (Untergang das Abendlandes)¹⁰ како би поткрепио своје тезе о културном утицају где празне форме једне цивилизацијске творевине бивају механички накалемљене на други културно-историјски тип, притискајући га и при томе стварајући вештачке, па и фарсичне културне облике. За разлику од кристалних супстанци која се ужљебљују у празнине настале у геолошкој подлози распадањем дотрајалих минералних структура што их терају да преузимају облике својих претходника и, самим тиме, заваравају посматрача који не подвргава њихову природу хемијској анализи, у културно-историјским утицајима ове форме доводе до различитих унутарцивилизацијских проблема: од епигонских културних творевина и механичког синкретизма до културних расцепа, одвајања делова структура од сопствених културних темеља и насилног наметања преузетих „културних форми“ које коче њихов унутрашњи развој. Арнолд Тојнби је у „Проучавањима историје“¹¹ на овом трагу, а у складу са својом „теоријом изазова и одговора на њих“, у компаративном проучавању културно-цивилизацијских творевина уочи опасности од „механичности подражавања“ као израза раскола у друштвеном бићу у појединим културама у периодима њиховог цивилизацијског опадања,. Све ово се огледа у погоршаном функционисању и одношењу некада креативних, „доминантних мањина“ и наспрам спољног, али пре свега наспрам „унутрашњег пролетеријата“ - то јест у односима елита и већина у друштвима унутар великих културно-историјских здања.

Културни утицаји између рата и мира

У примитивним, предцивилизацијским заједницама и древним културама немогуће је уочити чак и назнаке псеудоморфозе услед непостојања културне размене између удаље-

10 Шпенглер Освалд, *Пропаст Запада*, Кристали, Београд, 1990

11 Тојнби Арнолд, *Проучавања историје*, ЦИД, Подгорица, 2002

них цивилизација (нпр. Кине и Египта, предаријске Индије и Кине, неолитске културе мегалита и месопотамске цивилизације, древних андских и мексичких протокултура). Дакако, поменуте старе културе свакако су утицале на своје варварско окружење, привлачиле га у свој културни круг, и, док су биле моћне, апсорбовале га. Њиховом утицају биле су најпре изложене примитивне племенске прото-елите, старешине и њихово сродство, заметци креативних мањина у родовско-племенским заједницама која су осцилирала између номадског и аграрно-седачког начина живота и последичног, испрва незнатног, друштвеног раслојавања у задатим оквирима племенског култа. Варварска освајања древних култура током њихових кризних турбуленција и њихово устолочење у ратничку елиту, намах их је културно преобликовало и апсорбовало у културни тип који су, само на први поглед, „освојили“. Читава кинеска историја препуна је апсорбовања турско-монголских освајачких дружина, историја древног египатског царства азијских завојевача („Ааму“, од којих су Хикси који су „срушили“ Средње Египатско Царство само најпознатији пример), а мезоамеричка и јужноамеричка цивилизација варварских племена са „севера“ (Толтеци и Астеци у Мексику, као и Инке у Перуу, били су од стране домицилних култура асимиловане ратничке дружине варварских освајача). У случају пак да древне културе претходно толико ослабе и доживе цивилизацијску дезинтеграцију, варварске протодржаве настале над њиховим некрополама представљале су само бесловесно поигравање са крхотинама урушеног културног блага, својеврсну иронију историје која сведочи о пропадивости свега људског. Њихова каснија рецепција заправо представља „учитавање“ у преостале културне споменике и наслеђе, културно у много чему другачијег значења унутар новонасталих, младих културних творевина, са другачијим погледима на свет, другачијим устројством и – другачијим елитама. У овом контексту треба гледати хеленско заузеће пелашко-минојског света, хетитско освајање Мале Азије у средњем бронзаном добу, индоевропско заузеће индијског потконтинента, настанак варварских ранофеудалних држава на развалинама античке грчко-римске цивилизације, израстање мезоамеричких варварских „полиса“ на рушевинама цивилизације Маја...

Ни у супротном случају – експанзији развијених култура на просторе предцивилизацијских варварских творевина - не видимо ништа налик дубљим културним укрштањима. Племенски савези под налетом цивилизација у напону попуштају темељно и трајно, војно и културно потчињени. Примитивна прото-елита или бива уништена, или потпуно културно преобликована, док се културни утицаји у периоду до њиховог потчињавања готово правилно одвијају у преузимању виших технологија, покушаја преобликовања племенске организације у јаче и веће облике, увек кратко-трајне и безуспешне, док се сопствена протокултура развија у виду одбрамбене реакције на надмоћне утицаје освајачких цивилизација (уобличиће „културе отпора“). Историја египатских освајања Либије и Нубије, кинески продори и Централну Азију, грчка и касније римска освајања света иберогалских и илиро-трачких варвара, средњовековно германско освајање Прибалтика, колонијална западњачка освајања Африке, Северне Америке и Океаније, веома су налик једна другом. Војном и културном затирању примитивних протокултура које попримају димензије геноцида и културоцида што отпочињу темељним истребљењем племенских прото-елита, претходи њихово тврдо опирање завојевачким културама уз покушаје стварања најширих одбрамбених савеза. Они иду од конфедералног удруживања (нпр. антиримски галско-ибески и германски савези – од Свева и Маркомана до устанака Ариминија и Верценгеторикса; западно-словенски и балтски савези опирања германским тевтонским крсташима; северноамеричке индијанске конфедерације Понтијака и Текумсеа; араукански отпор шпанским конкистадорима у Чилеу) до покушаја стварања „варварских империја“ (нубијско древно краљевство; царство Зулуа у Африци).

Чак ни судари између развијенијих цивилизација, приметни у каснијим историјским раздобљима, између култура у експанзији а других у регресији, не доводе до укрштања културних форми, већ до распада потоњих, уз уништење њених елита и заузећа њиховог места од стране завојевача. Потом следи темељни културоцид побеђених и постепена културна асимилација покорених већина. Уништење царстава Инка и Астека, римско-картагинска „борба на живот и смрт“ и 3. веку пре Христа или асирско освајање старомесопотам-

ских цивилизација, спадају у категорију сукобљавања различитих развијених цивилизација.

Описани кратак и свесно поједностављен приступ свакако не спори да су културно-историјски типови у свим временима када је између њих постојао контакт вршили међусобни утицај, размењивали све врсте добара, нарочито у периодима мира када су се одвијали много интензивнији међуцивилизацијски додирни него у периодима ратова и освајања као значајно временски краћим и „ексцеснијим“ раздобљима. Источномедитеранска, северноиндијска и културна размена у југоисточној Азији биле су веома развијене, као и додирни запада и ислама, ислама и Индије, Индије и Кине. У периодима када нису ратовали, Римско и Персијско царство свесрдно су размењивали све врста добара. Ипак, трговина робама и усвајања технологија шириле су се кроз континентална пространства споро, често и вековима. Штампане, кинески изум из 8. века, дошло је у Европу тек у 15. веку, а хартија, у Кини употребљавана већ у 2. веку, у Јапан је пристигла тек пет векова касније, да би у исламској цивилизацији била прихваћена у 10. а на западу тек у 13. веку. Открићу барута, које се одиграло у Кини у 9. веку, четири века је требало да се одомаћи у исламском калифату, а у Европи тек у зрелом средњевековљу. Међутим, ширење идеја, уметничких форми и других облика стваралаштва дешавало се или још спорије, или је изостајало. Ако би се и одиграло, претходило му је „културно преобликовање“, превредновање кроз призму носећих културних вредности и провера и сопственом културно-цивилизацијском контексту, а не слепо и једнодушно прихватање. Примера ради, културно ширење будизма, шест векова од свог настанка, са простора Индије у Кину значило је прво његово преобликовање у „кинески будизам“, онај будизам прилагођен кинеском културном наслеђу и друштвеном животу. Надаље, рецепција кинеске верзије махајана будизма на јапанским острвима приметно је „јапанизирана“ и тек после апсорбована у облицима цодоа, кокеа и зена. Ово су само неки од безбројних примера „да не постоји конвергенција ка културно укрштеном хомогеном свету. Уместо тога, изгледа да постоји непромењивост образаца који су се у, у посебним облицима, развили током историјског и раних

модерних ступњева развоја.¹² Културна размена доводила је до трансфера технологија, док је у другим сферама долазило до „селективног позајмљивања“. Шпенглер, Фробениус или Хантингтон зато уочавају да „примајуће цивилизације селективно позајмљују од других цивилизација и то позајмљено прилагођавају, трансформишу и асимилију тако да јачају и осигуравају опстанак централних вредности или ‘паидеума’ својих култура.“¹³ Исто тако, и поред непосредних културних додира, ратова и мирних раздобља, постоје примери непостојања било каквог иоле значајног културног утицаја једне цивилизације на другу - хеленистичка културна експанзија ношена са Александровим освајањима нпр. није оставила готово никакав утицај на Индију и тамошње Царство Гупта.¹⁴

Елите и културни утицаји

Пресудни значај у овим процесима, својом централном позицијом и истакнутом улогом у друштвеном животу, одувек су имале друштвене елите. Елите не одређује само положај у вршењу власти или утицају на њу, нити само поседовање личних врлина, знања, особина

и ауторитативних позиција у организованим облицима друштвеног живота, већ пре свега - *вршење свих ових улога на основу темељних друштвених вредности као изворишта култура из којих израстају сви друштвени облици, сам друштвени живот.* Функционална позиција предводника, „креативних мањина“ и узора које већине следе и опонашају, огледа се у способностима елита да на вредносним и културним основама осмишљавају управљање и развој друштва, да руковођени њима одговарају на изазове на различите начине, прилагођене природи изазова и другим постојећим околностима. Испуњењем ових функција јача се друштвена

12 Rainer Baum, “Authority and Identity: The Invariance Hypothesis II”, Zeitschrift fur Soziologie, 6, oct. 1977, стр. 368

13 Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1998 стр. 83

14 Малобројни хеленизовани слојеви на ободима индијског потконтинета, настали освајањем хеленистичког дијадоха, Деметрија из Бактрије око 180. године пре Христа, потпуно су уништени од стране припадника хинду културе четири века касније. Исто се десило, у периоду културног затварања, и са малобројним јапанским хришћанима и 17. веку, које су век раније покрестили римокатолички језуити.

кохезија, интезивира солидарност (фамозна „асабија“ Ибн Халдуна)¹⁵ и смањују разлике и супротстављености унутар друштвених стратификација. Успешни одговор елита који их обједињује са већинама око вредности којим се руководе у ношењу са изузетном тешким, пресудним изазовима што се, по историјском правилу, интензивно одигравају на међукултурним, метаетничким пограничним подручјима („феномен границе“, крајине, *frontier-a*) доводи не само до формалног друштвеног консензуса, већ до осећаја солидарности као полазишта културно-цивилизацијског јачања, друштвеног развоја и просторног ширења.¹⁶

Елите двоструко пресудно делују у сфери културних утицаја: као чувари израза културе из које потичу; и као они који доносе и спроводе пресудне одлуке у суочавању са деловањем спољних културних утицаја. У првом случају, оном усмереном унутар структура сопственог друштва и свог културног типа, елите као креативне, доминантне мањине стварају и одржавају обичајне форме које симболички репрезентују културне вредности, а које „некреативне“ већине преузимају и опонашају. Динамичке, пак, процесе унутар сопствених друштава елите креативно преумеравају, реконструишу постојеће институционалне изразе како би, у новим условима, представљале погодан миље за бар приближно преклапање динамичних кретања са вредносним димензија култура и друштвеним односима у којима се они одигравају. Успешност или неуспешност одговора на ове унутрашње изазове потврђује или оповргава стварну природу елите. Случајеви „неуспеха самоодређења“ (Тојнби) у динамичким друштвеним процесима, самодобитност, ускогрудо затварање и „петрификација“ у обичајним, идејним и институционалним формама које су раније створене а које постају неподесне за правоваљано решавање новонасталих ситуација (као у новозаветној метафори „о новом вину и старим мешинама“) симптоми су кризе елита – њиховог „промашаја“, на индивидуалном пољу узрокованог пороцима и страстима што, насупротив темељним вредностима, увек вребају оно

15 Ibn Khaldun, *Muqaddimah: An Introduction to History*, Pantheon books, New York, 1958

16 Видети о овоме изузетну студију империјалних животних циклуса код Турчин Питер, *Rat и мир и rat*, Порталибрис, Чачак, 2006

„људско, сувише људско“, а који се потом шире на друштвени и културни план. Пуко одржавање обичајних и институционалних форми зарад очувања стечених управљачких позиција, лицемерно поигравање културним вредностима и (отворено или прикривено) понашање супротно њима - све то су симптоми који показују да „када елите престану да воде, њихова власт се претвара у злоупотребу; масе тада почињу да се буне, док власт тежи да успостави ред драстичном акцијом. Орфеј који је изгубио своју лиру или заборавио како се на њој свира узима тада у руке Ксерсов бич, а исход је стравичан неред“¹⁷ - указује нам Тојнби описујући расточење, распад цивилизацијских творевина услед губитка усклађености између делова који сачињавају једну културну целину, односно - сукобе маса, „унутрашњег пролетеријата“, са скупинама дегенерисаних елита које покушавају да задрже свој доминантни положај.

Други случај, онај који се тиче понашања елита у правцу самоодређења према културним утицајима споља, такође игра једнако значајну улогу „одговора на изазове“. Страни културни утицај није само форма понашања и вредновања; није тек идеја, начин или дело – он је нераскидиво везан са другим културним искуствима и његовим развојем; културно и друштвено је конституисан у другим историјским и културним условима. Његова „конструкција“ због тога одражава односе знања и моћи који одговарају другачијим перспективама спознаја, циљевима и интересним пројекцијама – па стога и његово некритичко усвајање представља „неприродно калемљење“, имитативни покушај који или не доноси исте културне резултате као у матичним културама, већ је - или контрапродуктиван - или пак доводи до структурног потчињавања друштва не само „увезеним“ вредностима, већ и њиховим оригиналним „испоручиоцима“.

Хантингтон је уочио три врсте културне реакције која се одиграва опредељивањем елита према овим утицајима. Он их је везао за „одговоре на западну модернизацију“, мада се могу уопштити и применити на све историјски познате случајеве међукултурних утицаја. То су: културно одбацивање (уз свођење размене на ниво преузимања технолошких

17 Тојнби Арнолд, *Проучавања историје*, ЦИД, Подгорица, 2002, стр. 241

иновација), културно прихватање, и делимично културно прихватање уз превредновање и делимично културно одбацивање.¹⁸ Док први и трећи случај говори о (стварној или умишљеној) снази и способности елита и култура њихових друштава, други несумњиво говори о слабости. *Шта нам друго потреба преузимања „увезених“ форми (па биле оне најбоље и најкреативније у матичним културама) и њихово примењивање без „адаптације“, казује него о недостатаку сопствене креативности, вредносне утемељености и неизраслости у суочавању са изазовима које прете друштвима?* Први случај уочили смо у античком хиндуском одбацивању хеленизма, у јапанском и кинеском првобитном затварању према западним утицајима (до „Мејџи“ реформе, односно Опијумских ратова), у одбацивању свих неисламских утицаја код фундаменталистичких покрета (нпр. авганистанских талибана), у међусобном антагонизму хинду и исламске културе (примери Пакистана и Бангладеша)... Други случај, онај који се тиче некритичког усвајања културних утицаја – може се уочити од античких времена и процеса хеленизације древноегипатске, сиријско-месопотамско-персијске културе гвозденог доба све до позападњачења западних друштава при покушајима њихове модернизације. Овај случај се и налази у фокусу нашег истраживања јер су његове последице управо „псеудоморфоза“ – она елита, и кроз њу – она која се тиче култура.

Како се огледа ова псеудоморфоза која наступа кроз некритичко преузимање културних утицаја? Испрва, преузетим културним утицајима елите са помањкањем креативности и вредносне утемељености се поново легитимишу у намери да опстану у досадашњој друштвеној и културно-цивилизацијској улози. Међутим, увезене „културне иновације“ само прикривају дисфункционалност елита и њихову неспособност да пруже креативне одговоре друштва која воде на спољне и унутрашње изазове. Посреди је дубока заблуда – тачније речено, смеса забуне и самообмане, где се спољни утицај, а заправо спољни изазов - представља као спасоносно „решење“, као лек за унутрашње нарушено стање

18 Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1998 стр. 79

равнотеже. Затим, при преузимању ових утицаја, елита, и то она која је изгубила својства „креативне мањине“ и постала само „владајућа мањина“, ствара културни амалгам механичким укрштањем усвојених и преосталих оригиналних образаца понашања и вредновања. Овај културни амалгам се даље, процесима преузимања кроз опонашање, током неколико генерација постепено преносе низ друштвене лествице – од елита – аристократије, владајућих слојева, градског становништва, угледних професија и стручњака – према већинама, до свих слојева народа. Међутим, супротно надањима, интензивирано културно „калемљење“ кроз дужи временски рок продубљује не само увек приступи, „природни“ јаз међу генерацијама – разлику између младих, који су под јачим утицајем новина услед жеље за афирмисањем кроз опонашање елита, и старијих, лишених у претежнијој мери тих утицаја у корист држања провереног, „оног на шта се навикло“ - већ, недуго потом, и као „криво срастање“ што води до постепеног неразумевања већег или мањег дела друштвених група наспрам сопствених културних основа и њених вредности. Праг када „културна смеса“ прелази у „пseudоморфозу“ је онај када увезени образци постају критеријум оцене свега другог; када се све постојеће, од наслеђеног до створеног - посматра и вреднује у односу на усвојене, увезене утицаје и када се уз њихову „помоћ“ убудуће симулира „креативност“ која то више није. Надаље, овај процес у коме друштвене елите предњаче у самозаваравању зарад очувања привилегија, врши додатно раслојавање друштва. Његови главни делови – класе, сталежи и професије почињу да се, гледајући од елита наниже, самозатварају, уз јачање опонашања усвојених образаца којим ово затварање (само)оправдава уз пословично рабљење позиција које то „заустављање“ подразумева. Заједница културе и осећања припадности, заједништва (заједница „судбине“) почиње да се дезинтегрише, док у поступно одељеним друштвеним групацијама све врсте разлика, од начина размишљања и вредновања, преко социјалних, имовинских и професионалних, почињу да се повећавају и постају дуготрајне.

Негативни резултати поцепаних заједница („подељене нације“ и „подељене културе“) испољавају се у животу друштва обухваћеног „пseudоморфозом“ на сваком кораку: ели-

те и њима подложни слојеви на једној а масе становништва на другој страни више се не разумеју, не проналазе заједнички језик. Долази до инфлације двоструких стандарда, пораста друштвене неправде, хаотичних притисака и отпора, до отежавања преласка из једне друштвене групе и сталежа у други. Обузето увезеним образцима ради самоправдања, културно стваралаштво мањинских, „виших“ слојева одише епигонством, трећеразредношћу и неверодостојношћу. Оно се агресивно промовише „доследоношћу“ у претераном опонашању узора и све острашћенијем преузимању њихових ставова и идеја. Овакво „стваралаштво“ не само да је неутрицајно, већ, у склопу са свим другим околностима везаним за поделе и затварање, спречава озбиљно сагледавање, ширење или адаптацију и свих новина које надаље пристижу споља, али и свега оног што настаје одоздо, у „културним темељима“ поцепаног друштва које, барем у смислу јавно доступног утицаја, битише ван институционалног живота, на „маргинама спонатности“. Културна „псеудоморфоза“ тада трајно омета и спречава сарадњу свих друштвених структура у стваралачким делатностима у најширем смислу те речи.

Друштва обузета „псеудоморфозом“ елита бивају тако испуњена све већим тешкоћама, оптерећена разним додатним недаћама непознатим оригиналним културама које су им ове утицаје испоручиле. Покушаји реформи као „одговори на изазове“ по увезеним образцима без изузетка су контрапродуктивни и безуспешни, стварајући још већу културно-цивилизацијску пометњу. Отуђене елите на то одговарају још извештаченијим, „доследнијим“ и насилнијим наметањем увезених форми одношења и вредновања које грчевито шире по друштвеним вертикалама. Овакве насилне активности временом стварају обострана непријатељства између њих и „тихе већине“. Резултати показују да, упркос намерама, наметнути „развој“ по увезеним образцима исти заправо кочи и дугорочно води друштво у правцу његове делимичне или потпуне парализе. Елита, наравно, примећује опадање стваралаштва и свакојаке продуктивности, „чињеницу да је његов културни експорт развијен веома слабо, да се ширење преузетих новина код њих одвија веома успорено и с тешкоћама, да је знатан део његовог националног тела веома мало или ни мало укључен у културу коју он сматра

‘највишом’.¹⁹ Вреднујући по увезеним критеријумима, оним који су и довели до стања „укочености“, својеврсне друштвене парализе, елите обузете „пseudоморфозом“ извлаче погрешан закључак, па, на основу поразних резултата, узроке томе проналазе *не у увезеним формама, већ у друштвеном и културном ткиву на који се ове форме „слабо примају“*. Овоме следи „логичан“ закључак како су страна култура и страни народи „бољи“ и „надмоћнији“ над сопственим - јер тамо ови образци успешније функционишу. Због тога елите преузимају као „више“ и „боље“ не више само форме понашања и вредновања, већ и страну интересну историјску перспективу. Након тога, прво престају да уважавају вредности и значај сопствене већине, народа, да би потом, полако, почели да га презиру.

Презир доводи до двосмерног деловања – до нескривеног културног и политичког стављања елита у службу припадника стране културе (а који, при томе, непогрешиво тачно разликују своје „праве припаднике“ од епигона и културних „полутана“) чије су „узорне“ образце, са накарадним исходима, усвојили, док се према унутра, са или без помоћи „супериорних“ спољних савезника, приступа процесу постепеног гушења културе од које се одвојило и која се, све више и све директније, мрзи. Све што у њој противречи или доводи у сумњу накалемљене културне образце и вредности представља се као зло, као израз стагнације и заосталости. Ранија достигнућа сматрају се безвредним наспрам узора којима се приступа са острашћеним идолопоклонством, јер се све што се од њих преузима сматра „напретком“. Све што одудара од ових форми сматра се кочењем и реакцијом, док се за највећи и најважнији моменат сопствене историје узима онај тренутак када је извршен одлучујући заокрет према новим узорима, онај чин који је довео до културне „пseudоморфозе“. Схизофреност овог стања не огледа се само у поцепаности друштва, већ и у унутрашњој, схизоидној поцепаности душа преобликованих „пseudоморфозом“. Наиме, упркос дуготрајности процеса усвајања образаца деловања и мишљења, и у самим отуђеним елитама и слојевима под њиховим израженијим утицајем преостају неискорењене скло-

19 Трубецкој Николај, *Европа и човечанство*, Логос, Београд, 2004, стр. 47-48

ности „изворне културе“, менталитетске одлике и осећања које њихови заговорници потискују а које, како им се чини, ометају даље успешно и брзо усвајање још новијих увезених вредности и које истовремено, услед приметног постојања унутрашњих тензија, спречавају стваралачке узлете и правовремене одговоре на изазове њиховог психолошког и друштвеног битисања. Крајњу дилему сваке културне „пseudоморфозе“ зато чини или опредељење за покушај нивелације сопствене културе и потпуно укључивање у културни круг узора, или мирење са схизоидим животарењем у немилим, бастардним околностима. Но, први и најчешћи избор елита у „пseudоморфози“ подразумева и контрареакцију, изискује трагичне сукобе, у којим се већине, све свесније отуђености елита, немогућности промена док су оне на врховима друштвених здања, неумитности пропадања и, у крајњем исходу, исчезнућа, опредељују насупрот њима или за културни или, у случају крајње нужде, за револуционарни рат у виду својеврсног „устанка културних традиционалиста“.

„Макавејци“

Као прототипски пример „устанка традиционалиста“ против „пseudоморфозе“ елита узећемо за посматрање, и то из разлога очигледности, антички пример побуне јеврејских традиционалиста – познати и добро историјски проучени Макавејски устанак. О историјској јединствености и културној особености народа Израилља излишно је пуно говорити. Као једини монотеистички народ старог света, од времена савеза праоца Аврама са Јахвеом, преко Мојсијевог изласка дванаест племена Израилља из египатског ропства, насељавања простора многобожачког Каанана у времену пропасти империја касног бронзаног доба (крај 13. века пре Христа)²⁰

20 Када су, како историјски и археолошки налази потврђују, у току само једне генерације путем узастопних ланчаних удара у виду кризних несташица, епидемија, глади, поплава, земљотреса, вулканских ерупција и инвазије варвара («народи са мора» непознатог етничког порекла и станишта) трајно пропале све царства касног бронзаног доба (хетитско, минојско, угаритско) изузев египатског. Ни оно се, такође, након кризних времена више никада није озбиљније опоравило. После пада поменутих цивилизација отпочиње нови историјски циклус - гвоздено доба античког варварског «раног средњевековља» кога је Хомер опевао у «Илијади». Ова медитеранска и блискоисточна «апокалипса», како је назива савремена историографија,

и стварања узорног краљевства Давида и Соломона све до периода посртања и ропства, Јевреји представљају јединствени културно-историјски феномен борбе једног народа за своје „место под сунцем“ и самобитност који је, као културно-цивилизацијска „другост“, оштро одударала и „штрчала“ од свог блискоисточног окружења. Целокупна старозаветна историја Јевреја представља непрестално одговарање на „све врсте изазова“, укључујући и оне најтеже - од културног осипања и мешања са многобожачким идолопоклонством каанских култова; сукоба са Феничанима и Филастејцима; претапања у суседне народе („изгубљена племена Израиља“) или њиховог поступног одрођавања (Самарјани); налажења између „чекића и наковња“ интересних сфера античких империја и њихових култура – на тремеђи између Египта, Малоазијских царстава (Хетити, Асирци) и сиријско-месопотамско-персијске цивилизације. Пред овим изазовима калиле су се и пропадале елите Мојсијевског опредељења и одржаван, најчешће са муком и жртвама, Завет и предање, морал и солидарност, и стварале се, у самом народу, нове елите у личностима судија и пророка.

Едиктом персијског цара Кира 538. године окончано је педесетогодишње вавилонско ропство Јудиног и Венијаминовог племена. Уследило је, у више етапа (под Сесвасаром, Јојкином, Јездром и Нимијом), враћање Јевреја у земљу кананску, а затим и обнова, односно подизање другог Јерусалемског Храма.²¹ Повратак је значао и суочавање са измењеном етничком структуром Палестине, са свим последицама етничког мешања и културне асимилације, односно постојањем верског синкретизма (сукоби са Самарјанима око развода „мешовитих бракова“). Обнова је значила и реконструкцију идентитета на основама старозаветних књига и обредне праксе, те стварање аутономне државе (са обавезом давања вазалних трибута Персији) под управом Првосвештеника. О

временски коинцидира са 40 година селидбеног лутања Мојсија и 12 племена Израиља Синајем и арапском пустињом после егзодуса из Египта, тако да Јевреји стижу у Каанан као сточарски колонисти након што су поменута царства, која су додиривала просторе Палестине, крахирала.

21 «Старци који бијаху видели пређашњи Дом (Божији) плакаху иза гласа, гледајући овај Дом како се осниваше, а многи опет подвикиваху од радости, те народ не могаше разазнати вике радости од вике плачне у народу» (Књига Јездрин, 3. 12-13).

томе нам сведочи историчар Јосиф Флавије: „Имали су политеју (владавину, уређење) аристократску са олигархијом, јер су Првосвештеници били на челу послова“ (Стар. XX, 111). Освајања Александра Македонског и пад Персије Ахаменида, иако у почетку нису утицале на промену статуса Јудеје, дугорочно су довели до потпадања ових простора под утицаје хеленистичке културе, грчких паганских вредности и образаца мишљења. Између Александрових наследника, дијадоха, који су међусобно поделили „светско царство“, периодично су ескалирала непријатељства где је једини заједнички садржатељ ових моћних „близанацких империја“ и такмаца била политика асимилације кроз хеленистичку, „супериорну“ културу која је, додуше на различите начине, наметана свим народима истока. Простор Палестине претворен је тако у поље не само геополитичког надметања Птоломејске, египатске, и Селеукидске, сиријске хеленистичке династије, већ и у простор интензивне хеленизације, својеврсне античке културне глобализације у образцима унификујућег хеленског хуманизма („... да сви буду један народ (εἶναι πάντας εἰς ἓνα ἕνα). И да сваки напусти своје обичаје (τα νόμιμα)“ - казује нам о циљевима хеленизације почетак „Књига Макавејских“).²²

Уследила је колонизација хеленистичких насељеника и интензивна хеленизација Јевреја, чији је највећи део народа половином 2. века пре Христа већ дуго живео у дијаспори – где је од раније био изложен јаким страним културним утицајима и изазовима.²³ Нашавши се, у времену мањем од једног века, у „хеленизованом свету“, народ Израилља је покушао да, у виду одговора на културне изазове, сачува свој Завет и веру, и кроз њих - своју самобитност. У дијаспори је тако преведен Стари Завет на грчки (чувена „септуагинта“). У форми хеленских филозофских платонистичких дијалога и уз коришћење грчке филозофске појмовне апаратуре, вршена је апологетика Мојсијевог закона, и у дијаспори, и у

22 1. Мак. 1, 41-42

23 Најбројнија јеврејске заједнице у то време биле су, како сведочи «књига о Јестири», оне у Вавилону и Александрији. До римских времена и владавине Октавијана Августа више од ¼ Јевреја живело је у дијаспори (од укупно 4 милиона, мање од милион живело је у Палестини), чинећи чак 7% становништва Римског царства.

Палестини. Но, утицаји хеленизма као „светског тренда“ и „супериорне моде“ која је политички доминирала већим делом старог света, привлачила је пре свега оне лишене моћи а који су, барем на део ње, свикли. Тако су и хеленистички културни упливи постепено продирали у више слојеве јеврејског друштва, у њену елиту. Под овим утицајима, предачко наслеђе и вера која се моћи ради оденула „хеленистичким одорама“ неретко је попримала фарсичне облике, на пример у случајевима када су јеврејске пословице и поуке преобликоване и препеване у стихове како би својом формом биле складу са делфским загонеткама. Оиграло се и мноштво других културних експеримената. Усвајано је не само хеленско одевање, већ и хеленске навике, на пример практиковање обедовање у лежећем положају и помодно вођење дубокоумних расправа око трпезе. Не само да су синагоге почеле да се граде у грчком архитектонском стилу, не да се само ишло у грчко позориште и учествовало у атлетским такмичењима, већ су се све више употребљавали грчки језик и писмо, а постепено заборављао хебрејски, односно арамејски језик. Хеленизација је поступно али неумитно попримала обресе културне псеудоморфозе: култни и ритуални прописи Закона тумачени су и вредновани грчким алегоријским методама као „моралне заповести“; вршена су насилна уметања паганских пророчанства („оракула“) у верске списе; читане су грчке бајалице; кришом је преузет читав дијапазон многобожачких сујевеја.

У хеленистичкој псеудоморфози предњачили су виши и богатији слојеви градског становништва. Сходно томе, хеленизовани Јевреји из виших сталежа радо су узимали грчка (и касније латинска) имена која су, што је било могуће више, звучала као њихова јеврејска, па су Јошуе (Исуси) постајали Јасони, а Силе Силвани и слично. Нови нараштаји Јевреја бавили су се атлетским „билдовањем“ у „гимназијама“, мазали мишице уљем, у чему су узимали учешће и „прогресивни“ свештеници дичећи се својом „отвореношћу и слободоумношћу“. Сматрајући потом, све ревносније и „принципијелније“, свој идентитет, веру и културу за заосталост, за извор свих сукоба и страдања једног провинцијалног и наспрам света инацијског народа (говорили су: „Хајде да склопимо савез са незнабошцима који су око нас, јер, откако се одво-

јисмо од њих, снађоше нас многа зла²⁴), све под изговорима толеранције и отворености, одбацавање сопствене културе, моралних осећања и обичаја ишло је међу елитама дотле да су се хеленизовани Јевреји, изложени поругама пагана и ревносних пропагатора њихове моде, стидели обрезања, па су га многи међу њима путем хируршке операције хтели отклонити („И преправише обрезање (ακροβυστίας) и одступише од Завета Светог, и подјармише се незнабошцима, и продадоше се да чине зло“ казују надаље Књиге Макавејске).²⁵ Уместо мира и благостања, земља је и даље тонула у свеопште расуло. Страни намесници су кроз бесомучно опорезивање пљачкали становништво. Хеленизоване елите бесоговорно су тонуле у колаборацију - и убрзо је све било обезвређено и спремно за продају странцима. Чак је и место Првосвештеника Храма, након што је интригама подстакнутим грчким „страним фактором“ свргнут побожни Првосвештеник Ониас, било дато на продају. Јосија, који је своје име хеленизовао у Јасон, понудио је сиријским Грцима највећу вазалну своту, а Ониас је, неколико година касније, убијен у избеглиштву у Антиохији. Након три године од постављења Јасона, неки Менелај је понудио још већу суму новца сиријским Селеукидима, што је довело до нове смене, тако да је положај Првосвештеника трајно посао купопродајни предмет политике.

Насупрот елити, „затуцано“ и „парохијално“ претежно сеоско и провинцијално становништво чврсто се држало вере и обичаја предака, па је растао и отпор према сиријској политици и одрођеној елити што се претворила у слугу страног етничког и социјалног тлачитеља. И раније је кроз историју међу Јеврејима, том «народу тврдовратом» а „срца необрезаног“, где је сав „дом Израилев био свадљив и жестокосрдан“, како о њему веле корења Мојсијева (2. Мојс. 32,9; 33,3; 3 Мојс. 26,41; 5. Мојс. 9,16; Језек. 3,7) било доста калкуланата, превртљиваца и отпадника: још у временима одвођења у вавилонско ропство, Јевреји су се делили на партије присталица Вавилона и Египћана. Сада је, међутим, масовно отпадање било не само политичко, већ и културно и духовно, и водило је, кроз појачавање расцепа унутар друштва, до све интензивнијег „културног рата“ између хеленизованих „синова бе-

24 1. Мак. 1, 12.

25 1. Мак. 1, 15

закоња“ и правоверних „добровољаца закона“ које је, у свему томе, имало и социјалне димензије сукоба богатих а аморалних снубова са осиромашеним народом.

Чашу је препунила бруталност страног интервенционизма. Цар Антиох IV Епифан²⁶ (прозван, због охолости и манијакалних дела током своје владавине, од стране римских историчара Полибија и Тита Ливија и „епиманом“), филозоф-епикурејац и фанатични хеленизатор, решио је да једном за свагда скрши културни отпор Јевреја и уништи њихов идентитет рушењем јеврејског монотеизма. При томе је „спојио лепо и корисно“: пораз у рату са египатским Птоломејима значио је и испражњену државну касу, па је овај „буџетски дефицит“ Антиох надоместио пљачком Јерусалемског Храма чији су сакраменти однети у Антиохију. Срушивши зидове града, уз масовне покоље цивила, махом жена и деце који су распињани на крстове,²⁷ Антиох је плански приступио обесвећењу олтара приношењем паганских жртава у опљачканом Храму („мрзост опустошења на месту Светоме“ по пророштву Даниловом (Дан. 11, 31; 12, 11) које се тиме испунило). Затим се антиохијски владар прогласио за инкарнацију „Зевса Олимпијског“ и „Цара Антиоха Бога славног и победоносног“. Уследили су царски декрети којима је Антиох, под претњом смртном казном, Јеврејима забранио празновање сабата и обрезање, уз истовремено промовисање сопственог „култа личности“ у виду слављења његовог рођендана сваког 25. у месецу (што је, осим приношења жртава, укључивало и ношење фалусоидне „штафете“ кроз провинције, чија је култна улога преузета из Египта!), уз прећутно покоравање домаћих хеленизованих виших слојева. Све то је највећи део јеврејског народа утврдило у убеђењу да у Антиохију IV виде „сина погибли“, претечу антихриста, а неиздрживост терора и полтронска колаборација псеудоелите у „духовном блуду“ (4. Мојс. 25. 1-11), са незнабоштвом, само је убзала устанак.

26 «Човек незнатан, коме није намењена част царска» а који ће «доћи мирно и освојити царство ласкањем» а «када безаконици наврше меру своју, настаће цар бестидан и лукав» како је о њему пророковао Данило (8, 23; 11, 21).

27 О чему, поред 2. књиге Макавејске сведоче и сами грчки историчари попут Диодора са Сицилије (34, 9, 4).

Незнатни инцидент у провинцији, у малом селу Моден недалеко од Лиде, распламсао се у устанак против туђинске власти и њених „цивилизованих“ слугу. Када су царски надзорници дошли у ово место са намером да натерају становништво да приноси жртве „божанском цару“ и његовој власти „која доноси дуговечни мир и благостање“ стари свештеник Мататија из породице Хасмонеја убио је хеленизованог Јеврејина који се спремао да принесе жртву идолима и претукао стране намеснике. Повукавши се у планине у страху од потере, пошто је овај инцидент представљао праву сензацију, Мататија и његови синови, са табором који из дана у дан увећавао пристизањем ратоборних правоверника и људи ситих неправде и понижења, отпочели су герилски рат.

Испрва је, услед огромне надмоћности Грка и домаће хеленизоване елите, изгледало да је подухват побуњеника против моћног царства, као крајње нереалан, осуђен на неуспех. Из пустињских упоришта и планина устаници су у прво време вршили бројне мале нападе и саботаже. Рушили су паганске храмове, сурово кажњавали отпале сународнике и вршили препаде на царске патроле. Пошто је стари Мататија убрзо умро, вођство у увећаном табору устаника преузео је његов син Јуда, назван Макавејац (на арамејском „маккава“ значи „чекић“, „сличан чекићу“). Јуда Макавејац је потом повео све веће и све спектакуларније нападе на царску војску и колаборационисте. Низали су се невероватни успеси и победе, па је Антиох,²⁸ заузет ратовима у Партији, зарад гушења устанка упутио у Палестину искусног генерала Лисију. Но, Макавејци су у неколико сукоба потукли Сиријце, и као круна успеха, победнички ушли у Јерусалим немилосрдно се обрачунавши са хеленизованим колаборационистима над којим је извршена својеврсна његошевска „истрага потурица“. Запосевши обесвећено место Јерусалимског храма, макавејски устаници обновили су Мојсијев закон (25. децембра 164.

28 Током овог похода Антиох је напрасно умро, и то у часу пљачкања Артремидиног храма у Елимаиди у Персији, највероватније од некаквог облика галопирајуће гангрене за коју «Књиге Макавејске» сматрају да је представљала казну за пљачку Јерусалимског храма и прогањање Израјљаца. Римски историчар грчког порекла Полибије пак сматра да је Антиох Епифан «напустио живот демонизиравши се (διαφρονησας)» поседнут грозничавим лудилом. (Полибије, Историје, XXXI, 9, 4).

године пре Христа) и устолочили нову династију Хасмонеја чији је родоначелник постао Јуда Макавејац. Од тада па до данас, Јевреји славе овај дан као празник „хануке“ (освећења Храма) паљењем светла као знака да тама и мрак морају нестати пред снагом светлости и истине.

После Јудине смрти у једном окршају у трансјорданским крајинама (око 160. године пре Христа) заокруживање ослободилачког рата Макавејаца извршили су његова браћа Јонатан и Симон. Јудеја је под каснијим Хасмонејцима поново постала слободна и таква остала све до римског доба и владавине узурпатора Идумејца Ирода Великог, исто оног који је наредио покољ новорођенчади у Витлејму. Из „макавејске рестаурације“ која се током наредних век и по испољавала кроз периоде међусобне борбе око власти, израсли су сви покрети и групације познати из Христових и апостолских времена – од фарисеја (конзервативаца који су формално бранили макавејско наслеђе) преко садужеја (рецидива епикуреизованих побожних учењака), мистички настројених есена блиских Јовану Крститељу, све до ратоборних зилота који ће у каснијим раздобљима повести устанке против Римљана, онај 66. године и онај у другом веку после Христа, под Бар Кохбом и Бен Акибом. Хришћанска традиција и Православна Црква и дан-данас слави макавејске устанике као „праведнике закона“ и сматра их својим претечама, последњим у пуном смислу правим старозаветним Јудејцима, тако да су неки од хришћанских отаца у византијској епохи исписивали хвалоспеве Макавејцима („Похвала Макавејцима“ св. Григорија Богослова»).²⁹

Изазови модернизма и компрадорски феномен

Раније описани процеси одговара на културне изазове, њихове последице, као и примери културних „пseudоморфоза“ кроз отуђење елита, могу се јасно уочити и у модерној епохи која ни по чему другоме није другачија од претеча, него само по интензитету ових појава. Изразе „пseudоморфозе“ тако најпре можемо уочити у модернизацијским про-

²⁹ Видети св. Григорије Богослов, *Похвала Макавејцима*, додаток уз књиге Макавејске (у преводу А. Јефтића), Видослов Тврдошки, Требиње, 2002, стр. 253-264

цесима под утицајем западног културног цивилизацијског типа, онога који је, одсекавши самог себе од сопствених јудеохришћанских корена, створио високе организационе облике моћи и формализоване образце одношења, укључујући и културне, све ради њиховог инструменталног, ефикасног коришћења. Насупрот овим утицајима, све незападне цивилизације, односно њихове елите, изабрале су један од три облика одговора на изазов западњачке модернизације.

Одбацивање (Кина и Јапан до 19. века, део исламског света) показало се мање успешним. Кина је Опијумским ратовима принудно „отворена“ за западно империјално „ускакање“, које се, после парцијалног позападњачења, претворило у хаотичност надметања „господара рата“, војних намесника, и западних фирми те агентура, што су на крају довели до серије сукоба који су, у условима страног интервенционизма и јапанске окупације дела Кине, еволуирали пут грађанског рата и комунистичке револуције као побуне против Запада кроз форму алтернативног западног антикапиталистичког покрета. Јапан је, кроз модернизацију без вестернизације (владајући слоган „Вако, Јосеи“ значео је „јапански дух, западна техника“), покушао да створи азијску империју која се завршила поразом 1945. године и изнуђеним преузимањем културне „мимикрије“ позападњачења од стране поражених, уз вешто маневрисање у циљу опстанка нативистичке културе.

Био то само један случај делимичног усвајања кроз адаптацију. Неки покушаји у овом правцу били су спречени директним ометањем западних колонијалних сила. 1830. године Мехмед Алија је у Египту покушао да изведе модернизацију без позападњачења, али су га у томе спречавали Британци. Они су, у следећој генерацији, прво економски, а потом и војно окупирали Египат, након чега су читаве школе исламских реформатора (Џамал Ал Дин, Мухамед Абдулах и други) на теоријском плану осмишљавали однос ислама и модерности без позападњачења и секуларизације. Идентичну судбину имала је и Индија под позним владарима Могулске династије. Њихов неуспех довео је цео је потконтинент у колонијални статус уз парцијално позападњачење елита, све док није дошло до реакције гандијевског традиционалистичког покрета којим је у 20. веку истиснута британска колони-

јална власт а Индија крочила путем „делимичког преузимања и адаптирања“ без позападњачења којим на почетку 21. века ступа у правцу будуће светске силе. Истим путем данас корача посткомунистичка Кина, која се делом враћа слогану Ти-Чонг „кинеско учење за фундаменталне принципе, западно учење за практичну употребу“, а делом врши адаптацију западних метода у конфучијанском културном кључу. Модерним примерима трећег случаја, оног који је због некритичког усвајања културних утицаја са запада водио у правцу псеудоморфозе, позабавићемо се нешто касније.

Наспротив развијеним цивилизацијама, незападне предцивилизацијске творевине углавном су поклекле под колонијалним налетом уз губитак својих прото-елита. Потпавши под процес западњачке „култивације“, ова друштва су се нашла у ситуацији или да постану позападњачена или да представљају културну топионицу из које тек треба да се постепено уобличи неки још увек непостојећи културно-историјски тип (Африка, Океанија и сл.). Неке од древних цивилизација потпуно су разорене у налету модерног Запада (предколумбовске америчке културе), да би, након темљног уништења домаћих елита и културоцида ових народа, њихово место одмениле западне колонијалне елите, а њихове културе постале позападњачене смеше са обичајним остацима древних култура.

Резултати западних колонијалних освајања довели су, у готово свим историјским случајевима, до мањег или већег културног позападњачења домицилних елита. У том контексту треба посматрати и компрадорски феномен. Настанак компрадора се у друштвеним наукама пословично посматра као последица колонијалног положаја на периферијама капиталистичког система у смислу економске активности оријентисане пре свега у корист другог, где су компрадори агенти и партнери страних инвеститора који делују на просторима локалних економија. Антиколонијална, традиционалистичка или постмарксистичка теорија у њима види слуге страног империјализма. Рецимо, у кинеској историографији и социологији називају се „јангву“ (бирократама страних сила) који, зарад учешћа у добити, служе страним империјалистичким интересима против сопственог народа и његове економије. Компрадори зависе од стране, империјалистичке

помоћи; учествују у њиховим плановима сузбијања отпора кроз спровођење политике „завади па владај“ која не само да одржава друштва у стању заосталости, већ такву заосталост и поспешује. Насупрот томе, западне, либералне друштвене науке компрадоре сликају као позитиван феномен, као менаџерску класу у колонијалним департаментама, трговачке брокере и предузимљиве пословне људе који су доносили капиталистичке иновације и нове видове производње у заостале кутке планете.

Феномен компрадорских елита (на кинеском „маибана“) широко је распрострањен на свим колонијалним просторима, од Далеког истока до Латинске Америке. Међутим, у Латинској Америци овај феномен нема толико јасну културну позадину: пошто су се за компрадорске улоге углавном регрутовале друштвене елите из породица које су директно потицале од европских колонизатора, крупних земљопоседника и владајуће цивилно-војне касте, исти су, управо због своје недвосмислене „културне припадности“, врло лако и у потпуности стављали своје услуге у корист западним великим силама и корпорацијама. На просторима културне „другачијости“ од западне, компрадорски феномен већим делом био је последица културне „псеудоморфозе“. У Кини, рецимо, „маибани“ настају половином 19. века (након уговора о отварању кинеских лука 1842. године) на приморским, ободним подручјима под јаким западним колонијалним утицајем. Услед петрифицираности постојећих, старих елита као и њима подложних слојева дуж друштвене вертикале, под спољним културним утицајем унутар њих изникла је нова, скоројевићка класа „маипана“, бирократских менаџера. Њени припадници не само да су имали класичне компрадорске функције (од посредничке до дипломатске),³⁰ већ су, као „нова друштвена елита“, представљали директан израз псеудоморфолошких културних мутација. Не толико због тога што су поникли у пограничним просторима, махом лучким градовима где је било присутно не само доста запад-

30 Кинески компрадори не само да су служили запањацима у пословним преговорима, већ су неки од њих одиграли и важне улоге у преговорима англо-француских интервенциониста са Кинезима 1860. године. Ради се о «таипанима» Такеи и Хси Ји Т'ингу. Исту ствар радио је маипан Пао Тенг у преговорима након Опијумских ратова (1840-1841).

њака, њихових утицаја на начин живљења, животне погледе и опредељења, већ пре због због тога што су „маибани“, преузимајући ове утицаје, постепено постајали „културни полутани“ (који се називају и „граничним људима“ (marginal men)), а које, више од граничног географског положаја, управо њихово опредељење усмерава од положаја слојева погодних за укрштања различитих културних „светова“ у правцу пуног преласка у окриље стране културе. Зато су, више од мешавине, кинески компрадори пре свега представљали све оштрију супротност кинеским вредностима и начину живота: њихово заговарање трговине и индустријализације више није било обликовано конфучијанским погледом на свет, јер није мерено њиме. Њихов начин живота, од одбацивања кинеског традиционалног погледа на породицу у корист западњачког, преко школовање потомства у западним школама до занемаривања обичајних пракси, суштински их је опредељивао да „западњаке“ у чијој су служби били, сматрају „својим“ више од дојучерашњих сународника и суприпадника у истој културно-цивилизацијској творевини. Зато је и отпор према њима, као елитама отуђујуће „пseudоморфозе“, у виду различитих герилских побуна које су периодично ескалирале, имао и своју „макавејску компоненту“, додуше маскирану у различите националистичке или социјално-револуционарне идеолошке форме. Феномен „макавејског отпора“ последицама културне „пseudоморфозе“, међутим, још је израженији у најупечатљивијим модерним примерима „пseudоморфозе“ елита и њиховим поседицама.

О три модерне пseudоморфозе

Русија - Најрадикалнији пример културне „пseudоморфозе“ у модерној епохи представљала је постпетровска, царска Русија. Након ослобођења од татарског јарма и првог покушаја колонијалне инвазије западњака (тевтонских витезова које је, на Чудском језеру, поразио св. кнез Александар Невски) уследила је и друга инвазија са Запада, она пољско-литванска, за трајања „смутног времена“. Свега столеће након превладане кризе, у време Петра Великог, Московско царство ушло је у специфичан културни експеримент. У почетку у жељи да војно и технолошки ојача у циљу превенције нове инвазије са Запада, руско источно православље и цело-

купни друштвени живот је „револуцијом одозго“, од стране саме царске власти, уведено кроз модернизацијско позападњачење – право у културну „псеудоморфозу“. Цена успеха била је страшна: „спољашња моћ била је купљена по цену потпуног европског културног и духовног поробљавања Русије“, која је наносила „најтеже ударе и разарала сва начела на којима је почивала њена унутрашња моћ.“³¹ Племство је претворено у државне чиновнике (наводно „по заслугама а не по пореклу“), у дворску камарилу која је своју „модерност“ исказивала бестидношћу и упражњавањем саблажњивих иконоклазама као целодневне разоноде. Ситно племство је пак регрутовано у ситничаву, поданичку, амбициозну а неспособну бирократију („бескичмена аристократија“³²) Селаштво је било подвргнуто суровом покмећивању; војна организација добила је милитаристичке црте које су чак предњачиле над својим западним модерним узорима (Пруском, Француском). Разорена је московска патријаршија а Црква доведена у ранг службе државног министарства на чијем је челу био цар, мешавина западњачког апсолутисте и источњачког цезаропаписте. На тај начин је плански разрушено вредносно опредељење и животно исповедништво владајућих класа, они духовни и културни темељи на којима је у претходним вековима Русија поднела натежа искушења и изашла из њих као победник. Уместо „погледа на запад“ који су на овој страни, осим напредне технологије и добре организације, увиђали и дубока духовна и психолошка застрађења, висок степен лицемерства и отуђења које, корак по корак, од схизме и јереси иду ка безбожничком, самодовољном човекобоштву, дотадашње исповедно усмерење у вишим класама било је замењено идеалом општеевропског, чисто световног живота, без животног и верско-културног колорита. Тако је створена „хибридна ситуација“ из које се изродила „псеудоморфоза“ елита, дубоко отуђење управљачких слојева које га је све више одвајало од народа, простодушних маса које су и даље живеле на темељима пређашње културе, а чији се јаз увећавао готово три века.

31 Трубецкој Николај, *Наслеђе Цингис Кана*, Бримо, Београд, 2002, стр. 46

32 Која је била толико бескичмена и декадентна да је до беса доводила и једног правога западног декадента, хомосексуалног барона де Кустина.

Друштво је, готово стално, беспотребно увлачено у династичке ратове на западу. Елита је у Русији и народу видела само ресурс, материјал за циљеве „моћне европске империје“, која је само номинално била руска и православна. Заправо, она је била „руска и православна“ баш колико је, рецимо, у 20. веку Немачка Демократска Република („Источна Немачка“) стварно била демократска. Царизам је претворен у западњачку апсолутистичку монархију чија је идеолошке обланде често манипулисале формама традиционалних одношења и руском представом „баћушке Цара“, оном са којом се саосећао и коју је и даље препознавао обичан народ. Временом, представа о православном цару и његовом изворном позвању, бледеле су у народној свести и губила на значају. Истовремено, виши слојеви друштва су се све ревносније одушевљавали увезеним идејама индивидуалне слободе, парламентаризма, прогреса и сл. Последично су настајале и различите „партије“, кружоци и удружења, која су смерала да преобликују „руски материјал“ у складу са слепо преузетим западним образцима. Али, како су ове идеје биле различите, и унутар самих елита рађали су се сукоби и идеолошке тензије. Једно им је било заједничко - најдубљи презир према свему руском као према нечему примитивном, „варварском“, што не иде под руку и није у складу са „новом париским модом“, док су се према руским људима, упркос умишљеној хуманости коју су блазирано опонашали, односили као према „полудивљим будалама које мотком треба научити како да буду Европљани.“³³ Отпор оваквом културном преваспитавању довео је постепено до поларизације између „западњака“ и „словенофила“ као својеврсним половима „културног рата“. Услед дуготрајности културне хибридизације, „непозападњачена“, односно тек малчице „позападњачена“ огромна већина народа је, под притсцима „културног рата“, постепено губила везе са својим културним основама и вредностима, са прошлошћу, тако да се у њој, а насупрот „пseudоморфози“ елита, издиференцирао један слој „полуинтелигенције“. Ова „полуинтелигенција“ је истовремено презирала и стари начин живота и његове вредности, али и позападњачене елите. Усвојивши, и то у крајње упрошћеном виду, само неке увезе-

33 Трубецкој Николај, *Наслеђе Цингис Кана*, Бримо, Београд, 2002, стр. 49

не западне идеје, групе „полуинтелигенције“ су их пропагирале масама чији је отпор вишим слојевима тако добио усмерење ка разним идеолошким индоктринацијама.

На почетку 20. века „псеудоморфоza“ елита, ухваћена у кљешта индустријализације, недовршености социјалне трансформације и високог популационог раста, није успела да хомогенизује и консолидује руско друштво, него је водила право у друштвени слом. „Културна асиметрија између европеизованих горњих слојева и већине народа који је живео у оквирима традиционалних вредности била је допуњена растућом социјалном фрагментираношћу друштва.“³⁴ Фитиљ на бурету барута представљало је нерешено аграрно питање, које је, услед аграрне пренасељености, активирало сељаштво у својој изворној тежњи за власништвом над земљом и слободом. Међутим, царска власт није смогла снаге и одлучности да изврши експропријацију спахијске земље, поседа 105 хиљада позападњачених велепоседничких фамилија, које су себично чувале и декадентно паразитирале на овим привилегијама, и уместо тога скретале сву позорност на преобликовање власти кроз опонашање западних узора у ограничену, уставну монархију британског типа.

То им је и пошло за руком у јеку Првог светског рата, у тренуцима економске, војне и социјалне катаклизме. Извршена је Фебруарска револуција а самодржац Николај II приморан на абдикацију од стране свог непосредног окружења. Но, покушаји „псеудоморфозираних“ елита у наредних пола године само је увећао хаос и сукобе који су довели до екстремних револуционарних врења и потпуног слома друштвеног система. У општој пометњи, власт је револуционарним превратом приграбила мала, екстремистичка али добро организована група фанатичних большевика, која је завела страховладу и револуционарни терор. Потоњи грађански рат и страни интервенционизам однели су милионске животе и довели до трајног и темељног уништење позападњачене, „псеудоморфозиране“ елите која је пустила дух из боце што ју је убрзо стајало главе.

Трагедија „совјетизације“ некада царске Русије тиме није била завршена, већ удвостручена. Са једне стране,

34 Живанов Сава, *Пад руског царства*, Нолит, Београд, 2007, стр. 106

„макавејски“ отпор народних маса повела је група револуционарних завереника по ригидном моделу идеологије која је такође увезена од споља, са Запада, тако да је, тежећи да у корену измени целокупан курс друштвеног отуђења и експлоатације, у новом идеолошком руху - заправо следила стари револуционарни курс. Комсомолство, антирелигиозна схватања, мишљење о руском народу као материјалу кога силом треба преобликовати у „новог, совјетског човека“, све је то представљало нову верзију тежњи Петра Великог које су два века раније биле изведене на релативном уском кругу друштвених елита, односно племићког сталеза, а које се овај пут чињене над целим народом. И спољна политика као да је опонашала предреволуционарне „елите“: само је сада, уместо у „свете алијансе“ и династичко испомагање у ратовима на западу, расипан огроман новац за револуционарне покрете у далеким земљама, за субверзивне делатности и одржавање на власти сумњивих деспотских режима који су им се идеолошки додворавали. Укратко, „усвајајући идеологију Запада и користећи је да оспоре Запад, Руси су у одређеном смислу постали ближи Западу више него било када у својој историји.“³⁵ Пар деценија после револуције, после почетних привредних успеха, совјетско идеолошко мегаломанство које је смерало да преузме бакљу „прогреса“ од западних идеолошких такмаца, потрошило је сав ентузијазам народних маса и потонуло у стагнацију, системску корупцију и тоталну компромитацију идеолошких флоскула које ни једна „перестројка“ више није могла да оживи. Систем се урушио изнутра, и требало је да прође цела деценија његовог суновраћивања уз покушаје копирања конкурентског, либералног капиталистичког образаца које се такође развило у деструктивну пљачкашку приватизацију, да би дошло до реакције у правцу голог самоодржања, предвођену од колико-толико свеснијег дела преосталих друштвених елита. Преокрет и опоравак је отпочео на прелазу у нови миленијум, и то не више слепим преузимањем културних и идеолошких образаца који воде пут још новијег вида „псеудоморфозе“ друштва, већ више у комбиновању и адаптацији спољних утицаја са оним што је преживело од традиционалних вредности у руском друштву.

35 Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1997, стр. 158

Како је степен разарања, и то вишевековни, био стравичан – тако су и резултати културне „рестаурације“ до сада положителни, мада приметно обећавајући.

Иран – Још од времена шаха Назир Ал Дина³⁶ и његових наследника, нововековни Иран (Персија) постепено се, од дела интересне сфере западних сила, претварао у класичну колонију са компрадорском елитом („лакеји у служби неверника“)³⁷ и њеним пословичним позападњачењем. Рани облици «макавејског» отпора са појачаном социјалном компонентом уочљиви су још у побунама 1890. године (након успостављања британског монопола над трговином дуваном) и 1905. године, које су, тек уз помоћ страног интервенционизма, са муком угушене. Ипак, „псеудоморфоza“ елита своје трајно уобличије добија тек са доласком на власт нове династије Пахлави, чији је родоначелник, Реза Кан, иначе бивши козачки официр, био човек најдубље опчињен западном технологијом, инжињерством и организацијом, тако да је предузео све могуће мере како би постао персијски Кемал Ататурк, велики модернизатор. Док је земља грцала под стегом страних корпорација и колонијалних интереса којима је било подређено све, од експлоатације нафте до саобраћајне инфраструктуре,³⁸ Реза Кан се одважио да покрене реформски културолошки експеримент, по рецептима западњачког „nation buildinga“, и од шиитске муслиманске Персије „измисли“ модерну иранску нацију на наводним културним основама древне Ахаменидске Персије (јасно зачињене утицајима нацистичког псеудонаучног „аријевског мита“ који је у то време био на западу веома популаран). Тиме је не само покушано да се изврши потискивање и игнорисање хиљаду и три стотине година персијског шиитског ислама као основе посебног културно-цивилизацијског круга, већ и да се земља изчупа из регионалног исламског окружења и затвори за сву

36 Који је 1872. године уступио Британцима права експлоатације пољопривредних добара, рудинка и фабрика

37 Герхард Швајцер, *Иран, Размеђа истока и запада*, Метафизика, Београд, 2006, стр. 211

38 Чак су и главни путни правци, грађени дуж линије север-југ, уместо правцем исток-запад како би то налагало прилагођавање географским дајностима – простирању планина, кланациа и долина, били подређени не само страном извозу нафте из јужних лучких градова, већ и да би Енлези, у случају опасности, могли да интервенишу и за мање од два дана окупирају цео Иран, све до границе са Русијом.

културну комуникацију, сем према Западу. У споју са вугарном „западоманијом“ (како ју је тада називао један од водећих иранских мислилаца, Јалал Ал Ахмед), са засипањем само најприземнијим видовима западне културе и јефтиним, увезеном робом која је служила да засени простоту најширих, изузетно сиромашних слојева друштва, овај рецепт „пseudоморфозе“ који је симулирао „повратак најдревнијим коренима“ представљао је заправо културно огољавање, затирање културног наслеђа које је доводило до двоструког отуђења – и од исламске културе и од озбиљније западњачке културне продукције. Огрнута древном концепцијом владара као носиоца „фареха“ (духовне силе мужевности), односно „зизуле“ (божије сенке), скоројевићка династија Пахлави у ствари представљала је сурову оријенталну деспотију у служби колонијалних господара.

Након неуспеха социјалне и народне револуције премијера Мосадека који је покушао да национализује нафтну индустрију што се завршило државним ударом 1953. године (пучем су руководили оперативци ЦИА-е вођени извесним Кермитом), на власт је инсталиран син Резе Кана, Шах Реза Пахлави. „Пseudоморфоза“ компрадорских елита сада је добила радикалне размере праћене страховладом војно-полицијских снага и тајне службе Савака кроз чија су мучилишта, обучена и руковођена страним инструкторима, прошле стотине хиљада Иранаца. Културни расцеп је из године у годину добијао је разорне димензије. „Људи су остајали без корена ... обраћају се првенствено нама зато што осећају да модернизација и толико хваљени развој не доносе душевни мир“³⁹ - тврдио је о последицама модернизацијских стремљења тадашњи претендент на улогу духовног вође, иначе „либерални“ ајтолах Шаријат Мадари.

Покушај западњачке модернизације одозго под називом „бела револуција“ представљао је крајњи израз овог процеса који је интензивиран након још једне неуспеле народне побуне, оне из 1963. године. „Бела револуција“ била је осмишљена око неколико неспорних и друштвено најприхватљивијих циљева: укидања кметства, подржављења шума, давања бирачког права женама и немуслиманима, као и омогућавања права учешћа радника у профитима предузећа. Што због ло-

39 Швајцер Герхард, *Иран, Размеђа истока и запада*, Метафизика, Београд, 2006, стр. 246

ше организације, што због корупције и механичког, неприлагођеног околностима спровођења пре свега аграрне реформе, „бела револуција“ доживела је неславан крај и тоталну компромитацију. У условима у којима су ослобођени безземљашки морали да надниче или се задужују код бивших земљопоседника и страних зајмодаваца како би обрађивали земљу коју би добијали у аренду, све у ситуацији демографске експлозије и масовних миграција из опустелих села у градске сиротињске четврти, у пословичном изигравању дељења профита предузећа радницима, под потпуном медијском контролом и репресијом јавне и тајне полиције, опште право гласа није значило људима готово ништа. Видљиви биланс „беле револуције“ се огледао пре свега у новим хапшењима, убиствима неистомишљеника, односно свих оних који пружају отпор реформама, или у бизарним прокламацијама умишљеног владара који је свом народу „даривао“ староперсијски календар уместо исламског, који је само разјаривао већинско шиитско становништво и појачавао отпор радикалне, илегалне опозиције.

Режим се временом отуђио и од својих спољних налогодаваца, ношен мегаломанским плановима о наоружавању масовне армије куповином најновије опреме од обе хладноратовске супресиле или о отварању чак шест нуклеарних електрана, а све захваљујући повећаном приливу петродолара услед скока цена барела нафте након нафтне кризе 1974. године. У таквим условима, била је само потребна искра за пожар побуне.

1979. године отпор се упалио у граду Кому, након интревенције полиције која је наочиглед шиитског клера (Ком је водећи исламски универзитетски центар у Ирану) убила једног од синова радикалног критичара режима, ајтолаха Хоменија, верског вође који се налазио у егзилу у времену после побуне 1963. године а чије је клеветање у режимским медијима било повод за протесте. У фебруару 1979. године уследили су протести у Табризу где је војска убила стотинак демонстраната, да би, током летњих месеци, серија побуна била насилно угушена а ванредно стање увођено у многим градовима. Септембарски општи штрајк у граду Цалеху представљао је прекретницу, јер су се индустријским радницима прикључиле и радикалне, забрањене исламистичке

групације (нпр. „муцахедин халк“), док је официјелно верско водство постало неспорни преводник свеопштег отпора. Крвопролиће у Цалеху додатно је инспирисало традицију шиитског саможртвовања, а шаху донело епитет Шаха Јесида, прототипа тиранског, отпадничког калифе из шиитске традиције. Од гандијевских протеста, преко јуришања ненаоружаних цивила на бајонете и тенкове, шиитски „Макавејци“ прешли су у фазу уличних борби. Требало је још да се одиграју милионски протести у престоници, да Техеран буде у пламену, да би шах био принуђен на абдикацију и напуштање земље. Након тога је уследио тријумфални повратак Хомеинија, као неспорног идејног вође исламске револуције, у земљу. Хомеинијевим устоличењем у Техерану завршена је почетна етапа радикалне „револуције традиционалиста“, а ирански вид „пseudоморфозе“ елита био је у највећој мери збрисан са лица земље.

Турска – После неуспеха танзиматских реформи последњих султана и распада Отоманског царства, у Турској је изведен најрадикалнији покушај позападњачења и секуларизације једне исламске земље. Одбацујући концепт исламског мултиетничког царства у циљу стварања хомогене националне државе секуларног типа, све уз убијање и протеривање малоазијских хришћана (Грка и Јермена), турске елите предвођене Мустафа Кемалом Ататурком свргнуле су султана и успоставила републикански систем копирајући западна друштва. Кемал Ататурк је укинуо калифат, разорио традиционално образовање у одвојеним верским школама, увео јединствени систем јавног образовања и забранио шеријатско право заменивши га преписаним швајцарским правним кодексом. „Надмећући се са Петром Великим, он је забранио ношење феса зато што је то симбол религијског традиционализма, охрабрио људе да носе шешире и наредио да се турски језик пише латиничним, а не арапским писмом“.⁴⁰ На тај начин су млађи нараштаји и њихова „нова култура“ одсечени од историјских извора и онемогућени да се упознају са огромном количином традиционалне литературе писане арапским афлабетом.

40 Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 161

Културна „псеудоморфоза“ кроз систематско позападњачење требала је да преставља основу економског развоја и обнове друштвеног живота Турске. Они су дефинисани као „шест стрела кемализма“: републиканизам, револуционарност, лаицизам, државност, национализам и народњаштво, уз помоћ којих је од исламског становништва покушано створити „турску политичку нацију“. Као и у другим случајевима, „псеудоморфоза“ елита и друштва, након почетних успеха, суочила се са све јачим, непремостивим отпорима. Последње три деценије приметно је бујање исламског ревивализма и реисламизације турског друштва одоздо, које су секуларне власти са напорима, уз помоћ војне хунте као „последњег стуба одбране“ републиканске Турске и стране стратешке помоћи (војно-обавештајне и оне економске, која се огледала у перманентном давању милијарди долара) сузбијале периодичним војним ударима који су спречавали да исламски покрети, све успешнији на парламентарним изборима, потпуно освоје власт и пониште учинке кемалистичке револуције. Специфичност верске и етничке хетерогености Турске само је компликовала ситуацију: деценијски герилски отпор Курда је гушен без трајног успеха, док је сама сложеност унутар турског сунитског ислама, све уз јако шиитско и суфистичко присуство (бекташи, алавије и сл.) и постојање многобројних редова и братстава (тариката) породило некоординисан „подземни“ отпор турским позападњаченим елитама. У политичкој сфери, исламистички отпор културној „псеудоморфози“ почео је да се уочава још од седамдесетих година 20. века са успоном происламског Мили Селамета (Партије националног спаса), а затим и Ербакановог Рефаха (Партије благостања) крајем осме деценије, као и његовог наследника, сада већ расформиране партије Фазилет („врлина“), а потом и радикалних исламиста из Анадолије („турски хезболах“). Последњи војни удар крајем деведесетих година оборио је са власти происламистички настројеног Неџметина Ербакана, али турско-исламистичкој синтези, која је од осамдесетих година неиздрживо напредовала и постала све прихваћенија и у вишим и образованијим слојевима, секуларне власти нису могле да контрапозиционирају адекватну алтернативу која је на линији са циљевима кемалистичке револуције.

Исламистичко-турска синтеза, уместо „макавејске“, „револуционарне“, применила је стратегију „мимикрије“ ради грамшијевског хода кроз институције власти до њиховог потпуног заузећа. Ердоганова партија АКП, под утицајем идеолога Гулена који је израстао у једну од најутицајнијих муслиманских мислилаца нашег времена, преобразила се у нешто умеренију партију турско-исламске синтезе која подсећа на западноевропске хришћанске социјалдемократе, односно има облик муслиманске социјалдемократије. Престављајући свежу алтернативу корумпираној власти кемалистичких елита, Ердоганов АКП је тријумфовао на изборима 2002. године, и, након обећања страним стратешким савезницима да неће мењати спољнополитички курс земље, формирао владу. Попут Рефаха и Фазилета, Ердоганов АКП се показао као савремена и добро организована политичка партија, са јасном димензијом социјалног активизма и привлачења ситног и средњег предузетничког слоја (ткз. „анадолски тигрови“), али и радничке класе и средњег слоја у урбаним центрима који се убрзано враћа религиозном живљењу. Успон АКП нарочито је видљив у привлачности исламског традиционализма за универзитетску омладину и образованије жене које су дубоко разочаране у глобализацијски модернизам и испразни хедонистички конформизам. Изграђена је и читава мрежа происламских медија које више нису под челичним загрљајем кемалистичке цензуре, и који су, шта више, веома утицајни и много непристраснији, отворенији од официјелних, државних медија (нпр. новине „Јени Сафак“ или телевизијски „Канал 7“) где се спајају професионализам и предузетништво са поривима ка реисламизацији.

Идентични процес турско-исламске синтезе видљив је у спољној политици, са њеним потпуним преображајем у правцу „неоосманизма“ кога концептуално осмишљава и спроводи актуелни министар спољних послова Ахмет Давутоглу.⁴¹ Циљ ове „тихе револуције“ је поступно запоседање свих друштвених структура уз формално задржавање кемалистичког компоненте као дела турске историје, а коју у пракси треба потпуно развластити и испунити исламским

41 Више о томе код Танасковић Дарко, *Неоосманизам, повратак Турске на Балкан*, Службени гласник, Београд, 2010

садржајима. Без обзира да ли ће секуларне елите тихо попустити или пружити последњи, грчевити премда несумњиво безуспешни отпор, сасвим је очигледно да су њихови дани у перспективи одбројани, и да могу - или пасти шапатам, или нестати под ударом „coup de grace“-а туско-исламских „Макавејаца“.

Литература

- Антонић Слободан, *Криза демократије и транснационалне елите*, Филозофеме, Нови Сад, 2006.
- Baum Rainer, “Authority and Identity: The Invariance Hypothesis II”, *Zeitschrift fur Soziologie*, 6, oct. 1977.
- Ботомор Томас, *Елите и друштво*, Медитеран, Нови Сад, 2008.
- Живанов Сава, *Пад руског царства*, Нолит, Београд, 2007.
- Књиге Макавејске (у преводу Атанасија Јефтића), Видослов Тврдошки, Требиње, 2002
- Khaldun Ibn, *Muqaddimah: An Introduction to History*, Pantheon books, New York, 1958
- Латинска Америка: неразвијеност и револуција* (прир. Љубомир Палигорић), Просвета, Београд, 1983.
- Леш Кристофер, *Побуна елита*, Светови, Нови Сад, 1996.
- Clark Kerr, John Dunlop, Frederick Harrison, Charles Myers, *Industrialism and Industrial Man*, glava 3, “The Industrial Elites and their Strategies”, Harvard University Press, Cambridge, 1960.
- Панарин Александар, *Россија в циклах мировой истории*, Издательство московского университета, Москва, 1999.
- Танасковић Дарко, *Неоосманизам, повратак Турске на Балкан*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Тојнби Арнолд, *Проучавања историје*, ЦИД, Подгорица, 2002.
- Трубецкој Николај, *Европа и човечанство*, Логос, Београд, 2004.
- Трубецкој Николај, *Наслеђе Џингис Кана*, Бримо, Београд, 2002.

- Турчин Питер, *Рат и мир и рат*, Порталибрис, Чачак, 2006.
- Хантинтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1998.
- Higley, John and Michael G. Burton, 1989, "The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns." *American Sociological Review* 54:17-32.
- Cammack Paul, „A Critical Assessment of the New Elite Paradigm“, *American Sociological Review*, Vol. 55, No. 3 (Jun, 1990)
- Швајцер Герхард, *Иран, Размеђа истока и запада*, Метафизика, Београд, 2006.
- Шпенглер Освалд, *Пронаст Запада*, Кристали, Београд, 1990.

Aleksandar Sasa Gajić

*Pseudomorphosis of the elites:
cultural-historical review*

Summary

For two decades, post-socialistic transition of east-european countries has been going on with coopting western neoliberal cultural pattern and with social transformation according to it - from above to the bottom, from elites to the people. It has brought, in dissimilar degree and with different consequences, social pseudomorphosis – cultural and historical phenomenon in which one cultural pattern, with its form and discourses, “unnaturally” transplants on the different cultural-historical type and its inheritance, producing artificial social forms, alienation in relation elites – people, leading towards clientelistic stagnation of society in which deep misunderstanding and “cultural war” between “dominant minorities” and deprived “inner proletariat” (A. Toynbee) prevails. This paper gives historical review of typical pseudomorphosis of elites and its clashes with peoples majority from ancient ages, throughout comprados phenomena in the

ages of colonial expansion, up to, for post-socialim analisys most important, "russian case" and other examples of pseudomorphosis of elites in processes of modernization (Kemals Turkey, Shahs Iran ect.) with noticing opposite examples, all with intention that this review will show visible basic historical tendencies of "cultural wars", social polarizations and conflict as results of cultural changes in multilineral historical development.

Key words: elite, cultural pseudomorphosis, cultural conflicts, modernization

УДК 316.342.2:316.344.42

Примљено:
05.10.2010.

Прихваћено:
15.12.2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

стр. 51-80

Вера Вратуша*

ЕЛИТЕ У ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ, ИЛИ КОМПРАДОРСКА БУРЖОАЗИЈА У ПРОЦЕСУ РЕСТАУРАЦИЈЕ ПЕРИФЕРНОГ КАПИТАЛИЗМА?

Резиме

*У раду** се анализирају друштвено историјске околности и класни интереси у основи склоности аутора који објављују у стручним социолошким часописима главног тока у свету и код нас, да упадљиво чешће употребљавају израз „елита“ од израза „класа“ у својим истраживањима процеса преображавања друштвене структуре у бившим друштвима реално постојећег социјализма почев од последње деценије двадесетог века. Намера ове анализе је да утврди које теоријско методолошке и практичко политичке последице има увођење појма елите у истраживање, полазећи од становишта реформистичког интереса високо образоване интелектуалне ситне буржоазије да се што боље позиционира у оквиру затечених капиталистичких друштвених односа репродукције живота. Основни налаз ове анализе је да **увођење** уочене терминолошке новине полазећи од класног*

* Филозофски факултет, Београд, <http://veravratusaesociology.wikispaces.com/>

** Овај рад је део истраживачког пројекта бр. 149005 који остварује Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду под руководством Сретена Вујовића и уз финансијску подршку Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

становишта интелектуалне ситне буржоазије, на теоријско методолошком плану има за последицу приклањање функционалистичкој парадигми меритократског разликовања активне елите и пасивне масе те међузависних статусних група у оквиру техничке поделе рада и процеса размене ванвремених „форми капитала“ на тржишту као оптималном алокатору ретких ресурса. На практично политичком плану, потискивање класне анализе у корист анализе елита, доводи до учешћа у легитимизацији и легализацији стратегије реколонизације света коју спроводи локално одсутна владајућа класа транснационалног финансијског капитала у бившим друштвима реално постојећег социјализма и широм периферије система светске капиталистичке привреде, уз помоћ посредничких услуга локалне компрадорске буржоазије.

Кључне речи: класа, елита, светски систем капиталистичке привреде, компрадорска буржоазија, одсутна владајућа класа, интелектуална ситна буржоазија

Увод

Данас ретко ко више доводи у питање основни увид социологије сазнања да су како свако друштвено деловање тако и сваки покушај теоријског објашњења друштвеног деловања појединаца и група увек укотвљени у неке конкретне просторно временске координате друштвених односа у којима се рађају, живе и умиру људи који истовремено делају и мисле, настојећи да свој положај у затеченим друштвеним односима очувају, поправе или сасвим укину. Нема озбиљних покушаја оповргавања овог увида. Ипак зачуђује чињеница да се овај увид ретко употребљава за уочавање, објашњење, разумевање и предвиђање појаве промена у популарности разних, најчешће опречних, теоријских и методолошких парадигми истраживања друштвених процеса. Конкретан циљ овог рада је да разјасни уочену појаву да је након преломног догађаја симболичког рушења зида у Берлину 1989. године, односно преломног догађаја паљења изборне документације смештене у згради Народне скупштине 2000. године у Србији, учесталост употребе израза „класа“ мања од учесталости употребе израза „елита“ код аутора који објављују у домаћим

и страним стручним часописима главног тока. У разјашњењу ове појаве се полази управо од запостављене социолошко сазнајне хипотезе да теоријско-терминолошки и практички спорови између заговорника превасходне употребе различитих оквира истраживања процеса транзиције/трансформације структуре друштвених односа, одражавају класни интерес великих друштвених група: 1. да конзервирају затечене друштвене односе класне поделе рада између управљача и извршилаца представљајући ове историјски настале односе доминације као неизбежне и вечне, 2. да реформишу затечене односе у границама постојећег система израбљивања и тлачења како би релативно поправиле властити положај у оквиру ових односа, или 3. да коренито преобразе затечене односе кроз учешће свих заинтересованих у самоуправној пракси превазилажења класне поделе рада као основе израбљивања и тлачења.

Да је у периоду након симболичког рушења зида у Берлину доиста већа учесталост употребе израза „елита“ него израза „класа“, потврђује већ најгрубља квантитативна упоредна анализа учесталости појављивања ова два израза у наслову, сажетку или кључним речима чланака објављених у два главна домаћа часописа друштвених наука. Претраживање *Српског цитатног индекса* од првих уноса података јануара 1991. до последњих уноса података септембра 2010., показује да је употреба израза „елита“ дупло чешћа од употребе израза „класа“ (у часопису *Социологија* однос је 12 : 6, а у часопису *Социолошки преглед* 16 : 8). Слична анализа података сакупљених на *ISI web of knowledge* од јануара 1996. до септембра 2010. показује да се у овом периоду израз „class“ појавио 126 пута у теми (topic) чланака који су објављени у најцитиранијем социолошком часопису у свету, *Annual Review of Sociology*, док се израз „elite“ у истом периоду у истом часопису појавио 38 пута, или скоро четири пута ређе. Треба узети у обзир да је у овом страном часопису далеко чешћа употреба израза класа у стратификацијском значењу тог појма, него што је то случај у два водећа домаћа социолошка часописа, где су у последње две деценије још увек присутни и покушаји употребе израза класа у духу ново материјалистичке и преокренуто дијалектичке марксистичке парадигме, а не само у духу функционалистичке парадигме. Да би

се проверило колико је у *Annual Review of Sociology* била присутна употреба израза класа у духу марксистичке парадигме, уместо израза „class“ у претраживач је унет израз карактеристичан за ову парадигму: „ruling class“. Овако измењени критеријум претраживања је показао нула случајева у *Annual Review of Sociology*, 6 појава у *Социологији* и 3 појаве у *Социолошком прегледу*.

Анализа склоности аутора који објављују у стручним социолошким часописима главног тока код нас и у свету да у својим истраживањима процеса преображавања друштвене структуре у бившим друштвима такозваног реално постојећег социјализма почев од последње деценије двадесетог века упадљиво чешће употребљавају израз „елита“ од израза „владајућа класа“, у овом раду ће се сконцентрисати на критичку анализу садржаја релевантних радова једног домаћег аутора. Теоријски и методолошки је оправдано усредсређивање на анализу радова једног аутора, пошто се ради о аутору који јесте јединствен међу бројним истраживачима друштвеног процеса реструктурисања у Србији и другим земљама тзв реалног социјализма након симболичког рушења зида у Берлину. Овог аутора, Младена Лазића (у даљем тексту М. Л.), јединственим чини улагање мисаоног напора да се у властитој теоријској и истраживачкој пракси не препусте пасивном преузимању терминолошких мода, садржаних у насловима како радова најцитиранијих иностраних истраживача, тако и домаћих и страних наручиоца или финансијера истраживања у којима учествује. М. Л. је први и, барем до тренутка писања овог текста, једини домаћи аутор који је уложио напор да изричито теоријски промисли допуњавање својег систематског настојања из 1980-тих да дефинише, операционализује и примени у истраживању процеса преображаја друштвене структуре у друштвима реално постојећег капитализма и социјализма појам „класа“ у оквиру марксистичке парадигме и полазећи од становишта револуционарног интереса модерног најамног робља да укине класну поделу рада као извор репродукције односа израбљивања и тлачења у процесу производње, увођењем у истраживање од краја 1990-тих појма „елите“.

У центру пажње ће бити рад овог аутора који је објављен на самом крају двадесетог века о прилагођавајућој ре-

конструкцији елита у Србији (Лазих, 2000). У њему аутор користи израз „владајућа класа“ (ruling class) 32 пута а израз „елита“ (elite) 129 пута. У коауторским радовима објављеним десетак година касније М. Л. израз владајућа класа више ни једном не користи (Лазих, М., Цвејић, С. 2007; Лазих, М., Вулетић, В. 2007; Лазих, М., Вулетић, В. 2009). Анализа садржаја ових радова треба да провери хипотезу да потискивање употребе израза „владајућа класа“ и увођење појма „елите“ у истраживање, представља израз реформистичког класног интереса високо образоване интелектуалне ситне буржоазије да се што боље позиционира у оквиру затечених капиталистичких друштвених односа репродукције живота. Анализа треба да покаже да ли заузимање овог класно заинтересованог становишта у истраживању процеса транзиције/трансформације друштвених односа на теоријско методолошком плану има за последицу приклањање елитистичкој и функционалистичкој истраживачкој парадигми, а на практичко политичком плану, прибегавање апологији „деблокирања“ довршавања рестаурације капиталистичких односа израбљивања и тлачења на реколонизованој периферији светског привредног система, односно одустајање од покушаја стајања на становиште јединог посебног класног интереса који се може универсализовати, интереса модерног најамног робља да се укине класна подела рада као извор обнављања у проширеним размерама односа израбљивања и тлачења.

*Анализа садржаја парадигматичног
примера рефлектовања односа теорије класа
и теорије елита*

Зборник *Елите после државног социјализма* (Higley, Lengyel, 2000) представља резултат једног од првих међународних упоредних истраживања промена друштвених односа након симболичког рушења Берлинског зида. Већина аутора у својим прилозима овом зборнику употребљава израз елита практично без покушаја да га ближе теоријски осмисле, настојећи да на основу емпиријских података о професионалној унутаргенерацијској и међугенерациској мобилности руководиоца у сфери привреде и политике опишу њихово социјално порекло и узајамне односе у пост-социјалистичком периоду. Препустили су уредницима да у уводу и закључку

зборника с пуно ентузијазма тврде како је у последњим деценијама двадесетог века дошло до поновног успона теорије елите и до повлачења марксистичке класне теорије због наводно веће способности прве да анализира превасходно политичке узроке економског успона Јапана и „азијских тигрова“, те успостављања, функционисања и распада државно социјалистичких режима на основу реформских опредељења и делања те међусобних односа (не)јединства и различитих степена диференцијације елита. Уредници ипак нису могли да избегну а да не признају да „многи који се данас усредсређују на елите у својим анализама то чине у некој врсти теоријске празнине пошто не постоји широко прихваћен систем дефиниција, међусобно повезаних појмова и претпоставки које би оријентисале њихов фокус“ (Higley, Lengyel, 2000:236-239). За разлику од већине преосталих аутора, М. Л. у својем прилогу под насловом „Serbia - The Adaptive Reconstruction of Elites“ („Србија: Прилагођавајућа реконструкција елита“ (Лазић, 2000), настоји да рефлектује однос теорије класа и теорије елита у истраживању преображаја друштвене структуре у централним и источно-европским земљама. У овом зборнику Младен Лазић са минималним изменама понавља аргументацију из текста сличног наслова и структуре објављен у часопису *Луча* две године раније (Лазић, 1998).

*Класно заинтересовани избор
теоријскометодолошког оквира
истраживања трансформације доминантних
друштвених односа репродукције живота?*

Свој прилог зборнику М. Л. започиње констатацијом да су нерешена теоријска питања која се тичу самог појма елите, лоцирања и улоге елита у процесу друштвене структурације и односа између елита и класа, довела до неплодних дискусија попут дебате о степену циркулације елита насупрот репродукцији елита у постсоцијалистичким земљама (Лазић, 2000:123). Скицирао је неке одговоре на ова отворена питања да би учинио своје истраживање елита у Србији смисленијим. Основни закључак који овај аутор изводи из ових скица јесте да заједничка мана свих теорија елита, како класичних теорија елита које психологистички дефинишу елите према индивидуалним способностима њихових појединих

припадника, тако и обе варијанте позиционе теорије елита које идентификују елиту или преко емпиријски утврђеног узимања врховних институционалних положаја, или преко акумулиране моћи и с њом повезаном спремношћу и способношћу њених припадника да делују, јесте тенденција њених заговорника да описују регрутовање, понашање, ставове и узајамне односе елита на врху друштвене хијерархије, свдећи остатак друштва на недиференцирану и пасивну „масу“. Свођење остатка друштва на пуки објекат деловања елите, онемогућава заговорнике теорије елите да објасне порекло друштвене хијерархије саме, институционализацију и репродукцију елитних положаја као производ системских односа кроз целокупну друштвену хијерархију (Лазих, 2000:124). Ове мане теорије елита и покушај њиховог превазилажења у оквиру комбинације индивидуалистичког и позиционог приступа истраживању елита М. Л. илуструје на примеру критике еклектичког појма елите код Еве Ециони-Халеви (Eva Etzioni-Halevy). Према Ециони-Халеви, наине, припадници елите су оне особе које у оквиру сваке друштвене класе или групе које се међусобно диференцирају према степену поседовања и контроле одређених ресурса (нарочито материјалних) (Etzioni-Halevy, 1993:13) имају већи удео активне контроле над организационо-административним, материјално-економским, симболичким и психо-личним ресурсима моћи попут амбиције, харизме, мотивације и енергије, на основу којих ресурса ови људи и жене из горњих слојева друштвених класа имају способност и вољу да донесу одлуку и предузму одређено деловање које има шири значај и утицај на друштво (Etzioni-Halevy, 1993:44), за разлику од класа које за такво одлучивање и деловање нису способне (Etzioni-Halevy, 1993:35). М. Л. настоји да превазиђе овај дескриптивни градациони институционално психологистички еклектицизам у дефинисању елите, које прати аналитичко-експланаторна неспособност захватања настанка и структурне промене начина репродукције друштвеног система на апстрактном нивоу анализе, тако што уноси две интервенције у критиковане формулације Ециони-Халеви. Прво, М. Л. „ресурсе“ тумачи у смислу економског, друштвеног, политичког, културног „капитала“ Пјера Бурдијеа (Pierre Bourdieu) који може да се акумулира, репродукује, стекне, изгуби или конвертује (Bourdi-

eu, 1986), па елите дефинише као „групе које поседују концентрисану контролу над акумулисаним ресурсима који су неопходни за репродукцију основних услова на којима дати (или потенцијални) друштвени начин производње почива“. Друго, Лазић већу спремност и способност за деловање елита не тумачи првенствено као резултат примене вољне одлуке и других личних атрибута појединачних припадника елите, него као нужно играње „активне улоге“ у репродуковању основних услова датог начина производње које је независно од 'воље' обликовано конфликтним положајем припадника елите у класној хијерархији (Лазић, 1998:76).

Након оваквог прецизирања одређења елите као горњег слоја друштвене класе у оквиру властитог покушаја фузионисања теорије елите и теорије класе, М. Л. ипак закључује да ове две потенцијално комплементарне теорије треба држати одвојено и селективно користити у складу са проблемом који се анализира у датом моменту. Лазић образлаже да протагонисти теорије класе и теорије елите заправо покушавају да анализирају два различита проблема: док се први првенствено баве на најапстрактнијем аналитичком нивоу општом динамиком и законитостима настанка, репродукције и нестанка друштвених система или начина производње друштвеног живота, други се првенствено баве анализом и описом најактивнијих учесника и конкретних механизма друштвене промене током успостављања, репродуковања и растакања доминантних друштвених односа у конкретним историјским околностима појединих друштвених система (Лазић, 1998:76).

Да бисмо утврдили да ли је наш аутор успео да у својем прецизирању идеје присутне већ код Ециони-Халеви да су елите горњи слојеви (постојећих или настајућих) друштвених класа превазиђе не само главне мане тривијалне описне неаналитичности теорије елита на апстрактном нивоу, него и недоследности и приклањање функционализму у примени класне теорије на конкретнијем аналитичком нивоу, потребно је да размотримо одређење појма мултиформног и свеприсутног капитала Пјера Бурдијеа. Младен Лазић, наиме, преузима појам капитала од Бурдијеа да би у својем покушају прецизирања израза „ресурси моћи“, стекао појмовно аналитичко оруђе које недостаје теоретичарима елита и тиме

их онемогућава да се баве системским пореклом и иманентним правилностима репродукције друштвене хијерархије. У тексту под насловом „Форме капитала“ Бурдије поистовећује капитал као такав са „акумулисаним радом (у његовој материјализованој форми или ’инкорпорисаној’ форми) који када је присвојен на приватној, тј. искључујућој основи од стране неких делатника, тим делатницима омогућава да присвајају друштвену енергију у форми поствареног или живог рада“ (Bourdieu, 1986:46). Из овакве дефиниције је очигледно да Бурдије поистовећује капитал са прометном вредношћу већ произведене робе, односно са економским, политичким и културним „ресурсима“ или „богатством“ на нивоу расподеле. Оваква дефиниција капитала потпуно пренебрегава да је капитал акумулисани вишак вредности, историјски специфичан однос израбљивања подчињене класе од стране владајуће класе која у свим начинима производње монополише управљачке функције у класној подели рада. Специфично капиталистички однос експлоатације је настао насилним одвајањем непосредних произвођача од средстава за производњу и претварањем њихове радне снаге у робу која има јединствену употребну вредност да произведе вишак вредности неплаћеним вишком радног времена преко властите прометне вредности представљене у надници. Бурдије, а са њиме и Лазих у мери у којој преузима поистовећивање капитала са прометном вредношћу и економским, политичким или културним „ресурсом“ или богатством на плану расподеле, запостављају да акумулација овог ресурса почива на иманентно противречном процесу проширене репродукције класне поделе рада у производњи. Свођење капитала на ствар, своди и класну поделу рада на техничку поделу рада, која по познатом исказу Емила Диркема задовољава потребу друштва да једни мисле а други да делају, макар то доводи до закржљавања код конкретних појединаца једне или друге потенцијалне способности свих људи током процеса хетерогенизујућег специјалистичког професионалног образовања (Durkheim, 1981:79). Даља последица претходних свођења јесте управо оно што је М.Л. настојао да избегне - приклањање елитистичкој и функционалистичкој теорији приликом дефинисања елита и класа количином акумулисаних ресурса које одговарајуће елите или врхунски слојеви одговарају-

њих класа монополски контролошу. Евентуално залагање за праведнију „расподелу“ у оквиру елитистичке и функционалистичке перспективе, не доводи у питање израбљивачке, отуђене и отуђујуће капиталистичке производне односе репродукције класне поделе рада и израбљивања најамне радне снаге.

Негативни учинци дефинисања капитала као економског, политичког и културног „ресурса“ уместо као односа израбљивања и тлачења, долазе до изражаја и у дефинисању друштвеног начина производње уопште, те капиталистичког и државно социјалистичког начина производње посебно. Уместо историјски специфичне комбинације достигнутог степена развоја материјалних и субјективних производних снага и антагонистичких производних односа, друштвени начин производње по М. Л. представља акумулацију економских, политичких и културних ресурса, а специфичан поредак детерминације између њих обликује одређени тип друштвеног система (Лазих, 1998:76). Изведена дефиниција капиталистичког начина производње као акумулације економског капитала прикрива суштину акумулације капитала, приватно присвајање друштвено произведеног вишка вредности и репродукцију класне поделе рада, пошто је капитал претходно дефинисан као материјализовани или отелотворени ресурс који може да се нагомилава, а не као друштвени однос.

На исти начин дефиниција државно социјалистичког начина производње као монополистичког спајања (merger) контроле над акумулисаним политичким, економским и културним ресурсима у рукама владајуће класе (Лазих, 2000:126) прикрива да опстанак класне поделе рада у државном социјализму доводи у питање оправданост његовог представљања као квалитативно новог начина производње. М.Л. се овде и даље држи својег тумачења државног социјализма из осамдесетих година (Лазих, 1987) као новог класног начина производње који су први темељито разрадили Фехер и група мађарских аутора у првој половини осамдесетих година двадесетог века (Фехер ет ал., 1984). Главна врлина овог тумачења јесте његова способност да објасни особеност економске циљне функције и механизма саморепродукције класе колективних власника основних средстава за про-

изводњу у околностима одсуства својинског права *abusus-a*. Главна мана овог тумачења, међутим, јесте то што не може да објасни прогресивну хетерогенизацију само привидно монолитне владајуће класе дуж територијалних и функционалних линија поделе, као и експанзију групација структурално заинтересованих за рестаурацију приватно-власничких капитал-односа како у оквиру владајуће класе, нарочито у оквиру њене тзв технократске фракције (Вратуша, 1993а), тако и међу припадницима делом историјски наслеђене а делом новоформиране класе капиталистичких предузетника, упркос спроведене национализације или подруштвљавања главнине основних средстава за производњу, те једно време преовлађујућег централно-планског или командног облика регулације репродукције у свим сферама живота (Вратуша, 1993б). Новину представља настојање М.Л. да у последњој деценији двадесетог века у анализу уведе појам елите, сугеришући тиме да појам „(владајуће)класе“ није довољан за истраживање слома државног социјализма и процеса друштвене трансформације који је уследио и даље траје. Увођење појма елите у анализу овај аутор настоји да оправда тврдећи да владајућа класа у државном социјализму, зато што монополизује контролу над свим друштвеним подсистемима (економским, политичким и културним), представља „јединог активног друштвеног субјекта“, а ово по М.Л. значи да у државном социјализму „постоји преклапање (conspicence) између врховног слоја владајуће класе и - једне једине - елите; нижи слојеви ове класе, и појединци – већином интелектуалци – који су организовали дисидентске покрете, могу да буду названи под-елитама, следећи терминологију Ециони-Халеви. Друге групе – службеници, радници, сељаци, ситни предузетници – нису имали могућност да се економски и политички организују, да развијају своје властите идеологије, да колективно делују“ (Лазих, 1998:77).

Сам Младен Лазих открива неубедљивост овакве аргументације у прилог увођења појма елита у анализу подсећајући на појаву и делатност синдиката „Солидарност“ у Пољској пред пад комунистичке партије са власти. Свођењем остатка друштва изван врховног и средњег слоја владајуће класе односно монолитне елите и под-елите у класно недиференцирану и пасивну масу, пропушта да укаже на

класни карактер сукоба већ од 1921. године у СССР-у, или од првог штрајка радника у ФНРЈ већ 1950-тих година. Чињеница нижег степена самоорганизације и самоосвешћења друштвених групација на дну друштвене хијерархије и класне поделе рада не само у државном социјализму него и у капитализму, није довољан разлог да у њима не препознамо класе по себи које се у кризним тренуцима манифестовања инхерентних противречности конкретних класних начина производње често преображавају у класу за себе, или класу *stricto sensu* са развијеном организацијом, дефинисаним интересима, самосвешћу и способношћу и спремношћу на делотворну интервенцију у затечене друштвене односе.

Из тврдње да командна привреда државног социјализма није дозвољавала да се класно формирају не само ниже друштвене групације него и „потенцијални друштвени носители настајућег система“, Младен Лазић закључује да „актери трансформације социјалистичког система нису могле да буду класе; њихово језгро су (нове, настајуће) елите“ (Лазић, 1998, 77). Аутор није навео ни један аргуменат у прилог тврдње да ове наводно нове елите не могу да се на прецизнији начин идентификују путем њиховог јасног класног ситуирања у односу на различите слојеве или фракције одлазеће локално владајуће класе колективних власника крупних средстава за производњу, размену и потрошњу у земљи, с једне стране, те у односу на фракције наступајуће локално владајуће класе, никада потпуно елиминисане остатке и нове придошлице у ниже посредујуће или компрадорске слојеве светски доминантне класе крупног финансијског капитала, с друге. Капиталистичка класа је у светским размерама, наиме, остала доминантна класа све време од Октобарске револуције, захваљујући готово монополској концентрацији у својим рукама не само економских, него и политичких и културних ресурса, кроз процес акумулације вишка неплаћеног рада у глобалним размерама. М. Л., истина, започиње класно ситуирање наводно нових елита, незадовољан неспособношћу теорије елита усредсређене на циркулацију и репродукцију елита да објасни кључну системску промену механизма на основу којих друштвене класе/елите заузимају своје положаје, акумулирају и управљају ресурсима и долазе у сукоб са другим елитама односно слојевима унутар исте класе и са

другим класама (Лазих, 1998:77-78). Аутор, на жалост, не довршава класну анализу промене механизма регрутације и репродукције врха и доњих слојева како владајуће класе у опадању, тако и владајуће класе у успону. Задржава се на констатацији о недовољно јасном међусобном разликовању између економских, политичких и културних елита у државном социјализму чија је наводна особеност да доминантна управљачка политичка позиција имплицира доминантну управљачку економску позицију и обратно. При томе аутор као да заборавља да концентрација економских, политичких и културних ресурса у рукама врха владајуће класе у капиталистичким друштвима такође омогућава и стимулише прелазак високих функционера државне администрације у управне одборе најкрупнијих корпорација и обратно. Теоријски извор овог заборава је пренаглашавање раздвајања и релативне аутономије политичког и економског подсистема у капиталистичком начину производње и током процеса трансформације друштвених односа у друштвима бившег државног социјализма. Аутор овај процес трансформације након 1989. године назива „конверзијом различитих форми капитала“: „индивиде са акумулираним политичким капиталом – бивши чланови „номенклатуре“ – постају предузетници; интелектуалци су вође политичких партија; нови богаташи имају директан политички утицај“ (Лазих, 2000:176). Ауторово пренаглашавање разлика између процеса настанка, репродукције и трансформације доминантних класних односа у реалном капитализму и реалном социјализму и у овом цитату има за последицу „заборав“ историјске чињенице да се буржоазија у свим друштвима у којима није дошло до политичке револуције, као у Француској 1789. или у Немачкој Демократској Републици 1989, значајним делом регрутовала из редова земљишне аристократије односно „номенклатуре“ која се постепено „побуржоазила“. Ово својевремено „побуржоажење“ делова земљишне аристократије, а данас нижих слојева бивше класе колективних власника, погрешно је назвати „конверзијом форми капитала“ пошто сам капитал у значењу економског „ресурса“ настаје тек као последица настанка капитала у значењу доминантног облика односа израбљивања двоструко „слободних“ најамних радника кроз процес (првобитног или поновног) претварања свих „факто-

ра производње“, од земље до радне снаге, у робу. Увођење појма елите и конверзије форми капитала још мање доприноси иновацији објашњења свеprisутне појаве интензивирања процеса реструктурисања класа у последњим деценијама како апсолутистичке монархије тако и државног социјализма, у оквиру којег процеса су неки интелектуалци, односно високо образовани припадници ситне буржоазије, постали вође политичких партија, или су нови богаташи, то јест све крупнији капиталистички предузетници потекли како из редова успешних занатлија тако и финансијских шпекуланата и ратних профитера, стекли велики политички утицај.

Класно заинтересовани избор практично-политичке стратегије трансформације доминантних друштвених односа репродукције живота?

Како објаснити овде детаљно анализирани парадигматски пример појаве потискивања теоријско-методолошког приступа истраживању процеса преображавања друштвене структуре у земљама централне и источне Европе који има већу способност објашњења и разумевања (класног приступа критичке оријентације), теоријско методолошким приступом мањих експланаторних потенцијала (елитистичким приступом функционалистичке оријентације)? Писац ових редова може да покуша да себи и другима разјасни ову појаву као последицу практично-политичке (пре)оријентације значајног дела високо образоване интелектуалне ситне буржоазије. У периодима снажних друштвених сукоба између основних друштвених класа, наиме, један део интелектуалне ситне буржоазије покушава да промени своје класно становиште и да своје стручне способности стави у службу доприношења остваривању јединог посебног класног интереса који се може универзализовати, интереса модерних најамних робова да се кроз процес укидања класне поделе рада, истовремено укину односи изабљивања и тлачења између владајуће и потчињене класе односно активне елите и пасивне масе. У околностима стабилизације капиталистичког начина производње, међутим, добар део интелектуалне ситне буржоазије се ограничава на то да у оквиру властитог класног становишта оптимално поправи свој положај у оквирима затечених

односа производње, приказујући их у складу са класним интересом крупног транснационалног финансијског капитала, као да су ти односи одувек имали и да ће заувек имати форму размене између приватних власника разних форми капитала на тржишту као незаменљивом регулатору процеса репродукције живота.

У даљем излагању ћемо конкретно анализирати две основне скупине практично политичких последица свођења појма капитала на прометну вредност робе у складу са Бурдијеом (Bourdieu, 1986:46), као и закључак да не треба спајати класну и елитну теорију (Лазих, 1998:76). У прилог поменутог закључка М. Л. наводи пример да „политичке и културне елите у радничком покрету могу да не припадају радничкој класи“ (Лазих, 1998:76). Чињеница да политичке и културне елите у радничком покрету могу да не припадају радничкој класи говори само о томе да су у овом случају класна и елитна теорија недоследно фузионисане кроз маневар наизменичне употребе израза „раднички покрет“ и „радничка класа“. У овако формулисаном примеру се јасно препознају трагови елитистичке тезе дела високо образованих стручњака ситно буржоаског класног порекла или стеченог ситно буржоаског класног положаја и улоге у класној подели рада. Према објективном класном положају интелектуална ситна буржоазија представља доњи слој буржоазије који се кроз високошколско образовање специјализовао за вршење управних и планских функција у класној подели рада. Елитистичка теза дела интелектуалне ситне буржоазије гласи да је радничка класа, сведена на рутинске извршилачке функције у класној подели рада, способна једино да развије синдикалистичку свест у оквирима капиталистичких односа репродукције. Према истој елитистичкој тези следи да револуционарну свест која циља преко ових односа, треба унети у радничку класу споља. Самоименовање дела високообразоване интелигенције за авангарду или елиту радничког покрета, као и деловање корумпираних руководства радничких синдиката против интереса радника, репродукује класну поделу рада у оквиру самог радничког покрета. Још Маркс је излаз из овог зачараног круга репродукције класне поделе рада у оквиру радничког покрета формулисао у облику слогана да ослобођење радничке класе може да буде само дело саме радничке класе,

а Грамши у облику идеје о развоју органске интелигенције пролетаријата. У оба случаја се имплицитно инсистира на неопходности укидања класне поделе рада као темеља поделе на владајућу елиту и подређену масу, односно израбљивачку и израбљивану класу.

Своју „прилагођавајућу конверзију“ класне анализе у помодну анализу кружења и репродукције елита коју је покушавао да избегне, М. Л. је резимирао у следећем афоризму: „у социјализму, циркулација елита је била део репродукције владајуће класе; у пост-социјализму, репродукција чланова елите представља део стварања нове владајуће класе“ (Лазих, 2000:129). Шта је латентна функција оваквог преименовања процеса класне борбе кроз коју је настао и седам деценија се репродуковао (у неким друштвима се и даље репродукује) такозвани реално постојећи социјализам у „циркулацију елита“, као и преименовања процеса класне борбе кроз коју је од средине шездесетих година двадесетог века започео, а од почетка осамдесетих година се убрзао процес рестаурације реално постојећег капитализма у друштвима реално постојећег социјализма, кроз слабљење елемената државне регулације и јачање елемената тржишне регулације привредних токова, у „репродукцију“ или „прилагођавајућу реконструкцију“ елита?

Практичко-политичка улога ове теоријско-идеолошке прилагођавајуће конверзије класног у елититички приступ истраживању процеса друштвене структурације и реструктураације је двострука: 1. Прва латентна функција приклањања теорији елита јесте легализација и легитимизација монопола „елите (одабраних)“ на управљачке радне функције у класној подели рада и пљачкашке принудне приватизације државне и друштвене својине. Истраживања ставова према до сада спроведеном процесу приватизације, приватизације која је у Србији била добрим делом и противуставна све до промене Устава 2006. године, показују да је приватизација остала нелегитимна у очима релативне или апсолутне већине испитаника (Вратуша, 2008). 2. Друга важна функција напуштања класне анализе процеса трансформације у друштвима бившег реалног социјализма јесте замагљивање стварног класног идентитета владајуће класе, не само у дру-

штвима бившег државног социјализма, него и у друштвима актуалног реалног капитализма широм света.

1) Склоност дела ситнобуржоаске интелигенције према елитизму који посредно и непосредно овековечује и легитимизује класну поделу рада, приказујући је као неизбежну и друштвено корисну техничку поделу рада која имплицира владавину стручних елита, у тексту „Прилагођавајућа реконструкција елита“ долази до изражаја у начину тумачења емпиријских података о регрутовању политичке елите у „пост-социјалистичкој“ Србији. Након саопштавања налаза емпиријских истраживања, да је за разлику од отвореног обрасца регрутовања у горњи и средњи слој владајуће класе пропорционално из свих друштвених професионалних слојева у старом социјалистичком систему, постсоцијалистички образац ограничио могућност за људе из нижих друштвених слојева са нижим степеном стручности да уђу у редове политичке елите (руководства политичких партија), М. Л. је исказао своје надање да ће то „допринети повећаној улози стручности у сфери политике“. У тексту на енглеском језику намењеном страном читалачкој публици која живи у капиталистичким земљама у којима наводно преовладава меритократски принцип регрутовања најстручнијих на управљачке положаје у разним сферама друштвених делатности, М. Л. нуди своје искуство живљења у социјалистичкој земљи где је „потреба за стручношћу у политичкој елити само-очигледна - особама које сукцесивно воде државне установе на пољу културе, индустрије, одбране и другде, очигледно вапијуће недостаје неопходна стручност“ (Јазић, 2000:134-135). Било би занимљиво да након деценијског искуства живљења у „постсоцијализму“, деиндустријализованом, колонијално зависном, паразитско пљачкашки зеленашком и шпекулантском капитализму на челу са пречесто некомпетентним али партијски и Евро-Атлантски подобним руководиоцима „на пољу културе, индустрије, одбране и другде“, дознамо од М. Л. да ли су се остварила његова елитистичка надања у долазећу владавину стручњака?

Легитимизацијска и легализацијска функција приклањања теорији елита у парадигматским радовима из 1997. и 2000. уочава се и у заузимању искључиво негативног вредносног става према периоду тзв. „блокиране трансформа-

ције“ у Србији током последње деценије двадесетог века. У овом периоду М. Л. препознаје искључивоинтерес припадника бивше владајуће класе реорганизоване из Савеза комуниста који се распао у Социјалистичку партију, да „одложи развој тржишне економије и политичког такмичења“ (Лазић, 2000:131), ваљда да би имали што више времена за конверзију форми капитала и прилагођавајуће реструктурирање. Нема ни помена о томе да су кључни заговорници приватизације свесно избегавали да јавно захтевају промену друштвеног власништва због преовлађујућег начина мишљења у јавности (Вукотић, 1993:79) и отпора које би то изазвало у широким слојевима становништва. Антисоцијалистички набој критике „блокиране транзиције“ присутан је већ и у називању друштава у којима се истражује прилагођавајуће реструктурирање елита „пост-социјалистичким“. Префикс „пост“ наиме у овој сложеници, уместо позитивног друштвеног садржаја истраживаног процеса, сугерише не само да је социјализма било, сведећи га на државни капитализам или државни социјализам зависно од тумачења темељног друштвеног односа у тако именованим друштвима, него и да социјализма у значењу укидања класне поделе рада и самоуправљања произвођача и потрошача на свим нивоима репродукције живота не само да нема него и да га у будућности не може и неће да буде

Појава да је комунистичка номенклатура политички ре-организована у социјалистичку партију остала на власти у Србији након првих вишепартијских избора, објашњава се као „чиста историјска случајност да је на овом простору владајућа класа успешно мобилисала становништво на основу етничког (националног) програма управо у тренутку када је социјалистички режим у централној и источној Европи изненада почео да се руши“ (Лазић, 1998, 80). Овакво објашњење запоставља две историјске чињенице. Прва чињеница се односи на дуготрајност процеса замене социјалистичке легитимизацијске идеологије националистичком и у другим бившим југословенским републикама, под изговором децентрализације и реформе социјализма. Овај процес су започели припадници владајуће класе док су још били организовани у републичке и покрајинске савезе комуниста (на Косову и Метохији наглашено од 1968, а у Хрватској и Словенији и Босни

и Херцеговини од 1971. године) када су усвојени Амандмани на Устав. У то време су у оквиру СК Србије и изван њега жигосани као националисти сви који су се противили конфедерализацији југославије по националној основи и у оквиру републичких граница). Друга историјска чињеница коју превиђа Лазићева критика „блокиране транзиције“ јесте класно - структурисана заинтересованост великог дела становништва да не прихвата „оно што је постало здраворазумска идеја да је ширење приватног власништва пожељно“ (Лазић, 2000:137) односно да „блокира“ процес трансформације који води у рестаурацију капитализма. Лазић наиме тврди супротно, да је „велики део становништва“ у екстремно неповољним околностима економске кризе, грађанског рата, међународне изолације и побуне средњих слојева, околностима које се међутим нису међусобно надопуњавале него су слабиле једна другу, био „неуобичајено спреман да подржи владу која систематски делује против његовог интереса“ (Лазић, 1998:80). Ову наводну неспособност масе становништва да разазна шта је његов властити интерес М. Л. тумачи попут бројних припадника ситнобуржоаске интелигенције који су својевремено заговарали социјализам са људским ликом да би се затим преобразили у заговорнике цивилног друштва, тржишне привреде и парламентарне демократије, „раширеним ауторитаризмом - који прихвата и подржава постојећи поредак какав се он сам декларише и који је повезан са традиционалним вредносним оријентацијама, чији је кључни елемент отпор према променама“ (Лазић, 1998:81). Важно је уочити да истраживачи ауторитарности становништва у Србији као важан показатељ његове социо-културне склоности ка „ауторитарности“ и као главну ману укључују „егалитаристички синдром“. Не пада им на памет да залагање становништва у Србији за вредност једнакости, његову богату социјалистичку традицију и неучествовање у демонстрацијама градских средњих ситно-буржоаских слојева против власти социјалиста у зиму 1996/1997 (Бабовић ет ал, 1997), доведу у везу са класним интересом непосредних произвођача, пре свега радника у градовима те ситних пољопривредника и све бројнијих најамних радника на селу, да се елиминише или барем смањи неједнакост и сиромаштво које системски изазива капиталистичка тржишна регулација производње

усмерене на приватни профит неколицине уместо на задовољење егзистенцијалних потреба огромне већине. Нагли пораст отворене незапослености и социјалне диференцијације између врха и дна друштвене хијерархије након доласка демократске опозиције на власт, емпиријски су потврдили исправност предосећања оних који нису учествовали у демонстрацијама у организацији демократске опозиције да ће на власти спроводити политику која ће бити у још већем степеноу противна интересима гупација на дну класне поделе рада него што је то била власт социјалиста. У међувремену су се и многи учесници демонстрација разочарали монетаристичком политиком државне дерегулације, либерализације тржишта и приватизације према диктату Међународног монетарног фонда и Светске банке, коју је по доласку на власт почела убрзано да спроводи некадашња демократска опозиција. Тако је чак и редак раднички симбол петооктобарске (контра) револуције, Џо Багериста, симболички одевен у робијашко одело са бројем 05.10.2000. због изневерених обећања, према писању *Курира* од шестог октобра 2009. разочарано закључио: „Власт је продала све, једино чекају да дођу странци и прогласе протекторат“.

Ово разочарање и губитак вере у пожељност приватизације није поколебало М. Ј. и коауторе да и у каснијим радовима наставе да заузимају изразито позитиван вредносни став према „деблокираној транзицији“ и да критикују недовољну конзистентност вредности политичке и привредне елите која би требало још доследније да спроводи процес трансформације институционално нормативног контекста у правцу политичког и тржишног либерализма потискујући ауторитарни колективизам и етатистички дистрибутивизам кроз убрзану и широку приватизацију, реструктурирацију државних предузећа у циљу повећавања ефикасности производње и профитабилности (Лазих, Цвејић, 2007:70-71) На сличан начин пропуштајући да сами пажљиво истраже да ли је присутна и колико је изражена у разним групацијама становништва изван „елита“ скепса према пожељности укључивању у Европску Унију, пошто то није било предвиђено елитистичким приступом истраживању ИнтУне пројекта који је финансирао Шести оквирни програм Европске уније, Лазих и коаутори представљају ставове или пропаганду три четвр-

тине припадника „политичке и економске елите“ (у терминологији аутора ових редова као што ћемо ускоро видети „компрадорске буржоазије“) као „темељне заједничке тачке“ релевантне за однос према ЕУ не само овог дела елите као „мотора и погонског горива“ процеса убрзане интеграције у ЕУ (Вулетић, 2008:39), него и већине становништва у истраживаним бившим социјалистичким земљама. У сфери економије то је уверење/уверавање да ће интеграција у европску капиталистичку тржишну привреду гарантовати системску промену, више стопе раста и конкурентности, обилне донације и инвестиције из ЕУ, у сфери политике, да ће што скорије прикључење гарантовати неповратни раскид са „опасношћу са Истока“ и донети политичку стабилност демократске изборне процедуре, а у сфери културе, да ће узајамно прожимање са Западним вредносним системом потврдити да су ове земље „одувек припадале“ Западној цивилизацији“ (Лазичић, М, Вулетић, В. 2009:988).

2) Друга латентна функција прибегавања вокабулару теорије елита је потискивање критичке анализе стварног класног садржаја позитивно вредноване и отворено промовисане „деблокиране трансформације“ у планетарном контексту преображаја доминантног облика регулације привредних токова почев од средине шездесетих година када су исцрпљени импулси која су разарања Другог светског рата дала изласку из кризе депресије још из 1920-тих година, најављујући нову кризу стагфлације и то не само у друштвима реално постојећег социјализма него и у друштвима глобално доминантног реално постојећег капитализма.

Из перспективе све бројнијих истраживања циркулације и репродукције елита у појединачним друштвима централне и источне Европе након 1989 (уп. нпр. *Theory and Society*, 1995), није могла да буде уочена чињеница да у овим друштвима највиши слој владајуће класе, власници контролних пакета транснационалних корпорација и финансијских институција, локално није присутан, односно да је одсутан. Из перспективе критичке класне анализе коју су обновили учесници радикалних оружаних антиколонијалних покрета попут Франца Фанона (Fanon, 1961) и Амилкара Кабрала (Cabral, 1975), ова чињеница локално одсутне владајуће класе је врло јасно идентификована у колонијама и полуко-

лонијама. Ово обнављање критичке класне анализе као теоријског оружја у револуционарној борби за национално и социјално ослобођење (Вратуша, 1979), подстакло је ауторе попут Андре Гундер- Франка (Gunder-Frank, 1967) и Волерстина (Wallerstein, 1974) да за јединицу класне анализе процеса трансформације друштвених односа одаберу целокупни систем јединствене светске капиталистичке привреде као једино примерен. Даље су показали да је овај светски привредни систем истовремено антагонистички подељен, посредством локалног територијално политичког организовања националних буржоазија у оквиру конкурентских националних држава и њихових савезе неједнаке снаге, на империјалистички центар, посредујућу полупериферију и (полу)колонијално зависну периферију система. Теорија развоја неразвоја на периферији система светске капиталистичке привреде са своје стране је подстакла између осталих присталица критичке класне анализе и аутора ових редова да уочи појаву одсутне владајуће класе у бившим друштвима реално постојећег социјализма као кључну за анализу процеса трансформације друштвених односа нарочито на простору бивше Југославије. На овом простору је наине дошло не само до негативног развоја у смеру деиндустријализације и неоколонијалне зависности, него и до успостављања класичног колонијалног протектората у Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији након војне агресије (Вратуша, 1999).

Интерес глобално доминирајуће а локално често одсутне владајуће класе крупног транснационалног финансијског капитала привредно организованог у оквиру Међународног монетарног фонда, Светске Банке и Светске трговинске организације а војно у оквиру Северно-атлантског савеза друштва реално постојећег капитализма САД и западне Европе од априла 1949, јесте излазак из системске кризе хиперакумулације капитала кроз освајање нових тржишта, присвајање извора јефтених сировина и радне снаге те контрола главних извора и коридора за транспорт и трговину стратешким минералима. Сви ови ресурси су транснационалном олигополском капиталу били само индиректно доступни преко неједнаке трговинске размене док је још увек функционисала привредно војна организација друштва „реално постојећег социјализма“ централне и источне Европе, успостављена на

основу Споразума о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи у Варшави 1955, као реакција на укључивање поново наоружане Западне Немачке у супарнички војни блок НАТО. Званично распуштање Варшавског пакта јула 1991, крупни транснационални финансијски капитал је искористио за претварање своје војне организације из одбрамбеног савеза у инструмент војне агресије тамо где не може да спроведе своје империјалистичке стратешке интересе „мирољубивим“ средствима тржишне конкуренције у околностима монопола економске продуктивности. Из перспективе теорије елита, насилна империјалистичка политика реколонизације света локално одсутне владајуће класе, не само да није критички анализирана, него се приказује првенствено као последица „политике коју су стварале“ локалне политичке елите, националистичке партије на власти 1990-тих година, која политика „је ставила Србију у међународну изолацију и чак у конфронтацију са ЕУ“ (Јлазић, Вулетић, 2007).

Империјалистички интерес и стратегију развоја локално одсутне владајуће класе у бившим чланицама Варшавског пакта и у бившим републикама својевремено несврстане Југославије, спроводи, као и у свим колонијама и неоколонијама Африке, Азије и Латинске Америке до тада, локална компрадорска буржоазија (Вратуша, 1983; 2007). Компрадорска буржоазија посредује у спровођењу пљачкашке приватизације и дугорочно дезартикулишуће и колонијално поробљавајуће распродаје стратешких система у државном и друштвеном власништву за корумпирајућу провизију на приватном рачуну у иностраним банкама. Пошто је компрадорска буржоазија у бившим друштвима државног социјализма оријентисана на брзу добит и спекулативно-трговинске непроизводне активности, ни у догледној будућности не треба очекивати остваривање прокламованог циља приватизације - реструктурисање привреде и повећање ефикасности пословања.

Како тренутно ствари стоје, чини се да се ни у једном друштву бившег државног социјализма није формирала аутентична национална буржоазија која би била заинтересована за инвестирање у домаћу индустрију замене увоза, за одбрану националног тржишта и његово ширење кроз продор на страна тржишта (Вратуша, 1995а; 1997; 2005; 2010а; Душанић, 2008; Антонић, 2010). Мада је ационална буржоазија со-

цијал-демократске оријентације понекада призивана као спасоносна алтернатива (Митровић, Љ, 2009), неопходно је да се запитамо нису ли партије социјалдемократске оријентације као идеолошки представници националне буржоазије када би дошле на власт у крајњој инстанци водиле политику у интересу крупног капитала (сетимо се само у новијој историји британских Лабуриста који су приватизовали и оне области друштвених делатности у које се нису усудили да дирну конзервативци на власти пре њих) (Вратуша, В, 2010б)? У околностима системске кризе акумулације капитала која разоткрива унутрашње противречности капиталистичког начина производње који производи катастрофе глади, незапослености и ратова за реколонизацију света, ни најдобронамерније националне буржоазије да и постоје не би могле у својем својству персонификације односа капиталистичког израбљивања да понуде излаз из самог капиталистичког начина производње као генератора кризе и друштвено произведених катастрофа. Може ли се уопште оправдати стратегија поправљања релативног положаја мање или веће групације људи у оквиру светског система акумулације капитала који законито репродукује масовни геноцид и екоцид?

Закључак

Претходна анализа садржаја парадигматичних радова јединог домаћег аутора који је изричито допунио своје систематско настојање из 1980-тих да рефлектује, дефинише, операционализује и примени у истраживању процеса структуралних промена у друштвима реално постојећег капитализма и социјализма, појам „класе“ у традицији парадигме критичке теорије, подједнако систематски рефлектованим настојањем да то исто учини са појмом „елите“ након симболичког рушења зида у Берлину 1989, потврдила је хипотезу о утицају класно структурисаних интереса на избор теоријско-методолошког оквира истраживања и практичко-политичке стратегије преображавања доминантних друштвених односа репродукције живота.

Израз ситнобуржоаска интелигенција који често употребљавам у овом раду не треба да буде схваћен као пука памфлетска идеолошка етикета, већ као објективно одређење класно противречног положаја и улоге друштвене групације

која се кроз процес универзитетског образовања припрема за заузимање управљачких и посредничких функција у класној подели рада. Управо класно противречан хабитус омогућава припадницима овог слоја владајуће класе већи степен слободе него припадницима виших слојева владајуће класе да покушају да пређу теоријски и практично на становиште припадника класе сведене на рутинске и извршилачке функције у класној подели рада (Вратуша, 1995б). Већи део припадника и припадница ове групације која никада није имала или је изгубила „слух“ за објективни интерес модерних најамних робова за укидањем класне поделе рада на управљаче и управљане на свим нивоима и облицима друштвености, без обзира на степен њихове емпиријске субјективне самосвесности и самоорганизованости да се изборе за тај једини посебни интерес који се може универзализовати, преузима класни положај и улогу у оквиру капиталистичких односа репродукције живота за које су се и припремале и припремали током процеса образовања, стеченог наводно искључиво властитом заслугом. У овде анализираним парадигматичним радовима, њихов аутор се упркос луцидној критици теоријске и практичке ограничености елитистичког истраживачког приступа, на теоријском плану, на крају управо њему приклонио залажући се за дефиницију капитала као прометне вредности и ретког ресурса и за раздвајање теорије елита и теорије класа у анализи „постсоцијалистичке прилагођавајуће реконструкције елита“. Елитистички истраживачки приступ, међутим, уколико уопште помиње друштвене класе, њих своди на неизбежне стратификацијеске статусне и професионалне узајамно недопуњујуће групе у оквиру техничке поделе рада са квантитативно различитим степеном приватно власничке контроле над разним материјалним, политичким и културним „формама капитала“, различитим изгледима и рентама њихових појединачних припадника на тржишту као вечном и оптималном алокатору ретких „ресурса“ и изведеним различитим местом у друштвеној хијерархији.

Полазећи од класно заинтересованог становишта интелектуалне ситне буржоазије да оптимализује свој положај у оквиру затечене класне поделе рада, наш аутор је на практично политичком плану ставио своје стручно знање у функцију легитимизације и легализације „деблокирања трансформа-

ције“, односно стратегије планетарне владајуће класе транснационалне олигополистичке финансијске буржоазије да уз помоћ подмићене локалне компрадорске буржоазије потражи излаз из системске кризе акумулације капитала кроз економску и војну реколонизацију друштава бившег реално постојећег социјализма те (ре)приватизацију свих облика колективне својине над заједничким природним, економским, друштвеним, политичким и културним наслеђем и производом човечанства широм света, укључујући реално постојећи капитализам. Ово заједничко наслеђе и производ човечанства Ј. М. и коаутори код нас, по угледу на Бурдијеа (1986) и бројне присталице у свету, називају „формама капитала“ које се могу акумулирати и узајамно претварати. Прећутно или изричито пропагирање акумулације разних форми капитала оставља изван видокруга масовне несреће империјалистичких ратова реколонизације, незапослености, глади, загађења, отопљавања и исцрпљивања необновивих извора које изазивају унутрашње противречности капиталистичког начина производње за приватни профит неколицине уместо за задовољавање потреба и развој људских способности свију.

Литература

- Антонић, С. (2010) „Комрадори“, <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/kompradori.html> 09.04.2010.
- Бабовић, М. и други (1997) *Ајмо, ајде сви у шетњу*. Београд: Медија центар.
- Вратуша, В. (1979) *Деколонизација и револуција у Африци: Упоредна анализа схватања револуције у делима Frantz Fanon и Amilcar Cabral*, необјављена магистарска теза одбрањена на Универзитету у Београду, Филозофски факултет, Одељење за социологију.
- Вратуша, В. (1983) „Стратегије развоја земаља у развоју и класни интереси“, у Група аутора, *Истраживање и планирање друштвених промена и развоја*, ИСИФФ, Београд, 158-184.
- Вратуша, В. (1993а) „Протагонисти својинске трансформације у друштвеним системима источне, централне и југоисточне Европе с посебним нагласком на случај Југославије“, *Социологија*, vol. 35, no. 1, 53-68.

- Вратуша, В.(1993b) „Теоријски спорови о генези, структури и перспективама ‘реалног социјализма’“, *Зборник Филозофског факултета – Споменица Војина Милића*, Београд, XVI, 381-411.
- Вратуша, В. (1995a) „Европа без граница и национална држава“, у *Како мислити будућност Европе*, Сремски Карловци: Филозофско друштво Србије, Кркови, 113-133.
- Вратуша, В. (1995b) „О смени доминантне парадигме у друштвеним наукама“, *Социолошки преглед*, Vol. XXIX, No. 3, 417-431.
- Вратуша, В. (1997) „Balkan in Transition - Social Actors and Strategies“, *Transition in Central and Eastern Europe*, t. II, Belgrade: Yasf, 183-200.
- Вратуша, В. (1999) „Супротна теоријска тумачења НАТО бомбардовања Југославије у светлу критике идеологије“, *Социолошки преглед*, Vol. XXXIII, No. 1-2, 35-48.
- Вратуша, В. (2005) „Transition’ or Reproduction of Recolonization Complex Disaster“, The 7th European Sociological Association’s Conference „Rethinking Inequalities“, Torun, Poland, 9-12, September 2005. <http://ve-ravratsusaesociology.wikispaces.com/file/view/ESA%202005%20Torun%20Poland%20abstract.doc>
- Вратуша, В. (2007) „Компрадорска буржоазија“, одредница у: *Социолошки речник*, Мимица, А., Богдановић, М., 248-249. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Вратуша, В. (2008) „Раскорак између жеља и стварности у процесу и пројекту приватизације и партиципације у Србији почетком XX века у упоредној и лонгитудиналној перспективи“, у Вујовић, С. ур. *Друштво ризика: промене, неједнакости и социјални проблеми*, Београд: ИСИФФ, 135-180, 527-528.
- Вратуша, В. (2010a) „Тржишни фундаменталисти су зла коб српске економије“, *Печат*, Београд, бр.100, 36-43, 5. фебруар 2010.
- <http://www.pecat.co.rs/2010/02/trzisni-fundamentalisti-su-zla-kob-srpske-ekonomije>,

- Вратуша, В. (2010b) "Where does the 'Third Way' Lead?", *Социолошки преглед*, Vol. XLIV, No.1, 119-137.
- Вукотић, В. (1993) *Приватизација*. Београд: ИДН-ЦЕИ.
- Вулетих, В. (2008) „Европски идентитет српске политичке и економске елите“, у Вујовић, С, ур. *Друштво ризика: промене, неједнакости и социјални проблеми*, Београд: ИСИФФ, 33-50.
- Диркем, Е. (1981) *Социологија и образовање*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Душанић, Ј. (2008) *Бећарска економија – транзиција у Србији*, Београд: Београдска пословна школа.
- Лазих, М. (1987) *У сусрет затвореном друштву*. Загреб: Напријед.
- Лазих, М. (1998) "Adaptive Reconstruction of Elites in Post-socialist Yugoslavia", *Luča*, XV/1-2, 74-87.
- Лазих, М. (2000) "Serbia - The Adaptive Reconstruction of Elites" у Higley, John, Lengyel, György, eds. *Elites after state socialism: theories and analysis*. Lanham: Rowman & Littlefield, 123-138.
- Лазих, М., Цвејић, С. (2007) „Class and Values in Postsocialist Transformation in Serbia“, у *Guest Editor Albert Simkus: Determinants of Social Attitudes in the Western Balkans, International Journal of Sociology*, Fall, Vol. 39, No. 3, 54-74.
- Лазих, М., Вулетих, В. (2007) „Nation-State vs. the EU in the Perceptions of Political and Economic Elites: the Case of Serbia in Comparative Perspective“, *IntUne Papers-Integrated and United: A quest for Citizenship in an 'ever closer Europe'*, CIT3-CT-2005-513421, <http://www.intune.it/article/papers>, November 2007 No. EL-07-01.
- Лазих, М., Вулетих, В. (2009) "The Nation State and the EU in the Perceptions of Political and Economic Elites: The Case of Serbia in Comparative Perspective", *Europe-Asia Studies*, Vol 61, No.3, 987-1001.
- Митровић, Љ. (2009) *Транзиција у периферни капитализам*. Београд: Институт за политичке студије.
- Bourdieu, P. (1986) „The forms of capital“ у Richardson, J. ed., *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.

- Cabral, A. (1975) *Unité et lutte*, I, II. Paris: François Maspero.
- Etzioni-Halevy, E. (1993) *The Elite Connection*. Cambridge: Polity press.
- Fanon, F. (1961) *Les damnés de la terre*. Paris: François Maspero.
- Feher et al (1984) *Dictatorship over needs*. Oxford: Blackwell.
- Gunder-Frank, A. (1967) *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. New York: Monthly Review Press.
- Higley, J., Lengyel, G., eds. *Elites after state socialism: theories and analysis*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Theory and Society* (1995) *Special issue on circulation vs reproduction of elites during the post-communist transformation of eastern Europe*, ed. by Szelenyi, E. Wnuk-Lipinski and D. Treiman, Vol 24, No 5, Dodrecht.
- Wallerstein, I. (1974) *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.

Vera Vratuša

*ELITES IN POSTSOCIALISM OR
COMPRADORE BOURGEOISIE IN THE
PROCESS OF RESTAURATION OF
PERIFERAL CAPITALISM?*

Summary

In the paper are analysed social and historical circumstances and class interests underlining the inclination of authors who publish in professional journals of the main stream in the world and at home to use visibly more often the expression „elite“ than „class“ in their researches of the process of social structure transformation in former societies of really existing socialism starting from the last decade of the twentieth century.

The main finding of this analysis is that introduction of noticed terminological novelty starting from the class standpoint of

intellectual small bourgeoisie, interested to position itself as well as possible within the existing capitalist social relations of life reproduction, on the theoretical and methodological plane has for the effect the leaning toward the functionalist paradigm of meritocratic differentiation between the active elite and passive masses as well as of interdependent status groups within the technical division of labor and process of exchange of timeless „forms of capital“ on the market as the optimal allocator of rare resources. On the practical and political plane, suppression of class analysis in favour of elite analysis, results in participation in legitimization and legalization of the strategy of the recolonization of the world which carries out the locally absent ruling class of transnational financial capital in former societies of really existing socialism and throughout the periphery of the world capitalist economy system, with the help of intermediary services of the local compradore bourgeoisie.

Key words: social class, elite, world kapitalist economy system, compradore bourgeoisie , absent ruling class, intellectual small bourgeoisie

УДК 316.342.2+316.344.42(4-11)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:

NATIONAL INTEREST

05.12.2010.

Година VI, vol. 9

Прихваћено:

Број 3/2010.

15.12.2010.

Оригинални научни рад

стр. 81-106

Дијана Вукомановић*

ТРАНСФОРМАЦИЈА ЕКОНОМСКОГ И ПОЛИТИЧКОГ КАПИТАЛА ЕЛИТА У ПОСТ-КОМУНИЗМУ

Резиме

Рад је усмерен на идентификацију трендова у генези пост-комунистичких елита и њихове контекстуалне, системске експликације. Анализа је утемељена на концептима француског социолога Пјера Бурдијеа – концептима „поља“ и „капитала“ који су нарочито погодни за анализу трансформације елита. Бурдије наглашава да су позиције актера унутар поља објективно дефинисане њиховим рангом у структури (ре)дистрибуције моћи или капитала (економског, политичког, социјалног и културног) који су конвертибилни један у други. Изложене су три главне теорије о процесу трансформације елита у региону Централно-Источне Европе: теорија репродукције елита, теорија циркулације елита, те теорија класне репродукције елита. Ауторка запажа да се формирала нова политичка класа пост-комунизма, идеолошки хетерогена, али социјално-класно хомогена, која, упркос томе што декларативно заговара демократију, тежи хегемонији. Овај хегемонистички блок моћи састоји се од бивших комунистичких технократа, нове пост-комунистичке политократије и интелектуалне елите која је

* Институт за политичке студије, Београд

креатор јавног мњења. Механизам владања овог хетерогеног блока моћи је „менаџеризам“ који је постао идеологија нове пост-комунистичке елите.

Кључне речи: политичка елита, економска елита, репродукција елита, циркулација елита, капитал, комунистичка номенклатура, класна структура, политичка класа, хегемонија, интелигенција.

Улога елита у пост-комунистичком друштву је од изузетног теоријског и политичког значаја – процес трансформације врха социјалне пирамиде у Централно-Источној Европи може пресудно да утиче на исход целокупног процеса транзиције. Анализа која следи усмерена је на контекстуалну, системску експликацију карактеристика и трендова трансформације елита у пост-комунизму, с посебним нагласком на политичке елите. Након слома комунизма отпочет је процес радикалне (ре)дистрибуције и конверзије политичког, економског, социјалног и културног капитала у нове облике политичког утицаја и моћи. Анализа трансформације елита у пост-комунизму, нарочито у региону Централно-Источне Европе, утемељена је на концептима француског теоретичара рефлексивне социологије Пјера Бурдијеа (Pierre Bourdieu). Наиме, Бурдијеова разматрања пружају адекватан концептуални оквир за проучавање динамике социјалне структуре у рапидно мењајућем друштву као што је пост-комунизам. Нарочито је погодан Бурдијеов концепт „поља“. Бурдије истиче: „Мислити у терминима поља значи мислити релационо“ (Bourdieu, Wacquant, *н. д.*:96). „Позиције актера, посредника или институција унутар поља објективно су дефинисане њиховим рангом у структури дистрибуције моћи или капитала који им унутар датог поља стоје на располагању, исто као и њихов објективан однос према другим позицијама (доминација, субординација, равноправност, итд.) (*исто*:97). “У сваком тренутку, однос снага између играча (актера – прим. Д. В.) оно је што дефинише структуру поља” (*исто*; 99). Логика поља намеће потребу за одржавањем, односно заменом позиција унутар датог поља. Бурдије закључује да, као што „политички простор има лево и десно, има своје надређене и своје подређене агенте, друштвени простор такође има своје

надређене и подређене, богате и сиромашне, и ова два простора кореспондирају“ (Bourdieu, 1991:215).

Бурдије дефинише „капитал“ као акумулисани рад - друштвени свет је акумулисана историја. Појединци или групе настоје да га поседују на приватној, ексклузивној бази. Капитал садржи потенцијалан капацитет да производи профит и да се репродукује у идентичном или увећаном облику. Материјалистички тип капитала - онај који је економски у најужем смислу - може такође да се представи у нематеријалној форми културног капитала или социјалног капитала. Наравно, могућа је и његова трансформација у обрнутом смеру. Различити типови капитала, или моћи мењају се један у други, зависно о пољу у коме функционишу, и уз трошак мање или више скупе трансформације која је предуслов за ефикасност поља у питању. Капитал се представља у три фундаментална обличја:

а) као економски капитал - који је тренутно и директно конвертибилан у новац и може бити институционализован у форми права својине;

б) као културни капитал, који је конвертибилан, под извесним условима, у економски капитал и може бити институционализован у облику образовних квалификација. Социјална алхемија намеће признање - давањем институционализованог признања културном капиталу којег поседује појединац – као што је академска квалификација, која подразумева и њену новчану вредност;

в) друштвени, социјални капитал, изграђен од социјалних обавеза - трајне мреже више или мање институционализованих „веза“ узајамног познанства и уважавања. Или, другим речима припадања, чланства одређеној групи. Волумен, обим социјалног капитала који поседује појединац тако зависи од величине мреже познанстава који он може ефективно да мобилише и о волумену капитала (економског, културног или симболичног) поседованог од сваког од оних са којима је повезан. И овај облик је конвертибилан, у извесним условима, у економски капитал и може бити институционализован у облику титуле племства, социјалног статуса, угледа, и томе слично.

Тако се унутар поља одиграва перманентна борба између поседника позиција који, индивидуално или колективно,

настоје да осигурају или побољшају своје позиције у пољу и да наметну принципе хијерархизације који ће највише одговорати врсти и обиму капитала који они сами поседују. Бурдије сликовито објашњава да зависно од врсте капитала који актер поседује, који одређује његову релативну снагу унутар „игре“, његову позицију у простору, а такође и његову стратегијску оријентацију према игри - актер, тј. „играч“ повлачи потезе, више или мање рискантне или опрезне, субверзивне или конзервативне - што зависи од волумена и структуре капитала које поседује. „Играчи“ играју да би увећали или конзервирани њихов капитал - у складу са пређутним правилима игре, предусловима репродукције игре и њених улога, али такође улазе у њу да би трансформисали, делимично или комплетно, суштинска правила игре - могу да настоје да промене релативну вредност различитих капитала у пољу - променом рангирања између различитих врста капитала, кроз стратегије усмерене на дискредитовање форме капитала на којим почива снага њихових опонената (нпр. економског) и да валоризују врсту капитала коју они преобладајуће поседују. Бурдијеова схема је детерминистичка – сам аутор каже да „структура производи хабитус, који одређује, детерминише праксу, која репродукује структуру и тако афирмише идеју да позиција у структури директно детерминише социјалну стратегију“ (cf. Bourdieu, 1983:99,120).

Трансформација елита у пост-комунизму – репродукција или циркулација?

Примењујући Бурдијеов концепт „поља“ и „капитала“ у анализи пост-комунистичке транзиције, група теоретичара прихвата идеју да позиција у структури директно детерминише социјалну стратегију. Аналитичари су запазили следеће тенденције у трансформацији и регрутовању елита у региону Централно-Источне Европе – од којих су проминентне три теорије (cf. Szelenyi S., Szelenyi I., Kovach, *н. д.*:1-25).

Прва је теорија репродукције елита – она сугерише да институционалне промене које су се десиле у региону Централно-Источне Европе након слома комунизма од 1989. године наовамо нису измениле социјално-класну структуру елита. Ова теорија полази од претпоставке да старе комуни-

стичке елите имају капацитет адаптивности, прилагођавања како би одржале свој привилеговани статус. Иницијално, поједини су аутори предвидели да ће се одржати присутност старе комунистичке номенклатуре у новој економској елити. На пример, Ханкиш и Станизкишева су нагласили способност старе политичке елите да се трансформише у нову капиталистичку буржоазију употребљавајући моћ њихових ранијих положаја и њихове друштвене везе да би акумулирали економску имовину – дакле, ови су аутори сматрали да ће бивши комунисти постати нови корпоративни власници пост-комунизма (cf. Hankiss 1990; Staniszkiš 1991.). Друга ауторка, Салајијева, је указала на поделу раније елите на две дистинктивне групе: старе бирократе који су били регрутовани на владајуће позиције првенствено на основу њихове политичке лојалности и младих технократа који су били регрутовани првенствено на основу њихове техничке компетенције. Стога је Салајијева предвидела да ће потоња група млађих технократа задржати управљачке позиције у бирократским институцијама управо због њихових квалификација – хумани капитал који су стекли током образовања у школама и на пословима који су обављали учинило их је преко потребним кадровима и у пост-комунизму (cf. Szalai, 1994).

Тако имамо две супротстављене хипотезе унутар теорије о репродукцији елита. Једну по којој бивши комунистички кадрови задржавају привилеговане позиције тако што постају приватни предузетници, и другу у којој су повлаштени, али сада као бирократски администратори. Дакле, теоретичари репродукције елита у Централно-Источној Европи тврде да постоје два смера репродукције елита: један предузетнички и други административни смер, и да постоје три фактора који играју значајну улогу у репродукцији елита: њихове позиције моћи, чланство у друштвеним мрежама (друштвене везе) и њихова техничка способност. Од којих су прва два фактора – позиције моћи и друштвени капитал повезани са предузетничким исходима, а последњи, хумани капитал са административним исходом. Као што су приметили Селењијеви, теорија репродукције елита сматра да се не мењају чланови елита него се првенствено мењају принципи којима се легитимизује моћ елита (cf. Szelényi I., Szelényi S., 1995).

Међутим, подаци о пост-комунистичким елитама су показали да су оба ова предвиђања омашила. Наиме, бивша комунистичка технократија није успела да одржи ултимативну моћ доношења економских одлука у својству власника, како је то предвидела Станизкишева, већ су комунисти-технократе успели пре да се одрже као експерти и менаџери. Наиме, анализе Старка (cf. Stark, 1990) су показале да је власништво у централно-европским корпорацијама „рекомбиновано“, тј. нити је иницијално, у почетним фазама пост-комунизма било приватно, нити јавно. Било је институционализовано и (ин)директно јавно власништво као „међу-власништво“ (*cross-ownership*) од стране банака које су остале у власништву државе или државних агенција за приватизацију, или су постале сопствено-власничка предузећа (фирма поседује сестринску фирму). Напослетку, ове су неуобичајене форме омогућиле материјалну основу и за јачање аутономије и супстативне моћи коју су могли да врше технократе и менаџери (наведено према: Eyal, Szélenyi, Townsley, 1998:14,15).

Друга је теорија циркулације, тј. трансформације елита – која полази од хипотезе да ће институционалне промене које су лансиране са тржишном и демократском транзицијом неминовно генерирати субстантивни преокрет у регрутовању елита. склањајући старе елите са позиција моћи и замењујући их са појединцима који нису били на елитистичким положајима пре 1989. године (деталније, cf. Hanley, Matějů, Vlachová, Krejčí, 1998:6-9). Насупрот аргументима који су изложили Ханкиш и Станизкишева, о репродукцији елита путем предузетништва, један други аутор, Не, је изложио аргументе тржишне транзиције предвидевши да ће бивши комунистички кадрови искусити силазну социо-економску мобилност како се тржиште буде ширило, док ће се нова класа предузетника регрутована из редова директних произвођача померити нагоре, на елитне економске позиције (cf. Nee, 1989:663-681). Но, ова теорија се односи искључиво на економску елиту, и мало тога говори о трендовима унутар политичке елите. Ипак, Селењијеви су поставили хипотезу о демократској транзицији, аналогну хипотези о тржишној транзицији која даје предвиђање о судбини политичке елите. Наиме, ако економска либерализација слаби моћ комунистичких кадрова у економији, онда би требало да и политич-

ка либерализација умањује моћ тих кадрова у демократској транзицији (cf. Szelenyi I., Szelenyi S., 1995). Претпоставка је да је увођење демократске изборне политике у Источној Европи после 1989. генерисало значајан степен циркулације међу политичким елитама, што су показали већ први избори на којима су у већини бивших комунистичких земаља опозиционари дошли на власт победивши комунисте. Међутим, избори који су потом уследили су показали да је бирачко тело пост-комунистичке Европе убрзо редуковало или потпуно заборавило анимозитет према бившим комунистима, који су поновно почели да добијају гласове и подршку.

Док су претходне две теорије – теорија репродукције и теорија циркулације елита фокусиране на промене које се дешавају међу појединим индивидуалним члановима елита, трећа теорија има другачији приступ. Ова трећа теорија – теорија класне репродукције, односно класне циркулације није заинтересована за судбину појединог члана елите. Она је заинтересована за класну структуру елита. Наиме, ова теорија запажа да без обзира на промене у персоналном саставу елита, класна структура елита остаје непромењена – уочљиво је да се елите константно регрутују из редова виших класа, и у пост-комунизму. Будући да се класни састав елита не мења протоком времена, може се закључити да они који држе елитистичке позиције настављају да промовишу интересе доминантних социјалних група. Социјалне позиције, дакле, обезбеђују кључ за тумачење интереса елита (в. *исто*:9-11). Ове су хипотезе засноване на радовима америчког социолога Рајта Милса (Wright C. Mills, 1957). Милс је дао дефиницију елита – то су појединци који заузимају „командна места“ унутар друштва (у случају Америке у XX. веку, то су врхунски администратори великих корпорација, владиних агенција и војске). Ипак, Милсова теорија класне репродукције није адекватна за комунистичку Европу будући да су ова друштва искусила радикалну социјалну револуцију која је елиминисала приватно власништво и тако уништила високу класу из чијих се редова могла континуирано регрутовати елита. Ипак, и у комунизму је настао нови тип високе класе чије привилегије нису биле засноване на поседовању економског већ на поседовању културног капитала. Најзначајнија детерминанта социјалног статуса у време државног

социјализма је било поседовање образовних диплома, нарочито диплома тзв. терцијарних институција (виших школа и факултета – универзитета). Наиме, индикативно је да је бивша комунистичка номенклатура била састављена у диспропорционално преовлађујућем броју од „деце интелигенције“, као и да пост-комунистичка елита такође има исто социјално порекло. Дакле, следи закључак, ако нова елита бележи исто социјално порекло као и стара елита, то индицира да друштвена промена, у ствари, и није тако радикална као што се иницијално предвиђало. Уместо промене, одиграва се континуирана унутаркласна репродукција елита.

Тако је у оквиру ове треће теорије потврђена сукладна теорија класних позиција – тзв. теорија „празних места“. На пример, Рајт сматра да су класе „празна места“ у социјалној структури која се испуњавају индивидуама; та „празна места“ нису детерминисана актуалним карактеристикама дотичних појединаца - важна је сама природа, суштина, сврха тих позиција, а не карактеристике, особине индивидуа (Wright, 1979:21; наведено према: Szelenyi, Szeleni, Kovach, *н. д.*:4). У овом се контексту призива и Никос Пулантас (Nicos Poulantzas) који је у његовој анализи друштвених класа утврдио и следеће: „Чак и под апсурдном претпоставком да би из дана у дан, или из једне генерације у друге, буржоазија могла у целини да замени место са пролетеријатом или обрнуто, ништа фундаментално у капитализму не би било измењено, пошто ће места буржоазије и пролетеријата још увек бити тамо - а то је принципијелан аспект репродукције капиталистичких односа“ (Poulantzas, 1978:33; наведено према: *исто*).

Група истраживача тестирали су претходно изложене хипотезе три теорије о трансформацији елита на примеру Чешке, Мађарске и Пољске, 1993. године, и дошла до следећих закључака, на основу емпиријских података о елитама у овим земљама. Наводимо их само таксативно, да бисмо илустровали тенденције које су најупечатљивије. Емпиријска анализа је показала да је дошло до значајне циркулације у редовима политичке и економске елите у ове три земље. Ипак, процеси циркулације међу ове две групе елита су исказали дистинктивно различите облике. Унутар економске елите, циркулација је попримила облике „револуције заменика“ – већина новопридошлица у редове економске елите

је претходно у комунистичком режиму заузимала позиције заменика директора или менаџера одељења (1988. године). Тако се испоставило да транзиција ка тржишној економији није променила обрасце регрутовања елите у толикој мери у коликој ју је убрзала.

У погледу политичке елите, ипак, слом државног социјализма, поспешио је улазак новопридошлица на елитне политичке положаје. Преовлађујући је тренд да се пост-комунистичке политичке елите састоје од појединаца који нису имали кадровске каријере за време периода државног социјализма. Ефекат институционалне промене на процес мобилности елита је варирао зависно од врсте елита. Међу економским елитама, институционална промена је убрзала стандардне обрасце њиховог регрутовања. У редове политичких елита улазе аутсајдери – они који раније нису били на руководећим положајима у политичким институцијама. Надаље, међу економским елитама, доказана је већа циркулација у приватном сектору него што је то у државном сектору. Ипак, циркулација новог особља на елитна места у приватном сектору, по свему судећи, није трансформисала класни карактер ових елита. Сасвим супротно, економска елита у приватном сектору је чак и више него у државном или приватизованом државном сектору показала тенденцију да има привилеговано социјално порекло. Истраживачи су надаље запазили да ни високе стопе циркулације унутар државне елите нису измениле класни карактер ове групе. Транзиција ка демократији је резултирала у много већим стопама циркулације међу политичком елитом, насупрот трендовима у економској елити. Ипак, класни карактер политичке елите суштински се не разликује од оне економске елите. И код политичке елите преовлађује тенденција да и они већма имају терцијарно образоване очеве или очеве на стручним или административним занимањима. Другим речима, циркулација новог особља на елитне положаје није трансформисала социјални карактер елита у Источној Европи – класна структура се мање-више одржала постојаном. Циркулација елита није текла паралелно са класном циркулацијом. Напоследку, истраживачи су истакли да је процес мобилности елита у високом степену зависан од пређашњег развоја догађаја – догађаји који су се одиграли пре колапса комунистичког система

имали су изузетно јак утицај на ток догађаја у пост-комунистичком периоду (в. Hanley, Matějů Vlachová, Крејџи, *op. cit.*: 27,28). Ово је запажање нарочито индикативно за процес трансформације политичких елита у пост-комунизму.

Политичка класа у пост-комунизму

Подсетимо се да је Гаetano Моска (Gaetano Mosca), крајем 19. века, конципирао своју теорију о „владајућој класи“. Моска у оригиналу, на италијанском, најпре користи термин „политичка класа“, премда касније у истом значењу користи и термин „владајућа класа“. Његова дефиниција политичке или владајуће класе се односи на групу људи који стварно или директно учествују у влади или имају утицај на њу. Моска на упечатљив начин запажа очигледну чињеницу: „У свим друштвима ... две класе људи се јављају – класа која влада и класа над којом се влада“. Прва класа, увек мање бројна, спроводи све политичке функције, монополизује власт и ужива предности које доноси власт, док друга, бројнија класа, је усмеравана и контролисана од прве, на начин који је сада више или мање легалан, сада више или мање арбитран и насилан, и снабдева прву, барем наизглед, са материјалним средствима одржања и са инструментима које су суштинске за виталност политичког организма“ (Mosca, 1939:50). „У стварности доминација једне организоване мањине, која се покорава јединственом импулсу, над неорганизованом већином је неизбежна“, каже Моска. „Моћ било које мањине је неодољива пошто сваки појединац у већини, стоји сам пред тоталитетом организоване мањине. У исто време, мањина је организована због истог разлога због којег и јесте мањина. Стотину људи који делују јединствено у савезу, са међусобним разумевањем, тријумфоваће над хиљадом људи који нису у сагласности и који се могу третирати један по један. Истовремено биће лако за прве да делују у савезу и имају међусобно разумевање једноставно стога што су они стотина а не хиљада. Из тога следи да што је већа политичка заједница, мања ће бити пропорција владајуће мањине према већини над којом се влада, и биће теже за већину да се организује у циљу реакције против мањине,“ закључује Моска. Моска истиче веома значајну чињеницу – да свака владајућа класа

тежи да оправда своје актуелно вршење власти ослањајући се на неки „универзални морални принцип“. Ипак, Моска запажа да „владајуће класе неизбежно опадају када престају да проналазе простор за способности помоћу којих су се попели на власт, када више не могу да пружају друштвене услуге које су једном давали, или када њихови таленти и услуге који су давали слабе на значају у друштвеном окружењу у коме живе“ (*исто*:53,62,66,67, *passim*).

Москин термин „владајућа класа“ тако покрива прецизнији опсег него Паретов концепт „елите“ (као скуп истакнутих талената) или марксистичка „владајућа класа“ (класа послодаваца или власника). Сликовито речено, један професор може бити припадник елите, како је одређује Парето, један капиталиста може бити у позицији власти над радницима, у складу с марксистичким тумачењима, али ни професор ни капиталиста још увек не морају да буду сврстани у „владајућу класу“, како је одређује Моска. Потребно је нагласити да нема дијалектичке или историјске повезаности између Паретове теорије елита и Москине теорије о политичкој класи – Москина теорија о владајућој класи потиче из критицизма доктрине о већинској власти, док Паретова теорија потиче из студије релација у дистрибуцији богатства и класне диференције у друштву.

У време комунизма владајућа класа – политократија је такође била у мањини, која је, к томе, имала хегемонистички положај. Гоати је забележио да су у време комунизма само политички функционери – политократија, остваривали стратешки утицај и држали у својим рукама полуге моћи (Гоати, 1989:15). Гоати наводи запажање Мркшица који је истакао да је елитистички слој запоседао врхове партијског, друштвеног и привредног апарата, и да се налазио у језгру информацијског система, и имао монопол контроле у производњи и расподели материјалних добара, селекцији и размештању кадрова на стратешке положаје, те монопол у формулисању идеологије као владајућег погледа на историју, друштво и човека. Исти је аутор запазио да се руководећи стратум издвајао од остале популације вишим социо-економским статусом и нивоом образовања (наведено према: *исто*. 182,186). Гоати је запазио да су се најутицајнији политократи у време комунизма окруживали свитом појединаца, везаних са њима

искључиво везама личне лојаности, што им је омогућавало контролу регрутовања нових политократа и надзирање њихових кадровских путања. Те су неформалне групе, унутар слоја политократа, „колонизовале“ преко чланова породице профитабилне или атрактивне институције (успешне фирме, важне културне институције), те су тако настајале праве политократске династије, које су потпуно контролисале дату средину (општину, републику) – зато је политички дебакл неког политичког моћника био више од индивидуалне трагедије, био је то прави социјални потрес – судбину „боса“ делили су, по правилу, и појединци из свите, забележио је Гоати (*исто*:195). Ова је варијанта клијентелизма опстала и усавршавала се и у пост-комунизму.

Једну од могућих форми одржања старих манира клијентелизма преформулисала је Јадвига Станизкиш у оквиру теорије репродукције елита, која је већ назначена на почетку овог рада. Наиме, Станизкишева је формулисала концепт „политичког капитализма“ (cf. Staniszkiš, 1991:38-69). Ова ауторка одређује „политички капитализам“ као феномен конверзије политичке власти старе комунистичке елите у њихову економску моћ. Она сугерише да је, за време раних фаза транзиције, стара политичка елита у могућности да употреби своје политичке положаје, позиције да би манипулисала правилима и регулативама, те да би вештачки снизила цену државног власништва, а потом га присвојила по постепено обезвређеним ценама пошто, услед иницијалног политичког вакуума као и недостатка инвестиционог тржишта и капитала, тамо не постоји конкуренција која може да се супротстави таквој пракси. Без положаја, смењени, бивши кадрови још увек користе њихово унутрашње познавање и личне, персоналне друштвене мреже и настоје да делују као брокери између разних кључних сегмената, институција и актера економије (*исто*:38-39). У складу са овом теоријом, привилегије старе комунистичке елите су засноване на поседовању политичког капитала. У транзицији ка пост-комунизму, ти кадрови су у могућности да конвертују тај „дефлаторан“ тип капитала у „инфлаторан“ или „узлазни“ економски капитал, и тако уђу у редове власничке класе. Тако, друштвене везе функционишу као механизми којима је политички конвертован у економски капитал. Следствено, пад комуни-

зма у Централној Европи може донети промену у природи социјалне хијерархије, али исти људи настављају да заузимају најпривилегованије положаје у друштву. Тако се актуелна трансформација у Централно-Источној Европи упоређивала са променама забележеним у пост-колонијалној Африци где је бирократија употребила своје политичке позиције да би акумулирала богатство. Ханкиш је даље развио ову аргументацију тврдњом да ће, ако је тако случај, конверзија капитала, на овај начин, довести до претварања комуниста у савезнике реформе. Наиме, устврдио је Ханкиш, готово као препоруку политике - да ће трансформација старе комунистичке кадровске елите у нововласничку буржоазију моћи најбоље да гарантује најсигурнији и најмирнију транзицију од комунизма ка капитализму - тако ће, аргументовао је Ханкиш, главни опоненти тржишне реформе бити трансформисани у савезнике. Овом је хипотезом побијена тврдња о антимодерности старих наспрам модерности новонастајућих елита (cf. Hankiss, 1990:234-266). Но, насупрот оптимистичним очекивањима појединих социјалних научника, постојао је и реалан страх од бивших комуниста, који се читовао у политици реваншизма према припадницима пропалог режима.

У овом је контексту потребно споменути, макар укратко, и механизам који је у неким земљама битно, односно у великој мери утицао на процес трансформације пост-комунистичких елита. Овај је механизам еуфемистички назван још једним у низу, не тако узнемирујућих израза про-демократског вокабулара: „декомунизација“, која је подразумевала мање или више софистицирану хајку на бивше комунисте. Тек ће у новијој фази пост-комунизма овај механизам добити адекватнији назив: „лустрација“. *Post festum* ми знамо да је она (не)славно пропала. Али су остала забележена два симболична назива политике реваншизма према бившим комунистима. Један је у Пољској: назван „политиком дебеле црте“ - за коју се заложио Тадеуш Мазовјецки, како би се симболичном цртом одвојила прошлост од садашњости, тако да чиновници буду оцењивани с обзиром на њихове компетенције и лојалност новој власти. Други је чешкословачки модел назван „провером“ - озакоњеном забраном обављања одређених функција оним људима који су се у протеклих 40 година комунистичке владавине, обављајући разне дужно-

сти „компромитовали“. У ствари је права хајка спроведена једино према највишим источнонемачким комунистичким функционерима. У тој земљи, такође, на десетине хиљада ситних доушника из времена комунизма било је отпуштено с посла.

Супротно очекивањима, грађани, а не нове опозиционе елите, су били ти који су се супротставили лустрацији бивших комуниста. Учинили су то на (ин)директан начин – почели су поновно да бирају бивше комунисте да владају у Пољској, Мађарској и Литванији. Или, примера ради, само један члан у новој Мечијаровој влади у Словачкој није претходно био члан комунистичке партије, док је бугарска социјалистичка партија - бивши комунисти освојили апсолутну већину на децембарским изборима 1994. године. Тако је јењавала жестина анти-комунистичке чистке.¹ У већини земаља пост-комунистичке Европе неуспела акција „декомунизације“ се свела на лимитиран приступ досијеима дисидентна и обичних грађана које је о њима водила тајна полиција у доба комунизма – што је значило да ће дифамација оних који су се огрешили о људска права и слободе бити спроведена волунтаристички - од случаја до случаја и да неће бити спроведена колективна осуда бивших властодржаца. Како се испоставило, не само да није дошло до декомунизације, него су припадници бивше комунистичке номенклатуре успели да се (ре)интегришу у редове новонастајуће економске и по-

1 Чак и у Чешкој Републици, делимичном изузетку, документоване злоупотребе су се озбиљно одразиле на каријере само неколико стотина људи. У Бугарској, остарели Тодор Живков осуђен је на седам година због проневере, али из здравствених разлога није служио ни дана. Или, у Румунији, крајем 1993. године, последња два румунска комунистичка функционера затворени због умешаности у масакр децембра 1989. су такође ослобођени. Судски су процеси такође били покренути у Албанији, али чак и тамо грађани нису били нарочито заинтересирани да се освете одговорнима за претходну епоху комунизма. Или, у Русији, актери завере војног пуча августа 1991 - против Горбачова, изашли су из затвора, чак и пре него што им је дата амнестија, а потом су се кандидовали за посланике у Думи - лета 1994. Врховни војни суд потврдио је ослобађајућу пресуду у случају генерала Валентина Вареникова - јединог организатора пуча којему је уопште суђено. И тако даље, и томе слично. Србија је и даље *sui generis* случај – целу прву деценију пост-комунистичке транзиције комунисти су се одржали на власти. Но, ни након пада Милошевићевог режима с власти, није дошло до масовне лустрације нити бивших Титових комуниста, нити бивших функционера Милошевићевог режима.

литичке елите и да заједно са њима уђу у нови елитистичко-хегемонистички аранжман власти и моћи, чији кратак приказ следи.

Хегемонија политичке класе пост-комунизма

Политичка класа у пост-комунизму такође тежи хегемонији, упркос томе што декларативно заговара демократију. Политичка класа има хегемонистичку позицију у друштву у Веберовом смислу легитимисања моћи да политичка класа – као група људи поседује способност да „спроведе вољу у неком друштвеном односу насупрот отпору других учесника, без обзира на каквој основи почива та вероватноћа односно способност“ (Weber, 1947:37). Кота наводи добро познато Веберово излагање у којем је указивао да се власт (*Herrschaft*) разликује од моћи (*Macht*), на основу чињенице што је прва обдарена способношћу да издејствује такву покорност поданика која не почива искључиво на сили, већ пре свега на њиховом пристајању (Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen, 1925, II Aufl., стр. 122-123; наведено према: Kota, 1984:24).

Међутим, Веберов концепт легитимитета више није достатан за анализу пост-комунистичке политичке класе. Наиме, два се извора легитимитета које је Вебер идентификовао као концепте оправдавања доминације све више губе из оптицаја. Реч је о традиционалном који почива на доминацији патријарха или господара земље чија доминација потиче из обичаја „вечног јуче“, и харизматичном који је заснован на јединственим личним врлинама и посвећености циљу и који је типичан за деспоте, велике демагоге и лидере политичких партија. Паралелно са пост-комунистичком демократизацијом, наиме, јача и потреба легитимације политичких елита која потиче из врлине „легалности“, из веровања у валидност правног закона и позитивне „компетенције“, која је заснована на рационално изведеним правилима, тј. доминацији која је утемељена на покоравану испуњавању обавеза у складу са установљеним законом. Ту врсту доминације врши модерни „грађански службеник“, као и сви властодршци који му личе у овом контексту.

Савремени политичари не обједињују „у једном“ сва ова Веберова класична извора легитимитета – њихова лидерска позиција не потиче из обичаја, традиције, или из њихове врлине. Легитимитет савремених властодршца није више утемељен на два најјача емотивна осећања: страху (од освете, казне властодршца) или нади (очекивању награде – материјалне награде или социјалног престижа). У савременом окружењу подршка властодршцима мотивисана је личним, појединачним, пре свега социјално-економским, али и многим другим (ситно)сопственичким интересима. С друге стране, легитимитет савременог политичког лидера утемељен је у парламентарном легитимитету његове партије – тешко је одржива претпоставка да ће неко бити признат за националног лидера, па био он и плебисцитарно изабран председник, ако његова партија нема парламентарну већину или ако није окосница коалиционе владе. Ови постмодерни комунистички лидери декларишу се као демагози у чију се службу ставила армија партијских функционера и апаратчика које је Вебер назвао „професионалним политичарима“. Како је објашњавао Вебер, професионални политичари немају амбицију харизматичних лидера, и не теже да постану лордови или господари, већ су ступили у службу политичких принчева. Они желе да се придруже принцу у његовој борби за политичку контролу, на основу које одржавају свој опстанак у политици, с једне стране, и сврху њихових живота, с друге стране. Вебер их сматра типичним за Западну цивилизацију, премда су они пре у служби власти, него принчева, запажа Вебер (Weber, (1989 [1920]:8). Политика је постала занимање, звање, позив (*Politik als Beruf*), како је констатовао Вебер - неко живи „за“ или „од“ политике. Вебер извлачи закључак да држава или партија коју предводе људи који у економском смислу речи живе искључиво „за“ политику а не „од“ политике неопходно значи да је владајући слој регрутован на „плутократски начин“ – Вебер указује на економску експлоатацију политичких институција (Weber, 1920:11). Тако, запажа Вебер, професионални политичар може да постане „предузетник“ који експлоатише свој политички утицај. Многи су партијски кадрови добијали тзв. синекуру – уносан положај или службу без посла. Вебер запажа тенденцију у Америци, да су партије постале медијаторске организације за „лов на

радно место“, односно, положаје (енгл. *job-hunting organizations*). Моска такође прави слично разликовање: између „државника“ и „политичара“ - док државник на основу својих знања и дубине увида постиже одговарајућу свесност о потребама друштва у коме живи, и зна како да изнађе најбоља средства за вођење друштва са најмање могућих шокова и патњи ка циљу које би требало, и барем могло да достигне, политичар је човек који има квалификације које се захтевају за достизање највиших положаја у систему владавине и зна како да тамо и остане – лидери су оних ретки који комбинују прворазредне квалитете државника са другоразредним квалитетима политичара (Mosca, 1939:450/451). Савремена емпиријска истраживања, пак, која се спроводе у појединим земаљама Централно-Источне Европе у нову политичку елиту, дакле, лидере убрајају, на пример, следеће позиције: чланове парламента, челне представнике главних политичких партија (како на власти тако и у опозицији), чланове владе, највише рангове службеника министарстава, те највише рангове државне бирократије у највећим регионима – окрузима (cf. Hanley, Matějů Vlachová, Krejčí, *op. cit.*:18).

Поставља се питање да ли су пост-комунистички политичари успели да успоставе један нови тип лидерства? Примењујући Веберову класификацију „професионалних политичара“, може се закључити да су већина опозиционих првака могла да се сврста у категорију „литерати“ који су имали тзв. хуманистичко образовање. Значајно место у опозиционом покрету заузеле су две професије – адвокати и новинари, којима је и Вебер дао истакнуто место у политици. Сви они су имали велики интерес и ентузијазам за *res publica*, и желели су да га тумаче у интересу народа (Weber, 1989 [1920]:24). Но, они тај подухват не врше *sine ira et studio* – без огорчености и пристрасности. Модерни демагог, попут оног из Веберовог доба, употребљава дискурс, у застрашујућем обиму, када се погледају предизборни говори које кандидат предузима у току кампање – борбе за власт. Он још више раби писану реч. Ипак, може се запазити да припадници, односно лидери новонастале елите, премда су демагошки наступали, нису успели да се докажу као „нова врста“ - *homo novus* (да употребимо Веберов израз) – нови лидери нису успели

да легитимизирају један хуманији прототип „новог човека“ у политици.

Уосталом, да ли су интелектуалци предодређени, односно да ли су „подобни“ да одиграју *dramatis personae* улогу у историји? Да би се дао одговор на ово питање, могуће је подсетити се објашњења које је понудио Манхајм. Да „слободној интелигенцији“ недостаје како еклесистичка - црквена, свештеничка контрола тако и класне везе, и то је најзначајнији фактор у модерном интелектуалном животу. Овај релативно бескласни стратум је дао модерном уму његов „динамични и еластични“ квалитет. Њени чланови су били у могућности да се удруже у савезништво са било којом масом коју одаберу и да је снабдеју са идеологијом. Интелектуалци су били ти који су нагнали идеје у политичку арену. Манхајм је оптимистично предвидео да ће они, будући бескласна група, бити перфектно објективни у њиховом друштвеном погледу, и тако ослобођени од идеологије и ирационалности водити ново научно планирано демократски друштво (Mannheim, 1950:153-164, *passim*). Како наводи Склар, многи конзервативни и либерални писци су се сложили да је интелигенција група без корена и да је заиста доминирала капиталистичком ером, али она је била та која је и домислила да га подрије и коначно га уништи. Премда су били неизбежни, пропратни продукти капиталистичког поретка, интелектуалци су били обавезани да постану његови најгори непријатељи. Шумпетерове (Joseph A. Schumpeter) рефлексije о доприносу интелектуалаца опадању капитализма, репрезентују ово гледиште, које има дубоке корене у либерализму и конзервативизму 19. века. Према Шумпетеру, све антикапиталистичке идеологије изражавају искуство и интересе ових интелектуалаца, чак и када су они подметнути другим класама, нарочито радницима (наведено према: Shklar, 1966:17). Ово разочарање у потенцијале интелектуалаца добро је познато као „модернистичка суморност“ (*modernist gloom*). Као што је приметио Питер Вагнер (Peter Wagner), пројекти модерности попут централно-европског *Bildungsbürgertum*-а (образовању грађанства) увек започињу као дискурзивни прекид (*discursive rupture*), креирајући нова „имагинарна значања“ (*imaginary significations*) за индивидуе и друштво. Ипак, модерне институције које су нужне да би интерпретирале ова значе-

ња увек требају много дуже времена да би се развиле, ако се уопште и развију, стога релације између идеја и институција модерности остају у корену проблема модернизације (наведено према: Eyal, Szélenyi, Townsley, 1998:80).

У оквиру пројеката модернизације пост-комунистичких друштава које настоје да спроведу елите, значајна је и теза Ивана Селењија о „прекинутом буржоазирању“ (*interrupted embourgeoisement*). Селењи указује да је један процес „буржоазирања“ био прекинут 1949. године са преласком у комунизам, и да је тај исти процес поновно избио касних 70-их и раних 80-их, након што је сива економија почела да делује (наведено према Szélenyi, Szélenyi, Kovach, н. д. :3). Ова је хипотеза Ивана Селењија додатно је елаборирана и у његовом потоњем раду које је објавио са другом групом коаутора, где говори о „другом *Bildungsbürgertum*-у“ – подухвату образовања грађанства (cf. Eyal, Szélenyi, Townsley, 1998). Наиме, како објашњава поменута група аутора, транзиција од социјализма ка капитализму, тј. транзиција од социјалистичког дуалног стратификационог система (политократија – радничка класа) у класно друштво је била оркестрирана и вођена од стране „културне буржоазije“ (оних који поседују културу и знање). Овај „други *Bildungsbürgertum*“ састављен је од најнепожељнијих савезника – бивших дисидентских интелектуалаца и бивше комунистичко-технократске елите, који су заиста чудни партнери, али ове две фракције интелигенције су предузеле историјски задатак буржоазije: цивилизовања њихових друштава и креирања тржишних институција. Заједно са менаџерима великих државних или (полу) приватизованих предузећа они су успели да се формирају као „блок моћи“ који контролише главне командне позиције у пост-комунистичком друштву (*исто*:46). Јирген Коцка (Jürgen Koska), немачки историчар развоја друштва, наглашава дисктинкцију између власничке и образовне средње класе – између привредне буржоазije (*Wirtschaftsbürgertum*) и културне буржоазije (*Bildungsbürgertum*). Следећи Веберова и Бурдијеова запажања, поменута група аутора, даље развија концептуалну типологију буржоаске класе. Они дефинишу „културну буржоазiju“ као историјску коалицију група и класних фракција, чија је моћ и привилегије заснована на поседовању културног капитала, чији је пројекат да подстакне

транзицију од поретка рангова (*rank order*) ка систему класне стратификације. Ова нам дефиниција омогућава да поредимо „први *Bildungsbürgertum*“ састављен од деветнаестовековне „образоване средње класе“ са „другим *Bildungsbürgertum*-ом“, који се састоји од пост-комунистичке коалиције дисидената, технократа и менаџера. Аналитичари су круцијалну историјску разлику између два *Bildungsbürgertum*-а уочили у томе да „други *Bildungsbürgertum*“ настаје на рушевинама пројекта „Нове класе“ (*New class project*), тј. да настоји да направи историјски заобилазни пут интелигенцији Централно-Источне Европе између њена два покушаја да изгради капиталистичко друштво. Овај пројекат изналази своје корене у идеји цивилног друштва, с једне стране, и економског рационализма, с друге (*исто*:47).

Но, проблем са модернизацијом пост-комунистичких друштава је повезан са још једним универзалним феноменом – наиме, променио се и сам карактер и циљ владавине у савременом друштву. На то је луцидно упозорио Фуко (*Michel Foucault*). Бавећи се проблемом и суштином моћи, Фуко је поставио кључна питања: како се влада нашим друштвом; шта је суштина савремене политике? Фуко запажа да се моћ савремене власти (*Regierungsmacht*) одликује, пре свега, једним начелом: њеним ограничавањем. Почев од 18. века владати значи: поставити интерне границе суверенитету власти. Фуко истиче да за то постоје два супротна царска пута, који оба, међутим, имају своје корене у циљу ограничавања. Или се државна свемоћ ограничава од стране појединца и његових „људских права“, што је Русоов пут, или се државна власт лимитира путем прорачуна о корисности (*Nützenskalkül*). Као највиша заповест не појављује се више неограничено обиље моћи суверена, него увећање економске продуктивности. Економска корист тријумфује над вишим државним разлогом (*raison d' état*). То је пут који су отворили енглески емпиристи. Рационални израз модерног умећа владања јесу теорије тржишне економије, социјалних и мање социјалних варијанти. Фуко расправља о немачком неолиберализму – тзв. ордолиберализму фрајбуршке школе – и о његовом америчком пандану. Неолиберализам, сматра Фуко, јесте најадекватнија теорија садашњег умећа владања, јер једна рационално вођена држава организује првенствено до-

мене њене ненадлежности (*Nichtzuständigkeit*): како удесити то да се не влада исувише? То је према Фукоу велики проблем „гувернменталног разума“ садашњег доба.²

На основу изложеног може се истаћи као одржив закључак који су извели троје претходно цитираних аутора (Eyal, Selényu, Townsley, 1998) - да је након пада комунизма формиран хегемонистички блок моћи који су креирали бивши комунистички технократе, заједно са новом политократијом и интелектуалном елитом која је креатор јавног мњења и ове су две групе већма састављене од бивших дисидентских интелектуалаца. Додуше, непосредно након пада комунизма, нова политократија и интелектуална елита - креатори јавног мњења су покушали да потисну бивше комунистичке технократе с власти. Ипак су веома брзо научили да нити једна фракција интелектуалне елите не може да влада сама. Они су тако постали необични партнери који су формирали „нечасно савезништво“ пост-комунизма. Механизам владања овог блока моћи је – менаџеризам (*managerialism*) који је постао идеологија новог пост-комунистичког блока моћи. При том, менаџеризам не имплицира једноставно или примарно власт менаџера или технократа. Пре свега, менаџеризам је владајући менталитет (у Фукоовом значењу: *govern-mentality*), који цементира различите фракције пост-комунистичке елите у хегемонистички блок моћи. При том, порекло менаџерског менталитета (*managerial mentality*) није једноставно у домени идеја, него прецизније – у болној тачки сусрета између идеологије и реалности. Аналитичари запајају да интелектуалци и технократе новољно стичу овај менаџерски менталитет, понекад са нелагодношћу, како се суочавају са задатком да учине да „актуелно егзистирајући“ пост-комунизам „делује“ у пракси. Тако долази до цементирања савезништва између различитих фракција пост-комунистичког блока моћи. Нити једна од тих фракција није срећна са сваким аспектом ове погодбе, али сви они одају поштовање ритуалима менаџеризма и на овај начин они читавају своју приврже-

2 Појмовна неман „гувернменталитет“ (*govern-mentality*) који је Фуко исковао, може се најлакше превести са „стил владања“. Извор: есеј-приказ дела Мишела Фукоа „Историја гувернменталитета“, аутора Данијела Бисвангера (Daniel Binswanger), објављен у немачком недељнику *Weltwoche*, а потом преведен и објављен у београдском недељнику *НИН*, 16.3.2006. стр. 62-65.

ност замишљеном, имагинарном значају пост-комунистичке транзиције, али и самом *status quo*-у елитистичке расподеле моћи и погодбама унутар њега. Овај историјски компромис са реалношћу значи да интелектуалци и технократе пристају да преговарају око кључних постулата њихових идеологија и харизматична визија пост-комунизма тако почиње да буде рутинизирана и секуларизована (в. *исто*:11,15,86,87, *passim*).

Једна од негативних последица ових „савремених тенденција“ у редовима политичких елита јесте и све већа персонализација политике - централне фигуре у политичким пољима заузимају политичари са имицом неприкосновених националних лидера чији се политички капитал мери не само бројем гласова освојеним на изборима него и њиховом способношћу за наизменичну мобилизацију односно демобилизацију нација, тј. народа које предводе. Како персонализација политичког живота јача, тако слабе политичке и друге државне институције. Нарочито партијски лидери добијају све више медијског, тиме и конкретног политичког простора и слободе да дефинишу и мењају званичне политике, јер њихове акције нису ограничене претходним постојањем јаким институција и јасно диференцираним и политички артикулисаним интересима грађана-бирача. Есенција политике је дислоцирана, измештена у имагинарно, час у прошлост, час у будућност, садашњост није доследно политички интерпретирана. У таквим условима институције лебде неутемељене изнад једног недовољно јасно дефинисаног интересног поља, што омогућава политичарима-лидерима да изводе (не) очекиване политичке преокрете, да раскидају и стварају нове партијске и (ван)институционалне коалиције. Напослетку персонализација политике има дестабилизирајући ефекат и на саме партије као институције, па и на њихове лидере. Индикативно је да је у готово свакој пост-комунистичкој земљи поједини јаки лидери покушали извести (ван)институционални „државни пуч“ – скретање од парламентарног ка председничком систему власти. У овом контексту индикативно је упозорење које је изрекао Моска, пре нешто више од једног века: „када су вође владајуће класе ексклузивни тумачи Божје воље или воље народа и врше суверена права у име оних апстракција у друштву која су дубоко инспирисане са религиозним уверењима или са демократским фанатизмом, и ка-

да ниједна друга организована друштвена снага не постоји изузев оне која представља принцип на коме је утемељена сувереност над народом, тада не може бити никаквог отпора, никакве ефективне контроле, уздржавања од природне тенденције међу онима који стоје на челу друштвеног поретка да злоупотребе њихову власт“ (Moska, *op. cit.*:34). Док се мапа политике, економије и друштва негде брже, негде спорије, негде радикално мењала, након две деценије пост-комунистичке транзиције још увек се економским и политичким елитама у региону Централно-Источне Европе може упутити релативистичка примедба – што су се више ствари мењале за елитистичке слојеве, то су више оне остајале некако исте за обичне грађане (*plus ça change, plus c'est la même chose*).

Литература

- Bierre Bourdieu, (1983), “The forms of Capital” in: Richardson, G. John (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood Press, pp. 241-258.
- Bourdieu, Pierre, (1991), *Language and Symbolic Power*, Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, J. D. Loic, (n.d.), “The Logic of Fields”, in: *An Invitation to Reflexive Sociology*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Eyal Gil, Szelényi Iván, Townsley R. Eleanor, (1998), *Making Capitalism Without Capitalists – The New Ruling Elites in Eastern Europe*, London: Verso.
- Гоати Владимир (1989), *Политичка анатомија југословенског друштва*, Загреб: Напријед.
- Hankiss Elemer, 1990, “The Grand Coalition” in: *East European Alternatives*, ed. by Hankiss Elemer, Oxford: Clarendon Press Oxford.
- Hanley Eric, Matějů Petr, Vlachová Klára, Krejčí Jindřich (1998), The Making of Post-Communist Elites in Eastern Europe, Working papers of the research project „Social Trends“, No. 4.
- Кота Серђо, (1984), „Елементи једне феноменологије легитимитета“, *Гледишта*, бр. 5-6, стр. 23-39.
- Mannheim Karl, (1950), *Freedom, Power and Democratic Planning*, London: Routledge and Kegan Paul Ltd.

- Mills C. Wright, (1957), *The Power Elite*, New York: Oxford University Press.
- Mosca Gaetano, (1939), *The Ruling Class (Elementi di Scienza Politica)*, New York: McGraw-Hill Book Company, Inc.
- Nee Victor, (1989), „A Theory of Market Transition: From Redistribution to Markets in State Socialism,“ *American Sociological Review*, No. 54, pp. 663-681.
- Shklar N. Judith (ed.), (1966), *Foreword and Introduction, in: Political Theory and Ideology*, New York: The Macmillan Company.
- Staniszki Jadwiga, (1991), *The Dynamics of the Breakthrough in Eastern Europe, (The Polish Experience)*, Berkeley: University of California Press.
- Stark David, (1990), „Privatization in Hungary: From Plan to Market or from Plan to Clan?“, *East European Politics and Societies*, No. 4.
- Szalai Erzsebet, (1994), „The Power Structure in Hungary after the Political Transition“ in: *The New Great Transformation? Change and Continuity in East-Central Europe*, ed. by Christopher G. A. Bryant and Edmund Mokrzycki, London: Routledge.
- Szelényi Ivan, Szelényi Szonja, (1995), „The Circulation or Reproduction of Elites during the Post-Communist Transformation: An Introduction“, *Theory and Society*.
- Szelényi Szonja, Szelényi Iván, Kovach Imre, (n.d.), „The Fragmented Hungarian Elites: Circulation in Politics, Reproduction in Economy, manuscript, Chapter 4. in: *Circulation of Elites? Old and New Elites in Post Communist Societies*, ed. by Szelényi I., Wnuk-Lipinski E., Treiman D.
- Weber, Max (1989 [1920]), *The Profession of Politics*, ed. by Simona Draghici, Washington D.C.: Plutarch Press.
- Weber, Max, (1947), *The Theory of Social and Economic Organization*, New York: Oxford University Press.

Dijana Vukomanović

**THE TRANSFORMATION OF ECONOMIC
AND POLITICAL CAPITAL OF ELITE IN
POST-COMMUNISM**

Summary

This paper is aimed to identify trends in genesis of post-communist elites and their contextual, systematic explication. Analysis is founded on the concepts of the French sociologist Pierre Bourdieu – his concepts of the “field” and “capital” that are especially adequate for analysis of elite transformation. Bourdieu emphasizes that the positions of actors within the field are objectively defined by their rank within the structure of power or capital (re)distribution – economic, political, social or cultural, that are mutually convertible. Three main theories of elite transformation in the region of Central-Eastern Europe are presented: theory of elite reproduction, theory of elite circulation, and theory of reproduction of elite class structure. The author observes that new political class of post-communism has been formed, that is ideologically heterogenic, but coherent in its social-class structure, which, despite the fact that declarative advocates democracy, in fact strives to establish its hegemony. This hegemonic bloc of power is composed of ex-communist technocrats, new post-communist politocrats and intellectual elite that is public-opinion marker. Mechanism of governing of this heterogenic power bloc is “managerialism” which becomes ideology of this new post-communist elites.

Key words: political elite, economic elite, reproduction of elite, circulation of elite, capital, communist nomenclatura, class structure, political class, hegemony, intelligentsia.

УДК 316.344.42(497.11)

Примљено:
05.10.2010.

Прихваћено:
15.12.2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

стр. 107-146

Невен Цветићанин*

ПРОЦЕС КОНСТИТУИСАЊА
ПОЛИТИЧКЕ И ДРУШТВЕНЕ ЕЛИТЕ У
СРПСКОМ ДРУШТВУ – ПРОБЛЕМ ДИС-
КОНТИНУИТЕТА И
„ФЛУКТУИРАЈУЋЕГ ЛЕГИТИ-
МИТЕТА“**

Резиме

Рад покушава да понуди нацрт за специфичну социологију српске историје, те се, генеалошки, посвећује истраживању дубинских историјских структура које делују у српском друштву и онемогућавају његово успешно функционисање. Рад утврђује да је особеност развоја српског друштва, због специфичних историјских узрока, немогућност успостављања легитимне елите што за последицу има низ историсјких дисконтинуитета и ванинституционалну борбу парцијалних „елита“ за „флукутирајући легитимитет“, услед чега се троши енергија друштва, онемогућава његово успешно функционисање и било каква стабилна интеграција. У последњем делу рада тематизује се проблем легитимитета

* Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд

** Овај чланак представља резултат рада на пројекту „Развој српског друштва у савременим светским интегративним процесима: перспективе, алтернативе и импликације“ (ев. бр. 149020) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

елите у данашњој Србији и предлажу извесна решења за селекцију легитимне елите која ће друштву моћи обезбедити успешно функционисање и задовољавајућу интеграцију.

Кључне речи: сторицизам, елита, Србија, дисконтинуитет, дезинтеграција, ванинституционализам, борба парцијалних „елита“, „флукутирајући легитимитет“

Увод

Рад пред нама за свој предмет има српско друштво и, још прецизније, процес формирања друштвених елита унутар тог друштва. Да би се изабрани предмет ваљано истражио, није довољно тек бацити поглед на актуелну ситуацију у Србији, ламентирајући над очигледним оскудним компетенцијама постојећих елита, већ је потребно наведену појаву истражити у корену, враћајући се њеним дубинским историјским узроцима који условљавају да је ситуација у данашњем српском друштву готово идентична оној у прошлости, при чему смо сад, баш као и некад, изложени рђавом историјском *circulus vitiosus*-у. Методолошки, рад почива на *историцистичкој претпоставци* о постојању дубинских историјских структура које условљавају друштвени развој појединачних друштава, који је тако више резултанта различитих друштвених вектора, неголи производ било какве појединачне воље, без обзира колико она била јака и утицајна у одређеном времену. Рад баштини понешто од свих значајних „историцистичких“ социологија, односно филозофија историје – од Берка, Хегела, Ранкеа, Токвила и Маркса, све до Дилтаја, Вебера, Бродела, Валерштајна и Фукоа - а пре свега њихову, уз све међусобне разлике, заједничку претпоставку о постојању дубинских историјских структура, које у процесима дугог трајања, како би рекао Бродел,¹ резултирају одређеним површинским друштвеним рељефом као својом резултантом. Стога је *главни задатак нашега рада, заправо, да покаже како историјске околности обликују друштва (у овом случају српско) која су више производ услова у којима су*

1 По Броделу „историјски процес дугог трајања“ је „непомично време или бар време које веома споро одмиче, које је упорно у свом непрекидном понављању“. Фернан Бродел, *Списи о историји*, СКЗ, Београд, 1992, стр. 7.

се развијала и услова у којима сада обитавају, а мање неке појединачне воље, коју би онда требали осудити или глорификовати. Приступ је спинозистички, те се више труди да разуме, неголи да суди и пресуђује, што дескриптивном делу истраживања, који се бави „дијагнозом“, обезбеђује теоријску неутралност и суздржаност, док ће аутор, тек у последњем делу рада, који се бави „терапијом“, дозволити себи да изнесе неке нормативне претпоставке о српском друштву.

У истраживању процеса формирања друштвених елита у српском друштву бавићемо се углавном испитивањем *политичке елите*, што је методолошки коректно када се бавимо елитама у земљама попут Србије, будући да су извесни истраживачи утврдили да је у неразвијеним друштвима попут српског „политичка елита истовремено и друштвена и интелектуална елита.“²

Но, постоји још један јак разлог зашто ћемо углавном говорити о политичкој елити. Он је садржан у пукој чињеници да је политичка елита та која обезбеђује политички субјективитет неком друштву, или како се то каже у колоквијалном језику, просту слободу, јер без ње (нпр. уколико је друштво под експлицитном туђинском влашћу) није могућ било какав самосвојан институционалан развој, па ни формирање осталих парцијалних „ванполитичких“ елита на институционалан начин. За формирање легитимне друштвене елите *conditio sine qua non* је политички субјективитет, тј. политичка слобода, јер без ње не може бити речи о било каквој легитимној елити, будући да је у стању политичке неслободе свака елита *нелегитимна* или *ограничено легитимна*, и стога не може до краја испунити своју друштвену функцију да буде истински и од „остатка“ признати „врх“ друштва. Истина,

2 Дубравка Стојановић, „Партијске елите у Србији 1903-1914, улога и начин владања“, *Југословенски историјски часопис*, Јич Год. XXX, Београд 1997, стр. 41. Своју тезу о „неиздиференцираној, вишефункционалној политичкој елити“ која обухвата у себе и целокупну друштвену и интелектуалну елиту, ауторка је поставила истражујући елиту у Србији на почетку 20. века. Но, можемо закључити да се ситуација није много променила ни век касније на почетку 21. века, када политичка елита одређује, као и раније, доминантне друштвене и интелектуалне токове (мада је због веће дисперзије друштва у немогућности да и потпуно контролише те токове као што је чинила раније, углавном током читавога 20. века), што је последица тога, што се, Бродетовски говорећи, налазимо још увек унутар истога процеса дугог трајања, односно исте друштвене структуре коју он условљава.

у времену глобализације у којем живимо, у којем ће различите нације постати повезане и међузависне као никада до сада, нећемо моћи говорити о политичком субјективитету у смислу класичног суверенитета,³ јер на тај начин готово нико више неће бити суверен, али ће и даље постојати квалитативна разлика између оних друштава за која ћемо, већ на интуитивном нивоу, моћи рећи да су слободна, од оних која то нису - без обзира да ли под „неслободом“ подразумевамо ону наметнуту споља или пак изнутра. Било како било, истраживаћемо углавном формирање *политичких елита* унутар српског друштва, које, због претходно наведених разлога, имају и улогу *општедруштвених елита*, те ћемо стога често користити синтагму из наслова рада о „политичкој и друштвеној елити“, међу којима у српском друштву готово да нема било какве разлике, те су и данас, баш као и некад, потпуно стопљене.

У процесу формирања политичких елита у српском друштву покушаћемо експлицирати оне социолошке законитости које су на снази у различитим временима, правећи од читавог поменутог процеса структурно јединствену целину. Зато ће мање бити важно о којој експлицитној српској политичкој елити говоримо, а много битније што ће она на себи носити мане читавог рђавог структурног развоја српског друштва. То ће нас довести до *par excellence* научничког става да не пресуђујемо појединачним и парцијалним српским политичким елитама, већ да разумемо дубље историјске узроке који су довели до њиховог оскудног и нестабилног састава, као и до њихове неспособности да ваљано врше функцију успешног вођења друштва. Насупрот томе, политички став, присутан код једног броја друштвених научника у Србији, усмерава се углавном на критиковање ове или оне појединачне српске политичке елите, без било каквих покушаја да се прозру структуралне препреке са којима се свака од њих у српском друштву суочава, што је само по себи тривијално и у функцији дневних политичких борби, у које овај рад не жели да залази. Стога ћемо, да бисмо наш задатак ваљано обавили, морати да се запутимо у дубинску социо-

3 Класична теорија суверенитета је у Carl Schmitt, *Politische Theologie*, Duncker und Humblot, Munchen und Leipzig, 1922.

лошку анализу српске историје, како бисмо дошли до оних структура и узрока који у њој делују перманентно, и, као што ћемо видети, углавном негативно по процес конституисања друштвених елита.

*Процес конституисања елите у стабилним
друштвима – од „базичног језгра“ до
институционалног кооптирања*

У стабилним и правилно интегрисаним друштвима процес конституисања елита тече еволуитивно, при чему се на самом почетку процеса формира „базично језгро“ елите којем се касније кооптирањем повећава опсег, чланство и снага, све док у елиту не буде коначно кооптирана већина заслужних чланова друштва, чиме елита заокружује свој легитимитет. На пример, у Енглеској, у почетку је „базично језгро“ елите било састављено од старе *земљопоседничке аристократије* у чије редове су се, сходно сопственим заслугама, мало по мало кооптирале и сви талентовани припадници грађанске класе, да би коначно статус елите, у различитим подручјима, постао доступан свима који су располагали одређеним талентима и за које је друштво проценило да могу користити његовом развоју.⁴ Напросто, ослоњени на поменута истраживања, посматрајући енглески (британски) друштвени развој у глобалу, можемо рећи да се еволуитивним путем надограђивало на постојећу (аристократску) друштвену базу, те су се нови чланови елите, без обзира да ли је она политичка, академска, културна или неке друге врсте, *кооптирале*, путем стабилних процедура, на неокрњену групу старих припадника елите (осим ако су ови пропадали због сопствених грехова лошег владања). Све то се извршило са извесним порођајним мукама, али без било каквих великих потреса, револуција и насиља, управо на бази оног историјског континуитета који је некоћ трасирала земљопоседничка аристократија, као базично језгро енглеске елите у њеном за-

4 О процесу формирања елита у Енглеској, од старе аристократије све до савремене меритократије, у обимној студији Lawrence Stone, Jeanne C. Fawtier Stone, *An open elite? England 1540-1880*, Oxford University Press, Oxford, 1986. У будућности ћемо овом специфичном процесу формирања елите у енглеском друштву посветити један темељан чланак.

четку, о чему сведочи чињеница да данас чак и политичари из лабуристичких, радничких редова носе лордовске титуле и седе у Горњем дому парламента, заједно са онима који ту седе по давнашњем наследном праву.⁵ У Британији се, као што су утврдили истраживачи чијим смо се истраживањима послужили, током неколико векова развио веома стабилан социјални и политички систем који је управо одржавала елита, на тај начин што је балансирао међу суштински противречним екстремима.⁶ Та елита је, стално повећавајући своју базу на процедуралан и институционалан начин, мирила противречности ригидног конзервативизма и сувише распојасаног револуционарства, те је успела да у већини времена делује *разборито-реформистички* и прилагоди друштвене институције реалним друштвеним потребама. Тиме је омогућила углавном миран еволуитиван развој друштва, без великих скокова или падова, већ се кумулативан ефекат изазивао кооптирањем нових чланова елите на постојећу базу старих, опет, важно је рећи – на институционалан и процедуралан начин. Коначна и непобитна последица оваквог модела селекције елите је *неоспоран легитимитет елите* у различитим областима, као и признавање тог легитимитета од стране „остатка“ друштва, коме је опет остављена могућност да уђе редове „елите“ сходно сопственим заслугама, али опет само по предвиђеним процедурама и стабилним институционалним решењима. Управо само кооптирање као доминантни модел регрутовања елите, односно постојање стабилне базе без које није ни могуће кооптирање, као и могућност да се „остатак“ придружи тој бази и постане „елитом“ (као и могућност да „елита“ може постати „остатком“, услед антисоцијалног понашања), спешује релативно успешно функционисање друштва, јер максимално стимулише позитивну селекцију и извлачи максимум како из појединаца, тако и из читавог друштва као њиховог надперсоналног збира. Коначно, друштво, а то пример Велике Британије потврђује, може бити, са пуним поверењем, ослоњено на своју легитимну

5 О институционалном устројству и саставу Дома Лордова у Филип Лово, *Велике савремене демократије*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Нови Сад, 1999, стр. 273-277.

6 Lawrence Stone, Jeanne C. Fawtier Stone, *An open elite? England 1540-1880*, Oxford University Press, Oxford, 1986, стр. 303.

и неспорну елиту у различитим подручјима, што омогућује његово успешно функционисање, јер се ни најмањи промил друштвене енергије не троши у борбама око питања легитимитета. У Британији је по среди *кооптирање нове у стару елиту кроз институционалне механизме* који своју функционалност црпе из историјског континуитета, те су тако ти механизми, као и уопште већина британских институција, више производ спонтане обичајности, неголи неког социјалног или јуристичког инжињеринга, у који се на Острву уопште мало верује.⁷ Коначно, кооптирање као модел регрутовања елите омогућава њен неокрњени легитимитет, континуитет друштвеног развоја и одрживу друштвену интеграцију између „елите“ и „остатка“, што за коначну последицу има релативно успешно функционисање друштва. Тако ће главна особина британске елите бити флексибилност (у смислу прилагођавања скупа формалних услова за постајање елитом конкретної друштвеној ситуацији), односно флексибилни институционализам.

Конституисање базичног језгра српске елите и трагедија историјског дисконтинуитета

На први поглед процес конституисања српске елите кренуо је истим током као и онај енглеске, формирањем аристократског „базичног језгра“. То је уосталом била општа карактеристика средњовековног друштвеног устројства тадашње Европе, у којој је властела, односно *земљопоседничка аристократија*, имала супрематију над „плебсом“ и такозвани аристократски легитимитет. Тако од појаве прве званичне српске владарске династије (Вишеславића) у 8. веку⁸ почиње формирање „језгра“ српске елите, формираног углавном од месне властеле која је била подељена на неколико области и тада још прилично далеко од било каквог стабилног државно-правног устројства, иако са донелке стабилним образцем наследног права на владарску и остале битне друштвене

7 Врхунац сумње у било какав социјални инжињеринг, па чак и на принципелном, епистемолошком нивоу је у књизи Michael Oakeshott, *Rationalism in politics and other essays*, LibertyPress, Indianapolis, 1991.

8 Душан Т. Батаковић и група аутора, *Нова историја српског народа*, Наш Дом, Београд/Лозана, 2000. г, стр. 8-9.

функције. Стабилније државно-правно устројство, наравно не у модерном административном, већ у средњовековном смислу „права на земљу“ које је имала властела, почиње се назирати са успоном династије Немањића у 12. веку.⁹ Са извесним насилним епизодама у ланцу наслеђивања (син би често устајао на оца, брат на брата), које нису биле ретке ни у другим миљеима тадашње Европе, под Немањићима се почиње формирати стабилно језгро српске властеле које је у исти мах било и језгро српске елите. Та елита се у различитим периодима „немањићког доба“ у различитом степену институционализовала, што је било и прилично тешко због перманентне борбе између очева и синова, као и између браће, те су стабилније институционализације биле само под јаким владарима какви су били жупан-оснивач Стефан Немања, његов син краљ Стефан Првовенчани (са братом Растком, односно Св. Савом који је брату помагао у институционализацији државе) и доцније краљеви Урош I и Милутин, а посебно под царем Душаном. Од *Номоканона* Св. Саве, преко *Закона „светога“ краља Милутина*, све до *Душановог законика*, покушавала су се уредити права и обавезе властеле као „језгра“ тадашње српске елите, као и однос „елите“ са „остатком“, који је баш као и у Енглеској, уосталом баш као и у читавој тадашњој Европи, почивао на аристократском легитимитету. На жалост, за разлику од ситуације у Енглеској, аристократски „легитимитет оружја“ није у тадашњој Србији успео да постане аристократски „легитимитет порекла“, односно није успео да се трансформише у стабилне процедуре одабира и селекције аристократске елите. Због историјских околности, у Србији се није формирало стабилно „језгро“ аристократске елите на које би се онда, попут процеса описаног у Британији, кооптирали нови чланови, обезбедио историјски континитет и што је још, важније, обезбедио пун легитимитет и стабилне процедуре одабира елите.

Наиме, таман када је српска властела, под Душаном, средином 14. века, добила свој замах и изнедрила тзв. српску „аристократску конституцију“ оличену у *Душановом за-*

9 О институционалном развоју под Немањићима са географском експликацијом „земље“ коју су контролисали у књизи Милош Благојевић, Србија у доба Немањића. *Од кнежевине до царства 1168-1371*, Вајат, Београд, 1991.

конику,¹⁰ која је могла бити изузетан основ за даљи правни и институционални развој српске елите, њених процедура, као и читавог српског друштва, изгубљен је политички субјективитет, а тиме и свака шанса за постепено формирање легитимне и фунционалне елите. Већ смо нагласили у првом делу рада да је за развој легитимне и фунционалне елите *conditio sine qua non* политички субјективитет, тј. политичка слобода, јер без њих не може бити речи о било каквој легитимној елити, будући да је у стању политичке неслободе свака елита нелегитимна или ограничено легитимна. Колико политички субјективитет значи приликом постепеног развоја легитимне и фунционалне елите можемо видети управо на поменутом енглеском искуству, које је било лишено најезда страних освајача. На жалост, српска средњовековна елита се, за разлику од оне енглеске која није потпала под било какву страну власт, након Душанове смрти, дезинтегрисала и распала на различите зоне великашког утицаја, да би коначно била поражена, потучена и скрајнута турским надирањем и окупацијом, те је, коначно, потпуно изгубила политички субјективитет. Наиме, српска властела је, разједињена, потучена у две битке, оној на Марици и оној на Косову-пољу¹¹ од надирућих Турака и сходно томе је изгубила могућност да њен некадашњи „легитимитет оружја“ постане „наследни легитимитет“, као што је био случај у Енглеској, управо

10 Текст *Душановог законика* као и о структури и устројству Душановог царства као врхунца институционалног живота средњовековне Србије у Милатин Стевановић, *Душаново царство*, Књига комерц, Београд, 2001.

11 Посматрано у чисто војном смислу битка на Марици у зору 26. септембра 1371. несумњиво је изгубљена јер су Турци успели да изненаде српску војску, потпуно је разбију и погубе главне српске војсковође Вукашина и Угљешу Мрњавчевића, истовремено не претрпљавајући значајније губитке међу сопственим главарима и војницима. За разлику од те битке она на Косову пољу 28. јуна 1389. је у чисто војном смислу била нерешеног исхода, јер су на свакој страни погинули главни војсковођа (Лазар, односно Мурат I), а војске су, са великим губицима, биле принуђене да су повуку свака на своју страну, те је заиста привремено заустављено напредовање Турака. Но, конкретна стратешка последица Косовске битке, која је постала видљива у данима који су наступили, јесте да је Србија остала неспособна да се брани, не само од Турака, већ и од Угара, те је била принуђена на разноразне вазалне уговоре. Тако је практичан исход Косовске битке био поражавајући по Србе. О поменутих догађајима концизно и прегледно у Душан Т. Батаковић и група аутора, *Нова историја српског народа*, Наш Дом, Београд/Лозана, 2000. г, стр. 48-49, 62-68.

стога што је изгубила и овај базични „леgitимитет оружја“, будући да је била оружјем савладана.

После трагичних догађаја на Косову-пољу српска аристократска елита била је у немогућности да одржи своје „базично језгро“ које се још некако и одржавало током српске вазалне „деспотовине“ до средине 15. века,¹² али које је готово потпуно нестало у следећим столећима у којима су турски освајачи растакали српску властелу и аристократску елиту, свдећи читаво друштво углавном на пасивну „рају“.¹³ Будући да су Срби остали без „базичног језгра“ елите, на које би се кооптирала нови чланови, остали су и без могућности за било какав институционални развој, како саме легитимне и функционалне елите, тако и било каквих аутономних друштвених институција, већ су услед губитка политичког субјективитета главни токови друштвеног развоја зависили од туђе воље, што је оставило дубок, неизбрисив и трагичан траг на читаво српско друштво. Дакле, теза је једноставна – *без политичког субјективитета нема било какве аутономне елите, односно „базичног језгра“ елите, без тог „базичног језгра“ нема ни „раста“ ни јачања елите, односно кооптирања нових чланова на постојеће „језгро“ и коначно, што је најважније, без кооптирања и одговарајућег „раста“ елите нема било каквог историјског континуитета, већ једно друштво улази у историјски дисконтинуитет и почиње да тапка у месту те да се урушава.*

Тако се, као последица пораза од Турака, српском друштву десила *трагедија историјског дисконтинуитета*, јер у исти мах падају губитак политичког субјективитета, и, као његова последица, губитак легитимности код тадашње српске елите, што све за коначну последицу има немогућност константног и континуираног друштвеног развоја, како у институционалном, тако и у економском и културном смислу – попут оног описаног у Енглеској. Стога је апсурдно да

12 О времену српске деспотовине у Ибид. стр. 67-87.

13 Поражени Срби са победничким Турцима нису могли реализовати онакву синергију попут Англосаса са Норманима у Енглеској, јер су препреке биле како у различитој вероисповести, тако и у природи турске власти која је за разлику од европских аристократија била са оријенталним апсолутистичким елементима. О Србији под Турцима и процесу растакања српске властеле у Олга Зиројевић, *Србија под Турском влашћу (1450-1804)*, Дамад, Нови Пазар, 1995.

Косовска битка, као кључни историјски догађај који је определио структуру друштвеног развоја у правцу дисконтинуитета и дезинтеграције, буде слављена као освајање „царства небеског“, јер је њен исход трајно онемогућио српско друштво да, на својој земљи, са својом елитом, има свој развој и напредак.¹⁴

Будући да је раздобље под Турском влашћу било време делегитимирања реалне српске елите која је могла обезбедити реални, аутономни и слободни институционални развој, то се покушавало надоместити пара-институционалним развојем у којем је Црква преузела место државе,¹⁵ а свештеници и народни песници место реалне аристократске елите, те су тако ти „алтернативни“ кругови постали носиоци културног идентитета и друштвеног живота, који се из реалне преселили у идеалну раван.¹⁶ Тако је српско друштво, као и многа друга

14 Мит о косовским јунацима има смисла са наше тачке гледишта, као похвала онима који су рађе отишли у смрт неголи остали да живе у неслободи, и који су тако хришћански изабрали царство небеско, када им се већ на земљи указивала само извесност дуготрајног ропства. Ипак, овај несумњиво храбар пример није могуће универзализовати, јер да су се сви Срби тако понели извршили би колективно самоубиство, и тако онемогућили некој будућој генерацији да опет задобија победе овде на земљи, а народ би напросто изумро. Такође, херојство косовских јунака не мења чињеницу да је онима који су остали у овоземањском животу, након тог пораза, дуготрајно вазалство било судбина. Са реал-историјске позиције исход косовске битке трагичан је баш зато што је зауставио аутономни и слободни развој друштва. Борислав Пекић, са врхунским историјским инстинктом, даје свој суд о Косовској трагедији, постављајући основе за једну реалистичну, али у исти мах и слободарску, филозофију српске историје: „А никоме није мило славити пораз. Осим, вероватно, Срба, који су ваљда једини народ на свету што је своју највећу катастрофу прогласио својом највећом победом... Никад нисам разумео усхићеност мојих школских учбеника народним песништвом и наших очева косовским поразом. Не тврдим да погибија од године 1389. није била дивотна, да пораз није био величанствен, али упркос свим моралнодушевним разлозима – који ће можда на небу бити од неке важности, а на земљи су само од штете – нико ме не може разуверити у то да потпуна победа над Турцима не би била још величанственија“ Борислав Пекић, *Писма из туђине*, Знање, Загреб, 1987, стр. 160-161.

15 О овоме у тексту Сима Ћирковић, „Улога цркве у старијој историји српског народа“, *Настава историје*, год. 1. бр. 1, Београд, 1995, стр. 7-20.

16 Пекић, опет са врхунским историјским инстинктом, описује овај параинституционални „поетски“ пост-косовски развој: „Привремено ослобођени брига око државе, ми смо се бацили на ковање стихова о њеној пропасти и гуљење проје, одвајкада намењене сужњима и песницима. Да смо на Косову победили, немачки би се песници и књижевни експерти мање одушевљавали нашом народном маштом, али би нас њихови војници, године 1941.

балканска друштва која је снашла иста судбина таворења под туђом влашћу, било ускраћено за могућност аутономног друштвеног развоја, попут нпр. оног у Енглеској, услед чега се нису формирале стабилне процедуре избора елите. У извесном смислу легитимна елита уопште није ни постојала, јер је највећи део српске властеле био затрт под Турцима, а као сурогат је остала само полулегитимна црквена елита (полулегитимна не због тога што имамо било шта против Цркве, већ напросто зато што она није могла да надомести суверену политичку власт са свим њеним ингеренцијама), која је покушавала да спаси што се спасити дало. Тако су последице губитка политичког субјективитета биле губитак легитимне елите и историјског континуитета, и то не само у неком ограниченом времену „под Турцима“, већ ће то оставити трајне последице и по саму могућност да се успостави легитимна елита и у неком будућем времену. Као што ћемо видети у наставку рада, чак и када су српско и остала балканска друштва вратили политички субјективитет и када су се могли посветити изградњи институција - то неће бити лако. Један од разлога је што ће се на овоме простору преламати многи дипломатски интереси, па ће делови националних елита често бити подељени обзиром на гравитирање некоме спољашњем центру моћи који је био глобално утицајан – Британији, Немачкој, Француској, Русији, итд. По простој логици историје, неразвијена балканска друштва су се, унутар себе, делила гравитирањем појединих њихових делова ка оним друштвима која су несметано обавила свој институционални развој на време, развијајући своју пуну снагу и одговарајући глобални утицај, и која су тако могла утицати на она друштва која су, због сопствених дисконтинуитета, била ускраћена за могућност таквог утицаја.¹⁷ Било како било, српско

можда теже победили. Хоћу да поверујем како би, у замену за један потребан циклус народних песама, добили мање потресну историју“, Ибид, стр. 161/162.

17 То се најбоље видело пред и током ратова, када су се националне елите буквално цепале на подржаваоце различитих светских сила у сукобу. О српским поделема у овоме смислу у тексту Ранка Гашић, *Београдска политичка и војна елита у светлу немачких и британских извора пред Други светски рат*, Историја 20. века 1/2006, стр. 64-80. Слаба друштва ће се уједињавати и сложено радити на сопственом јачању тек са конституисањем зреле и разборите политичке елите попут нпр. оне која је, предвођена Јованом Ристићем,

друштво је, после пораза од Турака, неколико векова било у историјском тајм-ауту, без политичког субјективитета, легитимне елите и институционалног континуитета те је тако дочекало освит савременог доба.

Последице историјског дисконтинуитета

Историјски тајм-аут се, за српско друштво, завршио са отпочињањем реалне борбе за ослобођење од Турака почетком 19. века, која је, после виšekратног смењивања оружаних и дипломатских акција, коначно резултирала пуном обновом политичког субјективитета на Берлинском конгресу 1878. године. Но, неки истраживачи добро су приметили да је Србија у моменту добијања политичке независности земља сељака у којој „није било племства, нити велепоседника“,¹⁸ што практично значи да није, речено речником овога рада, било легитимне елите. Не само то, већ су у тадашњој Србији доминантна била анти-елитистичка и анти-аристократска, односно егалитаристичка осећања код поменуте већине сељачког становништва, која су била последица тога што је једина до тада позната елита и аристократија била она турска, насупрот којој је обесправљена „раја“ развила свој егалита-

---

водила други српско-турски рат и обезбедила независност Србије на Берлинском конгресу или оне која је, предвођена Николом Пашићем, провела Србију кроз балканске и Први светски рат, а која такође није дозволила драматичне унутрашње поделе и расцепа.

- 18 Слободан Антонић, *Елита, грађанство, слаба држава*, Службени Гласник, Београд, 2006, стр. 12. По Антонићу Србија је била „сељачка република“ (стр. 12, 13.), што је увид који с једне стране исправно увиђа „сељачку стварност“ тадашње Србије, али са друге стране сувише оптимистички самтра да се радило о „републици“, што је по мишљењу аутора овога рада преозбиљна реч, јер република, макар онако како је дефинисана од старе Грчке и Рима све до модерних концепција буржоаских република подразумева институционални поредак у коме су јасно и на позитивно-правни начин дефинисана права и дужности, институционалне процедуре и токови моћи – док је то у тадашњој Србији било прилично анархично о чему говоре честе и нагле смене власти, атентати (од Карађорђа до Александра Обреновића) и изгнанства владара и политичара (кнез Милош и краљ Милан су бежали по неколико пута из земље, Пашић као вођа најутицајније странке такође неколико пута, слично је са Карђорђевићима током династичких борби са Обреновићима). То све говори да се Србија пре могла назвати „сељачком анархијом“ неголи „сељачком републиком“, јер је друштво веома брзо ишло од диктатуре до анархије и назад, управо зато што анархија и није ништа друго неголи друго лице диктатуре.

ристички систем вредности. Код „раје“ не само да се развио егалитаристички систем вредности који је био усмерен против било каквог елитизма, већ је, услед тога што су дуго времена саме власти биле туђинске, тај систем вредности био и отворено анархистички, у смислу противљења власти као таквој, која је била неподношљива чак и када није више била турска, већ српска.¹⁹ Те, под Турцима стечене мане менталитета, анти-елитизам, егалитаризам и анархизам, бескрајно су удаљавале свеже ослобођено српско друштво од конституисања легитимне елите и институционалне хијерахије власти.

Истина, од Првог и Другог српског устанка, започиње процес формирања нове српске устаничке и пост-устаничке елите, али управо зато што није било било каквог традиционалног легитимитета - услед тога што је историјски дисконтинуитет био превелик - нова српска елита биће стално заплетена у жестоке борбе око „флукутирајућег легитимитета“, из чега су се изродиле како династичке (између Карађорђевића и Обреновића), тако и све остале друштвене борбе (између Милоша и уставобранитеља, Гарашанинових „конзервативаца“ и Ристићевих „либерала“, Ристићевих „либерала“ и Пашићевих радикала, Милана и радикала, старо-радикала са младо-радикалима тзв. „самосталцима“, итд.)²⁰ Теза је веома једноставна – *управо зато што није било традиционалног легитимитета, односно неспорно легитимне традиционалне елите која би, попут поменуте енглеске, еволутивно напредовала, обезбеђујући друштву стабилност и интеграцију – српско друштво је перманентно било дестабилизовано борбом парцијалних „елита“ око тзв. „флукутирајућег легитимитета“*. Наиме, будући да није било традиционалне легитимне елите, све елите биле су *парцијалне* и нису се штеделе у борби за стицање коначног и признатог легитимитета, који би чак и када би га нека група стекла био споран и *флукутирајући* (управо зато што му је корен био плитак и

19 Слободан Јовановић је први који је јасно препознао ову особину менталитета и писао о нашем „сељачком анархизму“ узимајући нпр. уставобранитеља Тому Вучића Перишића као прототип српског сељачког анархисте, који није способан ни да се покорава, ни да влада другима. Слободан Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, БИГЗ, Београд, 1990, стр. 188.

20 О историји друштвених борби у модерној Србији веома темељно и прегледно у Michael Boro Petrovich, *A History of Modern Serbia 1804-1918*, vol. I-II, Oplenac Publishing, Nanaimo, 2006.

што се није могао позивати на неки непрекинути историјски континуитет, као у Енглеској), те је борба увек кретала испочетка, што је друштво увек изнова дестабилизovalo и дезинтегрисало. Ове борбе *парцијалних елита* око *флукуирајућег легитимитета* остаће трајна карактеристика српског друштва све до данашњих дана, трошећи и данас, као и некад, снагу друштва, онемогућавајући му да се интегрише на прави начин и да искористи све своје потенцијале. То ће бити најтрагичнија и најгора последица изгубљеног историјског континуитета коју ћемо као неку рђаву камату плаћати на опору главницу пуке чињенице да у српском друштву неће постојати дуготрајнија, легитимна и неспорна елита која би могла обезбедити континуиран друштвени развој, попут оне која је постојала у Британији и чије постепене трансформације су резултирале стабилним политичким и друштвеним системом.

Стога је новија српска историја, од устанака против Турака преко стицања пуног политичког субјективитета све до данашњих дана, за разлику од оне енглеске, пуна преврата, насилног смењивања власти, прогонстава главних политичких актера, атентата, диктатура, револуција и свих осталих ванинституционалних друштвених борби.²¹ Током тих друштвених борби српско друштво ће се често налазити на ивици грађанског рата,²² који ће бити експлицитан током Другог светског рата, када су се борили припадници партизанске и монархистичке армије, а латентан приликом других борби попут нпр. оних између Обреновића и Карађорђевића или ра-

21 О бурном току новије српске историје, који је обиловао наглим, бруталним и ванинституционалним обртима политичке ситуације, могуће се извести у прецизном хронолошком прегледу из обимне монографије Љубодраг Димић, Љубинка Трговчевић, Милан Ристовић, Мирослав Јовановић, Дубравка Стојановић, Предраг Марковић, Бранка Прпа, Мирослав Перишић, *Модерна српска држава 1804 – 2004: хронологија*, Историјски архив Београда, 2004.

22 Грађанским ратом називамо свако оно стање у коме ће се више друштвених група борити ван институција, дакле на ванинституционални начин, и у тој борби користити насиље. Тако је свака револуција истовремено и грађански рат, а у сваком масовнијем ванинституционалном протесту грађана крије се могућност грађанског рата, као што је подстицање могућности грађанског рата и онда када се нека значајна друштвена група искључи из институција од оних који њима доминирају и када се према њој примењује ванинституционално насиље.

дикала и краља Милана, као и нпр. новије борбе између Слободана Милошевића и опозиције у другој половини деведесетих година 20. века. За разлику од енглеског друштва које од Кромвеловог грађанског рата и тзв. „славне револуције“ неће бити изложено значајним институционалним дисконтинуитетима, те ће моћи мирно да се посвети, предвођено својом легитимном елитом, еволуитивном и континуираном развоју, са кумулативним ефектима - новија српска историја биће низ дисконтинуитета у којима се готово увек „започињало изнова“, будући да се она парцијална „елита“ која се затекла у улози историјског победника жестоко обрачунавала са оном, опет парцијалном „елитом“, која јој је претходила и која је због промењених историјских околности постала губитничком. Тако су поступали и Обреновићи са Карађорђевићима (и обрнуто, зависно код кога је био „флукутирајући легитимитет“), и радикали са напредњацима, односно касније „самосталцима“, односно још касније „демократима“, једнако тако и комунисти са старом грађанском елитом, као и „милошевићевци“ са „стамболићевцима“, и, коначно, „петоктобарци“ са „милошевићевцима“.²³ Готово свака нова српска конституција била је праћена и обрачуном нове парцијалне „елите“ са старом парцијалном „елитом“, услед чега друштво није могло уживати било какве стабилизационе кумулативне ефекте, већ се дисконтинуитет настављао, а парцијалне елите су биле подједнако далеко од стабилног легитимитета, који је остајао незаобилазно „флукутирајући“. *Можемо закључити да је последица оног великог дисконтинуитета на-*

23 Оваквих примера је велик број, те смо ми поменули само оне најзначајније. Такође међу наведеним примерима постоји квантитативна разлика, јер су нпр. радикалске „чистке“ напредњака, самосталаца и демократа са краја 19. и почетка 20. века биле мање бруталне од оних каснијих комунистичких усмерених према старој грађанској елити или оних ранијих династичких у којима се присталице сукобљених династија нису штеделе. Коначно, постпетоктобарске „чистке“ можда су биле прве без физичког насиља према претходној елити, и не само то већ се на изврстан начин постпетоктобарска елита измирила са предпетоктобарском елитом формирањем владе Мирка Цветковића, што ипак показује да је у развоју српског друштва дошло до сигурног напретка и коегзистенције „парцијалних“ елита које покушавају да се интегришу (у ранијој историји су тек ретки политичари попут нпр. Николе Пашића били склони и спремни да са својим дојучерашњим противницима уђу у коалиције и кохабитације, што је била најавна рационализовања политичког менталитета, које ће се као процес наставити у данашњим данима).

стало под Турцима, када је српска елита изгубила базични легитимитет, била у низу нових малих дисконтинуитета, те тако дисконтинуитет постаје трајна особина развоја српског друштва, у коме је свака нова парцијална „елита“, кретала изнова и полагала право на ексклузивност, искључујући ону ранију. Тек ће у данашње време бити приметни знакови релативно мирне кохабитације и коегзистенције парцијалних „елита“, мада је ситуација и данас крхка баш као и некад и може се лако отети контроли и опет резултирати латентним или експлицитним грађанским ратом, што је продукт чињенице да још увек живимо унутар истог полумиленијумског процеса дугог трајања, коме је главна структурна особина дисконтинуитет.

Тако се - за разлику од „енглеског“ концепта легитимне и функционачне елите, а чија је главна особина била, као што смо видели, *кооптирање* на легитимно „базично језгро“ као модел регрутације елите - у Србији развио специфичан модел у коме је, за разлику од *кооптирања*, управо *искључивање* (тј. међуискључивање парцијалних „елита“) постало доминантан модел конституисања елите. *Искључивање* је постало доминантни модел конституисања елите због оног што неки аутори називају „ослободилачком политичком културом“ која је „у непросвећеном и трусном Балкану, вековима издељеном између империја“ била „историјска река понорница, чији је подземни ток утицао на развој и када не би избијао на површину“.²⁴ Наиме, будући да су под туђим империјама житељи Балкана били искључени из политичког субјективитета, као и да су се против туђинаца борили у ослободилачким ратовима који опет нису остављали простора за цивилну интеграцију друштва, већ се у рату требало бити „искључив“ и „чврст“, ова ригидна искључивост је постала, уз већ поменут анти-елитизам, егалитаризам и анархизам, такође трајном особином менталитета. То је опет додатно компликовало шансе за уравнотежен институционални развој већине балканских, а пре свега српског друштва, у коме је „ослободилачка политичка култура“ била (и још увек јесте) веома изражена, те ће Срби, због сталне бригае око базичног питања

24 Тодор Куљић, *Кнез Милош, Никола Пашић, Тито*, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997, стр. 170.

политичке слободе, територије и граница, бити онемогућени да рационално мисле о унутрашњем институционалном развоју.

Док је у Енглеској *кооптирање* на легитимно „базично језгро“ могло да обезбеди неоспорни и неокрњени *леgitимитет* елите, *континуитет* друштвеног и институционалног развоја са кумулативним ефектима и одрживу *друштвену интеграцију*, у Србији, последице *искључивања* („једних“ од стране „других“) као доминантног модела конституисања елите биће перманентно спорни, тј. *флукутирајући легитимитет* владајуће елите, услед чега је онемогућен континуитет друштвеног развоја са кумулативним ефектима и одржива друштвена интеграција. Као што смо већ рекли, услед примене легитимистичког модела формирања елите, главна особина британске елите биће *флексибилност* (у смислу прилагођавања скуша формалних услова за постајање елитом конкретної друштвеној ситуацији), односно *флексибилни институционализам*. За разлику од тога особина већине парцијалних српских „елита“ биће *ригидност* (у смислу искључења другога, тиме често и његово остављање ван институција, а веома често и ванинституционална борба са тим „другим“), која прелази у *ригидни антиинституционализам*. Овај *ригидни антиинституционализам* ће опет, као дубинска социолошка структура, за конкретну емпиријску историјску последицу имати преврате, насилна смењивања власти, прогонства главних политичких актера, атентате, диктатуре, револуције и све остале ванинституционалне друштвене борбе, за које смо утврдили да представљају константу новије српске историје, која се управо по томе драстично разликује од оне енглеске.

Политичке и друштвене институције, уставни и уставне, поретци и конституционализације, биће у Србији тако крхки,²⁵ јер су увек настајали на клизавом земљишту на коме се неколико парцијалних „елита“ борило у живом благу, без стабилне стајне тачке, односно без коначног и легитимног

25 О крхкој и несрећној српској уставној и конституционалној историји у Александар Молнар, *Опроштај од просветитељске идеје уставотворне скупштине?*, Институт за филозофију и друштвену теорију и Фабрика књига, Београд, 2008, стр. 55-58. и Александар Симић, *У трагању за изгубљеном уставношћу*, Призма, јануар 2003., стр. 31-36.

пресудитеља, који је у Енглеској био пронађен у легитимној елити - без обзира да ли је она дејствовала кроз домове парламента, институцију круне или кроз неку другу друштвену установу којој је такође био својствен вишевековни континуитет и легитимитет. Управо на енглеском примеру, легитимитет и континуитет су неодвојиви и међусобно зависни. Првобитни аристократски легитимитет омогућио је континуитет, да би опет континуитет трајања у дугом временском року, учврстио сам легитимитет. Легитимитет и континуитет биће овако потпуно повезане и међузависне категорије, што ће се видети, не само на енглеском, већ и на српском примеру. Будући да је српска аристократска елита изгубила легитимитет са губитком политичког субјективитета, то је онемогућило стабилан историјски континуитет, без кога опет није било могуће на лак начин решити питање легитимне политичке елите, већ се стално упадало у замке „флукутирајућег легитимитета“. Трагедија историјског дисконтинуитета тако постаје трагедијом недостатка стабилне легитимне елите, што све скупа постаје трагедијом перманентне друштвене дезинтеграције коју ће производити парцијалне „елите“ у својим ванинституционалним обрачунима, на ивици грађанског рата. Ове парцијалне „елите“ су, уз часне изузетке, мењале једна другу на нелегитиман начин, превратима, атентатима, револуцијама, митинзима, демонстрацијама и осталим ванинституционалним „шоковима“, што је ослабило могућност успостављања легитимне политичке елите која би без великих оспоравања била прихваћена од „остатка“, како у садашњем, тако и у неком будућем времену.

Будући да је, због претходно описаних појава, конституисање стабилне правне и уставне државе над егалитаристичким, анти-елитистичким, анархичним и искључујућим српским друштвом било немогућа мисија, процес селекције елита одвијао се хаотично, те се сходно датим нестабилним приликама одређивао и скуп формалних услова под којима неко може постати српском елитом, при чему су критеријуми понекада били гротескни, а некада комични. Од Милошевог одабира „крупних, главатих и плећатих“²⁶ за несужењу

26 „Бабо воли старешине крупне, главате и плећате“ говорио је кнез Михајло о Милошу. Ибид, 165.

политичку елиту, све до партијског одабира „подобних“²⁷ скуп формалних услова под којима ће се моћи приступити српској политичкој елити тек ће мало одмаћи од урођених физичких атрибута или акциденталних атрибута као што је поседовање партијске књижице, при чему ни за једно ни за друго није био потребан било какав напор ни компетенција. Овај анти-компетитивни принцип селекције елите, који се практиковао због нејасних или ниско дефинисаних формалних услова сходно којима се могло постати чланом елите, биће извор *негативне селекције*, услед које су члановима политичке елите могли постати људи сумњивих квалификација и способности.²⁸ Све то ће условити да српска политичка елита, у значајном делу новије српске историје, буде спорнога легитимитета, што није њена искључива кривица, већ је условљено низом историјских разлога и услова, које смо у овоме раду покушали да експлицирамо.

Но, мањи је проблем што елита неће бити легитимна, јер она и тако није самој себи сврха, већ се конституише због успешног функционисања друштва. Највећи проблем нелегитимне или ограничено легитимне политичке елите биће што је она истовремено и нефункционална, што резултира перманентном дезинтеграцијом друштва, које неће моћи успешно функционисати, услед непрекидне борбе ограничено легитимних парцијалних „елита“ Тако ће већим делом новије историје, српско друштво бити на озбиљним иску-

27 О функционисању раних партијских елита у Србији у времену младог и несавршеног парламентаризма у тексту Дубравка Стојановић, *Партијске елите у Србији 1903-1914*, улога и начин владања, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997, стр. 41-50.

28 Овој негативној селекцији подложно је свако друштво, а не само српско, јер у друштвеном животу нема савршених решења. Међутим, негативна селекција ће у српском друштву хипертрофирати, јер неће постојати институционални механизми њеног сузбијања, односно у различитим временима неће постојати, као нпр. у Британији, јасан скуп формалних услова под којима неко може постати припадником управне елите, већ ће све бити препуштено импровизацији. Та импровизација је понекад доносила веома талентоване, иако неуке, владаре, попут нпр. Милоша, као и веома способне администраторе попут нпр. Илије Гарашанина, али је у другим случајевима избацивала на површину људе у којима је неукост била спојена са неспособношћу, као у случају низа „апаратчика“, који су у свим временима били лоша коб српског административног система, који није био аутономан (управо због некомпетенције његове капиларне мреже), већ је увек паразитирао као прилепак на различитим владарским харизмама.

шењима да се уопште може подвести под категорију интегрисаног друштва или јединствене нације, управо зато што су се ограничено легитимне парцијалне „елите“ (од Обреновића и Карађорђевића све до данашњих борби између тзв. „две Србије“) бориле око флукутирајућег легитимитета на ивици грађанског рата, трошећи у тим борбама снагу самог друштва. Енергија друштва се нерационално трошила тиме што су ограничено легитимне парцијалне „елите“ биле склонне прављену својих парцијалних „паралелних институција“, односно пара-институција, пара-војски, пара-универзитета, итд. Тако смо, често, уместо институционалног живота имали пара-институционални живот, што је била рђава последица *искључивости* у датом моменту доминирајуће елите, која је било какву опозицију терала у пара-систем, не желећи да је институционално призна, повратно правећи и од саме себе пара-елиту, услед тога није могла да обезбеди пун легитимитет.

Ипак, у новијој српској историји постојали су више или мање успешни покушаји да се изађе из оваквог рђавог круга дисконтинуитета, нелегитимности и дезинтеграције. Будући да у овоме раду немамо простора за експлицирање свих позитивних трендова у сазревању модерне српске политичке елите, задржаћемо се тек на једној позитивној, али на жалост, до сада увек краткотрајној, тенденцији.

Ова тенденција најбоље се види из покушаја у другој половини 19. века да се, место хаотично селектоване елите „крупних, главатих и плећатих“²⁹ конституише тзв. *планирана елита*. То се покушавало тако што су се, *позитивном селекцијом*, бирали талентовани ученици који су постајали „благоеданци“, односно државни стипендисти, који су уз помоћ и у име државе, били слани на најпрестижније европске универзитете, како би по повратку стечена знања могли применити у оквирима српског друштва, утичући на његов културни, просветни, привредно-економски и коначно, политички напредак.³⁰ Тако су неке од најзначајнијих политичких личности, које су државнички обликовале модерну

29 Види фус-ноту 25.

30 О овом процесу конституисања планиране елите у Љубинка Трговчевић, *Планирана елита: о студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Историјски институт-Службени гласник, Београд, 2003.

Србију, попут Јована Ристића³¹ и Николе Пашића,³² били „благодејанци“. Истраживачи који су истраживали ову тему утврдиће да „није било значајнијег политичара с почетка 20. века који није примао државну помоћ“.³³ из чега нам је јасно да је Србија у доба свог највећег успона, ширења и јачања била предвођена углавном компетентном и у иностранству школованом елитом. Штавише, ово се није односило само на политичку, већ и на академску, културну и војну елиту, те су тако на најпрестижније универзитете у Европу као студенти слани и научници попут Михајла Петровића, Бранислава Петронијевића, Слободана Јовановића, Јована Цвијића, уметници попут Надежде Петровић и Стевана Мокрањца, и, коначно, официри попут Петра Бојовића и неколицине осталих.³⁴ Тек ослобођено српско друштво покушавало је да легитимитет сопствене елите обезбеди повезивањем са оним институцијама у свету које су имале традиционални и неспорни легитимитет, те је тако српско друштво покушавало да, на изванредан начин, „уведе“ легитимитет из иностранства. Тако су се главни припадници тадашње српске елите, од краљева и владарских династија, преко цивилних политичара и војника, све до научника и уметника, повезивали са одговарајућим „парњацима“ из иностранства који су имали континуитет и легитимитет, који су могли делегирати и српској елити у настајању.

Но, то није ишло лако, јер су анархичне, анти-елитистичке, егалитаристичке и искључујуће црте менталитета, које су биле стечене деловањем описаних историјских узрока, чиниле своје и противиле се напретку српског друштва у правцу интеграције, легитимитета и континуитета. Стално је остајао јаз између ровите друштвене подлоге и било каквог покушаја њене надградње, при чему је образовање елите у иностранству као последицу имало да су „политичка мисао и државно-правни основи српске државе у модернизацијском смислу били далеко развијенији од друштва“.³⁵ То је, коначно,

31 Ибид, стр. 75, 78-83.

32 Ибид, стр. 139-145.

33 Ибид, стр. 60.

34 Ибид, стр. 61.

35 Дубравка Стојановић, *Партијске елите у Србији 1903-1914*, улога и начин владања, Југословенски историјски часопис, Лич Год. XXX, Београд 1997,

и поред свих напредака, стално изазивало регресирање и пад у институционалну анархију услед које ће српско друштво и задесити поменути државни удари, атентати, револуције и друга друштвена зла, услед којих смо губили могућност да искористимо „уезени легитимитет“ и да се прикључимо оним институцијама из иностранства које су имале вишестолетни континуитет и легитимитет.³⁶

Дакле, можемо закључити да српска елита није у одређеним периодима била без идеја о сопственој институционализацији, као и институционализацији читавог друштва, и није да није покушала да их проведе, али се увек сударала са реалном друштвеном подлогом³⁷ која је била под утицајем стечених особина металитета – анархизма, анти-елитизма, егалитаризма и искључивости – које ће српскоме друштву бити лоши привесци све до данашњег дана. Тако се и поред рада, у срећним временима, на планираној елити која је из иностранства покушавала да „уведе“ легитимитет и институционализује друштво, дешавало да се „друштвени и политички конфликти потискују из институција система“ да се „простор за компромис смањује“ и да се „ствара могућност ванинституционалног и отвореног сукоба“.³⁸ Речено речником нашега рада, и даље се, и поред свих покушаја стварања планиране легитимне елите дешавало да парцијалне „елите“ ратују између себе на ванинституционалној „ничијој земљи“. Тако ће, упркос свим напорима, *странчарење* парцијалних политичких „елита“ бити доминантни тренд, услед чега ће

стр. 42. Ауторка долази до оправданог закључка да су „стари модели политичког понашања спречавали да се модерне институције у потпуности испуне модерним садржајем“ (стр. 43.). При свему томе треба имати на уму да је модерност тадашњих европских институција, попут нпр. оних у Енглеској била последица континуираног институционалног развоја и да је заправо та модерност производ тзв. процеса дугог трајања и да није „пала с неба“, те у Србији није могла бити аплицирана управо зато што смо ми били искључени из поменутих процеса дугог трајања европске модерне и имали свој аутентичан и, на жалост, рђав процес дугог трајања од пада под Турке наовамо, који је био обележен дисконтинуитетом.

36 Тако је нпр. после „мајског преврата“ 1903. и убиства краља Александра Обреновића владарска династија Карађорђевића која је наследила престо имала великих проблема да успостави нормалну комуникацију са енлеском владарском кућом, јер су Срби носили епитет „убица краља“.

37 Стојановићева долази до сличног закључка, Ибид, стр. 49.

38 Ибид, стр. 46.

друштво и држава стално бити у опасности од дезинтеграције.³⁹ Дакле, није да напретка није било,⁴⁰ али он је био спор и са честим институционалним регресима.

Као одговор на странчарење и беспштедну борбу парцијалних „елита“, често се посезало за диктатуром, као нужним и преким средством обезбеђивања друштвене кохезије и интеграције, као за време краља Александра, комунистичке Титове власти и, делимично, Слободана Милошевића.⁴¹ Но, диктатура, због своје унутрашње структуре није могла бити трајно и стабилно средство одржавања друштвене кохезије, те је после сваке од побројаних диктатура долазило до још веће анархије, па чак и сама „диктатура“ Слободана Милошевића није ни за време свог трајања могла бити одвојена од пратеће анархије као свога нус-продукта.⁴² Било како било, у српском друштву, током његове новије историје, све ће изгледа бити неизвесно – легитимитет, континуитет и интеграција, те ће једино бити извесни бити анархизам, егалитаризам, анти-елитизам и искључивост као стечене особине менталитета, као и вечна борба парцијалних „елита“, („наших“ и „њихових“) која из претходних особина менталитета логично произилази.

39 Ово добро опажа Слободан Јовановић када каже да се „због странчарења изгубила идеја о држави, и да земља срља у пропаст“. Он ће ово рећи посматрајући превирања са почетка 20. века у српском друштву, али можемо рећи да ни читав век касније, у времену у којем пишемо, Србија неће бити у бољој позицији. Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности*, БИГЗ, Београд, 1991, стр. 535.

40 Стојановићева изражава мишљење да се ипак може говорити о напретку и да је он био видљив управо у периоду ране, крхке, српске парламентарне демократије. Дубравка Стојановић, *Партијске елите у Србији 1903-1914, улога и начин владања*, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997, 49-50.

41 Ове три диктатуре су типски веома разнорodne, чиме овде пак немамо времена да се бавимо.

42 О анархичном лику Милошевићеве владавине у Невен Цветићанин, *Четири лика Слободана Милошевића у Слободан Милошевић пут ка власти. Осма седница ЦК СКС*, Институт за савремену историју-Универзитет у Стирлингу, Београд-Стирлинг, 2008, стр. 197-202.

Данашња Србија и проблем легитимитета елите

Српско друштво тако, деловањем претходних узрока, 21. век дочекује дезинтегрисано. Као што смо напоменули у уводу рада, требамо бити опрезни када кривицу за ту дезинтегрисаност брзоплето сваљујемо на ову или ону парцијалну „елиту“ која је у прошлости, или пак садашњости, била или јесте доминантна, јер ниједној од њих неће бити лако да се избори са структуралним, дубинским манама које су продукт деловања дуготрајних историјских узрока. Понављамо да би погрешили и поступили ненаучно-памфлетистички када би неку од парцијалних „елита“ осудили са неког сопственог „политичког“ становишта, јер стојимо на веберијанској методолошкој поставци, да наука треба да буде „вредносно неутрална“, макар када је реч о дескриптивном нивоу, док су тек на нормативном нивоу дозвољени субјективни ставови.

Дакле, чисто дескриптивно посматрано, дезинтегрисаност српског друштва последица је низа историјских узрока, које смо покушали да експлицирамо у претходним целинама, а који су, сви заједно, онемогућавали да се установе стабилни критеријуми селекције елите и да се сходно њима парцијалне „елите“ спонтано интегришу у јединствену легитимну елиту у институционалном смислу. Различите парцијалне „елите“ носиле су на себи трагове оног дубинског импулса, који је, услед *искључивости* (а не *кооптирања*) као доминантног модела конституисања елите, онемогућавао њихову мирну кохабитацију и њихову коначну интеграцију.

То се посебно види посматрајући комунистичку (титоистичку) и милошевићевску политичку „елиту“, које су непосредно претходиле оној данашњој, а које су једнако као и раније српске елите покушавале да из друштвеног живота искључе њима конкурентске парцијалне „елите“.

У пракси је и за време комунистичког, као и за време Милошевићевог режима, било кооптирања у владајућу парцијалну „елиту“ способних чланова из других парцијалних „елита“, јер ни Тито ни Милишевић нису били глупи и херметични владари, те су често посезали за разним савезницима који су им се нудили. Тако је понеки припадник старе грађанске елите постао лојалан новом Титовом комунистич-

ком режиму и многи је припадник антимилошевићевске опозиције прешао на страну власти. Но, проблем и Титовог и Милошевићевог режима био је што се, мимо наведених појединачних случајева, парцијалне „елите“, конкурентске оној владајућој, нису могле институционализовати, јер је опозициони живот под Титом био немогућ,⁴³ а под Милошевићем пука фарса.⁴⁴ То је онемогућавало друштву да се интегрише на ваљан начин, јер су његови значајни сегменти остајали изван институција, па је са сломом вештачких интегративних фактора какви су били комунистичка, односно социјалистичка партија,⁴⁵ на видело избијала суштинска хетерогеност дезинтегрисаног друштва. Друштво је остајало дезинтегрисано, деловањем побројаних историјских узрока, јер парцијалне „елите“ не само да нису биле спремне да се интегришу, већ нису биле спремне ни на било какву релативно мирољубиву кохабитацију. Тако је након слома како комунизма тако и Милошевићевог режима дошло до жестоке борбе до тада потискиваних парцијалних „елита“ – након Тита су у конфликт ушле до тада потискиване парцијалне националистичке „елите“, док су након Милошевића у конфликт ушле до тада потискиване парцијалне демократске „елите“ предвођене Кошуницом и Ђинђићем. Тиме се потврдило правило да након неког вештачки произведеног интегративног фактора, следује још жешћа борба привремено потиснутих елемената друштва. И у једном и у другом случају, опет је избијао на површину проблем базичне интеграције друштва и формирања легитимне и функционалне политичке елите која ће бити призната од „остатка“, односно остајао је проблем како превазићи ситуацију у којој ће парцијалне „елите“ својом борбом трошити енергију друштва и онемогућавати његово успешно функционисање. Можемо рећи да је, у данашњој Србији, било којој владајућој парцијалној политичкој „ели-

43 О затирању опозиционог живота под Титом у Војислав Коштуница, Коста Чавошки, *Страначки плурализам или монизам: обнова и затирање послератне опозиције*, Привредно-правни приручник, Београд, 1990.

44 О фарсичном опозиционом животу под Милошевићем у Слободан Антонић, *Заробљена земља: Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровење, Београд, 2002.

45 Проницљива критика вештачке „партијске“ интеграције друштва у Зоран Ђинђић, *Југославија као недовршена држава*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1988.

ти“, без обзира из које је странке, тешко да влада, управо зато што раније није на ваљан начин решен проблем легитимитета, услед чега парцијалне „елите“ још увек нису спремне да једна другој признају пут легитимитет.

Известан напредак учињен је, у „петокотобарској Србији“, тиме што парцијалне „елите“ не споре више једна другој пуки *легалитет*, што се дешавало у скорашњој прошлости када су на дневном реду били легални спорови око избора и њиховог резултата, или посланичких мандата и њихове правне ваљаности. Ово слагање макар око легалитета, ако већ нема слагања око легитимитета, последица је учвршћивања у петокотобарској Србији тзв. „изборне демократије“, чија је главна особина одржавање слободних и поштених избора.⁴⁶ Можда највећи напредак и најзначајнија тековина петокотобарске Србије, у низу њених несумњивих мана, биће што ће изборни резултати постати неспорни, чиме ће се омогућити несметано формирање легалних органа власти на институционални начин, што је значајан напредак у односу на раније ванинституционалне „шокове“, којима су се мењале разлишите власти и смењивале различите парцијалне „елите“.⁴⁷ Сада ће парцијалне „елите“ још увек постојати у својој партикуларности, спориће једна другој легитимитет,⁴⁸ али ће

46 О томе да је Србија стекла услове да се квалификује као „изборна демократија“ у Душан Павловић, Слободан Антонић, *Консолидација демократских установа у Србији после 2000 г.*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 105.

47 У петокотобарској Србији неколико влада се у континуитету сменило на институционалан начин, уважавајући резултате избора – Живковићева са првом Коштуничиним, прва Коштуничина са другом Коштуничиним и коначно, друга Коштуничина са Цветковићевом. У исто време попуњена је на институционалан и легалан начин и институција председника Републике на којој се обрео Тадић.

48 Тако ће, да узмемо само најновији пример, приликом формирања актуелне владе Мирка Цветковића у јуну 2008, ова влада од конкурентске парцијалне политичке „елите“ бити нападана за спорни легитимитет, јер грађани нису гласали за владу ДС-а и СПС-а, те ће јој се такође легитимитет оспоравати и због тога што су наводно њено формирање помогли страни амбасадори и тајкуни и стога она не може бити легитимни израз народне воље. Такође, ова влада ће поново у септембру 2010, након договора са ЕУ око српске резолуције у УН у вези Косова, бити нападана да је изгубила легитимитет. У ранијим периодима свака од петокотобарских влада (Ђинђићева, Живковићева, прва Коштуничина, друга Коштуничина, и, коначно, Цветковићева) биће нападана у једном моменту од стране конкурентских парцијалних политичких „елита“ да није легитимна, и стога је било која од ових влада тешко дочекивала легални крај мандата

се барем смењивати на легалан институционални начин, што је немали напредак у односу на скорију прошлост која је, као што смо видели, била пуна наглих ванинституционалних смена владајућих политичких елита.

Такође, изван напредак учињен је у петокотобарској Србији тиме што парцијалне политичке „елите“, које су раније биле у беспопштеним ратовима „на живот и смрт“, полагано почињу да релативно мирно кохабитирају.⁴⁹ То је такође последица консолидоване „изборне демократије“, која парцијалне политичке „елите“ тера на поштовање институционалних правила игре и на то да релативно мирну кохабитацију, чак и онда кад су им политичка становишта удаљена и кад споре једна другој легитимитет, претпоставе есенцијалним политичким непријатељствима са елементима насиља.

Но, и поред тога што у петокотобарској Србији, после трагичне Ђинђићеве смрти, неће бити значајнијег политичког насиља и што ће политички живот, полако, али сигурно бити дислоциран са улице у институције система,⁵⁰ парцијалне политичке „елите“ ће и даље предано радити на томе да оспоре једне другима легитимитет. То ће радити монополизујући подручје јавности онда када су у доминантном положају, покушавајући да из њега искључе све конкурентске парцијалне „елите“, што ће бити могуће због неразвијености саме установе *јавности*, што ће опет бити продукт рђавог друштвеног развоја, који смо описали, а који ће, као што смо видели, бити пун дисконтинуитета и међусобног искључивања парцијалних „елита“. У Великој Британији могла је на-

49 Када говоримо о мирној кохабитацији не мислимо на буквалну кохабитацију различитих политичких опција у органима власти, већ на одрживу коезистенцију различитих политичких опција једних поред других у свакодневном политичком животу. Дакле, израз „кохабитација“ не користимо у уже политиколошком, већ у најширем значењу „коезистенције“.

50 Ситуација када се политички живот „отео“ институцијама система и када је поново премештен на улицу десила се приликом протесног митинга „Косово је Србија“ 21. фебруара 2008. поводом проглашења једностране косовске независности. Тада је забележено извесно ванинституционално насиље у коме су страдале неке стране амбасаде, имовина грађана Београда и један демонстрант, но ипак није било жешћег обрачуна између унутрашњих парцијалних „елита“. Опет се слично десило приликом уличних обрачуна због тзв. геј-параде 10. 10. 2010., када је систем опет показао сву своју слабост и када смо се опат нашли у стању латентног грађанског рата. Ови догађаји показују колико је институционални живот у Србији крхак и колико га било која од „ванредних ситуација“ може вратити на улицу.

стати стабилна и критичка јавност, која ће често имати улогу друштвеног коректива, управо зато што је друштвени развој био еволутиван и што се сама политичка елита конституисала кооптирањем, а не искључивањем, услед чега су парцијалне „елите“ биле интегрисане, те су коначно заједнички конституисале јединствену јавност, коју су заједнички делиле и у којој су се бориле сходно прихваћеним правилима. У тако конституисаној критичкој јавности највећи прекршај биће искључивање „другог“, односно искључивање било које од значајних друштвених група, које се због могућности равноправног партиципирања у друштвеним процесима и неће трансформисати у парцијалне ограничено легитимне „елите“, већ ће имати институционални пут да постану легитимне и од свих признате елите. Тако ће тамо нпр. постојати конзервативни, либерални и лабуристички медији, посленици и симпатизери, но ипак неће, као у Србији, постојати различите „јавности“, односно различите „паралелне стварности“ у којима ће живети парцијалне „елите“. То ће бити последица правилно интегрисаног друштва које ће решити проблем легитимитета и континуитета, те стога неће бити ни толике подозривости између различитих друштвених група, па ни потребе да се било која од њих издваја у неку своју „паралелну стварност“ и херметично затворену „јавност“. Тамо не само да ће различите парцијалне политичке „елите“ мирно кохабитирати и коегзистирати, већ ће се њихове парцијалне воље, на ефикасан начин, увек изнова интегрисати и трансформисати у званичну легитимну вољу државе, коју ће представљати у датом моменту легитимна политичка елита, чији легитимитет нико изнутра неће спорити на кардиналан начин.

Ово неће бити последица тога што ће енглеска политичка елита бити „паметнија“ и „разумнија“ од оне српске, већ ће у оба случаја на снази бити деловање дубљих историјских разлога и узрока. Као што смо рекли, *главни задатак нашега рада је да покаже како различите историјске околности обликују различита друштва, која су више производ услова у којима су се развијала и услова у којима сада обитавају, а мање неке појединачне воље, коју би онда требали осудити или глорификовати.* Код Енглеза, ће, поменути дубљи историјски услови, услед континуитета, еволутивног разво-

ја и неспорног легитимитета елите довести до интеграције, код Срба ће они услед дисконтинуитета, револуционарних скокова и непостојања дуготрајније легитиме елите довести до дезинтеграције, услед бесконачне борбе различитих неинтегрисаних парцијалних „елита“. Једноставно речено, код једних ће континуитет обезбедити интеграцију, код других ће дисконтинуитет условити дезинтеграцију. О томе је тек толико могуће рећи на „дијагностичком“ дескриптивном нивоу, који се бавио анализом прошлости и садашњости, за коју смо се трудили да буде објективна, непристрасна и озбиљна.

При самом крају овога рада, подићићемо се на нормативни ниво, будући да циљ овога рада није само да понуди дијагнозу, већ и да дâ терапију, односно оцрта правац решења проблема, колико је то могуће учинити на ограниченом простору. На нормативном нивоу допустићемо себи да будемо субјективни, јер је сваки суд о будућности - у коју свако спекулисање о решењима мора заћи, а која опет остаје непрозирна - нужно субјективан, будући да о њему не можемо имати чврсту емпиријску евиденцију.

Стога ћемо на нормативном нивоу поставити кључно питање - *како је у оним друштвима која су услед дисконтинуитета у развоју упала у дезинтегративне процесе могуће обезбедити стабилну интеграцију?* Питање је заправо, како је од парцијалних ограничено легитимних „елита“ могуће направити јединствену легитимну елиту, којој „остатак“ неће спорити легитимитет? Коначно, веома једноставно, питање је како селектовати елиту која ће моћи друштву обезбедити стабилну и дуготрајнију интеграцију?

Уместо расправљања теоријских уставно-правних начела и апстрактних веберијанских идеалтипова који су увек удаљени од стварног живота, послужићемо се једним историјским примером, служећи се провереном „енглеском“ методом да се у прошлом искуству покуша пронаћи пример на основу кога би могли судити о садашњем проблему. Методом историјске индукције, која је слична методу енглеског прецедентног права у коме се на основу прошлих случајева одлучује и о будућима, покушаћемо да пронађемо историјски пример који би нам могао помоћи у решавању нашег проблема.

Проблем ћемо поставити једноставно – једно друштво увек се изнова дезинтегрише борбом ограничено легитимних парцијалних „елита“ због тога што услед историјских дисконтинуитета не постоји недвосмислено легитимна елита. Сада ћемо методом историјске индукције потражити да ли је неко друштво, у скоријој прошлости, било у оваквој ситуацији? Одговор је да, многа јесу, узмимо на пример, Вајмарску Немачку.⁵¹ Надаље ћемо поставити потпитање – које, од оних друштава која су имала претходно побројане проблеме, је успело да их реши на задовољавајући и одржив начин? Вајмарска Немачка сигурно није, будући да је нестала у нацистичкој страховлади, која је коначно завршила потпуним сломом и уништењем државе и друштва у Другом светском рату. Па, који је онда позитиван пример „реинтеграције“ дезинтегрисаних друштава и има ли га уопште?

Одговор аутора овога рада је – француска Пета република. Наиме, француска Четврта република која је претходила Петој имала је структурално сличне проблеме који муче и данашњу Србију,⁵² а били су слични и нпр. онима који

51 О Вајмарској Немачкој, њеном спону и паду, концизно у Џон М. Робертс, *Европа 1880 – 1945*, Клио, Београд, 2002, стр. 509-516..

52 Постоје мишљења која сматрају да су проблеми петооктобарске Србије слични онима које је имала француска Трећа република, и оваква мишљења проницљиво виде да француско и српско друштво и поред квантитативне различитости имају квалитативне сличности, услед дисконтинуитета којима су била изложена оба друштва. Александар Молнар, *Опроштај од просветитељске идеје уставотворне скупштине?*, Институт за филозофију и друштвену теорију и Фабрика књига, Београд, 2008, стр. 243-280.

Но, оваква мишљења стају у анализи онда када је најпотребније и не истражују даље како су многи структурални проблеми Треће републике пренесени и у Четврту републику и како су коначно решени на ваљан начин тек у Петој републици. Наиме, деголистички пројекат Пете републике успео је да Француској - након више од век и по од Велике револуције, услед које је била изложена даљим револуцијама, диктатурама, крхким демократијама и услед чега је била потпуно дезинтегрисана на унутрашњем плану – обезбеди поновну и одрживу интеграцију и несметано функционисање тзв. „уставне демократије“. О француској Петој републици, односно деголистичкој идеологији, као успешном превазилажењу криза и контрадикторности које су мучиле Француску два века (пре свега велике противречности између револуције и рестаурације, „црвених“ и „црних“) у Невен Цветићанин, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени Гласник – Институт друштвених наука, Београд, 2008, стр. 478-483. О самој Француској револуцији која је изазвала поменуте противречности, њеном току и последицама које су трајале и у Првој, Другој, Трећој и Четвртој републици, у претходном контексту, у читавом обимном току наведене књиге.

су мучили и коначно укопали Вајмарску Немачку. Пре свих, то је био проблем успешне интеграције дубоко подељеног друштва у коме су парцијалне „елите“ својим перманентним борбама онемогућавале било какву стабилнију и дуготрајнију интеграцију. Овај проблем је француска Пета Република решила својом деголистичком конституцијом, у којој су пронађена креативна уставно-правна решења и којом је успостављена ефикасна подела, али и равнотежа између различитих нивоа власти. Ова специфична конституција са јаким председничком влашћу, дводомним парламентаризмом, независним судством и специфично конституисаним нивоом локалне власти,⁵³ омогућиће функционисање ефикасне и стабилне „уставне демократије“, која ће бити бескрајно удаљена од било какве диктатуре, али ће опет на ефикасан начин онемогућити парцијалне „елите“ у евентуалној дезинтеграцији друштва и државе. Легитимна воља друштва ће се без проблема производити у институцијама система, који ће својим уставно-правним решењима непогрешиво указивати на чијој је страни легитимитет и када дође до управне кохабитације између различитих политичких опција на различитим нивоима власти. Коначно, све то ће за последицу имати пацификовање парцијалних политичких „елита“, које ће пронаћи интерес партиципирања у описаном систему, учествујући у несметаној прозиводњи легитимности. Напослетку, овај систем ће се одржавати до данашњих дана, пола века по свом конституисању (што је за француске прилике дуг период стабилности) и надживеће свог великог творца Де Гола, чиме ће додатно говорити себи у прилог.

Зашто смо француску Пету републику узели као пример за који сматрамо да нам може помоћи и у нашим проблемима у Србији? Из читавог тока рада јасно је да аутор високо вреднује британски политички систем, односно британски модел друштвеног развоја који је коначно резултирао „класичним“ парламентаризмом у систему уставне монархије. Разлози за поменуто високо вредновање нису доктринарни, јер то није дозвољено на дескриптивном нивоу, већ на просто

53 О основним начелима устава француске Пете републике у теоријском, историјском и конститутивно- организационом смислу у *Начела француског устава*, online edition- http://www.ambafrance-srb.org/france_serbie/spip.php?article600

функционални, јер ће чак и за оне који се неће слагати са поменути системом, више него очигледно бити да он успешно функционише у веома дугом временском раздобљу. Стога би потписник ових редова био најсрећнији када би друштвена интеграција унутар српског друштва могла бити прозведена на начин на који је то учињено у Британији, класичним парламентаризмом у систему уставне монархије.⁵⁴ Но, убеђење аутора овога рада, које ће само време потврдити или демантовати, је да су историјски дисконтинуитети у српском друштву толико велики да Србија тешко може применити британски (енглески) модел, који друштвену интеграцију обезбеђује углавном оним друштвима која нису имала значајније историјске дисконтинуитете као што су Британија, Шведска, Норвешка, Данска, итд.⁵⁵ Стога су Србији много примеренији они модели друштвене интеграције који су примењени у друштвима која су попут српског имала велике и трагичне историјске дисконтинуитете, као што је управо француско. Разлике између српског и француског друштва су квантитативне (зато што је ово друго значајно веће и богатије), али оне, услед тога што у корену и једног и друштва стоје значајни дисконтинуитети, нису квалитативне, па ће стога француски модел уставне интеграције Пете републике бити могуће применити и у српској стварности. Једина значајна квалитативна разлика између ових друштава је што Србија није имала значајну традицију апсолутне монархије попут Француске, која је несумњиво заслужна, деловањем дубин-

54 За то постоје извесни услови, као што су постојање владарске династије (Карађорђевића) која би могла конституисати институцију круне, као и постојање жеље код једног дела становништва да се Србија трансформише у уставну монархију. Постоје и предлози устава по којима је Србија виђена као парламентарна монархија, попут оног професора Павла Николића. Види *Устав краљевине Србије, нацрт, Београд, 2001.*, <http://www.clds.rs/pdf-s/UstavPavleNikolic.pdf>

55 Класични парламентаризам у систему уставне монархије је у већини случајева скопчан са еволутивним друштвеним развојем када се, као што смо видели у Британији, на „базично језгро“ елите кооптирањем додају нови чланови, све док, коначно, олигархија спонтано не постане партиципативном демократијом. Уставна монархија се, у већини случајева, уопште не конституише, већ напосто настаје спонтано, за шта је у Србији пропуштена шанса онда када је за то било време и сада се, да би се направила легитимна и одржива политичка елита, не може ићи тим путем. Једноставно речено, за конституисање уставне монархије више не постоји упориште у друштвеној стварности Србије, услед превеликих дисконтинуитета.

ских историјских структура, што су француски грађани били спремни да прихвате уставни систем са јаком врховном влашћу. То може изазвати оправдане сумње да ли је француски модел Пете републике могуће применити у српском друштву у коме је анархистичка црта менталитета, као што смо видели, веома изражена. Но, просто индуктивно искуство показало је да та анархистичка црта металитета бива управо додатно стимулисана у српском друштву када је на снази систем класичне парламентарне демократије, без неке паралелне јаке власти попут. нпр. председничке, услед чега се парламентарна демократија по правилу претвара у „партократију“⁵⁶ са анархичним последицама (управо зато што није спонтано еволуитивно израсла на друштвеној подлози већ је вештачки пресађена). Будући да чисто искуство показује да „чист“ парламентаризам у српском друштву не резултира стабилном „уставном демократијом“, већ тзв. „партократијом“, услед које имамо најинтензивнију могућу борбу парцијалних „елита“ која резултира прогресивно напредујућом дезинтеграцијом друштва, можемо претпоставити да би управо „кориговани парламентарни модел“ са јаком председничком влашћу, какав је онај француске Пете републике, могао да изађе на крај са анархистичким цртама нашег менталитета и обезбеди одрживу друштвену интеграцију.

Из свих наведених разлога сматрамо да би српском друштву уставни модел Француске Пете Републике био оптималан, како би се успешно обавио задатак друштвене интеграције, на демократским и анти-ауторитарним основама. Заправо, применом модела француске Пете републике⁵⁷ дошло би се до система који би био довољно ауторитаран да

56 О „партократији“ у доба раног парламентаризма у Србији у Дубравка Стојановић, *Партијске елите у Србији 1903-1914, улога и начин владања*, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997. О „партократији“ у доба петоктобарског парламентаризма наших дана у Славиша Орловић, *Политички живот Србије између партократије и демократије*, Службени Гласник, Београд, 2008.

57 О конкретной примени модела Француске Пете Републике у друштвеној стварности Србије у чланку Невен Цветићанин, *Српска пета република*, Време бр. 950, март 2009. Како би и да ли би уопште дошло или пак могло доћи до конкретне примене поменутог модела ствар је практичне политике, док је задатак теоријског рада само да оцрта могући модел и да га аналитички смести у контекст постојеће реалности, што смо учинили у претходном пасусу.

не дозволи беспошtedну борбу парцијалних политичких „елита“ које тако не би трошиле снагу друштва и онемогућавале његову успешну интеграцију, али и који би био довољно флексибилан да омогући разноврсност и динамизам политичког и друштвеног живота. Што је најважније, овај систем би прагматично решио проблем легитимитета, јер би, попут оног француског, ефикасно показивао на чијој је страни легитимитет у случају спора између различитих „власти“ и политичких опција. Коначно, самим тим што би питање легитимитета било решено (јер би се увек знало на чијој је страни легитимна воља грађана), парцијалне „елите“ имале би интереса да у том систему партиципирају, јер би добиле шансу да се трансформишу у легалну и легитимнију власт, која би се могла мирно уживати у наизменичним периодима. Проблем тренутне „изборне демократије“ У Србији, која још није постала „уставном демократијом“, да употребимо изразе које користе други истраживачи,⁵⁸ управо је што се власт не може мирно „уживати“, услед хаотичног система у коме није само низак рејтинг политичара, већ су они изложени и стихијској вољи како конкурената тако и следбеника, коју је веома тешко контролисати тренутним институционалним решењима, што се најбоље показало октобра 2010. године приликом најновијих нереда и уличних борби поводом одржавања тзв. геј-параде у Београду.⁵⁹ Како политичари,

58 Душан Павловић, Слободан Антонић, *Консолидација демократских установа у Србији после 2000 г.*, Службени гласник, Београд, 2007.

59 Тренутни такозвани Митровдански устав није успео да обезбеди Србији функционалну „уставну демократију“ јер он није ни донешен са том сврхом, већ је донешен са сврхом да помогне борбу државе за суверенитет над Косовом и Метохијом. Будући да се више мислило како ће се Космет обухватити преамбулом и тиме обавезати сви уставни актери на одређену врсту политике, неголи што се пазило да уставни актери буду добро посложени и функционални, дошло се до низа противречних и нефункционалних институционалних решења решења, која онемогућавају правилно функционисање политичког система и правилну демократску интеграцију друштва, независно од косметске преамбуле. Критике Митровданског устава у овоме смислу у Александар Молнар, *Сунце мита и дугачка сенка Карла Шмита*, Службени гласник – Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2010. стр. 13/14, 45-49. и Невен Цветићанин, *Живот у преамбули*, Политика, 22. јул 2006. Аутор овога рада је у наведеном чланку критиковао устав и пре него што је он усвојен, претпостављајући на основу онога како је читава прича почела, како ће се и завршити, и које ће јој коначно бити последице. На жалост, време је дало за право овој анализи.

односно припадници парцијалних политичких „елита“ - не би били услед ниског легитимитета, у будћности изложени и евентуалној стихијској вољи грађана, која се назире иза све чешћих манифестација друштвеног незадовољства као што су штрајкови, демонстрације и разноврзне „блокаде“ и како крхка српска демократија не би нестала у негативном „вајмарском сценарију“ који би нас неминовно одвео у нове националне поразе - биће принуђени да на ваљан начин реше питање легитимитета.

Овде изнесени предлог решавања тог проблема је у исто време и *принципјелан* и *функционалан* и произашао је из анализе проблема елита. Анализа проблема елита, која је била наш првобитни циљ, довела нас је до питања легитимитета, које је неодвојиво од проблема елита и које уопште, по нама, представља најважније питање политичке науке (као што је питање легалитета вероватно најважније питање позитивне правне науке). Овде предузето обимно истраживање је, у неколико својих првих делова, показало да се, услед деловања специфичних историјских узрока, у стабилним друштвима попут нпр. енглеског, конституисала легитимна и функционална управна елита, што је поменутом друштву обезбедило континуитет, интеграцију и успешно функционисање. Са друге стране, истраживање је показало да су „недовршена друштва“, попут српског, опет услед деловања специфичних историјских узрока, онемогућена да развију легитимну и функционалну елиту, услед чега упадају у дисконтинуитете и дезинтеграције, који онемогућавају њихово успешно функционисање. Коначно, последњи део рада посветили смо испитивању могућности да српско друштво изађе из рђавог круга дисконтинуитета и дезинтеграције, те смо понудили решење за које сматрамо да би могло да интегрише српско друштво, на тај начин што би спречило парцијалне полулегитимне „елите“ да и даље троше друштвену енергију. То решење је формулисано у уставном смислу по узору на француску Пету републику, а у политичком смислу по узору на саприпадајућу политичку идеологију деголизма. Тиме смо дошли на сам крај нашега рада у коме смо, после темељног истраживања, након „дијагнозе“, понудили и одређену „терапију“, за проблем нефункционалних и органично легитимних српских управних елита. У српском друштву

је, услед ограничених материјалних ресурса и структуралне неразвијености, илузорно очекивати ефикасно и моментално решавање питања стандарда грађана и саприпадајућих економских питања, јер се то може постићи само континуираним напором многих генерација, али је зато могуће ваљано решити питање легитимитета, напором и разборитим деловањем само једне политичке генерације, попут оне Де Голове у Француској. Рад који смо приложили и изнели је скроман допринос решавању тог питања, јер ће се по његовом решавању, када заиста будемо знали ко представља легитимну елиту, отворити простор и за решавање свих других питања.

Литература

- Антонић, Слободан, *Заробљена земља: Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровење, Београд, 2002.
- Антонић, Слободан, *Елита, грађанство, слаба држава*, Службени Гласник, Београд, 2006.
- Батаковић, Душан Т. и група аутора, *Нова историја српског народа*, Наш Дом, Београд/Лозана, 2000.
- Благојевић, Милош, *Србија у доба Немањића. Од кнежевине до царства 1168-1371*, Вајат, Београд, 1991.
- Бродел, Фернан, *Списи о историји*, СКЗ, Београд, 1992.
- Гашић, Ранка, *Београдска политичка и војна елита у светлу немачких и британских извора пред Други светски рат*, Историја 20. века 1/2006, стр. 64-80.
- Димић, Љубодраг, Трговчевић, Љубинка, Ристовић, Милан, Јовановић, Мирослав, Стојановић, Дубравка, Марковић, Предраг, Прпа, Бранка, Перишић, Мирослав, *Модерна српска држава 1804 – 2004: хронологија*, Историјски архив Београда, 2004.
- Ђинђић, Зоран, *Југославија као недовршена држава*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1988.
- Зиројевић Олга, *Србија под Турском влашћу (1450-1804)*, Дамад, Нови Пазар, 1995.
- Коштуница, Војислав, Чавошки, Коста, *Страначки плурализам или монизам: обнова и затирање послератне опозиције*, Привредно-правни приручник, Београд, 1990.

- Јовановић, Слободан, *Уставобранитељи и њихова влада*, БИГЗ, Београд, 1990.
- Јовановић, Слободан, *Из историје и књижевности*, БИГЗ, Београд, 1991.
- Куљић, Тодор, *Кнез Милош, Никола Пашић, Тито*, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997
- Филип Лово, Филип, *Велике савремене демократије*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Нови Сад, 1999.
- Молнар, Александар, *Опроштај од просветитељске идеје уставотворне скупштине?*, Институт за филозофију и друштвену теорију и Фабрика књига, Београд, 2008.
- Молнар, Александар, *Сунце мита и дугачка сенка Карла Шмита*, Службени гласник Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2010.
- Начела француског устава*, online edition- http://www.ambafrance-srb.org/france_serbie/spip.php?article600
- Oakeshott, Michael, *Rationalism in politics and other essays*, LibertyPress, Indianapolis, 1991.
- Орловић, Славиша, *Политички живот Србије између партократије и демократије*, Службени Гласник, Београд, 2008.
- Павловић, Душан, Антонић, Слободан, *Консолидација демократских установа у Србији после 2000 г.*, Службени гласник, Београд, 2007
- Пекић, Борислав, *Писма из туђине*, Знање, Загреб, 1987.
- Petrovich, Michael Boro *A History of Modern Serbia 1804-1918*, vol. I-II, Oplenac Publishing, Nanaimo, 2006.
- Робертс, Џон М. *Европа 1880 – 1945*, Клио, Београд, 2002.
- Schmitt, Carl *Politische Theologie*, Duncker und Humblot, Munchen und Leipzig, 1922.
- Симић, Александар, *У трагању за изгубљеном уставношћу*, Призма, јануар 2003.
- Stone, Lawrence, Stone, Jeanne C. Fawtier, *An open elite? England 1540-1880*, Oxford University Press, Oxford, 1986.

- Стевановић, Миладин, *Душаново царство*, Књига комерц, Београд, 2001.
- Стојановић, Дубравка *Партијске елите у Србији 1903-1914, улога и начин владања*, Југословенски историјски часопис, Јич Год. XXX, Београд 1997.
- Токвил, Алексис де, *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића-ЦИД, Сремски Карловци-Подгорица, 1990.
- Токвил, Алексис де, *Стари режим и револуција*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Нови Сад, 1994.
- Трговчевић, Љубинка *Планирана елита: о студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Историјски институт-Службени гласник, Београд, 2003.
- Ђирковић, Сима *Улога цркве у старијој историји српског народа*, Настава историје, год. 1. бр. 1, Београд, 1995.
- Устав краљевине Србије, нацрт, Београд, 2001.* <http://www.clds.rs/pdf/UstavPavleNikolic.pdf>
- Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени Гласник – Институт друштвених наука, Београд, 2008.
- Цветићанин, Невен, *Четири лика Слободана Милошевића у Слободан Милошевић пут ка власти. Осма седница ЦК СКС*, Институт за савремену историју-Универзитет у Стирлингу, Београд-Стирлинг, 2008
- Цветићанин, Невен, „Српска пета република“, *Време* бр. 950, март 2009.
- Цветићанин, Невен, „Живбот у преамбули“, *Политика*, 22. јул 2006.

Neven Cvetićanin

*THE PROCESS OF CONSTITUTING THE
POLITICAL AND SOCIAL ELITE IN
SERBIAN SOCIETY - THE PROBLEM OF
DISCONTINUITY AND „FLUCTUATING
LEGITIMACY“*

Summary

This paper tries to offer a specific blueprint for the sociology of serbian history and to investigate, by “genealogical method”, depth historical structures that act in the Serbian society and incapacitate its successful functioning. Paper finds that, due to specific historical causes, the peculiarity of development of Serbian society is the impossibility of establishing a legitimate elite, which results in a series of historical discontinuities and non-institutional struggle between partial “elites” for “fluctuating legitimacy” - thereby the energy of society is unreasonable wasted and it can’t successful function and to reach any kind of stable integration. The last part of paper thematizes the issue of legitimacy of the elite in Serbia today and proposes some solutions for the selection of a legitimate elite which be able to ensure the successful functioning and satisfactory integration of society.

Key words: historicism, elite, Serbia, discontinuity, disintegration, non-institutionalism, struggle between partial “elites”, “fluctuating legitimacy”

УДК 316.053:316.344.42(497.11)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
05.10.2010.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
15.12.2010.

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

Оригинални научни рад

стр. 147-170

Милован М. Митровић*

РАЗАРАЊЕ ДРУШТВА И НОВЕ СРПСКЕ ЕЛИТЕ

Резиме

У овом раду се разматрају друштвене околности у којима су настале и у којима делују нове српске елите. Слом комунистичке идеологије и социјалистичког политичког система, економска транзиција, а нарочито разбијање југословенске државе, спољне санкције и војна агресија НАТО-а на Србију, доводе до разарања српског друштва и својеврсне социјалне аномије (урушавања српске привреде, културних институција и система вредности). Аутор настоји да скицира социолошки профил три нове стратешке српске елите: политичке, привредне и културне. У актуелним околностима слабих правних институција, декларативне демократије и изразите политичке и економске корупције врх социјалне структуре српског друштва карактерише велики степен социјалне неодговорности. Тако нова српска политичка елита у великој мери поприма олигархијски, привредна елита шпекулантски, а интелектуална елита калкулантски карактер. Кључне речи: српске елите, српско друштво, политичка елита, привредна елита, српска интелигенција.

* Правни факултет, Београд

На социолошки дискурс о елитама утиче већи број чинилаца међу којима би увек ваљало што јасније разликовати неку ширу теоријску визију друштва и с њом повезану, више или мање развијену и експлицирану, теорију средњег обима која се односи на структуру и промене оног конкретног друштва о чијим елитама је реч, од владајуће идеолошке парадигме и личне политичке оријентације самог аутора.

У кратким цртама скицирана, идејно-теоријска подлога овог прилога, начелно гледано, могла би се сместити негде између органско интегративне и интеракцијске визије друштва, између критичког погледа на структуру и актуелне промене економских и политичких односа и обрасце деловања утицајних актера у српском друштву, све до критичког оспоравања агресивног наметања нео-либералне идеологије, пре свега из перспективе класичног либералног и само у том смислу традиционалног и умерено конзервативног личног политичког опредељења.

Полазећи од најширег и уобичајеног схватања да је елита (лат. *eligere* - изабрати) мала група оних који заузимају врхунске (водеће) положаје и владају преосталом већином (масом) у друштву, ово разматрање се ограничава на тзв. *стратешке елите*, на политичку, привредну и културну (интелектуалну) елиту које су у свим друштвима (па и у српском) најутицајније. Елите богатих, елите моћних и елите просвећених, образованих и угледних три су најважније фракције друштвене врхушке која у свим друштвима тежи успостављању више или мање чврсте интересне коалиције. Српско друштво се у том погледу знатније не разликује ни од једног себи сличног друштва. Начелна сличност, пак, суочава се са особеним практичним проблемима и разорним дејствима читавог низа веома неповољних структурних, историјских и актуелних политичких чинилаца који су деловали на Србију у последње две деценије. Неки од њих деловали су и на друге, али неки су утицали само на Србију и Србе, разарајући српско друштво по свим шавовима, како по ширини (функционалне блокаде) тако и по дубини (развојне блокаде). У таквим околностима нестају старе и настају нове српске елите чији социолошки профил није могуће скицирати без структурне и критичко-историјске анализе тих истих околности које су све од реда биле веома неповољне.

Србија је, као ниједна друга земља у тзв. транзицији, читаву једну деценију била изложена у савременом свету невиђеном садејству спољних и унутарњих чинилаца разарања и уништавања једне суверене државе, народа који у њој живи и друштва онаквог какво је у њој раније постојало. За илустрацију тог садејства свих могућих „сила зла“ које су Србију у последњој деценији 20. века задесиле наводим једну типологију која се чини као корисно аналитичко средство за разумевање такве ситуације. У њој се наводе четири најважнија облика угрожавања неког друштва и више врста претњи које уз такве облике обично иду - и све то се у случају Србије у неком виду јавља:

- 1) спољно и директно угрожавање (и претње - инвазија, окупација, истребљење, санкције, нуклеарни рат);
- 2) спољно и структурно угрожавање (и претње - ембарго, економски рат, еколошко разарање, глобалне кризе, сиромаштво, неразвијеност, неједнакост);
- 3) унутрашње и директно угрожавање (и претње - државни и лични тероризам, изазивање ратова, грађански рат, глачење мањина);
- 4) унутрашње и структурно угрожавање (и претње - отуђење, распад друштва, мафија, корупција, црно тржиште, безакоње, дрога).¹

Пада у очи да је српско друштво у последњој деценији 20. века било непосредно угрожено на све наведене начине: дакле, на све могуће начине и са свих могућих страна; што би се рекло – нема тог зла које нас није задесило. Једна потпуна социолошка типологија која у апстрактном облику треба да обухвати све логичке могућности, емпиријски је у целини „покривена“ само у једном конкретном случају, у случају српског друштва. Чак нас, условно речено, ни „нуклеарни рат“ као најтежа врста спољне и директне претње није заобишао, јер су 1999. на Србију падале и бомбе са осиромашеним уранијумом. Притом је један део Србије окупиран од стране земаља НАТО-а, да би се тако омогућило и од истих било признато нелегално одцепљење Косова и Метохије. Такав епилог не само што објашњава најдубље мотиве НАТО-агре-

1 *Планови за алтернативну одбрану*, Интернет-сепарат Transnational Foundation for Peace and Future Research, Lund (Sweden), 15. мај 2000, с. 1.

сије на Србију, него баца ново светло и на шири процес дезинтеграције Југославије. Ништа слично се није десило ниједној европској земљи у скорије време. Тако је споља индуковано унутарње урушавање српске државе и друштва. Историјски вртлог (као својеврсна „црна рупа“) у који је Србија увучена, створен је тако што је латентна структурна криза једног неразвијеног балканског друштва с европске полупериферије драматично продубљена наглим сломом иначе неефикасног социјалистичког система, а нарочито ратно трауматичним разбијањем Југославије за које је на Западу, сасвим тенденциозно, политички окривљена српска власт, уз медијско сатанизовање Срба као народа.

Историјски гледано, српско друштво се тако нашло у вртлогу који су на Балкану створили глобализацијски процеси и односи крајем 20. века, који су га сурово вратили на његов почетак – малтене у границе „предкумановске Србије“. *Српске политичке елите* нису препознале ни „дух времена“ ни „дух простора“, али ни снагу, ни правац, па ни смер онога што Фернан Бродел назива „ветровима историје“. Или, речено језиком нашег епског песника – тадашњи српски политички актери нису били кадри „стићи и утећи и на страшном месту постојати“. У времену глобализацијског тајфуна који је са Запада продирао према отвореном и небрањеном Истоку, Србија се морала опрезно и вешто провлачити између Сциле распадајуће вишенационалне државе и Харибде распадајућег идеолошког поретка. Уместо тога, српска барка је пред западним тајфуном ширила своја нејака једра („Србија се сагињати неће“), а будући да је иначе била и без историјског и без идеолошког компаса, наизменично се насукивала и на националну Сцилу и на мондијалистичку Харибду. Тако се распао српски национални брод, а у рукама његовог кормилара који је бродом управљао без компаса, са стратегијом без тактике, остало је само кормило власти – као остатак од брода који је он најчвршће држао, док и то није изгубио.

Они који данас политички кормиларе Србијом имају „компас из донација“ који су им други избавдарили, али и њега самостално не користе него често бесциљно плутају струјом која их носи по привидно смиреној пучини, губећи из вида да ни Сцила ни Харибда нису данас нестале него су се само мало на видику удаљиле. Они функционишу као ма-

ли пиони, који своје друштвено веома важне улоге играју као лутке у луткарском позоришту – клате се онако како се повлаче конци из Вашингтона, Брисела, Лондона, Берлина или Париза.

Владајућа политичка елита је код нас много више „продужена рука“ светске елите моћи него што је легитимни предводник сопственог друштва. Већ читаву једну деценију у Србији на власт долазе и на власти опстају само они који уживају подршку западних господара света. Обавештајне службе и амбасаде САД и држава европске „квинте“ у „демократској“ Србији разбијају једне и формирају друге политичке странке, развргавају једне и састављају и одржавају друге (предизборне и постизборне) коалиције. Тако је у Србији после смене режима у којем је народ био без демократије, успостављена „демократија без народа“ (Диверже). Људи који су у Србији данас уписани у бирачке спискове од гласача у старом социјалистичком режиму нису успели да се грађански еманципују у бираче у новом „демократском“ режиму. Зато гласачи у Србији из године у годину излазе на изборе у све мањем броју, али је отворено питање да ли се у овом случају ради о њиховом грађанском сазревању или о политичкој депресији која је у основи социјално-патолошки феномен. Политичким странкама и њиховим лидерима данас је изгледа много важније да имају политичку подршку страних моћника и финансијску потпору домаћих богаташа него поверење својих присталица и потенцијалних гласача. Ради се, дакле, о владајућој политичкој елити која увелико према споља поприма квислиншке црте, а према унутра олигархијске.

Тешко је рећи која је од ове две карактерне црте данашње српске политичке елите штетнија за државу, друштво и грађане. Од овога је можда социолошки важније питање како се уздигла и на врху социјалне пирамиде усталила управо таква елита. Чини се да је трансферисање политичке моћи из претходног социјалистичког режима у економско богатство у новом постсоцијалистичком друштву било могуће у тако агресивном облику и с тако драстичним обимом акумулираног капитала само у бесудним транзиционим временима која носе парадоксални жиг „револуционарне контрареволуције“. Неки би рекли да се ради о промени легитимизацијске

основе нових власти, а заправо се ради о двострукој легитимацији: старој и новој, као код елитних криминалаца или вишеструких шпијуна који увек имају више од једне легитимације или пасоша (код нас и више чланских карти различитих политичких странака). Чини се да је формула једноставна, а вероватно и универзална: *помоћу онога што имаши дођи до онога што немаш, па се потруди да потом што дуже задржиш и једно и друго*. Они који су имали власт у старом режиму потрудили су се да дођу до новца за одржање на врху и у новом режиму. Они који су били без власти, покушали су да однекуд (углавном из иностранства) прибаве новац, да би се помоћу њега, уз симболички капитал интелектуалних дисидената с којим су сами располагали, како-тако добили власти. Тако су створене све “непринципијелне коалиције” у српској политици и на томе се до дана данашњег све оне одржавају и функционишу.

Идејно језгро нове српске политичке елите регрутовано је из круга тзв. критичке интелигенције, а организациону инфраструктуру новоформираних политичких странака градили су ражаловани, ислужени или незадовољни кадрови старог режима. Српска опозиција је финансирана из иностранства, док је режим користио државну инфраструктуру и њене ресурсе за сопствено одржавање на власти. Зато ни једна ни друга елитна политичка групација нису имале стварни демократски легитимитет, већ само повремену и краткотрајну плебисцитарну подршку с којом су на сличан начин манипулисали. Незадовољни грађани су сваки пут у Србији у последње две деценије били принуђени да бирају „мање зло“, надајући се (често веома наивно) да ће „нови“ бити бар нешто бољи од „старих“. Ако су нови у понечему и били бољи од старих, у нечем другом, исто тако важном, бивали су гори од њих. После неколико изборних циклуса грађанска Србија (како градска, тако и сеоска) ушла је у политичку апатију. Обичном бирачу немогуће је да јасно разазна ко је какав међу политичким претендентима, ко је међу њима „нови“ а ко „стари“ и на основу чега би могао да му поверује да ће бити бољи од својих претходника. Они који држе актуелну власт непосредно су заинтересовани да масу незадовољних грађана што дуже задржавају у стању политичке апатије. Што више незадовољних одустане од избора, то ће

малобројне режимско-страначке присталице имати процентуално већи удео у активном бирачком телу. Тиме се у пропорционалном изборном систему значајно повећава вероватноћа да владајућа олигархија, бар још један мандат, опстане у седлу власти – и тај манипулативни политички механизам на сличан начин користе и стари социјалистички и нови демократистички режим.

У таквим околностима данас је у Србији практично најделатнија владајућа партијско-политичка олигархија која је за себе приграбила монопол управљања свим областима друштвеног живота. Некадашњи једнопартијски монопол замењен је вишепартизмом олигархијског типа који је у интересној спрези са слојем новокомпонованих богаташа. Декларисано (манифестно) „демократско“ друштво стварно (али латентно) функционише као мешавина политичке олигархије и „тајкунске“ плутократије. Форме процедуралне демократије супстанцијално су испуњене олигархијско-плутократским садржајима који се камуфлирају логорејичним „демократизмом“ чија парадоксалност се огледа у правилу - што је у институцијама мање стварне демократије, то се о њој више говори.

Актуелна „демократистичка партократија“ разара све досад успостављене демократске форме и омета модернизацију најважнијих политичких, економских и културних институција у српском друштву. На свим пољима друштвеног деловања примарни су партијски критеријуми, а сваки друштвени и јавни интерес посредован је страначким интересима који се у крајњој линији приватизују и персонализују. Једнопартијски монопол је својевремено за функционалну последицу имао социјализоване губитке, а персонализовану добит. Вишепартијски монопол има сличну функционалну последицу, с том разликом што је она некад била латентна и нелегална, а данас је све оно што је некад било јавно, у међувремену формално или неформално приватизовано. Истовремено се појачава тенденција да се фактичко стање створено дивљом приватизацијом свега и свачега што пре како тако осигура, па се то обично чини галамцијско-пропагандном идеолошком легитимизацијом и правно сумњивом легализацијом. А и за једно и за друго је пресудно да имате власт и њене трансмисионе механизме (мас-медије) у својим

рукама или под својом ефикасном (обично финансијском) контролом.

У транзиционим околностима створено је парадоксално стање у којем су својства олигархијског вишепартизма више појачавала функционалне слабости пређашњег једнопартизма него што су отварале изгледне перспективе за новопрокламовани демократски плурализам. Тако се испоставило да реструктурирање политичког система није довело до очекиваних функционалних побољшања на највиталнијим пољима друштвеног деловања – у привреди, култури, па ни у самој политици. Неке старе слабости чак су се и појачале, као што су евидентна некомпетентност политичке власти, неефикасност државне управе, управе јавних предузећа и културних институција. Међутим, од старих слабости (нестручности и неефикасности) већи проблем је данас знатно раширенија корупција у свим гранама власти и свим јавним и приватним пословима. Недовољно стручни, али политички одговорни људи обраћају се компетентнијима од себе за савет. Политички корумпирани никога ништа не питају нити било кога иучему слушају. Они „доследно“ следе само свој лични и приватни интерес - и то по сваку цену. Таква политичка елита не може Србију „одвести у Европу“ нити је извући из друштвено-економске кризе. У спрези са новобогаташима владајућа политичка олигархија не може градити демократско друштво већ само плутократски клијентелистички режим, којег увек прати и одговарајућа (корумпирана) интелектуална елита, коју неки још називају интелигенцијом.

Не улазећи овога пута у помало схоластичку расправу о разлици између *интелигенције* (као елитног друштвеног слоја) и *интелектуалаца* (као социјалног типа деловања) о чему сам другим поводом нешто говорио и писао (М. Митровић, 2003), могло би се без ризика да се много погрешно рећи оно народно да „свака врећа нађе себи закрпу“. Сваки режим увек према себи створи своју режимску (социолози би рекли „системску“) интелигенцију. У Србији се поодавно систематски фаворизује она фракција интелектуалне елите која функционише више као „гласоговорник“ (или портпарол) својих политичких мецена или оних који је плаћају него што појашњава непознато, осветљава затамњено, открива скривено, демаскира лажи, крађе и подвале у јавној сфери друштва,

осмишљава егзистенцијални бесмисао с којим се суочавају појединци, групе и народи. И нови тзв. демократски режим створио је, према својој слици и прилици своју режимску интелигенцију, ништа мудрију и нимало поштенију од оне тзв. поштене интелигенције која је, уз раднике и сељаке, била социјални ослонац претходног социјалистичко-комунистичког режима.

Ако је тачна оцена Луиса Фојера да је карактеристичан облик мисли интелектуалаца увек нека идеологија, са својом верзијом одговарајућег политичког мита који се образлаже помодним филозофским и научним појмовима, онда је данашња српска интелигенција разапета између две историјски поражене идеологије и једне победничке - борећи се са утварама идеолошких митова пораженог револуционарног социјализма и српског национализма и победничког либералног демократизма. Они интелектуалци који су најревноснији у идеолошком дисциплиновању других преузимају „своју функцију цензора“ (Хајек, с. 39), промовишу своје истомишљенике и дисквалификују оне који другачије мисле сасвим независно од научних, моралних или каквих других начелних разлога.

Они други, интелектуалци који су одбијали улогу идеолошких цензора, могли су да бирају између пасивног отуђења и критичког отпора цензорима или да повремено мењају своје стан(ов)иште и тако се камуфлирају „до бољих времена“ која никад неће доћи. Међу њима су и они који се труде да сами остану „идеолошки независни“ - наивно верујући да такви стварно постоје, све док се сами не увере како је према њима као појединцима који другачије мисле немилосрдно нетолерантан управо „лоби независних интелектуалаца“. Они који се први дочепају неке јавно истурене и политички привилеговане „интелектуалне“ позиције - нипошто не дозвољавају да свој „тешко стечени“ монопол са било киме деле; како би њихови револуционарни узорци рекли – „то је (само) њима, њина борба дала“.

Парадоксално је да су у Србији атрибут „независних интелектуалаца“ за себе приграбили они који су тражили и добили финансијску, логистичку, медијско-пропагандну и сваку другу, непосредну и(ли) посредну потпору међународних центара економске и политичке моћи. По правилу, међу таквим „независнима“ нашли су се у данашњој Србији сви

истакнутији режимски интелектуалци из предмилошевићевског периода. За своју мету, ови ново-стари „критички интелектуалци“ узели су све оне који су имали другачији став поводом поново отвореног националног питања у Југославији - без обзира да ли се радило о онима који су се стварно ставили у службу актуелног режима или оним другима који никад нису служили ниједном центру политичке моћи - ни унутарњем, а поготово не страном.

„Независним“ интелектуалцима није сметала „зависност“ неке групе интелектуалаца у односу на неког „политичког газду“ или финансијера. Они само нису подносили афирмативан однос према српској културној традицији, политичко уважавање српских националних интереса, симетрично поштовање људских права и Срба („иако смо Срби“ - како је једном, у очајању, изговорио српски Патријарх Павле, а они пропагандно злоупотребили и оскрнавили те његове речи). Тако су све интелектуалне јавне контроверзе у Србији последњих деценија фокусиране око једног политичког питања, око односа према српском националном интересу и његовом различитом виђењу. Оно о чему је деценијама било опасно слободно мислити и још опасније отворено говорити, логиком историјских парадокса, избило је у први план. Избачено на врата, национално питање се Србима вратило кроз прозор - и изазвало много веће проблеме него што је ико могао да претпостави. Остао је наук, не само за интелектуалце, да се крупна и важна друштвена питања не смеју занемаривати - ни „гурањем под тепих“, нити „завлачењем главе у песак“. Да су српске интелектуалне и политичке елите, бистре и хладне главе, на време и разумно отвориле и српско национално питање, не би се десило да оно изненада експлодира и постане детонатор шире катастрофе. Српски режимски интелектуалци су, пак, себично и каријеристички око овога тактизирали и проблем им се отео (М. Митровић, 2003:75-76).

Међу разним фракцијама нових српских елита у јавности су највише експонирани политичка и интелектуална, али је структурно веома важна елита новобогаташа. То су они који су главни финансијери политичких странака у Србији, исти они који од тако стечених политичких „пријатеља“ наручују разне тендере за приватизацију свега што вреди и ко-

ји на тим тендерима увек побеђују. У развојно зависним друштвима као што је српско, владајуће елите су прави „јахачи усиљене и подивљале глобализације“.

Нова српска привредна елита изникла је не само на развалинама брутално разореног социјалистичког привредног система него још више на гробљу целокупне српске привреде. Припадници социјалистичке номенклатуре који су се случајно задесили „у право време на правом месту“ свој партијско-политички монопол веома брзо су конвертовали у „непристојно“ велико богатство с којим су могли себи да прибаве најконвертибилнију „индулгенцију“ за све своје прошле и будуће грехове: сви крупнији српски новобогаташи („тајкуни“) испилили су се испод „шињела“ социјалистичког режима у распадању; због свог „првобитног греха“ сви они морали су прво да плате „једнократни рекет“ новом тзв. демократском режиму, а потом да му непрестално на разне начине (а пре свега издашним финансијским „подмазивањем“) доказују своју „демократску лојалност“; на крају, баш они су (п)остали „главни мотор“ разорене српске привреде, заједно са себи сличним „стратешким партнерима“ које корумпирана политичка власт доводи у Србију. Режимски економисти доследно ћуте о свему што не умеју да оправдају. Уз неколико часних изузетака међу српским економистима који су своје критичко мишљење о привредним (не)приликама у Србији пре и после промене режима отворено износили, тек у последње време је нешто већи број њих мало критичније и јавно проговорио о грешкама неолибералног пројекта економске глобализације. Индикативно је да су се многи „охрабрили“ да нешто критички кажу о последицама нове тотализујуће идеологије у економији тек онда кад су о томе били (касно) „обавештени“ од Џозефа Стиглица. Оно што се пред њиховим очима збивало у српској привреди није могло да их подстакне на критичност ни онда када је многим поштеним привредницима у Србији већ давно било „догорело до нокаута“. Њихова стручна и научна критика и после Стиглица изговарана је плашљиво и стидљиво све док није експлодирала светска економска криза у главном храму светског финансијског капитала и потом ескалирала у целом свету. После овога тешко је избећи саркастичан коментар да није ни чудно што се српска привреда данас дави у бермудском троуглу корум-

пиране власти, тајкунске стратегије и стручних експертиза економиста који су сви од реда „светски, а наши“. Благо нама са „светским“ економистима које имамо, и уопште са свима онима у елитним слојевима који народски речено „наш хлеб једу, а туђу бригу воде“.²

Нови модел привредног развоја Србије нема ко други да концептуализује, осмисли и операционализује него српски економисти. Проблем је само што се у Србији још није појавио некакав „српски Менцингер“ који би, попут свог словеначког колеге, имао довољно теоријског знања, економске проницљивости, историјске мудрости, националне одговорности и грађанске храбрости да јасно и гласно каже и страним и домаћим политичарима и привредницима, изабраним и њиховим бирачима, запосленима и нарочито незапосленима, радикалима и посебно демократама, евроскептицима и особито евроентузијастима – само оно што сви они знају да дугорочно ни за кога не може бити добро, па није добро ни за Србију. А сви знају да је безизгледна перспектива привреде (и „привреде и друштва“ – Вебер) која нема сопствену акумулацију капитала и на њој осигуране инвестиције, у којој је најпрофитабилнији посао политичко деловање, где страначке централе замењују све друге институције (од научних института до бироа за запошљавање), која стално призива и чека страну „помоћ“: бесповратне донације, јефтине па све скупље кредите, европске „предприступне фондове“, или какву другу америчку “шаргарепу“.

За озбиљан и одговоран однос према привреди (и не само према привреди), нарочито у кризним временима какво је ово наше данашње, неопходна је озбиљна јавна расправа која није могућа без компетентних учесника. Политички одговорна власт, која се још легитимише као демократска, морала би да консултује компетентну јавност око свих важнијих

2 За однос политичких и експертско-интелектуалних елита у Србији индикативан је случај групе наших економских експерата који су окупљени око неолибералне економске доктрине и сопственог политичког интереса у Србији израсли у владајућу странку на сасвим парадоксалан начин: кад је група од 17 економиста “спала на два слова” себе је лажно преименовала (уместо да се назове *G-17 минус 15*, сами себе су назвали *G-17 плус*) и засела на власт на којој се сви други смењују а само они опстају. У међувремену група је остала и без последњег експерта академског нивоа, али тиме је само учврстила своју политичку позицију.

одлука. Уместо тога актуелна демократистичка власт, као и она претходна социјалистичка, покреће јаке пропагандне кампање којима оправдава раније донете одлуке - или своје, или својих страних ментора, или својих домаћих спонзора.³

Српске политичке и интелектуалне елите нису успеле да покрену и да до неког вреднијег резултата доведу јавну расправу ни о једном историјском или стратешко-развојном питању. Разлог је некад странчарска пристрасност, некад идеолошка загриженост, једном изкривљена логика, други пут искварена етика, а често симултано дејство свега наведеног и још понечег другога. Зато грађани у Србији нису имали нормалну прилику да сазнају зашто су социјализам и друштвена својина и све оно што с њима иде постали неодрживи – све док се нису урушили. Нису умели да предпоставе шта ће се са Југославијом десити након пада Берлинског зида и уједињења Немачке, све док се Југославија није распала. Нису били спремни да направе националну калкулацију о томе шта Срби губе а шта добијају с распадом Југославије. И данас не знају шта за Србе и Србију све значи или би могло да значи отимање Косова и Метохије, а шта (не)прикључивање Европској унији, НАТО-у, окретање Западу или Истоку (Америци, Русији, Кини, Турској, суседима или коме другом).

Све у свему гледано, могло би се закључити да се „Минервина сова“ српских елита буди с трагичним закашњењем и, по правилу, „на крају баладе“ - онда кад више нема ни вре-

3 Типичан пример је јавна представа која је овог пролећа одржана у Сава центру у којој су председник Републике и министар за науку одржали своје дирљиве говоре о значају науке за друштвени развој, уз директан телевизијски пренос, публици коју су чинили припадници научне елите Србије. Тако су српски елитни научници, уместо да озбиљно расправљају о стратегији развоја науке у Србији, имали прилику да се рукују и сликају са председником (и министром). Тако је на познатој естрадној сцени Београда промовисан “нови” модел научне политике у Србији, сасвим у духу места и начина на који је то учињено. Витална питања развоја науке у Србији тамо се нису могла озбиљно ни поставити, да о решавању било каквих проблема и не говоримо. Као резултат такве представе могла је да остане само понека фотографија са руковања или са коктела – и сећање на сусрет с председником, као оно партизанско хвалисање малог “Пинкија који је видео Тита”. На истом месту и на сличан начин Слободан Милошевић је сам отворио, сам одржао и сам закључио последњи конгрес своје партије. Злобници би рекли “у Србији ништа ново”, али то исто би структуралисти рекли за целокупну светску историју (јер је и “на Западу ништа ново”). Слично мисли и наш народ кад је још много раније казао: “ништа ново под капом небеском”.

мена ни практичних изгледа да се битније утиче на сам ток догађаја. То је својевремено уочио још Вук Караџић кад полемисхе са једним другим српским интелектуалцем, упоређујући „прост“ српски народ са његовом ондашњом елитом („господом“) тврдећи да се они међусобно разликују као „небо и земља“. Вук критикује српску господу која је образована, али не зна језик свога народа иако њиме управља. То је, по њему, највећа несрећа за народ и највећа сметња његовом напретку: „Проста класа народа нашега (тј. она класа која у данашње вријеме народ саставља) не уступа ниједноме од пет или шест себи ближњих народа ни у разуму ни у поштењу, нити у каквој другој добродјетели; а виша класа онаква је као што се отхрањује и у каквом стању живи. Ако простој не чини срамоте, части сувише не чини нигдје. Да је народ наш барем од педесет година амо унапредак имао према себи људи за управу по данашњему времену, он би већ давно био сам свој, и тај му је недостатак и данас највећа сметња и несрећа...“ (В. Караџић:167-168)

За критичко-историјску и социолошко-структурну анализу најизазовнија је чињеница да се овај однос обичног народа и његове елите није ни до данас битно променио. Један од најзначајнијих српских интелектуалаца, Јован Цвијић, још у своје време опажа да постоје „многе унутарње препреке и сметње добром националном раду“ које ни до данас нису отклоњене. Попут Вука Караџића, он их види у „рђавим појавама чији су носиоци водећи политички људи српскога народа“. Једна од најочљивијих таквих појава је, како Цвијић каже, „политичка циганија“, која се огледа у томе што се „многи политички људи непрекидно (се) свађају, у целом њиховом раду преовлађују лични мотиви, кашто простачка таштина, мотре један на другога и често су у стању изнети један о другоме и најневероватније инфамије. Даље има много пакости, злобе, мржње... има и неискреног, несолидног, рекламског, па чак и ниско заинтересованог патриотизма.“ (Ј. Цвијић:62).

Залажући се за „дух праве слободе, тежњу за социјалном правдом и верску толеранцију“, Цвијић ниједног тренутка не испушта из вида српске националне интересе, али их увек заснива на праву и истинитој представи о свом народу у којој „не сме бити ни трага од онога што се зове шовинизам“. То за њега значи да „на сваком месту и у свакој прили-

ци треба сваки Србин да брани своју земљу од неистина, и да најенергичније заступа интересе и тежње своје земље и свога народа. Ми имамо права, велика права, и зато смемо своја питања изнети пред свет и борити се за њих... Ми смо се сада згрчили и често не смемо да заступамо ни своја најјаснија права. Међутим се и сада може с тактом и zgodним методама изнети пред свет цео комплекс српских националних питања, јер их свет не зна, не знају их често ни словенски политичари. Није истина да ми морамо пред већим неоправдано попуштати само зато што смо мала држава“ (Ј. Цвијић:66).

Ово је Цвијић изговорио у фебруару 1907. године, а толико је актуално и савремено и данас да се такве „савремености“ која толико дуго траје треба више бојати него свих промена које нам се дешавају или би се могле десити. Са становишта истините историјске свести такво трајање је, показало се у српском случају, много индикативније од стварних или привидних промена.

Зато је значајно и Цвијићево мишљење како се српски национални интереси могу успешно заштитити. Он није сумњао да ће то у датим геополитичким околностима бити могуће само ако Србија буде „земља која је на рат спремна и у којој је народ готов на све жртве“, али и да то нипошто неће бити довољно. „За свако право и за сваку акцију Србије треба страни свет задобити и расположити истинитим и што је могуће прецизнијим доказима. Нарочито не треба употребљавати познате шовинистичке фразе... страни свет нема српска националистичка осећања и за њега су то голе фразе, које ће он тумачити као оскудицу доказа и знак незрелости“. У том смислу је сматрао неопходним обавештавање научних кругова и јавног мњења у свету, „нарочито вреди обавестити просвећену журналистику западне и средње Европе“ и то истинито обавештавати, не мислећи (као што се често мисли) да је „могућно подвалити“ (Цвијић:64).

У овоме је, по Цвијићу, незаменљива улога оне „одабране интелигенције“ која је и због тога „одабрана“ што њени одличници у историјски деликатним ситуацијама остају „хладни као мрамор, и што им је свест и тада ведра и оштра као сечиво од дијаманта. Такви ће јасно видети неповољне стране положаја, али и излазе, и наћи ће савезнике и помагаче, чији се интереси слажу са нашим. Тога увек има.“ (Ј.

Цвијић:64). Главна сметња таквој улози интелигенције јесте својеврсна „партијска узрујаност“ и „партизанство и посматрање свега живота са уског секташког гледишта“, која је још од Цвијићевог времена била захватила и универзитет и све културне установе. Уместо „партизанства“ Цвијић указује да „треба да уђе у крв да се сваки јавни рад врши само ради општих интереса и ничега другог. И то треба тако да буде да није ствар размишљања већ инстинкта... Сваки мора да инстинктивно стави народну целину и њене интересе испред себе и својих личних интереса. Само се тако од једног скупа личности прави народ. Треба да је у инстинкту свакога да на питањима и пословима од националног значаја не смеју партије тражити своје посебне партиске користи. Општа свест треба да је тако јака да одмах осуди партију која тако ради“ (Ј. Цвијић:65).

Кључни проблем је, дакле, однос политике и ума, однос власти (и опозиције као њеног наличја и алтернативе) према елити интелектуалаца која сублимира, сабира и усмерава историјску свест једног народа. Зато је однос српске интелигенције према српском народу стални предмет разматрања многих виђенијих људи који су се мисаоно удубљивали или својим политичким ангажовањем упуштали у овај „бермудски троугао“ српске националне самосвести. Један од таквих је и Драгољуб Јовановић код кога се уочава слична идејна жица која је водила Вука Карацића, Светозара Марковића, Јована Цвијића. Он истиче штетан манир да наши млади писмени људи, чим подигну главу мало нешто изнад осталих, одмах себе проглашавају „интелектуалцима“, држе се подаље од обичног света, одвајају се од народа и својих корена. То је, мисли Јовановић, једна велика рана демократског покрета у нас, јер такве „школарце“ народ нерадо бира за своје представнике и обично каже: „Лажете ви, браћо интелектуалци! Хтели сте да се брзо попнете на грбачу овом народу. Кад нисте успели да га газите као црвени, ви долазите сада као црни. А још бисте хтели да сачувате повластице идејних разлога и да се оправдате: хтели сте ви тобоже, али народ је изневерио. Удри по народу!“ (Д. Јовановић, 1946:31).

Данашње време преоптерећено је још више наглим обртима и пресалдумљивањем великог броја идеолошких профитера у маси полуинтелигената - и не само оних који

су од „црвених“ постали „црни“ (или данас „жути“) него и оних који су некад нападали тржиште и „формалну демократију“ а сад их уздижу, који су у личном изобиљу критиковали „потрошачко друштво“, а при првој прилици да покажу искреност својих речи заборављају шта су говорили, оних који деценијама „наш хлеб једу а туђу бригу воде“, који се неодговорно мешају у туђу судбину, а своју су изместили на неко друго сигурније место. Њима Јовановић поручује: „Наши високи интелектуалци имају да изаберу: или да раде за свој народ - и онда морају водити рачуна о његовим потребама, бити јаснији и простији - или да пишу за ‘културни свет’ - и онда нека изволе ићи на страну поред својих вршњака и колега. Трећега не може бити. Лажне величине се боје близине, то је познато, али зато такве прваке ваља открити и понизити. Цео наш културни апарат почива на збуњивању лаковерних од стране Олимпијаца са катедре, из министарства или из редакција“ (Д. Јовановић, 1927:21).

Чести ратови у којима је Србија учествовала оставили су неизбрисиве ожиљке не само у српском националном карактеру него и у структури српскога друштва и социо-културном профилу српских елита. Тако, рецимо, Драгољуб Јовановић указује на социјално погубне последице још Првог светског рата, које су у српском друштву наступиле и након последњих ратова. Ратови, а нарочито ратни метежи, стварају прилику да се одлучни и бескрупулозни, енергични и лукави пробију на све начине у саме врхове друштвене хијерархије. У рату се, каже Јовановић, „троше резерве племените воље, а развија се воља рушилачка... После ратних оргија долазиле су оргије пословне. Једне и друге су пратиле чулна уживања, као да донесу накнаду за претрпљени страх, да ућуткају савести, да умање трауме изазване ризицима, страховима и самим злочинима“ (Д. Јовановић, 1970:31).

Јовановић закључује да се „из модерног рата нико не враћа какав је отишао; ко не погине остаје доживотни инвалид, телесно или душевно. После ратова тешко се учвршћују демократије, а народи доспевају у руке мангупа који се проглашавају за месије, елиту и хегемоне. Инфлација уништава новац, убија вољу за штедњом и радом, једне богати а друге сиромаша, разара морал јер гони људе да се ‘сналазе’ и на непоштен начин. Јављају се скоројевићи, ‘ратни богата-

ши' и 'борци' који нагло продиру у врхове и срозавају општи укус, снижавају духовни ниво, а од мита и корупције стварају 'нормалну' праксу". (Исто:63)

Зреле и политички одговорне елите и рационално организовано друштво нису могући у историјским околностима у којима чести ратови, револуције (или контрареволуције) прекидају економски и културни развитак и тек започету модернизацију. Слободан Јовановић сумира овај српски проблем закључком да смо у културном погледу „још млад народ са кратким искуством живота, који није научио да цени вредност самодисциплине“ (С. Јовановић:571). Он мисли да је историјска судбина Срба таква да је за њих колективна национална судбина често била важнија од појединачне судбине. То је Србима наметнуло већи значај „националног обрасца“ и „политичког обрасца“ деловања од „културног обрасца“ понашања. Отуда је наглашени српски индивидуализам усмерен према националном и политичком (дакле јавном) деловању, а не према неговању и усавршавању себе и својих поступака. То је деловање пуно енергије и вођено великом амбицијом која покреће појединце на јавне, спољашње, друштвене подухвате - а не на присно и смирено размишљање о себи самом (С. Јовановић:570-571).

Слободан Јовановић уочава и другу крајност занемаривања јавног интереса, из које произилазе проблеми слични онима који су Србе снашли данас, нарочито после изгубљених ратова и слома идеолошких илузија (комунистичких или либералистичких). Он је сматрао да је опасно кад се занемаре национални идеали (некад након југословенског уједињења) и политички идеали (кад се сруше једни а не успоставе други), јер тада изгледа да свако „има да гледа само своја посла“ и да слободно допусти да га води његов „приватни егоизмом“ и у националним и у политичким пословима. Тако долази до слабљења и кварења „јавне свести“. Најтипичнији изданак таквог стања, и главни протагониста таквог модела јавног понашања је тзв. полуинтелектуалац. Сл. Јовановић таквога назива „дипломираним примитивцем“. „Неомекшан културом а са олабавелом моралном кочницом он има сирове снаге напретек“ (Исто:571). Школска диплома је таквима улазница у круг интелигенције. Она им прибавља високо мишљење о себи, они само траже „своја права“ која су им призната и без икаквих

скрупула се за њих боре. Немилосрдно потискују своје супарнике као да нису људи него какве материјалне препоне. То су „лакташи“ који, ако не успеју у власти, прелазе у опозицију (Јовановић је говорио одлазе „у комунисте“, а данас је обрнуто).

Предосећајући сасвим тачно, да ће и у новој Југославији (после Другог светског рата) као вишенационалној земљи доћи до „утакмице националних група“ Слободан Јовановић опомиње и саветује: У таквој утакмици ће „успети оне групе које буду имале више националне дисциплине и које буду стајале на вишем степену културе. Дисциплина, уједињујући националне напоре, даје снагу; култура даје онај углед и ону моралну надмоћност која, такорећи, неосетно и не наилазећи на отпор, побеђује. Али и онда када се не налази у утакмици с другим националним групама, једна нација ваља да негује своју културу. Чим се човек уздигне нешто мало изнад националног егоизма, њему постаје јасно, да нација не представља оно што се у филозофији назива ‘вредност’. Вредност јој могу дати само општи културни идеали, којима би се она ставила у службу“ (С. Јовановић:572-573).

У бившем југословенском друштву Срби су били занемарили своје националне идеале, занемарили су и своје политичке (демократске) идеале, а и културно су се потпуно запустили - као народ и као појединци. Толико су били национално, политички и културно отупели да им је сваки насртај на државу и националне интересе, на политичке слободе и културна права, на људско достојанство и на елементарну памет постао прихватљив. Као под наркозом, пристајали су на сваку операцију, и нимало не чуди што им се у титоистичкој Југославији десило све што се десило, и што се и данас многе сличне ствари - на националном, на политичком и на културном плану - на сличан начин дешавају. Својеврстан показатељ таквог стања српског духа, којег су заробили српски полуинтелигенти, јесте и арогантно онемогућавање да се у српској средини чују гласови попут гласа Слободана Јовановића.⁴

4 Стара дела Сл. Јовановића деценијама су била недоступна читаоцима и у стручним библиотекама, а ново издање је једва савладало идеолошку цензуру српских комуниста у години у којој се распала њихова Југославија. Из претходних навода тачно се види колико је “опасан српски националиста” био Слободан Јовановић. Из онога што се у стварности десило још боље

Тако мало се данас може додати или одузети од онога што је Цвијић изговорио још почетком, а Слободан и Драгољуб Јовановић у првој половини или средином 20. века, века у којем је српски народ најпре досегнуо своје најсјајније узлете, а потом доживео најсрамније и најтрагичније падове. Прошло се тако кроз два балканска рата, кроз два светска рата, кроз два уједињења са јужнословенском браћом и два разједињавања у међусобном клању са том истом „браћом“; кроз стварање и разбијање две (три?) Југославије, кроз монархију са српском династијом и републику са хрватско-аустријско-угарским капларом; кроз капитализам и кроз социјализам; кроз револуцију, којом се руши капиталистички, европски и светски поредак и кроз контрареволуцију, која руши социјалистички поредак и започиње неки трећи (или ко зна који) нови (масовно-информатички) или „ново-стари“ (репресивно-манипулативни) светски поредак.

Нови српски интелектуалци, дакле, имају добре старе узоре које би могли да следе, али би сами морали да препознају нове околности и најпогодније обрасце јавног деловања који су примерени данашњем времену. Узорни српски интелектуалци увек су умели да помире љубав према своме народу и отаџбини, са истинољубивошћу без које нема науке и културе са универзалним вредностима. Њима научна објективност није сметала да се пожртвовано боре за интересе свога народа и државе, нити им је патриотизам мутио поглед на очигледне недостатке и велике мане српског национа, које су Србима самима највише зла донеле. Њима се може веровати кад показују да се ни по манама ни по врлинама не разликујемо толико од других, блиских и сличних народа, да бисмо имали право на нарцисоидну уображеност нити разлоге за комплекс инфериорности. Нисмо ни бољи ни гори од других - ни тада када се од њих пуно разликујемо, ни онда ако смо им у понечему слични. Неправде које од других трпимо јесу болне, али ни ми сами нисмо само „божји праведници“ који не би имали чега да се постиде или због чега да се покају. Историјски је разумније питати се зашто смо такво зло и толике неправде сами себи и једни другима чинили, него ламентирати над сопственом суд-

---

се види колико је “безопасан” по Србе и све друге југословенске народе био њихов комунистички интернационализам и политика “југословенског братства и јединства”.

бином којој се сами препуштамо. Тако пропуштамо прилике да се на своју сопствену судбину организовано и на време (а не само спонтано и накнадно) утиче.

Само она српска културна оријентација која би следила традицију овако схваћене критичке историјске саморефлексије може истинито и рационално да нам објасни зашто и како смо, као Срби, остали без државе онда кад државе добијају они који је никад нису имали, зашто нас свет дели онда када се други уједињују, зашто нама не признају оно што се за друге императивно захтева? То и јесте непосредни теоријски задатак теоретичара, као што би аналоган задатак политичара био да више никад не воде такву националну политику која Србе увлачи у „светске вртлоге“ и судара са „ветровима историје“ (Ф. Бродел). Такав луксуз себи не смеју да дозволе ни много већи ни јачи народи од српског. Поготово је нерационално понављати сопствене грешке, оне које су већ једном скупо плаћене. Сваки следећи пут цена грешака увећава се по геометријској прогресији - што би, нарочито за мале народе, морао да постаје „гвоздени закон историјске самосвести“.

Ако је најгоре већ виђено и трагично проживљено, реална је нада у катарзу. Да би очекивана катарза, пак, била људски и историјски делотворна – она мора да буде *на истини заснована, етички мотивисана и не би се смела споља наметати*. Српски интелектуалци данас имају нову прилику да у име аутентичне људске истине и правде у постојећим друштвеним (не)приликама, одговорно и јасно раздвајају „жито од кукоља“, моћ и слободу духа од духа служења моћнима. Нема сумње да таквих и данас има и да ће их и убудуће бити, али се не треба заваравати да ће икад нестати и они који увек „играју како моћни свирају“. Лично ми је тешко да прихватим околност да се интелектуалцима зову ове две тако различите врсте јавних делатника духа, али ме социолошка методологија гони на уважавање логике реалног друштвеног живота из којег следи онтолошки и етички дуализам српске интелигенције као друштвеног слоја у оквиру којег се и даље интелектуалци морају супротстављати полуинтелигентима.

Пошто нема никаквих гаранција да ће интелектуалци, ни привремено, а још мање трајно, превладати полуинтелигенте, људи из других друштвених слојева своју судбину не смеју сасвим оставити у рукама својих интелектуалаца – ма-

да без помоћи оних најодличнијих међу интелектуалцима, неће сами моћи о себи да се побрину на рационалан и ваљан начин. Зато, као вечити људски задатак, остаје налог да свако за себе мора умети у свему, а посебно међу интелектуалцима и политичарима, да раздваја „жито од кукоља“ - препознавајући тако и у свом сопственом интелекту и јавном деловању семе једног или другог. То није увек лако, али је зато богочовечански захвално и вредно. Свако обдарен умом мора се сам за себе побринути и потрудити (па ће му и Бог помоћи) да се као обичан човек, бар понекад и бар у понечему, осети као политички слободан грађанин или као „аутентични интелектуалац“ - као достојан сабрат оних најбољих међу људима.

Литература

- Јовановић, Драгољуб, *Култ рада*, Београд, 1927.
- Јовановић, Драгољуб, *Нови Антеј*, Београд, 1946.
- Јовановић, Драгољуб, *Ведрина*, I, Београд, 1970.
- Јовановић, Слободан, „О културном обрасцу“, *Сабрана дела*, књ. 12, Београд, 1991.
- Караџић, Вук, „Одговор на 'утук' г. М. Светића“, (1843), *Критике и полемике*, књ. 2, изд. Матица српска - Српска књижевна задруга, Нови Сад - Београд, 1969, стр. 167-168.
- Митровић, Милован, „Српски интелектуалци у светлу социологије“, у зборнику *Интелектуалци у транзицији* (ур. Јовица Тркуља), Кикинда, 2003, стр. 75-102.
- Митровић, Милован, „Српско село и сељаци на прелазу векова, Између стратегија преживљавања и модернизације“, у: *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група: Свакодневница Србије на почетку трећег миленијума*, (ур. Анђелка Милић), Београд, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду (ИСИ ФФ), 2004, стр. 195-218.
- Митровић, Милован, *Социологија*, Издавачки центар Правног факултета. Београд, 2005.
- Митровић, Милован, „Структура политичког деловања и криминалитет у српском друштву“, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, (ур. Ђорђе Игњатовић), III део, Београд, Издавачки

- центар Правног факултета у Београду, 2009, стр. 74-88.
- Немањић. Милош, *Један век српске стваралачке интелигенције: 1820-1920*, Београд, 2001.
- Србија крајем миленијума: разарање друштва, промене и свакодневни живот*, (ур. Силвано Болчић, Анђелка Милић), Београд, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, 2002.
- Фојер, Луис, „Ко је интелектуалац?“, *Градина* (Ниш), 1984, бр. 12.
- Хајек, Фридрих, „Моћ интелектуалца“, *Градина* (Ниш), 1984, бр. 12.
- Трговчевић, Љубинка, *Научници Србије и стварање Југославије*, Београд, 1986.
- Цвијић, Јован, „О националном раду“, *Говори и чланци, Сабрана дела*, Београд 1987.

Milovan M. Mitrović

*DESTRUCTION OF THE SOCIETY
AND NEW SERBIAN ELITE*

Summary

In this work, the author considers the social circumstances which conceived and under which is operating a new Serbian elite. The collapse of communist ideology and socialist political system, economic transition, especially the breaking of the Yugoslav state, foreign sanctions, military aggression of NATO against Serbia, led directly into the destruction of Serbian society and into a kind of social anomie (collapse of the Serbian economy, cultural institutions and value system). The author is trying to sketch the sociological profile of the three new strategic Serbian elites: political, economic and cultural. In the current circumstances of weak legal institutions, declarative democracy, and highly developed political and economic corruption, the top level of the social structure of Serbian society is being characterized with a

high degree of social irresponsibility. Thus, the new Serbian political elite, to a large extent, takes oligarchic, economic elite takes speculative and intellectual elite takes calculative character.

Key words: Serbian elite, Serbian society, political elite, economic elite, Serbian intelligence.

УДК 316.34:316.344.42(497.11

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
05.10.2010.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
15.12.2010.

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

Оригинални научни рад

стр. 171-222

Милош Кнежевић*

ДЕЕЛИТИЗОВАЊЕ И ДЕКАДЕНЦИЈА

*Елите, квазиелите и контраелите
недовршене транзиције***

Резиме

Изузетна историјска динамика довела је до низа промена у структури овдашњег друштва које немају премаца у вишедеценијском раздобљу. Економске, политичке, идеолошке и културне промене у краткој јединици времена испољиле су се кроз серију потреса који су изменили обележја друштвеног бића. Карактеристике претходне друштвено-економске формације су скоро у потпуности нестале, српско друштво у транзицији још увек није пронашло просперитетну равнотежу. Оно се, заправо, налази у продуженој кризи која се исказује у свим релевантним областима друштвеног живота. Једна од важних димензија континуиране кризе је непостојање социјално одговорног и историјски потврђеног вођства. Актуелно друштво у Србији, наиме, испољава стање после претрпљене социоекономске и политичке катастрофе. То, уједно, значи да је расправа о реалним и потенцијалним елитама у Србији условљена упадљивом чињеницом текућег националног и државног опадања. Стварање елита, тј. елиитизовање у различитим друштвеним сегментима тече

* Институт за политичке студије, Београд

** Рад је настао у оквиру пројекта „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских студије у Србији“ 149507 кога финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

неравномерно у декадентном амбијенту и клијентистичкој атмосфери, у конфузији са сродним псеудо и квази елитистичким претакањима. Одатле је нужно диференцирање усиљених идеолошких и политичких конструкција „елита“ власти од могућности њиховог аутентичног генерисања.

Кључне речи: елите, квазиелите, контраелите, субелите, елитизовање, деелитизовање, транзиција, декаденција, клијентизам

Увод

Зар је неприличну садашњост уопште могуће разумети без темељног знања неприлика у прошлости? Без обзира на довитљиве позиције „мултиперспективизма“, збрзане „едукације“ и фантазмагоричне идеопроејекције, те „сударе“ после „суочавања са прошлошћу“,¹ а онда и „нова читања“, „деконструкције“ и „реконструкције“, значај историје је остао непревазиђен.²

Одатле се и савремене елите и њихови сурогати у Србији не могу разумети изван историјске перспективе и ретроспективе српског друштва. Ово друго збива се најупечатљивије у осврту на јединствену смену друштвено-економских формација која се десила у кратком времену, нагло у животу једне генерације људи. Без сувишног данка *историцизму* и *пасатизму*, одиста је потребан шири увид у скорију прошлост Србије, која се под теретом *презентизма* и *наслага неофилије* ионако чини далеком и дубоком.³

1 Као један од примера начина „суочавања са прошлошћу“ може да послужи зборник под насловом *Суочавање са прошлошћу – пут будућности: историја Југославије 1918-1991*, Опатија – Београд, Institute for Historical Justice and reconciliation – Hague, Центар за историју, демократију и помирење – Нови Сад, Факултет за европско правно-политичке студије – Сремска Каменица, Сремска Каменица, 2010.

2 Историографски дискурс, историографија, као и историјске реминисценције у Србији пате од дубоке подељености. Национална прошлост се сагледава разроко, у измаклости опште прихватљиве перспективе. Следећи (бес)мисао супротних тумачења, чини се као да није реч о истој прошлости једног народа, већ више изукрштаних и одударajuћих историја. Управо такво „ново читање“ скоријих збивања практикује правник Војин Димитријевић у тексту „Српска половина истине“, *Пешчаник. Нет, Годишњи алманах*, избор текстова са сајта, стр. 204-210, одабрале Светлана Лукић, Светлана Вуковић, Београд, 2009

3 О томе: Кнежевић Милош, „Време и простор глобализације. Силицијумско

Причињава се, на име, да су се друштвени односи у се-квенци од само неколико деценија у тој мери променили да више, и поред највећих сазнајних напора, не могу да буду препознати. Стварност је, тобоже, толико „нова“, да иште потпуно нове методе и категорије мишљења, драматично нову епистемологију, саобразну апсолутном *novum*, али и нове људе способне са ухвате у коштац са изазовима времена. Концепт класичног интелектуалца у транзицији је доведен у питање, не само са аспекта постмодерне политике, него и са становишта уплива модерних информатичких технологија и медија.⁴ Иновативни перцептивни тренд праћен је детињастим новољубљем и манифестном одвратношћу према било каквим обичајима, старини, традицији и историји.⁵ Детрадирано „растеређујући“ и разисторијски став против уврежених обичаја, старине и древности заступају управо „нове елите“ српске (не)моћи. Њихово утемељење је у вечитом „сАд“ (двосмислица: игра речи „сад и САД“) актуелне политике моћи и непоузданим обвезницама на будућност које та моћ инфлаторно издаје.

Али, да ли су се већ полегле и још увек усправне ствари у Србији баш толико промениле, да је заувек ишчезао сваки континуитет, да је детрадирање и деисторизовање постало еталон ентузијастичног развоја? Или се битне ствари, заправо, и нису баш толико промениле, чак и поред опсежних идеолошких маскирања и политичких мимикрија које се приказују као тобоже фундаменталана промена?

Када је о елитама у европском и балканском постсоцијализму реч, потребан је кратак осврт на њихов положај у претходном, не баш толико давном покрету и поретку ствари. У неопходном осврту, међутим, није битан само прецизан

---

arche човечанства“, поглавље „Презентизам – цилитање Великог Сада“, стр. 225-227, и „Неофилија – апсолутизам новог“, стр. 228-229, чланак у зборнику *Време глобализације*, ДКСГ, 2003.

4 Голубовић Загорка, *Поуке и дилеме минулог века. Филозофско-антрополошка размишљања о главним идејама нашег времена*, глава „Интелектуалци у епохи померених вредности“, стр. 151-167, „Филип Вишњић“, Београд, 2006. Такође: Кнежевић Милош, „Интелектуалци у раздобљу транзиције“, *Кикиндски дијалози (2002)*, свеска 2, Скупштина општине Кикинда и Народна библиотека „Јован Поповић“, Кикинда 2003, стр. 253-307.

5 Видети: Ломпар Мило, „Титоизам и секуларно свештенство“, 2009. <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/titoizam-i-sekularno-svestenstvo/>.

календар промена, ослоњен на тачну хронику и хронологију згуснуте историје, него и хронополитичка периодизација раздобља, етапа и фаза збивања. Но, ко може да докаже да већ и само разабарање догађаја у времену није условљено одређеним идеолошким претпоставкама о томе које време је било добро а које лоше, које „гвоздено“ а које „златно“, напосок која прошлост коначно не ваља, а која је, тобоже, заувек добра. Слично је и са постоктобарском садашњошћу Србије коју једни актери и тумачи бране и хвале, док је други оспоравају у подједнакој тежњи присвајања будућности.⁶

Прошлост је полуотворена вратница будућности. Необјашњена прошлост је моћан извор кривотворења. У временском континууму скорије прошлости догодиле су се, наиме такве промене, које још увек нису довољно убедљиво историографски размотрене, а некмоли протумачене. Штавише, текуће друштвене и политичке супротности, као и идеолошке супротстављености у српском друштву, оставиле су затамњеним читава раздобља и њихове кључне актере, покрете и појединце, а стога, што су наилазећа збивања отклањала пажњу са претходних па се зона историјских најасноћа и двосмислица непрестално ширила. Тако се вишедеценијска пометња у изломљеним рефлексима друштвене свести постепено претварала у *смутно време*, или пабирчени збир смутних времена.

Какав је, уосталом, положај друштвених елита у смутним временима? Имају ли елите таквих раздобља јасне или помућене назоре? Да ли је елитан онај индивидуум који, без обзира на последице, исказује више самосвести и знања, или су елитни они *аривисти* који се, изругујући се било каквој свести о целини збивања, безобзирно пентрају врлетима друштвене хијерархије? Да ли нас може утешити искуство које упућује на горку чињеницу да је у односима моћи у Србији, знање мало када имало неку значајнију улогу.

6 О томе: „Пети октобар – десет година касније. Судбина реформи и реформатора“, недељник *НИН*, бр. 3118, 30. септембар 2010, стр. 10-21. Затим: „Десет година од промена. Српска ружа ветрова“, недељник *Арена*, бр. 38, 5. октобар 2010, тема „Све ће то народ да плати“, стр. 16-19, посебно, Ђуричић Драгољуб, „Ускоро ћемо се стидети 5. октобра“, стр. 18. Такође: „Српска октобарска револуција“, недељник *Печат*, бр. 135, 8. октобар 2001, посебно, Анђелковић Драгомир, „Капитулирали смо када време за то није“, стр. 20-21..

1. Елите самоуправних времена

На почетку, заправо нешто пре трновитог пута ка пропасти било је самоуправљање. Ко се у Србији још сећа самоуправног социјализма и његових стегоноша? Многи, или нико? Само старији, али и они млађи, само када им се укаже на ту сада већ помало бајколику епоху? А она би требало да се призове у сећање, јер се испољавала кроз посебно биће у односу на које се време које је уследило квалификује универзалним предлошком „после“ или *post*. Ако ништа друго, самоуправљање је на јужнословенским просторима, на којима ионако нису одвише уочљиве уравнотежене и дуготрајне политичке појаве, у свом реалном и идеалном облику бар подуже трајало.

Но, заборавља се да је и реално самоуправљање било некакав последични пост-поредак, рецимо, послератни, посткапиталистички и постграђански. Упостављено системском еволуцијом, после жестоке противсистемске револуције, оно је напослетку, пред злослутну пропаст, исказивало есхатолошке, али утопичне претензије најзад пронађеног облика друштвеног самоорганизовања. У времену позног титоизма самоуправљање је било преплављујући облик друштвености који, такође, „није имао алтернативу“. И самоуправљање је, наиме, слично данашњем евро-доктринарном заносу и зановетању, одисало „посвећеношћу“, „испуњавањем услова“, „заживљавањем“ и „приближавањем“.⁷

Самоуправни социјализам, тј. модификовани и омекшани комунизам је, дакле, не тако давна прошлост овдашњег дела европског света. Старија популација Србије се још увек живо сећа живота у сасвим другачијим транзиционим приликама. Комунистички наук је кроз уста тадашње *компартијске елите* указивао на превазилажење остатака грађанског света, на незауоставивом путу од првобитног револуционарног комунизма ка развијеном самоуправном социјализму.

7 Велики „конспиратор“, теоретичар самоуправљања и писац књиге *Развој словеначког националног питања*, Едвард Кардељ - Бевц био је и бесговорни идеолог југословенског „заједништва“. Управо у овом часу је корисно проучити његово заборављено тестаментало дело *Правци развоја система социјалистичког самоуправљања* (Комунист, Београд, 1977).

У раздобљу југословенског и српског социјализма бити у ма чему елитан могло је да значи само бити истакнут и узоран у дозвољеним оквирима система самоуправне једнакости. На идеолошком и политичком плану изравни елитизам није био прихватљива појава јер се путем успостављених вредности указивало на једнакост међу људима као један од најважнијих друштвених идеала.⁸ У друштву прокламоване једнакости предњачење је било еквивалент за самосвесну класну истуреност и авангардизам, тј. потребиту партијност у друштвеној спратности. Политички и идеолошки идеали, дабоме, нису у свему одговарали стварности у којој су итека као промицале друштвене супротности и неједнакости.⁹

Слојевито биће самоуправног социјализма, додуше, није наликовало капитализму у блиском окружењу, али је и на први поглед било другачије, свакако „питомије“ и конфорније од тегобних и опасних прилика у земљама реалног социјализма. У југословенском самоуправљању је извршено дедогматизовање лењинизма и стаљинизма, умерена титоистичка ревизија „тврдих“ комунистичких постулата. Идеолози самоуправљања су земљама реалног социјализма третирани као титоисти и национлани комунисти, тј. *ревизионистичка елита*.

На плану економије припуштена је тржишна привреда и робна производња, ослобођено деловање закона вредности, профит као доходак, почела је да делује каква-таква економија капитала. У социјалној структури ослобађање такве врсте није могло да не доведе до промена на матрици богати-сиромашни. Кључни феномен био је, заправо, разрастање *социјалистичке средње класе* која је уз класу радништва постала ослонац и регулатор економског, културног и поли-

8 О томе: Пешић Весна, *Кратки курс о једнакости. Концепције једнакости у званичној идеологији југословенског друштва*, глава „Егалитаристички модел: економска једнакост и политичко јединство“, стр. 17-21, Социолошко друштво Србије, Београд, 1988.

9 О томе: Печулић Мирослав, *Хоризонти револуције*, глава „Основне групе и друштвена свест“, поглавље „Руководећи кадар – скица за профил“, стр. 305-311, Институт за политичке студије ФПН, Београд, 1979. Такође: Поповић Михаило, *Проблеми друштвене структуре*, глава „Класе и слојна структура друштва“, поглавље „Има ли класа у социјализму“, стр. 217-232, Култура, Београд, 1967; од истог аутора, *Друштво и политика*, глава „Схватања друштвених слојева о самоуправљању и улози социјалистичке државе, Рад, Београд, 1984.

тичког живота. Потрошачки талас је у горњим платежним разредима добио обресе *епикурејског социјализма*.

Богаташа у класичном смислу није било, али су се могли разазнати имућни слојеви нарочито у оквирима „мале привреде“, курентних заната и ситног земљишног поседа. На делу је, заправо, била изградња економски ојачаног и системом односа привилегованог врха средње класе – ратних ветерана, *првобораца* из *врхушке* – слоја који је живео боље од других, али још увек није имао перспективу легитимног репродуковања и неограниченог стицања имовине. Деловала је контрола, велики и активан капитал није био дозвољен. Штавише, у оптицају је била политичка дисквалификација „малверзација у привреди“ и „неоправданог богаћења“. У економску елиту убрајали су се директори, привредни представници у иностранству и партијски повереници у државним и самоуправним предузећима.

Привилеговани управљачки слој чинила је републичка и федерална, међурепубличка партијска олигархија коју је ауторитетом и неодољивом силом увезивала харизмархијска моћ историјског вође и владара. Компартијска припадност је искусним *професионалним револуционарима* и *апаратчицима*, вођиним борцима и саборцима обезбеђивала елитност власти. Протоком времена и старењем историјског вође, та власт се изопачавала у трому *геронтократију*. Остарели револуционари су неумитно попуштали пред налетима њиховог амбициозног „подмлатка“. Мало је недостајало да револуција, заједно са револуционарима, буде пензионисана!

У условима етаблираног политичког монизма, партијске свевладе, тј. сложеног једнопартизма, осмочлана Партија репрезентована у централним комитетима, није имала ривале. Југословенска и српска политичка елита је, дакле, имала једнопартијски карактер који је компликован успостављањем вишеструке нациократије. Иако није било политичког плурализма, тј. вишепартизма, на политичком пољу државе је успостављен национални, тј. републички компартијски плурализам. Истовремено, Социјалистички савез је симулирао непригушени плурализам политичких интереса. Тако се догодило да уместо мирне владавине југословенске политичке елите, окупљене око Тита као харизмарха, после његове смрти 1980. године, отпочну да се сукобљавају све слабије

контролисане и осамостаљене републичке врхушке незадовољне својим положајем и количином моћи којом су располагале.

У отимању око власти тадашње партијске номенклатуре су се потом претвориле у *нациократије* нових држава. Републике су победиле Југославију; републичке политичке елите разориле су елиту југословенског језгра. Републике су прошле, тј. транзитирале кроз Југославију, као да је никада није било. Показало се да је држава Југославија била само федерално пролазиште ка националној независности државних чланица. Зато је пре разумевања потенцијално конструктивног смисла транзиције важно разумети реално деструктивну природу транзита. Јер, транзиција и транзит ниуколико нису истоветне, па ни одвише сличне појаве.¹⁰

2. Елите транзита

Око циљева и смисла разлагања друге и треће Југославије још увек трају расправе. Од првобитне пропагандне грубости те расправе су најзад добиле учтив академски карактер. Тако ће, попут научних расправа у настанку прве Југославије и расправе о нестанку последње (треће) Југославије вероватно, потрајати у вишедеценијској будућности. Јер, настанак и нестанак држава у Европи није свакодневна и уобичајна него веома ретка и необична појава.

Борба тумачења, међутим, још није довршена а већ се указује на индиректно помаљање „Југосфере“ и „Next YU“ простора. Једна сложена држава је очигледно, и по схватањима већине тумача, неповратно ишчезла, али тиме не само да није престало сећање на њу, него нису нестале ни последице које је она оставила у аманет државама наследницама. У сваком случају, међу подељеним политичким елитама јужнословенских држава још је приметна југословенска геополитичка фантоматика.

10 Аутор овог рада се у више наврата бавио начелном разликом између транзита и транзиције. Видети, на пример: Кнежевић Милош, „Транзит – транзиција – трансформација. Претемљење државе не-државе на ‘Три Г’ подручју“, зборник, *Реконструкција институција – годину дана транзиције у Србији*, приредио Владимир Н. Цветковић, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2002, стр. 121-141.

Иако, зарад „нормализовања и хармонизовања односа у региону“, делује снажна тежња да се сећање на опскурни сецесиони, територијални, грађански, верски и етнички рат Јужних Словена (1991-1995), потисне у заборав, то још није сасвим могуће. У колективном уму нових елита моћи из прикрајка не престаје да вреба скорија прошлост, која подсећа и опомиње. У савременим јужнословенским нациократијама постоји притајени страх од евроамеричке обнове Југославије у другачојјој просторној силуети и под другим именом.

Припуштање и устаљивање сећања на међусобно раздвајање и одвајање од Југославије врши се кроз *патриотизацију рата* који већина нових идеолошких и политичких елита тумачи у кључу „у крви и зноју“ стечене независности, као „херојски“ и „домовински“. Истовремено, међу некадашњим интегралистима на српској страни, после неуспеха настојања на очувању заједничке државе, није видљив сличан приступ. Штавише, натура се и местимично усваја становиште о тобожњој српској агресији према другима, па се на тој самооптужујућој и самоокривљујућој платформи сецесиони сукоби на тлу Хрватске и БиХ не тумаче у праведној, отаџбинској и херојској визури. Та визура додељена је на коришћење тадашњим сепаратистима а садашњим интегралистима.¹¹

Мора бити да се после разлагања земље осамостаљени делови осећају мањи и слабији од одбачене унутарфедералне величине и јакости. Можда се у етнонационалном погледу осећају самосвојнији, ближи властитој геополитичкој судбини, али свакако не и апсолутно јачи у односу на какву-такву заједницу у којој су били и коју су на врат на нос напустили. То је историјски проблем неодраслости Јужних Словена. Зато је међу њима брзо и лако овладала тежња за полагањем у нова трансдржавна и транснационална окриља, те учлањивања у такве геоекономске и геополитичке савезе који би им обезбедили одрживост и заштитили их од могућег угрожавања и нестанка. У намерном недостатку Југославије, у Европи Уније и Америци пронађени су моћни тутори нејаког и крчког постојања *држава заменица*.

11 Такав приступ у целини је заступљен у књизи *Српска страна рата. Траума и катарза у историјском памћењу*, зборник, приредио Небојша Попов, Република, Београд, 1996.

Споља гледано, Јужни Словени су трагикомично подељени на више ентитета и државица. Изнутра (које је постало „споља“), стиче се другачији утисак. Југославија је била њихов не тако давни међунационални и државни оквир. За једне, она је очигледно значила само успутну међудржавну станицу ка независности, док је за друге била више од изнуђеног пролазишта, можда чак и добровољно и жељено историјско исходиште. Једни су, дакле, Југославију схватили на интегралан начин као надмоћну целину и есхатолошки - као коначно остварену јужнословенску заједницу.

Насупрот њима, други очито бројнији и успешнији, равнајући се политичком телеологијом националног и државног изницања и зревања, Југославију су разумели тек као погодан медијум за остварење партикуларних изванјугословенских циљева. Они су себе доживљавали као ужурбане путнике који пролазе кроз државне пределе Југославије ка издвојеној националној и државној дестинацији. Сецесија је била историјска путања старих и нових идеолога транзита.

Разбијање и распадање претходне државе итекако се тицало републичких елита моћи; оне су, наиме, биле агресивни актери драме разлагања. У времену разбијања и распадања Југославије и успостављања нових независних држава огромна већина припадника руководства завађених република укључила се у осмишљавање, оправдавање и пропагирање сецесије. Социоекономски проблеми су потиснути у други план. У први план је избила опсесија издвајања из Југославије. Политичке елите које су легитимисале партикуларизовање и десуверенизовање федералне државе и заговарале и браниле право на сецесију имале су карактер *сецесионих елита* или *елита распада*.¹² Оне елите које су заговарале и браниле интегритет и сувереност федералне државе, у том часу су се могле окарактерисати као *интегралистичке елите*.

Обе групе *геостратешких елита* (израз Збигњева Бжежинског) подлегле су деструктивном геополитичком прити-

12 Кованицу „елите распада“ је смислио и употребио социолог Слободан Миладиновић у књизи *Елите распада*, Службени гласник, Београд, 2009. Књига је, заправо, допуњена и прерађена верзија доктората истог аутора, под насловом „Социјална репродукција и друштвена свест владајућих елита у Србији и Хрватској пред распад СФРЈ“, (Филозофски факултет, Београд, 1999).

ску разбираспада. Пројугословенски и просрпски интегралисти су негативно квалификовани као „последњи европски комунисти“, ауторитаристи, ултранационалисти, недемократе и антиевропљани. Сасвим супротно, антијугословенским и антисрпским сепаратистима су придавана позитивна својства и врлине људи одабраних за ново доба, слободољубаца, посткомуниста, демократа, грађана и проевропљана. Очигледно да је примитивни идеолошки манихејизам у медијском атрибуирању унутрашњих актера растура Југославије био утемељен на претходној, споља донетој геополитичкој пресуди излишности опстанка те сложене мултинационалне и мултиконфесионалне балканске и европске творевине.

У смирујућим посттранзитним фазама транзиције јужнословенске сецесионе елите ће се, на ојачаној нациоцентричној и нациократској матрици, преобразити у *индипендентисте* и *суверенисте*. Акцент суверености и територијализовања је умножен и померен, са сложене на више упрошћених држава, са изузетком БиХ и Србије. Елите нових јужнословенских држава су у процесу одржављења обликовале сопствени *партикуларни интегрizam*. Тек протоком времена и признањем појединачних државности, до изражаја је дошла преокупација транзиционим реформама упосебљених економских, политичких и клутурних структура осамостаљених држава.

3. Елите транзиције

Интензивније упуштање у транзицију у Србији је било могуће тек по раздржављењу, тј. довршетку транзита. Било је бесмислено реформисати економску структуру усред разбираспадних сукоба, опкољен, застрашиван и исцрпљиван, под трговинским ембаргом и економским санкцијама. Ма каква била потрага за разлозима и оправдањима то, једноставно речено, није било могуће. Реч је изнуђеном историјском, тј. хронополитичком редоследу.

Транзит није исказивао пресудна обележја избављења од идеологије и политике комунизма, него јужнословенског ратосиљања од државе Југославије. Раздржављење Југославије је, међутим, означило и њено декомунизовање и нетријумфални улазак у раздобље постсоцијализма. Борба про-

тив сложене и велике државе и борба за мању али сопствену државу засениле су императиве социоекономског преласка и идеолошког преображаја. Југословенске сецесионисте су, уосталом, примарно представљали комунисти на власти у републикама. Штавише, идеолошки колорит сецесионих програма није био избирљив и програмски строг, већ компилаторски „широкогруд“, функционалан.

Дејугославизовање је, дакле, имало првенство над декомунизовањем, мада је ово последње у облику *антикомунизма* обележавало бучнији део опозиције у првобитном вишестраначју. Србији Милошевићевог раздобља, заправо, није била оснажена а поготову озваничена декомунизуюћа, дејугославизуюћа и ресрбизуюћа опција. Другу и трећу Југославију изнутра нису оборили удружени антикомунисти него раздружени *национални комунисти* у међусобном сукобу. Милошевић, рецимо, ни у једном часу није помишљао да одбаци Југославију, чак ни по имену. Србија се, заправо, предуго бавила замирућим остацима Југославије. Тек у пост-милошевићевском раздобљу досократије - када се више није имало куд - утулиће се последњи рефлекс југословенског имена.

1) Деформисани транзициони ток

Слично начину на који је предрадња транзита могла да се протумачи као спољашње разбијање и унутрашње распадање сложене државе, уочљиво је да ни потоња радња транзиције није искључиво конструктиван процес. Будући да спољни чинилац деструкције југословенске федерације и Србије није одступио о континенталне и субконтиненталне, тј. макрорегионалне спољнополитичке телеологије, нити смањено геополитичке и геоекономске притиске, транзициони ток је дубоко деформисан структурним „мешањем“ и „интернационализовањем“ унутрашње српске политике. Није реч само о ударима и преливању глобалне економске кризе у локални амбијент, него и о формативном деловању страног фактора на политичке, идеолошке и економске прилике у земљи.

Политичке елите које су настојале да успоре и заоче разбираспад земље у раздобљу транзита, нису на власти дочекале средње и завршне фазе транзиције. Они који су се обогатили током ратова – *ратни профитери* – настојали

су да задрже стечено богатство. Интензивније упуштање у транзицију било је могуће тек у мирнодопским приликама, по довршетку транзита и политиекономским развлашћивањем поражених интегралиста. Пронађени су и пронашли су се други актери спремни за пројектоване промене на битно умањеном и тешко трауматизованом узорку.

Реч је, заправо, о две врсте овдашњих политичких делатника са статусним и функционалним претензијама повлашћених елита. Једне су се борбено, у конфронтацији са безмало свима у окружењу, неуспело бавиле одржањем заједничке државе, док су се друге пазабавиле реформском променом економске, социјалне и политичке структуре њеног посттранзитног остатка. Једни су политичке каријере изградиле и завршили на косовском и „југословенском питању“ у ратном сукобу са Западом, док други своје животописе настављају да граде у покушајима кооперације са западним чиниоцима. Мисија других огледа се у настојањима да грађанима Србије омиле западне политичке чиниоце.¹³ Иако су делови истог ровитог политичког друштва у Србији, изгледа као да постоје два одиста различита, посвађана и сукобљена света.¹⁴

Да ли је реч о квазиелитама пропалог интегрализма у исходишту неуспелеог транзита и квазиелитама закаснеле и неуспешне транзиције? Да ли је реч и о два типа *неелитне елите* или *негативне елите* – владајућим политичким групацијама које у постјугословенској, тј. резидуалној Србији, такође, испољавају карактер *резидуалних елита (не)моћи*? Јер, владати се може и у немоћи друштва да изађе из дубоке структурне кризе.

Поновимо, протеклу деценију у Србији је обележила *закаснела и недокончена транзиција*. Иако је прелазак из једног у други социоекономски и политиекономски систем почео

13 Видети: Антонић Слободан, *Нација у струјама прошлости. Огледи о одрживости демократије у Србији*, глава „Мисионарска интелигенција у данашњој Србији”, стр. 293-313, Чигоја штампа, Београд, 2003.

14 О томе: Аврамовић Зоран, *Родомрси. О једном делу српских политичара и интелектуалаца од 1990. до 2009.*, глава „Две Србије“, стр. 24-27, Култура полиса - Графомаркетинг, Нови Сад, 2009. Такође: Кнежевић Милош, *Србија и Русија*, поглавља „Споља Срби, а изнутра Србијанци“, стр. 233-234, и „Суочавање са другосрбијанцима“, стр. 237-238, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

још у Милошевићевом раздобљу, рестаурација глобално доминантног модела капитализма догодила се тек у протеклој декади. Потсетимо, у другим источноевропским земљама транзиција је отпочела падом Берлинског зида и растуrom СССР-а, најмање десетак година раније.

Промене у социјалној и политекономској структури, које су у претходном времену идеолошки, што значи привидно конзервисане, сменом власти, од 2000. године одвијале су се убрзано, на махове и брзоплето. Капитализам који је обновљен у Србији на почетку века и миленијума, није нити је могао да буде у континуитету са оним пре тачке прекида шездесет година раније. У Србији је на детрадираној неолибералној матрици успостављен *дивљи капитализам* са изразитим обележјима заосталости и зависности.¹⁵ Рестаурација капитализма је протекла у знаку све већег инфериоризовања земље која је дуго била у геополитичкој жижи интереса глобалних хегемона, али, истовремено, битисала на неразвијеним геоекономским маргинама континента. Много куђени спекуланти, малверзанти и ратни богаташи устукнули су пред предаторском најездом *мировних профитера и реформских експриријатора*.

2) Укрштања на правцима транзиције

Вајање друштвене структуре, промена својинских односа и политички редизајн институција, одвијали су се у одвијају се у неколико изукрштаних транзиционих праваца:

- 1) дерегулисања делимично дириговане привреде на неолибералној платформи Вашингтонског консензуса, што је тумачено као неповратни *повратак у капитализам* или *транзиција ка капитализму*;¹⁶

15 О томе: Митровић Љубиша, *Транзиција у перифирени капитализам. Огледи из социологије глобалних и регионалних промена*, нарочито глава „Транзиција без социјалне одговорности и производња зависних друштава“, стр. 135-159, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

16 О томе видети занимљиву књигу: Кулић Славко, *Неолиберализам као социјалдарвинизам, Рат за доминацију или бољи свет*, посебно глава „Вашингтонски консензус’ деривација је нових и старих облика насиља у политици и економији (мутација)“, стр. 60-64, Прометеј, Загреб, 2004.

- 2) ослобађања потенцијала политичког плурализма развојем вишепартизма, што се тумачило као *транзиција ка демократији*;¹⁷
- 3) спољнополитичке преоријентације, прихватањем евроатлантског, тј. западног смера који је претпостављао приближавање Европској унији и евентуални улазак у НАТО. Ово је, колоквијално речено, означило тзв. *геополитичку транзицију* Србије са полу-Истока ка четврт-Западу.

Транзиционе реформе вршио је подмлађени *транзициони персонал* обучен и извештен за транзиционе послове. Владајућу једнопартијску номенклатуру после октобра 2000. заменило је особље политократије у виду широке коалиције ДОС. Једнопартијску политичку елиту сменила је вишепартијска, изнутра такође широка и слојевита олигархијска структура.¹⁸ Она је, како је знала и умела, сопственим снагама и уз страну експертску, логистичку и финансијску помоћ, преузела неопходне полуге политичке и економске власти.

Политички преокрет је пропратило идеолошко преображење - преумљење. Опозиционо оријентисани делови друштвених елита из сфера науке, културе и уметности су искрено и страшно, уз неумерена надања, подржали и оправдали продемократску „обојену“ и „баршунасту револуцију“.

Други су, опет, на каријерни и ариivistички начин спинлиберала, брзо и безочно преобразили сопствена уверења, да би до непрозирности затамнили претходни део сопствених биографија. Изгледало као да је извештан број нових идеолога и доктринара „Велике промене“ прескочио одређене животне фазе, и да се раскриљеним неолибералним параглајдером нежно спустио на џомбасто транзиционо тло „нереформисане“ Србије.¹⁹

17 Видети: Вукомановић Дијана, *Обнова партијског плурализма у Србији крајем 20. века*, глава „Рађање плуралне етно-демократије у Југославији“, стр. 53-103, Институт за политичке студије, Београд, 2010.

18 О олигархијски тежњама у партијском организовању видети класично дело: Mihels Robert, *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Collier Books, New York, 1962.

19 Међу неолибералима у Србији сасвим су ретки они који испољавају чак и минималну конзистенцију у сагледавању и тумачењу стварности. Видети: Глигоров Владимир, *Талог. Огледи о предностима слободе*, глава „Либерали су проблем“, стр. 23-25, Пешчаник, Београд, 2010.

Трећи су, пак, као безнадежно застарели и бескорисни одбачени на маргину друштвеног и медијског интереса. Старо и ново је, међутим, помешано, тако да је „ново“ са претензијама апсолута почело да личи на „старо“, чије су такође апсолутне претензије доживеле фијаско у октобарском преокрету. Комешање у друштвеној елити изазвало је конфузију у презентној и перспективној слици Србије.

Основни досовски ток је у раздобљу транзиције доживео бројна истицања, али и изненађујуће дотоке и притоке. Примарна продемократска групација се узастопним лидерским расколима и деобама профилисала у неколико комплементарних али и ривалских странака. Првобитни демократски покрет, у лику једне странке, размножен је у више демофракција, са увећаним коалиционим капацитетом. Исто се десило и са странкама некадашње власти.

У ствари, напослетку се догодила једна спочетка незамислива промена: партија протекле и изгубљене епохе, ушла је у савез са политичком снагом која је уклонила са власти; СПС је закључио непрограмску интересну коалицију са ДС-ом. Тиме је показано да је круг изборних циклуса за непуних десетак година затворен, те да је у условима политичког плурализма у Србији све могуће, чак и тренутно незамисливи савези. На тај начин су, такође, потврђене хипотезе о наслеђивању и кружењу политичких елита. У делу идеолога транзиције и „транзициолога“, „легалитизовање“ некадашње Милошевићеве странке није тумачено само као чудно партијско *помирење*, него и као „историјски компромис“, док су правоверни социјалисти наречени процес протумачили као контрамилошевићевско *намирење* жудње за влашћу, уз програмску и реалполитичку ревизију темељних ставова, *блеришвање левице* у Србији. Биће да је из разлога политичког намирења било непоходно претходно партијско измирење.

Укратко, декадна повест политократије у (пост)досовским етапама постмилошевићевског раздобља, указује на следеће фазе:

- 1) нулто време – буран завршетак власти Милошевићеве номенклатуре;
- 2) извлашћујућу прелазну фазу мешовите власти старих и нових: СПС-а и ДОС-а;

- 3) кохабитациону етапу продемократских фракција ДС-а и ДСС-а, у два вида (Ђинђић/Коштуница и Коштуница/Тадић);²⁰
- 4) власт коалиције „За европску Србију“, повратак „реформисаног СПС-а, сагласног са коалиционим приматом ДС-а, под сабирајућим ауторитетом лидера демократске партије и шефа државе Бориса Тадића.

3) *Контроверзна анти-економија*

Дозревање плурализма указало је на наставак и дискретно обнављање претходне моћи која, заправо, није потпуно утихнула ни у једној етапи после 2000. Осим предоченог политократског наслеђивања и кружења, значајну улогу је имала и релативна моћ створена у привреди. Управо у економској сфери догодила се најизразитија репродукција елита из претходног периода. Корени власничке моћи безмало свих тајкуна савремене Србије сежу до Милошевићевог раздобља. У хронополитичком смислу крупни капиталисти (сагледано у локалним српским оквирима) су људи најмање две епохе: транзитне полукапиталистичке и транзицијске капиталистичке.

Следећи показатеље политичког барометра, српски компанијски новобогаташи су криптополитички помагали антимилошевићевску опозицију, рачунајући на сигурну промену власти и будуће легитимизовање и легализовање свог положаја по новчаној заслуги. Рачунали су, наиме, да дугорочна економска активност надживљава краткорочне политичке аранжмане очекујући, вероватно, да ће економски садржај њиховог богаћења бити маркиран као политички неутралан. А био је све само не неутралан.

Јер, управо су у Милошевићевоом раздобљу настали привилеговани поседници преосталог богатства Србије, тако што су у условима изолације земље и криптоекономског довијања, добијали „задужења“ у располагању капиталом и квоте његовог присвајања. У садејству партијског и безбедносног деловања канали новца и моћи преплетали су се у име виших националних и државних циљева. У крипто-

20 О томе: Антонић Слободан, *Елита, грађанство и слаба држава. Србија после 2000.*, глава „Расцепи у Србији после 2000. године“, стр. 111-127, Службени гласник, Београд, 2006.

економском исходу није био видљив спас нације и државе, нити привредни развој, већ енормно богаћење дојучерашњих анонимуса, интимуса и побочника од поверења тада актуелне власти.

Довољно је бацити летимичан поглед на биографије тридесетак најпознатијих новобогаташа у Србији, па увидети да су, по правилу, њихови економски подухвати политички кондиционирани. Уколико се нису „отели контроли“, без одобрења присвојили или отуђили поверени капитал, или исказали нереалне и нелојалне политичке амбиције, елегантно су преживели епоху првобитне акумулације и протегли су раздобље „нормализовања“ и „легализовања“ сопствених позиција. Смерност и понизност према ефективној моћи још увек обележава српске тајкуне, свесне крхкости сопственог положаја.

То се, међутим, не односи на већи број клептократа, мафијаша, корупционаша и фразданата који су, неуклопљени у прелазни систем, и изван његових институционалних оквира, дошли под удар закона. Среброљубље и властољубље разних интересних група и котерија, те помесних кланова и мафија, гурнуло их је у зону сумрака, „црне економије“ и криминала. У ствари, многи од њих никада и нису деловали у легалним оквирима, већ су се изградили и „згинули благо“ бавећи се од почетка недозвољеном трговином оружјем, цигаретама, наркотицима, људима, итд.

Тако је још у транзитној Србији настала спрега *политизованих криминалаца* и *криминализованих политичара*. У деструктивној синергији два типа друштвене моћи – политичара заинтересованих за новац и новчара заинтересованих за политику – створен је патогени парapolитички амбијент за регресију ка нижим и аморалним формама репродукције друштвеног живота. Србија, као споља дефинисана „реметилачка држава“, изнутра је одиста испољавала поремећаје друштвене и привредне структуре. Многе социјалне дисфункције своје порекло имале су у раширеном криминалу.

У једном часу, у Србији се десило опасно криптополитичко приближавање политичких и криминалних структура.²¹ Изгубљена је до тада одржавана манипулативна дис-

21 Видети: Влаховић Драган *Демократска пљачка Србије. Економија дестру-*

танца, запаљива смеша легалног и нелегалног запретила је детонацијом. Људи из криминалне зоне хтели су да пређу Рубикон јавности и уселе се у зону морализоване моћи. То се, међутим, није догодило, бар не онако како је можда замишљано у круговима потенцијалне *мафиократије*.

Транзиција власти, која је почела октобра 2000. на извештајан начин је окончана Ђинђићевим смакнућем, тек у марту 2003. године. Милошевићеви тајкуни остали су без газде, али не и без капитала. Њихов капитал није био само склоњен, на Девичанска острва или на Кипар, него и инвестиран у земљи. По себи, коалиција ДОС није имала сопствену економску основу, она се заснивала на недовољним унутрашњим средствима и обилној помоћи из иностранства. Одатле је био потребан *нови савез* између коалиције у виду партијске олигархије на власти и финансијски потентних поседника „(„привредника“?).

Новац не мирише, стога се, закономерно, ушло у следећу фазу *економије деструкције*. (Наслов књиге Млађана Динкића која се односила на претходно раздобље). Омлађени богатуни и „деп-сетери“ буразереске приватизације у транзицији, поред незаситих малверзаната и свиклих корупционаша, регрутовали су се и из прислужних редова досовске олигиахије. Фракције власти и фракције капитала нашле су се у снажном профитном загрљају, мање испуњеним љубављу за демократију у повоју и благоутробље грађана Србије, а више обостраним згртачким страстима. Политократе су омогућиле новобаташима и другим „контроверзним бизнисменима“ повољне тендере и аукцијске услове преузимања негдашњег друштвеног капитала. Ако се нису намиривали из стечајне масе пропалих предузећа, приватизациони новогаташи су некада профитаблиона предузећа доводили до пропасти отпуштањем запослених и девастирањем машина и погона, да би искористили њихове углавном просторне и положајне ресурсе. На тај начин, умножен је број тајкуна, а Србија постепено деиндустријализована.²²

кције – примена у пракси, Глас доо, Београд, 2005.

22 О деструктивној неолибералној платформи процеса приватизације, уопште и у Србији, видети: Комазец Слободан, *Неолиберализам, приватизација и финансијски капитал*, глава „Приватизација и либерализација у функцији финансијског капитала“, стр. 455-470, Јантар група, Београд, 2004.

Реформски и законски оквир таквих захвата био је у дефектном концепту приватизације предузећа која је, узгред речено, више личила на њихову експроприацију него на рентабилну промену власничке структуре и наставак производње. У основи својинске транзиције у Србији није, дакле, био развојни план изласка земље из економске кризе и катастрофе, него стварање погодног амбијента за промене економске и политичке структуре, без обзира на њене погубне друштвене последице. Социјални програми су били тек декор и мимикрија за сурову реалност брзог присвајања остатака друштвеног капитала од стране једне повлашћене и, нажалост, још увек заштићене мањине грађана Србије.

Партијску номенклатуру нове класе, заменила је политикономска виша класа старих и нових богаташа, *компрадора* и *медијских тајкуна*. Кризни управљачи, стечајни управници и противречне пословође и данас обележавају привредни живот Србије. Владајућу економску класу Србије, у ствари, чини неколико самоповлашћених групација и слојева. Већина њих је изникла и израсла на монетаристичкој идеоекономској платформи *фридманизма*. Припадници *финансијске олигархије* препознају се у неколико надлежних ресора Владе Србије и Народне банке Србије, али још више међу банкарима. Будући да домаће банкарство, као полуга развојног управљања, нема пресудну улогу, тридесетак страних и мешовитих банака које послују у Србији творе својеврсну *банократију*. Спрегнути са деловима политичке елите они располажу флукутирајућим капиталом и одређују стратегију његове оплодње.

Приватизатори, у ствари, експроприатори чине *олош-економију* толико зависну од финансијских ињекција из иностранства, пре свих кредитних линија ММФ-а и добре воље њене, у Београду стално настањене, мисије. Њима уз бок седе тзв. транзициони лако-атлетичари, брзо похађајући курсисти и клонирани спин-доктори, који са утицајних функција извршне власти, замајавајуће квазинауке и „премудрих“ саветничких положаја, „осмишљавају“ и оправдавају текуће и будуће реформе. Безлични политички технолози и калкулативни економицисти, заједно са корпорацијским агентурама, у тесном савезу са *партократијом*, творе нову још неистражену структуру моћи у савременој Србији.

У Србији, међутим, још увек нема класичне и традиционално устројене *плутократије*. Све што је могло догодило се превише брзо и дисконтинуално, па је изостало ослањање на обичаје и традирање. Постоје, додуше, сећања на некадашњу српску грађанску и привредну елиту, али логична веза а поготову функционалан спој са том врстом традиције није успостављен. Моћне *породице*, о којима се толико говори, свој утицај и снагу не заснивају на статусној примопредаји, у ланцу више генерација веродостојних политичких и марљивих економских делатника. „Породице о којима је реч су скоројевићске и кичерске, ослоњене на клановски *непотизам* и *фамилијарност* у расподели и вешто рођачкоо прикривање стечене и присвојене имовине. Дисперзија капиала на чланове породице требало би да онемогући његово одузимање у случају инкриминисања. Породична стабла, у ствари, засењују отимачину.

Одатле, *нова српска буржуазија*, настала у низбрдичним етапама транзита и транзиције није узорна и продуктивна друштвена група од угледа (узорна класа или елита), нити спасоносни фактор национализације и приватизације, већ епохална изнудица просласка, преласка и преображаја у неизвесној садашњости и још неизвеснијој будућности. Тиме је оснажена недоумица да ли вишеструка српска транзиција уопште има властиту елиту, или се ради о њеним привидима и сурогатима? Код већине аутора, и у овом раду, полази се од претпоставке да у Србији, на изванредан начин, макар и у обриси, ипак постоје различите друштвене елите.

4. Репродукција или циркулација елита?

Да ли је манипулисаној и потлаченој маси у Србији свеједно какво је порекло и значење елите, да ли је елита која њоме управља репродукована, или је плод кружења? Социјална динамика друштвених елита у посткомунистичком, тј. постсоцијалистичком раздобљу транзита и транзиције упућује на проблем њиховог стварања, деловања и трајања. Напуштена је *класна теорија друштва*, прихваћена су становишта *теорије елита*. Оперативни појам авангарде радничке класе уступио је место појму политичке елите моћи. Тиме су прихваћена и диференцирана становишта појединих ели-

тистичких теорија. Изван категоријалног апарата идеологије и теорије претходног раздобља наметнуле су се нове, раније непромишљане дилеме. Томе је битно допринео, више пута истицани, нејасни карактер транзитно/транзиционог раздобља.

Реч је, наиме, о недоумици да ли су постојеће елите у структури савременог српског друштва репродуковане, или су резултат циркулације? Наречена дилема, међутим, није толико плод софистикованог теоријског двоумљења око финеса апстрактне репродуктивне или циркулационе схеме елита и елитизовања, колико је резултат снажног потиска рђаве историје, лоше друштвености и још горег, можда и неуког управљања друштвеним токовима. Она, наиме, без обзира на препознату репродукцију или циркулацију, извире из осећаја слабе политике, свакако знатно испод нивоа потреба времена.

1) Хипотеза репродукције елита

По мишљењу аутора који заступају тезу о репродукцији елита „транзиционо племство“ у Србији је, углавном, плод продуженог живота елита из завршне фазе предтранзиционог периода. И поред сегментарних успона и падова, у заланчаном функционисању елита у Србији нема прекида и вакуума. Природа предтранзиције, транзиције и посттранзиције, у погледу конституције поретка моћи и власти, упућују на закључак да је друштвено стање, углавном, остало непромењено, да је политичка моћ преживела, да се обновила и продужила у скоро неизмењеном облику, о чему сведочи слоган: „Све је исто – само њега нема!“

У том случају, није поремећена сталност деловања моћи, јер су тобоже нови моћници *транзиционе елите* само прерађени и преображени, дакле неразвлашћени претходници, а у извесним случајевима и успешни *конвертити* – „голубови прелетачи“ и (не)промењени „људи за све режиме“. Да ли је режим „стари“ или „нови“, подмлађен или ретрадиран, тј. архаизован, није пресудно, јер моћ и даље делује на проверној субдемократској и ауторитарној матрици. При таквом мишљењу, моћ саздана у реалну власт поседује сопствене разлоге који не истичу из демократских убеђења и

идеала, већ се обликују на подесан и целисходан начин, као самосврха владања - *arcana dominiandi*.

Теза о репродукцији елита у Србији, такође, упућује на друштвени миље и политички, економски и културни амбијент у коме се такве елите репродукују. Најчешћи избор извора репродукције политичке елите односи се на рециклирану „нову класу“ и остатке горње средње класе, *партијску номенклатуру* и *безбедносни сектор* у који спадају тајне службе, државна безбедност, цивилни и војни обавештајни и контраобавештајни органи,²³ као и органи јавног реда и мира, полиција.

Реч је, дабоме, о схватању да у Србији, тачније речено под Србијом, од Титове смрти 1980. године, што значи скоро трећину једног века, тече и хучи политичка река понорница која „решењима“ напада институционално и ванинституционално политичко надземље. Изгледа као да је на делу континуирана, судбински важна *скривена политика* која је, са ротираним и подмлађеним персоналом, опстала упркос свим недаћама, у свим разбираспадним раздобљима, етапама и фазама кроз које је прошла земља. (Удбашка политика, тј. неуништива ОЗНА која напоследку „све дозна“, БИА и сл.)

Иако је реч о високом откривалачком преференцијалу непознате, несазнате, скриване и тајене политике, ипак није реч о хеуристички несигурној конспирологији или „теорији завере“,²⁴ него, по самопоимању и рационалној анализи „политике тајне“, у измењеном редоследу речи, ваљда битно другачијој од „тајне политике“ - *теорији криптополитике*.²⁵

Хипотеза ове врсте, међутим, садржи бројне неодгонетнуте противречности. Можемо се, рецимо, запитати на који начин је у катастрофалним приликама транзитног растакања државе и транзиционог политекономског преобликовања друштвеног богатства наспрам поводљиве и управљиве транзиционе масе опстало криптополитичко управљачко је-

23 Видети: Лопушина Марко, *КОС – тајне војне службе безбедности*, Евро, Београд, 2004.

24 О томе: *Политика тајне. Тајна, тајна служба, службе државне безбедности*, зборник, приредио Петар Бојанић, Народна библиотека Србије, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2007.

25 О томе: Кнежевић Милош, „Темељи крипто-политике. Теорија завере или крипто-политика“, *Све сфере завере*, зборник, приредио Бранислав Матић, СКЦ, Београд, 1994, стр. 31-71.

згро, и како то да је наставило са својом формативном политичком делатношћу, упркос свим реформама и реорганизацијама, те елиминисањима и преузимањима „незаменљивих“ кадрова?²⁶

Не значи ли то, онда, да у политичком животу Србије „стална само тајна јест“ и да је кључ разумевања смисла српске политике - како некада тако и сада - у проницању ванинституционалног дејства тајног, што значи анонимног гремијума моћи?

2) Хипотеза циркулације елита

По мишљењу друге групе аутора, који сматрају да елите у српском друштву непрестално циркулишу, управо у раздобљу транзиције, променом политичког режима и свргавањем његовог лидера, догодила се атипична смена политичких елита. Успони и падови, који се унутар репродуктивне парадигме третирају у историјском и друштвеном оквиру линеарног континуитета, у случају примене циркулационе парадигме тумаче се као дисконтинуирани процеси и стања. Кружење друштвених елита се не одваја од историсјких токова друштва, па се у цикличној визури историје, елите помаљају и нестају са историјске позорнице, баш као и одређени типови друштва, економије, политике и културе.

Може се рећи да је циклизам у историографији и филозофији историје близак цикличком становишту у социологији елита. Још ближе, уколико је *класна теорија* у марксизму обзирна према дугим историјским интервалима друштвено-економских формација, *теорија елита* фокусира краће и преломне периоде у којима се мирно или на силу смењују групе и гарнитуре на власти.

26 На то питање одговор настоји да тзв. *пресретачка* или *прислушна историографија*. Историја схваћена као низ недозвољених и прекршајних радњи рефлектује се у иследничком схватању прошлости. Сазнајни „врхунац“ таквог приступа је полицијско схватање историје. Прошлост се деконструира као прегршт деликата, а политички актери као још неоткривени починиоци злодела. Објекти (жртве) истражне историографије су „деликвентске земље“ и „одметничке државе“, неуподобљене токовима глобалног управљања. Сличан треман имају и предкандидатске транзиционе земље у којима корупција није само посебно кривично дело него и распрострањено обележје политичког система. Видети: Шпербер Манес, *Полицијско схватање историје и други есеји*, Издавачка књижница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2009, стр. 91-123

Историјски примери из живота Србије у два протекла столећа пружају обиље материјала за циклички приступ елитама. Тегобна историја, међутим, не упућује само на регуларно и развојно кружење националних елита, већ и на њихова бројна посрнућа, угрожавања и уништавања. То се, пре свега, односи на буне, ратове и окупације, али и на династичке сукобе и војне и партијске пучеве који су, сви заједно, изазивали преокрете у друштвеним токовима, а затим неизвесне периоде регресија и малаксавања.²⁷

Заморена и измождена Србија је у поменутиим токовима доживљавала падове и суноврате од којих се тешко или никако опорављала. Ти падови нису били само демографске катастрофе, него и економска девастирања и спуштање у сумрачне доље духовне, тј. интелектуалне резигнације, политичког мазохизма и културног нихилизма. Тако је у поразним победама у интелектуалном животу изграђена извесна култура сумње и песимизма, фаталистички ностројен однос према политици и политичарима изневерених очекивања. Криза самопоуздања исходила је у страху од будућности.

Уграђивањем државе Србије у нову државу Југославију 1918. пред српске државотворне елите постављени су нови задаци које оне, услед помањкања снаге и истрошености, нису биле кадре да испуне. Србија, која је самопрегорно ратовала да би ослободила остале Јужне Словене, исцрпела се у ратном стварању Југославије, а потом економски, политички и културно заморила и у растрзаној Југославији. Србија је, заправо, током читавог прошлог века била троструко условљена и посредована: потребом ослобађања сопственог народа од окупације великих империја; уједињењем у јужно-

27 Довољно је поменути само неколико догађаја после великих сеоба Срба, попут: Сече кнежева у Првом српском устанку; династичке сукобе карађорђевићеваца и обреновићеваца; големо страдање становништва и националне елите у Првом светском рату, посебно судбину 1300 каплара; страдање, изгоне и геноцид над Србима у Другом светском рату, неизоставно усташки логор смрти Јасеновац; страдање свештенства СПЦ; одвођење комплетног југословенског, тј. српског официрског кора у заробљеништво; уништавање противничких формација (четника, недићеваца, љотићеваца), затирање грађанске класе Србије после ослобађања земље, итд. Невоље српског народа су се наставиле и током разлагања друге Југославије (1991-1995-1999), о чему најречитије сведочи изгон и сеоба Срба из новонасталих јужнословенских држава, нарочито из Српске Крајине у Хрватској и са Косова и Метохије у Србији.

словенску Југославију; саображавањем са геополитичким пројекцијама великих сила које су у различитим периодима имале сасвим супротне интересе обликовања српског и јужнословенског простора, наравно, суштински супротне од оних које је исказивала и испољавала Србија.

а) Кружење и понављање Србије

Да би се боље схватила путања кружења српских елита потребно је оцртати кружење Србије око осе сопствених етнонационалних простора, али и спољашњих и измештених оса Југославије и Европе у унутрашњем и спољашњем суседству (у новије време Европе Уније).

Васпостављање независне Србије у првој деценији 21. века, напослетку разбираспадног процеса друге и треће Југославије, пружа пример кружног кретања једне државе и нације кроз вишевековне вртлоге повесног времена. У историјском тротакту: предјугословенска Србија – унутарјугословенска Србија – постјугословенска Србија - уочава се *понављање*, али се не понавља облик државе (монархија и република), него феномен неукључене простије и укључене сложене државности. Полазна и долазна историјска тачка су после скоро сто година на изглед истоветне. Простије изречено: Србија се при крају разбираспада поново указује на историјској сцени, па се стога може разумети као васкрсла или *поновљена држава!*

На почетку је била *прва Србија*, и, напослетку, у садашњости опет Србија, у другом и другачијем, али ипак поновљеном историјском и геополитичком лику. Јер, не само да је Србија невољно циркулисала (транзитирала) кроз Југославију, него је и Југославија такође кружила (транзитирала) кроз Србију. Штавише, од свих напуштена Србија се очајнички репродуковала као трећа Југославија што је, обратно сагледано, исходило у бизарном стању изломљеног резидуалног рефлекса Југославије, управо у интегралистички настројеној Србији. Заједно са циркулацијом неодрекнуте Србије и полуодрекнуте Југославије једне кроз другу, и једне преко друге, у политичкој сфери су циркулисале и *пројугословенске* и *просрпске елите*, ослањајући се, наравно, свака на своју реалну и химеричну, државну и националну тачку ослонаца. Попримање југословенског лика Србије утицало је, дабоме,

и на идеократске и политократске елите у обе конфузне државне форме: *пројугословенској Србији и српској Југославији.*

б) *Људоправаши - квазиелите*
„недовршеног распада“

Одоцнела циркулација Југославије без Југославије, и у њену прошлост заљубљених квазиелита, по свој прилици, у Србији није довршена. Без обзира на невољно васпостављање последње јужнословенске независности - Србије после раскида државног савеза са Црном Гором - постоје, делови друштвених квази и контраелита у Србији чија је матрица идеолошког и политичког деловања неојугословенска и југоносталгична, неотитоистичка и неокардељистичка, федералистичка и регионалистичка.²⁸ Они и преосталу постјугословенску Србију доживљавају нелојално и предаторски, очима ловца нетремично управљених на ловину; баш као што су посматрали некадашњу Југославију подржавану и одржавану од Србије. А гледали су је као музну и лабаву композитну мулти-творевину. Делови таквих *некст-ју контраелита* су заиста процурели (проциркулисали) из протекле историјске епохе, и том смислу су у српском политичком животу постоктобарски ретрофеномени.

У приказаном се, међутим, крије кружно-обртни југоносталгични парадокс. С једне стране тзв. некст-ју квазиелите време некадашње Југославије доживљавају сентиментално као „златно доба“, а гламурозног харизмарха Јосипа Броза Тита као непоновљивог јужнословенског Перикла док, с друге, стране признају исходно малодржавље и легитимност завршног партикуларизма југословенске сецесије. Ту се, међутим, мука не завршава него тек почиње, јер се „законитост“ разлагања екс-Југославије потом учитава у квазирегионално, у ствари, сепаратоидно разлагање Србије на мултидржавне честице. Мултиетничност Србије се изједначава са мултиетатизмом у Србији. Јер, оно што је, наводно морало да се догоди Југославији мора, на тобоже „природан начин“, да се догоди и Србији. Реч је о изопачавању југословенског у

28 Неојугословени и југоносталгичари, свакако, нису србољуби и србоносталгичари. Неотитоисти и титофили, свакако, нису неомилошевићевци и слобољуби, као што ни све бројнији регионалисти нису склони централизму.

унутарсрпски партикуларизам, заправо *србијански сецесионизам*.

Мисаона и оправдавајућа подлога *пузајуће сецесије* је, између осталог, и у идеологији индивидуалних и колективних људских права. У бизарној аналогiji марксистичке теорије о *одумирању државе* и неолибералне теорије о *минималној држави*,²⁹ те лењинистичког права на самоопредељење до отцепљења и интервентне протекције појединачаних људских права, у савременој Србији је створена идеолошка клима *праваштва*. Да не буде забуне, није реч о патвореним рецидивима правашке идеологије Анте Старчевића и његових злогласних НДХ настављача (мада, у демополитичком и геополитичком погледу и тога има!), него о *људоправаштву* – особитој грађанистичкој доктрини у којој се посвемашња друштвеност арбитрерно самерава достигнутим степеном заштитите људских права.³⁰ Остварени степен заштите, сходно својим мерилима, одређује „врховни процењивач и старатељ“, преко густе мреже душобрижника из редова „активиста“ невладиних организација.

Најзад, без обзира да ли се диче прилепљеном ЕУ-етикетом „Западних Балканаца“, или се поносе тиме што су национали грађани, који стицајем пуких околности живе у Србији, без нужног префикса „српски“, савремени мисионари југо-сфере и југославизовања Србије не прихватају концепт националне државе у грађанском, демократском и проевропском облику.³¹ Набројани атрибути у грађанистичком светоназору, једноставно, нису компатибилни са уставним концептом националне државе.³² А управо је такав концепт ета-

29 О смислу и идеолошким смеровима савременог неолиберализма, видети: Матић Милан, *Либерализам, популизам и демократија*, део „Либерализам“, глава „Неолиберализам“, стр. 87-101, Институт за политичке студије, Београд, 2005.

30 Поменути људоправашки приступ илуструју бројне публикације Хелсиншког одбора у Србији. Видети, на пример, један од годишњих „извештаја“ под насловом *Људска права у сенци национализма. Србија 2000*. Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2000.

31 Становиште о допуњајућем складу демократског, националног и европског заступа, на пример, политиколог Слободан Самарџић. Видети његову књигу, *Аргументи за Србију. Политичке и уставне расправе*, нарочито глава „Демократија и национална држава“, стр. 87-118, Центар за унапређење правних студија, Београд, 2001.

32 Такво становиште, рецимо, заступа марљиви социолог политике грађани-

блиран доношењем Митровданског устава новембра 2006. године. У историјском погледу он је означио постјугословенски и пост-српско/црногорски повратак српској државности. Али, у овом часу важећи Устав Србије је подложен сумњама које наводе на његову промену. Поборници промене Устава налазе се у широкој коалацији на власти која, у овом часу, представља необичну партијску мешавину досовских, постдосовских и милошевићевских актера. Одатле је потребан кратки осврт на процес циркулације политичких елита у десетогодишњем пост/досовском раздобљу.

в) Сасвим исти или веома различити?

Очигледно да је дошло до извесних политичких промена, до преокрета и смене политичких елита, који нису до краја објашњене. По свему судећи, нису се променили само људи на власти, него и власт над људима, стил економског располагања, те политичког управљања и владања.³³

Може се поставити питање: ако су елите проциркулисале кроз промајни политички врх Србије, која је најчиткија форма њиховог кружења? Да ли у савременом политократском слоју у Србији делују потпуно нове групе које су плод смене и преузимања улога политичких субјеката и актера какви су деловали у претходном раздобљу, или бар били у виртуелном стадијуму? Коначно, да ли је у референтном систему моћи одиста могуће интерпретирање његове структуре, легалности и легитимности, ако та моћ утиче и на научне и медијске кругове? Уколико у тим круговима превладава зависни конформизам онда није умесно очекивање да ће моћи бити растумачена „унутрашњом“ акцијом.

стичке оријентације Александар Молнар у књизи *Сунце мита и дугачка сенка Карла Шмита. Уставно злопаћење Србије у првој декади 21. века*, део „Уставно посрнуће у постмилошевићевској Србији“, посебно поглавља „Устав Самосвојне Србије од 8. новембра 2006.“, стр. 293-299, и „Светоназорни сукоб у Србији после 22. фебруара 2008.“, стр. 308-313, Службени гласник – Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2010.

- 33 Политиколог Предраг Павићевић, препознаје следеће идеалтипске стилове политичара лидера у транзицији: ауторитарни, републикански, реалистички; популистички, конформистички, револуционарни и бунтовнички. Павићевић Предраг, *Стил политичких лидера у Србији*, глава „Идеално-типски модели политичког лидерства“, стр. 206-229, Нолит, Београд, 2010.

Уосталом, у већини досовских аутоинтерпретација, од успостављања новог режима власти после 5. октобра 2000., на српској политичкој сцени владају одиста нове и другачије елите моћи. Када је владајућа коалиција ДОС преузела власт, на сцену су ступили лидери опозиционе контраелите из претходног периода. Свргавање дотадашњег лидера и скидање са власти номенклатуре СПС-а, ЈУЛ-а и његових савезника није текло глатко и одједном. Персонал на власти се, међутим, после извесне конфузије старих неотишлих и нових тек приспелих, престанком релаксирајућег *interregnuma*, одиста променио. Један за другим су поступно смењивани истакнути припадници извршне, судске и законодавне власти „старог режима“.

У репресивном апарату и тзв. обавештајном сектору није дошло до таквих промена. У склопу револуционарних, тачније речено превратних прилика, „чишћење“ политичке, и нарочито криптополитичке сфере није могло да буде темељно одрађено. Очекивана и препоручивана лустрација се није догодила. Баршунасти, тј., колорисани карактер „октобарске револуције“ у Србији дугује се и чињеници да су извесни делови апарата физичке и медијске репресије претходне власти претрајали у дискретним облицима, иако је манифестно дошло до смене владајућих елита.

Циркулација владајућих елита, у поменутој чистој и јасној форми, тичала се пре свега доласка нових људи на старе политичке положаје. Они су нахрупили из редова антимилошевићевске опозиције, „покрета“ или паропартија, разбокорених невладиних организација, тзв. цивилног сектора, и бројних паралелних и алтернативних организација, припремљених за деловање после тачке преокрета и обарања режима. Уз њих су на сцену ступиле „едуковане“ и „утрениране“ групе и појединци, стипендисти различитих фондација, ђаци разних колеџа и (не)угледних универзитета, полазници специјалних курсева. Све их је „очински“ обједињавала чврста и искусна спољашња „рука из сенке“. Били су то одабрани припадници будуће политичке елите, људи спремљени за ванредно стање и кризне штабове. Коста Чавошки их је, по узору на негдашње османлије, назвао *досманлијима*.³⁴

34 О томе: Чавошки Коста, *Сага о досманлијама*, глава „Реч унапред“, стр. 7,

У том смислу, одиста се догодио пад једних и успон других, кружно померење елите власти у драматизованим плуралним, тј. вишепартијским условима. Социјалисте, који су се обрели на низвластици (успели израз Светозара Стојановића), заменили су разноимени продемократски реформатори, „ослободилачки“ неолиберали, тржишни фундаменталисти,³⁵ љутити антикомунисти, посткомунисти и постсоцијалисти, укратко: *политички постисти* и *постпостисти!* Места на фронту борбених антизападњака заузели су освежени и, такође, борбени западњаци. Наводне ауторитаристе су сузбили продемократе. Једна номенклатура елите моћи се, за извесно време, опростила од свог моћничког положаја, да би је заменила друга групација са истоветним олигархијским амбицијама.

Кружење елита у рђавој историји Србије се наставило са новим неизвесностима. Највећа од њих тицала се нараслих неодумица око тога да ли се ишта уистину променило, или се само спретно преобликовало и маскирало, уз задржавање суштински истих регресивних друштвених тенденција? Можда потпунији одговор на ту недоумциу може да пружи треће становиште, или теза да се у Србији током и после октобарског преокрета 2000. артимишно и уједно догодила и репродукција и циркулација елита.

г) Српски политички карусел

У нешто дужем раздобљу, у последње три деценије у Србији се, према мерилу испољене снаге и утицаја скупних и појединачних политичких актера, могу разазнати три јасно дефинисана репродуктивна и циркулациона периода, уз више фаза и етапа:

- 1) Први је, свакако, непосредно посттитоистички (1980-1987), без општеуважане и доминантне политичке фигуре, изузев породице Стамболић и Ивице Стамболића;

Орфеус, Нови Сад, 2002.

35 Видети: Голубовић Загорка, *Поуке и дилеме минулог века. Филозофско-антрополошка размишљања о главним идејама нашег времена*, глава „Либерална теорија грађанства и неолиберална доткринна ‘тржишног фундаментализма’“, стр. 83-111, „Филип Вишњић“, Београд, 2006.

- 2) други се односи на раздобље 1987-2000. које је у целини обележила владавина Слободана Милошевић, активизам Војислава Шешеља и опозиција Вука Драшковића;
- 3) трећи период обухвата постмилошевићевско време, или раздобље ДОС-а и пост-ДОС-а (2000-2010), са три истакнута политичара: Зораном Ђинђићем, Војиславом Коштуницом и Борисом Тадићем.

Све поменуте личности створиле су бројне симпатизере и гласаче у бирачком телу, и, посебно, лојалне партијске следбенике који су, распоређени на утицајне и извршне положаје, чинили политичку елиту поменутих раздобља, фаза и етапа. Уз *стамболићевце*, *милошевићевце*, *шешељевце*, *ђинђићевце* и остале *пост/досовце*, по константном идеолошком утицају и политичком значају могу се поменути још само сива еминенција интелектуалног и политичког живота у Србији - Добрица Ћосић и морални узор патријарх Павле.

Сва три периода су разграничена преливним догађајима, покретима противпокретима и преокретима, у виду предигри и међуигри, тачније речено премисама *међувласти* и *међувладе* „ранијих“ и „каснијих“ актера. Ма колико испољавали уверење о сопственој незамењљивости и дуговечности у политици, ти актери су, опет, после краћег предаха, у новим играма и међуиграма и сами застаревали и постајали део политичке прошлости. Отимање о власт, смена управљача, постављања функционера, прераспоређивање чланова номенклатуре, иницијације и промоције нових лидера, све то је имало карактер *елитизације* и *деелитизације* нове и старе елите моћи.

У невеселом српском политичком каруселу једни су смењивали друге, да би и сами били смењени, најчешће „издани“ и напуштани од најближих сарадника. У протоплуралном периоду промене политичког персонала на врху имале су грубе, каткада и бруталне форме, тако да је тешко рећи да је на делу било уобичајно еволутивно елитизовање. Увек је неко био на врху, у том погледу није било вакуума, али се углавном радило о различитим људима, предводницима или заступницима разних интересних група. Политичка моћ је

континуирано постојала у диконтинуираним видовима елите власти.³⁶

Обнова вишепартизма у Србији није текла глатко и равномерно.³⁷ Очито да је сваком од назначених периода скорије прошлости Србије и Југославије припадала саобразна политичка елита (контраелита и квазиелита?). Поновимо да је у том погледу некадашања Југославија, ипак, била посебан случају у свету европског комунизма. У њој се, наиме, нису истовремено догодиле геополитичке и геоекономске промене какве су задесиле друге источноевропске земље. Или, обрнуто: у Србији и Југославији се догодило оно што се није догодило другима. Није реч само о деструкцији државе, тј. транзиту, него и о природи и врстама кључних актера (гео) политичке динамике. Југославија и Србија су биле земље померене у времену, изненада затурене у хронополитичком дефициту; асинхроне у односу на магистрална континентална дешавања. Одатле се хронополитички поремећај, посуновраћење и разарање државе у отвореном сецесионом рату, може протумачити као одиста јединствен европски догађај.

д) Закасниели дисиденти

Титоистичке елите, елите посттитоизма, сецесионе и интегралистичке елите транзита, као и елите транзиције, све заједно у историјском континууму контингентне историје, творе слику помањкања веродостојног вођства, манљиве и рђаве политике у Југославији, Србији као Југославији и, на послетку, само Србији.

Можемо се, најзад, запитати зашто доказани дисиденти Титове епохе нису преузели политичку одговорност и власт у времену раног посттитоизма?³⁸ Одговор је једноставан: пр-

36 Консултовати књигу са обиљем сликовитих примера из политичког живота и скорије историје Србије, који спадају у егзотични домен политичке антропологије: Ђукић Славољуб, *Политичко гробље*, Службени гласник, Београд, 2010.

37 О томе: Вукомановић Дијана, *Обнова партијског плурализма у Србији крајем 20. века*, глава „Партијски плурализам у Србији“, стр. 103-163, Институт за политичке студије, Београд, 2010.

38 Постоје аутори који тврде да у Југославији и Србији, заправо, ни у једном часу, нису деловали дисиденти, бар не у типичном источноевропском, тј. средњеевропском смислу. Видети: Малешевић Сениша, „Од органских законодаваца до органицистичких тумача: интелектуалци у Југославији и постјугословенским државама“, *Реч*, јун 2003, бр. 70, стр. 33.

ва фаза посттитоистичког периода није била противтитоистичка већ протитоистичка, стога у умовима републичких естаблишмента „опозиционари“ још увек нису престали да буду антититоистички дисиденти, иако су се сусрели са предзнацима друштвене и политичке рехабилитације.

Одиста, антититоистички дисиденти су мало где Југославији одмах преузели власт. То се, додуше, само делимично догодило у Словенији у којој су комунисти, пре него што су предали власт опозицији, омогућили сецесију, и у Хрватској са Фрањом Туђманом и ХДЗ-ом, који су успоставили ефективну власт само на једном делу републичке територије.³⁹ Слично се десило и у троделно растрзаној БиХ, са Алијом Изетбеговићем и СДА-ом, која је после дефектних избора, на којима нису учествовали Срби, преузела власт само на реално запоседнутим деловима дотадашњег републичког простора.

Као и увек, Србија је била посебан случај. У Србији је, наиме, 1987. године извршен партијски пуч, у коме је организованији и енергичнији део номенклатуре збијене око Слободана Милошевића поразио други део успаваних и неодлучних политичара расутих око Ивице Стамболића.⁴⁰ Радикални импулс енергије промене, инициран кризом на Косову и Метохији, апсорбовао је спремнији и одлучнији део партијског апарата, тако да су се дотадашњи антититоистички дисиденти нашли у неочекиваном положају опредељења „за Слобу или против њега?“⁴¹ Опредељивање није текло само

39 Без увиђања и разумевања свих неопходних чињеница, о томе пишу: Павковић Александар, Радан Петар, *Стварање нових држава. Теорија и пракса отцепљења*, глава „Вишеструка отцепљења и распада државе: СССР и Југославија“, поглавље „Од дисидентског преузимања власти до отцепљења: Словенија и Хрватска“, стр. 222-224, Службени гласник, Београд, 2008.

40 О том, по много чему пресудном догађају у новјој српској историји, видети: *Осма седница ЦК СКС – двадесет година после*, зборник радова са истоименог научног скупа одржаног у Београду, 24. септембра 2007, теоријски часопис „Смисао“ - Удружење „Слобода“, Београд, 2009; затим, *Осма седница ЦК СК Србије – нулта тачка „народног покрета“*, приредили Славиша Лекић, Зоран Павић, Службени гласник, Београд, 2007; такође, *Слободан Милошевић: пут ка власти. Осма седница ЦК СКС*, зборник радова са научног скупа одржаног у Београду 21. и 22. септембра 2007, уредници Момчило Павловић, Дејан Јовић, Владимир Петровић, Институт за савремену историју – Центар за проучавање европског суседства Универзитета Стирлинг, Београд - Стирлинг, 2008.

41 Видети: Чавошки Коста, *Слоба против Слободе*, Досије, Београд, 1991.

на протоплуралној матирици слободног бирања идеја и идеологија, те интелектуланих група, покрета и партија, него и око давања подршке и привржености личности у успону и партији која је у том часу, уз велика очекивања, презуела власт у још увек унутарјугословенској Србији.⁴²

Диверсификацији и рокадама политичке елите, у магновењу партијског преокрета, и у дужем протоплуралном периоду који је уследио у Србији, допринели су некадашњи критичари самоуправних застрањивања и грешака у националној политици. Проблемски гледано, у генерисању дисидентског става доминирала су три мотива:

- 1) критика концепта политичког вођства, апсолутне, тј. диктаторске власти Јосипа Броза Тита и теоријског монопола Едварда Кардеља;
- 2) политичко отуђење и стварање раслојеног друштва класних разлика, уз издвајање нове класе партократа;
- 3) инфериорни уставни положај троделне Србије и уступци другим републикама, као и зависна и рђава политика српског руководства према Косову и Метохији.

Теоријска платформа критике набројаних појава налазила се у праксис филозофији, „социјализма са људским лицем“, али и у „новој левици“, неотроцкизму, Ђиласовској осуди „нове класе“,⁴³ либертерству српске социјалдемократије (од Светозара Марковића до Димитрија Туцовића), неусахлој традицији либерализма, анархосиндикализму, итд. Уз ретке изузетке, дисиденти су углавном били левичари, па је и коренита „критика свега постојећег“ у систему била „унутрашња“ и нефундаментална. Систем није одбациван ради комплетне промене, већ је критикован ради усавршавања и побољшавања. Мете критике су били етатизам, бирократизам и технократија, уз друге облике отуђења власти.

Да би се разумело тадашње стање и његове данашење реминисценције, потребно је имати у виду да су актери који

42 О томе: Прибићевић Огњен, *Власт и опозиција у Србији*, глава „Узроци српског ‘изузетка’ - разлози политичке доминације Социјалистичке партије Србије“, стр. 13-34, Радио Б 92, Београд, 1997.

43 Видети светски познато дело Милована Ђиласа, *Нова класа*, посебно поглавље „Нова класа“, стр. 41-71, Народна књига, Београд, 1990.

у осуђивали поредак у целини и тежили његовом свргавању, како је у самом поретку упозоравано, били из „недотучених остатака грађанске класе“, антикомунистичких црквених кругова и редова тзв. непријатељске емиграције, тј. „поражених контрареволуционарних снага“ из времена Другог светског рата. Они су у малочему имали додирне тачке са левичарским дисидентима. Штавише, и њих су третирали као нешто уљуднији део „црвене банде“.

Милошевић је био изданак партијског естаблишмента који је, под утицајем супруге, био неповерљив и дистанциран према истакнутим српским интелектуалцима из групе „Праксис“. Окупљена у неколико посвећених кружока „Света породица“ критички оријентисаних филозофа и социолога прећи ће у Милошевићевом раздобљу дуг и трновит пут, од безрезервне подршке до радикалне осуде његове политике. Неравномерно, додуше, неки ће од почетног одушевљења и заноса доспети до дубоког разочарања због изневеравања очекивања, док ће други, отпочетка неодушевљени и сумњичави, само појачати своје оспоравање и одбијање Милошевићевих замисли преуређења Србије и Југославије. Иако престарели, понеки од њих су утишаних гласова још увек на политичкој и јавној сцени.

Тек са Милошевићевим падом са власти у Србији 2000., са дванаест и више година закашњења, „Света породица“ и њени политички, интелектуални и биолошки наследници преузеће управљање земље у своје руке. То ће, најзад, учинити *политички интелектуалци*, васпитани у три духовна центра отпора титоизму: САНУ, Филозофском и Правном факултету у Београду.⁴⁴

Нова елита на самом врху моћи представљаће различите политичке профиле и визије Србије у постјугословенском времену, после Тита и Милошевића. То време је, међутим, само на изглед било „њихово време“, јер су у међувремену поражени пројугословенски српски интегрализам и просрпски интегрizam маргинализовани и неутралисани „визијама“ и „визионарима“ Србије у 21. веку. Нови светоназор претпо-

44 О томе: Кнежевић Милош, „Филозофија као политичка судбина. Српска филозофија или филозофија у Србији“, *Филозофија и друштво*, стр. 253-278, бр. XXV, Универзитет у Београду, Институт за друштвену теорију, Београд, 2004.

стављао је „искрену“ и „потпуну“ сарадљивост Србије са Западом и њену пуну евроатлантску преоријентацију.

Мало је запажено да се самоокривљујуће тумачење српског положаја међу „реформаторима“ и евроатлантистима заснива на једном луцидном схватању моћи које је покушао да домисли, а онда и објасани амерички економиста Џон Кенет Галбрајт. Он је, наиме, установио постојање три типа друштвене моћи: кондигне, компензационе и кондиционе. Први тип је, свакако, најзанимљивији јер се у многome односи на савремену ситуацију у Србији. Галбрајт је, наиме, у потрази за решењем, дословно измислио ново одређење. По њему, кондигна моћ постиже: „потчињавање или послушност способношћу да појединцу или скупини намеће алтернативу за оно што они стварно желе и то алтернативу која је довољно неугодна и болна да се они одрекну онога што су жељели. Појам ‘кондиган’ има призивак кажњавања и дојам што га ствара тај призивак потпуно је исправан.”⁴⁵

Али, и поред тога што је пристала да преузме сваљену кривицу и претрпи примерну казну, ни нова елита моћи није растерећена бремена противречности које јој угрожава положај и опстанак. Највећа од свих је територијално ампутирано и окупирано Косово и Метохија, које је у евроамеричком добитном аранжману прогласило независност од губитне Србије, а које највише подржавају вајни српски пријатељи и савезници. Та груба противречност, изопачена у геополитички антагонизам, биће големи камен спотицања у тежњама садашње политичке елите да се учврсти на власти у Србији, и истраје у наредним годинама, а како понеки очекују, и деценијама!?

5. Казнена, надокнађујућа и условна елита моћи

Постоктобарска транзициона елита је спочетка доминацију у Србији градила на оптимистичком типу *компензационе моћи*. Требало је што брже надокнадити мањкавости и отклонити слабости Милошевићевог раздобља. „Ново време“ није се осликавало само као различито, него и као битно

45 Детаљније: Галбрајт Џон Кенет, *Анатомија моћи*, глава „Анатомија моћи – кратки преглед“, стр. 10-12, Стварност, Загреб, 1983.

боље од „старог времена“. То се, пре свега, могло јер је маса незадовољних грађана која је преко главе претурила деценију сукоба и сиромашења, одиста била жељна бољег живота. Нова елита је требало само да изађе у сусрет хтењима масе и одради „посао“ напретка.

Компензацијом, или надокнадом, рачуна се на подвргавање и лојалност маса путем економског угађања и опскрбљивања. На идеолошком плану елита таквог типа моћи утиче на вољу маса и располаже њеном судбином посредством сталних и снажних обећања и наговештаја бољег живота. Потискивање и одустанак од изворних политичких становишта међу грађанима, нарочито уколико су она утицајна или близу већинских, надокнађује се економским средствима, подизањем стандарда и увећањем куповне моћи. Уколико се гратификација маса врши у развојном и просперитетном социоекономском амбијенту легитимност компензационе елите се учвршћује, а њена управљачка моћ јача. У Србији то, међутим, није случај.

Уколико се, пак, бољи живот обећава у условима продужене кризе, застоја и опадања, компензациона елита је у оскудици средстава приморана на све јачу демагогију и политичке манипулације. Финансијских извора за обећану награду и узвратну лојалност нема довољно, или у потпуности изостају. Одлагање обећане награде у околностима опадања се прикрива, чиме компензациона елита улази у фазу слабљења легитимитета. Економска речесија и социјална регресија на претходне кризне нивое приморава компензациону елиту на све веће позајмице капитала и задуживања ради исплата све сиромашнијих и све незадовољнијих грађана.

На изложеном месту у времену кризе се, међутим, рађа политекономски парадокс: компензациона елита не престаје да уверава грађане да без њених економских реформи и финансијских потхрањивања не би могли да преживе у отежаним условима, док се, с друге стране, у маси транзиционих губитника и сиромаша, делимично обликује малодушно уверење да је то одиста тако. Ствара се однос зависности масе према управљачкој елити, од које на полупразну кашикицу добија средства за преживљавање. Не увиђа се, наиме, да управо компензациона елита тог типа производи кризу, иако она ствара мњење да криза није и њено дело, покушавајући

дисперзијом кризне одговорности, али не и политичке власти, да је разреши. Но, за излазак из кризе управљачкој елити је потребно стално додавање финансијских средстава. Тако се у деградираним оквирима *просијачке економије* појачавају амбивалентна становишта: о неопходности, али и излишности такве врсте компензационе и непродуктивне елите моћи.

Политичка елита, међутим, функционише и на две друге матрице моћи. Користећи повлашћени трансмисиони и клијентски положај према геополитичким и геоекономским центрима, тек делимично кадра да удовољи потребама грађана, она посеже за *argumentum ad baculum* далеко грубље кондигне моћи. Реч је о „аргументима батине“, упозорењима и застрашивањима грађана, оним опасностима које прете од надмоћних чинилаца који држе у стегнутој „хашкој шаци“ Србију. У политичкој елити Србије се формирао слој хашких, бриселских и НАТО медијатора и презентера испостављених услова и ултиматума, чији је основи дискурзивни тоналитет убеђивање и утувљивање, упозоравање и застрашивање грађана.

Образац кондигне моћи је једноставан: грађани се застрашују могућим казнама уколико се „искрено и у потпуности“ не одрекну својих изворних убеђења. Политичка моћ се, дакле, у редовима институционалних и невладиних кондигних елита заснива на претњама казном због неодрекнутих ставова и непромењеног понашања транзиционих субјеката. Изградња и одржавање домаће *казнене елите* заснива се на политичким премисама бихејворијалне психологије и највидљивије је у спољнополитичкој стратегији „штапа и шаргарепе“, али и у отуђеном унутарполитичком синдрому „идентификовања са агресором“.

Најзад, у савременој политичкој елити Србије испољавају се и јаки знакови уверености њених припадника у реформе и транзицију на неолибералној матрици. Оваква самоувереност тзв. *кондициониране елите* је делимични резултат претходног *разуверавања*, тј. *преверавања* - преображаја идеолошких и политичких ставова, али и иницијалне убеђености у супериорност новог светоназора. Уколико је у првом случају реч о *преумљењу* старе у нову елиту, у другом је реч о политичкој технологији и *социјалном инжењерингу* њеног стварања. Строги услов за прве је одрицање од рани-

јих убеђења, док је за друге неопходан прекид памћења онога што им је, ионако, претходило и о чему не поседују изворна лична искуства. Кетмани и конвертити транзиције у променењим и деисторизованим условима заборављају на („своју“) прошлост, док је постмодерни јаничари у ушушканим транзиционим бисагама ни не памте, јер је нису учили па стога ни научили.

У Србији је, нарочито међу млађим политички мобилисаним људима и онима средње доби, распрострањен предочени тип кондициониране елите која је, на изглед, спонтано, добровољно и саморазумљиво усвојила надмоћну идеологију и идеологију „Промене“. Групација *променаши* је обучена и образована у завршници Милошевићеве владавине као *контраелита* или *паралелна елита*, али је на сцену масовно ступила тек после преокрета 2000. Она настоји да припадне свету глобализације и глобалног управљања и тако се и понаша. Понеки од њих већ су кооптирани и на раду у наднационалним, трансдржавним и макрорегионалним управљачким и експертским структурама, док већи део функционише у ужим националним оквирима.

Коруптивно, тј. кварежно својство њиховог статуса није лако видљиво јер је уденуто у структуру тзв. *меке моћи*. Будући да у биографској потки нема видљиве разуверености и разочарања, већ само ледене и самозагледане рационалности, изгледа као да је политички елитизам ове врсте природан и прихватљив. Исто тако, застрашујућа и казнена, те надокнађујућа и наградна компонента кондициониране елите скривене су у уверености у оно што се ради. Кондиционирана моћ се, међутим, гради на темељима уверења чије се порекло, образовање и циљеви, једноставно не пропитују јер се, углавном, подразумевају. Зато изгледа као да деловању тог типа кондициониране елите моћи у Србији нема повињавања и потчињавања спољашњем фактору (Хагу, Бриселу, Вашингтону, Берлину, Анкари, Сарајеву, Загребу...), јер се политички посао обавља добровољно, из убеђења, а не из присилно наметнутог погледа на свет.

б. Метapolитика кварежи: елите застоја и опадања

Судећи према политичким прокламацијама и официјелној реформској идеологији транзиција је требало да означи прелазак са горег на бољи друштвени поредак. Транзиција је, дакле, требало да омогући економски раст и друштвени развој, укратко - побољшање живота у складу са паролом. „Живети као сав нормалан свет!“ Тако се бар, међу гладнима и жеднима „нормалности“ (нормализовања и нормализма!), говорило и разглашавало пре и после октобарских промена 2000. године. Изречено је Велико обећање бољитка које, како ствари стоје, није испуњено.⁴⁶ Штавише, суморно стање у девастираној српској привреди, расточеној држави и пољупљаној култури, сведочи о крупном транзиционом по(д)бачају на граници историјског неуспеха.

Са друге стране, уколико се у анализу кризног стања укључе вредносни елементи, мерила потребног развоја и продуктивности, те доприноси и тековине, опште добро, национални и државни интереси, веродостојна елита на нивоу историјских потреба Србије, тешко се разазнаје, заправо, болно недостаје. У „испостираном“ боље речено испошћеном добу „постхеројизма“ и „постхуманизма“ видљив је, наиме, захтев за устоличењем „правих вредности“, узорним првачењем, „орјентирингом“ (налажењем и сналажењем) и вођством од угледа и поверења, па је отуда, поред свега реченог, врло чујан *ванај за елитама*. На распрострањену чежњу за успостављањем веродостојне елите у Србији, међутим, нема задовољавајућих одговора.

Интелектуалне недоречености и теоријске мањкавости у тумачењу изузетних друштвених слојева и група, те истакнутих појединаца очигледно одударују од изражене потребе тумачења сложене структуре друштва, и све отежанијег управљања савременим – архаичним и модерним - друштвеним токовима. То стога, што део управљачке класе себе, сасвим непримерено и недоказано, доживљава као већ

46 Видети: *Програм демократске опозиције Србије – за демократску Србију*, у коме већ на првој страни стоји „Грађани, наша победа на савезним изборима 2000. само је први корак ка главном циљу – демократизацији и економском препороду Србије.“ Издавач: Г 17 плус, иницијатор промена, Београд, јул 2000.

остварену елиту која, својим умишљеним самохвалишућим врлинама, обилато утажава друштвене потребе. У исто време, њихови опоненти из *контраелита* и *субелита* лишени су могућности да своје визије елитизовања Србије остваре, на било који начин. По мишљењу аутора овог текста то се дешава због тога што српско друштво није само у дубокој структурној кризи, него и стога што се на завршетку једне историјске епохе, поновимо, обрело у *раздобљу застоја и опадања*.

У кулминативним приликама кризе, заправо, „геополитичке катастрофе“, политичког клијентизма и социјалне декаденције политичари на власти, иако формирани и исказани испод нивоа друштвених и историјских потреба, настоје у складу са присвојеним могућностима, да надокнаде своју објективну безначајност. Они то чине промотивном медијском репресијом и неуморним уздицањем властитог значаја, преко свих граница разума и морала. У таквим околностима се тежиште стварног и претрајавајућег елитизма из сфере рђаве и безвредне политике помера ка далеко бољим и утешнијим сферама науке, религије, књижевности и уметности.

Иако је стварно *деелитизована политика* ипак не одустаје од борбе за признање изузете позиције. Од свакодневне одговорности изузети политичари теже да буду историјом осведочени као изузетни државници. Али, *волунтаристичка изузетост*, заправо системска повлашћеност није исто што и призната и уважавана *друштвена изузетност*. За мисију превладавања кризе потребна је делотворна визија и јаки ослонци у нацији и држави, а не позив и скривање иза оклоњеног имунитета пред недаћама историје. Историјске послове у Србији без визије, међутим, више не воде агилне вође него брзоплете пословође. На жалост, тако је свуда у политички технологизованој Европи Уније, у којој је политика претворена у „посао“, а како ствари стоје, и шире.

Отуда у замореним раздобљима друштвеног застоја и опадања, те масовног „бекства од политике“, које илустрира раширена изборна апстиненција, чемерна истина о деелитизацији и квазиелитама под пријемчивом кринком елита, најпре одзвања у какофоничној политици, док се проређе ни припадници веродостојне елите много лакше проналазе у областима изван ефемерне идеологије и политике. Одатле је, зарад тачнијих увида ко уистину припада а ко не припада

елитним слојевима, најпре потребно отклонити замајављућу идеолошку и политичку копрену. То није лако.

7. Слабљење евроамеричког примата

Декаденција је уживање у страху и неизвесности; успорење друштвених токова, застој и опадање, али још увек није пропаст друштва, бар не док оно траје.⁴⁷ Комунистички и посткомунистички идеолози ни у једном часу нису помишљали на декаденцију, сасвим супротно, и социјалистичка и либерална идеологија оптимистички су претпостављале непрестани раст и развој. Комунизам је рачунао на блиставо остварење, успостављање бескласног и неелитног друштва, а не на некакав посткомунизам после сопственог краха, и епохалну инверзију - повратак у капитализам. Револуционарна апокалиптика је била намењена свету капитализма.

Идеолози капитализма су, такође, радо предвиђали крај комунистичке ере, комунистичке реалполитике а тиме и утопије рајског друштва апсолутно изједначених и уједначених. Они су рачунали на инволуцију, тј. рестаурацију капитализма у земљама које су га напустиле. У међусобном оспоравању и политичкој борби, дочекали су одиста епохалну али изненађујућу промену. Суочили су се, наиме, са реалном могућношћу губитка глобалног примата у раздобљу у коме су донедавни супарници отпочели системске промене.

Упркос бројних *теорија кризе*, које су баштињене у оба теоријска склопа, опадање и назадовање се није признавало као трајно стање у историјској завршници, али се ривалска страна спорадично обележавала као декадентна. Сумња у ненадмашне врлине сопственог система је била одвише скуп и опасан идеолошки производ. Декаденција је, дабоме означавала замор и безперспективност, у сваком случају малодушност и слабост противника и непријатеља, предзнаке његовог можда блиског краја. Крај је, наравно, представљан као пораз једних и победа других, уз могућност фиксирања властите супериорности и планетарног првенства.

Пропашћу комунизма деведесетих година прошлог века, а онда и структурном кризом доминантног модела запад-

47 Видети, часопис *Дело*, темат „Декаденција“, приредио Дражен Катунарић, Београд, март – април, 1988.

ног капитализма крајем прве деценије наредног, схватања су се донекле ублажила и приближила. Фукујамину упрошћену и вулгарну идеју о *крају историје* на матрици неумитне дивергенције два света до пропасти једног од њих, заменила су разложнија становишта о *конвергенцији система*. Изнуђеним мерама државне интервенције услед краха Вол стрита, неолиберални капитализма је, у дугом вијугању од Адама Смита и Милтона Фридмана до Џона Мајнарда Кејнса, у Обаминој председничкој изведби почео да наликује рестаурисаном државном капитализму у Русији и мешовитом систему у Кини. Ипак, није реч о обнављању колективизма и етатизма на непримереном месту парадигматичне земље економског и политичког либерализма. Реч је о нечему знатно крупнијем и далекосежнијем: контингентној историји која у непредвидљивом кретању не признаје коначни тријумф чистих социјалних и политекономских модела.

Одатле се, усред компоновања нове слике света, указују *силе у успону* и, наспрам њих, *силе у опадању*. Ако у обнови мултиполаризма западна хемисфера губи глобални примат, онда и њена до недавно несумњива глобална надмоћ у вишеконтиненталној дисперзији сплашњава. Евроамерика је на геополитичкој епохалној разделници која се догађа ретко, свакако изван видокруга једне генерације, у временским циклусима које броје више деценија или векова. Знаци слабљења западног света очитују се у обе његове просторне и симболичке половине: у Сједињеним Америчким Државама и у западном делу Европе на коме се конфигурисала Европска унија. Евроамерика, као реални и симболички репрезент Запада је, дакле, у историјској и, рекло би се, цивилизацијској кризи која одише опадањем њене историјске улоге у свету.⁴⁸

Оно што важи за глобалну Евроамерику јамачно важи и за Стари континент и Балканско полуострво у његовом географском и геополитичком саставу.⁴⁹ Утиче ли предочени процес опадања глобалне моћи Запада на положај и стре-

48 На дубоке историјске и цивилизацијске корене кризе западног света указује филозоф Ђани Ватимо, у књизи *Нихилизам и еманципација. Етика, политика и право*, глава „Филозофија и пропадање Запада“, стр. 39-59, Адреса, Нови Сад, 2008.

49 О томе: Касторијадис Корнелијус, *Успон безначајности*, глава „Оронулост Запада“, стр. 39-45, Уметничко друштво Градац, Чачак – Београд, 1999.

мљења житеља Балкана, посебно на локалне *балканске елите*, нарочито оне на неоправдано издељеном српском простору и у повређеној Србији? На том плану изгледа као да делује једна противречност. Слабљење западне моћи у глобалним оквирима истовремено је праћено њеним јачањем на балканском терену. Реч је неподударности историјских токова, извесном контратренду, настојању на „сређивању прилика“ у „сопственом дворишту“. „Тврђава Европа“ (Уније), наимае, утврђује спољашње границе своје континенталне територије у бојазни од евроазијских сила у успону.

Одатле се балканске регионалне политичке елите појављују у двострукој улози: с једне стране оне настоје да што више учврсте своје националне државе, док су, с друге стране, у подређеној улози ревносних преносилаца и извршилаца воље оних који дизајнирају Стари континент и Полуострво. Услед самозначајног надимања и пренаглашења објективно скромне улоге статиста у масовкама глобалне представе, те локалне елите нису кадре да спознају опште услове и обележја декаденције политичке структуре у коју желе да се укључе. Из раздешеног и обезнањеног положаја оне ни не желе да признају низлазни историјски тренд који ће им, по свему судећи, донети још многа (не)пријатна изненађења. Шавише, ретка критичка и скептичка становишта те врсте, *трансмилтерске елите* глобалног управљања склоне су да квалификују као облике „злобне свести“ према занавек супериорним актерима. Тако очито декадентна обележја епохе остају по страни овдашњих истраживања и тумачења.

*Уместо закључка:
суморно сазнање декаденције*

Тешко оболели, несвесним самозаваравањем, обично не признају безнадежно стање свог организма. У извесним случајевима свест о болести доприноси излечењу, у извесним не, већ делује обрнуто, изазива депресију и нихилизам, погоршава болест и доводи до фаталног исхода. Која ће терапија да буде примењена у великој мери зависи од предиспозиција оболелог. Предочена медицинска метафора, уз све условности довођења у везу биологије и социологије, тј. политикологије, ипак би могла да се примени на ритмич-

ни живот нација и држава. Уосталом, у обилатој историјској грађи могу се уочити аналогije живота царстава и живих бића. И за једне и за друге важе закони времена: рађања, раста, зрелости, старости и смрти.⁵⁰ Остареле и *оболеле државе* пре умиру! Чвршћи национални и државни организми метуза-лемски претрајавају.

Друштво које је изазвало судбину и прешло *hibris*; које је с оне стране насилних и вештачких граница изгубило своје сународнике и оставило их у енклавама; коме је агресијом отет и окупиран део државне територије; чији су природни ресурси упропашћени а начин производње не само умањен него и доведен у питање - јесте друштво у опадању. У историјским циклусима познати су примери друштава која су на концу свих пораза, губитака и лишавања исцрпела своју снагу, одиграла преузету улогу и, напokon, ишчезла са цивилизацијске сцене. У постмодерним временима такве катастрофе су, додуше, мање вероватне, мада уочене и доказане историјске фазе малаксалости и даље указују на кобну елиптику настајања и нестајања друштава, држава и нација.

Србија је очигледно исцрпљено, заморено и оштећено друштво, умањене трансформационе енергије и заустављеног развоја. Слабост Србије није резултат *ad hoc* геополитичких и геоекономских прилика у последњој декади или две, него нагомиланих недаћа у последњих стотинак година. Суморна ретроспектива једног века свакако не може да пружи убедљив алиби за савремене грешке и грешнике. Око тога не би требало очајавати, али би то вазда требало имати на уму. Све и да хоће, савремена Србија није кадра да одскочи од властите судбине у чијем терету су више деценија акумулиране тешкоће које се не могу савладати преко ноћи. Ипак, постоје бројне могућности превазилажења омамљености и летаргије. За то је потребно схватити заморну и успављујућу природу тренутка.

Продуктивна елита у непродуктивном друштву је очекивано малобројна и неутицајна. Главну реч, заправо, воде непродуктивни и контрапродуктивни слојеви, тачније речено „креативни деструктури“, паразити из спекулативног фи-

50 Видети: Фројнд Жилијен, *Авантуре Запада*, поглавље „Декаденција зачета у самом срцу живота“, стр. 11, Калеком, Београд, 1998.

нансијског сектора и „индустрије свести“. У условима застоја и опадања, као контратренд очекиваној паници и бунтовништву, шири се социјална апатија. Равнодушност и пасивност нижих друштвених слојева преливена је слатком кашом опуштања и забаве. У околностима свеопште пауперизације, блокираног развоја и безперспективности, натура се банални и нешкодљиви поглед на свет, као масовни ријалити шоу у големом забавном парку за вечито неодрасле и залуђене масе.⁵¹

Каква је, онда, елита која одушевљено учествује у *медиаократији* и *театроократији*? Можда режирана и инсценирана, редитељска и глумачка!? Изгледа као да је агонални карактер обележио финале српске транзиције. У земљи у којој сви статистички показатељи указују на болно назадовање ка деведесетим, само политичка и економска елита напредују, пре свега, у својим приходима и у „сарадњи са Хагом“, на „путу ка Европи“. Да ли је то довољно или не, неће просудити само Хаг и Брисел, него овдашње прилике у наредним годинама.

Литература

- Аврамовић Зоран, *Родомрси, (О једном делу српских политичара и интелектуалаца од 1990. до 2009.)*, Култура полиса - Графомаркетинг, Нови Сад, 2009.
- Анђелковић Драгомир, *Српски национални мазохизам. Од југословенства до евроатлантизма*, Алтера, Београд, 2008.
- Антонић Слободан, *Елита, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд, 2006.
- Антонић Слободан, *Срби и Евросрби*, Чигоја штампа, Београд, 2007.
- Антонић Слободан, *Културни рат у Србији*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- Батаковић Душан и група аутора, *Нова историја српског народа*, Наш Дом, Београд - Лозана, 2000.

51 На овом месту потребно је присетити се значајне и видовите књиге социолога Ђуре Шушњића, Рибари људских душа. *Идеја манипулације и манипулација идејама*, посебно поглавља „Маса – република покорних дивова“, стр. 69-79, и „Индустрија забаве – варање чула као уживање“, стр. , 165-171, Младост, Београд, 1976.

- Беланчић Милорад, *Генеалогичка паланка. Основни појмови*, Народна књига – Откровење, Београд, 2009.
- Бенда Жилијен, *Издаја интелектуалаца*, Социјална мисао, Београд, 1996.
- Бодрожић Ђуро, *Национална држава*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.
- Ботомор Томас, *Елите и друштво*, Седма сила, Београд, 1967.
- Брдар Милан, *Српска транзициона Илијада. Апорије демократског преображаја Србије у геополитичком контексту*, Стилос, Нови Сад, 2007.
- Видојевић Зоран, *Друштвени сукоби од класних до ратних*, Радничка штампа, Београд, 1993.
- Видојевић Зоран, *Транзиција, рестаурација и неотоолитаризам*, ИДН, Београд, 1997.
- Воларевић Срђан, *Извештај из земље Лотофага*, Друштво Српска крајина – Жагор, Београд, 2009.
- Вуковић Сава (Епископ Шумадијски), *Српски јерарси од деветог до двадестог века*, Евро – Београд, Унирекс – Подгорица, Каленић – Крагујевац, 1996.
- Вукомановић Дијана, *Обнова партијског плурализма у Србији крајем 20. века*, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- Голубовић Загорка, *Поуке и дилеме минулог века*, „Филип Вишњић“, Београд, 2006.
- Димитријевић Владимир, *Евроунијаћење*, Лио, Горњи Милановац, 2008.
- Ђилас Алекса, *Српско питање*, зборник, Политика, Београд, 1991.
- Ђилас Милован, *Нова класа*, Народна књига, Београд, 1990.
- Ђилас Милован, *Пад нове класе. Повест о саморазарању комунизма*, Новинско издавачка установа Службени лист СРЈ, Београд, 1994.
- Ђинђић Зоран, *Југославија као недовршена држава*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1988.
- Ђукић Славољуб, *Политичко гробље*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Ђурић Живојин, Суботић Драган, *Српска десница у 20. веку. Преглед конзервативних политичких идеја и*

- покрета, књига друга, Институт за политичке студије, Београд, 2006.
- Живот и дело српских научника, I-VI, уредник Милоје Сарић, САНУ, 1996-2000.
- Жубранић Душан, *Марксизам и теорије елита*, Школска књига, Загреб, 1975.
- Јовановић Бојан, *Карактерологија Срба*, Научна књига, Београд, 1992.
- Кнежевић Милош, *Творци и тумачи*, ДКСГ, Београд, 1994.
- Кнежевић Милош, *Подељена моћ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2007.
- Кнежевић Милош, *Евроскептицизам. Где је Европа? III евроскептичких фрагмената*, Заслон, Београд, 2008.
- Калабић Радован, *Грофовска времена*, Независна издања, Београд, 2009.
- Калајић Драгош, *Европска идеологија*, ИКП „Никола Пашић“, Београд, 2004.
- Ковачевић Душан, *20 српских подела (Срби на Србе)*, НИИ, 2008.
- Константиновић Радомир, *Филозофија паланке*, Нолит, Београд, 1980.
- Коштуница Војислав, Чавошки Коста *Страначки плурализам или монизам. Обнова и затирање послератне опозиције*, Привредно-правни приручник, Београд, 1990.
- Лазић Младен, *Разарање друштва*, „Филип Вишњић“, Београд, 1994.
- Лаш Кристофер, *Побуна елита и издаја демократије*, Светови, Нови Сад, 1996.
- Ломпар Мило, *Моралистички фрагменти*, Нолит, Београд, 2009.
- Марковић Михајло, *Друштвена мисао на граници миленијума*, Службени лист СРЈ, Београд, 1999.
- Милосављевић Љубинко, *Путовање и смерови*, Универзитет у Нишу, Ниш, 2009.
- Милосављевић Петар, *Идеја југословенства и српска мисао*, Бесједа – Бања Лука, Ars libri – Београд, 2007.

- Митровић Љубиша, *Транзиција у периферни капитализам*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Mihels Robert, *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies od Modern Democrazy*, Collier Books, New York, 1962.
- Немањић Милош, *Један век српске стваралачке интелигенције (1820-1920)*, Идеа – Инститит за криминолошка и социолошка истраживања - Институт за политичке студије, Београд, 2001.
- Печујлић Мирослав, *Изазови транзиције. Нови свет и постсоцијалистичка друштва*, Правни факултет, Београд, 1997.
- Подунавац Милан, *Принцип грађанства и поредак политике*, ФПН, Београд, 1998.
- Пражић Александар, *Национално самоубиство*, Пешић и синови, Београд, 2009.
- Радојичић Мирјана, *Историја у кривом огледалу*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Савић Миле, *Политика филозофског дискурса*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004.
- Самарцић Слободан, *Градња и разградња државе. Србија у суочењу са Европом од октобра 2000*, „Филип Вишњић“, Београд, 2008.
- Симић Перо, *Искушења српске елите. Документи о раду Српског културног клуба*, Службени гласник – „Филип Вишњић“, Београд, 2006.
- Стојановић Дубравка, *Србија и демократија – 1903-1914*, Београд, 2003.
- Суботић Драган, *Српска десница у 20. Веку*, Књига прва, Институт за политичке студије, Београд, 2004.
- Суботић Милан, *Срицање слободе. Студије о почецима либералне полтичке мисли у Србији 19. века*, Градина, ИФДТ, Ниш, 1992.
- Тадић Љубомир, *Наука о политици*, Рад, Београд, 1988.
- Трговчевић Љубинка, *Научници Србије и стварање југословенске државед 1914-1920*, Народна књига – Српска књижевна задруга, Београд, 1986.
- Чавошки Коста, *Тито – технологија власти*, Досије, Београд, 1990.

Чавошки Коста, *Слоба против Слободе*, Досије, Београд, 1991.

Чавошки Коста, *Сага о досманлијама*, Орфеус, Нови Сад, 2002.

Milos Knezevic

DE-ELITIZATION AND DECADENCE

Elites, Quasi-elites and Counter-elites of Unfinished Societal Transition

Summary

Extraordinary historical dynamics have led to a whole set of changes in the structure of this society on an unprecedented scale in a period lasting a few decades. The economic, political, ideological and cultural changes that have occurred in a very short period of time have manifested themselves through a series of upheavels that have transformed the very fabric of society. The features of the previous socio-economic formation have almost completely disappeared; Serbian society undergoing transition has still not found a prosperous balance. It is, in fact, in the position of a prolonged crisis that is expressing itself in all relevant fields of social life. One of the important dimensions of continued crisis is the non-existence of a socially responsible and historically confirmed leadership. Current society in Serbia, in fact, is manifesting a state characteristic of a society that has experienced socio-economic and political catastrophe. This simultaneously means that the discourse on realistic and potential elites in Serbia is conditioned by the meretricious fact of national and state decline. Genuine elites, i.e. elitization in different social segments is occurring unevenly in a decadent environment and clientistic atmosphere, in confusion with comparable pseudo and quasi-elitist recombination. Thus it is necessary to differentiate the forced ideological and political construction of power "elites" from the possibility of their authentic creation.

Key Words: elites, quasi-elites, sub-elites, elitization, de-elitization, transition, decadence, clientism

УДК 316.344.42+316.32]:323.1

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
05.10.2010.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
15.12.2010.

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

Оригинални научни рад

стр. 223-248

Миле Ненадић*

МОНДИЈАЛИСТИЧКЕ ЕЛИТЕ И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ У ДОБА ТРАНЗИЦИЈЕ (ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ)

*Градити нацију после рата је исто
као градити породицу после силовања.*

Речи су Le Ly Hayslip, Вијетнамке чију је
аутобиографију Oliver W. Stone користио
у филму *Heaven and Earth*)

Резиме

*Историја индустријског друштва је у целости било у
знаку масовне политике, а не елита. У постиндустријском
друштву ствари се поново окрећу у правцу моћи елита.
Аутор се залаже за нову парадигму социологије елите, која
полази од претпоставке да заједничка позиција елита а не
индивидуална припадност представља полазиште нове па-
радигме за социологију елита. Елита је друштвена инсти-
туција позната у свим друштвима, а као друштвена кате-
горија настала је у модерно доба. Елита је историјски, соци-
јални, политички и културни конструкт. Процеси глобализа-
ције су довели до пулверизације средњег слоја, а мондијалне
елите су дале сјај том процесу. Мондијалистичке елите су
у опцији, а националне губе на значају. Српска национална
елита напушта националне митове и трага за новим нацио-
налним идентитетом.*

* Педагошки факултет, Сомбор

Кључне речи: елите, класа, нација, национални идентитет, рефлексивност

1.

Дискурс о елитама заправо је дискурс о политичкој доминацији елита. Појавом масовне политике, након 70-их 19. века, политичка моћ елита је слабила а маса расла. Моћ гомиле је постала „сила коју ништа није могло угрозити и којој је углед могао само расти“, истицао је Густав ле Бон. Његове претпоставке, које је изнео у *Психологији гомила* (1859), да се „мора рачунати с новом силом, која је последњи суверен модерног доба: силом гомиле“ и да да ће „доба у које сада улазимо бити заиста *ера гомила*“, у потпуности су се оствариле (Ле Бон, 1989:26). Настанак модерног друштва означава прелазак са политичке доминације „аристократије по рођењу“ на политичку доминацију маса. У његовом садашњим преласком у постиндустријско стање политичка моћ маса скоро неприметно нестаје, а рађа се политичка моћ „аристократије по таленту“.

Револуционарни прелазак из стања елитистичке функционалности на позиције класне стратификације неке мислиоце је довео у дилему. Ортего и Гасет у књизи *Побуна маса* (1932), кризу западне културе приписује политичкој доминацији маса и нестанку елита (Ортего и Гасет, 1988). Аналитичари постиндустријског доба најављују, попут Кристофера Лаша у *Побуни елита* (1995), улазак у еру „побуна елита против стега времена и простора“ (Лаш, 1996:48). Теорија рефлексивне модернизације наговештава враћање *појединца* у друштво: „Индивидуализација значи *прво* растварање те *друго* замену облика живота индустријског друштва друкчијим облицима у којима појединци морају сами стварати, инсценирати, кројити своје биографије“ (Бек, 2001:154). Индивидуализација је елдорадо елита.

Социјални психолози су израчунали да је од времена појаве наше врсте па до Ренесансе човеков хоризонт увек представљала припадност неком *ми*, некој групи или породици. Јакоб Буркхарт, у књизи *Култура ренесансе у Италији* (1861), међу првим ауторима констатује да је *индивидуа* ренесансно откриће; а Серж Московиси, савремени аутор, своју

књигу *Доба гомиле* почиње реченицом: „Ако од мене затражите да именујем најважнији изум модерних времена, одговорићу без оклевања: појединац“ (Московиси, 1997). Човеков хоризонт индивидуализације глобализирајући процеси померају у правцу све веће елитизације појединца. Данас свако сања о биографији за које се може рећи да је „она права“, *the top*.

Након што се појавио, мислило се да ће *појединац*, обдарен мишљу и осећањима, правима и слободама као својим грађанским хабитусом, попут „супермена“ решити све промене света. Догодило се управо супротно: појединац, иако најважнији изум модерног доба, постао је његово највеће разочарење. Разлог томе треба тражити у парадоксу подчињености појединца групи или колективу (Ле Бон, Тард, Тротер), а кога је Серж Московиси описао реченицом: „Велика тајна сваког понашања је социјално понашање“ (Московиси, 1997:28). Понашање појединца као појединца је логично и предвидљиво, али чим уђе у групу оно постаје нелогично и непредвидљиво. Увек је zgodно сетити се старе пословице Римљана: *Senatores omnes boni viri, senatus moranum mala bestia* (Сенатори су све сами добри људи, а римски сенат је опасна звер). Шта год људске колективе држало заједно, то није рационална калкулација њених појединих чланова. Подчињени маси, групи или колективу људи су спремни да почине и најгоре лудост, а тако се не постаје елита.

Масовне убице и злочинци не спадају у елиту, ни по стеченом ни по приписаном статусу, а ни по „Парето дијаграму“. По њему би требало да малобројне убице (20%) увек имају велики удео у свеукупном животу људи (80%). Паретоа је пре свега бринула расподела материјалног богатства и друштвене моћи. Он је (1897) открио закон по које је богатство „увек распоређено на исти начин“, односно „нагиње ка врху“: малобројна мањина на врху (20%) увек је имала велики удео у свеукупном богатству (80%). Принцип да 20% узрока изазива 80% последица економисти су различито назвали: „Паретов принцип“, „Паретов закон“, „принцип 80/20“, „закон неколико кључних и много тривијалних фактора“ и слично. Паретов модел за „природну расподелу виталне мањине и употребљиве већине“ менаџери су преточили у функционални „Парето дијаграм“ (*Pareto chart*). Свет

је недавно захватила општа пометња након обзнањивања да је „закон неколико кључних и много тривијалних“ отворио врата невиђеној похлепи финансијске елите. Угледни економисти, попут Џозефа Штиглица који је већу пажњу посветио мејнстриму економије него *Wall Street*-у финансијске елите, указује на чињеницу да на похлепу (лат. *avaritia*) треба гледати као на социјални и културни концепт статуса и моћи елите, а не као на индивидуално патолошки случају. Прошле генерације се сећају реченице Бернарда Шоа: „Похлепа за новцем је извор свега зла“, а садашње понављају реченицу берзанског мешетара Гордона Гека (Мајкл Даглас) из филма *Wall Street* Оливера Стонеа: „Похлепа је, у недостатку боље речи, добра“ (*Greed, for lack of a better word, is good!*). Финансијским светом владају „деца Гордона Гека“, како је то неко рекао.

Поред похлепе, корупција је друго лице глобализацијске елите. Мондијалној елити је успело да између похлепе и корупције успостави равнотежу, тачније контрапунктски однос: повезује их тако да чине јединствену хармонијску целину. Виши степен грабежљивости елита богатих друштава узрокује виши степен корупције у друштвима сиромашних, и обрнуто. Похлепа и корупција су два пола моћи савремених елита. Ова равнотежа моћи показују да смо се још једном преварили у погледу достигнућа демократског света.

Вратимо се на дискурс о нацији и владавини елита. Кључна замерка на рачун нације односи се на њену немоћ да се суочи са „провалом ужаса“ у својој прошлости. Ствар није у немоћи народа да се суоче са својом прошлошћу, него у томе може ли се „провала ужаса“, попут холокауста, наследити као традиција? Истина, пред „провалом ужаса“ све занеми, као што се догодило са нацистичком Немачком која се „нашла на апсолутној нултој тачки културног памћења“ (Асман, 2002:98). Традиција нема значење једнозначног „наслеђивања“. Традиција се стиче, а да би се стекла, потребан је велики труд којим се нова дела смештају у традицијски контекст (Елиот, 1963). Традиција је рефлексивна по себи, осим ако није измишљена. Савремени Немци, а уосталом и други народи, немају проблеме са тим како да сместе стара и новија дела истинских вредности у властиту традицију него како да онемогуће да последице „провале ужаса“, а то зна-

чи зло и холокауст, избегну да буду смештени у депое измишљене или инсцениране традиције, и то на начин на који су у сличним ситуацијама поступале нације у успону (Асман, 2002; Хобсбом и Рејнцер, 2002).

Највећи парадокс социјалног понашања су односи моћи који се манифестују кроз „симболичко насиље, којем је својствено да се врши симболичким путевима комуникације и знања, или тачније, незнања, захвалности, или на крају, љубави... Симболичко насиље се успоставља посредством одобравања које потчињени не може а да не да владајућем (дакле, владању), јер, да га мисли и да себе мисли, или, боље, да мисли свој однос са њим, располаже само инструментима сазнања који су му заједнички са њим и који, будући да су само утеловљени облик односа владавине, чине да овај однос изгледа као природан; или, другим речима, јер су схеме, којима он себе опажа и процењује своју вредност, или опажа и процењује вредност оних који владају (висок/низак, мушко/женско, бел/црн, итд.), производ утеловљеног класирања које су на тај начин натурализоване, које производе његово друштвено биће“ (Бурдије, 2001:6,51).

Парадокс симболичког насиља укључује и „наопако признање“ (*misrecognition*) које наносе огромну штету човечанству, а на кога је указао Чарлс Тејлор у теорији политике признања. „Наopakим признањем“ се прихвата омаловажавајућа слика о себи, интериоризирана слика властите инфериорности. Признање наметнутог и деструктивног идентитета је облик тлачења јер присиљавање на прихватање омаловажавајуће слике о себи жртву затвара у лажан, искривљен и редукован начин бивствовања (Тејлор, 2003:33).

Владавина елите је облик симболичног насиља кога знају и признају и они који владају и они којима се влада. Као што друштвена моћ масе није у *маси* него у чињеници да се „ниво једног људског колектива приближава нивоу његових најнижих чланова“, тако и друштвена моће елите није у *изврности* њених појединаца него у владавини која се врши симболичким путевима комуникације и знања. Познато је да је најмањи именитељ маса најнижи чинилац: у њој се оно што је заједничко мери аршином оних који га најмање имају, тако да у маси први увек *мора* бити последњи (Московиси, 1997:29). Насупрот томе, друштвена моћ елита не почива на

наивној разлици између изврности и неспособности, а нити на фаворизовању њеног положаја у друштвеној хијерархији. Класична теорија афирмише критеријум изврности као генетску особину и неке стечене особине. Нова парадигма социологије елите о свим тим особинама говори са становишта позиције коју појединци имају у економској структури и структури моћи датог друштва или одређене институције и организације. Када се *позиције* елитности промене, као у случају урушавања социјалистичког друштва, долазе до изражаја нови критеријуми и нове комбинације различитих критеријума. Позиција елите је друштвена чињеница, а то значи да је релативно независна од генетских квалитета појединаца.

Покушаћу, у неколико корака, показати да заједничка позиција елита, а не индивидуална припадност, представља полазиште нове парадигме за социологију елита.

1) Оно што називамо позицијом елите, Вилфредо Парето зове „налепница“ или „етикета“. Он наводи пример адвоката: етикета адвоката означава човека који треба да познаје право и који га често познаје, али и човека који га каткад уопште не познаје. Носити етикету политичких функција могу и они појединци који су се прогурални међу политичаре извесног ранга а немају квалитете у складу са етикетом која им је додељена. „Етикета“ Парету служи како би лакше могао укључити и оне факторе који не спадају у изворне факторе елите, а може их стећи свако рационално људско биће. Паретово укључивање „етикета“ елита постиже се тражена објективности и ослобађа аксиомски прихваћене концепције о изврности и способности као препознатљивим знаковима елита. Разрађивање овог становишта би нас довело до начела да елите можемо боље разумети уколико замислимо да припадници елите о својој позицији у друштву гледају кроз свој замишљени „вео незнања“.

2) Ово неодољиво подсећа на Џона Ролса (John Rawls) и његову теорију дистрибутивне правде коју је изложио у делу *Теорија правде* (1998). Да бисмо открили у чему је тајна начела правичности морамо замислити ситуацију у којој се сви рационални људи налазе иза „вела незнања“ (*veil ignorance*). Заклоњени „копреном незнања“ људи би знали да су рационална људска бића и да цене сопствено добро, али не би зна-

ли своје место у друштву, свој класни положај и друштвени статус, нити да ли су даровити или недаровити, неспособни или физички и ментално спремни, бели или црни, па чак ни да ли су мушко или женско, и тако даље. А када се коначно нађу у тако замишљеном „првобитном положају“ (*original position*) требају себи поставити питање: која би начела назвали правичнима или поштенима? Уколико заједничку позицију елите тумачимо као њен „првобитни положај“ можемо, заклоњени иза њеног „вела незнања“, и неоптерећени изврсношћу и свим другим критеријима са „етикета“, дати објективан одговор на питање: зашто особе које се сврставају у категорију истакнутих и изврских појединаца припадају елити?

3) Тећи корак који треба учинити како би објективно утврдили који појединци улазе у елиту односи се на дефинисање онога што називамо „позиција елите“. Она је само наизглед једноставна конкретна друштвена група. И овај термин звучи познато, а њега уводи Карл Манхајм у раду *Есеј о генерацијама* (1927). Манхајмов социолошки метод одликује структурални приступ: „Гледати на ствар са „структурне“ тачке гледишта значи објаснити је не као изоловану, самодовољну јединицу, већ као део шире структуре; само објашњење заснива се не толико на својствима дате ствари, већ на месту које оно заузима унутар структуре... (Тако да) Манхајм уводи термин *Lagerung* (локација) да означи заједничке одлике које исказују одређени појединци, не свесним избором, већ само зато што су постављени „тамо“, а не „овде“ дуж „континуума“ (Кечкемет, 2009:23 и 39). Символичка моћ елите произилази из замишљене елитистичке позиције (*Elitenlage*) појединца у друштву. Користећи се категоријом „класне позиције“ (*Klassenlage*) из Манхајмовог „концепта генерације“ (Манхајм, 2009:333-383), замишљену позицију елите можемо дефинисати као заједничку „локацију“ (*Lagerung*) коју одређени појединци имају у економској структури и структури моћи као свој „усуд“, е да би деловало уверљивије, како би то рекао Бурдије, „претварање културне самовоље у природну“ (Бурдије, 2001:6) Елите имају осећај да су све што се догоди предвиделе, тако да своје деловање схватају као неку врсту „самоиспуњавајућег пророчанства“ (*self-fulfilling prophecy*). Својства замишљене позиције елите предста-

вљају оно што можемо звати њихов „вео незнања“. Иза такве копрене може се наћи прилично велики број особина, добрих и лоших, а пре свега интелектуалаца, надарених и способних особа, зналаца своје професије, односно свих оних који су по свом хабитусу менаџери или лидери.

4) Језик мондијалне елите је постао енглески. Доминација енглеског језика означава етаблирање једне привилеговане језичне, а тиме и мисаоне културе насупрот другим национално-језичним традицијама. Комуникацијски језици, *Lingua franca*, некада су били *коине*, језик хеленске елите, *латински*, језик црквене елите, *арапски*, језик муслиманске елите унутар уме, а после су дошли француски, језик политичке елите и енглески, језик мондијалне елите. Доминација једног комуникацијског језика увек је била повезана са доминацијом друштвених група које су тај језик пригрлиле као инструмент власти и као динстинктивно обележје. Ако се настави ширење језичког империјализма, ускоро се може догодити да се „матерњи језик“ веже само за породицу, и тако се врати мајци. Мондијалистичке елите, тиме што „матерњи језик“ свде тек на један од дијалеката, не пуне само памћење речима уместо мислима, него делују као „секира на корену финијег језичког осећаја унутар матерњег језика“ (Ф. Ниче). *Business English* испуњава давнашњу жељу финансијске елите да се коначно ослободе стигме нације и национализама. Брзим етаблирањем енглеског као јединог језика комуникације матерњи језик престаје бити интелектуални моменат културе, односно губи компетенцију за пресудна подручја модерног живота (Liessmann, 2008:115).

На питање „Ко сте ви?“ сваки припадник елите је понудио одговор зависно од етничке групе или нације којој припада. Одговор либералне мондијалистичке елите би се односио на институцију којој припада или организацију у којој је запослен. Они су индиферентни према нацији и национализму: свака нација је иста, тек једна од многих, нација као нација. То су људи, како би то рекао Ниче, који познају и уживају у великом броју ствари, али су неспособни да их на конкретан начин интегришу у себе, „стручњаци без духа и уживаоци без срца“, којима стоји на располагању огромно материјално богатство само што га они не могу повезати ни са чим људским као својим средиштем. Што се тиче образовања, они

су „живи приручници и апстракције“, „историјске творевине образовања“, „образовање од главе до пете“, напосто „не могу избећи *lifelong learning*“ (Liessmann, 2008:113-119).

Закључак: Враћање елита на светску сцену као глобалног играча знак је великих друштвених промена. Глобализирајући постмодерни свет делује као *пулверизатор елита*: у њему се елите распрушују независно од националности, социјалног статуса, културе, пола и рода, расе и слично. Дискурс о елитама заправо је, на изокренут начин, дискурс појединаца и група о њиховом првобитном идентитету. Технолошки конструисан хабитус претвара појединца у „људе-масу“, тако да нас рефлексивност елита враћа болном питању просветитељства. У *mass media* дијалектици просветитељства масовни медији, попут неке врсте друштвене телепатије, исте мисли и слике на исти начин предочава и шири милионима појединаца, тако да националне елите губе на значају, а мондијалистичке улазе у опцију.

Закључак: Модерност је прешла дуг пут од побуне етнички и класно обојених и идеолошки усмераваних маса до мондијалистичке елите, која је према вани наднационална и космополитска, а према унутра трансфундира све разлике: полне, родне, расне, конфесионалне, етничке, националне, језичке, културне, и све друге баријере. Уместо класног „интернационализма“, свет улази у мондијалистички елитизам без граница, чији је једини циљ да мит о глобализацији претвори у стварност.

2.

Бављење елитом у модерно доба уопште није било у моди (Коенен-Итер, 2005:7). Уколико се држимо Адорнове сугестије, да оно што се пројектује на свест путем научне поделе рада само одражава оно што се заиста одиграло у свету, онда велико интересовање за елиту одражава промену унутар класних и организационих сукоба. Друштвени сукоби, присутни у свим системима и свим организацијама, могу се анализирати и као класни и као организациони. Свуда где има оних који управљају и оних којима се управља евидентни су класни *сукоби*, а свуда где постоје они који дају наредбе и они који их примају постоји групно *супростављање*.

Постиндустријско друштво је све мање класно диференцирано, а све више групно диверсификовано. Анализа групне диверсификације проводи се терминима супростављања: утакмице или такмичења (*competition, contest*) и умешности или способности (*skills, capable*), који су ближи појму елите. Анализа класне диференцираности проводи се терминима сукоба и борбе, који су ближи појму класе.

Иако се постиндустријско друштво не структурише на основу класне структуре и класних сукоба, оно се није одрекло вертикалне диференцијације као средства искоришћавања једних друштвених група од стране других. На пример: елита искоришћава масе. Прелазак из старе ситуације у нову враћа нас на почетак, а који се односи на проблем *ревандикације* (Touraine, 1998). Из постигнућа радничке класе Србије, а тако је и са радничком класом других социјалистичких држава, које су поднеле главни део националног напора, пре свега привредног, а самим тим и укупног друштвеног развоја, и то у тешким условима социјалистичке експлоатације, након глобалног урушавања социјалистичких система голему корист су извукле остале категорије, одређене групе политичке и привредне елите, а захваљујући идеолошкој и политичкој подршци.

Ако је класна борба изгубила на значају, и то не само на идеолошком плану, да ли то значи да је теоријски дискурс о крају класа једино могући дискурс. Дискурс „о крају“, инспириран Хегеловом идејом, траје скоро два века, само што сада, експлиците и имплиците, позива на „порекло“. *Исказ о крају* је исказ који понавља, на изокренут начин, претходни *исказ о пореклу* (Балибар, 2003:45-46). Исказ о крају нема сазнајну функцију: „Почетак је када сам се ја родио, а краја нема“, гласи дечји одговор на то питање (Рупник-Рачић и Нешић, 1993). О крају, смрти и злу, може се само ћутати. Искази о злу су сазнајни само као искази о природи посла, а то значи средствима, техници или начинима на који се зло чини. Искази о крају су смислени само ако поприме рефлексивно или критичко значење. Крај друштвених институција, попут „краја класа“, „краја нација“, „краја државе“, не значи крај у смислу „одумирања“ или „нестанка“, него на нашу потребу да заузмемо *рефлексивно*, критичко становиште у односу на њихово порекло, само што се ни оно не односи на „извор“

или „почело“, него поновно преистипитивање њиховог смисла и значења. Приповести о изворима и почелима су стари митови који трају.

Тако је и са исказом о „крају нације“: „Реч је о инверзији (оптимистичкој или песимистичкој) дискурса појединаца и група о њиховом првобитном идентитету и (претпостављеном) пореклу њихових идентитета“ (Балибар, 2003:46). Исказ да се нација ближи крају води ка сазнању да је пропадање нације уско повезано са глобалним повлачењем средње класе и њеном пулверизацијом, тако да добије сјај елите. „Средње класе су разумљиво (у прошлости биле) најпатриотскији, да не кажемо шовинистички и милитаристички елемент друштва... (Вредности нације се) јасније виде сада када је средња класа свуда у повлачењу. Ма какви били његови недостаци, национализам средње класе створио је заједничку основу, заједничке стандарде, заједнички начин мишљења без кога се друштво своди на фракције које се међусобно такмиче, своди се на рат свију против свих“ (Лаш, 1996:49-50). Највећу корист од цивилизацијских доприноса идеје нације извукла је мондијалистичка елита.¹ Њу чине *менаџери*, социјални архитектати који креирају и реализују претпостављене мисије, и политички и други *лидери*, појединци који имају харизматску улогу визионара другачијег света. О њима се не говори као о професионалцима, експертима и стручњацима, већ као о „ексклузивном људском капиталу“. Неки у њима налазе „кључ нашег опстанка“, јер су „витална мањина“ за коју је судбински везана „неупотребљива већина“. Насупрот њима стоје инфериорне масе, које се оптужују да *оптерећују* економски и политички живот превисоким платама, издашним социјалним давањима, нереално високим пензијама, наводно расипничким здравственим издацима. „Идеја маса (као у класичној књизи Ортега и Гасеа *Побуна маса*) повезана је у либералној мисли са великим бројевима који су изгубили рационалност уграђену у појединца, у број један“ (Ападурај, 2008:71). За разлику од предмодерне, када је политику водила елита у форми аристократије, модерну политику воде масе: „Озбиљна политика почиње тамо где су масе, не хиљаде, већ

1 У француском се уместо израза „глобализација“ користи реч *mondialisation*, а како је израз *élite* изворно француска реч, гаматички гледано, исправније је рећи *мондијалистичка* него глобална елита.

милиони“ (Лењин). У постмодерно доба политику поново воде елите, донекле контролисане од масе. Мондијалне елите на масу гледају са висине, на „велики број“ који ствара проблеме: „док елита путује до својих имагинарних дестинација, неког места на врху света, сиромашни су заглављени у спирали криминала и хаоса“ (Рој Арундати), или, како гласи стих из „Баладе о Пишоњи и Жуги“ *Забрањеног пушења*: „И док су Пишоњу уносили у хитну / он угледа Мјесец изнад себе и рече / ‘Боже, како неки могу горе’ / А ја и Жуга ни на море”.

Констатација Емила Диркема, да је хијерархија искључиво „друштвена ствар“ зато што „једино у друштву постоје виши, нижи и једнаки“, уклапа се у постиндустријску ситуацију неравномерне расподеле друштвене моћи, угледа и богатства. Овако схваћену друштвену хијерархију треба разликовати од хијерархије у примарним друштвеним групама и научним заједницама. Односи у породици, комшијским групама, дечјим и младалачким *peer groups*, односно научним заједницама не граде се на истим елементима на којима се гради систем стратификацијске неједнакости, што не искључује да се њени чланови рангирају на „више“, „ниже“ и „једнаке“. Хијерархију као универзалну друштвену категорију можемо једноставно поделити на хијерархију успостављену између и хијерархију успостављену изнад чланова заједнице. Стратификацијска хијерархија (рангирање) се успоставља изнад, а нестратификацијско рангирање између чланова заједнице или организације. Пример нестратификацијског рангирања су научне заједнице: „ауторитет научног мишљења суштински остаје узајаман; он се успоставља између научника, а не изнад њих. Научници испољавају свој ауторитет један над другима“ (Полањи, 1988:255). За научника који је ауторитет за друге научнике се каже да је „без премца“ (*without peer*), а ређе да је „елита“. За комшију или друга из разреда се може рећи да му „нема равна“, али не и да је „елита“. Да је изворно значење француске речи *élite* остало, а означавала је робу изузетне каквоће, израз елита би имао сасвим друго значење од онога који му ми приписујемо. Данас је то реч која спада у популистички жаргон: „елита“ су и водитељке *reality show*-а, као и „национална елита“, „пословна елита“, „научна“ и друге „елите“.

Глобализација је створила друштвене услове за неограничено наступање разних „елита“. Тамо где је некада доминирао средњи слој и класне структуре, утемељене на релативно постојаном приписаном статусу, сада постоји непрекинут континуитет друштвених група са постигнутим статусом (Touraine, 1998). Елите су мало-по-мало постале једина конституирана група која кохерентно заступа и брани интересе својих чланова, а у највећој мери и интересе других друштвених група. Рајт Милс их је назвао „елите власти“ (Милс, 1964). У најопштијем смислу „елитама“ је заједничко да моћ у њима почива на њиховом ауторитету и могућношћу уплива у друге носиоце ауторитета.

Елите су друштвена институција, позната у свим историјским друштвима, али су и социолошка, друштвена категорија настала у модерном друштву. Елита је релативно сложена и флуидна друштвена категорија, која нема чисте и чврсте границе, не одговара опису кохезивне, координисане и структуриране организације, тако да се промишљање о њој уклапа у оквир такозваног *fuzzy* логичког промишљања. Нереално је претпостављати да постоји универзалан појам елите. Када говоримо о идеји или појму елите, онда користимо реч „елита“, а сваком другом приликом користимо израз „елите“. Елите једне епохе или једног друштва се разликују од елита друге епохе и других друштава. Говорити о једној структури не значи сугерисати да је она вечита или непокретна. Мондијалистичка елита је једна од најмлађих „структура“ међу елитама. Елите се и даље исто зову, али им се природа изнутра променила. Бројне су институције које су споља гледано исте а изнутра промењене. Поред елите, то су држава, нација, породица, брак, црква, школе, да набројимо само најважније. Као базичне, оне су постојале и у предмодерним друштвима, само што у модерном друштву имају други смисао и другачије значење. Оне ће опстати и у постмодерном друштву, али ће се и у њему променити њихов смисао и значење. Ентони Гиденс такве институције зове „окоштале институције“. Он их дефинише као „институције које су постале неадекватне ономе што треба да представљају“, и које стога „морају изнова осмислити свој идентитет“ (Гиденс, 2005:44, 83).

Исто се догађа и са идејом нације и националности. Идеја нације се мора изнова осмислити, а то значи да према њој морамо изградити критичко становиште. Залагањем за рефлексивни појам нације и националности заправо заузимамо дистанцу спрема традиционалне идеје националне заједнице. Морамо нагласити да се идеја нације не исцрпљује и окончава у идеји националне заједнице. Национални идентитет говори много више од такве идеје. Неосетно, и скоро иза наших леђа, смењује се постојећи а настају нови национални идентитети. Идентитет, био он индивидуални или колективни, не ствара се у изолацији националне заједнице, не задобија се кроз национални монолог, него је историјски, социјални и културни конструкт задобијан кроз дијалог. Критичко становиште треба заузети и према *вредности* националне заједнице и према њеном *значењу* (Балибар, 2003:41). Исти принцип критичности треба имати у свим другим процесима глобализације. Глобализација је, заправо, једна врста опште *транзиције*, која се у доба линеарне или индустријске модерности одвијала у границама идеје националне државе, а у доба постмодерне кроз постнационалну форму политичког заједништва за коју је могуће да буде мање или више састављена од кохерентних заједница, кадрих да замене друге заједнице, да их обухвате или се с њима споје (Хабермас, 2002).

Крајем 80-тих прошлог века било је очито да се нешто сасвим ново дешава у свету. Научна заједница је прихватила да се то ново догађање зове глобализација. Прихваћен је израз, али не сасвим прецизно шта под њим подразумевамо, осим да се ради о „граничној зони“ која обилује тензијама, несигурношћу, конфузијом, чак и паником, али и узбуђењем и егзалтираношћу, и у којој је „важно ухватити и континуитете и дисконтинуитете постмодерности са модерношћу да би се нашао смисао наше садашње незавидне ситуације“ (Келнер, 2003:70). Глобализација се тиче трансформације наших базичних институција, а пре свега се односи на 1) комуникацијску револуцију широм света; 2) на „бестежинску економију“ (*weightless economy*) која је и сама у великој мери глобализована, а под којом се подразумева економија у којој економске вредности на глобалном нивоу све више зависе од трговања информацијама, а не материјалним добрима; 3) на

свет после 1989. године и, коначно, 4) на трансформацију догађања на нивоу свакодневнице (Хатон и Гиденс, 2003:11-12; Гиденс, 2003:147; Гиденс, 2005). Где год институције или појединци са промењеним стилем рада или живота измичу из света традиције, ослобађају се стега времена и простора, на делу је процес глобализације. Под утицајем глобализујућих процеса мења се индивидуални живот, наши индивидуални идентитети, наше социјално понашање. Глобализација се не ствара, него се добија; није ни дар ни усуд, него постигнуће.

Глобализација је последица модерности, тачније модерност је иманентно глобализујућа. Глобализација је интринсично бинарна, обухвата и једну и другу страну: и глобално и локално. Процес глобализације не почива на принципу „или... или“, него на двострукој логици „и и и“. Она погађа и постмодерну државу која одсад примењује „двоструке стандарде“: „Међу собом, постмодерне државе функционишту на основу закона и отворене сарадничке безбедности. Али када су у питању старомоднији облици државе ван постмодерних граница, Европљани морају да се врате грубљим методама старијег доба – сили, првом удару, превари, што год је потребно за оне који још увек живе у свету сваке државе за себе из деветнаестог века“ (Купер, 2007:68-69). Србија је била и гледалац и представа ефикасности политике двоструких стандарда; *истовремено*: и доказ да је процес глобализације незауостављив и да му се ризично супротстављати. Глобализација модерно друштво и „окоштале институције“ попут државе напада са две стране. Гледано споља, свет се уједињује посредством тржишта као никада раније, али гледано изнутра, он се фрагментира кроз оживљавање локалних култура, локалних национализама, етничких и религиозних ратова, и слично. „То неће бити свет који се „урушава према споља“, у децентрализоване организације, већ ће без сумње повезивати локално и глобално на комплексан начин“ (Гиденс, 1998:169). Свет неће експлодирати у дистинктивна, „спољашња друштва“ (*société englobante*) како Анри Мендра назива друштва која је створила феудална класа (Mendras, 1986), него ће то бити имплозивно диверсификовано глобално друштво.

Двострука логика процеса глобализације и политика двоструких стандарда су интринсично одредили судбину Србије, сврстану у „старомодне облике“ националне држа-

ве. Ево неколико момената судара процеса глобализације и државе-нације на примеру Србије: 1) локални национализми, који су преплавили Србију, јављају се као одговор на кретање глобализације и слабљење старих држава-нација; 2) Србија је држава која више не може да задржи етничке сукобе, нити на другој страни може да задржи силе које воде глобализацији; 3) идеолошки гледано, идеја нације у Србији је нападнута од стране заговарача етничког партикуларизма, а такође и од „мундијалиста“ или анационалиста који тврде да једина нада за мир лежи у интернационализацији свега, од мера за дужину и тежину до уметничке имагинације; 4) Србија је као држава постала не само премала да реши велике проблеме него и превелика да реши оне мале, како Данијел Бел суди о судару глобализације и локалне аутономије; 5) иако националне државе задржавају важност, суверенитет се помера, изглед националне државе се мења, тако да је и Србија присиљена да поново открива свој идентитет (Хатон и Гиденс, 2003: 153; Гиденс, 2005:39; Лаш, 1996:49). Падом у позицију политичке парије и глобалном изолацијом, Србија је доживела незапамћено понижење које се и данас продужава. Оно што Европа и Сједињене државе нису учиниле Немачкој након слома фашизма Србији чине након пада режима Милошевића. „Градити нацију после рата је исто као градити породицу после силовања“ (Le Ly Hayslip).

Идеја поновног откривања националног идентитета, иманентна рефлексивност модерности, фундаментална је последица модерности. Изгледи за „крај нације“ и истискивање национализма, у смислу њиховог „превазилажења“ или „одумирања“, су још увек слабашни, неизвесни. Људска бића се вишеструко повезују са колективом, тако да „није довољно указивати на силовиту транснационалност учинка нових економских, политичких и културних снага које данас делују, а ни на разне облике међузависности, чији су оне несумњиви творци“ (Смит, 2010:269:271). Глобализација не значи крај модерне националне државе, у смислу њеног „одумирања“. Глобализација не чини државе непотребним, а још мање немогућим. Државе су потребне пре свега: 1) да омогуће висок квалитет јавних добара као што су права својине, поштена државна служба, лична сигурност и основно образовање; 2) да одреди идентитет, осећај припадности као дела

људског осећаја сигурности; 3) међународна власт почива на способности појединачних држава да пружају гаранцију стабилности (Волф, 2003:315).

Шта ће заменити суверене нације-државе? „Одумирање у појединачним друштвима и глобалној заједници није увод у утопију већ у пропаст“, став је Франсиса Фукујаме. „Оно што је *de facto* испунило ту празнину јесу мултинационалне компаније, невладине организације, међународне организације, злочиначки синдикати, терористичке групације, и тако даље, које могу поседовати неки степен моћи и легитимности, али ретко обе ствари у исто време. У недостатку јасног одговора немамо другог избора него да се вратимо сувереној нацији-држави и да поново покушамо да схватимо како да је начинимо јаким и ефикасним“ (Фукујама, 2007:135). Квалитетном анализом организација и група које замењују место нације-државе би дошли до једноставног сазнања да највећи значај у читавом процесу добија мондијалистичка елита. Двострука логика друштвених сукоба је иманентно елитистичка: споља гледано, већа легитимност мања моћ, а унутра гледано, већа моћ мања легитимност. Модел међусобног повезивања административних и симболичких функција државе је другачији: нема моћи без легитимности, и обрнуто.

Такву квалитетну анализу понудио је Етјен Балибар. Ослањајући се на идеје Имануела Волерстина он каже: „‘Светска економија’, која се развила у форми свеобухватног тржишта, не може (насупротив либералном миту) да створи хомогену целину, без граница; потребно је да ‘светска економија’ буде издељена на више *политичких целина* које омогућавају концентрацију економске моћи и одбрану ‘рентијерских’ или ‘монополских’ позиција ванекономским средствима. Нема тржишта без монопола, а монопола нема без елемената политичке (или правне) принуде, што у пракси значи – без националних држава. Но, ако је то тако, треба поћи корак даље, јер је услов конвергенције економских и политичких сила *политичка контрола класне борбе унутар државе и помоћу државе*. Или, боље рећи: потребно је да *постоје класне борбе*, кадре да потисну или апсорбују остале типове друштвених сукоба (трибализми, илегалитизми, регионализми, итд.), али је у *исти мах* потребно и да те класне боре буду контролисане или регулисане силом, а пре свега

особеним политичким представништвом... Ако нема монопола на одбрану или освајање, не може бити ни државе, а како нема државе – нама ни нације“ (Балибар, 2003:149-150).

Постоје и друге размирице унутар у вези са глобализацијом. На пример, чиме може бити испуњена празнина настала након евидентног слома пренаглашених националних култура? Одговор би био: свеобухватном културном заједницом, којој, на пример, тежи Европска унија? Не ризикујемо ли тиме да слом националних митова доведе до слома културног памћења уопште, на чега упозорава Елиот у есеју *Шта је класик?* (1944). У размирици ове врсте лежи одговор на питање зашто толико дуго бескрајно расправљамо о модернизацији и о томе шта значи бити модеран, а мало о традицији и о томе шта значи бити традиционалан (Гиденс, 2005:64). Колико год био традицијски, континуитет националне културе увек тражи да буде нов и модеран. „Нација“ увек има потребу за *новим* национализмом, и стога приступа сталном „измишљању традиције“, или репрезентативном историјском памћењу као симболичком конструисању простора сећања (Hobsbom i Rejndžer, 2002). Пут у нови национализам поплочан је таквим „инсценирањем прошлости“, како измишљање традиције зове Алаида Асман, или „историјом која се пише за масе“, како би рекао Фридрих Ниче. „Историја се не складишти само у архивима научних институција, него се, уз велики труд, инсценира и у поменима, ходочашћима, мимоходима, свечаним говорима, статуама и националним споменицима. Томе треба додати и фестивале и *tableaux vivants*, музеје и историјске слике, народне песме и слике које се користе за дочаравање и театрализацију историје“ (Асман, 2002:54). „Све су традиције измишљене“, категоричан је Ентони Гиденс, и „ниједно традиционално друштво није у целини традиционално, а традиције и обичаји измишљају се из различитих разлога“ (Гиденс, 2005:66).

Глобализација има и своју мрачну страну – „негативну глобализацију“. „Нежељени ефекат ‘негативне глобализације’ – то јест, високоселективне глобализације трговине и капитала, надгледања и информација, принуде и оружја, криминала и тероризма, а све то сада показује презир према територијалним суверенитетима и непоштовање државних граница“ (Бауман, 2010:113). Судећи по Фукујаминој на-

кнадној памети, свет се нашао пред дилемом да ли да и даље потенцира „ослабљивање државности“ и да „отвореност“ друштво отвори толико да, како језгровито каже Милан Кундера, „не постоји место где човек може да побегне“, или да одлучније помогне на овладавању „политички контролисане класне борбе“, у смислу „ојачавања држава кроз различите облике грађења нација“, што је од виталног значаја за међународну безбедност (Фукујама, 2007). Где год су трупе послане са мисијом да ставе тачку на терористичке претње тероризам се проширио до нечувених димензија.

Формирање новог националног идентитета уско је повезано са позивитним друштвеним признањем, односно прихватањем и поштовањем, и то како од стране оних код којих постоји патриотски осећај тако исто и са стране нација из непосредне близине и шире заједнице. То је сложен, дуготрајан и несигуран посао, уосталом као и код формирања индивидуалног идентитета: ништа није поуздано. На интимном плану можемо говорити о *примарном* или индивидуалном идентитету, а на социјалном о *секундарном* или колективном идентитету. Национални идентитет као такав је секундарни идентитет, и претпоставља примарне идентитете. Он се ставља изнад њих, успоставља их или их легитимише за сопствене циљеве (Асман, 2002; Балибар, 2003:59). Национални идентитет је позадина (*background*) која чини смисленим индивидуални идентитет испољен у форми наших укуса, жеља, мишљења, аспирација. Пуки је мит да је национални идентитет статична, монолошка категорија, да је непроменљив. „Суштинска особеност људског живота јесте његов фундаментално *дијалошки* карактер“ (Тејлор, 2003:39). Национални идентитет се дефинише унутар интерактивног процеса, али не само између живих него и генерација које су нас давно напустиле. Он се увек дефинише у *дијалогу*, понекад у сукобу, са свим оним што особе које су *медијатори*, истакнути интелектуалци, угледници (*notable*), проминенти, било да су живи или да више нису са нама, желе да виде у нама као наш национални идентитет. Они нису „елита“, али јесу значајне „историјске личности“. Ми нисмо дужни да национални идентитет, каквим га, на пример, види Вук Караџић тумачимо као једино могућ. Увек се ради о националним *идентитетима*, а не о идентитету. Нови национални идентитет

се дефинише „унутрашњом дијалогичношћу“ нас, живих генерација, и значајних историјских личности (М. Бахтин). Унутрашњи дијалог са историјским личностима се наставља све док се рађају нове генерације, и дуго након њиховог одласка са овог света. Одбијање рефлексивног појма нације и националности има смисла само ако он није етноцентричан и ако се њиме нација не претвара у апсолут, а залагање за њу нема смисла ако се нација претвара у транс- или наднационално друштво. Пројекат Европске уније не почива на идеји наднационалне заједнице, а нити планира да у будућности победи идеја европоцентричности и наднационалности. Да би успела, Унија мора бити отворено и постати диверсификовано друштво.

Изналажење рефлексивног појма нације и националности је најважнији посао за Србију и њену будућност. Уз помоћ „унутрашње дијалогичности“, српска елита покушава одговорити на постављено питање поновног откривања националног идентитета. Друге европске нације су то већ учиниле или ће то морати такође учинити. „Није баш случајно што Шкоти желе више независности, то је у складу са глобализујућим утицајима. Британија ће морати да у светлу тих промена поново открије свој идентитет“ (Гиденс, 2003:153). Притом се мора водити рачуна о две ствари: 1) да је у „дефинишућем тренутку“ питање интереса погрешно питање и 2) да се дијалогом и „унутрашњом дијалогичношћу“ дефинише нови национални идентитет. Србија мора редефинисати свој национални идентитет, како би из таквог идентитета проистекао нови национални интерес. У процесу дефинисања новог идентитета много тога зависи од политичке елите, али не све, постоји и међународна заједница и глобалне институције. Једна ствар је ако елита, користећи позицију легитимности и легалности, у име демократичности предност да објективној рачуници интереса, а друга је ствар ако се престане са стварањем нових, односно ако се прекине са потхрањивањем старих националних митова и окрене дефинисању новог националног идентитета. Прагматична политика националне и културне елите великим делом, али не и највећим позиционирана је између ове две опције, с назнаком да ће се у „дефинишућем тренутку“ приклонити опцији интереса. Опција да Србија може живети свој национални

мит је изгубила политички легитимитет, а самим тим и део елите који би заступао такве вредности. Политичко искуство и теоријске анализе показују, каква год била равнотежа интереса, да она није нарочито битна. Од интереса је битнији идентитет. Српска политичка и културна елита се више пута у „дефинишућим тренуцима“ опредељивала за стварање новог националног идентитета. Срби су се, као и други народи у „дефинишућим тренуцима“, борили и када је то најмање одговарало њиховим интересима јер су били такав народ, и нису желели да буду другачији, али борба ниједног од њих није била резултат рачунице интереса (Купер, 2007:130-131). На стварање новог националног идентитета не треба гледати као на дистинктивни процес у односу на процесе глобализације.

Не можемо поуздано тврдити да ли ће се српска национална елита већински определити за опцију новог националног идентитета. Мондијалистички део српске политичке елите нама проблема толико са питањем њеног „непризнавања“ (енгл. *nonrecognition*), колико има проблема са властитим „наopakим признањем“ (енгл. *misrecognition*). Она је не само прихватила омаловажавајућу слику о себи и свом националном идентитету, него се поноси интериоризацијом властите инфериорности, превиђајући да је поданички елитизам контрадикција, а не принцип. Сатерана у ћошак, она некритички пристаје на идеју надмоћи елита постмодерних верзија империја (САД и ЕУ). „Постмодерна верзија империја мора бити *добровољна* да би била прихваћена; ако хоће да потраје, мора бити *сарадничка*“ (Купер, 2007:75-76). Тешко је рећи да је оваква политичка елита поданичка, али нећемо погрешити као кажемо да је у великој мери колаборационистичка, у смислу сарадње на заједничким пословима.

Проучавање репродукције елита не треба бркати са дефиницијом прилика у којима се мењају. Мондијалистичку елиту, која једва да је заступљена у српском друштву, морамо анализирати у оквиру места или *лоцираности* унутар динамичких процеса глобализације. Изгледа невероватно али је истинито да српска мондијалистичка елита долази из редова „социјалистичких кадрова“. Сходно томе, комунистичка елита друге генерације се у мноме окористила про-

менама које су наступиле деведесетих година (Коенен-Итер, 2005:192).

Залагање за рефлексивним појмом елите спада у домен нове парадигме социологије елите. Класична теорија елита заступа идеју о изврности појединаца као основном елементу елитности. Гаetano Моска је тврдио да се „лични квалитети“ мењају зато што се у сваком народу непрестано мењају интелектуални, морални, економски и војни услови. Расправи о новокомпонованој идеји да су елите састављене од изврних појединаца који за „личне квалитете“ треба да захвале генетском коду, то јест биолошкој чињеници живота, треба супроставити расправу о начину на који се обдареност и изврност схвата и добија на значају као чињеница културе. Нова парадигма полази од претпоставке да се елитност одређује позицијом или местом које одређени појединци имају у економској структури и структури друштвене моћи. Елитне моделе више одређују прилике него понашање и субјективни елементи попут „воље за власт“ и „поседовање менаџерских квалитета“. Мондијалистичке елите су друштвена категорија коју одређује место унутар процеса глобализације, а традиционална елита је друштвена категорија коју одређује место у процесу стварања националности. Не циркулишу елите, него се мењају позиције које особе које поседују „личне квалитете“ чине компетентним за лидерске улоге. Друштвена пракса елите није говор једног учесника него је говор вредности. Ако нисмо у целости схватили вредности глобализације, не можемо довољно разумети ни феномен циркулације и репродукције елита у периоду транзиције. Националне елите представљају уважене личности националних покрета, о чему сведоче многобројни споменици на којима су „елите“ представљене као „брадати грађани“, а мондијалистичке су представљене кроз и преко елитних институција и покрета. Споменици старих елита производе националну традицију, односно „одрађују“ исти стари посао (Хобсбом, 2002:383-448), а мондијалистичке елите примају Нобелову или друге престижне награде. Идеја о имплицитном или подразумевајућем елитизму је доминирала до пред крај 19. века, а онда се угасила, да би пред крај 20. века поново постала актуелна.

Литература

- Beck, U. (2001): *Pronalaženje političkoga. Prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Lissmann, P. K. (2008): *Teorija neobrazovanosti – Zablude društva znanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Rols, Dž. (1998): *Teorija pravde*, CID, Podgorica, JP Službeni list SRJ, Beograd.
- Ападурап, А. (2008): *Страх од малих бројева*, Библиотека XX век, Београд.
- Артего и Гасет, Х. (1984): *Побуна маса*, Градац, Ниш.
- Асман, Алаида (2002): *Рад на националном памћењу – Кратка историја немачке идеје образовања*, Библиотека XX век, Београд.
- Балибар, Е. (2003): *Ми, грађани Европе? – Границе, држава народ*, Београдски круг, Београд.
- Бауман, З. (2010): *Флуидни страх*, Mediterran Publishing, Нови Сад.
- Бурдје, П. (2001): *Владавина мушкараца*, ЦИД, Универзитет Црне Горе, Подгорица.
- Волф, М. (2003): „Да ли ће националне државе преживети глобализацију“, у: Вулетић, В. (ед.): *Глобализација – мит или стварност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Гиденс, Е. (1998): *Последице модерности*, „Филип Вишњић“, Београд.
- Гиденс, Е. (2005): *Одбегли свет*, Стубови културе, Београд.
- Елиот, Т. С. (1963): *Изабрани текстови*, Нолит, Београд.
- Келнер, Д. (2003): „Глобализација и постмодерни заокрет“ у Вулетић, В. (ед.): *Глобализација – мит или стварност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Кечкемети, П. (2009): „Увод“ у Манхајм, К.: *Есеји о социологији знања*, Mediterran Publishing, Нови Сад.
- Коенен-Итер, Ж. (2005): *Социологија елите*, Слио, Београд.
- Купер Р. (2007): *Распад нација*, „Филип Вишњић“, Београд.

- Лаш, К. (1996): *Побуне елита и издаја демократије*, Светови, Нови Сад.
- Ле Бон, Г. (1989): *Психологија гомиле*, Глобус, Загреб.
- Манхајм, К. (2009): *Есеји о социологији знања*, Mediteran Publishing, Нови Сад.
- Мендрас, Х. (1986): *Сељачка друштва – Елементи за једну теорију сељаштва*, Глобус, Загреб.
- Московиси, С. (1997): *Доба гомиле I, II*, Библиотека XX век, Београд.
- Полањи, М. (1988): „Научна држава: њена политичка и економска теорија“ у зборнику: Глигоров, В., *Критика колективизма – Либерална мисао о социјализму (Ц. Ст. Мил, М. Вебер, Ф. ф. Хајек, К. Попер, К. Полањи)*, „Филип Вишњић“, Београд.
- Ролс, Џ. (1998): *Теорија правед*, ЦИД, Подгорица, ЈП Службени лист СРЈ, Београд.
- Рупник-Рачић, В. и Нешић, Б. (ед.) (1993): *Оловка пише срцем*, Interpress / МИТ Commerce, Београд.
- Смит, Д. А. (2010): *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд.
- Тејлор, Ч. (2003): „Политика признања“, у: Гатман Ејми, *Мултикултурализам – Испитивање политике признања*, Центар за мултикултуралност, Нови Сад.
- Touraine, A. (1998): *Постиндустријско друштво*, Плато, Београд.
- Фукујама, Ф. (2007): *Грађење државе – Управљање и светски поредак у XXI веку*, „Филип Вишњић“, Београд.
- Хабермас, Ј. (2002): *Постнационална констелација – политички есеји*, Откровење, Београд.
- Хатон, В. и Гиденс, Е. (2003): *На ивици – Живети са глобалним капитализмом*, Плато, Београд.
- Хобсбом, Е. и Рејнцер, Т. (2002): *Измишљање традиције*, Библиотека XX век, Београд.

Mile Nenadić

MONDIALIST ELITE AND NATIONAL
IDENTITY IN THE AGE OF TRANSITION
(GLOBALIZATION)

Summary

The history of industrial society in its entirety was marked by mass politics, not the elite. In industrial society the fact is again turning towards the power elite. The author advocates a new paradigm for the sociology of elites, which starts from the assumption that the common position of the elite and not the individual belonging to the starting point of a new paradigm for the sociology of elite. Elite is a social institution known in all societies, and as a social category emerged in modern times. Elite is the historical, social, political and cultural construct. The processes of globalization have led to the pulverization of the middle class and mondialist elite gave luster to the process. Mondialist elite in the option and the nation lose its significance. Serbian national elite abandons national myths, and search for new national identity.

Keywords: elite, class, nation, national identity, the reflexivity

УДК 316.342.2+316.344.42

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:

NATIONAL INTEREST

05.10.2010.

Година VI, vol. 9

Прихваћено:

Број 3/2010.

15.12.2010.

Оригинални научни рад

стр. 249-270

Љубиша Митровић*

НОВА БУРЖОАЗИЈА И ЊЕНА
ЕЛИТА У ДРУШТВУ
ПЕРИФЕРНОГ КАПИТАЛИЗМА
Скица за социолошки портрет

Резиме

Измрцварена деценијским санкцијама и рањена ратним интервенцијама НАТО-а, на таласу и удару новог неолибералног тржишног фундаментализма, наишла се и петооктобарска Србија. У раду аутор разматра радикалне промене у класно слојној структури постсоцијалистичких друштава, под утицајем неолибералне стратегије развоја и рестаурације периферног капитализма.

У фокусу ауторове анализе су промене у саставу владајуће неолибералне класе, њених фракција и елита. Аутор се посебно концентрише на анализу социјалног положаја компрадорске буржоазије и њене политичке елите и њиховог погубног учинка по развој и будућност друштва Србије.

Аутор истражује место ових група у друштвеној структури, систему расподеле друштвене моћи и њихову улогу у друштвеним променама савремених друштава Србије и Балкана. Своју анализу он допуњује компаративним разматрањем сличности и разлика између класне структуре балканских постсоцијалистичких и латиноамеричких друштава, налазећи шта је њихов социолошки заједнички именитељ.

* Филозофски факултет, Ниш

Кључне речи: периферни капитализам, необуржоазија, компрадорска буржоазија, сателитска псеудоелита, неолиберализам, зависна модернизација.

*„Европска“ лумпенбуржоазија створила је
„националне“ лумпендржаве
које никада нису стекле истинску самосталност
већ су једноставно биле, и остале снажан
инструмент лумпенбуржоаске политике
лумпенразвоја.*

*Буржоазија као целина не може да
формулише правац
истинског напретка јер би јој угрозио
њене сопствене интересе.
(Андре Гундер Франк)*

*Корупција елита је, пре свега, корупција свих нас.
(Жан Бодријар)*

1. Увод: од социологије елита до елитологије

Историја социјалних и политичких доктрина од антике до савремених дана, пружа обиље примера у форми настојања бројних аутора да промисле феномен настајања елита и њихову улогу у животу и развоју друштва. На свој начин, овим проблемом бавили су се најпре Платон и Аристотел, та два дива античке философије; а касније Николо Макијавели; па Карл Маркс, Макс Вебер и други.

Прве елементе за утемељење социологије елите налазимо у радовима В. Паретоа и Р. Михелса, затим код Т. Веблена, Џ. Берхама, Ј. Шумпетера, К. Манхајма, Р. Арона, Р. Милса и Т. Ботомора. У савременој социологији је све већи број аутора који се бави овим феноменом, а у социологији код нас, овом проблематиком су се бавили: Мирослав Печујлић, Михаило Поповић, Загорка Голубовић, Силвано Болчић, Војин Милић, Младен Лазић, Слободан Антонић и Слободан Миладиновић.

У контексту изградње нових синтеза у савременој науци присутна је тенденција да се конституише и развија *елитологија*, као трансдисциплинарна наука, која би обједињавајући и интегришући сазнања бројиних друштвених и хуманистичких наука (филозофије, антропологије, социологије, психологије, елитопедагогије, политикологије и менаџмента) изучавала изворе и начин конструисања друштвених елита, њихов однос са друштвеним класама и њихову улогу у друштвеним променама.

Елите су потребне сваком народу, класи и професионалној групи у њиховој утакмици на националном и светском тржишту, ради артикулисања сопствених интереса, опстанка и унапређења свог положаја. Има футуролога и истраживача који тврде да ће 21. век бити у знаку успона плутократије и меритократије, те да ће у том смислу расти значај борбе за стварање нових елита, које ће се борити за лидерство у савременом свету. Збигњев Бжежињски и неки други геополитичари пишу о *геостратешким елитама*, као глобалним играчима на „великој шаховској табли“, док Жак Атали, између осталог, пише о менаџерима у ери глобализације као својеврсној *хиперкласи*, елитним професионалцима у области организације (производње, продаје, маркетинга, управљања) и управљања друштвеним променама на нивоу корпорација или у глобалној економији савременог света. За њих се данас боре власници корпорација, јер од стваралачке конкуренције, *креативне деструкције* ових нових револуционара у бизнису, зависи опстанак и успех компанија на глобалном тржишту, које постаје простор сурове конкуренције, социјадарвинистичке борбе планетарних гладијатора, тржишних бандита у ери успона „капитализма катастрофе“ (Наоми Клајн).

Такође, све више постаје актуелно питање конституисања нових стратегијских елита у постсоцијалистичким друштвима у транзицији, као кључних актера демократских реформи, модернизације и развоја.

У нашем раду бавимо се проблемом елита у зависним друштвима периферног капитализма на Балкану, са посебним фокусом на улогу компрадорске буржоазије и марионетских псудоелита.

2. Значај истраживања промена у профилу друштвених класа и елита у постсоцијализму

Када је Милован Ђилас писао своје дело *Нова класа* није ни слутио да ће међу првима открити и дефинисати у савременој литератури феномен црвене номенклатурне буржоазije, као нове политичке класе. Његова је заслуга што је први увео овај појам у социолошку литературу. Анализирао улогу ове класе у производњи друштвених односа и бирократизације настајућег друштва монопартијског социјализма, после Макса Вебера. Наравно, Ђиласова намера није била мотивисана академским разлозима. Он је у хоризонту мишљења револуције/револуционара писао о овом феномену. Отуда његови публицистички чланци говоре о феноменологији и анатомији морала нове класе, које је најпре објавио у „Борби“ и часопису „Нова мисао“, а потом у новој књизи. Реакција бирократске касте била је ригидна и административна. За своје идеје, нова политичка инквизиција отерала је Ђиласа у затвор. Све то говори да ниједна власт не жели да јој се знају корени и извори њене моћи. Тако је од вајкада било, тако је и данас, без обзира на говоре о „отвореном друштву“, демократији и транспаретности. А социолошка анализа не би била социолошка у научном смислу те речи, ако у истраживању друштвених феномена не досегне до самих корена. Управо је друштвена моћ, начини њеног конституисања и смерови њене дистрибуције, кључна тачка социолошке анализе за разумевање промена у класнослојној структури друштва и начина регрутовања и функционисања елита.

Настајуће капиталистичко друштво у Србији и на Блукану очекује данас своје социјалне аналитичаре. Време је да се напусти ружичаста слика из Нарцисовог огледала о савременом друштву и његовој елити. Превише је нових идеологизираних митова исплетено: о модернизацији настајућег капитализма, о демократском поретку, о елитама... Време је да се научном анализом демистификује свест друштва о самом себи, о природи друштвених процеса и карактеру друштвених односа који се формирају пред нама.

Маркс је с правом упозоравао истраживаче да се једна епоха не може историјски разумети из идеолошког мишље-

ња актера о себи самима већ из противречности начина производње друштвеног живота, дистрибуције расподеле система друштвене моћи. Та парвилност важи и данас, без обзира на епохалну информатичку револуцију, када снаге „трећег таласа“ доводе до нове синергије друштвене и симболичке моћи у савремености.

Предмет наше анализе у овом прилогу је истраживање механизма репродукције друштвене моћи необуржоазије као нове друштвене класе у условима настанка периферног капитализма у нас, са посебним освртом на положај и улогу компрадорске буржоазије и псеудоелите лумпенполитократије, као и истраживање сличности и разлика између балканске и латиноамеричке „слике“, профила класа и сателитских елита и њихове улоге у друштвеним променама.

3. Стратегија неолибералне зависне модернизације и производња периферног капитализма у нас

Друштвене појаве нису природни процеси. Оне нису дар Бога, нити вођа. Социологија је одавно демистификовала законитости начина производње друштвеног живота, концентришући своја истраживања на начин репродукције капитал-односа, друштвене моћи, на стратегије развоја и њихове импликације на социјалне неједнакости међу друштвеним групама.

Имплозија социјализма, ако апстрахујемо утицај геостратешког фактора спољних сила, била је израз кризе репродукције етатистичког начина производње и монопартијског система управљања. Бирократска пузећа контрареволуција утрла је пут национализму, дезинтеграцији и слому социјализма и рестаурацији капитализма.

Снаге глобалног капитализма, чији су актери водеће земље светског центра и САД-е, ТНЦ и финансијска банкарска буржоазија, следећи неолибералну идеологију и концепцију развоја (чије су одреднице тржишни фундаментализам, монетаристичка економска политика, приватизација, либерализација, дерегулација, Вашингтонски споразум) наметнуле су земљама полупериферије и периферије, као и постсоцијалистичким друштвима, неолибералну стратегију зависне

модернизације. Новонастале елите (политичке, привредне, културне) у постсоцијалистичким друштвима у већини земаља бившег социјализма су прихватиле ову стратегију. Њу су, у форми програма радикалних привредних реформи, нудили ММФ и Светска банка, као продужене руке моћи ТНЦ и САД-а. Експерти ових институција – од Џефри Сакса до Џона Перкинса и др. „плаћених убица“ и сводника бога Момона и Лихварске интернационале капитала, ширили су дух капитализма катастрофе на просторствима постсоцијалистичких земаља. На том удару неолибералног радикализма (читај: *тржишног бандитизма*) нашла се и петооктобарска Србија. Измрцварена деценијским санкцијама и рањена ратним интервенцијама НАТО алијансе, осиромашена и збуњена, у тој агонији – преврата и антиреволуционарних промена - Србија је лако пала у загрљај „великог брата“ и њених експерта макијавелистичког друштвеног инжињеринга.

Новонастала елита тзв. демократске власти регрутована из различитих слојева, а најчешће из отпадника и бунтовника средње урбане класе из бившег социјалистичког друштва, кренула је „грлом у јагоде“ да по сценарију западних ментора, гради политичку стратегију сателитске зависне модернизације на неолибералном програму који је утро пута радикалном разарању капацитета реалне економије (индустрије, радничке класе...), радикалну приватизацију предузећа, довођење страних банака и страних медија.

Овај транзициони рез и шок, изазвао је дубоке промене у економији и аномију у друштву. На делу су били процеси масовне незапослености, енормне експлоатације, социјалних неједнакости и нарастања друштвених противуречности. Сви ови процеси водили су од блокираног ка разореном друштву, од реалне економије ка „олош економији“, лумпенполитици и лумпенразвоју. Речју, у Србији и на Балкану сусрели смо се са повампирењем феномена зависних друштава периферног капитализма – латиноамеричког типао којима је брилијантне студије написао Андре Гундер Франк.¹

Зависна модернизација израз је хијерахијских односа у репродукцији капитал моћи између земаља светског центра,

1 Видети студију *Лумпенбуржоазија и лумпенразвој*, А. Г. Франк, ЦИД, Подгорица, 2002.

или метропола и земаља светске периферије, или сателитских земаља. Овакав тип неолибералне зависне модернизације утиче на формирање особеног типа капиталистичког друштва, олош економије, лумпенполитике и зависне културе. Под његовим утицајем формира се и особена композиција нових класа, слојева и елита, које су у функцији глобалне доминације капитала, њихове слуге, репрезенти њихове моћи на националном и локалном терену.

Зависна модернизација довела је до периферизације и ребалканизације Балкана о чему Ерик Хобсбаум пише: „будућност ће бити најтежа у Југоисточној Европи која упада у релативну, а понегде и апсолутну заосталост у односу на друге делове континента“ (недељник *НИН*, од 15. јула 2010. стр. 56). Ову позицију Балкана Иван Беренда је описао као његово кретање у круг: од периферије у совјетској имеперији ка новој периферизацији у Европској унији.

4. *Компрадорска буржоазија и сателитска псеудоелита*

О настанку дегенерисане социјалне структуре и класно-слојној структури зависних друштава периферног капитализма, писао сам у својим раније објављеним студијама.² У вези са тим подсећам на своју скицу фракција нове буржоазије која настаје, изворе њене моћи и различиту социјално - развојну улогу. У студији „Савремено друштво“ (1996), између осталог, пишем да се у нас нова буржоазија састоји из три фракције:

- а) предузетничке
- б) номенкалтурне
- в) лумпенбуржоазије.

Сем предузетничке буржоазије која је носилац развоја, остале две фракције су непродуктивне, потрошачке, често и криминално деструктивне.

Компрадорска буржоазија је горњи слој буржоаске класе. Она се регрутују из све три фракције. Она је тајкунска група која безобзирно иде за својим интересима. Свој партикуларни интерес ставља изнад општег интереса друштва.

2 Видети Љ. Митровић, *Савремено друштво* (1996); *Пут у зависно друштво* (2004); *Транзиција у периферни капитализам* (2009).

Анационална је и друштвено неодговорна. Слуганка према страном капиталу и безобзирна у експлоатацији домаће радне снаге и диктаторска према сопственом народу. Њена отаџбина је тамо где је њен интерес. Она је агент мега капитала у функцији глобалне економије. Она је „тројански коњ“ страних ТНЦ у земљи (региону). Њен бог је бог Мамон, капитал. Њен циљ је згртање богатства, богаћење, профит изнад човека. То је предаторска класа нових богатуна и гуликожа, често бонвиванска и паразитска, својеврсни џет сет олош-економије. Мада у својим редовима има и пословно способних људи, који поред бизниса у економији, чине све да би досегли успон не само у националном оквиру већ и на глобалном тржишту.

„Свој“ капитал ова класа инвестира најчешће и непроизводне а профитабилне секторе: трговину, банкарство и услуге. Она не мари за сектор реалне економије и високу упосленост. Руковођена логиком профитног интереса, она свој капитал сели из делатности у делатност. Жестоком и енормном експлоатацијом туђе радне снаге, она ствара/увећава своје богатство. У леденој води рачуна она не мари за социјалне невоље произвођачке класе и народа.

За разлику од предузетничке буржоазије која је носица прогресивног развоја, компрадурска буржоазија је лихварска. И једна и друга су тржишно оријентисане. И док је прва продуктивна класа, друга је спекулативна. И једна и друга граде мостове сарадње са међународном буржоазијом и ТНЦ. Лумпенбуржоазија је главни агенс у свету сиве „олош економије“. Она је део „подземне“ економије. Њени се чланови регрутују из редова ратних профитера и другог друштвеног „шљама“ и отпада друштва. Они живе од „рупа у закону“ и друштвене аномије која се на развалинама социјализма, почела да шири.

Поставља се питање које су друштвене групе – елитни одред (фракција) појединих слојева необуржоазије у савременим постсоцијалистичким друштвима и какав је њихов профил и друштвена улога? Могућа скица *састава елитних скупина* у савременим постсоцијалистичким друштвима, може изгледати овако:

а) *привредна елита* (менаџери, меритократија и технократија)

б) политичка елита (политократија, бирократија и идеократија)

в) културна елита (научна, уметничка, сцијентократија, медиократија...)

Настајуће друштвене класе полуграђанског друштва у Србији/ и на Балкану у зони периферије почињу се кристалисати у друштвеној структури. На тој новој основи капиталистичког начина производње конституишу се и профилишу њихове елите, у распону од лумпенелите, псеудоелита, компрадорских елита до зрелих и одговорних елита.

Ако пођемо од једног хибридног Марксовог, Веберовог и Дарендорфовог модела конституисања друштвених група у систему владавинских удружења, у распону од: квази групе („класе по себи“) до самосвесне групе („класа за себе“) и то применимо на постсоцијалистичка друштва, могуће је у њима разликовати неколико врста елита. Друштвене класе и слојеви у постсоцијализму могу бити: без развијене елите, са полуразвијеном елитом, могу имати псеудоелиту – лумпенелиту, али могу имати и развијену елиту.

Ова класификација елита би се (по степену развијености свести о идентитету) могла упоредити са структуром друштвених класа/слојева:

а) произвиђачка класа

б) средња класа

в) капиталистичка класа, односно: доња класа, средња класа и горња класа.

По степену своје идејне конституисаности и зрелости, такође, можемо идентификовати различите фракције елита:

а) неразвијене елите;

б) полуразвијене елите;

в) развијене елите

Треба потражити одговор између осталог и на следећа питања: каква елита одговара неразвијеној и дегенерисаној социо-класној структури периферног капитализма? Каква је веза између „олош економије“ и сателитске политичке елите? Тачније: каква је веза између олош економије, компрадорске буржоазије, сателитске политичке елите и лумпенингелителгенције? Између лумпенбуржоазије и лимпен развоја (А. Г. Франак), између стратегије зависне модернизације, лум-

пенполитике и лимпен развоја? Између стратетегије зависне модернизације и развоја неразвијености? Између стратегије зависне модернизације и културе зависности?

Економиста Бранко Драгаш у свом чланку „Олош“, објављеном лета 2010. године, у једном броју недељника „Таблоид“ управо, повезује све ове фракције елита у Србији, показујући да у детерминистичком склопу фактора постоји њихово комплементарно садејство у репродукцији начина живота и патологије зависних друштава светске периферије, какву представљају Србија и Балкан на почетку трећег миленијума.

*5. Постсоцијалистичка Србија у раљама
неолибералне стратегије зависне
модернизације, компрадорске необуржоазije
и лумпен елите*

Постсоцијалистичка Србија у знаку је зависног разореног друштва тј. лумпен политике и лумпен развоја. Она се налази у раљама неолибералне стратегије зависне модернизације која производи субразвој, периферизацију привреде, друштва и културе. У дегенерисаној социјалној структури конституишу се нови ликови необуржоазije и фракције њених елита (предузетничка, номенклатурна и лумпенбуржоазija).

На развалинама старог режима, из недара духа антиреволуције и праксе конзервативне рестаурације, изникао је својеврсни „вашар таштине“, „сјај и беда нових куртизана“, тј. псеудоелита, поворка нових пророка и порока: „професионалних реформатора“, демагога, превртљиваца, лармација, ласкаваца и политичких матрапаза и криминалаца, који попут паразита, предатора и лешинара, уништавају остатке разореног друштва. Одиста се овде ради о *елитама распада* и гробарима друштва и људског достојанства, а не о неимарима новог и подвижницима који раде за опште добро. Раздвајајући политику од морала, наши „ковачи лажног прогреса“, од политике су поново направили занат, претворивши је у слушкињу и проститутку, за задовољавање егоистичних, приватних интереса и послова, уместо да је у служби општег, заједничког добра.

У фокусу наше анализе јесте компрадорска буржоазија и фракција псеудо-лумпен елита, које као актери промена, производе неразвијеност и културу зависности, тј. лумпен-политику и лумпенразвој.

Критичка анализа друштвене улоге ове буржоазије указује на погубне учинке стратегије зависне модернизације, деловања компрадорске буржоазије и сателитских политичких елита на развој савременог друштва Србије. Као што је индустријализација уништила село и сељака, данас транзиција овог типа уништава градове, радничку и средњу класу. У Србији и на Балкану у току је производња зависног друштва које је у зони неоколонијалног дужничког ропства.

Компрадорска буржоазија носилац је субразвоја, тј. неразвијености и подаништва према светском суперкапиталу. Она је домаћи изданак лихварске интернационале у земљама периферног капитализма. Она развија „олош економију“ и свој капитал пласира у периферне секторе трговине, банкарства и ако затреба наркотржишта. По свом социјалном профилу она је амалгам и регрутује се из различитих група необуржоаског начина производње из номенклатурне буржоазије, лумпенбуржазије а делом и из предузетничке. Она нема развијену националну свест и иде слепо за својим интересима спремна да за „вечеру прода веру“, да „учини што јој срцу годи“ (Његош). Из ње се рађају нове „потурице“, наравно данас са европејским и атлантистичким заштитним знаком. Нове „продане душе“ капиталу, које су спремне зарад богаћења да издају национални интерес.

Компрадорска буржоазија не само што није носилац прогресивног начина производње већ она нема ни развијену друштвену свест да би постала водећа класа. С тога се она у друштвеним борбама и понаша дајући само подршку, по правилу, победничким фракцијама, нове буржоазије, без обзира које су идејне оријентације. Њој је битно да сачува свој интерес и да га што профитабилније пласира на домаћем и глобалном тржишту. Њена политичка елита групише се око либерално – демократских политичких партија, али је спремна и да подржи и конзервативне блокове коалиције – уколико они својим политичким програмом омогућавају палсирање и реализацију њених интереса. У Србији – њен

интерес најеклатантније изражавају: анационалне и профитно-клијентистички орејентисане политичке партије.

Предузетничка буржоазија у Србији тек учвршћује своје позиције и формира своју политичку и културну елиту. За сада најмаргинализованација је радничка класа. Она се налази у дефанзиви, уосталом као и читав корпус произвођачке класе. Политичке фракције левице такође су разбијене и подељене. Већина левичарске интелигенције, конвертитски се и прозелитски понаша. Напуштајући не само марксизам већ и еманципаторску мисао, они постају део ешалона духовних снага конзервације – status quo-a – служе као потпора за одржавање капитал односа и „припитомљавање“ радништва да одустане од класне борбе. На тај начин интелектуална елита и сама постаје компрадорска, остварујући мисију издаје и пацификације не само еманципаторских већ и националних интереса.

6. Транзиција културе као формирање културе зависности и системске компрадорске интелигенције

Транзиција културног подсистема постсоцијалистичких друштава на Балкану, у функцији је њихове зависне модернизације. Стављање у службу снага неоколонијализма, модерних господара европске и светске моћи: моћног савеза плутократије и политбироократије, финансијске буржоазије и мамонократије лихварске интернационале. У овом контексту врши се и реформа система образовања на основама болоњске декларације, са циљем да се створи генерација полуобразованих специјалца, морално равнодушних за једнократку употребу у служби мегакапитала.

На глобалном тржишту капитала данас се води жестока конкуренција за лидерство, посебно на тржишту „сиве материје“. У том смислу водеће ТНЦ – држе стално отворен конкурс за откривање и стипендирање таланата из земаља у развоју и транзицији. Наши Универзитети су облепљени плакатама таквих конкурса, нпр.: „Кока кола таленти“ и друге фондације (Сорош и др.). У тој форми се данас остварује својеврсни „данак у памети“ вазалних и неразвијених земаља према земљама светске империје, односно својеврсна

„крађа и прекрађа“ најелитнијег кадра из сваке генерације, чиме се слабе људски ресурси ових земаља, а големо знање ових кадрова даље користи за светску доминацију и преживљавање капитализма.

Постсоцијалистичким земаљама, за излазак из транзиционе рецесије, неопходни су, поред промене стратегије развоја, и *радикални обрт у кадровској репродукцији*. Напуштање бирократске праксе негативне кадровске селекције. Стварање водеће елите од најспособнијих кадрова. Очекивати је да ће, са укидањем неоколонијалних односа и земље периферије какве су балканске, изнедрити нову елиту (привредну, научну, политичку и културну), која ће одиграти прогресивну улогу у развоју и еманципацији Балкана. До таквог обрта извесно је, доћи ће кроз *нову социјалну револуцију*, која ће са грбаче друштва скинути све паразите, компрадоре, бирократе, корупционаше и уместо пасудоелита на чело друштва изабрати аутентичну елиту, високо професионалну, компетентну, одговорну и патриотску која ће својим ствралаштвом и скинути стигме са Србије и демаргинализовати њену позицију у свету. Таква елита ће знати да је часно бити патриота и да се патриотизам и љубав према човечанству не искључују, већ допуњу и обогаћују. За разлику од наших данашњих псеудомондијалиста који се стиде патриотизма и радије би да изигравају измећаре и јајаре у служби нових господара светске моћи, уместо да служе свом народу и човечанству.

Већ дуже време се пише о транзицији културе и пожељном профилу политичке елите у нас. Подсећам на рубрику „Интелектуалац у транзицији“ или „Шта да се ради? Балкан у потрази за умереним политичарима“. У нас, код псеудонаучника, транзиција је редуцирана на прилагођавању глобалној стратегији развоја у свету и њеним структурама моћи; на клонирану зависну модернизацију и културу зависности. У овом контексту улога интелектуалаца и политичке елите, тумачи се функционалистички са становишта политичке коректности: колико доприноси одржавању наметнутог поретка моћи у свету и у нас.

Ми као да болујемо од новог бољшевизма са десним предзнаком. Отуда се намеће профил интелектуалаца који је на нов начин идеологизиран и спреман на свакојачко „кетманство“ у границама нових форми „заробљеног ума“. Пропаги-

ра се тип прагматичног политичара без принципа, спремног на мимикрију, који личи на марионету – који се у зависности од „ветрова“ повија и креће на политичку сцену у распону од крајње деснице, преко баре, до крајње левице.

Ствара се тип „заобљених“ политичара, тј. подрепашких елита – које могу да служе сваком режиму. И то се велича као идеал! Политичка коректност и оданост атлантстичкој коалицији. По правилу, такве елите нису ништа учиниле за свој народ. Колаборација их је, пре или касније, увела у поље историјских губитника, издаје националних интереса, без обзира како се она легитимисала.

Ако се уочи транзиције социјализма могло говорити о истрошености (интелектуалних и политичких елита) у настајућем друштву зависног периферног капитализма, реч је о њиховој незрелости скоројевићкој псеудоелити, неспособној да рационално управља домовином и земљом. На делу је дубока зависност постојећих елита од центара империје, те се стога справом говори о феномену марионетских лумпенелита

7. Промене у класно-слојној структури постсоцијалистичких друштава и профилисање елита као актера

Постсоцијалистичка друштва су још увек разапета између процеса ретрадиционализације и модернизације. Биланс двадесетогодишње транзиције показује сву противречност њиховог развоја и дубиозност основних процеса у њиховој трансформацији.

Већ смо указали на ограничене и поразне ефекте неолибералне зависне модернизације, чији су учинци довели до феномена контрамодернизације и историјске рестаурације облика друштвености карактеристичних за тзв. рани/дивљи капитализам. Критика стратегије неолибералног друштвеног развоја, нипошто не рехабилитује ограниченост концепта и актера конзервативне ретрадиционализације и ребалканизације. Деведесете године у Србији и на простору бивше Југославије, такође, су показале његове катастрофалне учинке, оличене у феномену блокиране транзиције, разореног друштва, културне трауме, ксенофобичности, тј. „шока прошло-

сти“. На културно-идеолошком плану у Србији, смену мита о „небеском народу“, као да је данас заменио мит о „Европи без алтернативе!“. Реална Србија, као да живи заробљена између ова два мита, без обзира на радикалне промене у јавном мњењу и све већем периферирању европске оријентације у редовима не само елите већ и грађања.

Радикалне промене у класно-слојној структури друштва постсоцијалистичке Србије откривају антагонистичку природу продукционих и друштвених односа. У све огољенијој форми почињу се испољавати друштвене и класне противуречности, односно супростављени интереси друштвених снага. Ове се основне противречности не могу још за дуго политички камуфлирати етно-политичким тензијама, нити пацификовати, преусмеравати и покушајем маргинализације њиховог системског припитомљавања. Енормна експлоатација, осиромашење већине становништва и енормна незапосленост чине језгро негативне социјалне синергије за масовно незадовољство, могуће социјалне протесте и сукобе. Уколико не желе да буду одбачене од грађана и већине народа, политичке партије и елите мораће да прекину са обмањивањем грађања и да се артикулишу њихове реалне интересе у борби за друштвене промене.

Биланс транзиције захтева критичко преиспитивање досадашње стратегије и њене радикално редефинисане ради бржег изласка из кризе и остварења путева истинске модернизације, развоја и напретка Србије. Досадашња пракса у нас показало је унутрашње границе, ограниченост и погубне учинке, како стратегије конзервативне ретрадиционализације, тако и неолибералне зависне модернизације. Време, које је пред нама, ускоро ће показати којим смером ће се савремена Србија даље развијати: да ли у перспективи парадигме и модела *конзервативне ауторитарне модернизације, либерално-демократске или социјал-демократске оријентације*. На грађанима је и на настајућој елити да изабере и редефинишу правац будућег развоја. Он мора бити у складу са глобалним мегатрендовима у Европи и свету, али и респектовати наш национални и културни идентитет, интересе и специфичности нашег геостратешког положаја и улоге у савременом свету. На овом фону трагања за алтернативом будућег развоја и артикулацијом интереса класа и слојева у друштву Србије,

профилисаће се нова композиција елита као актера друштвених промена.

Наше је мишљење да *социјалдемократска алтернатива друштвеног развоја* представља историјску форму друштвених промена за стварање отвореног, модерног грађанског друштва, које израста на плурализму својинских односа, чију кичму представља акционарство запослених и партиципативна демократија од микродруштвених структура, преко локалне и регионалне самоуправе, до централних институција глобалног друштва. Такав модел друштвених односа ослобађа масовну иницијативу, стваралаштво и одговорност свих друштвених слојева за развој и будућност друштва, као такав, он гарантује успех и отвара перспективу свим друштвеним групама.

Избор аутентичне алтернативе даљег друштвеног развоја није пак могућ без критичког суочавања са узроцима и последицама садашњег стања у коме се налазимо; дакле, без ослобађања бројних илузија, као и радикалне промене у саставу стратегијских елита које су нас довеле до овде. Извесно је да они који су нас увели у кризу, не могу нас извести из ње. Време је за нове друштвене промене које могу остварити нове елите.

Уместо закључка

Србија и Балкан налазе се у зони земаља нове европске и светске периферије, без обзира да ли су институционално у ЕУ или не. Овакав закључак изводимо из места и улоге ових земаља и регионалној и класној подели рада у савремености. Ова чињеница, даље, детерминише начин репродукције социокласне и политичке структуре ових друштава. То су зависна друштва субразвоја и дегенерисане структуре. Са још увек неиздиференцираном елитом и неразвијеним новим погледом на свет. Она, нажалост, још живе у знаку синдрома – „културне трауме“, између „шока прошлости“ и „изазова савремености“. У овом контексту у Србији, на културном и идеолошком плану, мит о „небеској Србији“ замењен је митом „Европа без алтернативе“!

Елите у земљама у транзицији још увек су незреле, псеудоелите. Србији је (и осталим балканским земљама) потреб-

на зрела, национално свесна предузетничка елита. Модерна елита, отворена према свету, која ће својим високим професионализмом и респектом општег добра – националног интереса – показати да се за „отаџбину може гинути на сваком послу а не само на бојном пољу“ (Д. Даничић). Та нова елита, својим предузетништвом и културном дипломатијом, може учинити више од свих транзиционих влада, које су рестаураторском улогом увеле Србију у дужничко ропство и ред реколонијализованих земаља, које су под Дамокловим мачем протектората, неспособне да рационално управљају и бране своју слободу и независност.

У компаративној слици света: разлика између компрадорске буржоазије у Латинској Америци од пре двадесет и више година (када је о томе писао А. Г. Франк) и савремених компрадора у Србији/Балкану лежи у следећем:

- у Латинској Америци друштва су тек прелазила из феудализма у рани капитализам;
- у Србији и на Балкану друштва прелазе из социјализма у капитализам;
- компрадори се у Латинској Америци регрутују из земљорадничке класе, а у нас из средње класе и номенклатуре;
- оно што је заједничко компрадорима на свим континентима (Балкану, Русији, Латинској Америци, Азији, Африци) јесте што су за свој партикуларни интерес спремни да жртвују национални; што су бескрупулозни у експлоатацији домаће радне снаге, а поданичке нарави према господарима светске моћи. Према мегакапиталу ТНЦ и метрополама.
- Компрадорске буржоазије су носиоци процеса унутрашње реколонијализације, зависне модернизације и асиметричне глобализације на геопростору Србије/Балкана.

Историјска социологија оставила је сведочанства о настанку и улози компрадора у Кини, Индији и Латинској Америци – као агената продора капиталистичког начина производње и колонијализма у 19. веку.³ Време је да наши социолози напишу савремену студију о компрадорима у Ср-

3 Видети о томе у студијама А. Г. Франка и И. Волерстина

бији и на Балкану. За сада, о овом феномену, узгред пише мали број економиста и социолога и геополитичара. Од економиста *Мимор Јакшић, Јован Душанић, Данијел Цветичанин и Бранко Драгаи*; од социолога: *Вера Вратуша-Жуњић, Слободан Антонић, Зоран Видојевић и Љубиша Митровић*, а од политиколога и геополитичара – *Милош Кнежевић и Миша Ђурковић*. У свом чланку „Компрадори“, С. Антонић, између осталог, пише: „Често мислимо да је *наша елита* – политичка, медијска, па и културна – јединствена по упропашћавању привреде, растакању државе, пљачкању ресурса и културном рату против сопственог народа. Ако нам је за утеху, сличних примера је било још, нарочито током историје колонијализма. Тада је таква елита и понела назив „компрадорска“... Компрадорска елита се данас види као главни агент глобалног капитала и његових политичких структура („Империје“) у земљама које припадају полупериферији или периферији капиталистичког система“.⁴ Њена је улога, пише Антонић, да обезбеди културну хегемонију и убеди у раздобљу „транзиције“, домаће становништво – како је најбољу начин модернизације предаја у руке странцима свих ресурса (економских, политичких и културних).⁵

***

Свој текст би завршио пледоајом за радикалну критику неоколонијализма, који настаје у Србији и на Балкану, и „сјаја и беде“ њених квази елита, парафразирајући мисао француског социолога Рене Димона: *без промене стратегије развоја и друштвених структура, којим би се лишиле власти компрадорска буржоазија и њена корумпирана лумпенелита од села до града, Србија и Балкан неће моћи никада себе спасити*.⁶

Ради демаргинализације свог положаја у региону и глобалној подели рада, Србији је неопходна високо профилисана, компетентна, друштвено-одговорна и патриотска елита.

4 Видети опширније чланак С. Антонића „Компрадори“, *Печат*, Београд, бр. 109, 9. април 2010, стр. 8.

5 Исто, стр. 8.

6 Цитирано према наводу Pierra Dockesa, *Интернационала капитала*, Школска књига, Загреб, 1977., стр. 180.

Таква елита, са развијеном самосвешћу, пре свега ће својим стваралаштвом, допринети не само скидању негве стигматизације из 90-тих и прве деценије 21. века, већ ће се и изборити за нову позицију и улогу Србије у савремености. Србија може постати лидер региона само реалним променама свог бића и свести, напретком својих привредних и културних потенцијала, а не нарцисоидним самохвалисањем њених политичких лидера и њихових медијских трабаната у лику „*аналитичара-естетичара-пропагандиста и ПП-а*“ – ради спиновања маса и апологије текуће власти и политике. За формирање такве нове елите потребно је време, али и јасна оријентација у образовној, културној политици као и глобалној стратегији друштвеног развоја. Шта ћете пожњети у будућности, вели народна пословица, зависи од тога шта данас сејете, да ли жито или кукољ!

Прогресивне друштвене класе, како показује историја, у *револуцији* која представља облик најрадикалније друштвене промене и својеврсну светковину радости стварања (јер ослобађа носиоце нових производних снага и иницијативу широких народних маса, сабирајући их у фронт рада и развоја), имају моћ да изнедре из својих редова, искристалишу и конституишу прогресивне елите као актере модернизације, демократизације, еманципације и стваралаштва. За разлику од ње, *антиреволуција* – отвара простор за социјалну регресију и историјску рестаурацију конзервативних класа и елита. На јавну сцену онда ступа поворка политичких интриганата и демагога, сподоба сваке врсте, лицемерних конвертита и корумпираних група, чије се понашање граничи и удружује са криминалном и антипатриотском делатношћу. Политичка сфера онда постаје налик на бордел. Парламент постаје политичка брбљаоница, а Влада пословни одбор буржоазије. О ликовима револуционара и антиреволуционара из Француске грађанске револуције, о њиховом социолошком профилу – својевремено су писали, најпре Карл Маркс (видети студију *Грађански рат у Француској*), а затим и Слободан Јовановић (*Вођи француске револуције*).

О јунацима савремене транзиције, тј. неоконзервативне рестаурације у свету и код нас (или како је њени идеолози из милоште зову „демократске, плишане револуције“), тек ће се писати критичке студије и аутентична историја. Почетне

социолошке записе налазимо у студијама аутора који се баве истраживањем улоге елите распада и елита у процесима постсоцијалистичке транзиције.⁷

Транзиција је противречан процес нових деоба и сабирања друштвених снага. Елите, које артикулишу интересе друштвених класа и предводе друштвене актере у друштвеним борбама и променама, морају имати не само професионална знања, већ и развијену колективну самосвест о друштвеним класама којима припадају, свом народу и добу у коме живе, као и њиховом посланству и улози у националним, регионалним и глобалним променама. Јер, како пише Имануел Волерстин: „Транзиција није пријатељска спортска утакмица. Она је жестока битка за будућност и довешће до оштре поделе међу нама... Живимо у времену транзиције и морате знати ка којој обали желите да пливате, у супротном, удавићете се!“⁸

7 Видети о томе студије: К. Косика, Г. Осипова, З. Голенкове или од наших аутора, З. Голубовић, М. Лазића, С. Антонића и С. Миладиновића.

8 И. Волерстин, *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица, 2004. стр. 178.

Ljubiša Mitrović

*THE NEW BOURGEOISIE AND ITS
PSEUDO-ELITE IN THE SOCIETIES OF
PERIPHERAL CAPITALISM*

A Sketch for a Sociological Portrait

Summary

The paper analyses the changes in the class structure of the post-socialist societies under the influence of the neoliberal development strategy and the restoration of peripheral capitalism.

It especially focuses on the changes that have taken place in the very composition of the ruling neobourgeois class, of its fractions and elites. In particular, it analyses the social profile of the comprador bourgeoisie and its political elites, as well as the detrimental effect they have on the future and the development of the Balkan societies. Through uncritical acceptance of the neoliberal strategy of dependent modernization and obedience to their Western mentors, the satellite pseudo-elites have contributed more to the processes of destruction than those of creation. They have brought about the peripherization of economy, society and culture and have pushed Serbia and the Balkans into the zone of peripheral capitalism.

The paper explores the social position and the role of the given groups in the social structure, in the system of the division of social power and in the current social changes in Serbia and the Balkans. It also compares the changes in the class structure that have occurred in the Balkan societies to those that have taken place in Latin America and Asia, pointing thereby to the relevant similarities and differences. The common denominator turns out to be that all of those societies in the various parts of the world are dependent societies of peripheral capitalism in the global system. They are ruled by the comprador bourgeoisie and satellite lumpen-elite. They are heavily segregated and exploited societies, and are deeply divided, and full of risk and conflict.

*The paper concludes with a paraphrase of a thought of René Dimon (expressed in his *Neocolonial Rule in India*): without a change in the development strategy and the social structure, that*

would strip the comprador bourgeoisie and all the corrupted elites in both the cities and in the rural areas of their power, Serbia will never be able to make any progress!

Key Words: peripheral capitalism, dependent modernization, comprador bourgeoisie, pseudo-elite, lumpen-politics.

УДК 316.053:316.344.42(497.11)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:

NATIONAL INTEREST

05.10.2010.

Година VI, vol. 9

Прихваћено:

Број 3/2010.

15.12.2010.

Оригинални научни рад

стр. 271-286

Љубинко Милосављевић*

ОД ЦАРСТВА СРЕЋЕ ДО ЗГАРИШТА ВРЕДНОСТИ

*Шта су нам обећавале а шта оствариле
елите током последњих двадесет година*

Резиме

Ово раздобље је, ако се аутор добро сећа, започело обећањима брзе изградње брзих пруга и силиконских долина. У раду ће затим уследити подсећање кроз шта смо прошли: распад земље, грађански ратови, НАТО бомбардовање, отимање Косова и Метохије, све пропраћано сликама згаришта и патњи. Потом смо добили демократију, опет уз ватру и дим. Теже смо, међутим, примећивали да живимо у пределу где спољашње силе и наша бенеvolentност све претварају у згаришта вредности: универзалних, националних, локалних али и моралних, привредних, духовних и иних. Од свих елита једино је спортска била умешна да нас обрадује победама, све остало су углавном били порази. Свако зло је на овој ветрометини и над нама испробавало своју снагу. Губили смо народ и територије, достојанство и самопоштовање, док су неки од нас добро увежбавали самопрезир, јер су их неке наше и неке њихове елите убедиле да смо за сво зло овог света само ми криви. Данас су нам возови спорији него што су били пре једног века а силиконска брда и долине остварила су се само на понеким женским прсима.

* Филозофски факултет, Ниш

Кључне речи: обећања елита, двадесетогодишње раздобље, национални порази, згаришта вредности.

Изгледа да у овој земљи нема довољно не само хлеба ни добра него ни мира ни среће ни достојанства за све.

Иво Андрић, Свеске

Пре него покуша да одговори на питање садржано у поднаслову овог текста, мада је одговор на изванредан начин понуђен у самом наслову, његов аутор ће најпре морати да учини веома кратак осврт на историјско стање српских елита, да би се потом позабавио њиховим учинцима током последњих двадесет година. Током тих двадесет година, али и знатно пре, Србе су, као и сваки други народ, водиле њихове елите, ма како се теоријским формулацијама или политичким флоскулама то вођство називало. Оне то увек и у свим случајевима чине, чак и онда када је емиријски сасвим очигледно да су у крупним историјско-политичким збивањима главни актери масе, класе или неко други.

Међутим, тих двадесет последњих година, од када се код нас признаје легитимност владавине елита, на основу неких специфичности могу се поделити на првих и других десет година, односно на оне које чине последњу деценију 20. и оне које чине прву деценију овог столећа. Прво од ова два десетлећа ћу, по библијском моделу, назвати гладним, а друго мршавим. Зашто, то би тек требао да образложи текст који следи.

Од прокламованог антиелитизма до прижељкиваног елитизма

Срби су некада имала своју елиту, неписмену и полуписмену, захваљујући којој су повратили слободу губљену почев од 1389. године. Та елита је у неколико генерација током 19. века успела да Србију учини респектабилном државом, која је не само за Србе расејане на Балкану, већ и за јужнословенске народе, била оно што је Пијемонт био за уједињење Италије. Најбољи плодови ове елите сазрели су у раздобљу од 1903. до 1918. године, после чега ће уследити њена дегенерација. Како и услед чега је до тога дошло у периоду

између два светска рата на најједноставнији начин објашњавају Арчибалд Рајс у својој књизи *Чујте Срби* и Слободан Јовановић у тексту *Један прилог за проучавање српског националног карактера*.¹

Пошто су социјалистичке револуције биле усмерене на рушење владајућих елита, после Другог светског рата у другој Југославији, самим тим и у Србији, веровало се да је са елитама заувек готово, па су и саме речи „елита“ и „елиитизам“ добиле негативну конотацију. Али са победом социјализма збио се својеврсни парадокс: на место елите власти дошле су антиелите, мада су и оне радиле исти онај посао који другде обављају елите власти, јер су заправо то и биле. Због тога су морали да уследе извесни идеолошки корективи. Пошто је и теоријски и практично било немогуће да читава једна класа (у овом случају радничка) влада, она је добила свој елитни сегмент илити авангарду, у крајњем исходу *антиелистичку елиту*, мада се нешто тако у то време није смело ни помислити а камо ли рећи.

Социјалистички антиелитизам није био само декларативан. Он је демонстриран поред осталог и тако што је по нека полуписмена особа срицала слова док је читала оно што јој је дато да прочита, али такве и сличне ситуације пре сведоче о лукавству елитистичког ума да и антиелитизам упрегне у своје кочије. Па, ипак за то време и ту идеологију било је карактеристично да је много подилазила, како би то Ниче рекао, малом љуском бићу. Радничко па и сиромашно сељачко порекло били су лепа препорука за укључивање у друштвени живот, док је рођење у грађанској, интелектуалној породици био приличан хендикеп.²

1 У својој тестаментарној књизи Рајс је веома хвалио српско сељаштво као стамени темељ српске државе. Случајно или не тек овај социјални слој се у последњих педесетак година тањио до мере да данас не представља значајну социјалну снагу. У том међувремену његово место заузеће радничка класа, која такође више није нарочито релевантан друштвени чинилац. Слободан Јовановић је истицао значај националне дисциплине и потребу градње културног обрасца. Упркос његовим упозорењима националне дисциплине је све мање, али се не-културни образац успешно изграђује. Ако се суди према ономе шта се дешава, могло би се закључити да српске елите нису озбиљно читале ове ауторе, али су зато то чинили српски непријатељи.

2 Данашње стање је сасвим супротно; већ словично је постало веровање да је код нас за укључење у политичку елиту неопходан услов рођење или бар место боравка у београдском кругу двојке.

И док је авангарда водила друштвени живот одређујући веома јасно шта се сме а шта не сме, временом се стварала интелектуална елита завидног реномеа и значаја, којој је све тешке бивало у тој тако скројеној кожи и антиинтелектуалном окружењу. Најхрабрији у њој, допуштали су себи да се дрзну и прекрше правила друштвеног живота, да на просто кажу оно што се не сме, а што су многи јасно видели и осећали. Томе захваљујући постајали су дисиденти, чиме су на своја плећа товарили тешко бреме изопштења из заједнице. Ореол дисидентског мучеништва могао се задобити лако али се носио тешко, а спасење се очекивало и налазило од западног дела света.³ Дисиденти ће бити свеци за постоцијалистичку елиту када се она буде рађала, а са њеним рођењем они су престајали да буду оно што су били; или су нестајали или постајали њен медијски најпознатији део.

Социјалистички антиелитизам био је најпогубнији за интелигенцију, у првом реду за ону која се назива хуманистичком, мада је школски систем, упркос недоступности неких књига и неких аутора, био предиспониран да је ствара. Пошто је партијска дисциплина с протоком времена све више слабила, једнопартијски систем је неприметно прерастао у многопартијски, јер сем тзв. апаратчика, у сумраку социјализма, међу интелектуалцима постојала је широка лепеза идеолошких погледа које је обједињавала само иста партијска књижица као неопходна легитимација за обављање некаквог државног (друштвеног) посла, јер приватних послова, не само за интелектуалце, готово да није ни било.

Време пре дубоке у кризе у којој ће се наћи југословенско друштво, имало је неке добре стране. Технолошки се напредовало, релативно лако запошљавало, друштво није било криминализовано а највећи преступници били су шефови

3 Када су непосредно упознали Запад двојица међу најпознатијим (совјетским) дисидентима, Александар Солженицин и Александар Зиновјев, грдно су се разочарали у своју љубљену слику. Њихова самопокајања битно су допринела обликовању њихових дела. Зиновјев је написао књигу *Запад: феномен западњаштва*, где овај феномен овако оцењује: „У социјално-политичкој сфери западњаштво тежи јачању недемократског аспекта власти и управљања, јачању улоге државности, увођењу недемократских елемената у систем власти, и преображају демократије у средство за манипулисање масама и њеном коришћењу као камуфлаже за тоталитарне аспекте“ (Зиновјев, 2002:7).

рачуноводстава и благајници, људи који су радили непосредно с новцем и најлакше долазили у искушења. Неке од најпогубнијих политичких одлука доносиле су се у време пуних стомака, јер су сити људи њихову погубност теже примећивали и лакше подносили. Стезање каишева и пуни стомаци били су основни параметри егзистенцијалног задовољства и остварене среће.

У том неелитистичком систему постојале су ипак неке елите које су давале завидне резултате, попут рецимо уметничке, у првом реду књижевне, која је створила неколико изузетних романа и то само онда када су њихови писци бежали од идеолошких матрица и стајали у одбрану човека. Па ипак многе књиге, и оне друштвено-научне, биле су исписиване по идеолошким обрасцима. Стање ствари међутим било је неупоредиво боље од данашњег, бар утолико што није било ни помисли да би се литература могла стварати на мржњи и презиру према сопственом народу.

Једно време је постојала и изузетна технолошка, менаџерска, привредна елита, али је убрзо сасечена као технократска, па самим тим неприхватљива за владајући антиелитистички елитизам и штошта друго. Да је опстала и да се развијала, данас бисмо могли да имамо солидну привреду, пре свега производњу или би бар много више тога имало да се прода. Али пошто је за технолошки развијенији свет ово наше подручје интересантно само као њихово тржиште и потоње наше технолошке елите пропадале су из тржишних, не из технократских, значи идеолошких разлога.

Велике наде и мале вајде

У постсоцијалистичко, ово транзиционо време било је сасвим нормално да се много очекује од елита. Увођењем вишестраначког система стварале су се могућности за конкуренцију идеја и људи, што је требало да се оваплоти напредовањем у свим сферама друштвеног живота. Великим очекивањима и надама стао је на пут стицај историјских околности који је балканско, пре свега оно подручје на коме су живели Срби, претворио у предео таме. Оно што се овде дешавало последњих двадесетак година спада у сферу фантастичног које ни најмаштовитији пророци нису моли да

наслуте. Вероватно се ни у њиховим штивима не спомиње како ће доћи време када ће један језик имати четири имена, уз перспективу бесконачног мноштва, јер и пророци држе до елементарне логике.

Са Југославијама је све од почетка ишло наопако. Она коју су називали трулом, одржавала се споља нападнута ипак неколико дана. Друга, мора да је била неупоредиво трулија кад се распала сама од себе.⁴ Њена војска послата је без муниције на границе са којих је нико војно није угрожавао да би, ако већ није нападнута споља, била нападнута изнутра, уз свесрдну мање више прикривану европску, углавном западну припомоћ. Држава се распадала на најгори могући начин, уз велика разарања и страдања, уништавања не само материјалних вредности, већ и оно мало честитих људских веза; пријатељских, комшијских, брачних. Некако истовремено распадале су се и друге социјалистичке државе, али без пуцњаве, на цивилизованије начине. Ондашње владајуће елите никако нису успевале да се усагласе, не да се држава не распадне, већ да то буде на најјефтинији могући начин. У логосу балканске историје било би више рационалности да Балкан није ветрометина изванбалканских сурових утицаја.

Ако је у распростирању зла ипак било некаквог реда, он се видео у томе што је распад ишао од северозапада ка југоистоку, поступно и контролисано. Ужасава сама помисао шта би било да се сво зло распрострло на целом простору одједном. Поред лепих села која су лепо горела, све живо би се претворило у згариште. У сваком случају, семе историјског зла, потискивано али и припремано деценијама, дало је не само своје плодове већ је пустило и нове клице.

Па ипак српска страна ових ратова била је друкчија од осталих. Док су Словенци, Хрвати и Македонци, лако дошли до независних држава, које су брзо признаване и стицале међународни легитимитет (Босна и Херцеговина је међународно призната да би се разбуктао грађански рат), Срби су се изненада нашли великим делом у туђим државама, без

4 У раду „Распад Југославије“ указује се на мноштво разлога који су допринели нестанку ове државе (економска криза, национализам, културне разлике југословенских народа и друге), али се и истиче да су политичке елите биле главни актери па „свака анализа тог процеса мора бити фокусирана на њих, на њихова стремљења и дјеловања“ (Станковић Пејновић, 2010:601).

дефинисаног статуса. Пошто су редоследи ствари на овим просторима вазда били обрнути од нормалних, и заједничка војска некада заједничке државе постајала је већ како где, негде домаћа, негде агресорска. Као у предлогичко доба софистика је поново дискредитовала логичка правила мишљења, а њен циљ никада није истина већ збрка и сваковрсна победа над противником. Југословенска браћа се зато и данас свесрдно туже код међународних судова, ко је на кога извршио агресију, јер су заборавили да им се држава без подстицаја спољашњег агресора распала.

И док су владајуће елите Словеније, Хрватске и Македоније биле јединствене у стварању својих држава, у Србији су током последње деценије прошлог века деловале две међусобно супротстављене политике елите, које су борбу за власт противстављале државотворству. Док је једна елита државу како-тако стварала, друга је, у настојању да руши супарничку елиту, посредно то исто чинила и с државом. Опет је настала парадоксална ситуација. Србија, која је уз Црну Гору, једина 1918. имала државу, сада једина није имала јасан државотворни циљ. Од тада па до данас Србија је Скадар на Бојани. Што једна власт током своје владавине уради, наредна владалачка елита поруши. Пошто је рушење неупоредиво лакши посао од грађења, Срби данас нису решили ни једно своје кључно национално питање.

Српска владајућа елита се до 2000. године, за разлику од других, уздала у истину и правду али се показало да се грдно преварила. Правде на овом свету нема, а до истине у политичким пословима нико не држи. Но, упркос томе, оправданост овог начела се тешко може да доведе у питање, ако се не жели склапање пакта с ђаволом.

Уз то, за сва зла не само на Балкану, велики свет је само Србе означавао кривима, и што је још горе, многи су Срби у то поверовали. Своју националну недисциплину само су они неговали до неслућених размера не хотећи да виде како су неки њима суседни народи своје циљеве остваривали управо захваљујући националној дисциплинованости. Само је српским елитама недостајало оно што по Рајту Милсу одликује тај највиши друштвени сегмент: „Елиту представљају просвећени политичари као и они који располажу административним искуством те, како је приметио Lord Bryce, рас-

полажу извесном „ширином погледа и достојанственошћу карактера“. (Милс, 1998:328)

Ако се данас суди о двадесетогодишњим резултатима српских елита, које су се својевремено громогласно најавиле великим обећањима, на жалост, изостала су остварења и више од тога. Србија је данас за двадесет година признаване владавине елита, земља у којој је готово све лошије него у време владавине авангарде радничке класе. Једни сматрају да су нам то све други сместили, други мисле да смо за све сами криви. У праву су изгледа и први и други. Јер у оном мудром запажању да сваки народ има власт какву заслужује, не прави се никаква разлика у томе да ли је народ власт бирао или му је наметнута, она је увек заслужена, а од самозаслужене власти народ нико не може да амнестира.

Некада су Срби на мистичан начин тражили разлоге за сопствене историјске катаклизме, понајпре у себи, у својим почињеним гресима. Добро ће бити уколико смогну снаге да у себи потраже разлоге и за ове своје двадесетогодишње поразе, ма да је познато да антисрпска оријентација Запада није почела од пре двадесет година.

*Двадесетогодишња владавина елита или
десет гладних и десет мршавих година*

Већ двадесет година код нас „елитизам“ и „елита“ нису више неподобне речи, а с њима и речи „лидер“ и „лидерство“. Шта су нам оне донеле, тих двадесет година легитимне, неприкривене владавине елита? Можемо ли чиме још да се похвалимо сем, како већ чинимо, да ћемо постати ако већ нисмо „лидер на Балкану“? Како другачије, ако већ избегавамо детаље, можемо да сагледамо тих двадесет година; зар их не можемо делити на првих и других десет, на прву и другу деценију владавине елита, последњу у прошлом и прву у овом веку?

Прво десетлеће обележили су ратови, разарање, распад државе и стварање нових држава. Ратне године су код нас вазда бивале и гладне, а ове су Србији донеле и додатну беду због санкција тзв. Међународне заједнице, што је заправо еуфемизам за грубу и ригорозну демонстрацију утицаја и моћи неколико западних земаља. Био је то додатни изазов

за очување најелементарнијег јединства унутар политичке елите. Другде власт и опозиција у изборном поступку обарају руке око битних питања за свакодашњи живот људи, али не и око најзначајнијих националих питања, јер су она давно већ решена или се начин њиховог решавања подразумева. У Србији су међутим, власт и опозиција, владајућа и контраелита, биле две по основним смерањима потпуно различите елите, које не настоје да коригују једна другу већ су једна другој нештедимице радиле о глави. У то време су елите и контраелите неких југословенских република (Словеније, Хрватске и Македоније) складно изграђивале државну независност.

У политичкој реторици ово прво раздобље ондашња опозиција, каснија власт, називала је добом диктатуре. При том се превиђало да су, уз многе порођајне муке демократије, политичке елите биле легитимно биране и да је тада вишестраначје успостављено. При том се није сматрало да је то био наставак оног времена када су се власти самоизабирале и биле доживотне; очигледно је да се то пређашње време гласања а не бирања није ни сматрало диктаторским. Говорило се тада, а вероватно и веровало, да чим буде срушена диктаторска власт, пристижу стани новци у огромним количинама, улазимо у Европску унију, наступа царство среће, онај комунизам на који су чак и сами комунисти већ давно били заборавили. Није се баш изричито говорило, али се некако то подразумевало, да ће Европљани и даље да дисциплиновано раде а ми лепо да живимо.

Задивљује ентузијазам и вишак енергије са којим је то чињено. Да је само делић те енергије и упорности тада употребљен на рушење власти, био сачуван за послератну обнову свега порушеног, не би нас сустигла данашња апатија. Очекивања да ће после ратова и рушења уследити грађење, привредни развој, прогрес, уз транзиционо пропадање свега онога што је пропасти било склоно, нису се остарила. Стваралачке страсти и послератни креативни ентузијазам сагорели су у тих десет година сваковрсног рушења а са њима и многе вредности. Леп живот без рада, медијски промовисан, претворио се у мучан живот оних који раде, због различитих страхова, али и безперспективан за толике који тек за то очекују прилику .

Крај првог и почетак другог периода збио се наравно 5. октобра 2000. године. Била је то због још увек неизграђених механизма кружења елита, борба не само за власт (власти су привремене, смењиве) већ демократска револуција, ако то што каже ова синтаagma није *contradictio in adjecto*. Протагонисти су тај догађај сматрали демократским, јер су веровали да је демократија, рушењем диктаторске власти, тог дана рођена у Србији.⁵

Пошто је демократија по дефиницији владавина већине, сам петоктобарски преврат је имао и ту ману, да је упркос великој масовности, био ипак израз присутне мањине народа, његовог бирачког тела, а да другачије буде практично је сасвим немогуће. Ову „побуну маса“, предводиле су, показале се то касније, чак две елите; једна умерених захтева, која се задовољавала постигнутим, и друга радикална, која је после петог желела и шести октобар, самим тим и перманентно револуционарно стање. На велику срећу, тај револуционарни занос није потрајао превише дуго и, што је важније, није довео до националног крвопролића.

Ако је демократија доиста код нас рођена тек 2000. године, она није дошла, свеједно чијом кривицом, на процедуралан начин већ уз паљевине, дим и крађу уметничких слика (због крађе гласова). Као и свака револуција и ова *изборна* имала је своје хероје и кукавице; неке безначајне људе медији су подстицали да умишљају како су баш они мозгови овог преврата. Иза очигледне „побуне маса“ збивао се међусобни обрачун елита. Поражена је владајућа елита до 2000. године, која је била аутентична, блиска народу, чак популистичка, али није, како јој се замерало, умела да комуницира са светом. Њена наследница, владајућа елита после 2000. године, била је миљеница света, али и национално неаутентична, неретко у раскорак са народним интересом.

5 Интересантан поглед на то шта се и зашто тог дана збило нуди Дајана Џонстон у тексту *Добри момци лоше пролазе*, написан за међународну конференцију „Пети октобар - десет година касније“, која је одржана 5. октобра 2010. године у Центру „Сава“ у Београду (<http://www.nspm.rs/savremeni-svet/dobri-momci-lose-prolaze.html>). Текст се завршава парафразом Христовог исказа „Само истина вас може ослободити“. Приметно је да су српске елите, у комуникацији са Међународном заједницом после двехиљадите године, олако прихватале српску кривицу не само насупрот националном интересу већ и насупрот истини.

После првих, како се говорило, десет година диктатуре, уследило је десет година демократије. Саме по себи оне су биле боље од претходних јер су донеле мир, али мир побољшаних, протераних, преварених и још мир кривих за злочине и сва зла овога света. Демократија је требала да буде мелем за ту огромну рану, једино испуњено обећање, дуго одлагана и напослетку остварена нада. Међутим, са демократијом се лепо може живети али од демократије се не живи. „Да би демократија имала вредност као средство, суд о њој требало би доносити на основу последица које изазива“ (Свифт, 2008:227). Шта су донеле тих десет година демократије осим самопохвале да живимо у њој? Крајњи резултат је у првих и других десет година мање више исти, упркос томе што нас је свет првих десет година санкционисао а других десет чак новчано награђивао. Свет се у том десетогодишњем међувремену (према нама, нашој држави) није изменио, нити ће. Остао је једнако суров. „Свијету се тешко може угодити“, каже пословица; не воли вас када се усправите још мање ако се супротставите, али вас презире и ниподаштава када се много сагињете.

*Шта је било с вредностима или како
и зашто је све постајало ништа*

Социјализам је свима нудио хлеба а ускраћивао слободу, на шта је указивано пророчански још пре него је из литературе закорачио у стварност. Капиталистичко друштво ризика даће свима слободу, мањини материјално обиље али ће неке послати пред контејнер. Правни механизми у социјализму стварали су до тада непознати тип нерадника који се прославио новокомпонованом мудрошћу по којој нема толико мале надокнаде за рад колико се може напредовати у нераду. Па ипак та привилегија није била опште већ ексклузивно стање. Транзиција ће створити другачију стварност, ону тешко замисливу чак и у доба првобитне акумулације, да се данима, месецима па и годинама нешто ради али без икакве надокнаде или остварених радних права.

„Опадање производње које је довело до губитка радних места; смањивање средње класе; пораст броја сиромашних; пораст криминала; процват трговине дрогама... Елите, које

питања дефинишу, изгубиле су додир са људима“. Ако је читалац из две последње реченице помислио да је о Србији реч, преварио се; у овом случају реч је ни мање ни више него о највећој светској сили, о тамошњем стању ствари, како га је видео Кристофер Лаш у уводу своје књиге *Побуна елита и издаја демократије* (Лаш, 1996:9).

Овај аутор је крајем прошлог века упозорио на много шта што је сматрао да у најнапреднијој земљи света није добро. Овде ће бити издвојене само неколике његове примедбе на маргиналне токове ствари у Америци. Лаш пише да „велики тржни центри не могу да замене суседства“ (13)⁶ и док смо стигли да то прочитамо они су нам постали места ходочашћа, али тек пошто је сваки наш мали предузетник порушио зид у спаваћој соби да би је претворио у дракстор и доживео банкротство. Као и Американци изгубили смо поштовање према мануелном раду, а мислеће класе су нам „фатално удаљене од физичке стране живота“ (34). У ери глобализације богатства које сада прети да уништи све друге вредности предали смо се империјуму тржишта који свако друштвено добро трансформише у робу. (25) Поентира даље Лаш како је „у ери информације“ амерички народ ноторно лоше информисан“ (16), да је постао „нација мањина“... услед „балканизације мишљења“ (21). Очигледно је да смо много тога лошег усвојили од Американаца, али смо и ми њима подарили додуше само већ споменути начин мишљења, што је сасвим довољно да се изједначимо у негативности утицаја.⁷

Српска изопштеност из света у последњој деценији прошлог столећа била је благотворна бар утолико што нас је заштитила од неколико модерних глобализацијских пошаста, које спомиње и не спомиње амерички аутор, али смо се већ

6 Бројеви у заградама означавају бројеве страница у наведеној књизи Кристофера Лаша.

7 Писац књиге о сукобу елита и демократије упозорава да „Демократија захтева живу размену идеја и мишљења. Идеје, исто као и имовина, морају се расподелити што је могуће шире“ (Лаш, 1996:15). Уместо тога све чешће смо сведоци да је на делу једноставан али убојит начин „издаје демократије“, до које долази онда када се реч која означава владавину народа, лиши садржаја и претвори у флоскулу која има за сврху да пацификује политичке противнике. Зар није уочљиво како свака криминална држава пуним устима себе назива демократском, с циљем да прикрије своју праву природу али и да се заштити.

код закорачаја у 21. век експресно укључили у доминирајући тренд. То не значи да су наше елите требале да читају и озбиљно схвате америчког научника, већ само то да оно шта он пише о лошем стању Америке, индиректно упућује на њихову неаутохтоност, највећу од њихових мана, која их чини националним квазиелитама, не можда пуким извршиоцима налога већ непромишљеним помодарима.

Наше опредељење да са тог пута не скренемо ствара стравичне последице у малој а ипак сиромашној земљи. Американизација свакодневног живота, безрезервно прихватање вестернизације, разорили су толике наше традиционалне вредности захваљујући којима смо опстајали вековима. Тамо где је она неупоредиво мање пустила корена (пре свега међу људима исламске вероисповести), има сиромаштва и беде али нема ни беле куге ни световног целибата, чега и код нас Срба није било док смо личили на себе. Али зато запажање, односно упозорење које се све чешће и више чује на просторима Србије напросто гласи – нема народа. То је ламент, призив, порука и опорука, који се спонтано изриче из страха од најављене пустоши и усамљености. Зар и животиње, чак и звери не живе и не воле да живе у заједницама.

На пренасељеној земаљској кугли код нас нема људи ни у подручјима сасвим питомим и плодним где се вековима живело. Нема народа у физичком, статистичком али и менталном смислу, са својим вековним модусима опстанка. Нема народа јер се преселио изван граница земље или у градове, где полако али систематски нестаје. Нема наталитета али ни посла у запуштеној и необрађеној земљи која је некада била пољопривредна,⁸ па индустријска, а данас ни једно ни друго ни нешто треће.

Последња деценија прошлог столећа била нам је ратна, прва у овом, помирителна. Рат па помирење, рат па мир, њихово периодично смењивање у овом ескперименталном подручју људске издржљивости, као да имају за циљ да тестирају могућности људског памћења, односно заборављања. Рат

8 „Живети од земљорадње значи живети на рачун природе, а не на рачун других, ...“ (Розанов, 1997:124). У наше време најбоље се живи на туђу штету, чиме се, поред осталог, може објаснити запуштеност и напуштеност наших села, са свим већ споменутиим и неспоменуим демографским последицама које из тога следе.

је дошао из унутрашњих набоја, подстакнут са стране. Са исте стране одкуда је подстицан рат, сада се подстичу помирења, упркос томе што право катарзично помирење ни после Другог светског рата није наступило. Као да су људска бића беспаметна створења а народи лутке у позоришту историје, па се одлажу као и све мртве ствари после одигране представе. Искуство нас већ упућује како притискањем људи да се воле, мржња само дубље запоседа њихова срца.

*

Највећа слабост елита власти код нас у првој деценији овог века јесте његова неаутентичност. Како то изгледа када је властима непознато како народ живи одлично илуструје она позната анегдота о Марији Антоанети, која је на упозорење да се народ буни јер нема хлеба, наводно одговорила – па зашто не једу колаче. У случају наших елита репрезентативан је пример једне бивше министарке, која је на упозорења да народ нема новца да плаћа струју, одговорила – па зашто не продају станове. Сем спортске елите која је, као уосталом и њени конкуренти, предодређена да „брани националне боје“, све друге националне елите су нам мање више анационалне.

Елите власти, које су, аналогно спортској, задужене да бране националне интересе и вредности, тешко би се могле похвалити да су за последњих десет година имале успеха у том послу, напротив, проблеми су се само увећавали. Неки од њих су тешко решиви, решење других зависи од моћних сила, економски проблеми условљени су глобалним економским токовима. Али ми смо били у економским и сваковрсним кризама знатно пре него је светска ескалирала, не зато што проблеме нисмо умели да решавамо, то би било премного, већ смо их, као по ђаволским налозима, самостварали. Народ нам је (у малим локалним срединама) историјски био свикао да верује вођама, потом мудрог руководству, да га они подстичу па и приморавају. Умео је се жртвује кад осети да мора и колико мора, да гунђа и онда када непосредно ради за своје добро, али није навикао на апатично стање где власт за његове проблеме и не зна, а он очекује да му их власт реши.

У земљи бесперспективног живљења сама бесперспективност није проблем који изазива несанице, већ је питање свих питања да ли неко може јавно да се хвали нечим што се вазда и у свим цивилизацијама, сем пред њихову пропаст, сматрало срамним. Само у Србији део интелектуалне елите без стида може да свесрдно ради против свог народа. Само је код нас оснивање школа једино у интересу оних који их оснивају, на штету оних који их завршавају и уопште на народну штету.

Све смо истурили на продају и исказали новчаном вредношћу, почев од природног до створеног богатства, од духовности до душевности. На ред нам је већ дошла и интимна (све с циљем да живимо боље и, наравно, модерно), само је за сада тешко наслутити који је још преостали ресурс. Као да смо изашли из историје или као да у њој никада нисмо ни живели, па своју садашњост и будућност видимо на начин виртуелан, јер нам се чини као да се све то неке друге дешава, па нас се ни не тиче. Треба се бојати ако нам је и народ, кога је иначе све мање, почео да губи „ширину погледа и достојанственост карактера“, оно што је, у већ наведеној Милсовој дефиницији, најбитније својство елите.

Литература

- Зиновјев, Александар, 2002, *Запад – феномен западњаштва*, Наш дом, Београд
- Лаш, Кристофер, 1996, *Побуна елита и издаја демократије*, Светови, Нови Сад.
- Милс, Рајт, 1998, *Елита власти*, Плато, Београд.
- Свифт, Адам, 2008, *Политичка филозофија*, Клио, Београд.
- Станковић Пејновић, Весна, 2010, *Распад Југославије, Теме*; Ниш, бр. 2, стр. 601-618.
- Фјодоров, Николај, 1997, *Туга за Константинопољем*, Логос-Ант, Београд
- Џонстон, Дајана, 2010, *Добри момци лоше пролазе*, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/dobri-momci-lose-prolaze.html>, недеља, 10. октобар 2010.

Ljubinko Milosavljević

FROM THE KINGDOM OF HAPPINESS TO
THE ULTIMATE DEMISE OF VALUES

*What the elites had promised us to do and
what they have actually achieved during
the last 20 years*

Summary

If my memory serves me right, the period encompassing the last two decades started with the promises of the construction of the high-speed rail and of silicon valleys. This paper will remind the reader of what we have actually gone through: the disintegration of the country, the civil wars, the NATO bombings, robbing Serbia of Kosovo and Metohija, all of which was followed by destruction and human suffering. Then we got democracy, once again in fire and smoke. However, we have found it difficult to realize that we live in a region where the foreign powers and our sheer benevolence have brought about the demise and ultimate destruction of universal, national, local, as well as moral, economic, spiritual and other values. Of all the elites, it was only the sports elite that has managed to occasionally bring us joy, all the others have mostly brought us defeat. All kinds of evil have tested their strength on us. We have been losing our people and our territories, our dignity and our self-respect, with some of us even practicing self-contempt, because some of our and some of foreign elites have convinced us that it is we who should be blamed for all the evil in the world.

Today, our trains are slower than they were a century ago, and the silicon valleys and hills are only to be found in some women's breasts.

Key words and Phrases: the promises of the elites, 20-year period, national defeats, the demise of values.

УДК 316.053:316.344.42(497.11)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
05.10.2010.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
15.12.2010.

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

Оригинални научни рад

стр. 287-306

Зоран Аврамовић*

МАНИФЕСТНА И ЛАТЕНТНА УЛОГА ДЕЛА ТЕОРИЈСКЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ЕЛИТЕ У СРБИЈИ (1990-2010).

Резиме

У раду се анализира један део интелектуалне елите из области друштвених наука са становишта латентне и манифестне функције њихових идејних ставова о демократији у Републици Србији. У раздобљу од 1990. до 2010. године, једна у јавности видљиво присутна струја теоријског мишљења континуирано је оспоравала, у мањој или већој мери демократски карактер српског друштва. Период владавине СПС критикован је као националистички, у коме није било демократије. После октобарског преврата 2000. године, критика дефицита демократије окреће се према странкама бившег режима као опасним за демократски развој Србије. Критичко-деструктивно деловање овог дела теоријске елите суочава нас са два питања: да ли је њихова критика дефицита демократије у Србији била заснована на ваљаним аргументима? Да ли се иза те критике помаљају неки други интереси и тежње за које критика треба да буде само параван? У закључном делу се тврди да је ова интелектуална теоријска елита, свесно или несвесно, поткопавала основне националне и државне интересе Србије у раздобљу декомпозиције СФРЈ и страховитих спољних притисака на Србију.

* Институт за педагошка истраживања, Београд

Кључне речи: интелектуална елита, теорија, демократија, Србија

Појам интелигенције, у социолошкој перспективи, није могућно на лак и једноставан начин одредити. То је једна друштвена група која ствара, шири и критикује идеје, вредносна опредељења и погледе на друштво и човека. Горње слојеве ове групе чине научници, писци, уметници, филозофи, религиозни мислиоци, друштвени коментатори, а доње слојеве - наставници и новинари (Ботомор, 1967).

У овом раду анализираћу теоријске ставове дела теоријске елите о недемократском карактеру српског друштва од 1990. до 2010. године са циљем да укажем на њихове манифестне и скривене функције. Под теоријском елитом подразумевам оне проучаваоце друштва и државе који су објављивали текстове о конкретним друштвеним процесима у поменутом раздобљу, а не писце апстрактних теорија о друштвеној структури или њеним деловима.

Један део интелектуалне теоријске елите континуирано је понављао суд о *недемократској* природи Републике Србије. У теоријској литератури ове интелигенције, пажња се усмеравала на вредносне и институционалне оквире недемократског преображаја Србије. Те препреке су: 1) превласт националистичке духовне оријентације у Србији, 2) структурна сличност национализма и комунизма, 3) националсоцијалистички карактер народног покрета до 1990. године, 4) несклад уставне и фактичке друштвене стварности, 5) одсуство услова за демократију.

Ово је била манифестна функција дела српске теоријске елите у којој је требало да дође до израза научна мисао која претендује на објективно и ваљано знање. Видећемо шта се иза теоријске фасаде критике демократије у Србији заступало. Најпре, да аналитички осветлимо суштину критике демократског дефицита у Србији од 1990. до 2010. коју је артикулисала теоријска елита. (Узгред, тешко је наћи проучаваоца српског друштва који је тврдио да је Србија демократска држава у раздобљу од 1990. до 2000. године.). Тврдња о *неуспеху демократизације Србије* провлачила се кроз све њихове текстове.

*Аргументи о неуспеху демократизације
Србије 1990.-2010.*

Један круг тврдњи објашњавао је неуспех демократске трансформације постсоцијалистичких друштва *националистичким* легитимитетом. Опште место у текстовима теоријске елите о распаду европских социјалистичких друштвених система и држава је теза о ренесанси национализма (тзв. пролеће нација). Политичка победа национализма у овим државама оцењивала се као основни узрок препреке демократској конституцији посткомунистичких друштава. Префикс „пост“ требао је да означи тобожњу немогућност дефинисања друштвене и политичке структуре оних земаља које су напустиле једнопартијски систем власти.

Практични учинак национализма је двострук: овај духовни и политички вирус је разградио неке социјалистичке федерације; али је искоришћен и као нова основа легитимитета комунистичког очувања политичке власти. (Голубовић, З: 1995; Пешић, В: 1995; Тркуља, Ј: 1995; Куљић, Т: 2007.)

Додатак овој тврдњи је и теза по којој је неуспех демократије Србији био условљен структурном сличношћу комунистичког наслеђе и националне традиције. Где се открила *сличност комунизма и национализма*? Истраживачи друштва су пронашли да постоји подударност у погледима на свет, у есхатолошкој компоненти, у антииндивидуалистичкој оријентације, у прихватању харизматичног лидера, у избегавању модернизације (Теокаревић, Ј: 1996.)

Обе идеологије су оријентисане на државу као централни монопол моћи, подчињеност ауторитетима дефинишу као услов функционисања комунистичких и националистичких режима, обе идеологије се хране предрасудама. (Голубовић, З: 1995).

Небојша Попов је у својим књигама и публицистичким текстовима доследно бранио тврдњу о *успеху популизма* и неуспеху демократије у Србији после 1990. године. Популизам се везивао за митинг политику коју се иницирао СК Србије после 1988. године. Како се овај облик политике ширио расле су и критике о његовој антидемократској суштини. Не само да се одрицао демократски потенцијал покрета, већ се везивао за рекационарне политичке традиције у Србији. Синтаг-

ми о вези „Љотић Димитрије - митинзи у Србији 1988“ (Попов, Н: 1993) блиске су тезе о српском националсоцијализму.

Посебна посланица критичара српске демократизације били су *ратови* на простору бивше СФРЈ. С једне стране, Србија је била изазивач тих ратова а с друге стране, ратови су зауставили демократизацију њеног друштва и државе. Оптужба Срба за рат поткрепљивала се тврдњама о: 1) великосрпским националним и државним интересима, 2) политичкој емоцији жртве, 3) насилном отимању туђих територија (Попов, Н: 1996, Пешић, В: 1996). Експлицитно се тврдило да је српски национални програм „довео до рата“ и да је претензија Срба да живе у једној држави, прави узрок рата. Штавише, залагање српских интелектуалаца за право српског народа на равноправност, квалификовало се као „демагошка формула“ која је суштински довела до рата.

Други тип оптужби Срба за рат без околшења је формулисао тврдњу да су Срби изизвали рат због промене републичких граница и протеривања друге етничке популације. Србија је одбацила демократско устројство и договор о минималној држави и то ју је „навело на империјални пут насилног отимања и чишћења територија на којима су Срби вековима живели измешани с другим народима“ (Пешић, В: 1996).

Један од проблема за критичаре недемократизованог српског друштва био је Устав из 1990. године, који је допустио слободно политичко организовање. Откривено је да је дошло до расцепа *уставне демократије и националистичко-плебисцитарне стварности*. Њено уставно уређење је парламентарно- демократско, али *de facto* легитимацијски аранжмани су националистичко-плебисцитарни. (Баста Посавец, Л: 1991:111). Политички идентитет Србије од 1990 је распопућен између демократских форми и садржина (Тркуља Ј: 1995).

Правну аргументацију за тврдњу о необичном споју ватре и воде, Лидија Баста заснива на критици председничког система власти у српском уставу од 1990. Тркуља се опредељује за дескрипцију демократских појмова у јавном говору и правнополитичким документима наслеђене социјалне и културне традиције српске стварности.

Са неких, мање-више конкретних критика неуспеле демократизације, прелазило се и на опште тврдње о *непостојању услова* за демократску конституцију Србије (Тркуља, Ј: 1995:156- 171; Становчић, В: 1995). По овом приступу, најпречи је теоријски посао: концептуализација демократије као облика државног поретка, заправо одређивање услова који су неопходни за успостављење демократије. Србија нема владавину права, грађанско друштво, одговарајућу политичку културу из чега следи закључак да Србија тек треба да испуни одређене услове за демократски развој.

Који су то институционални и вредносни услови демократске конституције Републике Србије? Без неког утврђеног редоследа у теоријској литератури се издвајају следећи максималистички услови:

- а) Одвајање политичке власти од привредних установа и ослобађање тржишта од политичкопартијских интереса;
- б) у грађанском друштву се обликује аутономија повећивања интереса и потреба појединаца и група;
- в) место социјалистичких апстрактних колектива, демократија промовише апстрактног грађанина;
- г) нема демократије без правне државе и владавине права;
- д) политички плурализам, изборни систем и подела власти такође су услов демократије;
- ж) без слободне јавности и отворених средстава информисања, нема демократског поретка;
- з) демократска политичка култура је један од услова демократије (О теоријским погледима који су овде изложени више у Аврамовић, 2002).

Једна од тематских посланица критичара демократије од 1990 до 2000. био је, наравно, Слободан Милошевић. Он је био дежурни кривац за одсуство демократије у Србији. Именова се различито али углавном у значењу диктатора и тоталитаристе. Огњен Прибићевић је отишао најдаље у квалификовању Милошевићеве власти као „султанизам“ (1998). Угледни часопис НСПМ објавио је тематски зборник под насловом „Србија после Милошевића“ (2001) а могао је наслов да гласи „Србија после 2000“, што би означавало промену система а не првог човека власти.

Када се примирило политичко и друштвено биће Србије после „петооктобарске револуције“, највећи део јавном мишљења и њихови теоријски предводници, помислили су да је демократија сванула и у Србији. Један бучни политиколог који се представља као социолог Чедомир Чупић, изразио је то насловом свога рада у НСПМ из 2001. године. „Од владавине контролисаног хаоса до добро уређеног демократског поретка“. Била је то варка мисли која се претварала као теоријска. Убрзо после 2000. године, *критика дефицита демократије* у Србији се наставља али у нешто измењеном саставу теоријске елите и нешто другачијој „аргументацији“. Док је у раздобљу од 1990. до 2000. владајући режим био недемократски, после 2000. године у Србији постоје делови политичке и друштвене структуре који су демократски и делови који су недемократски, односно који прете српској демократији.

И даље се тврди да национална политика не може бити демократска. У том контексту мета критике интелектуалних (теоријских) чувара демократије постају странке које инсистирају на националним интересима, а то су „странке бившег режима“.

Посебно се упозорава на СРС, као странку „екстремног национализма“, која иначе има јако упориште у бирачком телу (2000-2008). Социјалисти и радикали чувају визију прошлости, а ДС визију будућности (Бакић, Ј., „Судбина два мита“, *Политика*, 17. март 2006). Нова иницијатива за демократију заснована је на политици ДС и ДСС, а нема СРС (Стојановић С., „Неопходан болни преокрет“, *Политика*, 17. јун 2004.). Демократија није консолидована у Србији зато што „не постоји равнотеже међу кључним политичким актерима“ (Павловић, Д., „Једина игра у граду“, *Политика*, 14. децембар 2006; такође, „Равнотеже у Србији нема“, *Политика*, 22. децембар 2006.). СРС је проблем у Србији зато што је екстремистичка партија (Милановић Б., „Радикални проблем Србије“, *Политика*, 6-7 јануар 2007.). Критикују се иностране оцене о демократији у Србији. Супротно мишљењу америчког амбасадора Монтгомерија да су у Србији демократске странке у игри, Даница Поповић тврди да СРС није опредељена за демократију (Поповић, Д., „Монтгомеријев демократски блок“, *Политика*, 6. јул 2007.)

Један зборник под насловом „Између ауторитаризма и демократије“ (ЦЕДЕТ-ФЕС, Београд) у коме су објављени радови 15 социјалних теоретичара, објављен је 2007. године. Дакле, и седам година после одласка Слободана Милошевића проблем Србије је демократија. А аутор тврдње да је „демократија у Србији и даље маргинална“ у 2010. години, да и даље постоји недемократска подела власти, да без „цивилног друштва нема демократије“ је Загорка Голубовић (*Блиц*, 29. август 2010).

Биланс две деценије рада теоријског демократског ума у Србији. Да ли су аргументи критике били ваљани и утемељени?

Оно што уједињује интелектулану теоријску елиту у Србији пре и после 2000. године је континуирана критика стања демократије у Србији. Пре ове године демократије и није било, а после „октобарског преврата“ је изложена опасности странака „бившег режима“.

Овакво деловање елите о којој је реч суочава нас са два питања: 1) да ли је њихова критика дефицита демократије у Србији заснована на ваљаним аргументима? 2) да ли се иза те критике помаљају неки други интереси и тежње за које критика неуспеха демократије треба да буде само параван?

Да размотримо прво питање: да ли је Србија у току последњих двадесет година била демократска држава или недемократска?

Једна широка интелектуална теоријска струја заступала је став да у Србији или није било демократије (1990-2000), или је била у опасности од унутрашњих политичких снага (2000-2010). Да размотрим њихову аргументацију.

Избегавањем појмовне диференцијације *национално - националистичко - национални интерес*, једна струја социолошке и политиколошке теоријске интелигенције у Србији задржава пажњу на интерпретацији националног као националистичког, из чега следи замагљивање суштинског питања: како се може идентификовати рационални национални интерес? Појмовно диференцирање националне реалности омогућава нам одређивање односа према правима властите

и других нација. Уколико је то однос равноправности, једнаких услова за све националне заједнице, тешко се може бранити тврдња о национализму као препреци демократије.

Она струја критике националног као нове основе легитимитета и самим тим као препреке конституције демократског поретка теоријски је обавезна да одреди почетне појмове националног интереса. Она је дужна одговор на основно питање: да ли уопште постоји *рационални национални интерес* једне заједнице? Уосталом, како српски теоретичари друштва и демократије објашњавају чињеницу да су све нове државе на простору СФРЈ настале на основу националног (националистичког) легитимитета?

Лако пада у очи да тезу о сличности комунизма и национализма не прати аргументација већ таксономија. Из таквог приступа следе тешкоће теоријског објашњења тријумфа националног (националистичког) над социјалистичким. Откуда то да се национализам појављује као рушилац комунистичког режима када постоји структурна и идеолошка сличност? Одговор се може потражити у погрешно постављеним премисама.

Комунизам и национализам су опречни појмови, али и неупоредљива друштвеноисторијска искуства. Само у неким елементима комунизма и национализма (или: стаљинизам и нацизам) могућно је препознати сличност у употреби *средстава* недемократске власти. У свим другим елементима: идејном извору, вредносној структури, циљевима, ова два идеолошка и политичко-социјална покрета не могу се упоредити.

Националне вредности припадају потенцијално и активно свим њеним припадницима. Комунистичке вредности, међутим, усвајају само чланови партије, дакле само један део друштвене целине. Вредности нације су утемељене на традицији, комунистичке на пројекту будућности. Националне вредности су по својој природи плуралне и подложне хијерархизацији у избору од стране појединаца. Избор једног скупа вредности не значи и обавезу да је други чланови нације прихвате. Па ипак, нација је оквир примарне енкултурације. Националне вредности обликују припадност групи а без такве референтне групе појединац не може да изгради индивидуалност и идентитет. Језик је, примера ради, једно

од најважнијих интегративних средстава националне заједнице.

Антииндивидуализам у комунистичком покрету је заснован на супремацији друштвеног над појединачним, на челу да је друштвени интерес значајнији од појединачног, а у националсоцијализму и фашизму на држави као апсолуту.

Именовању српских митинга као негацији демократије недостаје аргуменатција која би се заснивала на темељној анализи структуре колективног деловања у Србији крајем 1980-тих. Политичка мотивација масовних митинга била је да се изврши притисак на комунистички врх СФРЈ да се успостави уставно јединство СР Србије. Какви су све захтеви лансирани из узавреле српске масе 1988. не може се једноставно реконструисати. Пароле, транспаренти, узвикивање окупљене масе не могу бити поуздани ослонац за дефинисање основне вредносне оријентације.

Лаки закључи о карактеру српских митинга шире се и на објашњење њиховог значаја у послемитингашким догађајима. За нашу тему посебно је значајна она тврдња по којој је управо српски популизам омогућио конституисање српског друштва као тоталитарне и антидемократске државе. Аргументацијска тешкоћа популистичке парадигме открива се у њеној иманентној противречности. Тако, не оспорава се чињеница да је на таласу националпопулизма успостављен поредак који је декларативно опредељен за демократске институције (вредности) и европску интеграцију, и поред стварне уроњености у националну митологију и неграђанско стање друштва. Теза је доиста необична: из једнопартијског система у реторички демократски поредак прешло се уз помоћ фашизма, национал-популизма! Да ли ми имамо на примеру Србије 1990-1995. једну радикално нову друштвено-политичку појаву, или је проблем у категоријалном мишљењу о релевантним политичким чињеницама?

Са методског становишта тези о српским ратовима (српској агресији) се може приговорити да рат анализира превасходно са српске стране, при чему потпуно пренебрегава југословенски контекст и међународне околности. Без овако одређеног контекста не могу се сагледати ратне тежње других народа у бившој држави и подршка коју су уживали у иностранству. Други методски приговор тиче се одсуства

разликовања виталних националних интереса и њихових добрих и рђавих модалитета реализације.

Теоријски приговор оваквим оптужбама може се формулисати из перспективе избора чињеница и начина тумачења српских националних и државних интереса. Овде ће се само скицирати шира аргументација оспоравања речене тезе.

Најпре, када је започео ратни сукоб у бившој Југославији? Оног дана када су словеначки територијалци напали легални орган државе СФРЈ - ЈНА. Словенци, Хрвати, муслимани (њихова политичка вођства) су прогласили уставну сецесију и започели рат против оних Срба који у Хрватској и Босни и Херцеговини нису легитимисали сецесију. Дискурс који оптужује Србе за рат нигде не истиче чињеницу да су Срби у бившим републикама демократски изразили своју вољу за остајањем у Југославији. Они нигде не подвлаче чињеницу да су све три стране у БиХ прихватиле Кутиљеров план 1992. године, али је на интервенцију САД накнадно одбачен од муслиманске стране.

Републичке границе СФРЈ нису имале легитимитет. Најзад, српски тужитељи српског народа за рат у бившој Југославији неће или не могу да дефинишу кључну грешку међународне заједнице. Ево како проблем о коме је реч тумачи Џон Кин. „Бадинтеров извештај катастрофално је превидео разлику између обавезе *владе* да поштује жељу свих становника и права *нације* да формира суверену државу која покрива територију на којој она живи.“ (Кин, Џон, „Отровна воћка демократије“, *Књижевна реч*, 1992)

Са становишта проблема који овде испитујемо, од пресудне је чињеничке важности подсетити да у Републици Србији није суспендован вишестраначки систем током рата у Хрватској и Босни и Херцеговини. Рат није угрозио кључну институцију демократије - слободно политичко удруживање грађана и изборну борбу за државну власт.

Тврдње по којима се недемократски карактер српског друштва после 1990. огледа у неуобичајено високом степену неподударности уставног поретка и друштвено-политичке ставрности није логички заснована. Нешто од та два пола друштвене целине није тачно: или је демократски карактер устава лажан или је искривљена перцепција политичке реал-

ности. Демократски устав и антидемократска, тоталитарна друштвена стварност, просто су *contradictio in adjecto*.

Натегнута несагласност о којој је реч, може се разрешити увођењем у дискусију прецизних логичких и искуствених мерила. Каквим појмовима теоријски судимо о природи једног поретка? Нормативна структура друштва је по природи ствари апстрактна и општа а конкретна друштвена стварност бескрајно сложена и фрагментаризирана. Суд о природи српског друштва после 1990. можемо извести из чињенице (не) постојања нужних јавних установа да би једно друштво било демократско или недемократско. Које су то установе? Правна могућност образовања политичких партија и одржавање слободних избора за локалне и државне органе власти, спадају у оне политичке институције без којих нема демократског поретка. Оне гарантују мирну промену власти. Друге демократске установе (централизам - децентрализација, на пример) могу да богате демократску стварност друштва, али нису неопходне.

Предмет критичке анализе било је једно уставно решење: председник Србије (Слободан Милошевић) има велика овлашћења. (Иста овлашћења има и Борис Тадић као председник Републике Србије.) Таква критика се може прихватити, али није пресудна за квалификовање демократске природе система. Кључне су уставне одредбе по којима председник има привремену, ограничену и зависну власт (Антонић, 2010). А у којој мери ће она бити централизована, ствар је околности, традиције, односа политичких снага. Токвил је запазио да у демократским друштвима власт може бити централизована у скупштини (јака али непостојана) или у једном човеку (није јака али постојана), (Токвил, 1990).

У Србији је од 1990. на снази Устав који легализује вишестраначку демократију. Она допушта слободну конкуренцију политичких странака, њихових програма и личности. Чињеница да се у вишестраначком амбијенту национална (а то може бити: социјална, буџетска, породична, образовна) вредност налази у врху програмских циљева највећег броја странака не говори против демократије, а нипошто о тоталитарно- националистичкој садржини српске демократије. Право је политичких партија да направе избор друштвених вредности и материјалних интереса, а то је већ амбијент за

политичке разлике и сукобе. Парламентарни поредак Републике Србије никога не спречава да заузме антinationалистички курс. То што те политичке партије не уживају жељену подршку, предмет је неке друге расправе.

У Републици Србији, постоји демократски поредак од 1990. до 2010. године, а уставни положај председника или доминација националних вредности су од секундарног значаја за оцену политичке природе поретка. Такво друштвено стање није негација демократског поретка све до тренутка када се угрози институција вишепартијског система и слободних избора.

Приступ проблему демократизације друштва са становишта услова може бити теоријски и методолошки инструктиван, али практично-политички јалово. Уочљиво је да концептуализација услова демократског поретка заобилази анализу конкретне историјске друштвене целине. Друштвима слична Србији, која не испуњавају услове демократизације, преостаје само да чекају остварење услова, да би кренули путем демократског развоја.

Основни проблем оваквог приступа огледа се у: 1) максимализацији захтева за демократију и 2) у неисторијском приступу демократској конституцији друштва.

Таксономија услова демократске државе имплицира један модел (амерички и западноевропски) који би требало да следе сва она друштва која крену путем демократизације. Иманентни проблеми максимализације услова налазе се у могућности претварања услова за демократију у идеал демократије.

Неисторичност овог теоријског становишта препознаје се у одбацивању социјалне и етнопсихолошке традиције једног народа из аналитичког поља. Политичка социјализација појединца и генерација одвија се вековима. Ипак, основни приговор је практично-персоналне природе: ко одређује време када су испуњени услови за почетак демократске трансформације? Када треба почети са демократском конституцијом друштва?

Демократска јавна мисао и њени сурогати прошла је следеће фазе у току две последње деценије развоја српског друштва. У првој од 1990. до 2000. године, постојале су демократске установе које су биле у високом степену нефунк-

ционалне, постојао је плурализам јавног организовања и мишљења али истовремено једна струја јавног мишљења која је тврдила да у Србији није било демократије. По неким мишљењима, показали смо, у Србији се ради „о наставку комунизма“, по другима у Србији се „спречавају демократске промене“, по трећим „Србија никад није била у правом смислу демократска држава“, четврти тврде да у Србији „нема демократских избора“ (Аврамовић, 2002). Заступници супстанцијалне демократије били су у ДОС-у (теоретичари, политичари и један круг интелектуалаца).

Вишепартијски систем је онај неопходни минимум за доказ легитимности демократског поретка. Постојање више партија у једном друштву обезбеђује основну претпоставку да се изрази политичка мотивација грађана, њихове идеје и репрезентација интереса. Оне ограничавају мандат управљачима државе путем слободних избора и то је довољан правни оквир за њихово такмичење. Сва политичка средства у борби за гласове и власт налазе се у њиховим рукама. Од њихове способности и вештине да добију подршку бирача зависи политичка слика друштва. Поменути пример вишедеценијске владавине једне партије у земљи у којој се родила идеја демократије најбоље потврђује став о примарности политичких партија за легитимацију демократије.

Критичари демократије у Србији, који у неким радовима одричу и сам демократски карактер политичког поретка у Србији, прибегавају или максимализацији услова за демократију или инсистирају на једном од услова који није остварен у Србији. Није спорна чињеница да у Републици Србији од 1990. до 2000. електронски медији нису организовани на демократски начин. (Критика недемократичности медија од 2000 до 2010 такође није за потцењивање.). То се пре свега односи на државне медије али жмурећки се прелази преко околности умножавања приватних електронских и штампаних медија у Србији од 1990. године. Да ли из контроле државних медија следи тврдња да у Србији нема демократије? Максималиста би потврдно одговорио. Али докле год постоји слободно организовање политичких партија постоји могућност да се промени статус медија. Без те претпоставке медији би стално били под контролом владе.

Другу околност коју превиђају критичари политичког система у Србији здрав разум никада неће прихватити. За суд о српској демократији је од великог значаја разумевање односа између политичког стања и политичког процеса. Добро је приметити Токвил да се „мане демократије уочавају одмах, предности се опажају временом“ (Токвил, 1991:201). Да ли се у Србији од 1990 до 2010. нешто изменило на мапи политичке репрезентације народа? Наравно, мењао се однос снага између власти и опозиције.

*Резултат латентних напора – слабљење
националних и државних интереса*

Прелазим на друго питање: шта су били латентни интереси интелектуалне теоријске елите у континуираном оспоравању демократског карактера српског друштва и српске државне власти. Шта се иза интензивног оспоравања демократије у Србији прикривало? Свесно или несвесно: одбацивање националних и државних интересе, вестернизација Србије, покушај промена националног политичког идентитета.

У раздобљу од 1990. до 2000. уочљиво је да у радовима промотера *супстанцијалне демократије* нема елаборације националног и државног интереса српске државе у време разбијања СФРЈ. Необично је са становишта јавне свести да се у процесу државно-националног и правног прекомповања југословенског простора не уочава чињеница етатизације бивших југословенских република по националној основи. Српски интелектуални простор покривали су у највећој мери проучаваоци друштва који су оптуживали Србе и Србију за национализам као препреку демократији. У исто време, друге републике су управо националистичком идеологијом и ратним средствима остваривали своје државне интересе.

Може се без устезања закључити да је невидљива, али са значајним политичким учинком, теоријска улога продемократске интелигенције била у доказивању тврдње да су национални и државни интереси споредни у односу на демократске (супстанцијалне) захтеве. Каква је сазнајна мотивација оваквог теоријско усмерење, од мањег је политичког значаја. Могућно је да су материјални интереси једног круга проучавалаца друштва били помогнути из неких домаћих и

иностранних фондова. Није искључена ни карактерно-психолошка структура личности социјалног теоретичара. А није искључена и теоријска скромност, будући да је један број критичара формалне демократије изашао из социјалистичког шињела.

После 2000. године, наставља се са критиком деформација демократије у Србији. Та брига за демократију у Србији отворила је врата, свесно или несвесно, за подривачке тенденције у односу на државу и нацију на које ови чувари демократије нису реаговали. Њихов је циљ био остварење супстанцијалне демократије, односно грађанске, а не критика свих оних социјалних и политичких девијација које су се изненада појавиле.

И у овом раздобљу, иза леђа чувара српске демократије, одвијао се процес одвајања Црне Горе, иностранна игра око Косова и Метохије до самопроглашене независности 17. фебруара 2008. године, а стална мета критике био је српски национализам. Дакле, и овде имамо интелектуално-теоријску посвећеност демократији а не државним и националним интересима. Поред прећуткивања темељног националног и државног интереса Републике Србије, прећуткују се и учинци демократских власти. Потпуно се прешло преко насиља у освајању власти 2000. године, паљења Скупштине СРЈ и РТС-а. То насиље није заслуживало пажњу чувара суштинске демократије у Србији.

Насиље у политици се испољавало се вербалним залагањем за забрану деловања политичке партије. Издвајам предлог професора Правног факултета, доказаног плагијатора, Стевана Лилића да „треба забранити СРС“ (*Политика*, 29. март 2001).

Анализа политичког говора, мишљења и понашања ДОС-а на власти у Републици Србији открива нам природу власти ове коалиције. Њени представници и навијачи говорили су како су демократска власт а деловали су у низу праваца као недемократска власт. Наредних година ће уследити стални захтеви за лустрацијом и „недовршеним 5. октобром“ што треба разумети као некакву ликвидацију представника бивше власти и идеолошких неистомишљеника (Аврамовић, 2002).

Може ли неко да се присети када је неки критичар српске демократије упозорио на деловање страног фактора? Треба бити наиван па веровати како је пуч у Србији био искључиво унутрашња ствар. Стране тајне службе су умешале своје прсте у „октобарску револуцију“ а то се може доказати парализом виталних државних служби у тренуцима њиховог пресудног деловања. Имала је несумњиво сараднике у неким Србима са функцијама у структурама безбедности. О томе је писао Тим Маршал у књизи *Игра сенки*, 2002.

У погледу основних друштвених, културних и политичких вредности ДОС је наступао као острашћени критичар националне политике СПС и СРС. Иза те критике налазиле су се анационалне, антinationалне и проевропске идејне, политичке и интелектуалне групације. И ставови према државним границама нису били јасни (Црна Гора и Косово и Метохија).

Чувари суштинске демократије после 2000. године, нису теоријски реаговали на недемократски демократизам ДОС-а који се испољавао на два начина: 1) у облику демократске реторике и практиковање недемократског понашања, и 2) недемократског мишљења (забрана, селекција, ограничавање, листе неподобних).

Када се не критикују облици насиља демократске власти још мање ће се критиковати афере које је та власт произвела. У унутрашњој српској демократији, критичарима „опасних“ политичких странака у Србији (СРС) није засметала Тадићева реплика Милошевићевог стила владања. У различитим политичким и међународним околностима Тадић је вануставни (фактички) центар власти у Србији као што је то био Милошевић. Лако је констатовати и ћутање према прошлим и послеоктобарским потезима западних демократија према Србији. Запад је после 2000. године, за ову интелектуално-теоријску струју пожељан партнер. Нико од представника ове струје мишљења није критички анализирао снагу и обим западног мешања (захтева, уцена) у унутрашње послове Србије.

И овде питање мотивације није од пресудног сазнајног значаја. Поред стандардних покретача људске активности – новац, слава, сујета, положаји- овде треба скренути пажњу на успех власти да корумпира универзитетско-научну

интелигенцију. У условима када је просечна плата 350 евра, припадници ових професија примају у просеку око 1000 евра а на неким факултетима и по 2000 евра. То је одличан материјално-социјални миље да се пацификује високообразована интелигенција или да се неутралише њена критика према центрима „демократске власти“.

Стварна функција теоријско-интелектуалне елите у Србији током 20 година била је слабење националног идентитета и државног суверенитета и промоција грађанске демократије. Створено је „секуларно свештенство“ (Мило Ломпар), односно интелектуалци који су били на услузи оној власти која је интересе нације и државе гурала у други план. Њена брига је била да утемељи демократију „апстрактних грађана“ која полази од претпоставке једнакости појединаца а не колективитета (класе, нације, државе, партије). С друге стране, демократија „апстрактног грађанина“ пренебрегава живот заједнице који се утемељио у традицији једног народа, у древним моралним схватањима, у вери, у колективним успоменама у љубави према завичају. Сав тај културно-историјски пртљаг теорија „апстрактног грађанина“ одбацује. Уколико демократија одбаци национални карактер и националну традицију она ће нужно завршити у подаништву различитог типа.

Радикализација демократије „апстрактног грађанина“ може да се заврши неодрживом тврдњом о демократији као неспојивој вредности са одбраном националног идентитета. Изборна воља грађана суди о преовлађујућим интересима, а то могу бити и колективни интереси. Разлика између демократије „колективних интереса“ и демократије „апстрактних грађана“, огледа се у томе што колективни интереси укључују грађанина док овај други избацује колективне вредности.

Закључак

Српска теоријска елита је две протекле деценије била тематски заокупљена борбом за демократију државе и друштва. Континуирано је оспоравала, са различитим аргументима демократски карактер друштва у раздобљу од 1990. до 2010. а заобилазали питање националних и државних интереса Срба и Србије. Тиме је доприносила општем слабењу

српске нације и урушавању суверенитета српске државе. Можда то није била њена намера али је био практични учинак.

Највећи део српске теоријске интелигенције је идејно изражавала и развијала слику опозиционих (до 2000) и владајућих политичких странака (после 2000). Један другачији вид прилажења политичким и друштвеним партикуларитетима показује се у њеној способности да контролише друштвене ирационалности („образовање и вођење јавног мњења“, „техника владања масама“). Да ли је научна интелигенција увек носилац рационалне мисли и рационалног обликовања друштвених токова? Неки облици острашћене критике „тоталитаризма“ у Србији од 1990. до 2000. могу се објаснити несигурношћу властистог политичког идентитета из кога проистиче тесна везаност за представнике „проевропске“ политичке партије, односно веће од самих припадника те партије. Бивши социјалисти, челници идејних комитета СК Србије и Југославије јачали су своју несигурност фанатичном верношћу властима. Они су улепшавали интересе, потребе и циљева опозиционих а после 2000. године, владајућих политичких организација. Органска теоријска интелигенција је улепшавла власт после 2000. године а демонизовала опозицију. Заједно су допринели драстичном слабљењу националних и државних интереса Републике Србије и српске нације у целини.

Дакле, на вештачку дилему – демократија или нација и држава, српска теоријска елита о којој је реч, одговарала је недвосмислено: демократија. Али, пропустили су да промисле крајње последице оваквог становишта: демократија може да се реализује и у скраћеној држави и дезинтегрисаној нацији.

Литература

- Аврамовић, З. (1998): *Друго лице демократије*, Филип Вишњић, Београд
Аврамовић, З. (2002): *Невоље демократије у Србији*, Олд комерц, Нови Сад
Аврамовић, З. (2007): *Срби у гету демократије*, Орфеус, Нови Сад
Антонић, С. (2003): *Нација у струјама прошлости*, Чигоја, Београд

- Антонић, С. (2008): *Културни рат у Србији*, Завод за уџбенике, Београд
- Антонић, С. (2010): „Какав је Милошевић био као владар?“, сајт НСПМ, 7.10.2010.
- Брдар, М. (2008): *Српска транзициона илијада*, Стилос, Нови Сад
- Ботомор, Т. Б. (1967): *Елите и друштво, Седма сила*, Београд
- Ђурковић, М. (2002): *Диктатура, нација, глобализација*, ИЕС, Београд
- Ђилас А. (1991): *Српско питање*, Политика, Београд
- Кнежевић, М. (2006): *Подељена моћ*, НСПМ, Београд
- Кнежевић, М. (2007): *Изневерена држава*, ИПС, Београд
- Ломпар, М. (2009): *Моралистички фрагменти*, Народна књига, Београд
- Маџал, Т. (2002): *Igra senki*, Samizdat B92, Beograd
- Марковић, М.(1999): *Друштвена мисао на граници миленијума*, Службени гласник, Београд
- Поров, Н. (1996): *Srpska strana rata*, B92, Beograd
- Поров, Н (1993): *Srpski populizam*, Vreme, specijalno izdanje, Beograd, 24. мај 1993.
- Прибићевић, О (1998): „Da li je minimalistički koncept demokratije još validan?“, *Sociologija*, br. 1. Beograd
- Ранковић, М. (2007): „Српски национализам наспрам ‘савремене демократске цивилизације’“, зборник: *Историја и књижевност Срба Косова и Метохије* (уредник Зоран Аврамовић), Филозофски факултет, Косовска Митровица
- Србија после Милошевића (2001): *posebno izdanje*, NSPM, Beograd
- Токвил, А. (1991): *Демократија у Америци*, Књижевна заједница Нови Сад, Нови Сад
- „Демократија у Србији“ (2008): тематски број 3-4, НСПМ, Београд

Зоран Аврамовић

*MANIFEST AND LATENT ROLE THE PART
OF THEORETICAL INTELLECTUAL ELITE IN
THE SERBIA (1990-2010)*

Summary

In the period 1990-2010. in the public field, ones theoretical point of view, on the permanent manner, undermined of democratic features of the Srebian society. Between 1990-2000. under SPS ruling in the Serbian state were dominant nationalistic policy. After 2000. year, the target of theoretical critics were political party from ancian rezime, as a dangerous for democratic development Serbian society. In the paper, author deal with two question: 1) what is quality of argument theoretical elite in Serbia, and 2) does critics of democratic deficit in Serbia hidden other gouls and interese? In the conclusion author claim that one part of theoretical elite in Serbia, undermined the basic national and state interes Serbian people in the period 1990-2010.

Key words: theorietical elite, manifest and latent function, Serbia (1990-2010)

УДК 316.342.2+316.344.42(497.11)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:

NATIONAL INTEREST

05.10.2010.

Година VI, vol. 9

Прихваћено:

Број 3/2010.

15.12.2010.

Оригинални научни рад

стр. 307-328

Миша Ђурковић*

ТРАНЗИЦИЈА БЕЗ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ, ИЛИ КАКО ЈЕ У СРБИЈИ ОД НОМЕНКЛАТУРЕ НАСТАЛА ЕЛИТА

Резиме

Аутор истражује судбину елите у Србији након смене власти 2000 године. Полазећи од две основне теорије, о циркулацији и репродукцији, он испитује хипотезу о репродукцији елите у нашој земљи. Кроз бројне примере из група политичких лидера, економских тајкуна и политичке класе показује се да је у Србији дошло до изразите репродукције у којој су припадници старе номенклатуре и њихови директни потомци задржали све водеће позиције у привреди и политици.

Кључне речи: елита, номенклатура, репродукција, Србија, транзиција.

Ове године навршава се десет година од такозваних демократских промена у Србији. По свему судећи обележавање двадесет и четвртог септембра (избори) и петог октобра (пуч) имаће више комеморативни него свечарски карактер. Наравно, неотроцкистичка левица европске провенијенције ће искористити ову прилику да понови причу о десет година пропуштених прилика. Власт ће направити неки пригодни спектакл, али сигурно је да ће свима бити прилично непријатно. Напросто, нема шта да се слави јер су резултати владавине новог режима у ових десет година углавном поразни.

* Институт за европске студије, Београд

Но, на сличан комеморативан начин протиче ова година и у оним земљама које би требало да славе две деценије такозване транзиције. Упркос чињеници да су сви већ одавно у НАТО пакту и Европској унији, и тамо се слабо ко труди да прослави јубилеј. Како и да славе кад већ другу годину заредом бележе катастрофалне економске показатеље. Парадоксално, многи од ових шампиона транзиције чије су се мудре потезе западњаци нашироко хвалили, улазе у нову деценију као опасно задужене државе, притеране од стране ММФ и западних поверилаца на мере страховите штедње које изазивају социјалне протесте и политичку нестабилност.¹ Последња глобална финансијско-економска криза изнела је на светло дана све проблеме структура привреде ових земаља, и фундаментално довела у питање многе стереотипе о успешности. Грчка задуженост која прелази 300 милијарди евра, па чак и Мађарска од „само“ 80 нагоне научнике да поново преиспитају критеријуме „успешности“ у овим транзиционим земљама.

Оцена успешности наше једнодеценијске или њихове дводеценијске транзиције углавном мора да оперише са резултатима деловања елита ових држава. У теоријском дискурсу дуго је владала претпоставка о сукобу марксистичке теорије класа са неоаристократском теоријом елита коју су у двадесетом веку пре свега развијали контроверзни италијански теоретичари Парето, Моска и Роберто Михелс. Истицано је да је ова теорија настала као критика марксизма и његовог наглашавања класне борбе као основног механизма за разумевање друштвених и политичких процеса. Међутим, већ је сам Парето побијао такву врсту перцепцију говорећи да теорију елита види као теоријски допринос који може да буде сасвим комплементаран са класном теоријом. Елита је такође посебна класа, класа на власти. Суштинска разлика у односу на марксистичку теорију није била толико у дескрипцији функционисања друштва, већ у нормативним пројекцијама. За разлику од марксистичке, просветитељске утопије о могућности изградње друштва истинског егалитаризма (бес-

1 Влада Румуније натерана је на драстична смањења јавне потрошње тако да су снижене плате у јавном сектору и пензије, што је изазвало талас социјалних протеста. Због сличних захтева Орбанова влада у Мађарској током лета је ушла у директан сукоб са ММФ-ом.

класног друштва), теоретичари елите су сматрали да је ова утопија неостварива и да свако реално постојеће друштво мора задржати поделу на елиту и обичан народ као основни модел за различите облике сложеније друштвене стратификације.

Развој друштава реалног социјализма, али и марксистичке теорије у двадестом веку најбоља су потврда њихових теза. Свака од комунистичких земаља наставила је да одржава не само неку врсту хијерархијске класне стратификације, већ и посебан положај елита, при чему је политичка врхуншка имала статус истинске аристократије у материјалном смислу. У оквиру марксистичке традиције написан је велики број студија о *новој класи* (Милован Ђилас)² или *новој бирократији* (Лав Троцки) која је задржала управо исти положај и привилегије као и ранија елита односно класа на власти. Разумљиво, предњачили су комунистички дисиденти. Појам који је скован да би описао владајућу елиту у комунистичким земљама је *номенклатура*.³

Ако се може тврдити да су теоретичари елите однели победу у овом спору, онда је врхунски изазов за теоретичаре који је постављао процес транзиције у бившим комунистичким земљама био непосредно, директно праћење процеса реконструкције, обнове, замене или допуне елите у условима смене нормативне и политичке парадигме. Теорија елите је већ доживела значајну еволуцију током двадесетог века. Поменимо само велике спорове око положаја менаџерске класе⁴ или увођење сегмента елите познатости.⁵ Сама пракса опадајућег социјалистичког поретка у коме су се од краја седамдесетих јављале све изразитије пукотине донела је и појаву феномена који је описиван као појава *под-елите*, односно елите која функционише ван система, или као елита у једном паралелном систему који делује унутар хијерархијски

2 Видети Ђилас, 1990.

3 Погледати класичну књигу Михаила Восленскија, *Nomenklatura: Anatomy of the Soviet Ruling Class*, The Bodley Head, London, 1984.

4 Прича је отворена чувеном књигом Џејмса Бернама *Менаџерска револуција*, објављеном 1941. Види James Burnham, *The Managerial Revolution*, Greenwood Press Reprint 1972. За Гурвичеву критику ове теорије и њену разраду код каснијих аутора погледај Коенен-Итер, 2005, стр. 95 и даље.

5 Исто, стр. 117.

структурисаног тоталитарног режима.⁶ Све то заједно давало је повода да се очекује врло занимљива симбиоза којом би се из различитих сегмената етаблирала нова елита у посткомунистичким земљама.

Прва истраживања обављана су и објављивана већ почетком деценије, посебно након релативно брзог повратка „пресвучених“ или реформисаних комуниста на власт. Још 1996. објављен је специјални број часописа *Theory and Society*,⁷ који је у потпуности био посвећен проблему елита у посткомунистичким друштвима. Крајем деценије још боље су се назирали одређени трендови па се рецимо 2000. појављује веома интересантан компаративно рађени зборник Хиглија и Ленђела *Елите после државног социјализма*⁸ који доноси једанаест студије случајева и прегледан теоријски увод и епилог.

Као значајно питање код великог броја аутора појавио се проблем квантитета припадника старе елите претопљених у нови управни, политички и посебно економски апарат. Појавиле су се чак и емпиријске студије које су пребројале такве случајеве и показале који је проценат старе номенклатуре остао на важним местима у новом естаблишменту. Следећи класичну Паретову терминологију теоретичари елите су поставили питање да ли се у транзицији дешава циркулација, дакле колика толика измена састава елита или проста репродукција у којој номенклатура саму себе наслеђује и обнавља. Суштину проблема сажели су Душко Секулић и Жељка Шпорер: „Шта се догодило са елитом државног социјализма током транзиције из државног социјализма? Понуђена су два супротстављена одговора. Први, заснован на Паретовој теорији циркулације (кружења), тврди да нове елите, које су биле потиснуте током периода државног социјализма, избијају на површину и смењују корумпирану и склеротичну стару елиту. Други, опречни, тврди како је постепени процес реформе у време државног социјализма, омогућио технократским елитама у успону да освоје позиције којима су обезбедиле моћ и да су тако преживеле транзицију. Помод-

6 Појам под-елите (sub-elite) увела је Ева Ециони Халеви у књизи *The Elite Connection – Problems and Potential of Western Democracy*, Polity Press, 1993.

7 *Theory and Society*, vol 24, October 1996.

8 Види Highley, Langyel, 2000.

није речено, други одговор тврди да је номенклатура државног социјализма 'конвертовала' (претворила) свој политички капитал у економски користећи своје везе и контролу ресурса, тако да је заправо главна одлика транзиције репродукција елите државног социјализма.⁹

Један део писаца образлагао је ову појаву логичном чињеницом ограничења кадровских потенцијала у свакој од ових углавном људством не претерано бројних држава. Неоспорно је да су за обављање низа управних послова у војсци, безбедносном апарату, организацији саобраћаја итд., наслеђени кадрови били неопходни зато што школовање и обука таквих кадрова траје некад и читаву деценију. Опозиција, наиме није имала свој официрски кор, или дипломатску службу коју би довела и поставила уместо постојећих. Највећи део припадника нове власти, сем мањег броја дисидената није имао готово никакво искуство у обављању државних и посебно управних послова. То је омогућило припадницима старе номенклатуре да себе на један тихи начин учине незаменљивим и чак да нове власти постану зависне од њих.

Други део ове приче представљала је економска приватизација. У време брзе приватизације која је била императив првог таласа транзиције, социјалистички директори и бивши политичари имали су најбоље стартне позиције и *know how* за сналажење у новим условима. Они можда нису имали подршку нове власти, али су имали све остало: добре позиције у фирмама, укључујући и односе са синдикатима, новац зарађен у претходном периоду, добре позиције код банкара, менаџерске способности и пре свега везе у пословном свету. То им је омогућило да се уклањањем из политике концентришу на економију и да у неколико година створе праве мале империје.¹⁰ Са таквим капиталом у следећем кораку могли су

9 Sekulic, Sporer, 2000, стр. 143.

10 На то личи понашање великог дела елите социјалиста и јуловаца после двехиљадите године. Рецимо Драган Томић је наставио да води *Симпо*, Миша Беко се профилисао у једног од највећих тајкуна у Србији, Данко Ђунић је постао најутицајнији човек у српском привредном систему итд. Занимљиво је да су бивши социјалисти попут Унковића, Перишићке или Миће Јовановића постали пионири приватног универзитетског образовања у Србији. О томе како је тај процес текао у Мађарској погледати Szeleny, Szeleny, Kovach, 1996.

да остварују утицај на медије, обликовање јавне речи, правосуђе, законодавство и коначно политичке елите.

Није стога чудо што су се тек неколико година након пада Берлинског зида појавиле и теорије које су полазећи од таквог стања у коме бивши комунисти задржавају огроман утицај, читаву транзицију виделе као кетманску игру бивше номенклатуре која је све преварила одричући се номиналне политичке власти а заправо освајајући стварну економску моћ и тиме постајући права сива еминенција и у новом систему.¹¹ Каснија истраживања и објављени документи дали су још више индиција за размишљање о тези да је рат на овим просторима био идеално покриће за процес преливања друштвеног капитала у приватне џепове људи из претходне номенклатуре.¹²

У овом чланку покушаћу да испитам како хипотеза о транзицији без трансформације, односно без стварне промене у саставу елите и односима моћи, (дакле теорија репродукције елите), функционише на примеру Србије после две хиљадите године. Тврди се да смо уместо стварне вредносне и организационе трансформације елите, измењеног начина њеног регрутовања и увећане моралне одговорности, добили исту номенклатуру и њене изданке. Једина промена је то што се данас они у складу са модерном терминологијом називају *елитом*.

Аутор је свестан чињенице да теорија елита и бављење елитом, њеним формирањем и репродукцијом код нас још

11 Нпр. у Словенији књига Данила Сливника, *Кучанов клан*, Промаг, Љубљана, 1996. У сличном правцу иде и Едо Равникар, *Удбомафиа: приручник за разумевање транзиције*, Заложба Слон, Љубљана, 1995. Види Tatjana Bajuk, "Udbomafia and the Rethoric of Conspiracy", у George E. Marcus (ур.), *Paranoia Within Reason: a casebook on conspiracy as explanation*, The University of Chicago Press, 1999. У Хрватској су на институту Иво Пилар радили истраживања која су показала да су и поред комплетне контроле државе од стране ХДЗ-а током ратног периода припадници СДП-а подједнако учествовали у процесима „претворбе“. Уосталом сам тадашњи врх ХДЗ-а је био састављен од носилаца партизанске споменице, Туђмана, Бољковца и Манוליћа који су уз Месића, Ивана Звонимира Чичка и Будишу сви изданци Крајачићевог и Бакарићевог круга, дакле директни настављачи стварне комунистичке власти. О томе пише немачки стручњак за обавештајна питања Ерих Шмит Еенбом (Erich Schmidt-Eenboom) у књизи *Der Schattenkrieger* (Ратник из сенке).

12 На порталу хрватског новинара Домагоја Маргетића може се наћи читав низ текстова и докумената који развијају ову тезу. www.necenzurirano.com

увек нису развијени на адекватан начин.¹³ Но важно је да се та дисциплина полако утемељује и надам се да у том процесу овакви радови могу бити од користи.

*

Кључно место разумевања статуса и положаја елите је сте однос политичке моћи и капитала. Започећемо ово излагање једном кратком историјом овог односа у Србији у прошле две деценије.

Успон Слободана Милошевића на власт представља скоро класичан пример човека из комунистичке номенклатуре који се пробија на кључну позицију унутарпартијским интригама, дакле кроз систем користећи његове полуге. Многобројна сведочења говоре да је његов напредак до места Председника ЦК Србије био повезан са покровитељством кума Ивана Стамболића, да би на тој лествици искористио подршку војних структура (генерал Љубичић) и након низа афера закључно са Осмом седницом послао Ивана Стамболића у политичку прошлост а себи приграбио сву власт.

Када је једном овај процес успона у номенклатури окончан, са тог места је по класичној комунистичкој матрици било лако овладати спољним облицима моћи које је партијски апарат по природи држао под контролом. Најважније полуге свакако су били обавештајно-безбедносни апарат, медији и банкарско-економски сектор.

Специфични услови које је поставио почетак рата у Хрватској, затим у БиХ, као и завођење санкција, наметнули су и ванредне услове пословања. Значајна епизода у овом сери-

13 За ретке примере осим пионирских радова професора Младена Лазића погледати Љубинка Трговчевић, *Планирана елита*, Службени гласник, Београд, 2003, докторску дисертацију Слободана Миладиновића, *Социјална репродукција и друштвена свест владајућих елита у Србији и Хрватској пред распад СФРЈ*, Београд, 1998, дисертацију Дубравке Стојановић *Европски демократски узор код српске политичке и интелектуалне елите 1903 – 1914*, Београд, 2001, дисертацију Ранке Гашић, *Британски и немачки утицај на београдску елиту 1936 – 1941*, Београд, 2002. Треба поменути истраживања Милета Бјелајца о структури војне елите. Нпр *Генерали и адмирал краљевине Југославије 1918-1941*, Институт за новију историју Србије, 2004. И за наш чланак важна је дисертација Мирослава Перишића *Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945-1958*, Београд, 2006.

јалу свакако је рад пирамидалних штедионица (Језда и Дафина) преко којих је стотине милиона марака отето од грађана и вероватно изнето на Кипар. Но овај новац представљао је тек део огромних средстава која су се кретала ван легалих токова: шверц нафте, цигарета, дроге, луксузних алкохолних пића, промет оружја итд.

Други део приче јесте постојање великих увозно-извозних послова које су некада легално обављале највеће државне фирме попут *Генекса* и *Инекса*. Један проблем је био могућност блокирања средстава тих југословенских фирми у иностранству, а други немогућност да се њихови послови обављају на раније устаљени начин.

Трећи сегмент је појава чињенице да је, ма како невољно, Милошевићев режим ипак отпочео процес формалне приватизације. Јасно му је било да је очување доминантног положаја дрштвене и државне својине један од стубова опстанка његове власти. Но, с друге стране старим социјалистичким гигантима услови пословања под санкцијама страховито су отежани. Сва три горе наведена сегмента промене услова пословања налагали су прелазак на нови начин контроле токова капитала. Милошевић због санкција де факто није имао избора. Морао је да дозволи формирање нове класе богаташа приватних предузетника којима ће бити пренети и препуштени монополски послови.

Тако почиње историја пословног успона готово свих тајкуна који су и данас најутицајнији у Србији. Хамовић и Дракулић су углавном преузели и на своје име превели имовину и послове филијала *Генекса* у иностранству. Лазаревић је посао започео уз Хамовића. Неким другима је препуштен шверц цигарета итд. Најпознатија прича је формирање *Делта Холдинга*, тако што је Мирослав Мишковић по задатку започео бизнис у стану из кога се Слободан Милошевић одселио на Дедиње. У сваком случају у свега неколико година већи део најлукративнијих послова пребачен је у руке изабраних приватних фирми које су радиле под директном контролом режима издвајајући средства за његове потребе.¹⁴

14 Како је Младен Лазић показао чак две трећине припадника нове предузетничке класе потицало је из номенклатуре, што је знатно више него у било којој од бивших комунистичких земља. Види Lazic, 2000.

Велики потрес десио се са појавом ЈУЛ- који је од 1994. иако ванпарламентарна странка заправо освајао полуге моћи, посебно економске. ЈУЛ и госпођа Мирјана Марковић деловали су у два правца. С једне стране су налазили упешне мале и средње приватнике које су под принудом нагонили да се учлане у странку и да дају један вид рекета. С друге пак стране, почео је прави рат за отимање лукративних послова од припадника социјалистичког естаблишмента.¹⁵ Ова нова несигурност принудила је многе од до тада повлашћених бизнисмена (или чувара новца) да почну да размишљају о другим могућностима које би им заштитиле капитал. Зимски протести 1996-97 за многе од њих били су знак да је крај Милошевића почео. Неки су попут Богољуба Карића пожурили и излетели у фронтални сукоб, док су други већ увелико почињали да граде мостове са опозицијом и Западом.

Неоспорно је да велики број нових бизнисмена почиње у другој половини деценије да кокетира са припадницима опозиције. То се некада радило директно, а некада преко пословних веза са једним делом нових приватних бизнисмена који су на више или мање отворен начин подржавали опозицију. Тако је на пример Зоран Ђинђић, лидер опозиционе Демократске странке био кум са Миланом Бекком, министром Милошевићевог режима. Стварање оваквих односа било је олакшано чињеницом да су сви лидери опозиционих странака заправо били такође изданци комунистичког естаблишмента, који су наследили породичне, пословне, медијске и друге везе из ранијих дана или са студија.

Смена начелника генералштаба Момчила Перишића и првог човека обавештајне службе Јовице Станишића у предвечерје извесног ратног сукоба са НАТО-ом, вероватно је најозбиљнија индикација како је читав владајући естаблишмент почео да размишља у категоријама Милошевићевог одласка и припреме за време које наилази.¹⁶ Како је цео процес описан у књизи Тима Маршала *Игра Сенки*, војна обавештајна

15 О томе у Ненад Стефановић, *Снег у ЈуЛ-у*, Тикер, Београд, 1996.

16 Војислав Шешељ је тада њихову смену објашњавао тиме да раде за ЦИА. Дешавања након Петог октобра, нарочито епизода Перишићевог хапшења због шпијунаже, у најмању руку додала су доста материјала за сумње тог типа.

служба увелико је са странцима почела да припрема и договара Милошевићев одлазак.

Након октобра месеца 2000. и уклањања Милошевића са власти де факто се отворио један процес безвлашћа који ће се након свих ломова и трагичних догађаја ове деценије завршити потпуним овладавањем странаца овом земљом. Из данашње перспективе гледано, Србија је са падом Милошевића престала да постоји као озбиљна држава. Ако је до тада била ауторитарна, неуређена држава са мноштвом проблема, кршењем права и слобода итд, ипак је била држава. После Петог октобра Србија више није била држава у оном капацитету који је потребан да се једна земља тако сагледава.

Што се богатих бизнисмена тиче они су пожурили да свој кооперативни рад са некадашњом опозицијом наплате тако што ће обезбедити заштиту од јавности која је тражила да се са њима као са Милошевићевим бизнисменима обрачуна. Неки су чак и морали да плате симболичан екстрапрофит, али су у суштини сви нашли заштитнике у новом естаблишменту,¹⁷ с обзиром да је у једном периоду заиста политика деловала моћније од капитала. На сцену су изашли и неки нови људи попут крајње индикативног Миодрага Костића, директора МК групе, некадашњег директора Демократске странке и кума Ненада Чанка, чији се пословни успон у претходном периоду везује за блиске односе са Радоманом Божовићем, некадашњим социјалистичким председником владе.

Међутим, веома брзо донет је нови Закон о приватизацији на основу ког је почела убрзана продаја друштвених фирми. Министар приватизације постао је Александар Влаховић, кадар фирме *Дилојт и Туш*, односно *Економског института* Данка Ђунића који ће ову деценију завршити као један од најбогатијих људи у Србији. Испоставиће се да ће у следећих пет година након низа неправилности, кршења закона, очигледне корупције итд, као стварни победници из овог процеса изаћи управо оних десетак људи који су и у Милошевићево време спадали у крем нове пословне елите. Један од најважнијих инструмената за ову врсту симбиозе било је одбијање да се изврши реституција чиме би се економски

17 Жељко Митровић је пожурио да на своју телевизију што пре доведе екипу из Г17 и Ненада Чанка.

ојачали наследници некадашње српске власничке и пословне елите. То би међутим створило конкурентски економски а тиме и политички слој.¹⁸ Наследници комуниста напосто су у наставили политику својих родитеља тиме што су обавили пљачкашку приватизацију пре реституције. Србија је и по томе специфична јер је ваљда једина озбиљна посткомунистичка земља која ни две деценије после формалног окончања комунизма није извршила реституцију национализоване имовине.

Током ових пет година створио се врло чврст савез између људи као што су Мишковић, Беко, Лазаревић, Митровић и Данко Ђунић и политичара као што су Млађан Динкић, Влаховић, Мирко Цветковић, окружење Војислава Коштунице итд. За учињене услуге током процеса приватизације, тајкуни су се реванширали финансирањем странака и њихових веома скувих кампања. Све до економске кризе из 2008. изгледало је да су десет тајкуна постали власници свега у Србији укључујући и политичке странке.

Последњи чин ове драме наступио је након појаве кризе. Тајкуни више нису имали новац да финансирају странке јер су многи од њих због преинвестирања и задуживања у претходном периоду упали у кризу дугова које више нису могли да сервисирају. Партије су се вратиле управним одборима и намештеним тендерима као најважнијем извору финансирања свог рада, а након почетне помоћи са кредитима за ликвидност, власт је одбила да даље помаже тајкунима да покривају своје дугове, као што је одбила да их пусти у друштвена предузећа да исисавањем тамошњег капитала спасавају претходу имовину.

У овом тренутку неки од њих су већ почели да продају своје фирме, а други се спремају да то ураде. Међутим, чињеница је да су током ове деценије управо припадници Милошевићеве пословне елите постали најважнији тајкуни у Србији, стварајући симбиозу са припадницима врха нових власти. Погледајмо два примера.

18 Ово је један од основних разлога зашто Србија и даље нема десну странку: наследници комуниста држе сав новац и систематски спречавају развој малих, средњих и великих алтернативних предузетника који би могли и да исфинансирају десну опцију у Србији.

Најважнији картел привредне моћи у Србији јесте пословни клуб *Привредник* смештен у Шекспировој улици у Београду. Међу његовим члановима доминирају људи који су своје име и велики капитал направили пре 2000. да би након тога експлодирани по капиталу, моћи и утицају. Наведимо нека имена:¹⁹ Мирослав Мишковић, Миодраг Бабић, Миодраг Костић, Војин Лазаревић, Милан Беко, Данко Ђунић, Жељко Митровић, Драган Ђурић (власник *Зекстре* и председник ФК Партизан за кога се основано сумња да напосто представља и у јавности мења стварног власника свега овог Жарка Зечевића), Горан Перчевић, Драган Томић, Драгољуб Вукадиновић (директор Металца) итд.

Ова екипа упркос проблемима и даље контролише највеће фирме у Србији (осим јавних предузећа), медије итд.

Погледајмо други, можда још илустративнији пример о симбиози припадника различитих политичких елита у нови пословни крем. Једна од најјачих лобистичких фирми у Србији данас јесте *ICP International Communications Partners*. Погледајмо ко чини њен одбор саветника:²⁰ Ту су два ветерана СПС-а, некадашњи директор *Политике* Живорад Миновић и високи функционер Горан Перчевић који је бавећи се издаваштвом заслужио место у *Привреднику*. Ту су и двојица некада високих функционера Демократске странке: Горан Весић (близак партнер Бебе Поповића, сиве еминенције у првој влади после 2000) и Срђа Поповић (такође и један од вођа *Отпора*). Ту су затим два човека из у Србији крајње проблематичног енергетског сектора, Љубомир Герић (генерални директор ЕПС од 2001. до 2004.) и Димитрије Вукчевић (бивши генерални директор НИС). Сектор експерата за енергетска питања попуњава и бивши министар за енергетику Горан Новаковић, а ту је и један млађи човек из банкарског сектора Никола Живановић, бивши вицегувернер после 2001. године.

Иако недостају озбиљна емпиријска и статистичка истраживања која би прецизно верификовала горе изнету хипотезу, на основу оваквих илустративних примера постаје јасно како је проходност до највећих послова, а тиме и до економске моћи као најважнијег извора утицаја била резер-

19 Види комплетан списак чланова на www.serbian-business-club.co.rs/clanovi.htm

20 Види www.icp-co.com/e_odborsavetnika.php

висана искључиво за припаднике тајкунских структура из 90-их, бивше функционере социјалистичке власти и припаднике нове власти (бивше опозиције) који су прешли у пословне воде користећи везе са политичком моћи. Овај лоби је наравно ојачан и представницима банкарског сектора који углавном припада странцима. Постоје и друга важна имена као што су Ђорђе Ницовић, Петар Матић или Баја Живанић, али за сваког од њих ће се основе економске моћи наћи у време деведесетих, у блиској вези са припадницима неког дела номенклатуре. Исто важи и за тренутне изгнанике попут Богољуба Карића или Станка Суботића који су се замерили главним играчима у српској транзиционој драми, или за моћне припаднике новог политичког естаблишмента који су истовремено и бизнисмени попут Драгана Ђиласа и Срђана Шапера. Погледајмо онда како ствари стоје са регрутацијом нове политичке елите.

*

Да би се наша основна теза верификовала као хеуристички употребљив метод разумевања друштвеног и политичког система у Србији, потребно је показати да су и припадници политичке елите након 2000. углавном производ или делови некадашње комунистичке номенклатуре. Почнимо анализу од врха власти, дакле од челника најзначајнијих политичких партија.

У очи упада да су сва три владара Србије после Петог октобра управо издаци некадашње номенклатуре. Зоран Ђинђић, човек изузетно динамичне биографије, чији је животни пут до трагичне смрти 2003. обележен неком дијаболничком енергијом, управо својим пореклом и развојем у великој мери потврђује дату тезу. Он је син високог официра ЈНА, Драгомира Ђинђића за кога се понегде може наћи податак да је био пуковник Контраобавештајне службе. Већ на студијама је започео активизам на студентским функцијама као бунтовни председник ФОС-а, уживајући велику подршку праксисоваца као дисидентског крила номенклатуре. Након повратка из Немачке 1989. уз помоћ истих тих кругова напредује у каријери да би од 1994. преузео власт у *Демократској странци*. И током деведесетих је одржавао блиске

везе са деловима тадашње власти као што су Милорад Вучелић или Јовица Станишић, а Милан Беко му је био кум.

Војислав Коштуница има врло сличан развојни пут. Он је син судије Јована Дамњановића који је после Другог светског рата био судија преких судова а затим обављао функцију судије Врховног суда. Војислав је након завршетка студија на Правном факултету у Београду добио место асистента на матичном факултету. Током спорова око доношења новог устава СФРЈ он је подржао професора Михајла Ђурића, након чега је избачен са факултета. Но врло брзо се запослио на Институту за филозофију да би се током осамдесетих ангажовао у разним дисидентским покретима, а од 1990. и у политици.

И у његовом случају чињеница да потиче из номенклатуре могућавала му је да и након формалног ангажовања на опозиционом простору, остане у добрим личним односима са различитим деловима номенклатуре. Као што је познато најважнији финансијер деловања ДСС током друге половине деведесетих био је Зоран Дракулић, који је почетни капитал направио као део обавештајне *Генексове* мреже, да би га деведесетих увећавао пре свега на пословима са извозом пшенице и метала, у најближој сарадњи са покојном Борком Вучић, главним Милошевићевим банкарком.²¹

Конечно Борис Тадић је нешто млађи изданак готово идентичне матрице. Он је син Љубомира Тадића, официра ЈНА (негде се може наћи податак да је такође био припадник ОЗНА-е), који је после рата завршио филозофију и постао професор, припадник праксистичке групе. Старији Тадић је почетком седамдесетих избачен са факултета и смештен у Центар за филозофију.²² Млади Борис је пошао стопама оца и био веома активан у дисидентским круговима током осамдесетих година. Лењост га је спречила да и сам крене у академ-

21 Ова наизглед нелогична чињеница само потврђује логику теорије о дугорочним пројекцијама које извесне структуре деценијама припремају за одређене послове и одређени период. Како иначе објаснити чињеницу да Милошевић дозвољава Дракулићу да финансира опозициону партију Војислава Коштунице?

22 Упркос оваквим повременим проблемима, каријера Љубомира Тадића је све време ишла узлазном линијом, захваљујући припадништву круга окупљеног око Добрице Ћосића. О оснивању и напредовању овог круга „Симиноваца“ погледати Драгољуб Тодоровић, 2005.

ске воде па је након завршетка студија психологије нашао посао професора у једној београдској гимназији. Политички се уздизао током деведесетих у странци коју су основали отац и пријатељи. Након Ђинђићеве смрти долази на чело странке и постаје председник државе, да би после избора из 2008. и победе ДС дограбио комплетну власт у земљи.

Иако формално дисиденти током неколико деценија, сва тројица су заправо захваљујући изворном припадништву номенклатури све време остајали део стварне елите и имали одређену безбедносну и материјалну заштиту. Као што је познато то је механизам кога се рационалнији припадници власти увек држе, како би након смене на власти, некадашњи опозиционари могли да им враћају услуге и штите њихову имовину и положаје.

Ово важи за највећи део лидера релевантних странака. Више пута испричана прича о Вуку Драшковићу подсећа на његову историју рада у комунистичким институцијама која је укључивала и место шефа кабинета Председника Савеза синдиката Југославије, Мике Шпиљка и задатак обрачуна са дисидентима. Након промена 2000. рађене су чак и анализе које су показивале како је у највећој мери нова власт састављена такође од делова или потомака некадашње комунистичке номенклатуре. Имена која су се помињала су Миодар Исаков, Драган Веселинов, Душан Михајловић, Јелица Милић, Жарко Кораћ, Радмила Хрустановић, Горан Свилановић итд. Други део су људи који су некадашњи припадници Милошевићевог режима који су временом отпадали као што су Небојша Човић или Момчило Перишић итд.

Након овог првог досовског таласа, са успоном Бориса Тадића, у врх странке доведени су неки нови људи. И међу њима има веома занимљивих случајева за разумевање наше тезе. По писању медија најважнији човек у Тадићевом окружењу данас је Срђан Шапер. Срђан је син Радомира Шапера, познатог кошаркашког репрезентативца, а затим и функционера у Кошаркашком савезу. Он је такође био и професор и продекан Машинског факултета. Срђан је своју јавну каријеру почео у рок бенду *Идоли* да би након њиховог распада почео да се бави телевизијским рекламама.

Деведесетих година је основао маркетиншку компанију *Ајдолс енд френдс*, развијајући посао са државним ком-

панијама упркос свом опозиционом статусу. Знајући како је функционисала Милошевићева Србија јасно је да стручност сама по себи не би била довољна без дозволе и контаката са деловима номенклатуре. После промена Шапер постаје веома близак властима. Он и Небојша Крстић су 2002. године радили председничку кампању „Зна Србија“ за Војислава Коштуницу, да би већ 2004. радили победничку председничку кампању за Тадића. Током читаве деценије може се пратити њихов страховити успон и освајање све већег дела медијског простора и маркетиншких послова који је довео дотле да крајем деценије заједно са Драганом Ђиласом контролишу више од половине медијског и рекламног простора у Србији.

Занимљиво је да су Шапер и Крстић тек након Тадићевог доласка на власт као људи блиски њему ушли у високе структуре Демократске странке потпуно заобилазећи регуларни начин успона у партијској хијерархији. Шапер је захваљујући блискости са Тадићем и положају најважнијег саветника председника данас кандидат за место потпредседника странке и један од најмоћнијих људи у земљи.

Када се говори о системима регрутације политичке елите у Србији веома значајно место имају припадници студентских покрета и организација. Из Ђинђићевог примера видимо да је то традиција која иде уназад бар четири деценије.²³ И многа друга значајна имена наше политичке, научне и интелектуалне сцене прошла су седамдесетих и осамдесетих кроз врхове студентских организација или уредништа студентских гласила као што су *Студент* или *Видици*. Лидери из деведесетих су међутим врло брзо остварили завидне политичке каријере. Градоначелник Београда Драган Ђилас, саветник председника Младен Ђорђевић и владика у успону Григорије били су лидери протеста из 1992. Од лидера протеста из 1996-97 ваља поменути данашњег шефа *Либерално-демократске странке* Чедомира Јовановића, некадашњег високог функционера ДС и Г17 Чедомира Антића, бившег потпредседника извршног одбора ДСС Владимира Добросављевића. Међу активнима тада био је и Оливер Дулић, будући председник Народне скупштине и данашњи министар.

23 Вероватно и дуже. Милован Ђилас је био један од вођа комунистичке омладине на универзитету пре рата.

Најзанимљивији је вероватно случај припадника покрета *Отпор* који је директно организован и вођен од стране експозитура америчке Обавештајне агенције (ЦИА). Након што су неуспешно покушали да се организују као политичка странка и пропали на изборима 2003, велики број њих из врха ушао је у *Демократску странку* освајајући је изнутра и мењајући јој идеолошку и политичку боју. Јован Ратковић је саветник председника Тадића, Слободан Хомен је државни секретар у Министарству правде, Ненад Константиновић је посланик и шеф административног одбора Народне скупштине. Срђан Миливојевић је утицајан посланик чији је близак пријатељ шеф БИА.²⁴

Било би веома занимљиво направити статистичку анализу порекла студентских лидера из тог периода. Тако би се видело колико је њих било аутсајдера а колико такође потеклих из номенклатуре. По ономе што знамо није мали број таквих.

Можда је најзанимљивији и најиндикативнији случај данашњег министра иностраних послова Вука Јеремића. Са мајчине стране Вук вуче порекло од чувених шефова номенклатуре у титоистичкој БиХ, Поздераца. Отац је Мишко Јеремић, високи кадар СПС-а у *Нафтној индустрији Србије* током деведесетих. Вук је на студије у Лондону отишао управо уз помоћ стипендије добијене преко очевих партијских веза. Но још у средњој школи остварио је присан лични контакт са професором психологије Борисом Тадићем чиме је отворио себи пут и ка опозицији. Током студентских и политичких протеста 1996, он се јавља на челу извесне организације српских студената из дијаспоре која подржава и помаже опозицију. После 2000. Јеремић се враћа у земљу да би након доласка Тадића на власт почео и његов метеорски политички успех. Најпре постаје специјални саветник председника, а од 2007. и министар иностраних послова. Када је демократама 2008. припало место премијера, Јеремић је био Тадићев кандидат за то место. Као што видимо његова каријера, бекграунд и систем успона у многоне понавља успон ранијих лидера и уско је повезан са припадношћу номенкла-

24 Некадашњих припадника Отпора има и на другим важним местима у администрацији, али има их и међу особљем америчке амбасаде у Београду.

тури чак и кад се особа у неком периоду налази у опозиционом статусу.²⁵

*

Иако овај чланак није замишљен као детаљна студија, чини се да је скица поткрепљена са довољно примера који илуструју механизам кетманске саморепродукције елите на власти у Србији у последњој деценији. Кад се 2008. десило формирање владе од ДС и СПС и када је потписан споразум о помирењу између њих, чини се да се номенклатура, која је доживела расцеп две деценије раније током Осме седнице, у овој форми измирила сама са собом. И социјалистичко крило некадашње номенклатуре прихватило је систем вредности и идеологију иницирану после 2000. и добило помазање које их верификује као покајнике и повратнике на прави пут. Са трансформацијом некадашњих Радикала, дотада једине политичке снаге која је настала на маргинама номенклатуре, а не као њен потпуни производ, сви политички актери су приведени новом идеолошком поретку. Тако је настао толико тражени „политички консензус“ и заједничко прихватање „европских вредности“ и „европског пута“.

У пракси 2000. је година прелома у којој је једна дубинска структура која истински влада овом земљом и стоји иза политичке и економске елите као наследника номенклатуре, одлучила да је време да се курталише Милошевића: било зато што више није било ресурса за вођење сукоба са Западом, било зато што је веровала да се са њима може наћи *модус вивенди*. Резултати ових десет година у укупном билансу су гори од претходне деценије: одлазак Космета и Црне Горе, припрема одвајања Војводине, препуштање кључних привредних ресурса и тржишта странцима, стварање система приватних монопола који су уназадили домаћу производњу, разарање војске, огроман спољнотрговински дефицит и презадуженост земље.

25 Бошко Обрадовић је недавно објавио веома прецизан моделски текст под именом *Удбашко праунуче, или тајна историја Породице која влада Србијом*. У њему је описао како се номенклатура репродукује у последњих седамдесет година тако што синови стално глуме опозицију очевима. Суштина је да политичка и економска моћ све време остају у истој Породици. Види текст на адреси <http://www.vidovdan.org/2010-03-28-13-57-42/241-2010-04-23-12-04-37>

Но то су изгледа правила која је Запад поставио и сценарио који мора да се оствари. Номенклатура је у форми „нове“ политичке и економске елите прихватила та правила и све до сада их се држала како би сачувала сопствени водећи положај. Проблеми ће настати када странци буду кренули на домаће тајкуне са намером да им покупе најважније монополске гране тржишта. Но питање је да ли ће тада више ико имати ресурсе и снаге да се на било ком сектору одупре ономе што странци буду тражили.

То је међутим нека сасвим друга прича. За наше потребе било је важно показати како је номенклатура успела да бар за једну деценију у формално демократском и номинално за све подједнако отвореном систему, одржи кључне позиције и пренесе их на своје наследнике. Чини се да искуство Србије у потпуности верификује тезу о репродукцији елите и то на онај радикални, милсовски начин описан у књизи *Елита власти*.

Суштина овог механизма је описана стиховима Милана Младеновића из песме *Модро и зелено*: „Како да останем исти / Како да сачувам себе од промене / Само путем промене...“

Литература

- Важук, Т, (1999), „Udbomafia and the Rhetoric of Conspiracy“, George E. Marcus (ур.), *Paranoia Within Reason: a casebook on conspiracy as explanation*, The University of Chicago Press, 1999.
- Ботомор, Т. Б, (1967), *Елите и друштво*, Седма сила, Београд
- Voslensky, M, (1984), *Nomenklatura: Anatomy of the Soviet Ruling Class*, The Bodley Head, London.
- Ђилас, М, (1990), *Нова класа*, Народна књига, Београд.
- Ђурковић, М, (2002), „Диктатура симулакрума“ у *Диктатура, нација, глобализација*, ИЕС, Београд
- Коенен-Итер, Ж, (2005), *Социологија елита*, Клио, Београд.
- Lazic, M, (2000), “Serbia: The Adaptive Reconstruction of Elites”, у John Higley, Gyorgy Langyel, (ур.) *Elites after State Socialism: Theories and Analyses*, Rowman and Littlefield Publishers, INC.

- Лазић, М, и Цвејић, С, (2004), „Промене друштвене структуре у Србији: Случај блокиране пост-социјалистичке трансформације“ у Анђелка Милић, (ур.) *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група*, Институт за социолошкастраживања Филозофског факултета у Београду.
- Маршал, Т, (2002), *Игра сенки*, Самиздат Б92, Београд.
- Милс, Р, (1998), *Елита власти*, Плато, Београд.
- Sekulic, D, Sporer, Z, (2000), у John Higley, Gyorgy Lengyel, (ур.) *Elites after State Socialism: Theories and Analyses*, Rowman and Littlefield Publishers, INC.
- Стефановић, Н, (1996), *Снег у Ју/Л-у*, Тикер, Београд.
- Szeleny, S, Szeleny, I, Kovach, I, (1996), “The Making of the Hungarian Postcommunist Elite: Circulation in Politics, Reproduction in the Economy”, у *Theory and Society*, vol. 24, October.
- Schmidt-Eenboom, E, (1995), *Der Schattenkrieger: Klaus Kinkel und der BND*, ECON Verlag, Berlin.
- Theory and Society*, vol. 24, October 1996
- Тодоровић, Д, (2005), *Књига о Тосићу*, III Миленијум, Београд.
- Higley, J, Langyel, G, (2000), *Elites after State Socialism: Theories and Analyses*, Rowman and Littlefield Publishers, INC.

Misa Djurokovic

*TRANSITION WITHOUT TRANSFORMATION:
HOW IN SERBIA NOMENCLATURE
TRANSFORMED ITSELF INTO ELITE*

Summary

Author researches on the destiny of the elite in Serbia after regime change in 2000. Starting from two basic approaches about elite evolution - circulation and reproduction theories - he tests the reproduction hypothesis in the case of Serbia. Through displaying of numerous examples coming from groups of political leaders, economic tycoons and political class in general, he shows that in Serbia we have extreme case of reproduction in which members of old nomenclature and their children preserved all leading positions in economy and politics.

Key words: elite, nomenclature, reproduction, Serbia, transition.

УДК 316.344.42(497.11)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
05.10.2010.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
15.12.2010.

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

Оригинални научни рад

стр. 329-350

Слободан Антонић*

„МРЕЖА ШКОЛСКИХ ДРУГАРА“ У ПОЛИТИЧКОЈ ЕЛИТИ СРБИЈЕ **

Резиме

„Мрежа школских другара“ (old boy network) је британски идиом који означава социјалне или пословне везе које постоје између некадашњих питомаца угледних приватних школа, попут Итона, или Оксфорда и Кембриџа. Те мреже омогућавају њиховим припадницима лакши улазак у елиту и останак на елитним позицијама. Аутор испитује да ли се овај појам може применити на део српске политичке елите који се налази у окружењу Председника републике. Анализа показује да су актери о којима је реч генерацијски блиски, да потичу из истог социјалног миљеа (махом из више средње класе), да су похађали београдске гимназије и кретали се у истим културним круговима. Све је то омогућило њихово брзо међусобно „препознавање“ и „конектовање“, и доцнији заједнички наступ као политичке и интересне групације. Ако појам „мреже школских другова“ не схватимо буквално, већ у ширем, социолошком смислу – као успостављање мреже људи који су потекли из истог социјалног и културног миљеа и који су успешно привилеговали важне социјалне или економске трансакције – онда се тај појам може приклад-

* Филозофски факултет, Београд

** Овај реферат је део рада на пројекту бр. 149005 који се ради на ИСИ ФФ (руководилац Сретен Вујовић), уз новчану потпору Министарства науке Републике Србије.

но применити и у анализи виших ешалона српске политичке класе.

Кључне речи: елита, социјални миље, социјалне везе, политички капитализам.

У пролеће 2004. године упознао сам једног овдашњег политичара, нешто млађег од мене (рођен је 1965). Био је народни посланик, а убрзо затим постао је и министар. Причао ми је о начинима на који се улази у врх политике и о различитим економским могућностима које такве позиције пружају. Једна реченица ми се урезала у памћење: „У овом граду није важно који факултет си завршио, ни ко су ти родитељи, па чак ни којој странци припадаш. Најважније је с ким си ишао у гимназију“.

Он сам је похађао Трећу београдску гимназију (у Његошевој), али је сматрао да би много бољу каријеру направио да је ишао у Пету гимназију (у Гарашаниновој улици), или још боље у Прву гимназију (у Цара Душана). „Најчвршћа пријатељства се склапају у средњој школи“, објаснио ми је, „а у политици или бизнису поуздани пријатељи су битни. Зато је важно у којој си гимназији био“.

Ја сам ишао у Десету београдску гимназију и никад из тог угла нисам посматрао ствари. Десету гимназију, која се није баш налазила међу елитним београдским средњим школама, одабрао сам зато што ми је била удаљена само пет минута хода од куће. Признајем да нисам баш имао много другова у њој, а и оне које сам имао одавно сам престао да виђам. Зато је моје искуство социјалне промоције било нешто другачије од оног што сам га управо чуо од саговорника. Ипак, сетио сам се социолошке појаве зване *мрежа школских другара* (old boy network). Зато ми се размишљање овог политичара није учинило незанимљивим. Када је пак, пре годину дана, опозициона штампа почела да пише о убрзаном повећању прихода фирми чији су власници добри пријатељи Председника републике (Мрдић, 2009), сетио сам се поменутог разговора. „Можда се може поставити теза о ‘мрежи школских другара’ у политичкој елити Србије?“, помислио сам. „Морам то једном пажљивије да испитам“. Одлука нашег Друштва да уприличи скуп о елитама пружила ми је, ето, прилику да ову тезу проверим.

*

„Мрежа школских другара“ је британски идиом који означава социјалне или пословне везе које постоје између некадашњих питомаца угледних приватних школа, попут Итона (Eton), или Оксфорда и Кембриџа (Oxford and Cambridge University). Те мреже омогућавају њиховим припадницима лакши улазак у елиту, или лакши останак на елитним позицијама, без обзира на притисак конкуренције. У социологији, овај појам се користи како би се описале привилеговане социјалне или економске трансакције унутар истих кругова елите, као и начини искључивања супарника и одржавања традиционалних структура моћи (Browne, 2005:308).

Овај појам се нарочито користи у социолошким истраживањима елите преко социјалног залеђа и образаца регрутације њених припадника. Та истраживања почивају на идеји да је рационална основа „мреже школских другара“ социјално-психолошка чињеница да заједничка друштвена и образовна основа омогућава кохезију сваке групе, па и елитне и да се кохерентније групе могу боље организовати. А у борбама за моћ и новац, као и у свакој другој борби, организованије групе су увек у стању да надмаше слабије организоване конкуренте.

Један од класичних представника овог приступа је Пол Ферис и његова књига *Sutti* (Ferriss, 1962). Ферис је истраживао „везе школских другара“ које постоје међу запосленима у финансијском средишту савремене светске привреде – у лондонској четврти Сити. Велики део финансијског, а нарочито берзанског пословања почива на усменим обећањима. За то је веома важно бити препознат као део заједнице, као неко ко је „наш“ и стога му се може веровати. Томе служе знаци који уливају сигурност – исти жаргон који се користи, истоветне фразе, акценат, гестови, начин облачења, израз лица, чак и врста шале... Ферис показује пресудност личних контаката у каријери финансијске елите Британије, што је била само потврда једног ранијег догађаја. Наиме, септембра 1957. избила је афера са прворазредним (најсигурнијим) вредносним папирима који су куповани само дан пре него што су банке подизале интересну стопу. Јавност је тада сазнала за „преклапајуће директоре“, људе који се налазе у управним

одборима више важних установа. То им је давало прилику да сазнају важне и пословно корисне податке. Овим питањем позабавили су се Липтон и Вилсон у раду *Социјално залеђе и везе «врховних одлучилаца»* (Lupton and Wilson, 1959). Проучавајући финансијску елиту из Ситија, они су открили да се она састоји из 23 породична дрвета, да потиче из шест водећих британских школа, и да то елитно језгро даје 66 % директора британске централне банке (Bank of England) и 43 % директора осталих банака и компанија из Ситија (Lupton and Wilson, 1959).

Дакле, шест водећих британских школа давало је језгро британске финансијске и политичке елите. Њихова лична пријатељства, стечена током школовања, омогућавала су стварање кохерентних група, а познанства и усвајање општих норми понашања јамчили су одбијање спољашњих конкурената, односно њихово препознавање и искључење као вансистемских „уљеза“.

Сличну функцију имају у САД како елитни универзитети, попут Јејла (Yale), Принстона (Princeton), Корнела (Cornell), Пена (Penn), Брауна (Brown), Харварда (Harvard), тако и студентски клубови („братства“) који у оквиру њих делују. Један од најпознатијих таквих клубова јесте дружина „Лобања и кости“ (*Skull & Bones*), са Јејла. *Братство*¹ је основано 1832. године и прима само по 15 студената у свакој генерацији. Чланови се бирају из редова оних који највише обећавају, дакле, не само међу децом из богатих породица, већ и међу најистакнутијим активистима Политичке уније Јејла. Млађи чланови клуба, кроз посебне ритуале иницијације доказивања привржености, стичу осећај припадања заједници и међусобне блискости. Обавеза чланова је да се не хвале припадношћу братству,² а само друштво ретко има више од 800

1 До 1991. чланови клуба су били само мушкарци.

2 До седамдесетих година 20. века, чланство у клубу је било јавно, али сада се о њему не говори. На питање које је Џорџу Бушу поставио новинар америчке ТВ мреже Ен-Би-Си (NBC), Тим Расерт (Tim Russert), током кампање Буш-Кери – „Обојица сте припадали Лобањи и костима, тајном друштву?“, Буш је са смешком узвратио: „То је превише тајна да би се о томе говорило“ (<http://www.youtube.com/watch?v=iisokDGbfA>). Керијев одговор на питање истог новинара – „Обојица сте били чланови Лобање и костију, тајног друштва са Јејла, шта нам то говори?“, био је, такође са смешком: „Ммм... не много, пошто је то тајна“ (“Uhh... Not much ‘cause it’s a secret”). „Постоји ли тајно

живих чланова (тренутно се процењује да их има око 500). Чланови се међусобно потпомажу у освајању највиших друштвених позиција – од председника, преко шефова кабинета, судија Врховног суда, директора великих компанија, до сенатора и конгресмена.

Сматра се да су братству „Лобања и кости“ припадали амерички председници Вилијам Тафт (*William Taft*; био председник 1909-1913),³ Џорџ Буш старији (*George H. W. Bush*, председник 1989-1993), Џорџ Буш млађи (*George W. Bush*, председник 2001-9), један од Рокфелера (*Percy Avery Rockefeller*, живео 1878–1934), сенатор Џон Кери (*John Kerry*, тренутно председник Комитета за спољну политику Сената САД), оснивач магазина „Тајм“ (*Time*) Хенри Лус (*Henry Luce*, живео 1898–1967), дипломата и министар трговине у влади председника Трумана, Аверел Хариман (*Averell Harriman*), судија Врховног суда 1958-1981 Потер Стјуарт (*Potter Stewart*), главни Обамин економски саветник Остан Гулзби (*Austan Goolsbee*), итд.⁴ Председник Буш (млађи) је, својевремено, именовано пет чланова клуба из своје генерације на високе положаје у администрацији,⁵ а историјски врхунац братства сматра се тренутак када су се за место председника САД, 2004. године, такмичила два члана клуба – Џорџ Буш и Џон Кери.

У Србији засада не постоје елитни школски или студентски клубови, па ни елитне школе и факултети, у оном смислу у коме су то Итон или Јејл – добри, скупи и намењени првенствено деци из више и високе класе. Ипак, неке београдске гимназије, као што су Прва, Пета или Трећа, на гласу

руковање? Нека тајна шифра? ...322 је тајни број?“, наставио је да запиткује Расерт. “То је све тајна, али једна ствар није тајна, а то је да се не слажем са правцем у које овај председник води земљу, ми можемо боље и ја намеравам то да учиним” (<http://www.youtube.com/watch?v=0yOF713wOD4&feature=related>). Ови одговори су били интелигентан начин да се не каже неистина, а да се читава прича о утицају братства ипак представи као још једна теорија завере.

- 3 Тафт је, иначе, био син једног од оснивача клуба, Алфонса Тафта (*Alphonso Taft*, доцније министар рата), и једини амерички председник који је, уз ту дужност, обављао и функцију председника Врховног суда.
- 4 http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Skull_and_Bones_members; такође http://en.wikipedia.org/wiki/Skull_and_Bones
- 5 Рецимо, Роберт Мекалам (*Robert D. McCallum, Jr.*) је 2001. постављен на место помоћника државног тужиоца САД.

су као елитне. Њих су, током социјализма, похађала деца из тадашње више и више средње класе (коју чине политичари, стручњаци и менаџери), а чији су припадници били усредсређени у језгру Београда. Но ове школе су се разликовале од елитних у Британији или САД, по томе што се није плаћала висока школарина и што се није живело у кампу, већ код родитеља. То је донекле слабило осећај властите издвојености и искључености других, који се јавља у елитним британским или америчким школама. Без обзира на то, пријатељске везе које се на том узрату успостављају могу бити трајне и јаке. Карактеристичан случај је садашњи председник Републике, и његово окружење. О томе ће више речи бити у наредном одељку овог рада.

*

Борис Тадић (1958) је, као син стручњака (оба родитеља су били доктори наука), одрастао у језгру Београда, на Дорћолу.⁶ Завршио је основну школу „Перо Поповић Ага“ (данас ОШ „Михаило Петровић-Алас“), у Господар Јовановој улици.⁷ Затим је ишао у Прву београдску гимназију, такође на Дорћолу. У његовој генерацији, ову школу је похађао и Небојша Крстић (1957), данашњи његов званични саветник за медије. У генерацији иза њих налазиле су се сестре Бобић, Зорица и Мирјана (1959; прва је данас амбасадор Србије у Унеску, а друга позната новинарка). Тадић се после дипломирања, вратио у Прву београдску гимназију, где је предавао психологију. Међу његовим познатијим ученицима је Вук

6 Тадић се сећа свог одрастања на улицама Дорћола: “Пошто сам одрастао на Дорћолу, морао сам да завршим и ту школу. Био сам увек лошији у боксу него на партеру. Добијао сам и давао батине. Имао сам сјајну технику обарања и увек сам се уздао у њу. Све док нисам оборио човека од рецимо 100 килограма а ја сам имао око 60, и после тога се лоше провео. Од тада се више нисам уздао у технику. Добро је да прођете школу улице. Одређена доза мангуплука чини вас целовитим.” На питање да ли има оживље из тог времена одговорио је да има “три озбиљна оживља, али су добро сакривени” (наведено у Грујић, 2006).

7 Они који су завршили ‘Ђуру’ или ‘Барух’, друге две дорћолске школе, каже се у једном интернет чланку „никада се нису убрајали у праве Дорћолце, бар не у очима ових из ‘Аге’“ (Ирина Марковић, „Дорћол душу изгубити неће!“, <http://dorcoleternity.forumi.biz/projekat-arhiva-dorcol-f4/clanak-o-dorcolu-yellow-cab-t11.htm>).

Јеремић, данашњи Министар спољних послова. Јеремићева баба, Садета Поздерац, била је, својевремено, директорка Прве београдске гимназије, а Вук је, према неким написима у штампи (Е. П, 2007), био један од Тадићевих омиљених ученика. Тако је Прва гимназија спојка, која, на изванредан начин, повезује Тадића и неке од његових најближих сарадника.

Небојша Крстић је био члан *Идола*, једне од најпопуларнијих београдских музичких група. Ту се спријатељио са Срђаном Шапером (1958), данашњим чланом Председништва Демократске странке и првим човеком Тадићевог политичког маркетинга. Шапер, чији су родитељи такође припадали класи стручњака (отац је био универзитетски професор, а мајка средњошколски наставник), није ишао у Прву, већ у Трећу београдску гимназију (тадашњу Осму). Ипак, пријатељство са Крстићем, повезало га је са Борисом Тадићем. Тадић, Крстић и Шапер учланили су се у Демократску странку 1990. године, одмах по њеном оснивању. Тадић је, током деведесетих, све више почињао да се бави политиком, Шапер маркетингом,⁸ док је Крстић радио као лекар, али и учествовао у маркетиншким пословима. Током двехиљадитих и Крстић ће сасвим напустити лекарство и професионално се посветити само маркетингу и политици.

Маркетинг и политика повезали су Шапера, а онда и Крстића и Тадића, са Драганом Ђиласом, данашњим градоначелником Београда и чланом Председништва Демократске странке. Ђилас није генерација са Тадићем, Крстићем и Шапером (рођен је 1967). Али, и он је одрастао у Београду, где је *завршио Земунску гимназију*.⁹ Иако, званично, тек 2004.

8 Шапер је, почетком 1990-их, радио као креативни директор и редитељ у агенцијама Ogilvy & Mathera, Saatchi & Saatchi и Idols & Friends, а 1997. године приступа агенцији McCann Erickson, након чега отвара маркетиншку агенцију у Београду, Скопљу и Подгорици. Тренутно се налази на челу McCann Grupte, у оквиру које послује петнаест агенција у пет земаља југоисточне Европе (Србија, Црна Гора, Македонија, Босна и Херцеговина и Албанија). Све агенције, чланице овог система, су део међународне комуникационе групације McCann Worldgroup. McCann Group данас ради маркетинг у Србији за клијенте као што су Кока-кола, Raiffeisen банка, L'Oreal, Carlsberg Србија, Нестле, Телеком Србија, Бамби-Банат, Strauss Adriatic итд.

9 У Ђиласовом званичном животопису не каже се коју је гимназију он завршио http://www.ds.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=305&Itemid=178), а овај податак дугујем Дијани Вукомановић (која је ишла у исту гимназију). На страници Википедије, посвећеној овој школи, каже се да су у

приступа Демократској странци, он је политички познат од 1992. као вођа студентских демонстрација против тадашњег режима. Ђилас се, деведесетих, такође професионално бави маркетингом и медијима у предузећу Ovation advertising д. о. о.¹⁰

Ђилас и Шапер, према писању штампе, основни капитал су стекли препродајом времена за рекламе државне телевизије, још почетком двехиљадитих. Они су пословали тако што су, захваљујући политичким везама и познаству са директорима РТС, унапред, за целу годину, уз огроман попуст, откупљивали сво рекламно време – како за економски, тако и за политички маркетинг. А онда су га препродавали појединачним купцима по вишеструким ценама. Средином деценије Ђилас је тако зарађени новац почео да улаже у ТВ продукцију, продајући своје емисије, опет захваљујући политичким везама, првенствено државној, али и другим телевизијама. Оно што је заједничко за маркетиншко пословање Ђиласа, Шапера и Крстића, јесте посредништво њихових маркетиншких агенција између највећих домаћих и страних компанија које желе да се оглашавају, и телевизијских и радио станица, штампе и интернета, где се објављују огласи.

њу, од актуелних политичара, ишли и Младен Динкић и Александар Вучић (http://sr.wikipedia.org/sr/Земунска_гимназија). Међутим, на Википедијиној страници посвећеној Деветој београдској гимназији, као и на званичном сајту Девете гимназије, тврди се да су Динкић и Ђилас ишли у ту школу (http://sr.wikipedia.org/sr/Девета_београдска_гимназија; http://www.deveta-gimnazija.edu.rs/uspesni_ucenici.html). По сведочењу Вукомановићеве, Вучић је ипак ишао у Земунску гимназију. Тако су се, заправо, на изборима за градоначелника Београда, 2004. и 2008. године, такмичила два бивша ђака Земунске гимназије – Ђилас и Вучић.

- 10 Данас је ово предузеће, од преко стотину стално запослених, у сувласништву Драгослава Илића, који је сувласник и Ђиласовог Multikoma. Ђилас је раније имао удео и у Компанији *MD International* из Прага. „Према финансијском извештају који је 2004. године поднела та компанија, њен профит је био 21.700 евра, па је Ђилас са тадашњим уделом од 28,55 одсто зарадио само 6.195,35 евра, мада је он лично тврдио да му је то посао од кога је најбоље зарадио“ (Влаховић, 2009). Ову компанију, према истом извору, Ђилас је основао са Млађаном Ђорђевићем (1963), који је, заједно с Ђиласом, био један од вођа студентских демонстрација 1992. Ђорђевић је, од 2004. до 2007. године, дакле у време када је Ђилас био директор Народне канцеларије председника Републике, био заменик директора те установе, а од 2007. године, када је Ђилас био министар за Инвестициони план, био је његов заменик министра. Данас је Млађан Ђорђевић један од саветника Председника републике, задужен за Косово и Метохију.

Ту је, такође, и организација промотивних кампања за домаће и стране клијенте и, можда још важније, лобирање у политичким структурама за интересе својих клијената. Данас Ђилас и Шапер, поред закупа времена на телевизијама с националном фреквенцијом, контролишу и закуп простора на регионалним телевизијама и у штампаним медијима. „Бити близак власти односно имати на својој стране особе које могу да заврше различите послове циљ је сваке велике компаније, па ни свесно преплаћивање послова које би неке мање агенције уз исти ниво квалитета сигурно обавиле по нижој цени, није велики трошак кад се узме у обзир потенцијална корист. Известан проблем представља и то што се у низу клијената три велике маркетиншке компаније налазе и неке државне установе чиме се заправо директно и у већем броју случаја непотребно одливају средства пореских обвезника“ (Радиновић, 2010).

Колики је новац у овом пољу јавности види се из података које даје AGB Nielsen Media Research (Трендови, 2009). Према њима, стране и домаће компаније уложиле су, 2008. године, у маркетиншке кампање у Србији 215 милиона евра. Од тога је 60% потрошено на ТВ оглашавање, 4% на радио маркетинг, 20% на огласе у штампи, а остатак је отишло на интернет и уличну рекламу (Радиновић, 2010). Као што се види из *табеле 1*, Драган Ђилас и Срђан Шапер, до средине ове деценије, преузели су лавовски део прихода у овој области. Данас Драган Ђилас, преко својих медијско-маркетиншких фирми, контролише закуп већег дела рекламног времена на националним и регионалним телевизијама.

Табела 1

Удео у пословном приходу на тржишту реклама Србије (у процентима)

Година	Драган Ђилас	Срђан Шапер	Остали	Укупно
2003.	25	14	61	100
2004.	63	17	20	100
2005.	68	18	14	100
2006.	72	20	8	100
2007.	78	19	3	100

Подаци према наводима из штампе (Калимеро, 2008; Влаховић, 2009)

Прекретница је била 2004. година, када је Ђилас преузео највећи део послова које су до тада држале маркетиншке агенције „Огилви“ и „Спектра“, Владимира - Бебе Поповића (Станић, 2008). Потпуно је јасно да је овај пословни обрт уследио као резултат политичке промене. Наиме, у првој половини 2004. године владу Зорана Живковића, у којој је Беба Поповић био сива еминенција, заменила је влада Војислава Коштунице, а Борис Тадић је победио на изборима и ступио на дужност Председника републике.

Почев од 2004. године, маркетиншке фирме Ђиласа, Шапера и Крстића, бележе вртоглави успон у приходима. Тако, компанија Multikom group д. о. о. Београд (основане 2004), чији је Ђилас један од сувласника,¹¹ од 2005. до 2009. забележила је повећање нето добити од 800%, а пословног прихода 2.300% (види *табелу 2*). Ова несразмера се објашњава изненадним повећањем приказаних расхода, што је родило сумњу о могућем лажном приказивању података, ради избегавања плаћања пореза (Радиновић, 2010).

Табела 2
Пословање агенције Multikom group

Година	Пословни приход	Пораст	Нето добит	Пораст	Запослени	Пораст
2005.	3.100.000,00	100	56.624.000,00	100	/	/
2006.	4.087.178.000,00	131.844	256.056.000,00	452	/	/
2007.	6.198.455.000,00	199.950	637.732.000,00	1.126	116	100
2008.	7.157.698.000,00	230.893	498.432.000,00	880	128	118

Подаци преузети са сајта Агенције за привредне регистре¹²

Према подацима из штампе (Калимеро, 2008), ћерка Мултикома, „Дајрект медија“ (Direct Media) остварила

11 Према Агенцији за привредне регистре Драган Ђилас у Multikom group д.о.о. Београд има 25 посто удела у власништву (са оснивачким улогом од 1,3 милиона евра), његова тадашња жена, Милица Делевић Ђилас, има другу четвртину, Небојша Гарић има 8 посто са власништва, а Драгослав Илић 42 посто. Према подацима са званичне интернет презентације Multikoma (<http://www.multikomgroup.com/preduzeca.html>), ова фирма поседује компаније попут Spark Event promotion д.о.о, Direct Media а.д, Direct Media д.о.о. Скопље, Direct Media д.о.о. Сарајево, Direct Media д.о.о. Подгорица, DM Marketing International д.о.о, Sports ADD д.о.о, Big Print д.о.о и Frendee д.о.о. (Радиновић, 2010).

12 <http://pretraga.apr.gov.rs/RepsisPublicSite/Public/Enterprise/AnnualFinancialReport.aspx?BusinessEntityId=1110760&RegistryCode=17587510&rnd=1042795188>

је, 2004. године, пораст у пословном приходу, у односу на претходну, 2003. годину, од невероватних 534 % (413.467.000, према 77.406.000 динара). Затим следеће године, у односу на 2003, приход (2.255.205.000 динара) је био 2.913% већи, а 2006. чак 4.460% већи него 2003. (износио је 3.452.711.000 динара). Ту се јасно види колику је прекретницу у пословном успеху Драгана Ђилса представљала 2004. година. Тешко је ту прекретницу не повезати са политичким променама које су се те године догодиле у Србији. Наиме, „Дајрект медија“ је фирма која ради маркетинг за велике државне фирме, као што су „Телеком Србија“, „Дунав осигурање“, ДДОР „Нови Сад“, „Југопетрол“, НИС и многе друге (Влаховић и Бркић, 2008). Јасно је да је добијање маркетиншких послова за ове фирме тесно повезано са одлукама њихових пословодстава, које именују управо политичка тела.¹³

Друга Ђиласова фирма, Emotion Production д. о. о (где Multikom званично има 49% власништва), позната је по производњи емисија као што су „Велики Брат“, „48 сати свадба“, „Мењам жену“ и остали ријалити шоу-програми. Њено пословање (табела 3) такође одликује брзи пораст прихода и чудна флукуација нето добити (због велике промене у расходима). И овде се види колико веза са влашћу обезбеђује пораст пословања. Наиме, пословно најуспешнија продукција Емоушна, „48 сати свадба“, емитује се годинама управо на државној телевизији.

Табела 3
Пословање агенције Emotion Production

Година	Пословни приход	Пораст	Нето добит	Пораст	Запослени	Пораст
2005.	195.375.000,00	100	78.243.000,00	100	/	/
2006.	522.318.000,00	267	197.748.000,00	253	/	/
2007.	813.528.000,00	416	373.806.000,00	478	10	100
2008.	713.091.000,00	365	36.852.000,00	63	39	390

Подаци преузети са сајта Агенције за привредне регистре.¹⁴

13 Поставља се питање „зашто губиташи као што су Електроприврда Србије или Нафтна индустрија Србије бацају новац на скуп маркетинг када на тржишту немају конкуренте?“. То је не само зато, објашњавају Јевтовић и Арачки (2009), што се тако врши „преливање друштвеног капитала у приватне цевове“, већ и што се у информативним и забавним емисијама истих телевизија убрзо појављују „партијски именовани `менаџери` како би промовисали своје страначке програме и идеје”.

14 <http://pretraga.apr.gov.rs/RepsisPublicSite/Search/GeneralEnterpriseSearch.aspx>

Компанија McCann Erickson д. о. о. је у стопостотном власништву Срђана Шапера, а клијенти су Телеком Србија (од 2008),¹⁵ Тигар, Tarkett, Porsche Leasing, Демократска странка, Pharma Swiss, ЈКП Паркинг сервис, Eurobank EFG, Републички завод за здравствено осигурање, Комон Сенс, Концерн за производњу и промет здраве хране Бамби а. д. Пожаревац, Zertex banka, Interex, Клинички центар Србије, Општина Палилула, Лука Београд, Имлек, Бамби, Верано Моторс, (према својевременој презентацији на сајту компаније, која је затим уклоњена;¹⁶ Радиновић, 2010). Ова компанија је део McCann Erickson Grupe, која је такође у власништву Срђана Шапера, коју још чине и агенција за планирање и закуп медијског простора – Universal McCann, агенција за односе са јавношћу – McCann Erickson Public Relations и специјализована агенција за организацију догађаја и промоција – Momentum.¹⁷ McCann Erickson је, као што се види из *табеле 4*, између 2005. и 2006. *упетостручио* свој пословни приход, а између 2007. и 2008. повећао број запослених за 50% (и овде су се одједном јавили тако велики расходи, да пријављена нето добит, из чудних разлога, није пратила ове ванредне пословне успехе).

Табела 4

Пословање агенције McCann Erickson д.о.о. Београд

Година	Пословни приход	Пораст	Нето добит	Пораст	Запослени	Пораст
2005.	200.115.000,00	100	62.522.000,00	100	/	/
2006.	1.026.500.000,00	513	23.528.000,00	37	/	/
2007.	1.154.762.000,00	577	42.065.000,00	67	62	100
2008.	939.072.000,00	469	40.618.000,00	65	93	150

*Подаци преузети са сајта Агенције за привредне регистре*¹⁸

Друга фирма Срђана Шапера, чије ћемо пословање приказати (*табела 5*), јесте Universal McCann д. о. о, која се бави „планирањем и закупом медијског простора“. Ова фирма је, између 2005. и 2008, свој пословни приход повећала

15 <http://www.ekapija.com/website/sr/page/195049>

16 <http://forum.b92.net/lofiversion/index.php?t51442-100.html>

17 <http://www.ekapija.com/website/sr/page/113032>

18 <http://pretraga.apr.gov.rs/RepsisPublicSite/Public/Enterprise/AnnualFinancialReport.aspx?BusinessEntityId=1021858&RegistryCode=07779119&rnd=130951408>

невероватних 52 пута, а нето добит 43 пута! При томе је њен пословни приход, за 2008. годину, двоструко већи од прихода компаније McCann Erickson, у којој ради седам пута више запослених. Јасно је да је реч о посредничким пословима огромне вредности који се састоје првенствено у трансферу (препродаји) ресурса, за шта је довољан мали број запослених. Политичка позиција власника фирме, у тим трансферима, свакако да није безначајна. „Основна замерка и сумња у сукоб интереса произилази, не из тога што приватни бизнисмен Срђан Шапер успешно развија посао своје компаније, већ што он те послове добија захваљујући позицијама у владајућој Демократској странци односно од страначких људи из великих јавних предузећа и институција чиме се троше средства грађана, али и због тога што велике стране компаније ангажују његове агенције како би индиректно добиле конекцију са врхом власти Србије, а што представља потенцијалну корупцију на највишем нивоу“ (Радиновић, 2010).

Табела 5

Пословање агенције Universal McCann д. о. о. Београд

Година	Пословни приход	Пораст	Нето добит	Пораст	Запослени	Пораст
2005.	3.585.000,00	100	2.005.000,00	100	/	/
2006.	493.077.000,00	1.375	39.566.000,00	1.973	/	/
2007.	913.777.000,00	2.549	36.088.000,00	1.800	13	100
2008.	1.870.179.000,00	5.217	85.932.000,00	4.286	26	200

Подаци преузети са сајта Агенције за привредне регистре¹⁹

Небојша Крстић је од 1997. године, власник маркетиншке агенције Nova Young & Rubicam д. о. о. Београд, односно Nova Communications д. о. о. Београд. На садашњој званичној презентацији агенције²⁰ као клијенти компаније се наводе Erste Bank, Rauch, Hyundai, DHL, Colgate, Milka, Xerox, Центар за интеграцију младих, Црвени крст, а раније је као клијент стајало и Министарство за Косово и Метохију.²¹ Ова компанија је, као што се види из *табеле 6*, између 2005. и 2008. *уосмостручила* свој пословни приход (мада је нето до-

19 <http://pretraga.apr.gov.rs/RepsisPublicSite/Public/Enterprise/AnnualFinancialReport.aspx?BusinessEntityId=1077684&RegistryCode=20051698&nd=2021169455>

20 <http://www.novacomm.rs/klijenti.html>

21 <http://www.blic.rs/forum/index.php?topic=4480.70;wap2>

бит пала за 90 % [?!], што значи да је на приход од 2 милиона евра плаћен порез на мање од 6 хиљада евра добити!).²²

Табела 6

Пословање агенције Nova Communications д. о. о. Београд

Година	Пословни приход	Пораст	Нето добит	Пораст	Запослени	Пораст
2005.	24.754.000,00	100	5.338.000,00	100	/	/
2006.	129.338.000,00	522	8.227.000,00	154	/	/
2007.	146.447.000,00	592	8.836.000,00	165	13	100
2008.	199.142.000,00	804	534.000,00	10	11	85

Подаци преузети са сајта Агенције за привредне регистре²³

На крају, занимљиво је погледати и пословање адвертајзинг агенције Lowe Idols & Friends д. о. о. Београд (табела 7). У једном рекламном приказу ове агенције каже се: „Агенцију су 1990. године основали Бранимир Димитријевић Туцко, Срђан Шапер и Небојша Крстић, пријатељи и чланови бенда Идоли. (...) На челу агенције сада се налази Бранимир Димитријевић Туцко, филмски и ТВ редитељ, аутор бројних пројеката, кратких филмова, преко 300 реклама и музичких спотова и човек који стоји иза концепта групе Идоли. (...) Интернационални и домаћи клијенти су: Unilever, Johnson&Johnson, Elektrolux, Coca-Cola, Henkel, Телеком Србије, Вгамас, ЦИП (...) Оља Бећковић је креативни директор“.²⁴ На званичној интернет презентацији²⁵ као клијенти компаније помињу се још и Државна лутрија Србије, Биље Борча и Стара планинска ризница.

22 У Шаперовим и Крстићевим фирмама рачуноводство води иста особа, Верица Шеган (Радиновић, 2010).

23 <http://pretraga.apr.gov.rs/RepsisPublicSite/Public/Enterprise/AnnualFinancialReport.aspx?BusinessEntityId=1024221&RegistryCode=17175629&rnd=610782032>

24 <http://www.idolsnfriends.co.rs/>

25 <http://www.belgradedesignweek.com/arhiva2006/biografijaolja.html>; о Ољи Бећковић као директорки адвертајзинг агенције Lowe Idols & Friends пише и *Време*, бр. 628, 16. јануар 2003. (<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=331000>).

Табела 7
Пословање агенције Lowe Idols & Friends д.о.о. Београд

Година	Пословни приход	Пораст	Нето добит	Пораст	Запослени	Пораст
2005.	26.670.000,00	100	3.784.000,00	100	/	/
2006.	317.725.000,00	1.191	50.875.000,00	1.344	/	/
2007.	711.066.000,00	2.666	6.280.000,00	166	22	100
2008.	459.043.000,00	1.721	21.154.000,00	559	26	118

Подаци преузети са сајта Агенције за привредне регистре.²⁶

Пословање ове агенције не разликује се од претходно анализираних случајева. И Lowe Idols & Friends је за само годину дана, између 2005. и 2006. удванаестостручила пословни приход, да би га следеће године још удвостручила. Нето добит је такође необично флукутирала,²⁷ али је 2008. ипак била пет пута већа него 2005. године. Занимљиво је да је, средином деценије, званична креативна директорка ове фирме била Оља Бећковић (на садашњој интернет презентацији Lowe Idols & Friends њеног имена више нема). Бећковићева (1964, Београд) је ауторка врло утицајне политичке емисије „Утисак недеље“, иза које стоји независна продукција (ПГ Мрежа) и која се емитује на једној од комерцијалних телевизија, са националном фреквенцом (Б92). То значи да се ова емисија финасира првенствено од емитовања ТВ реклама. Тако се у тој емисији рекламира Мобилна телефонија Србије, са спотовима које је снимила управо агенција Lowe Idols & Friends, у којој је Бећковићева (била) креативна директорка, при чему је гост, рецимо, Небојша Крстић, оснивач исте агенције, али сада у функцији саветника Председника републике за медије, дакле председника владајуће странке са одлучујућим утицајем на то ко ће бити на челу Телекома, односно Мобилне телефоније Србије. Свако ко макар елементарно разуме природу ових пословно-политичких веза не може а да се не запита о каквој новинарској објективности у емисији са таквом позадином уопште може да буде реч?

26 <http://pretraga.apr.gov.rs/RepsisPublicSite/Search/GeneralEnterpriseSearch.aspx>

27 И овде је Верица Шеган овлашћени рачуновођа (према сајту агенције).

Након прегледа ових података тешко је порећи да политичке позиције власника наведених компанија нису биле важне за њихов пословни успех. Наравно, не може се сва пословна успешност Шапера, Ђиласа или Крстића објаснити само њиховим политичким позицијама. Али, мало је сумње да, у амбијенту типичног *политичког капитализма* (Вебер, 1976:131) који данас влада у Србији, спектакуларни успеси њихових компанија нису били у тесној повезаности са доласком на власт и, затим, сукцесивним проширивањем моћи, њиховог главног политичког покровитеља.

За симетрију пословне флукуације и политичког успеха није без значаја ни карактер основне делатности наведених компанија. Већина њих су везане за маркетинг – делатност која је важна ставка расхода савремених предузећа, поготово великих брендова. Међутим, маркетинг је управо она област која највише зависи од пословодства. Тачније, процена неопходности маркетиншког наступа и одлука о ангажовању конкретне маркетиншке агенције првенствено зависе од руководиоца фирме. Као што је већ добро примећено, одлуке великих државних монополских фирми – попут НИС-а, да уопште треба да се рекламирају на тржишту, као и одлуке које агенције ће бити ангажоване, не могу се некад другачије објаснити до снажним политичким и личним утицајима на одлучиоце. У условима када је фирма у државном власништву, њени пословодни одлучиоци директно су зависни од политичких структура. Стога они тешко да могу да игноришу политичке и личне захтеве којима су изложени. Поготово ако ти захтеви имају везе с врхом државне власти, односно с самим врхом владајуће странке.

Као и у другим друштвима, и у Србији, при врху социјалног система, постоје fine мреже политичко-пословних веза и пријатељстава. Те мреже су различите и често састављене од међусобно конкурентних клика. Ипак, мада се увек заснивају на интересима, њихова иницијална социјална основа често није у вези са циљно-рационалним карактером економске делатности. Она може почивати на земљаштву, пријатељству из школе, или познанству успостављеном на местима статусног окупљања (тенис, голф, монденска лето-

валишта итд). За актере који су спомињани у овом раду – од Председника републике, до ауторке „Утиска недеље“, заједничко је да потичу из истог социјалног, статусног и културног миљеа. Сви су они „београдска деца“, махом из више средње класе, они су генерацијски блиски, што значи да су похађали исте школе, излазили на слична места за забаву, или се дружили у сличним културним круговима. Све је то омогућило њихово брзо међусобно „препознавање“ и „конектовање“ – чак и онда када нису ишли у исту гимназију. Ако појам „мреже школских другова“ не схватимо буквално, већ у ширем, социолошком смислу – као *уостављање мреже људи који су потекли из истог социјалног и културног миљеа и који су успешно привилеговали важне социјалне или економске трансакције* – онда се тај појам сасвим прикладно може применити у анализи виших спратова српског друштва.

Наравно, та мрежа је, у српском случају, далеко ужа и слабија него она коју налазимо у средишњим друштвима данашњег светског система. Дакле, у оним друштвима у којима горње класе уживају вишедеценијски, па и столетни континуитет. У Србији је садашња горња класа – не само у смислу поседника економског, већ и културног и социјалног капитала – образована тек сразмерно недавно (Антонић, 2009). Она тек успоставља своје обрасце регрутовања, своју унутрашњу културу и своје статусне симболе. Србија, тако, још нема школе и факултете који су сигурна улазница у друштвени врх – барем у оном смислу у коме та регрутација функционише у САД или Британији. Али, нешто од тамошњих типичних модела понашања видимо и овде – ексклузивизам, елитистичко партнерство, кодно препознавање, раздеоба привилегија, хијерархијска солидарност...

Стога се може рећи да теза о „мрежи школских другова“ у политичко-пословним врховима српског друштва није без основа. У конкретном случају који смо анализовали, та теза није потврђена у оном буквалном смислу у коме се она изворно исчитава. Јер, од помињаних актера, само Тадић и Крстић су ишли у исту школу. При томе треба имати у виду да је Крстићев пословни успех ипак најограниченији (ако га

поредимо са Шапером, а нарочито са Ћиласом).²⁸ Школска блискост, у овом случају, очигледно није била директно сразмерна са економско-политичким постугнућем. Али, теза о „мрежи школских другова“ и нема амбицију да хоће да објасни *целокупан* успех појединих актера. Она само указује на важну степеницу у колективном успону једне групације социјалних актера. А то је заједнички културни амбијент њиховог школовања и одрастања.

Рајт Милс (1964) је, описујући америчку елиту, указао да је најважнији тренутак каријере њених припадника долазак у *прилику* да могу да одлучују о ангажовању капиталних ресурса. Најлакши начин да зарадите велики новац јесте да добијете прилику да располажете с великим новцем – било као банкар, политичар или генерал задужен за набавке (Милс, 1964). Теза о „мрежи школских другова“ управо хоће да објасни како су социјални актери *дошли* у тако важну прилику. Зато је она социолошки важна и хеуристички плодна.

Ова теза, примењена на српски социјални и политички контекст, може да помогне у објашњавању и разумевању неких важних појава. Пословни успех и лично богатство једне групације у српској елити не може се раздвојити од политике, али и од социјално-психолошке кохерентности саме групације. Ако Веберов концепт *политичког капитализма* објашњава значај првог чиниоца, онда теза о *мрежи школских другара* објашњава настанак и деловање другог. У том другом чиниоцу налазимо елементе статусне самосвести, али и координисања, формалног и још више неформалног. Наравно, та координација, као што то објашњава Милс (1964) није стабилна, тотална и трајна. Зато се ова теза не може дисквалификовати као још једна „теорија завере“. Као аналитички концепт, „мрежа школских другара“ је важно социолошко средство у настојању да се опишу и објасне неки од значајнијих политичких и социјалних процеса у савременом друштву. У том смислу, управо као допринос описивању

28 Крстић донекле одудара од осталих и по нешто нижем социјалном пореклу. Одрастао је у породици самохране мајке, нижег образовања. Зато он, у интервјуу недељнику „Време“ (бр. 987, 3. децембар 2009. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=900401>) и каже за себе да је његов најновији пословни успех “за аутсајдера с Лекиног Брда поприличан искорак”. Ипак, тог „иско-рака“ свакако не би било без Прве гимназије и својевременог успостављања пријатељства са данашњим првим човеком српске политике.

и објашњењу бурних процеса чији смо сведоци у Србији, ова концепција, очигледно, може бити корисно употребљена.

Литература

- Антонић, Слободан (2009): *Елита, грађанство, слаба држава: Србија после 2000*. Београд: Службени гласник.
- Browne, Ken (2005): *An introduction to sociology*, 3rd edition. Cambridge: Polity.
- Вебер, Макс (Max Weber) (1976[1922]): *Привреда и друштво* (Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriß der verstehenden Soziologie), књ. 1. Београд: Просвета.
- Влаховић, Никола (2009): „Кројачи царевог новог оде­ла“, *Таблоид*, интернет издање, <http://www.magazin-tabloid.com/casopis/index.php?id=06&br=204&cl=05>
- Влаховић, Никола и Милован Бркић (2008): „Носилац презимена или ловац на новац“, *Таблоид*, интернет издање, <http://www.magazin-tabloid.com/casopis/clanak.php?br=133&clanak=4>
- Грујић, Драгослав (2006): „Мандат, овлашћења и коментари“, *Време*, бр 821, 28. септембар 2006, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=466317>
- Е.П. (2007): „Вук од Босне“, *Press*, 10. 06. 2007; http://www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/13084/VUK+OD+BOSNE!.html
- Јевтовић, Зоран и Арацки, Зоран(2009): *Медијски утицаји, политичке елите и друштвена моћ у Србији на почетку 21. века*, НСПМ 22. септембар 2009. године на <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/medijski-uticaji-politicke-elite-i-drustvena-moc-u-srbiji-na-pocetku-21-veka.html>.
- Калимеро (2008): „Капиталац!“, *Курир*, 8. Мај, 2008. <http://www.kurir-info.rs/vesti/kapitalac-23145.php>
- Lupton, Tom and C. Shirley Wilson (1959): “The Social Background and Connection of ‘Top Decision Makers’”, *Manchester School*, Volume 27, January 1959, Issue 1, pp. 30-51.
- Милс, Рајт [Wright C. Mills] (1964[1956]): *Елита власти [Power Elite]*. Београд: Култура.

- Мрдић, Угљеша (2009): „Србија у ванредном стању“, *Печат*, 2. октобар 2009, стр. 22-3.
- Радиновић, Дејан (2010): *Анализа односа српске политичке елите, медија и маркетиншких агенција у периоду 2005-2008. година* (рукопис).
- Станић, В. (2008): „Тајфун и Тајкун!“, *Курир*, 24. април 2008, <http://www.kurir-info.rs/vesti/tajfun-i-tajkun-23046.php>
- Трендови (2009): „Трендови у медијском оглашавању у Србији“, *AGB Nielsen Media Research*, <http://www.blink-blink.rs/Trendovi-u-oglasavanju.pdf>
- Ferriss, Paul (1962): *The City*. Harmondsworth: Penguin.

Slobodan Antonić

“OLD BOY NETWORK“
IN SERBIAN POLITICAL ELITE

Summary

“Old boy network” is a British idiom, which refers social or business connections among the former pupils of distinguished private schools, such as Eton or Oxford and Cambridge. These networks provide their members an easier entry into the elite and stay in the elite positions. The author examines whether this concept can be applied to a part of the Serbian political elite, surrounding the President of the Republic. The analysis shows that the actors which are concerned are the same age group, originate from the same social circles (mostly from the upper middle class), that they were attending the same Belgrade school (“gymnasium”), and that they were socializing in the same cultural circles. All this enabled their rapid mutual “recognition” and “connections”, and subsequent joint appearance as a political and interest group. If the term “old boys network” do not understand literally, but in a broader, sociological sense - as an establishment a network of people who came from the same social and cultural backgrounds and who have successfully privileged important social or economic transactions - then that term can be properly applied in an analysis of the higher echelons of the Serbian political class.

Key words: elite social milieu, social relations, political capitalism.

УДК 316.344.42:63(497.11)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
05.10.2010.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
15.12.2010.

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

Прегледни рад

стр. 351-366

Срђан Шљукић*

СОЦИОЛОШКИ ПРОФИЛ НОВИХ СРПСКИХ ВЕЛЕПОСЕДНИКА

Резиме

У процесу постсоцијалистичке трансформације друштвава централне, источне и југоисточне Европе у фокусу јавности, како оне шире, тако и научне, биле су промене у сфери економије и политике, док су промене у друштвеној структури бивале најчешће занемариване или чак игнорисане. Проучавање промена у друштвеној структури, посебно у њеној вертикалној димензији, задатак је социолога. Промене у вертикалној друштвеној структури један су од индикатора стварног правца развоја друштва, који се, у правилу, суштински разликује од декларативно-идеолошког. У овом раду аутор покушава да „исцрта“ социолошки профил нових српских велепоседника као дела новоформиране друштвене елите. Као један од резултата промена власничке структуре у пољопривреди, земљопоседничка елита представља са једне стране потпуно нови елемент друштвене структуре, док са друге стране указује на континуитет постојања великих имања на северу Србије.

Кључне речи: велепоседници, друштвена структура, постсоцијалистичка трансформација, српско друштво.

У последњих стотину година српско је друштво доживело веома бројне и дубоке промене, тако да се, барем на пр-

* Филозофски факултет, Нови Сад, e-mail: ssljukic@yahoo.com

ви поглед, чини да се у њему изменило готово све и да баш ништа од старих друштвених структура више није на сцени. Заиста, бројни ратови (регионални и два светска), промене државног оквира (распад Хабзбуршке монархије и формирање заједничке државе Јужних Словена, крвави разлаз јужно-словенских народа, држава коју су чиниле Србија и Црна Гора и коначно самостална српска држава), миграције, процеси модернизације (индустријализација, урбанизација, промене у начину живота), итд. толико су изменили „лични опис“ нашег друштва да би се друштвени актери који су живели на почетку двадесетог века чудом чудили када би могли да виде како српско друштво данас изгледа. Ипак, постоји једно обележје аграрне структуре у северним српским крајевима које се, упркос силним друштвеним потресима и променама некако увек изнова јављало, додуше у измењеном облику. Реч је (непрекинутом) опстанку великих пољопривредних имања на простору данашње српске покрајине Војводине, чије је постојање увек имало и своју друштвено-структурну страну. Једна од тих страна данас је веома танак слој велепоседника – власника споменутих великих имања, које можемо сматрати делом економске елите друштва.

Данашњи снажан идеолошки притисак који модернизацију друштва изједначава са променама у политичкој и економској сфери (вишестраначки политички систем, права мањина, одлучујућа улога тржишта и сл) никако не би смео да одврати социологе од проучавања промена у друштвеној структури као њиховог главног предмета. Свако занемаривање изучавања наведене врсте промена од стране социолога заправо иде на руку идеологији и идеолозима који у тој ситуацији могу несметано да замагљују друштвену стварност и приказују је онаквом каква она заправо није, а све зарад одржавања и репродукције одређених друштвених односа. Супротно, социолози свој задатак испуњавају када откривају, а не када глорифију, јер друштвени свет није онакав какав изгледа да јесте: испод његове видљиве површине крију невидљиве структуре снага и интереса (Berger i Kellner, 1991:32-33).

*Велика имања као константа
аграрне структуре*

Северни део Србије (Војводина) је све до 1918. године био саставни део Хабзбуршке империје. Од ослобођења од власти Османлија и масовнијег насељавања овог подручја (1690), у областима у које је обухватала Војна граница живели су слободни сељаци, док су сељаци у свим другим деловима данашње Војводине били подложници (углавном) страних феудалаца. После распуштања дела Војне границе (половина осамнаестог века), мањи део сељаштва успео је да се нађе у окриљу слободних краљевских градова и да задржи своју слободу.

Укидање феудалних обавеза које је донела Револуција 1848. није значило и поделу земље сељацима, што је створило бројан слој беземљаша. Некадашњи феудални поседи почели су да се претварају у капиталистичке велепоседе, чије су наличје могли да буду само најамни пољопривредни радници. Половином деветнаестог века у Угарској земља је углавном била власништво цркава, манастира и велепоседника, док је само 22% земљишта било у власништву земљорадника. Од укупног броја газдинстава, 53% је поседовало до 5 кј, а само 0,16% преко 1000 кј. Око половине укупних пољопривредних површина заузимали су поседи од 5 до 100 кј. (Васић, 1996:12).

Наш истакнути историчар Никола Гаћеша, истраживач аграрно-поседовне структуре у Војводини, посебно у Бачкој, у својим нам је радовима предочио низ података и научних увида који нам осветљавају ову област. Развитак аграрно-поседних односа у Бачкој од 1699. до 1918. он дели у три периода: први је трајао од 1699. до осамдесетих година осамнаестог века, други од осамдесетих година осамнаестог века до Револуције 1848. и трећи од Револуције 1848. до 1918. Први период карактерише постанак, развитак и учвршћење коморско-спахијског система; световни поседи феудалног типа били су малобројни. Основно обележје другог периода је планско спровођење колонизаторске политике Беча насељавањем Немаца и стварање бројних и економских јаких страних колонија; такође је приметно повећање световног велепоседа феудалног типа на рачун коморско-спахијског система. Тре-

ћи период почиње укидањем феудалних односа; распада се коморско-спахијски систем, шири се световни велепосед и учвршћује црквени велепосед (Гаћеша, 1968:7-8).

Гаћеша посебно истиче да иако је Револуција 1848. укинула феудалне односе на целој територији Хабзбуршке монархије, у Војводини су се сачували крупни земљишни поседи феудалног порекла. Њихова је улога у „капитализирању војвођанске пољопривреде“ остала неокрњена све до Првог светског рата (Гаћеша, 1995:28). У Бачкој су највеће поседе имали Котек Рудолф (Нови Футог, Стари Футог, Бегеч, Гложан, Бачки Петровац, Кисач) – 20.982 кј, Сечењи Марија (Вајска, Бођани) – 10.439 кј, Дунђерски Гедеон (Гложан, Србобран, Бачко Градиште, Нови Сад, Стара Паланка, Бегеч, Чиб, Стари Бечеј) – 7.010 кј, Дунђерски Ђока (Нови Сад, Кулпин, Турија) – 4.507 кј, Редл Лајош (Станишић) – 3.993 кј, и Лелбах Петар (Кула, Црвенка, Суботица) – 3.653 кј. Банатски велепоседници су 1867. основали привредно удружење у чијем су руководству били гроф Чекоњић, гроф Карачоњи, гроф Нако, Хертенленди, барон Данијел и кнез Турн-Таксис. Сремски велепоседи (преко 1.000 кј) заузимали су око 17% укупне површине, а највеће поседе имали су кнез Одескалки (Илок, Ириг, Чалма и Велики Радинци), гроф Елц (Вуковар, Илача, Бобота, Габош и Свињаревци) и гроф Пејачевић (Инђија и Путинци). Власници велепоседа били су тесно повезани са владајућим слојевима угарског друштва, што се види и по томе каква је пореска политика вођена у области земљишних односа. Примера ради, велепоседник Ледерер је у Чоки плаћао 8.970 форинти за посед од 7.837 кј, док су чокански сељаци плаћали 5.540 форинти за својих 2.968 кј (исто, 35, 37 и 39).

Аграрна реформа извршена одмах након стварања новог државног оквира (Краљевине СХС) донела је велике промене управо у Војводини и врло мале у централној Србији. Министарство за аграрну реформу основано је 1919. године и радило је све до 1931. Под удар су углавном дошли велики поседи страних држављана у Војводини (чиме је спречено одливање ренте у иностранство), док су велепоседи држављана нове државе у доброј мери очувани, јер је власт непрестано ублажавала оштрицу реформе новим одредбама о земљишном максимуму. Он је најпре одређен на 100 – 500 кј, да

би накнадно био измењен увођењем појмова ужег максимума (обрадива земља), ширег максимума (сва земља која припада једном поседнику) и супермаксимума (за оне велепоседнике који су на свом поседу имали и капацитете агроиндустрије, као што су млинови, пиваре, фабрике шпиритуса, фабрике конзерви и сл). Реформом је структураседа значајно измењена, иако је још увек остало (1931) укупно 39седа већих од 500 хектара. Та су газдинства имала земље колико и педесет хиљада газдинстава величине од једног до два хектара. Велепоседници, али и богатији сељаци, били су окренути тржишту, специјализујући се посебно за производњу житарица и свиња (Попов, 2002:24-25; Мирковић, 1952:124).

Један од првих закона донетих у новој Југославији, после Другог светског рата, био је Закон о аграрној реформи и колонизацији (23. август 1945). Овај је Закон предвидео експропријацију великихседа (преко 45 хектара, односно 25 хектара за неземљораднике),седа банака, предузећа, деоничарских друштава и „других приватно-правних лица“,седа цркава, манастира и других верских установа,седа који су у току рата остали без власника и правног наследника, као и вишка земљорадничкихседа изнад одређеног максимума. Право првенства при добијању земље имали су учесници рата на страни Народноослободилачке војске и њихове породице. Најзначајније промене поседновних односа десиле су се у Војводини: у југословенском фонду аграрне реформе Србија је учествовала са 44,47%, од чега је чак 90,5% отпадало на Војводину (668.412 хектара, односно 35% обрадивих површина). Као резултат ове аграрне реформе, сељачки посед је још више уситњен (повећан је број газдинстава са два до десет хектара, као и учешће ових газдинстава у укупним обрадивим површинама), што је водило повећању аутархичности и паду пољопривредне производње (Попов, 2002:28-29; Митровић, 1999:132). Са друге стране, стварањем државних пољопривредних добара и додељивањем земље сељачким радним задругама у Војводини је очуван велики посед, само што је нови велепоседник била држава, у првом случају директно, у другом индиректно. Очување великихседа, које је имало идеолошке (стварање „социјалистичког сектора“), али и политичко-економске циљеве (контрола ресурса и индустријализација пољопривреде), представљало је

црту континуитета у односу на период са којим се желео сваки континуитет раскинути. Велика државна имања додатно су повећана шездесетих и седамдесетих година прошлог века, стварањем агроиндустријских „комбината“ којима су (трансформисане) задруге прикључиване како би биле њихов „сировински привезак“.

Нови велепоседници

Упркос на Западу и код нас увреженом мишљењу како је процес друштвених промена у Србији у доба режима Слободана Милошевића био у потпуности заочен, треба рећи да „фамозна“ 1989. није заобишла Србију. Веома крупне промене одигравале су се и у економској (споменимо само престанак ограничавања и идеолошке дисквалификације приватне својине), али и у политичкој (стварање политичких странака и вишестраначки избори) и у друштвеној сфери (настанак нових друштвених слојева, итд).

Питање својине над пољопривредним земљиштем, као питање односа међу људима (друштвеним групама) за наш је предмет веома важно. Без обзира што су промене својинских односа у пољопривреди у Србији имали мањи значај него у другим друштвима централне и источне Европе (са изузетком Пољске), а с обзиром на неуспешност процеса колективизације (доживео крах 1953. године), то не значи да аграрне реформе у Србији није ни било: напротив, државним је мерама дошло до крупних промена у односима својине над пољопривредним земљиштем.¹

Прво, укинут је, на самом крају осамдесетих година, земљишни максимум од десет (15) хектара, који је до тада био уставна категорија. Последица укидања земљишног максимума била је интензификација тржишта земље, која је опет водила диференцијацији међу сељацима, до тада „осредњаченим“. Од укидања земљишног максимума профитирао је и један број припадника политичке и економске елите (државни и партијски функционери, директори друштвених пољопривредних предузећа и сл). Они су ову меру схватили као сигнал за трансформацију свог социјалног капитала у еко-

1 Види опширније у: Шљукић (2009), стр. 127-134.

номски. С обзиром да су површине на тржишту биле ипак недовољне за стварање заиста огромних имања и да је цео процес текао лагано, „еволутивним“ путем, тада још увек није дошло до стварања велепоседа.

Друго, режим је 1991. одлучио да изврши повраћај земље одузете сељацима у току друге аграрне реформе (1953), као и да земљу назад добију они сељаци (или њихови наследници) чија су имања била конфискована због неизвршавања обавеза из обавезног откупа пољопривредних производа (1945-1952). Овим су додатне површине пољопривредног земљишта доспеле на тржиште.

Треће, држава је 1992. године један део површина које су биле у друштвеној својини прогласила државном, чиме је јасно показано да је друштвена својина само прерурушени вид државне. Истовремено, државно је земљиште дато на коришћење дотадашњим корисницима, без икакве накнаде (питање убирања ренте на пољопривредном земљишту у државној својини ће доћи на ред тек 2006, са Законом о пољопривредном земљишту).

Кључни моменат који је отворио могућност стварања велепоседа у северном делу Србије ипак је наступио годину дана након слома дотадашњег режима. Закон о приватизацији (2001) предвидео је да се друштвена предузећа, укључујући ту и пољопривредна, имају приватизовати на аукцијама или путем тендера, које је ваљало да спроведе новоформирана државна институција, Агенција за приватизацију. Овакав модел приватизације тешко да је био могућ на самом почетку деведесетих година прошлог века (када, истини за вољу, приватизација није ни сматрана пожељном од стране политичке елите), али је до почетка трећег миленијума један број појединаца акумулирао респектабилан економски капитал, чак можда и утицао на нову политичку елиту да изабере управо модел продаје путем аукције и тендера.

Није било тешко предвидети да ће усвојени модел приватизације довести до стварања енормно великих имања, јер су друштвена пољопривредна предузећа продавана заједно са пољопривредним земљиштем у друштвеној својини које су користила. У ситуацији у којој никаква ограничења када је реч о власништву над земљиштем не постојала (не постоје ни данас), велика су имања постајала све већа и већа. Прва при-

ватизација у пољопривреди извршена је 2002. године, да би до краја 2009. било продато око 260 пољопривредних предузећа; при томе је 46 приватизационих уговора поништено. Продати је путем тендера осам пољопривредних комбината, међу којима „Агроунија“ из Инђије (8.500 хектара), „Митросрем“ из Сремске Митровице (8.919 хектара), „Напредак“ из Старе Пазове (7.100 хектара) и „Јединство“ из Апатина са 6.820 хектара (Гулан, 2010).

Куповина друштвеног пољопривредног предузећа доносила је огромне, на закону засноване, привилегије купцу. Као прво, купујући предузеће он је добијао „у пакету“ и пољопривредно земљиште у друштвеној својини које је то предузеће користило. Хектар земљишта у друштвеној својини плаћан је вишеструко мање од цене земље на слободном тржишту, свега око 500 евра, док се „на слободно“ хектар плаћао и до 5.000 евра. Друго, купац је стицао право да користи земљиште у државној својини без плаћања ренте, наслеђујући привилегију коју су имала друштвена пољопривредна предузећа. Та је привилегија очувана све до 2006. године.

Процес се одвијао на очекивани начин и средином 2005. године чињеница да су се у Србији појавили „нови латифундисти“ дошла је у средиште пажње јавности. Мирис сензације привукао је штампу, а у дневним листовима попут „Вечерњих Новости“, „Блица“ и „Политике“ током лета те године могли су се прочитати многи чланци посвећени овој теми. Данас су имена нових велепоседника, припадника економске елите друштва, добро позната јавности, као и њихове везе са политичком елитом. Поузданих и лако проверљивих података о целом овом процесу нема, тако да се мора ослонити на штампу и Интернет изворе.

Процене о величини појединих велепоседа које су се појавиле у штампи се понешто разликују, што може да буде резултат непрецизног израчунавања, недостатка података, али и промена које су се у међувремену догодиле. Како год било, нови велепоседници контролишу, што као власници, што као закупци, добар део некадашње друштвене и државне својине у Војводини.² Навешћемо две новије процене које се могу сматрати барем приближно тачним.

2 У Србији има 4,66 милиона хектара обрадивог земљишта, од тога у

Табела 1. Велепоседи у Војводини (1)

Власник	Укупно земљишта	Државно земљиште (%)
Ђорђе Ницовић	29.630 хектара	60
Мирослав Мишковић	25.100	37
Миодраг Костић	22.740	40
Петар Матијевић	12.000	33
Ивица Тодорић	3.000	40
“Baltic Property”	11.000	40

Извор: „Блиц“ (2008).

Табела 2. Велепоседи у Војводини (2)

Власник	Укупно земљишта	Државно земљиште (%)
Ђорђе Ницовић	29.600 хектара	60
Мирослав Мишковић	25.000	37
Миодраг Костић	24.000	40
Петар Матијевић	16.000	33
Ивица Тодорић	6.000	40
“Baltic Property”	10.500	-

Извор: Гулан (2010).

Ђорђе (или Ђорђије) Ницовић је за ПИК „Бечеј“ платио 12,3 милиона евра. Један од браће Ницовић, родом из Колашина, био је својевремено директор сектора у Народној банци Југославије (до 1992), а потом оснивач и власник „Капитал банке“. Председник је групације „Igva nic so“ и себе сматра „инвестиционим банкарем“. Групација којој је на челу броји 27 фирми у четири сектора, са највећим уделом у аграру и текстилу. Осим у Србији, поседује фирме и у Црној Гори. Тврди да је „Ирва“ највећи произвођач хране у Србији, са око 200.000 тона годишње: 15 милиона литара млека, 10-12 милиона килограма меса (живе ваге), преко 100.000 тона житарица, више од 20.000 тона поврћа и 10.000 тона воћа. У процесу приватизације купио је и текстилна предузећа „Први мај“ (Пирот), „Нитекс“ (Ниш) и „Рудник“ (Горњи Милановац), али је Агенција за приватизацију сва три уговора раскинула, због неиспуњених обавеза од стране купца (Екарџа, 2008; Naslovi.net, 2010).

Војводини 1,6 милиона. Пре отварања процеса приватизације, у Војводини је било око 570.000 хектара у друштвеном и државном власништву.

Мирослав Мишковић (рођ. 1945), председник „Делта холдинга“, родом је из Крушевца. Пре три године (2007) његово се богатство процењивало на око две милијарде долара. После дипломирања на Економском факултету у Београду радио је у „Југобанци“, „Трајалу“ и хемијској индустрији „Жупа“. Године 1990. постаје потпредседник Владе Србије, али на тој функцији остаје само шест месеци. Оснива фирму „Делта М“, затим и „Делта банку“ (2004. је продаје банци „Интеза“) и осигуравајућу кућу (коју такође продаје Италијанима). Спомињан је као један од финансијера ЈУЛ-а, а после Октобарских промена у Србији (2000) повезиван је са неким од лидера ДОС-а. Групација коју води поседује неколико трговинских ланаца („Макси“, „Темпо“...) и има низ крупних инвестиција у околним земљама. Купила је „Јединство“ из Апатина, „Напредак“ из Старе Пазове, „Подунавље“ из Челарева, „Козару“ из Банатског Новог Села, итд (*Време*, 2006; Википедија, 2010).

Миодраг Костић (рођ. 1959) челник је „МК групе“, која је купила „Агроунију“ из Инђије, „Војводину“ из Новог Милошева, „Елан“ из Избишта... „МК група“ углавном се бави пољопривредном производњом (претежно ратарством), али и прерадом пољопривредних производа (Костића често називају „Краљем шећера“) и трговином. Бави се и транспортом (камиони), док у Украјини обрађује 35.000 хектара ораница и упошљава око 500 људи. У двадесет и пет предузећа запошљава преко 3.000 радника. За себе каже да потиче из „просечне, радничке породице“. Убрзо пошто је дипломирао економију, почиње да се бави предузетништвом: отвара оцачарску радњу, а потом започиње производњу кукурузних пахуљица. Деведесетих година постаје финансијер и функционер тада опозиционе Демократске странке; кум је Ненада Чанка, председника Лиге социјалдемократа Војводине (*НИН*, 2001; Интернет сајт „МК групе“, 2010).

Петар Матијевић (рођен 1951) познат је као власник индустрије меса и месних прерађевина и ланца месара, али и као човек који је купио више друштвених пољопривредних предузећа („Бездан“, „Равница“ Бајмок, „Златица“ Лазарево, „Једнота“ Ковачица, „Галад“ Кикинда итд). Новац је инвестирао и у угоститељство и трговину. Познате су његове из-

јаве у штампи (која га је доводила у везу са Српском радикалном странком) да је „земља само роба“.

Међу првих неколико велепоседника дуго је убрајан и Миле Јерковић (купио „Пољопривреду“ Сента, „Бачку“ Сивац, „Агробачку“ Бач, „Јединство“ Гајдобра, „Граничар“ Гаково, ПИК „Алекса Шантић“...), као власник 16.000 хектара пољопривредног земљишта у Војводини, али и више ауто-превозничких предузећа. Деведесетих је година довођен у везу са Жељко Ражнатовићем - Арканом, док је ове (2010) године повезиван са Дарком Шарићем, оптуженим за трговину наркотицима. Након што је Агенција за приватизацију са њим раскинула више уговора, његово се „царство“ умногоме урушило. „Викторија група“ (Милија Бабовић, Зоран Митровић и Станко Поповић) је далеко од водеће „четворке“, са око 6.000 хектара (Гулан, 2010).

Искључиво преко предузећа регистрованих у Србији, власници дела српских ораница постали су и неки странци. Тако је Хрват Ивица Тодорић („Агрокор“) купио „Фриком“ и „Дијамант“, а ирски фонд *Baltic Property* „Панонију“, ПИК „Фекетић“ и „Војводину“ из Бачког Брестовца (исто).

*

Биографије нових велепоседника доста откривају о путу којим су стигли до свог богатства и о њиховим политичким ангажманима и везама. Неки од њих су имали добре „полазне положаје“ достигнуте у време режима Слободана Милошевића (Ђорђе Ницовић и Мирослав Мишковић), док су други (Миодраг Костић и Петар Матијевић) почели као самостални предузетници, са тесним везама са политичким странкама које су се налазиле једно време у опозицији, а једно на власти. У сваком случају, сви су они имали тесне везе са политичком елитом (елитама), што упућује на закључак да би без социјалног капитала њихов економски капитал тешко добио размере које данас има. Такође им је свима заједничко и то да су присутни и у другим гранама привреде (највише у прехранбеној индустрији, али и у текстилној индустрији, трговини, банкарству, осигурању, итд), а не само у пољопривредној производњи. Коначно, заједнички им је и ангажман у

оквиру онога што се назива „друштвена одговорност корпорација“, кроз оснивање и рад добротворних фондова.

Земљу коју контролишу (у својини или у закупу) нови велепоседници обрађују на капиталистички начин, путем најамне радне снаге. Продуктивност на њиховим имањима је врло висока, јер користе најновију механизацију, примењују најсавременије начине производње у пољопривреди и труде се да потребе за радном снагом сведу на минимум. Ко год је последњих година прошао поред шпалира најсавременијих пољопривредних машина изложених на Пољопривредном сајму у Новом Саду, које изгледају отприлике као свемирски бродови (толико и коштају), тај је могао, већ првог дана Сајма, да на њима види цедуље на којима пише „продато“ уз додатак назива једне од компанија чији су председници нови велепоседници. Њихове фирме производе за домаће, али и за страну тржиште; настоје да инвестирају и изван Србије и налазе се међу најјачим тржишним „играчима“ у југоисточној Европи, али и не само у њој. Путем инвестирања свог капитала у иностранству они јачају и утицај српског друштва

Са друге стране посматрано, велика концентрација земљишне својине у малом броју руку не доприноси баш друштвеној стабилности. Превелика моћ земљопоседничке елите може да успори развој фармерског слоја, као једног од средњих слојева који карактеришу друштва западне Европе и Северне Америке. Евентуално слабљење фармерског слоја, њихово пропадање и даља концентрација земљишне својине могу довести до појаве оштро поларизоване друштвене структуре, налик помало на ону у Јужној Америци.

Нови велепоседници на пољопривредно земљиште гледају искључиво као на робу, која се по вољи може купити, али и продати, када се за то укаже повољна прилика. Другим речима, они су капиталисти који су своје поседе стекли недавно, а не припадници племства или сељаци (фармери) који су земљу наследили и стога су за њу везани и другим (традиција), а не само економским везама. С обзиром на ову чињеницу, нови велепоседници могу за неколико година, када то постане могуће на основу Споразума о стабилизацији и придруживању између Србије и Европске Уније (Споразум, 2008: чланови 53. и 63), да дођу у искушење да земљу коју

поседују продају странцима-држављанима ЕУ.³ Цена пољопривредног земљишта у земљама ЕУ је веома висока (далеко већа него код нас) и треба очекивати да ће она у Србији расти како се (ако се) Србија буде приближавала ЕУ. Инвеститори из средње и западне Европе, који не могу и не желе да плате високу цену земље у својим земљама, где готово свако земљиште већ одавно има познатог газду, вероватно ће кренути на тржишта као што је српско, на којима је стање још увек „флуидно“ и где је много што-шта отворено. У сваком случају, они ће, претпостављамо, бити спремни да плате цену вишеструко већу од цене коју су нови велепоседници платили у процесу приватизације, што значи да би ови могли, продајом онога што су јефтино купили, да зараде огромне суме новца. Тако би (нео)либерална „политика без политике“, која се очигледно у Србији спроводи у овој области, могла да резултира распродајом стратешки важног националног ресурса – обрадивог пољопривредног земљишта.

Литература

- Berger H, Kellner P. (1991), *Sociologija u novom ključiu*, Gradina, Niš.
- Васић, Љ. (1996), „Век и по земљорадничког задругарства у Војводини“, у *Век и по земљорадничког задругарства у Војводини*, Задружни савез Војводине, Нови Сад.
- Гаћеша, Н. (1968), *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918-1941*, Матица српска, Нови Сад.
- Гаћеша, Н. (1995), *Радови из аграрне историје и демографије*, Матица српска, Нови Сад.
- Мирковић, М. (1952), *Селјаци у капитализму*, Матица хрватска, Загреб.
- Митровић, М. (1999), *Српско село*, Матица српска, Нови Сад.
- Попов, Ј. (2002), *Драма на војвођанском селу (1945-1952)*, Платонеум, Нови Сад.

3 Споразумом је предвиђено да то буде омогућено четири године након ратификације. Мађарска је имала рок од седам плус три године, Албанија има седам. Црна Гора нема „период прилагођавања“, док је Хрватска изузела могућност да страни држављани буду власници пољопривредног земљишта (Гулан, 2010).

- Шљукић, С. (2009), *Селјак и задруга у равници*, Mediterranean Publishing, Нови Сад.
- „Блиц“ (2008), „Највише поседују Ницовић и Мишковић“, 30.10.2008. <http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/63149/Najvise-poseduju-Nicovic-i-Miskovic>
- Википедија (2010), „Мирослав Мишковић“, http://www.sr.wikipedia.org/sr-el-Мирослав_Мишковић
- „Време“ (2006), „Делтина алфа и омега“, 13.04.2006. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=449550>
- Екарпија.com (2008), „Ђорђе Никојић – узели само најбољег ’Муриног’ човека“, 18.01.2008, <http://www.ekapija.com/website/sr/page/149367>
- Гулан, Б. (2010), „Странци ће да ору српске њиве“, *Балкан Магазин*, 06.08.2010. http://www.balkanmagazin.net/kolumna/novosti_i_politika/stranci_ce_da_oru_srpske_njive.xhtml
- Интернет сајт „МК групе“, <http://www.mkgroup.rs>
- Naslovi.net (2010), „Ђорђе Никојић тужи Агенцију за приватизацију због рaskида уговора о продаји ’Првог маја’“, 17.06.2010, <http://www.naslovi.net/2010-06-17/seebiz/djordje-nicovic-tuzi-agenciju-za-privatizaciju>
- НИН (2001), „Биће ми жао Ђинђића“, 19.04.2001.
- Споразум (2008) о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране, <http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti>

Srdjan Šljukić

*SOCIOLOGICAL PROFILE OF NEW SERBIAN
LARGE ESTATE OWNERS*

Summary

In the process of post-socialist transformation of the societies of Central, Eastern and Southeastern Europe, the focus of the public, including the scientific one, was on the changes in economy and politics, whilst the changes in the social structure were often neglected or even ignored. The task of sociologists is to explore the changes in the social structure, especially in its vertical dimension. The changes in the vertical dimension of the social structure are one of the indicators of the real direction of the development of the society, which is, as a rule, essentially different from the declarative-ideological direction. In this paper the author tries to give a sociological profile of the new Serbian large estate owners as a part of newly formed social elite. As one of the results of the property transformation in agriculture, this part of the elite represents, on the one hand, a completely new element of the social structure, whilst on the other hand it points to the continuity of the existence of large estates in the northern part of Serbia.

Key words: large estate owners, post-socialist transformation, Serbian society, social structure.

УДК 316.344.42:32(497.
11+497.16+497.4/7)

Примљено: 05.10.2010.

Прихваћено:
15.12.2010.

Прегледни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

стр. 367-388

Јован Базих*

ПОЛИТИЧКЕ ЕЛИТЕ У ДРЖАВАМА НАСТАЛИМ ИЗ БИВШИХ РЕПУБЛИКА СФРЈ - ОБРАЗОВНИ ПРОФИЛ

Резиме

У овом раду је компаративном анализом обухваћен састав институционалне структуре политичких елита у државама насталим из бивших република СФРЈ. Анализом су обухваћени актуелни председници република, чланови парламената и чланови влада. Основни циљ у овом раду јесте сагледавање нивоа, врсте и карактера образовања припадника политичких елита. Посебна пажња се посвећује члановима влада, јер је основна претпоставка да образовни профил њиховог састава треба да буде најкомпетентнији за вршење власти. Са тог становишта, из ове анализе се могу формулисати две значајне оцене. Прва је да међу члановима влада има доста људи чије образовање и радно искуство нису ни у каквој функционалној вези са пословима које врше у влади; и друга, запажену улогу имају млади високо образовани људи који су се школовали у време распада СФРЈ и настанка њихових држава, а многи међу њима су били у иностранству на стручним усавршавањима или различитим курсевима политичке обуке. Даљим сагледавањем њиховог образовања и политике коју заступају, могу се тражити одговори на различита политичка питања.

* Учитељски факултет, Призрен - Лепосавић

Кључне речи: политичке елите, образовање, бивше републике СФРЈ

Уводне напомене

Елите у постсоцијализму конституисале су се у процесима великог преображаја комунистичких држава источне Европе крајем 20. века у неолиберална друштва, уз истовремени процес распада комунистичких федерација и стварања националних држава на њиховим рушевинама. Кроз те процесе, уз одређене специфичности и грађански рат, прошла је и Југославија. Из њеног састава створено је шест држава, које су настале углавном сецесијом република. Оне су различите по многим особинама: етничком саставу, конфесионалној припадности, економској развијености, уређењу, степену транзиционих промена и укључености у међународне структуре. Све се то одразило на политичке установе и процесе у њима, особито на политичке елите.

Политичке елите су институционални састави који поседују највише политичке моћи и који су у позицији да управљају јавним пословима и реализују своју вољу помоћу државне власти. Оне имају статусну моћ и сконцентрисане су у кључним државним установама: председнику државе, парламенту и влади. Мада се, у некој друкчијој опсервацији и ширем разумевању политичке елите, у њен састав могу уврстити и представници судске власти, као што то чини Калоева (Калоева Елена Борисовна).¹ Политичке елите у друштвима либералне демократије своју супстанцијалну енергију црпе из вишестраначких избора и компетенција стечених, пре свега, образовањем и талентом а не наследством, јер, како је указивао Јанг (Young Michael), „мало-помало аристократија по рођењу неприметно је прешла у аристократију по таленту“.² Због тога је образовање елите од велике важности, како за остваривање њихове друштвене улоге, тако и за процену њихових компетенција, вредносних ставова и других карак-

1 Калоева, Елена Борисовна: “Есть ли в Сербии элита?”, *Элиты в странах Восточной Европы : начало XXI века* (Сборник научных трудов), Москва 2009, 78-102, 78.

2 М. Young, *Rise of the Meritocracy*, према: К. Лаш, *Побуна елита*, Нови Сад 1996, 43.

теристика. У досадашњим изучавањима политичких елита мала пажња се поклањала образовању њихових припадника, углавном су разматрана питања њиховог социјалног порекла и друштвене репродукције, а у новије време и заступљеност жена у политичкој елити, као што то чине Јелалцај (Farida Jalal) и Крук (Mona Lena Krook).³ Зато је посебно занимљиво сагледати какав је образовни профил садашњих политичких елита, у којој мери су њихов образовни курикулум и политичко искуство коресподентни са новим политичким идејама и државним циљевима. Из тог контекста, овом анализом су обухваћени актуелни председници република Србије, Хрватске, Словеније, Македоније, Црне Горе и чланови Председништва Федерације Босне и Херцеговине; затим, актуелни састави парламената и влада ових држава.

Овај рад је сачињен на основу анализе релевантних показатеља презентованих на званичним интернет страницама поменутих установа. Тиме је истраживан ниво образовања, врста струке, друга знања и вештине, допунски облици образовања, као и политичко искуство припадника политичких елита. Затим, сагледаване су и године старости како би се кроз историјску призму образовног система утврдило кроз који су политички образац прошли у процесу политичке социјализације. Табеле у овом раду су формулисане по методологији Републичког завода за статистику Србије, а редослед држава је изложен према азбучном реду.

1. Председници држава

Председници држава су најизраженији део сваке политичке елите. Они представљају државу у земљи и иностранству, проглашавају законе, непосредно утичу на рад кључних политичких установа у држави (парламент, влада, војска), усмеравају свеукупну државну политику, дају одликовања, предлажу, постављају и опозивају функционере на најважнијим функцијама у држави, и тд. Председници у државама насталим из бивших република СФРЈ, бирају се на непосредним изборима тајним гласањем. А у случају Босне и

3 F. Jalal, M. L. Krook, "Beyond Hillary and Benazir: Women's Political Leadership Worldwide", *Internationale Political Science Review*, 31 (1) 2010, 5-21.

Херцеговине, бира се Председништво које се састоји од три члана, по нешто друкчијој процедури.⁴

Актуелни председници држава и чланови Председништва Федерације Босне и Херцеговине су у суштини млади и образовани људи. Просек њихове старости је 53,75 година. Сви имају високо образовање које су стекли на универзитетима у Југославији, дакле пре њеног распада. Међу њима, четворица су доктори наука и један има почасни докторат (на Хришћанском универзитету „Димитрие Кантемир“ у Букурешту – Борис Тадић).⁵ Према стручном образовању доминирају правници - њих петорица, затим један филолог, један филозоф и један психолог. А председник Републике Хрватске (Јосиповић) је поред Правног факултета, на коме је магистрирао и докторирао, завршио Музичку академију и написао око 50 музичких дела. Према занимању, пре ступања на функцију председника, четворица су имали веома запажене каријере универзитетских професора (Јосиповић, Силајдић, Турк, Иванов). Сви су они били ангажовани на страним универзитетима, учествовали у међународним научним пројектима или као експерти у међународним организацијама. Други су имали врло разнолике каријере у струци и политичка искуства у државним органима на различитим нивоима и у друштвено-политичким организацијама, још у време СФРЈ. Међу њима, двојица су, поред осталог, били и председници влада, четворица министри и један је био амбасадор. Поред образовања које су стекли у Југославији, њих шесторица имају и различите облике усавшавања у иностранству. Као

4 Председништво Федерације Босне и Херцеговине се састоји од три члана: једног Бошњака, једног Хрвата, који се бирају непосредно са територије Федерације, и једног Србина, који се бира непосредно са територије Републике Српске. Мандат чланова Председништва траје четири године. Чланови Председништва између себе именују једног члана за председавајућег и ротирају се на тој функцији сваких осам месеци. Након општих избора у октобру 2006. године, изабран је четврти сазив Председништва БиХ, који чине: Небојша Радмановић из Републике Српске, Жељко Комшић из реда хрватског народа и Харис Силајдић из реда бошњачког народа. На конституивној седници Председништва БиХ, одржаној 6. новембра 2006. године, за првог председавајућег Председништва БиХ изабран је Небојша Радмановић, а сада је на тој функцији, од марта 2010., Харис Силајдић (<http://www.predsjetnistvobih.ba/nadl/1/?cid=6,2,1,22.08.2010>).

5 <http://www.predsedik.rs/mwc/default.asp?c=101000&g=20060904141200&lng=cir&hs1=0,23.08.2010>.

битан чинилац у биографији истиче се и учешће у „домовинском рату“, а један од њих (Комшић) је и одликован „за војничко држање и показану храброст“.⁶

2. Чланови парламената

Парламент је највише законодавно и представничко тело у свим земљама либералне демократије. Он почива на темељним постулатима либералне демократије, као што су идеали слободе, правде, једнакости, равноправности и политичке конкуренције.⁷ Парламенти у државама насталим на просторима бивших република социјалистичке Југославије су у извесној мери различити, како по саставу и броју посланика, тако и по њиховој организацији. Сви они имају једнодомну структуру, осим Парламента Федерације Босне и Херцеговине који има дводомну парламентарну структуру.

1. Парламент Федерације Босне и Херцеговине састављен је из два дома: Представничког дома и Дома народа. Представнички дом се састоји од 98 заступника, који се бирају на непосредним изборима и тајним гласањем, на територији целе Федерације.⁸ Дом народа се састоји од 58 изасланика (делегата) од којих по 17 из реда сваког од конститутивних народа и седам делегата из реда осталих.⁹

Табела 1.
Чланови Парламента Федерације Босне и Херцеговине,
према школској спреми

	Доктори наука	Магистри и Специјалисти	Висока школа	Виша школа	Средња школа	Остало	Укупно
Представнички Дом	6	7	49	5	7	24	98
Дом Народа	1	6	31	5	9	6	58
Укупно	7	13	80	10	16	30	156

6 <http://www.predsjednistvobih.ba/biogr/?cid=8148,2,1>, 25.08.2010.

7 М. Н. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Београд 2004, 15.

8 http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/predstavnicki_dom/index.html, 27.08.2010.

9 http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/dom_naroda/index.html, 27.08.2010.

Просек старости чланова Парламента у оба дома је 50,74 године, а за 25 изасланика нису дати биографски подаци. Већина изасланика је са високим образовањем, а међу њима има седам доктора наука, од којих су петоро професори универзитета и шест магистара; затим, 10 са вишом школом, 16 са средњом и за 30 изасланика није утврђен ниво образовања (Табела 1). А према струци, највише има инжењера (18), економиста (17) и лекара (17); а потом: правника (10), политиколога (6), филолога (3), педагога (3) и других.

2. Собрание Републике Македоније чини 120 посланика, од којих су два независни и 118 посланика из 18 политичких странака.¹⁰ Просек старости посланика је 44,03 године, а за њих четворо нису расположиви биографски подаци. Већина посланика има високо образовање, а међу њима има четири доктора наука, од којих су два професори универзитета и 13 магистара; затим, два са вишом школом, три са средњом и за четири посланика није утврђен ниво образовања (Табела 2). Према струци највише има правника (20), инжењера (19) и економиста (18); затим: лекара (9), филолога (5), педагога (4), професора физичке културе и спорта (4), историчара (4), политиколога (3), учитеља (3) и других.

3. Државни збор Републике Словеније чини 90 посланика, од којих су два независни, два представници националних мањина и 86 посланика из шест политичких странака.¹¹ Просек старости посланика је 52,99 година, а за једног, осим имена и презимена, не постоје други биографски подаци. Већина посланика има високо образовање, а међу њима има четири доктора наука, 13 магистара; затим, пет са вишом школом, осам са средњом и за 30 посланика није утврђен ниво образовања (Табела 2). Према струци највише има инжењера (15); затим: економиста (7), правника (6), новинара (5), лекара (4), техничара различитих струка (3) и других..

4. Народна скупштина Републике Србије састављена је од 250 посланика из 23 политичке странакe, као и једне

10 <http://www.sobranie.mk/?ItemID=389F3043E8580843B6CD7A4BCF90DD9F>, 28.08.2010.

11 <http://www.dz-rs.si/index.php?id=92>, 29.08.2010.

нестраначке личности.¹² Просек старости посланика је 46,59 година. Већина посланика има високо образовање, а међу њима има 15 доктора наука, од којих су 12 професори универзитета, осам магистара; затим, 13 са вишом школом, 22 са средњом и за 16 посланика није утврђен ниво образовања. (Табела 2). Према струци највише има правника (51), инжењера (38) и економиста (28); затим: техничара (17), лекара (15), политиколога (9), социолога (4) и других.

5. Хрватски Сабор броји 153 заступника, од којих су осам независни и 145 заступника из 11 политичких странака.¹³ Просек старости заступника је 51,45 година. Већина заступника има високо образовање, а међу њима има 23 доктора наука, од којих су 15 професори универзитета, 13 магистара; затим, 15 са вишом школом, 21 са средњом и један са основном школом (Табела 2). Према струци највише има правника (22), инжењера (21) и економиста (20); затим: лекара (11), политиколога (6), професора језика и књижевности (6), техничара (5) и других.

6. Скупштина Републике Црне Горе састављена је од 81 посланика из седам политичких странака и коалиција.¹⁴ Просек старости је 48,37 година, а за 17 посланика нису расположиви подаци о датуму и години рођења. Већина посланика има високо образовање, а међу њима има четири доктора наука, од којих су два професори универзитета, девет магистара; затим један са вишом школом, два са средњом и за четири посланика није утврђен ниво образовања (Табела 2). Према струци највише има правника (18), инжењера (16), економиста (12) и лекара (10), а потом и других.

12 <http://www.parlament.gov.rs/content/cir/sastav/stranke.asp>, 30.08.2010.

13 <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1994>, 01.09.2010.

14 http://www.skupstina.me/index.php?strana=poslanici&menu_id=4, 01.09.2010.

Табела 2.
Чланови парламената, према школској спреми

Држава	Доктори наука	Магистри и специјалисти	Висока школа	Виша школа	Средња школа	Остало	Укупно
Босна и Херцеговина	7	13	80	10	16	30	156
Македонија	4	17	90	2	3	4	120
Словенија	4	13	30	5	8	30	90
Србија	15	16	168	13	22	16	250
Хрватска	23	17	76	15	21	1	153
Црна Гора	4	15	55	1	2	4	81
Укупно	57	91	499	46	72	85	850

У званичним интернет презентацијама парламената ових држава, посланици су представљени по различитој методологији и оскудној статистичкој обради. Најчешће се предност даје нивоу образовања и струци, а негде занимању из кога се не виде ниво образовања и струка (приватни предузетник, естрадни уметник, пензионер, туристички водич итд). Често се за неке посланике указује само на име, презиме и датум рођења, али понекада ни то, што је нарочито видљиво за посланике словеначког парламента.

У саставима многих парламената налазе се врло различити људи, по свим карактеристикама. По старосној структури има их од 25 до 80 година старости, где је најизразитија фреквенција старосне доби између 40 и 50 година. Најмлађи састав парламента има Македонија (44,03 године), а најстарији Словенија (52,99 године). Према образовном нивоу у свим парламентима доминирају људи са високим образовањем, међу којима су најзапаженији правници, економисти, инжењери различитих струка и лекари; а потом у мањем обиму су изражене и многе друге струке. То се може објаснити различитим мотивима политичких странака за кандидовање и избор људи са таквим струкама. За правнике и економисте се сматра да ће они најкомпетентније моћи да учествују у раду парламента и допринети реализацији страначких циљева и државних интереса. Док су мотиви за кандидовање инжењера и лекара сасвим друкчији, јер се ради, о стручњацима који су у свакодневном контакту са људима и имају велики утицај у локалним заједницама. Лекари традиционално уживају велико поверење у свим друштвима и странке их врло ра-

до кандидују на изборима. Такав је случај и са професорима универзитета и још неким занимањима која уживају велики друштвени углед. А када су у питању инжењери, занимљиво је да међу њима доминирају пољопривредни и машински инжењери, који су били директори успешних друштвених фирми и људи од угледа и значајног утицаја у одређеним срединама. Друштвени статус ових професија и лични углед појединих људи политичке странке користе за појачавање свог угледа и утицаја у изборним кампањама како би оствариле што бољи изборни резултат. Такође, треба имати у виду и „да је политичка активност веома значајан канал вертикалне покретљивости“,¹⁵ тако да је сасвим и разумљива мотивација многих људи, без обзира на струку и ниво образовања, да се баве политиком.

Поред тога, саставе неких парламената карактеришу врло различити људи, од истакнутих политичара још из СФРЈ,¹⁶ познатих опозиционара социјалистичком режиму,¹⁷ људи који су учествовали у студентским протестима и били активисти у подмлатку многих партија током деведесетих, оних који су учествовали у рату и одликовани за ратне заслуге, до људи који су процесуирани пред судовима за ратне злочине (Бранимир Главаш у Хрватској). Мотиви и разлози за кандидовање и избор ових људи леже вероватно у потреби ревалоризације одређених политичких вредности, идеја и циљева, компензацији за одређене заслуге, као и задовољавања интереса неких друштвених група. Такође, треба имати у виду да је у саставима многих парламената заступљен велики број пензионера, што је израз тенденције старења становништва али уједно и погоршавања социјалног положаја те групације у многим државама, па се зато она политички организује у сопствене странке и учествује у решавању свог статуса.

15 S. Miladinović, *Elite raspada*, Beograd 2009, 126.

16 Нијаз Дураковић, последњи председник Централног комитета СК БиХ, Миран Потрч, председник Савеза синдиката Југославије из раних осамдесетих, који је сада и потпредседник словеначког парламента, као и други мање познати.

17 Владимир Шекс у Хрватској, Јанез Јанша у Словенији, Драгољуб Мићуновић у Србији и тд.

3. Чланови влада

За разлику од парламената, који су представничка тела и уједно резултат утакмице различитих политичких идеја и интереса, владе представљају извршну власт и претпоставља се да су тако профилисане да могу компетентно да реализују политику парламента и задовоље друштвене потребе и интересе грађана у свакодневном животу. Међутим, треба имати у виду да је и састав сваке владе одраз изборних резултата на парламентарним изборима и постигнутим коалицијама које су оствариле већину у парламенту. И не само то. Владе су оптерећене различитим ванинституционалним интересима и притисцима. У сваком случају, компетентност овог дела политичке елите је услов без кога се тешко може замислити њено функционисање. А како то изгледа у саставима влада држава насталих из бивших република социјалистичке Југославије?

1. Владу Федерације Босне и Херцеговине чине председник, два заменика председника и 14 министара.¹⁸ Просек старости чланова Владе је 52,81 година. За једног министра нису доступни никакви подаци. Сви чланови Владе имају завршен факултет, а међу њима има два доктора наука, три магистра и један лекар специјалиста (Табела 3). Према струци највише има инжењера (6); затим: правника (3), економиста (2), лекара (2) и по један професор књижевности, математичар и професор спорта и физичког васпитања. Међу члановима Владе тројица њих говоре енглески језик, двојица су били на стручним усавршавањима у иностранству и сви имају искуства у раду на врло различитим професионалним и политичким функцијама на свим нивоима. Многи од њих су били директори фирми, имали функције у локалној самоуправи и политичким странкама. Затим, један је био амбасадор БиХ и двојица министри у ранијим сазивима Владе а један и потпредседник Владе. Такође, значајан податак у биографијама министара истиче се учешће у „Армији БиХ“ или у „Домовинском рату“, тако да је њих петоро указало на то.

18 <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/sastav%20vlade/index.php>, 04.09.2010.

2. Владу Републике Македоније чине председник, четири заменика председника, и 17 министара.¹⁹ Просек старости чланова Владе је 41,4 година. За два министра не постоје подаци о години и месту рођења. Сви чланови Владе имају завршен факултет, а међу њима има два доктора наука, пет магистара и један лекар специјалиста (Табела 3). Према струци највише има економиста (7) и правника (6); затим: инжењера (4), лекара (2) и по један филолог, социолог и информатичар. Међу члановима Владе петнаест њих говори енглески језик, а многи говоре још по неки језик међу којима су најзаступљенији немачки и грчки, као и језици словенских народа на Балкану. Четири члана Владе су студирала у иностранству, тројица на универзитетима у САД и један у Бугарској. А на стручном усавршавању у иностранству било је једанаест чланова Владе (три у САД, три у Енглеској, три у Немачкој, један у Швајцарској и један у седишту НАТО пакта у Бриселу). Многи чланови Владе имају радно искуство у различитим државним органима и телима, нарочито у међународним организацијама и асоцијацијама, као и на различитим међународним пројектима. А неки од њих имали су значајне функције у политичким странкама и у државним органима Македоније, док је веома мали број њих радио у привреди.

3. Владу Републике Словеније чине председник и 18 министара.²⁰ Просек старости је 50,57 година. Сви чланови Владе имају завршен факултет, а међу њима има осам доктора наука и три магистара (Табела 3). Према струци највише има правника (5), а потом: политиколога (3), социолога (2), економиста (2), инжењера (2) и по један лингвиста, новинар, лекар, ветеринар и физичар. За два члана Владе постоје подаци да говоре енглески и још по неки језик, али се посредно на основу података о њиховом раду у међународним организацијама и дипломатској служби може закључити да већина њих говори енглески и још по неки страни језик. Осим за два члана Владе, нема података о њиховом стручном усавршавању у иностранству. Многи чланови Владе имају радно искуство у различитим државним органима и телима на

19 <http://www.vlada.mk/?q=node/40>, 04.09.2010.

20 http://www.vlada.si/si/o_vladi/kdo_je_kdo/, 05.09.2010.

свим нивоима, нарочито у међународним организацијама и асоцијацијама, а неки од њих су имали значајне функције у политичким странкама и у државним органима Словеније и Југославије, а неколико њих има и врло успешне каријере универзитетских професора.

4. Владу Републике Србије чине председник, генерални секретар, четири потпредседника и 22 министра.²¹ Просек старости чланова Владе је 48,81 година. За једног члана Владе недостају подаци о датуму рођења. Сви чланови Владе имају завршен факултет, а међу њима има осам доктора наука, седам магистара, један лекар специјалиста и један правник специјалиста (Табела 3). Према струци највише има инжењера (7) и економиста (6), а потом: правника (4), политиколога (3), лекара (3) и по један физичар, филолог, редитељ, филозоф и стоматолог. Од 28 чланова Владе, њих 17 говори енглески и још по неки језик, најчешће руски, немачки и француски. Троје је студирало у иностранству, петоро их се усавршавало и троје је радило извесно време, сви у западноевропским земљама или у САД.

Многи чланови Владе имају радно искуство у различитим државним установама, међународним организацијама и асоцијацијама, а неки од њих су имали значајне функције у политичким странкама и у државним органима. Међутим, детаљнијим увидом може се запазити да неки министри имају неконзистентно образовање и воде министарства за која немају препознатљивих компетенција. Ево неколико изразитих примера: а) један министар је дипломирао теоријску физику, магистрирао из области државне администрације, има радног искуства као финансијски аналитичар у немачким и британским банкама, а води ресор спољних послова; б) други министар, дипломирала је на Филолошком факултету југословенску књижевност, завршила курс на Харварду Лидери у развоју, била помоћник министра одбране, а у садашњем саставу Владе води ресор за омладину и спорт; в) трећи министар, један од лидера студентских протеста 1996/97, завршио је Медицински факултет и специјализацију ортопедске хирургије и трауматологије, сада похађа мастер студије на Факултету за економију, финансије и администрацију, а води

21 <http://www.srbija.gov.rs/vlada/sastav.php>, 05.09.2010.

ресор животне средине и просторног планирања.²² Оваква расподела ресора импресивна је и за Радоја Домановића.²³ Затим, још један већи парадокс, уколико није потез неке тајне дипломатије, у овој влади актуелни министар за Косово и Метохију, био је министар за пољопривреду у сецесионистичкој влади косовских привремених институција у раздобљу од 2002. до 2004. године.²⁴ Та влада је имала циљ успостављање независне државе Косово на територији Републике Србије, у чему је знатно и успела, а друга влада, у којој се он сада налази, да сачува Косово и Метохију у државном саставу Републике Србије, што јој тешко полази за руком. За чије се интересе овај министар стварно бори тешко је сагледати са неког разумног становишта.

5. Владу Републике Хрватске чине председник, пет потпредседника, 15 министара и секретар (тајник) Владе.²⁵ Просек старости чланова Владе је 53,55 година. Сви чланови Владе имају завршен факултет, а међу њима има два доктора наука и три магистра (Табела 3). По струци највише има инжењера (7) и правника (5), а потом: политиколога (2) и по један економиста, филолог, лекар, историчар, дефектолог, музеолог и ветеринар. А један министар је завршио два факултета: Грађевински и Факултет политичких знаности. Од 22 члана Владе, њих 11 говори енглески и још по неки језик, најчешће немачки и италијански. Двоје се усавршавало у иностранству (Аустрија, Украјина, Грчка). Сви чланови владе имају врло богато политичко искуство у раду на различитим нивоима државне управе у Хрватској, а неки имају и значајне политичке функције у странкама. Поред тога, петорица су учествовали у „домовинском рату“ и имају висока ратна признања и одликовања, што се нарочито указује у биографијама.

6. Владу Републике Црне Горе чине председник, три потпредседника, генерални секретар, 16 министара и секретар Секретаријата за законодавство.²⁶ Просек старости чла-

22 <http://www.srbija.gov.rs/vlada/ministri.php#67125>, 05.09.2010.

23 Упоредити: Р. Домановић, „Страдија”, *Одабране приповетке*, Београд 1949, 174-234 (и друга издања).

24 <http://www.srbija.gov.rs/vlada/ministri.php#67115>, 05.09.2010.

25 http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/o_vladi_rh, 06.09.2010..

26 <http://www.gov.me/naslovna/sastav-vlade>, 06.09.2010.

нова Владе је 46,00 година, а за једног министра нема информација о датуму рођења. Сви чланови Владе имају завршен факултет, а међу њима има пет доктора наука, два магистра и један лекар специјалиста (Табела 3). Према струци највише има правника (6), економиста (5), инжењера (5) и лекара (2); а потом, по један: политиколог, филолог, редитељ и професор математике. Од 22 члана Владе, њих петоро говори енглески и још по неки језик, најчешће руски и француски. Троје се усавршавало у иностранству (Аустрија, САД, Велика Британија, Немачка). Већина министара има велико политичко искуство у раду на различитим нивоима државне управе у Црној Гори, Државној заједници Србије и Црне Горе, СР Југославији, а неки и у СФРЈ. Многи министри имају уједно и значајне политичке функције у политичким странкама.

Табела 3. Чланови влада, према школској спреми

Држава	Доктори наука	Магистри и специјалисти	Висока школа	Виша школа	Средња школа	Остало	Укупно
Босна и Херцеговина	2	4	10	0	0	1	17
Македонија	2	6	14	0	0	0	22
Словенија	8	3	8	0	0	0	19
Србија	8	9	11	0	0	0	28
Хрватска	2	3	17	0	0	0	22
Црна Гора	5	3	14	0	0	0	22
Укупно	27	28	74	0	0	1	130

Основна запажања из анализе образовног профила чланова влада у Босни и Херцеговини, Македонији, Словенији, Србији, Хрватској и Црној Гори могу се сажети у мноштво различитих оцена. Међутим, овом приликом се указује само на неке, најрелевантније. образовање чланова влада је на високом нивоу, јер ни у једној влади не постоји неки њен члан који има образовање испод нивоа факултета. Највећи број њих се школовало у својим земљама, а многи су се стручно или политички усавршавали у иностранству. Најпре, то су професори универзитета који су били ангажовани на различитим универзитетима и научним установама у свету. Затим, ту су и многи млади људи, који су се усавршавали углавном за политичко деловање, најчешће у САД, Великој Британији и Немачкој. Они су у време распада Југославије били по-

литички активни у студентским организацијама и њиховим протестима, политичким странкама или невладиним организацијама. Највише је таквих људи у Влади Македоније (11 од 22). А у владама Словеније и Хрватске нико. С друге стране, старији чланови свих влада имају велико политичко искуство у државним органима на различитим нивоима и у политичким странкама, а неки су то искуство стекли и у Југославији, мада се на то у биографијама врло штуро указује, нарочито не активност у Савезу комуниста или другим друштвено-политичким организацијама. Многи чланови влада Србије и Црне Горе имали су значајне функције у органима и телима заједничке државе (СР Југославија, Државна заједница Србије и Црне Горе). Затим, неки имају радног и политичког искуства у међународним организацијама и асоцијацијама, дипломатској служби, а многи су били посланици у парламентима, министри а неки и потпредседници влада у ранијим саставима. У биографијама чланова влада Босне и Херцеговине и Хрватске веома значајна пажња се придаје учешћу у „домовинском рату“, где се истичу улоге, формацијске дужности и чиновни, као и одликовања која су им додељена.

Стручно образовање код многих министара није коресподентно са пословима у министарствима која воде. У многим владама веома су заступљени инжењери различитих струка и припадници других професија који објективно у свом образовном курикулуму имају врло мало знања о политичком систему и функционисању државе, а још мање о пословима који су у сваком министарству специфичне природе. С друге стране, многи од њих имају дугогодишње политичко и организационо искуство у различитим фирмама, државним установама и дипломатији, а неки од њих никада нису ни радили у струци, јер су одувек били државни или партијски чиновници и функционери тако да су временом постали „специјалисти опште политичке праксе“, употребљиви за сва министарства и све прилике. Несклад између стручног образовања, као и других касније стечених знања, организационо политичких, управљачких и других релевантних способности, са пословима министра у одређеном министарству, најизраженији је у ресорним министарствима за одбрану, полицију, образовање и науку. У министарствима одбране - у Македонији, министар је машински инжењер, који нема ни-

каквих препознатљивих компетенција за то место;²⁷ у Србији, министар је машински инжењер који има диплому неког курса из САД о спровођењу закона, као и још неких курсева и радног искуства саветника у Министарству одбране;²⁸ у Хрватској, министар је електротехнички инжењер, који је до 2001. године радио у привреди, а потом био партијски функционер на различитим нивоима, градоначелник Карловца и „министар gospodarства, рада и подузетништва“;²⁹ у Црној Гори, министар је правник са богатим политичким искуством на различитим функцијама у партији и држави, али и у спортским организацијама (председник Стрељачког савеза Југославије и председник Црногорског олимпијског комитета). У министарствима полиције - у Македонији, министар је тридесетпетогодишња правница која је магистрирала у области нормативних ризика у страним инвестицијама на University of Kent, Canterbury у Великој Британији;³⁰ у Словенији, министар је тридесетседмогодишња правница која је пре министарске функције била партијски службеник; у Црној Гори, министар је грађевински инжењер, који има велико политичко искуство у континуитету, још од СФРЈ као члан Председништва Савеза социјалистичке омладине Југославије до потпредседника Социјалдемократске партије Црне Горе, затим био је и на многим државним функцијама, од делегата у СО Даниловград до посланика у Скупштини Црне Горе. У ресорним министарствима за образовање и науку - у Босни и Херцеговини, министар је професорка математике у гимназији; у Македонији, министар је тридесетогодишњи правник, који је похађао неки летњи семинар (Летен интензивен семинар во организација на Европскиот универзитет од Бриж) са врло скромним радним искуством;³¹ у Црној Гори, министар је дипломирани правник са богатом политичком каријером, дугогодишњи министар у различитим ресорима и функционер у Фудбалском савезу Црне Горе.³²

27 <http://www.vlada.mk/?q=node/739>, 04.09.2010.

28 <http://www.srbija.gov.rs/vlada/ministri.php#67115>, 05.09.2010.

29 http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/o_vladi_rh/clanovi_vlade/branko_vukelic, 06.09.2010.

30 <http://www.vlada.mk/?q=node/730>, 04.09.2010.

31 <http://www.vlada.mk/?q=node/3426>, 04.09.2010.

32 <http://www.mbezportf.gov.me/ministar/ministar>, 06.09.2010.

Основно питање које се овде намеће јесте зашто се у овим и другим министарствима не постављају компетентнији људи, којих сигурно има у свакој од ових држава. Овде се не ради о меритократском захтеву апсолутне компетентности, већ о потреби да се сложени послови државне управе обављају што ефикасније и рационалније. Одречан одговор се тешко може дати, али је сасвим сигурно да је састав сваке владе одраз резултата на парламентарним изборима и постигнутим коалицијама које су оствариле већину у парламенту, што им омогућава да формирају владу, тако да им коалициони споразум намеће мноштво ограничења и компромиса. Поред тога, треба имати у виду да многе партије, нарочито оне моћне које постижу добре резултате у изборима и учествују у власти, имају своје функционере и друге људе чије амбиције треба задовољити приликом формирања владе, независно од њихових стварних компетенција. Затим, ту је присутан и утицај многих и веома разноврсних интересних група, од оних које финансирају партије, преко невладиних организација, економских монополиста и картела,³³ до 'међународног фактора, који имају своје интересе у влади и настоје да их остваре и осигурају инсталирањем „својих људи“. И на крају, не треба занемарити чињеницу да се у саставу многих влада намерно укључују некомпетенти и послушни људи како би се са њима могло лакше манипулисати. Све је то одраз великог сиромаштва и политичке конфузије посткомунистичких друштава у процесима транзиције; али, с друге стране, и одлика марионетске природе политичких елита у државама насталим у процесу разбијања Југославије.

Уместо закључка:

Рам за образовни профил политичких елита

Политичке елите у државама насталим из бивших република СФРЈ конституисале су се у врло сложеним условима, које карактеришу противречни друштвено-политички процеси - с једне стране, глобализација у свим областима друштвеног живота (економија, култура, политика) и све слабија улога националних држава; и с друге стране, агре-

33 С. Антонић, *Елита, грађанство и слаба држава*, Београд 2006, 31-39.

сивна промоција национализма и вођење ратова за националне државе.

Већина припадника политичких елита се школовало у Југославији, у миљеу социјалистичких, самоуправних и комунистичких идејно-политичких вредности. У њиховом образовном курикулуму, поред стручног образовања, била су садржана и знања програмирана за живот и рад у социјалистичком друштву, за културне обрасце који су у функцији кохезије тог друштва и политичку лојалност и културу која је њему примерена. Али, то друштво је девастирано и преобраћено у неолибералистичко друштво, за које већина припадника елита има углавном фрагментарну и закаслелу политичку социјализацију, без обзира на то што су многи од њих учествовали у тим променама или, као што је случај са млађим људима, били на разним политичким едукацијама у иностранству или су се тамо школовали. У структури политичког разумевања, код већине припадника актуелних политичких елита, доминира свест која је настала под утицајем несагласних и искључивих типова политичке лојалности (социјализам - капитализам; самоуправљање - вишестраначка демократија; социјална правда и сигурност - шпекулативно богаћење и сиромаштво; вишенационална држава - национална држава; братство и јединство - национализам и глобализам; несврстаност и независност - зависност од „међународне заједнице“).

Формирање нових држава на просторима бивше Југославије и преваленција нових политичких вредности и циљева, утицало је и на политичку ресоцијализацију елита и маса, односно такву социјализацију која трансформише политичку културу у складу са новим политичким искуством различитим од претходног и преноси је са старих на нове политичке саставе. „Под условом изузетних промена или специјалних случајева, као што је рађање нове политичке заједнице, можемо рећи да се у процесу политичке социјализације креира нова политичка култура која раније није постојала“.³⁴

Образовни профил садашњих политичких елита, или „скица за портрет“³⁵, како то каже Љикошкина (Љикошина Лариса Семеновна),³⁵ могао би се у свим државама насталим

34 P. Kenneth and R. E. Dawson, *Political Socialization*, Boston 1969, 27.

35 Л. С. Љикошина, „Польская политическая элита: Штрихи к потре-

из Југославије одредити, са одређеним осцилацијама, углавном као каста претежно високообразованих људи са значајним политичким искуством и допунским едукативним садржајима различитих идејних и политичких концепција; са фрагментарним знањима о друштву, култури, економији, политици и међународним односима. Такве елите су више оптерећене стереотипима о прошлости и садашње нужности, него што имају визију државних циљева и начина како да се они остваре. Оне су интересно конституисане и менаџерски опредељене, зато имају слабе осећаје за политичку лојалност и потребу за изградњу политичке кохезије, што је основ сваке политичке заједнице, а државе највише. Али зато имају велику снисходљивост према „међународном фактору“ и осећај за „мултикултурализам“,³⁶ па се такав политички образац све више усађује и у целокупан образовни систем.³⁷ Образовни профил елита и њихово политичко искуство, колико год изгледа да ће све теже бити коресподентни са новим политичким идејама и државним циљевима, треба имати у виду да је та елита прилично витална (лако се прилагођава новим ситуацијама) и укључује младе људе „који жуде да се учлане у нову, церебралну аристократију“.³⁸ А њих узима углавном из невладиног сектора и нових регрутних центара (Центар за политичку изузетност, Лидери у развоју, итд). Та нова енергија елита тежи да буде саставни део долазеће глобалне елите или „суперкласе“, како то квалификује Роткоф (David Rothkopf).³⁹ Међутим, с друге стране свакако не треба занемарити ни све већи политички утицај озбиљних младих људи, образованих и креативних, који развијају критичку мисао и немају идеолошких хипотека. Они сигурно нису „деца цвећа“, али јесу весници једног сасвим другог света, носиоци друкчијих идеја и друштвених вредности.

ту”, *Элиты в странах Восточной Европы : начало XXI века* (Сборник научных трудов), Москва 2009, 32-52.

36 “Патриотизам свакако не заузима неко високо место у њиховој лествици. Са друге стране, ‘мултикултурализам’ им савршено одговара својом представом пријатног имиџа, глобалног базара...” (К. Лаш, Побуна елита, Нови Сад 1996, 11).

37 J. Bazić, “Gradansko vaspitanje i gradansko društvo”, *Pedagogija*, LXIV, 3, 2009, 397-405.

38 К. Лаш, Исто.

39 D. Rothkopf, *Superclass : the global power elite and the world they are making*, New York 2008, 296-323.

Литература

- Антонић, Слободан 2006: Елита, грађанство и слаба држава : Србија после 2000 (Београд: *Службени гласник*)
- Bazić, Jovan 2009: "Građansko vaspitanje i građansko društvo", *Pedagogija*, LXIV, 3
- Jalalzai, Farida and Mona Lena Krook 2010: "Beyond Hillary and Benazir: Women's Political Leadership Worldwide", *Internationale Political Science Review*, 31 (1) 2010, 5-21.
- Јовановић, Милан Н. 2004: Изборни системи посткомунистичких држава (Београд: *Службени лист СЦГ*, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије)
- Калоева, Елена Борисовна 2009: "Есть ли в Сербии элита?", *Элиты в странах Восточной Европы : начало XXI века* /Сборник научных трудов / (Москва: ИНИОН РАН), 78-102.
- Lazić, Mladen 2006: "Changes in the Recruitment Patterns of the Economic and Political Elites in Serbia = Promene regrutacijskih obrazaca ekonomske i političke elite u Srbiji", *Sociologija*, Vol. 48, no. 2 (2006), 97-112.
- Лаш, Кристофер 1996: *Побуна елита и издаја демократије* (Нови Сад: Светови)
- Лыкошина, Лариса Семеновна 2009: "Польская политическая элита: Штрихи к портрету", *Элиты в странах Восточной Европы : начало XXI века* /Сборник научных трудов / (Москва : ИНИОН РАН), 32-52.
- Miladinović, Slobodan 2009: *Elite raspada*, Beograd, Službeni glasnik.
- Mils, Rajt S. 1998: *Elita vlasti*, Beograd, Plato.
- Prewitt, Kenneth and Richard E. Dawson 1969: *Political Socialization*, Boston, Little Brown.
- Rothkopf, David 2008: *Superclass : the global power elite and the world they are making* (New York: Farrar, Straus and Giroux)

Jovan Bazić

*POLITICAL ELITES IN THE COUNTRIES
FORMED FROM THE FORMER YUGOSLAV
REPUBLICS - AN EDUCATIONAL PROFILE*

Summary

This paper is a comparative analysis of the institutional structure of political elites in the countries of the former Yugoslav republics. This analysis includes the incumbent presidents, Members of Parliament and Cabinet Ministers of these countries. The main objective of this paper is to determine the educational level, type and character of political elites. Special attention is given to the Cabinet Members because the basic assumption is that their educational profile should make them most qualified for their positions in governance. Having all the above mentioned in mind, this analysis comes to two significant conclusions. The first is that there are many Cabinet Members whose education and work experience are not in any functional way connected to their positions in the Cabinet. The second is that a significant part of the Cabinets consists of highly educated young people who received their education during the disintegration of Yugoslavia and creation of their new independent countries. Many of these young Cabinet Members went abroad for specialization in their chosen field of study as well as to complete different courses of political training. Further consideration of their training and policies they represent may lead to answers to different political issues.

Key words: political elites, education, the former Yugoslav republics

УДК 316.344.42:37(4-11)

Примљено:
05.10.2010.

Прихваћено:
15.12.2010.

Прегледни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

стр. 389-398

Наталија Јовановић*

УЛОГА ОБРАЗОВАЊА У ФОРМИРАЊУ ЕЛИТА У ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ

Резиме

Рад се бави анализом улоге и моћи образовања у формирању елита у постсоцијалистичким друштвима. Постсоцијалистичка европска друштва, последњих двадесет година, пролазе кроз снажан процес вертикалних и хоризонталних друштвених промена, које се препознају као процес транзиције. У овом социјалном интермецу ка реструктурираној заједници одрживог система, сва ова друштва по правилу пролазе фазе структуралног лутања, странпутице и преиспитивања. У нестабилним социјалним условима, издвајање елитних друштвених група, често је подложно деловању лажних вредности и волунтаризма. Тако су се афирмисале као елитне, групе са снажним обележјем турбо стила, које ни у ком систему реалних економских и културних вредносних стандарда, не би ни постојале. Свакако да је образовање, као важан друштвени подсистем онај социјални филтер, који, након свих турбуленција, усмерава друштво ка стабилном систему вредности. Са стабилизацијом система, улога високог образовања добија своје место у новом систему организације рада. Главна идеја рада јесте да без високообразоване, и структурално функционалне елите, постсоцијалистичка друштва немају умањују шансе за развој.

* Филозофски факултет, Ниш

Кључне речи: образовање, високообразовање, елите, пост-социјализам

Кроз призму социологије образовања, анализа елита у постсоцијалистичким друштвима укључује и анализу улоге и моћи образовања у транзиционим условима. образовање, као најорганизованији носилац система знања, вредности и културе једног друштва, као најмасовнији канал социјалне покретљивости и социјалне промоције, прати и дели судбину друштва, у овом случају постсоцијалистичког друштва. Постсоцијалистичка европска друштва последњих двадесет година пролазе кроз снажан процес вертикалних и хоризонталних друштвених промена, које се препознају као процес транзиције. У овом социјалном интермецу ка реструктурираној заједници одрживог система, сва ова друштва по правилу пролазе фазе структуралног лутања, странпутице и преиспитивања. У нестабилним социјалним условима, издвајање елитних друштвених група често је подложно деловању лажних вредности и волунтаризма. Тако су се афирмисале, као елитне, групе са снажним обележјем турбо-стила које, ни у једном систему реалних економских и културних стандарда не би постојале. Свакако да је образовање, као важан друштвени подсистем, онај социјални филтер који, након свих турбуленција, усмерава друштво ка стабилном систему вредности.

У структури модерног друштва дошло је до значајних промена функција, положаја и моћи различитих професионалних друштвених група и слојева. Повећање отворености друштвене структуре омогућено је научно-технолошким развојем и све значајнијом повезаношћу науке, образовања, знања, са једне стране и онога што представља сферу рада, са друге. Друштвену елиту, у модерном технолошком и менаџерском друштву, чине управо представници професија високог образовања (знања) и специфичних способности у обављању економских активности. Интелектуализацијом рада исходи образовања добијају на значају, како у области професионалне компетенције тако и у самом друштвеном положају професионалних група. Тржишни карактер светске привреде и њено научно-технолошко утемељење има као последицу формирање елита чија је основна карактеристика висок степен стручног и општег знања и вештина управља-

ња. Савремене елите јесу у исто време и економске елите. Висок социјални статус и велика друштвена моћ савремених елита не произилазе из наследног права већ су утемељени на развијеним способностима учења и напредовања у високо развијеним технолошким системима. Виша класа или класа богатих није једнообразна. Савремени стандарди елите укључују бројне факторе, а не само богатство, како је важило за нека претходна друштва. Предузетништво осамдесетих година и информатичка технологија деведесетих, јесу нови талас регрутовања елита. Абрамович, Березовски, Бил Гејтс и други представници новог слоја елита управо потврђују да се и сам приступ овом слоју остварује на знању, преко знања и специфичних вештина.

Моћ образовања у модерним технолошки високоразвијеним друштвима је велика, како у формирању елита, тако и у социјалној диференцијацији друштва. Моћ образовања и знања у модерном друштву расте са новом организацијом, специјализацијом и поделом рада и са применом научно-технолошких достигнућа информатичке ере. образовање постаје кључ за појаву великог броја нових професија. Нове професије врше слојну диференцијацију друштва, стварајући нову друштвену структуру са елитом која је заснована на висококвалитетном знању и вештинама. Модерна друштва, заснована на високим технологијама, формирају својеврсну „елиту моћи“, која је, такође, високообразовани, високостручни менаџерски слој. Јачање овог слоја последица је тржишног развоја светске привреде и привредне зависности од научно-технолошког развоја. Елита професионалних управљача и организатора економских активности постаје елита која своје позиције гради на знању, образовању, компетенцијама и управљачким вештинама.

Последњих деценија друштвена стварност се брзо мењала. Брз технолошки развој мења и стандарде епохе у којој живимо. Нова, развијена друштва: „пост-индустријско друштво“, „информатичко друштво“, „информационо друштво“, „кибернетско друштво“, „дигитално друштво“, „виртуелно друштво“, успостављају стандарде који су у потпуности различити од свег познатог. Савремена револуција у развоју друштва је иманентно научно-технолошка, а то подразумева снажно учешће науке у сферама рада и живота. Са научно-

технолошком револуцијом долази до радикалног преображаја не само технологија него и производње, енергетско-сировинске основе, класно-слојне, образовне и професионалне структуре. Ширење нових технологија производи и далекосежне промене у структури саме радне снаге, кроз убрзани пораст броја високоспецијализованих стручњака. У исто време, одвија се и процес преструктурирања радне снаге у смислу нестајања неких занимања и настајања нових. Развија се мноштво нових привредних грана и упоредно се старе привредне гране обнављају и иновирају. Нове технологије мењају карактер рада, статус, положај запослених, услове рада, нови квалитет радног човека, што утиче на промену улоге и значаја образовања.

Савремене технологије постају инструмент општих друштвених промена у националним друштвима, али и шире - у глобалном друштву. Развој образовања доприноси све већем „онаучавању“ производње. Познати амерички футуролог Незбит¹ је још осамдесетих година 20. века дефинисао десет кључних мегатрендова који у битном изражавају основне карактеристике технолошког, односно цивилизацијског развоја. По њему, неке од најважнијих промена су промене од класичне ка високој технологији, од индустријског ка информатичком друштву, од краткорочних ка дугорочним циљевима, од националних ка светској привреди, од хијерархијске ка умреженој организацији. Доминантне фигуре у епохи научно-технолошке револуције јесу научници и истраживачи који су до извора моћи дошли образовањем и искуством. Податак да се за образовање у развијеним земљама издваја 6-8% националног дохотка, док се у земљама у развоју издвајаја тек 3-4% националног дохотка, јасно показује улогу и значај образовања. Друштва која се касно или никако не укључују у технолошке иновације као извору моћи постиндустријализма, бивају осуђена да остану на маргинама историјског и цивилизацијског просперитета, и истовремено се стварају услови да се маргиналне друштвене групе наметну као елитне групе.

1 Noisbit J.: *Megatrends: Ten New Direktions Transforming our lives*, N. York, 1982. p. possim

Једно од кључних обележја савременог друштва представља развој нових технологија у развијеним земљама, али и отпочињање тог процеса у постсоцијалистичким земљама. Незаобилазан је значај и улога образовања у савременом друштву, што потврђује чињеница да су данас најразвијенија она друштва која највише улажу у развој образовног капитала. Технологија и знање представљају два појавна облика једног истог процеса. Увођење нових технологија, које су све више модернизоване, најпре аутоматизоване, а потом и компјутеризоване, омогућује све веће укључивање квалификоване радне снаге у процес рада. Нове технологије су објективно све захтевније и траже све већи степен, како општег образовања тако и стручности и професионалних вештина и знања да би се њима управљало. Знање је стварало нове технологије, нове технологије су изискивале и подстицале подизање нивоа постојећих знања. Нове технологије, односно њихова све већа динамика развоја, захтевају да се стално шири круг образованих, са новим професионалним вештинама и знањима. Истовремено, процес образовања постаје све дужи, а потребе за непрекидним стицањем нових знања и професионалних вештина постају све изразитије и присутније у свим делатностима. Процес убрзаног развоја знања и проширивања круга оних који су се укључивали у систематски процес образовања, довео је и до дефинисања новог појма - интелектуални капитал. То није само нови појам, већ нова друштвена реалност у којој интелектуални капитал постаје један од кључних предмета пословања. Нове технологије, без знања, не само да не могу да се развијају већ ни да се користе и примењују. Све динамичнији развој нових технологија је условио пораст производње и поставио стандарде према којима образовни систем мора да одговори захтевима технолошког развоја. Зато се процес учења у све већој мери премешта у процес рада, постајући његов саставни део. У таквим социјалним околностима питање елита у непосредној је корелацији са питањем образовања и образованости. Образовање и знање заједно са науком и новим технологијама („интелектуална технологија“) постају незаменљиви фактори друштвеног и технолошког развоја.

У стабилним системима, високо образовање има важну улогу у социјалној покретљивости и социјалној промоцији

појединаца. Друштвена стабилност се у савременом друштву мери стабилношћу средњег слоја, у ком случају образовање има пресудну улогу у социјалној диференцијацији. образовање у постиндустријском друштву непосредно и директно утиче на формирање професионалне структуре, а то значи и друштвене структуре у новој међународној подели и организацији рада. Без високообразоване и структурално функционалне елите постсоцијалистичка друштва смањују себи шансу за развој.

питање улоге и моћи образовања у постсоцијалистичким земљама у друштвеној дефиницији, као и у формирању елита, је управно сразмерно заживљавању реалних економских и друштвених стандарда. Постсоцијалистичке земље се, мање или више, суочавају са бројним изазовима и кризним ситуацијама у многим областима друштвеног живота, на путу преструктурирања. Србија се у периоду транзиције, суочава са бројним противуречностима и ограничењима као и новим захтевима у области образовања и прилагођавања структуре радне снаге новим друштвеним околностима. У таквим нестабилним друштвеним условима, улога и моћ образовања се ограничава деловањем бројних социјалних фактора, а процес формирања елита је противречан. Раскорак између стеченог образовања и захтева привреде, која је у интензивном процесу како својинског тако и програмског реструктурирања, има за резултат негирања правила формирања елита знања. Основни покретач друштвене трансформације, друштва у транзицији, међу којима је и српско друштво, јесу технолошки захтеви новог доба али и реални друштвени услови у којима се постсоцијалистичке економије развијају. Постсоцијалистичка европска друштва последњих двадесет година пролазе кроз снажан процес вертикалних и хоризонталних друштвених промена, које се препознају као процес транзиције.

Постсоцијалистичка друштва стабилност успостављају уколико успешно развијају уравнотежену слојну структуру. Равнотежу успостаља развијена средња класа. Средњу класу чини широк спектар занимања, од службеника у државној администрацији до наставника у школама и медицинских радника, „бели оковратници“. Средња класа није хомогена, њени припадници не потичу из истог културног и социјал-

ног миљеа, али оно што их чини класом јесте ниво образовања и професионална и економска стабилност. Јачање државе и ширење технократије омогућили су јачање средње класе. Пораст броја професионалаца (социјални радници, наставници, здравствени радници), као и службеника у области права, финансија, рачуноводства, технологије и информационих система, додатно је проширио простор средњој класи. Нова средња класа² постаје посебно актуализована у околностима развоја постсоцијалистичких друштава. Усложњена професионална структура даје већу моћ образовању, које може постати главни носилац културног капитала.

Обазовање јесте онај социјални ресурс, који, у модерном друштву, обезбеђује и друштвену стабилност, и то кроз формирање средњег слоја. Истовремено и квалитетно образовани средњи слој гради систем вредности одрживог развоја. Из реда високообразованог слоја стновништва, у стабилним друштвима, издваја се интелектуална елита, која може и треба да буде носилац друштвеног развоја. У друштву у коме се инжењери, лекари, професори и други високообразовани кадрови могу наћи на бувљацима и социјалним програмима, средњи слој губи своја обележја, своју физиономију, па такво друштво бива препуштено формирању другачијих елита (навијачке и политичке групе). Када су нарушене вредности и када је образовни систем при дну лествице вредности, а средњи слој дезорганизован, онда се широм отвара простор ескалације свих могућих друштвених девијација и дезоријентација. Двдесетогодишњаци не траже своје идоле у образовању, јер су и сами необразовани или површно образовани, већ у хулиганству и насиљу, о чему сведоче октобарски догађаји на улицама Београда и Ђенове. То потврђује тезу да образовање, у нестабилним социјалним условима, није најзначајнији фактор секундарне социјализације, већ то постају неформалне друштвене групе, па тако и група навијача. Манифестације групног насиља у постсоцијалистичким друштвима откривају социолошку чињеницу да вође групне идентификације постају представници криминогеног понашања, да друштвене елите стварају и организују паравојне јединице, необразоване и насилне момке на улицама и

2 Данило Мркшић, *Средњи слојеви у Југославији*, Култура, Београд, 1987.

стадионима. Ниво образованости оних који покушавају да се наметну као елите, у нестабилним друштвима, ни у ком виду не улази у дефинисању њиховог угледа. Углед, у оваквим друштвима, дефинисан је насилништвом, криминалитетом и спремношћу да се, по сваку цену, постигну материјални циљеви. То се догађа када друштво у дужем периоду нема јасне друштвене циљеве, када школа губи васпитну и социјализаторску улогу са јасним циљевима и вредностима. Генерације младих, које одрастају у социјалном окружењу нестабилности, пре или касније бивају подложни деловању лажних елита.

Ако пођемо од анализе стања у високом образовању, код нас, коју је дао Милан Узелац, у књизи *Приче из болоњске шуме*³, и његове тврдње да се врши препаковање читаве друштвене заједнице, а кључ тог препаковања јесте образовање, може се поставити питање одговорности интелектуалне елите, како за стање у друштву тако и за стање у образовању, посебно високом образовању. Ако се сложимо са тврдњом Узелца да се последице разарања духовне димензије једног народа много теже санирају од материјалног разарања, онда се питање преиспитивања основних циљева друштвеног развоја и вредносних оријентација намеће као једно од најургентнијих.

И, као што неко рече, ако је глава једног друштва образовање, а његов ум универзитет, опасност да нам се друштвена криза постсоцијализма обије о главу, тако што ће нам се и ум помести, јесте сурова реалност уколико одмах као друштво не предузмемо свеобухватне и системске мере у подизању нивоа социјалног значаја образовања и духовне елите у Србији. Постсоцијалистичка траума је у Србији започела рушењем ауторитарног режима, уз компликовање националног и државног питања, а резултира нејасном структуром друштвених и институционалних вредности.

3 Милан Узелац, *Приче из болоњске шуме*, Висока струковна школа за образовање васпитача, Филип Вишњић, Београд, 2005.

Литература

- Антонић Слободан, *Срби и Евро-Срби*, „Чигоја“, Београд, 2007.
- Антонић, Слободан, *Елита, грађанство, слаба држава*, Службени Гласник, Београд, 2006.
- Гиденс, Антони, *Последице модерности*, Филип Вишњић, Београд, 1998.
- Лазић, Младен, *У сусрет затвореном друштву*, Загреб, 1987.
- Лазић, Младен, *Србија у транзицијским процесима*, „Филип Вишњић“, Београд, 2005.
- Naisbitt, John, *Megatrends. Ten New Directions Transforming Our Lives*, Warner Books, N.York, 1982.
- Мркшић, Данило, *Средњи слојеви у Југославији*, Култура, Београд, 1987.
- Узелац, Милан *Приче из болоњске шуме, Висока струковна школа за образовање васпитача*, Филип Вишњић, Београд, 2005.

Natalija Jovanović

THE ROLE OF EDUCATION IN ELITE FORMING IN AFTERSOCIALISM

Summary

The paper deals with the role and the power of education in elite forming of aftersocialistic societies. Aftersocialistic European societies, have been going through vertical and horizontal development, in the last twenty years, and are recognized as the process of transition. In this social intermezzo towards reconstructed community of the system, all these societies as a rule go through phases of structural wonderings, short cuts and reexamination. In the unstable social circumstances there are elite groups, which are under influence of faked values and voluntarism. This is how elite groups became known, groups with strong characteristics of turbo style, which would not come into existence in any other system of real economic and cultural standards. Educa-

tion as an important social subsystem is a social filter, which after all turbulences directs the society to a stable system of values. By getting a stable system the role of high education occupies the position it deserves. The main point of the paper is to highlight that without high education and structurally functional elite aftersocialistic societies minimize their chances for development.

Key words: Education, high education, elite, aftersocialism,

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

СТУДИЈЕ И ПРЕГЛЕДНИ РАДОВИ

Ђорђе Стојановић

ОДНОС ХАРИЗМАТСКОГ ПОЛИТИЧКОГ
ВОЂСТВА И ЛИБЕРАЛНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ..... 401-425

Љубомир Кљакић

ЕВРОПСКА УНИЈА КАО
„МЕКА” ИМПЕРИЈА И СРБИ 427-468

Владан Станковић

ДРУШТВЕНЕ ЕЛИТЕ У СРБИЈИ 469-490

УДК 321.7:316.46

Примљено:

01.11.2010.

Прихваћено:

15.12.2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

стр. 401-426

Ђорђе Стојановић*

ОДНОС ХАРИЗМАТСКОГ ПОЛИТИЧКОГ ВОЂСТВА И ЛИБЕРАЛНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Резиме

Рад се бави проблемом односа харизматског политичког вођства и демократије углавном преко интерпретације схватања харизме у делу Макса Вебера (Max Weber) и Едварда Шилса (Edward Shils). У складу са тим, циљ овога рада није да понуди неке коначне одговоре за потпуно решавање овога односа, већ да понуди теоретски контекст у оквиру кога се однос може анализирати. Аргументи за коегзистенцију политичке харизме и либералне демократије се деривирају из чињенице да доминација бирократије ствара кризу легитимитета либералне демократије. Осим тога, истражује се и могућност да се харизма искористи за објашњење политичке интеграције. Рад се закључује разматрањем харизме као феномена који није ни пре-демократски ни анти-демократски, већ је могућ како у регуларним тако и у кризним ситуацијама функционисања либералног демократског система.

Кључне речи: харизма, легитимитет, лична харизма, институционална харизма, либерална демократија, Макс Вебер (Max Weber), Едвард Шилс (Edward Shils).

* Факултет за европске правно-политичке студије, Универзитет Сингидунум, Нови Сад

Увод

Остављајући по страни евидентне проблеме у дефинисању самог феномена харизме, најопштија намера овога рада је да аналитички потврди како се концепт харизме, то јест харизматског (политичког) вођства, квалификовано у она феноменолошка чворишта која ће се готово увек, на овај или онај начин, појављати као „теоретска константа“ политико-лошко-социолошких опсервација либерално-демократског поретка (то јест институција) са већим или мањим степеном опште академске заинтересованости или ауторски профилисане важности. На првој интерпретативној инстанци, томе је свакако допринела метаморфоза харизматског од примарно еклезијастичког феномена у секуларни феномен. На другој интерпретативној инстанци, томе је допринело измештање тежишта његовог експлицитно надприродног или божанског идејног омотача као „профетског“ харизматског дискурса вође у смеру инхерентне системске компоненте као „трансцедентног“ харизматског дискурса институционалне легитимизације. На трећој интерпретативној инстанци, томе је допринело и ширење концепта ка групној перцепцији харизматског, ка конструкцији харизматског преко одређеног симболичко-културолошког оквира који се тиче историјски и просторно спецификоване употребе моћи (на овоме нивоу лежи и жеља аутора да се харизми приступи са што мање „уплива“ психолошке или социолошке конотативности). Ауторски став је да харизма представља друштвени однос који је ситуационо (контекстуално) генерисан и да није предемократски или анти-демократски феномен, то јест да располаже са капацитетима компатибилним са демократском културом и евидентном улогом у демократским институцијама и процесима. Консеквентно, полазим од констатације Талкота Парсонса (Talcott Parsons), да харизма није метафизички ентитет већ да је искуствено регистровани квалитет људи и ствари у односу према људским ставовима и поступцима.¹

1 Parsons, T. *The Structure of Social Action: A study in Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*. The Free Press, New York, 1966, стр. 668-669.

Додатна мотивација за овај рад, која никако није мање важна, је постојање одређене празнине у елаборирању политичког вођства у постојећој политиколошкој литератури на овим просторима, као и, помало запањујућа, тенденција да се феномен харизматског политичког вођства и харизме уопште (који Србију „потреса“ најмање 60 година) истраживачки игнорише или третира као тотално разумљив по себи, па тиме и аутоматски дискредитован или недовољан за неко ваљаније научно проучавање. Имајући све ово на уму, рад је заправо замишљен и као део једне шире целине која би била усмерена ка постепеном попуњавању тог академског вакуума. Он покушава да пре свега што прецизније представи конструкт харизме Макса Вебера (Max Weber), да установи одлике веберовске рутинизације исте, да испита конструкт институционалне харизме Едварда Шилса (Edward Shils), те да тумачењем и критичком интерпретацијом харизме код претходна два аутора, одреди нивое на којима харизма и демократска политика и институције могу бити повезане (компатибилне или коегзистирајуће). Ерго, харизму не треба третирати нити као анахрон концепт, нити као неко патолошко политичко стање, нити као концепт који је а priori супростављен демократски устројеном систему, она није само значајна на нивоу проучавања, рецимо, неопопулизма, идеолошких конфронтација или радикалних политичких (друштвених) покрета, што су ван сваке сумње демократске појаве, већ се може тумачити и као стално присутни како функционални тако и базични квалитет (предуслов) демократских профилисаних режима. Рад неће анализирати харизматском вођству сродне концепте, попут трансформационог или визионарског вођства,² али ће свакако бити афирмативан по питању формулисања нечег што би начелно могло да се означи као неохаризматска парадигма политичког вођства, превасходно у смислу кориговања индивидуалног и структуралног редукционизма у његовом третману.

2 Види Burns, J. M. *Leadership*. Harper & Row, New York, 1978. и Sashkin, M. „The visionary leader.“ у Conger, J. A. и Kanungo, R. N. (ур.), *Charismatic leadership: The elusive factor in organizational effectiveness*. Jossey-Bass, San Francisco. 1988, стр. 122-160.

1. Индивидуална харизма, институционална харизма и либерална демократија

Дијакхронијски посматрано реч харизма (χάρισμα), резултат „семантичке концептуализације“ Светог Павла средином I века наше ере, проистиче из старогрчке речи харис (χάρις) са широким конотативним спектром значења. Већи део такве етимолошки констелације је повезан са три нивоа значења речи „милост“: онога који је упућен на личну лепоту или шарм, онога који је упућен на благонаклоност или љубав, те онога које је упућен на дар или корист „протежирану“ од стране ентитета са божанским атрибутима.³ Религијска денотативност харизме производ је, дакле, концептуалне инвентивности Светог Павла, за кога харизма, ослобођена од хеленско-хеленистичко-римског система реципрочности даривања од стране људи и богова, представља јасно диференцирани појам у односу на харис. Наиме, она је директна последица појединачног и конкретног озбиљења хариса, то јест Божанске милости или Благодати, која укључује различите атрибуте (надприродне моћи) и која је манифестивана екстатичним понашањем или изузетним способностима, те је доминантно упућена на корист оновремене хришћанске заједнице, а мање на лични углед неког појединца.⁴

Не улазећи дубље у хронолошки след доктринарних метаморфоза у одређивању харизме, нпр. „екстрактовање“ универзалне милости Светог Духа из њеног разноликог, али и сведеног, „мистичног“ испољавања код Светог Августина или њену инструментализацију код Светог Томе Аквинског као начина за инструирање неког у Божанске „ствари“ (што је принципијелно подигнуто на целокупно формално устројство Цркве), евидентираћемо још као важан и феноменолошки помак ка краљевској харизми.⁵ Преко средњевековног веровања у исцелитељске моћи монарха, харизма је постала њихова трајна, наследна, особина. Ерго, оно што је некада

3 Nida, E. A. и Louw, J. P. *Lexical Semantics of the Greek New Testament*. Scholars Press, Atlanta, 1992, стр.62-63 и Spicq, C. *Theological Lexicon of the New Testament*. Hendrickson, Peabody, 1994, стр. 500-503.

4 Potts, J. *A History of Charisma*. Palgrave Macmillan, Houndmills, 2009, стр. 36, 46.

5 Ibidem, стр. 87-90, 99-100.

могло да буде одлика било ког члана заједнице једним делом је постало институционализовани квалитет.⁶ Овде свакако треба направити дистинкцију између божанског права краљева, то јест њихове одговорности саме Богу, од генинитетног (чистог, истинског или ортодоксног) харизматског вође који својим владањем, у смеру поверењем обележених следбеника, континуирано мора потврђивати божанску „избраност“. И мада изгледа да би и горе речено било довољно за одређене закључке у смеру актуелне перцепције харизме, ипак такав покушај би био поприлично неадекватан и параболчан, јер се модерно схватање харизме не може апсолвирати без секуларно-прагматичне реконцептуализације феномена реализованог од стране Карла Емила Максимилијана Вебера (Karl Emil Maximilian Weber), алијас Макса Вебера.

У том смислу, пре детаљнијег пропитивања Веберовог концепта харизме, а аналитичких смерница ради, рецимо да се, за Мартина Спенсера (Martin E. Spencer), употреба појма харизма креће у најмање три значењска круга, са помало елузивном нотом и непрофилсаном, конфузном употребом у заинтересованим наукама: 1) класично-веберовска варијанта се односи на надприродну обдареност вође, где је харизма вође природно непостојана и зависна од благостања које доноси следбеницима, што је благостања мање то је проблематичније вођино божанско послање; 2) харизма се употребљава и да укаже на квалитет група, улога и објеката, Вебер говори о њеној рутинизацији, то јест „канцеларијској“ институционализацији или институционализацији у службама (манифестовану и сродничким групама или „крвним“ линијама), док Шилс сматра да је харизма широко друштвено распрострањена у корпоративним телима, институцијама и стратификационом систему (о чему ће касније бити више речи); те 3) секуларном и колоквијалном смислу, харизма се односи на личне особине вође, као ванредна, али не надприродна, снага неке талентима обдарене политичке фигуре.⁷ Додајмо овоме и дефиницију харизматског вођства Ен Рут Вилнер (Ann Ruth Willner) и Дороти Вилнер (Dorothy Willner) као интерактивног процеса између вође и следбеника, у коме они прихватају

6 Ibidem, стр. 101.

7 Spencer, M. E. „What Is Charisma?“ *The British Journal of Sociology*, 24(3), 1973, стр. 341-342.

вођино: 1) самопредстављања као њиховог судбоносног вође; 2) одређење њиховог заједничког света какав јесте и какав треба да буде; и 3) убеђење о властитој мисији и дужностима следбеника поводом мењања претходно дефинисаног света.⁸ Социјална психологија, остављајући простор да је харизма једним делом друштвени конструкт, наглашава супстантивну позицију индивидуалних и друштвених фактора који доприносе харизми вође.⁹

Напоменимо још, у овоме оријентационом концептуалном „крокију“ харизматског и харизматика, да Роберт Хаус (Robert J. House) и Џејн Хаувел (Jane M. Howell) харизматске вође деле на персонализоване („лоше“) харизматске вође, оне које карактерише јака жеља за моћи, ауторитарност, себичност, експолатација и игнорисање права и осећања других, и социјализоване („добре“) харизматске вође, оне који су у служби колективних интереса, спремни за двосмерну комуникацију, који прате моралне стандарде следбеника, подржавају их и уважавају њихова права и осећања,¹⁰ Као елементе харизматског вођства можемо одредити: 1) визију; 2) разумевање сврхе, идентитета или мисије групе или институције и посвећеност истим; 3) персуазивну артикулацију свхе и визије институције; 4) рутинизацију визије и мисије у административним и организационим структурама, службама или надлештвима, те процедурама институција; и 5) коришћење маште (сликовитости), језика, прича и симбола у вези са институцијом која је основ поруке харизматског лидера.¹¹ Равнотеже ради, постоје и мишљења, попут става Пјера Бурдијеа (Pierre Bourdieu), да концепт харизме не претставља ништа друго до пуки теоретски конструкт који је у функцији апологије или оправдања одређених односа моћи, индивидуално лидерство је резултат друштвеног утицаја на појединца, харизматски вођа није онај који „вуче конце“ већ онај који

8 Wilner, A. R. и Wilner, D. „The rise and role of charismatic leaders.“ *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 358, 1965, стр. 81.

9 Riggio, R. E. и Riggio, H. R. „Social Psychology and Charismatic Leadership.“ у Hoyt, C. L., Goethals, G. R. и Forsyth, D. R. (ур.) *Leadership and Psychology*. Vol. I од *Leadership at the Crossroads*. London, Praeger, 2008, стр. 31.

10 House, R. J. и Howell, J. M. „Personality and charismatic leadership.“ *Leadership Quarterly*, 3(1), 1992, стр. 84.

11 Starratt, R. J. *The Drama of Leadership*. The Falmer Press London, 1993, стр. 44.

интерпретира већ затечено (обично- кризно) стање.¹² По Карлу Фридриху (Carl Friedrich), експанзорни потенцијал харизме је безначајан, с обзиром на чињеницу да је у модерном свету вера у транседентно недовољно општа или интензивна да би се могла окарактерисати као основа за легитимизацију било ког политичког вођства,¹³ док за Ентонија Гиденса (Anthony Giddens), утицај харизматског лидера „атакује“ на регресивну страну личности, што завршава супресијом независних моралних процена.¹⁴

Када говоримо о времену (или друштвено-историјском контексту) у коме настаје Веберово дело, оно се може одредити као модерно на основу неколико битних карактеристика и/или процеса: 1) политичког „преобличавања“ европског национализма у империјализам са појавом масовне индустријске производње, међународног процеса урбанизације и значајног увећања бирократије у јавном и приватном сектору; 2) распада аристократске класе и њене замена са индустријском управљачком класом; 3) јачања марксизма; 4) слабљења религије као кохезивне социјалне снаге; 5) тријумфа науке употпуњеног доктринам прогреса; 6) рационалистичке ревизије целокупног културног корпуса, почев од организације масовне производње, па све до интелектуалног простора, са посебним нагласком на друштвене и хуманистичке науке.¹⁵ За Вебера, разликовање на линији средњевековно-модерно не носи са собом неки сигнификантни турбулентни набој, модерност се разматра на два нивоа: као актуелна епоха Западне цивилизације и као новина *per se*, она је концептуално „стерилна“ и не бави се историјским временом и културом. До почетка 20. века харизма представља појам који је ексклузивно повезан са хришћанским учењем (библијским коментарима, теолошком доктрином или богослужбеним ритуалима), са значењем милости или талента дариваног од Бога, док је, чак до краја Другог светског рата, термин најближи по

12 Bourdieu, P. „Legitimation and Structured Interests in Weber’s Sociology of Religion.“ у Lash, S. и Whimster, S. (ур.) Max Weber, *Rationality and Modernity*: Allen & Unwin, Boston, 1987, стр. 129-130.

13 Friedrich, C. J. „Political Leadership and the Problem of the Charismatic Power.“ *The Journal of Politics*, 23(1), 1961, стр. 23.

14 Giddens, A. *The Nation State and Violence. Vol. II од A Contemporary Critique of Historical Materialism*. University of California Press, Berkeley, 1985, стр. 305.

15 Potts, J. *A History of Charisma*. op. cit., стр. 110-111.

семантичком садржају, али никако довољан за изражавање снаге интринсичног ауторитета, био појам престижа, који је, ипак, као примарни ниво значења идентификован са привидом „натприродних моћи“.¹⁶

Незаобилазно место Веберове социолошке поставке је постојање три типа легитимне доминације, то јест ауторитета: 1) рационално-легални ауторитет- почива на поштовању легално установљеног имперсоналног поретка, на рационалности закона; 2) традиционални ауторитет- почива на веровању у обавезност узвишене традиције, на вођи и политичкој лојалности заснованој на обичајним облигацијама прошлости; и 3) харизматски ауторитет- почива на оданости ванредној светости, хероизму или јединственом карактеру појединца и нормативном обрасцу који је успоставио, на личној обдарености једне неинституционализоване фигуре.¹⁷ Ова три идеална типа доминације се разликују и по утемељењу потчињавања (послушности или повиновања): 1) рационално-легални ауторитет захтева потчињавање на основу потпуно испоштованог законског избора претпостављених; 2) традиционални ауторитет захтева потчињавање зато што су то људи одувек чинили; док 3) харизматски ауторитет захтева потчињавање зато што трансформише живот.¹⁸ Чињеница је и општепознато место да за Вебера однос моћи и доминације између оних који владају и оних који су потчињени представља круцијално место у односу према друштвеном организацијама, али оно што се мање зна је да главна одлика тога односа представља континуитет организације пер се, то јест како односи моћи стичу, перпетуирају или губе свој легитимитет, како постају, преко емпатије, инспирације, рационалне персуазивне аргументације или комбинације ова три начелна облика утицања, прихваћени као валидне норме.¹⁹ У том смислу, Веберов горе изнети трипартитни идеал-типски модел се не односи само на политичку моћ и ауторитет, већ

16 Ibidem, стр. 109-110..

17 Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. University of California Press, Berkeley, 1978, стр. 215-216.

18 Parkin, F. *Max Weber*. Routledge, London, 1988, стр. 77.

19 Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. op. cit., стр. 946.

представља и типологију друштвених организације in genere.²⁰

Веберово схватање харизме се разликује од онога које сусрећемо код Светог Павла у два момента: оно је, пре свега, духовно индивидуализовано (дистанцирано је у односу на „плурални“ субјективитет заједнице), те обухвата „хоризонталну“ и „вертикалну“ димензију распрострањања кроз историју и различите културе. По Веберу, харизма представља термин који се односи на одређена својства личности (недоступна „обичним“ људима), у смислу посебне обдарености са надприродним, надљудским или („барем“) ванредним моћима или квалитетима, који представљају основу за третирање некога као вође.²¹ У своје идеалном облику, она је потпуно супростављена бирократској организацији (она је ирационална), те је самоодређујућа и самоограничавајућа.²² Консквентно, оваква дефиниција харизма се не бави природом и особинама харизме, већ само констатује да се ради о нечему личном и несвакидашњем. Вебер није ограничио употребу појма харизма на манифестације божанског, он није тежио ка есенцијалистичком констатовању располагања или обдарености са надприродним квалитетима неког индивидуума, оно што је релевантно јесте заправо да је сам индивидуум перципиран или одређен као неко ко располаже са таквим квалитетима. На тој линији, то је неко ко не верује нужно у своје божанско надахнуће и ко се захваљујући својим надпросечним моћима намеће својој околини путем вансеријске храбрости, одлучности, утицаја, проицљивости енергије итд. Парсонс ће приметити како код Вебера изворна харизма вође у процесу рутинизације харизме не нестаје, она бива објективикована као одлика поретка који има харизматске „корене“, оно што на једном нивоу карактерише специфичну врсту вође, на следећем постаје компонента система деловања in toto, што значи да и традиционални и рационално-легални ауторитет имају харизматску подлогу.²³ Парсонс за-

20 Kim, S. *Max Weber's Politics of Civil Society*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004, стр. 87.

21 Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. op. cit., стр. 241.

22 Ibidem, стр. 1112.

23 Parsons, T. „Introduction.“ у Parsons, T. (ур.) *Max Weber: The Theory of Social*

кључује како то директно одређује да је харизматско код Вебера одређено специфичном врстом садржаја, модуса одређења и односа према основи легитимисања успостављеног институционалног поретка са којим је конфронтиран.²⁴ Ову Парсонсову тврдњу ипак треба узимати само као начелну, са одређеним степеном контекстуалне резервисаности, у смислу да је код Вебера само регистрован процес преноса харизме на институције. Суштински посматрано, код Вебера, ипак, институционална харизма значајно губи на интензитету и аутентичности.

Услед тога што не разматра субјективне вредности и телеолошке циљеве, већ је оријентисана на ефективност и ефикасност, инструментална рационалност постаје базични когнитивни процес који подржава веберовски позиционирану рационално-легалну легитимизацију. На тој линији, принципи бирократског администрирања, по Веберу, су директно повезани са рационално-легалном легитимизацијом, јер је њено функционисање одређено стриктним правилима унутар хијерархијски устројене организације, која је структурирана поделом рада и детерминисана преко специјализације и експертности.²⁵ С обзиром на чињеницу да је бирократија одвојена од процеса доношења прописа, њена овлашћења су усмерена на њихову примену, однос у коме бирократија представља инструмент државне моћи је реплициран кроз релацију бирократије и корисника њених услуга. Бирократија тако, преко рационално-легалне форме, успоставља државну супрематију у друштву, што, преко анулирања политичке одговорности и моралне аутономије, те епистемолошке редукције и рестрикције, доводи до потешкоћа у функционисању либерално демократских режима. Наиме, са једне стране, због дистанцираности од процеса доношења прописа (упућеност на њихове техничко-реализационе аспекте), административна бирократија може бити ослобођена одговорности за оснаживање истих, а грађани, који су подређени имперсоналном административном функционисању бирократије, немају никакву могућност утицања унутар њеног апарата.

---

and Economic Organization. Oxford University Press, New York, 1947, стр. 76.

24 Loc. cit.

25 Gerth, H. H. и Wright Mills, C. (yp.) *From Max Weber: Essays in Sociology*. Oxford University Press, New York, 1946, стр. 196-217.

Услед тога, бирократски захтев за легитимизацијом преко рационално-легалне форме постаје некомпатибилан са политичким вредностима моралне аутономије и политичке одговорности. Са друге стране, бирократија третира вредности као чињенице, оне које не могу добити такав статус, обележен са инструменталном предвидљивошћу, једнообразношћу и имперсоналношћу, се означавају као аполитичне субјективне вредности. Ерго, рационално-легална форма легитимизације на епистмолошком плану неке вредности искључује из политике, док друге реконцептуализује преко инструментално-рационалног шаблона. Таква констелација доводи до тога да код Вебер харизматско начело легитимизације постаје супротност рационално-легалном облику: 1) евидентно је јединство између функција доношења прописа и администрације; 2) инструментална рационалност није критеријум за процењивање квалитета одлука; 3) нема епистемолошке „деградације“ субјективних вредности. Овде, такође, треба нагласити да иако се харизма може аналитички издвојити као засебан тип власти, она остаје присутна и у другим врстама ауторитета, да су обележја харизме подложна променама у односу на трансформације одлика социјалне структуре, то јест у односу на контекстуални ракурс, потпуно функционални харизматик у једној ситуацији може постати потпуно дисфункционалан у другој ситуацији.²⁶

Један од могућих парадокса у ишчитавању Веберове поставке харизме јесте што она, са једне стране, сасвим јасно представља одређење вођства преко његових психолошко-индивидуализованих димензија, те је резултат божанске милости који не захтава спољну верификацију, док, са друге стране, она без социјалне потврде уопште не постоји, то јест бива безначајном.²⁷ Ако се овоме дода и идеја о перманентном присуству (генерисању) харизматика и њиховој пропорционално врло често не потврђеној харизматској признатости, отвара се простор за разматрање одлика њихове социјалне валидације. Наиме, само онда када је харизматска порука пренешена од стране харизматског индивидуума на

26 Oommen, T. K. „Charisma, Social Structure and Social Change.“ *Comparative Studies in Society and History*, 10(1), 1967, стр. 88.

27 Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. op. cit., стр. 241-242.

друштвену групу можемо говорити о њеној смислености и важности унутар друштвеног рама где ауторитет (власт) настаје. Да би се истинска харизма могла схватити, то јест да би била призната и позиционирана ван бизарног и неурачунљивог, она мора бити посматрана у пољу друштвеног контекста деловања харизматика и одлика (садржаја) харизматске поруке, која се треба „доказати“ као релевантна за друштвену групу да била акцептирана и постала темељ за акцију, што повлачи за собом да не сме одступати од групно одређеног „колективног“ успеха.²⁸ Не мање важна чињеница, карактеристична за Веберову поставку, јесте и да се ефективна и стабилна политичка доминација, пре задобијања легитимности (а подржана новим институционалном и легалном организацијом), прво треба преобразити у одређени аутентични симболички систем.

У том смислу, харизматска политика претпоставља одређени вид супстанцијалних значења и етичких вредности, а постојање супростављених симболичких склопова, то јест различитих харизматских покрета, резултује у конкурентским веровањима зарад оправдања успостављања новог поретка. Ово указује на то да, код Вебера, харизматски покрети нису примарно усмерени на реализацију економских или политичких циљева, нити да су харизматски искључиво због ванредних и надприродних квалитета својих вођа, оно што их чини харизматским јесте заправо борба за контролу симболичке подлоге власти преко креирања и рекреирања актуелних културолошких структура које одређују добру или лошу употребу моћи у одређеној историјској и просторној датости неке заједнице.²⁹ Харизматски покрети, дакле, оспоравају суштинска вредносна уверења и нормативну поставку на којима почива легитимност политичког и правног поретка одређене историјске инстанце пре него што их замене властитом, радикализованом верзијом институционалне и законске организације. Харизматик или харизматици, како харизматски појединац тако и харизматски покрет, опстају захваљујући лојалности и ауторитету проистеклим из мисије

28 Friedland, W. H. „For a Sociological Concept of Charisma.“ *Social Forces*, 43(1), 1964, стр. 25.

29 Kalyvas, A. „Charismatic Politics and Symbolic Foundations of Power in Max Weber.“ *New German Critique*, 85, 2002, стр. 79.

за коју се верује или перципира да је отелотворује или отелотворују, та мисија не мора нужно да буде револуционарна, али је у већини случајева оријентисана ка инверзији вредности и одбацивању обичаја.³⁰

Проширујући Веберову поставку, Шилс, који је се превасходно бави феноменом харизме у подручју нееклезинастичких институција за које се конвенционално претпоставља да су потпуно ослобођене од харизматских квалитета, дефинише харизму као квалитет појединаца, поступака, улога, институција, симбола и материјалних објеката произашао на претпостављеној повезаности са нужним, изворним, „животним“ или моћима пресудним за детерминисање поретка, овде се поредак може додатно схватити и као примордилани или прото, као суштински поредак ствари који стоју у односу према неком трансцедентном поретку.³¹ Ниједно друштво не може избећи одређену повезаност са (диркемовски ситуираним) светим, сва друштва држе за свете одређене стандарде процењивања, правила понашања и мишљења, те облике активности, вредност индивидуалитета, истине, па чак и професионалних постигнућа могу бити обележена различитим степеном присутности те светости или харизме.³² Шилс сматра да је Вебер превасходно усмерен ка посматрању харизме у њеном најконцентрисанијем и најинтензивнијем облику (преко специфичних улога, акција и ситуација), а да је потпуно негативно оријентисан ка њеној дисперзији, она за њега не може постати интегрални моменат секуларне институционализације.³³ Он полази од претпоставке да се највећа моћ манифестује и самообјављује преко моћи откривања, креирања, одржавања или деструкције поретка. Ту, свакако, постоји однос највише власти у друштву, оличене краљевима, председницима, председницима влада, партијским вођама, судијама или доносиоцима закона, као носиоцима највише земаљске моћи, са неким трансцедентним поретком, а посто-

30 Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. op. cit., стр. 1117.

31 Shils, E. *Center and Periphery: Essays in Macrosociology*. University of Chicago Press, Chicago, 1975, стр. 127.

32 Shils, E. „Tradition and Liberty: Antinomy and Interdependence.“ *Ethics*, 68(3), 1958, стр. 156.

33 Shils, E. „Charisma, Order, and Status.“ *American Sociological Review*, 30(2), 1965. стр. 202.

јање тога поретка, зарад легитимности, значи и повезаност са одређеним трансцедентним моћима то јест са нечим што је далеко важније од њих самих и то преко: 1) примордијалне повезаности са харизматском личности (наследне монархије); 2) кумулативног и континуираног традиционалног увида у а) природу егзистенције, б) етичке императиве или в) разборита разматрања продукаована дуготрајношћу постојања; и 3), за овај рад најинтересантније, народног суверенитета, воље оних који конститушу одређену заједницу.³⁴

У рационално-легалним системима харизма није акумулирана у носиоцу централне улоге или у улози *per se*, већ је распоређена са редукованом и неједнаком снагом кроз целокупну хијерархију улога и правила: она је инхерентна (за поредак релевантног) систему улога. У демократским порецима се сусреће владарска легитимизација, проистекла на признавању харизматичности грађана (демократског изборног тела), и легитимизација базирана на харизми веома моћне (највише) власти као такве. Ако се, дакле, претпостави да је легитимност лоцирана у супстрату владавине реализоване преко одређених улога, у процедури установљења одређених улога и процедури наименовања њихових носиоца, онда, са једне стране, на нивоу креирања и испуњавања улога, формулисања закона и на нивоу наредби и пресуда, можемо говорити о компоненти харизматске легитимизације власти пористекле на на вољи харизматског суверена, то јест на вољи харизматског демократског народа.³⁵ Са друге стране, за рационално-легалну легитимизацију карактеристичан је још један „генератор“ харизматских обележја. Чињеница да је неко део или партиципант (носиоц одређене улоге) рационално-легалног универзума наредби и пресуда у чијем језгру се налази врховно начело власти, или врхунска улога која подразумева то начело, је довољна да се окарактерише као манифестација те највише од свих моћи, па, у складу са тим, његова харизма не произлази из његове харизматичне индивидуалности већ се изводи из припадности корпоративном телу, дистанцираном од било које посебне моћи, што се може означити као институционална харизматска леги-

34 Ibidem, стр. 205.

35 Ibidem, стр. 206.

тимизација.³⁶ У друштву постоји широки, не потпуни, консензус међу харизматски квалификованим, али, симултано, и дисензус, чија су два главна извора различите концепције локуса и супстанце харизме. У том контексту, друштвени поредак не треба идентификовати са транседентним поретком, то јест социјални поредак се не може сматрати мање важним од транседентног поретка. Овоме треба додати да постоји више различитих интерпретација транседентног поретка у зависности од културне традиције и врсте искуства, те да харизма не мора нужно бити усмерена ка девастацији неког друштвеног (политичког) поретка она га такође може одржавати или конзервисати.³⁷

За „харизматску политику“ није, дакле, потребно да се неко перципира као од Бога обдарени (самопромовисани и прихваћени) појединац („велики човек“), већ је довољно да се харизматски легитимизује неким повезаношћу са неким вишим, рекао бих перфектуираним или идеализованим, поретком ствари. Тако, у самим демократијама, као што је већ напоменуто, извор харизматске легитимизације може бити и воља народа (то јест демократског изборног тела), харизма је трансферисна и дисперзована на систем улога које чине сам поредак (као израз нуклеуса моћи, власти која је „моћ моћи“), то јест на припадности корпоративним телима или институцијама. Мада је јасно да институционална харизма не зависи од заснованости која је резултат харизматског индивидуума, за Шилса, остаје као истинита могућност да само ангажман харизматског појединаца може резултовати стварањем нове и пропорционално моћне институције.³⁸ Феномен харизме се, дакле, може искористити да би се објаснио и проблем интерпретације примарне политичке лојалности појединца држави на нивоу уравнотежења унутрашњих државних антагонизама конструкцијом или досезањем одређеног вредносно-симболичко-идеолошког консензуса (проблем политичке интеграције). Поред тога, харизма се може третирати и као пројекција колективитета, то јест може се рећи да друштве-

36 Loc. cit.

37 Ibidem, стр. 200, 210.

38 Ibidem, стр. 207.

на конструкција харизме настаје као резултат неке одређене структуре друштвених односа.

Као нужне али не довољне друштвене услова који резултују настајањем харизме можемо означити: 1) кумулацију и кулминацију кризних ситуација, у моментима економских, етичких, религијских или политичких компликација или неуравнотежености;³⁹ 2) прикривено незадовољство; 3) неадекватност или неуспех предузетих мера за сучељавање са неким интезивним друштвеним „злом“; и 4) заштиту повезану са стеченим правима, укључујући и она из сфере политичке власти, што позицију вође као харизматика може дефинисати преко једне или обједињавања више различитих улога: 1) освешћивања друштвених проблема и сугерисања могућности за њихово решавање; 2) пласирања нових приступа у решавању проблема; 3) посвећености циљевима који су широко прихваћени од стране људи у одређеној временској инстанци; и 4) изражавање поруке на такав начин да делује на знатан део већинске популације.⁴⁰ Овакав размештај аргумената сугерише да статус харизматског вође не мора априорно да буде одређена кроз оптику друштвених промена, већ да можемо говорити о харизматицима чије је главно обележје сламање система и харизматицима чије је главно обележје одржавање система.⁴¹

Није спорно да је већи део идејног формулисања харизме код Шилса оријентисан ка доследном концептуалном приписивању харизматских квалитета институцијама или колективним телима (ка институционалној харизми). Несумњиво је да и код Вебера можемо констатовати трансфер индивидуалне харизме на оно што он означава као харизма канцеларије или службе, али код њега је та форма пренешене харизме, која је, уосталом, први корак ка њеном ишчезавању, најчешће супростављена истинској („ортодоксној“) личној харизми. Без обзира да ли се ради о персоналној или институционалној харизми, услед њеног односа према или повезаности са „надприродним“ или „транцедентним“, зато што

39 Види Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. op. cit., стр. 1111-1112.

40 Oommen, T. K. „Charisma, Social Structure and Social Change.“ op. cit. стр. 95-96.

41 Ibidem, стр. 99.

представља њихову функцију, она води ка димензији телеолошког смисла људског делања и догађања у свету и представља извор харизматског ауторитета.⁴² Овакво позиционирање ствари се јасно може регистровати код Шилса. Подвучимо да легитимност можемо ситуирати као ужи концепт од харизме, у смислу ја она квалитет који се приписује само нормама које се тичу поретка, она је институционална апликација харизме.⁴³ Осим тога, Веберов харизматски ауторитет је постављен тако да из њега проистичу сви модуси друштвених организација. И мада то значи да су и рационално-легални и традиционални ауторитет у својим иницијалним моментима били продукт харизматског импулса, харизматско начело легитимизације, увођењем новог животног система опозитног постојећем поретку, представља најоштрију претњу традиционалном и рационално-легалном ауторитету. Испада тако да, преко повезаности са трансценденталним извором поретка, харизматски ауторитет има својеврсну „дијалектичку снагу“, која повремено представља носећу тачку генезе друштвене организације, док повремено води и ка њеној трансформацији или девастацији.

По Веберу, свака транспозиција харизме у нешто што се може одредити као институционално води ка њеној трансформацији, то јест рутинизацији (или објектификацији), чиста или лична („концентрована“) харизма улази у процес традиционализације или процес рационализације, то јест у процес који комбинује ове две могућности.⁴⁴ Рутинизација тако манифестује стандардизовање у свакидашњем јединственог контакта са „трансцендентним“. Када се ради о проблему сукцесије, могу се констатовати два проблема: 1) он се може решити преко традиционалних механизма- а) откровења, подразумева селекцију пророчишта или мудраца, б) именовања, подразумева селекцију новог вође од стране харизматског вође пре властите смрти и потраге, подразумева налажење особе (харизматика) са специфичним сетом квалитета; 2) деперсонализовања харизме и њеног преноса на крвне везе

42 Parsons, T. *The Structure of Social Action: A study in Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*. op. cit., стр. 668.

43 Ibidem, стр. 669.

44 Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. op. cit., стр. 246.

или неку засебну институцију.⁴⁵ Харизма је, дакле, инхерентно нестабилна, од самог почетка свога трајање је опадајућа, притиснута материјалним интересима и транзиторна, онога момента када економска и организациона, то јест структурална, питања постану превалентна, иницира се њено преиначење у рационално-легалну легитимизацију.⁴⁶ На тој линији, харизма представља одлику која карактерише политичке покрете у раној фази њиховог настајања, онога момента када се контрола над масама реализује, долази до њеног измештања ка рутинизацији административно бирократског: чиста харизма постоји само у тренутку харизматског „великог праска“. Институционално констатовање харизме никако не значи да „харизматско харизматика“ нужно добија квалитете прогресивне и позитивне историјске снаге у служби људске слободе, док „харизматско рутинизације (или институције)“ представља нешто ретроградно и негативно: за харизму се ипак може рећи да је свеprisутна историјска могућност, коју би у сваком случају требало истражити засебно,⁴⁷ а не само и искључиво као облик отпора капитализму и бирократији.⁴⁸

Вебер је, надаље, сматрао како сви покушају усмерени ка потчињавању политичких претставника вољи бирача завршавају „глорификацијом“ партијских организација, које су једино способне да мобилишу људе, те да је очигледна тенденција да се заступници третирају мање као „слуге“ гласача а више као њихови „господари“ или, што је готово исто, репрезентанти (агенти) одређених (нпр. економских) интереса који су строго контролисани.⁴⁹ Избори се тако, осим плебисцитарне варијанте која има харизматски карактер, свODE или на ограничени избор између претендената експонираних

45 Allen, K. *Max Weber: A Critical Introduction*. Pluto Press, London, 2004, стр. 108-109. и Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. op. cit., стр. 246-247.

46 Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. op. cit., стр. 1120.

47 Bendix, R. *Max Weber: An Intellectual Portrait*. University of California Press, Berkeley, 1977, стр. 328-329.

48 Gerth, H. H. и Wright Mills, C. „Introduction.“ у Gerth, H. H. и Wright Mills, C. (ур.) *From Max Weber: Essays in Sociology*. Oxford University Press, New York, 1946, стр. 72-73.

49 Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. op. cit., стр. 1128.

захтевима у смеру моћи или на харизму реторике, која као превасходно емоционална ствар има за циљ да прожме масе осећајем моћи партије, победе и харизме партијског вође.⁵⁰ Ипак, Вебер експлицитно сугерише да сви масовни захтеви имају одређене харизматске квалификативе, који бирократску структуру партије могу ставити у службу харизматика.⁵¹ Као што је раније сугерисано, бирократија има инструменталну позицију, она је увек контролисана са неког њој екстерног политичког тежишта, она је увек „демократски објект“ а не „демократски субјект“. На тој линији, може се разликовати бирократија као консеквенца харизматске рутинизације и бирократија која је позиционирана као елемент рационално-легалних поредака унутар демократске (плуралистичке) структуре моћи.⁵² Харизматска бирократија увек сведочи о некој тоталитарној режимској варијанти и, *vice versa*, тоталитарна режимска варијанта увек указује на харизматску институционализацију бирократије. Иако постоји јасна разлика између харизматске, себи окренуте и ничим спутане, бирократије као владајуће класе (рецимо: случај бивше СФРЈ), и идеал-типски одговорне и неутралне бирократије као својеврсног демократског оруђа, мишљења сам да се за сваку бирократију, поготову за ону рационално-легалне провенијенције, може рећи да тежи ка томе да се представи као „трансцедентно“ самодовољна, па да, ако није харизматска, да је свакако про-харизматска. Овај про-харизматски квалитет представља одраз њене „мета-стабилности“ на линији „изузетости“ од регуларних (изборних) промена: и мада је само инструмент, стално присуство у извршавању одлука се самоперципира као „моћ по себи“.

Држим да је код Шилса за разлику од Вебера суверена воља народа, оличена у демократским изборима, аутоматски квалификована као извор харизматског, то јест трам да се код Шилса може регистровати тријадна поставка харизматског: 1) „примарне“ харизме, која омогућава постојање институција на нивоу исходишне (прото) друштвене и политичке интеграције (ово се чак односи и на институцију

50 Ibidem, стр. 1128-1129.

51 Ibidem, стр. 1130.

52 Constans, H. „Max Weber's Two Conceptions of Bureaucracy.“ *The American Journal of Sociology*, 63(4), 1958, стр. 400-401.

цивилног друштва) и која је оријентисана ка транседентном поретку, то јест социјално перципираној близини нуклеусу највише („животне“) моћи, и, на њој заснованој, харизматској атрибуцији власти у великим масовним друштвима зарад очувања и стабилизовања самог поретка (где харизма није равномерно распоређена на целину друштва али ка томе тендира); 2) секундарне харизме, која је својеврсна „харизматска политичка расподела“, манифестује се потребом да интерпретатори транседентног поретка, претставници земаљског поретка и сам народ, поред чињенице да су једни другима потребни за верификацију властите харизме, налазе у процесу сталног надметања за своју „варијанту“ харизме, то јест за њено позиционирање које није друштвено петрификовано већ стално флукутира ка једном од горе побројаних тежишта; и 3) терцијарну харизму, која се позиционира као индивидуална харизма, која може бити а) „статична или инертне харизма- екстракована из примарне харизме, то јест из припадности институцији или улози (рангу) у институцији, тиме и као друштвено „конзервирајуће или препарирајуће“, или б) аутентична, веберовски ситуирана, „динамична и мобилна“ индивидуална харизма- која, перцепцијом других или самоперцепцијом, прокламује повезаност са надприродним (Божанским) или транседентним, са нечим што може иницирати, одржати или уништити нешто што је формативно за људску егзистенцију, и тако долази на челну позицију која отвара могућности за стварање нових институција, то јест за друштвено политичке промене.

Закључак

Summa summarum, Шилсова поставка сугерише да у комплексној демократској ситуацији можемо говорити о неком ко располаже са већим или мањим износом харизме самим чином припадања одређеној институцији (која изражава блискост неком „транседентном“ стању ствари), положајем (вишим или нижим) или улогом (значајнијом или спореднијом) коју заузима у одређеној институцији (притом: харизма тендира да буде распрострањена по целини институционалног размештаја друштвено-политичког поретка) и, независно од претходна два момента који позиционирају харизматско на-

чело као вредносно-симболичко-идеолошко везивно ткиво неког друштвено-политичког поретка, својом индивидуално прокламованом и групно прихваћеном харизматском посебношћу као генератором институционалних (друштвених и политичких) промена. Мишљења сам да се овакво концептуално ситуирање харизме у демократијама не може означити као „забашуривање“ односа моћи већ као неизбежно својство демократски стечене моћи. У екстрему, државна сила (принуда) је демократска оправдана моћ ако је једним делом била харизматски (вредносно) верификована преко воље грађана. За Шилса, уколико је моје тумачење тачно, постоји разлика између харизматичног и харизматика, то јест неко је харизматичан и зато што је, рецимо, носиоц улоге председника државе, зато што је институција председника државе већ харизматична и зато што је освојио гласове харизматичног изборног тела или народа (грађана). Онај ко је институционално харизматичан, не мора бити харизматик, у смислу посебне обдарености и мењања институције. Код Вебера, ако прихватимо претходну дистинкцију, харизматик претходи харизматичном, то јест институционализацији или рутинизацији харизме, она је једним делом циклична: креће се од харизматика до харизматика, уз процес опадања интензитета преко процеса рутинизације или институционализације, али никада тако да потпуно нестане као институционални елемент.

У модерним (масовним) демократијама положај и функционисање политичких партија представља можда најекспланативнији пример могуће веберовског инсталирања (институционализације) харизматског начела у политичком животу неке заједнице. С обзиром на чињеницу да је положај партија за разлику од административне бирократије обележен одсуством принуде, она мора да освоји изборе зарад остварења властитих циљева преко експолатације (присвајања) државних средстава моћи. Носиоци промена у поставци политичких вредности одређеног демократског система јесу, дакле, политички лидери и њихове партије, они су једини који се налазе у могућности да контролишу и мењају одређени институционални склоп. Они који однесу изборну победу су успели да легитимизују прокламоване вредности, прво на харизматском нивоу а доцније и на рационално-легалном ни-

воу, они који то нису успели морају да чекају следећи изборни циклус. Фигурирање маса у политичком процесу резултује са два политичка аранжмана: „демократијом са вођом“ и „демократијом без вође“.⁵³ Либерална „демократија без вође“ анулира надметање за темељне политичке вредности, симболичке (полит-културолошке) габарите, неког режима, изборни процес је „политички хиберниран“, сведен на јавно повлађивање, додворавање или манипулисање са масама зарад државних функција, то јест моћи, а проблем одговорности је значајно увећан. Са једне стране, предлојак овакве позиције политичке харизме имплицира да сваки пут кад се преобрегне (либерална) вредносна конструкција демократског вођства (која је далеко испод прага револуције, али је свакако изнад прага политичког реформизма), кад се она узме као непропитујућа у архитектури демократских система, целокупном демократском моделу прети опасност од бирократизације, то јест од вредносног третирања бирократског устројства *per se* (ово свакако подразумева становиште о демократији као стално пропитујућем вредносно-нормативном концепту). Са друге стране, то сугерише паралелно постојању више харизматских вредносно-симболичких предлојака који се налазе у стању сталне конкуренције, чак и конфликта различитих харизми у демократским институцијама: оног који тек треба да уђе у процес рутинизације и оног која је већ институционализован, те могућност харизме не само у кризним ситуацијама већ и у регуларном функционисању демократског поретка.

Литература:

- Allen, K. *Max Weber: A Critical Introduction*. Pluto Press, London, 2004.
- Bendix, R. *Max Weber: An Intellectual Portrait*. University of California Press, Berkeley, 1977.
- Bourdieu, P. „Legitimation and Structured Interests in Weber’s Sociology of Religion.“ у Lash, S. и Whimster, S. (ур.) *Max Weber, Rationality and Modernity*: Allen & Unwin, Boston, 1987, стр. 119-136.

53 Вебер, М. „Политика као позив.“ у Глигоров, В. (ур.) *Критика колективизма: либерална мисао осочијализму*. Филип Вишњић, Београд, стр. 84.

- Constans, H. „Max Weber’s Two Conceptions of Bureaucracy.“ *The American Journal of Sociology*, 63(4), 1958, стр. 400-409.
- Dow, T. E. „An Analysis of Weber’s Work on Charisma.“ *The British Journal of Sociology*, 29(1), 1978, стр. 83-93.
- Eisenstadt, S. N. „Introduction.“ у Eisenstadt, S. N (ur.) *Max Weber: On Charisma and Institution Building*. Chicago: University of Chicago Press, стр. IX-LVI
- Friedland, W. H. „For a Sociological Concept of Charisma.“ *Social Forces*, 43(1), 1964, стр. 18-26.
- Friedrich, C. J. „Political Leadership and the Problem of the Charismatic Power.“ *The Journal of Politics*, 23(1), 1961, стр. 3-24.
- Gerth, H. H. и Wright Mills, C. „Introduction.“ у Gerth, H. H. и Wright Mills, C. (yp.) *From Max Weber: Essays in Sociology*. Oxford University Press, New York, 1946, стр. 3-74.
- Gerth, H. H. и Wright Mills, C. (yp.) *From Max Weber: Essays in Sociology*. Oxford University Press, New York, 1946.
- Giddens, A. *The Nation State and Violence*. Vol. II од *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. University of California Press, Berkeley, 1985.
- House, R. J. и Howell, J. M. „Personality and charismatic leadership.“ *Leadership Quarterly*, 3(1), 1992, стр. 81-108.
- Kalyvas, A. „Charismatic Politics and Symbolic Foundations of Power in Max Weber.“ *New German Critique*, 85, 2002, стр. 67-103.
- Kim, S. *Max Weber’s Politics of Civil Society*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Lassman, P. (yp.) *Weber: Political Writings*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- Oommen, T. K. „Charisma, Social Structure and Social Change.“ *Comparative Studies in Society and History*, 10(1), 1967, стр. 85-99.
- Nida, E. A. и Louw, J. P. *Lexical Semantics of the Greek New Testament*. Scholars Press, Atlanta, 1992.
- Potts, J. *A History of Charisma*. Palgrave Macmillan, Houndmills, 2009.

- Parkin, F. *Max Weber*. Routledge, London, 1988.
- Parsons, T. (ур.) *Max Weber: The Theory of Social and Economic Organization*. Oxford University Press, New York, 1947.
- Parsons, T. „Introduction.“ у Parsons, T. (ур.) *Max Weber: The Theory of Social and Economic Organization*. Oxford University Press, New York, 1947, стр. 3-87.
- Parsons, T. *The Structure of Social Action: A study in Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*. The Free Press, New York, 1966.
- Riggio, R. E. и Riggio, H. R. „Social Psychology and Charismatic Leadership.“ у Hoyt, C. L., Goethals, G. R. и Forsyth, D. R. (ур.) *Leadership and Psychology*. Vol. I од *Leadership at the Crossroads*. London, Praeger, 2008, стр. 30-45.
- Shils, E. „Tradition and Liberty: Antinomy and Interdependence.“ *Ethics*, 68(3), 1958, стр. 153-165.
- Shils, E. „Charisma, Order, and Status.“ *American Sociological Review*, 30(2), 1965, стр. 199-213.
- Shils, E. *Center and Periphery: Essays in Macrosociology*. University of Chicago Press, Chicago, 1975.
- Shils, E. (1982) *The Constitution of Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Spencer, M. E. „What Is Charisma?“ *The British Journal of Sociology*, 24(3), 1973, стр. 341-354.
- Стојановић, Ђ. „Различити теоретски приступи концепту глобалног цивилног друштва.“ *Српска политичка мисао*, 28(2), 2010, стр. 53-82.
- Spicq, C. *Theological Lexicon of the New Testament*. Hendrickson, Peabody, 1994.
- Starratt, R. J. *The Drama of Leadership*. The Falmer Press London, 1993.
- Turner, S. P. и Factor, R. A. (1994) *Max Weber: The Lawyer as Social Thinker*. London: Routledge.
- Wilner, A. R. и Wilner, D. „The rise and role of charismatic leaders.“ *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 358, 1965, стр. 77-88.
- Вебер, М. „Политика као позив“, у Глигоров, В. (ур.) *Критика колективизма: либерална мисао осочијализму*. Филип Вишњић, Београд, стр. 55-99.

Weber, M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. University of California Press, Berkeley, 1978.

Djordje Stojanovic

*RELATIONSHIP BETWEEN CHARISMATIC
POLITICAL LEADERSHIP AND
LIBERAL DEMOCRACY*

Summary

The paper addresses the problem of relationship between charismatic political leadership and democracy primarily through the interpretation of understanding of charisma in the work of Max Weber and Edward Shils. Accordingly, the aim of this paper isn't to offer some final answers to fully resolve this relationship, but to offer a theoretical context within which the relationship can be analyzed. Arguments for the co-existence of political charisma and liberal democracy are derived from the fact that the dominance of bureaucracy creates a crisis of legitimacy for a liberal democracy. In addition, the paper studies the theoretical possibility of using charisma to explain political integration. The paper concludes by considering the charisma as a phenomenon that is neither a pre-democratic or anti-democratic, but is possible in regular and crisis situations of the liberal democratic system functioning.

Key words: charisma, legitimacy, personal charisma, institutional charisma, liberal democracy, Max Weber, Edward Shils.

УДК 327(4):327(497.11+497.6)

Примљено:
01.11.2010.

Прихваћено:
15.12.2010.

Прегледни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

стр. 427-468

Љубомир Кљакић*

ЕВРОПСКА УНИЈА КАО „МЕКА” ИМПЕРИЈА И СРБИ

Резиме

Посебни „пост-конфликтни“ случајеви Републике Српске и Републике Србије, као и њихове перспективе у ближој и даљој будућности, сагледавају се из перспективе актуелног историјског контекста. Њега је пресудно профилисала историјска демисија светског система и структурална криза високе акцелерације која тај процес прати. Под овим општим претпоставкама, начела и установе нововековне републике и демократије суспендовани су, програм корпоративне дистопије постао је доминантан, а савремена политика трансформисана се у феудалну. Актуелна доктрина Четврте генерације ратовања представља идеолошки оквир овог процеса и његову легитимацију. У светским пословима, већ је постављена империјална хијерархија моћи новог феудалног поретка – интегрисана структура глобалне моћи коју с једне стране демонстрирају САД као „тврда“ империја, а са друге ЕУ као „мека“ империја. У таквом поретку, рат је континуирано стање. Зато савремени истраживачи актуелно учешће САД и ЕУ у светским пословима препознају као „стање“ перманентног рата Четврте генерације који самопроглашене „вође човечанства“ воде против остатка света, укључујући овде и рат против грађана самих САД и

* Центар за националну стратегију, Београд

ЕУ. Овде имамо посла са узорним случајем дословне примене доктрине милитаристичке „нове либералне империје“ и „новог либералног империјализма“ у њеном изворном идеолошком облику. Као доктрина која је имала да после тзв. „хладног рата“ 1989 - 1990, идеолошки легитимише праксу доминације, субјугације, перманентног светског рата и унилатералне примене силе у светским пословима, доктрина милитаристичког „новог либералног империјализма“ и „нове либералне империје“ представља оквир унутар кога се данас профилишу институције и политике ЕУ као «меке» империје. Овде се то показује кроз критичко осветљавање доктрине „новог либералног империјализма“ и „нове либералне империје“ у њеном изворном облику – рад Роберта Купера и других, нарочито улога Тонија Блера.

Кључне речи: милитаризација светских послова, нови феудални поредак, корпоративна дистопија, четврта генерација ратовања, доктрина „нове либералне империје“ и „новог либералног империјализма“, ЕУ као „мека“ империја, САД као „тврда# империја, Срби.

1. Историјски контекст у коме живимо одређен је структуралном кризом (капиталистичког) светског система.¹ Другачија од свих криза које су јој претходиле током протеклих 500 година, текућа криза светског система већ 35 година пресудно утиче на све актере и на све процесе у светским и локалним пословима. Пред нашим очима, наиме, одвија се историјска демисија светског система. Поредак света какав смо познавали минулих пет векова, неповратно напушта позорницу историје, док се истовремено структурира неки нови, разуме се не нужно и бољи светски систем. Реч је о нестабилном и хаотичном транзитном и трансформационом међупростору између краја (старог) и почетка (новог) света. Истовремено, живимо и на крају и на почетку света. Процес овог епохалног преокрета јесте неповратан.²

1 Главне идеје овог текста, изложио сам претходно на два научна скупа која је организовао Центар за националну стратегију из Београда: *Република Српска: стање и перспективе, Бања Лука*, 12. децембар 2009. и *Петнаест година после Дејтона*, Београд, 26. март 2010.

2 За идентификацију епохалног карактера актуелне кризе светског система, имамо да захвалимо нарочито Фернану Броделу и Имануелу Волерсти-

2. Актуелна историјска демисија светског система, четврта по реду у познатој повести, одвија се по ритмичкој матрици високе акцелерације. А то значи да се одвија као планетарно таласно кретање, универзално, симултано и синхроно, хоризонтално и вертикално, на нивоу светског друштва, на нивоу сваке посебне људске заједнице, такође и на нивоу сваког појединачног људског бића, без једног јединог изузетка. Сви наслеђени и затечени облици друштвене организације и репродукције, али и све базичне структуре на којима ови облици почивају, преиспитују се, разлажу се, декомпонују и руше, делегитимизују и трансформишу у неке нове облике.

Обресе једног новог света који се у овим догађајима увећало структурира већ можемо видети на хоризонту догађаја. Класичне теорије историјских криза из друге половине 19. века (Карл Маркс, Јакоб Бурхард и други аутори), помажу да се главна структурална својства текуће светске кризе јасније сагледају и боље истраже. О свему овоме опширније сам писао на другим местима.³

ну, али и другим критичким мислиоцима. Они су, већ половином седамдесетих, а нарочито током осамдесетих година 20. века, показали да тзв. „Никсонов шок“ из 1971 (који ће веома брзо, закључно са 1976, довести до опште „смрти новца“ и слома дотадашњег међународног финансијског система Бретон Вудс), као и „нафтни шок“ из 1973-1974, представљају заправо секвенце прве „епизоде“ кризе коју је неповратно покренула историјска демисија светског (капиталистичког) система. Видети, Imanuel Wallerstein: *Suvremeni svjetski sistem* (I - II, 1974, 1980), *cekade*, Zagreb, 1986; Fernan Brodel: *Dinamika kapitalizma* (1985), Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci - Novi Sad, 1989; Фернан Бродел: *Cnuci o istoriju*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992; Fernand Braudel: *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća* (1979), I - III, August Cesarec, Zagreb, 1992; видети, и друге радове од интереса, на пример, Andre Gunder Frank and Barry K. Gills, ed.: *The World System. Five Hundred Years or Five Thousands*, Routledge, London, 1993, Abuss, http://abuss.narod.ru/Biblio/WS/ws-5000_intro.htm; *World-system History: The Social Science of Long-term Change*, ed. By Robert A. Denmark, Routledge, New York, 2000, Abuss, http://abuss.narod.ru/Biblio/WS/ws-history1_1.htm; Andrey V. Korotayev, Sergey V. Tsirel: *A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008 - 2009 Economic Crisis*, Structure and Dynamics, eJournal of Anthropological and Related Sciences, Vol. 4, No. 1, 2010, University of California, Irvine, <http://escholarship.org/uc/item/9jv108xp...> и тако даље.

- 3 Љубомир Кљакић, *Студије будућности 1987-2004*, Народна књига, Београд, 2005, нарочито „Година 2001. и после. Нова економија и будућност светских послова“, стр. 203-228, „Будућност и будућност снова“, стр. 229-140,

3. Исто тако, већ 35 година, сведоци смо, несумњиво и жртве, настојања САД и главних савезника те земље из НАТО и ЕУ, а посебно УК, да се актуелна светска криза унилатерално контролише и да се њоме управља у оквиру стратегије „контролисане дезинтеграције“⁴ и милитаризације уну-

- „Последњи циклус последње кризе или ритам будућности“, стр. 241-255; такође, Љубомир Кљакић, „Криза. Историјска демисија светског система и српска криза. Милитаризација светских послова и светски корпоративни поредак. Преиспитивање, е-формат, више адреса, нпр. Global Research. ca, 18. 02. 2010, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=17699>, штампано, *Национални интерес*, 1, Београд, 2010, стр. 205-238, Зборник крушевачке Филозофско-књижевне школе 2009, Крушевац, 2010, стр. 143-170.
- 4 Доктринарни оквир за такав могући ток ствари поставила је седамдесетих година 20. века група америчких универзитетских професора и теоретичара блиских влади и њеним различитим агенцијама. Између 1971. и 1977, њих је, наиме, као своје чланове, ангажовао Савет за иностране односе (Council on Foreign Relations, CFR) за рад на мега-истраживачком програму *Пројекат осамедесете (1980's Project* - буџет 1,3 милиона УСД, координациони комитет од 14 људи, 9 директора, међу којима и Збигњев Бжежински, Мајкл Блументал, Сајрус Венс, Пол Вокер, професионални административни апарат, 12 истраживачких група за различите области са по 20 чланова, бројни други експерти ангажовани као саветници за различита проблемска подручја и фазе рада). Циљ *Пројекта осамедесете* био је да постави стратешки оквир за политике америчких администрација у периоду после циклуса који се завршио са демисионирањем Ричарда Никсона августа 1974. Резултати рада на овом програму публиковани су између 1977. и 1982. у колекцији од 33 књиге – 1977: Fred Hirsch, Edward L. Morse & Michael W. Doyle: *Alternatives to monetary disorder*; David C. Gompert, Michael Mandelbaum, Richard L. Garwin and John H. Barton: *Nuclear Weapons and World Politics*. Alternatives for the Future; Allen S. Whiting, Robert F. Dernberger: *China's Future. Foreign Policy and Economic Development in the Post-Mao Era*; Anne Hessing Cahn, Joseph Kruzell, Peter M. Dawkins and Jacques Huntzinger: *Controlling Future Arms Trade*; Ted Greenwood, Harold A. Feiveson and Theodore B. Taylor: *Nuclear Proliferation. Motivations, Capabilities, and Strategies for Control*; Stephen Green: *International Disaster Relief. Toward a Responsive System*; Catherine Gwin, Guy Pauker, Frank Golay, and Cynthia Eulos: *Diversity and Development in Southeast Asia. The Coming Decade*; 1978: Stanley Hoffman: *Primacy or World Order. American Foreign Policy since the Cold War*; Roger Hansen, Albert Fishlow, Richard Fagen, and Carlos Diaz-Alejandro: *Rich and Poor Nations in the World Economy*; W. Howard Wriggins and Gunnar Adler-Kahlsson: *Reducing Global Inequities*; John Waterbury and Ragaei El Mallakh: *Middle East In the Coming Decade: From Wellhead to Well-being*; Oystein Noreng: *Oil politics in the 1980s: Patterns of international cooperation*; 1979: Roger D. Hansen: *Beyond the North-South stalemate*; U. B. Arad: *Sharing Global Resources*; Colin Legum, I. William Zartman, Lynn K. Mytelka and Steven Langdon: *Africa in the 1980s. A Continent in Crisis*; 1980: William Diebold: *Industrial Policy as an International Issue*; 1982: Miriam Camps & Catherine Gwin: *Collective Management: The Reform of Global Economic Organizations...* и тако даље. За потребе CFR, књиге је објавио њујоршки McGraw-Hill у колекцији чија свака књига има

трашњих и светских послова. Као да је реч о неком експерименту у реалним условима, текући процес милитаризације светских послова манифестује свој идеални разорни потенцијал од 1991-2001. и десетогодишњег рата за југословенско наслеђе па све до данас. Осветлимо ли тај склоп догађаја из свеобухватне визуре видећемо да се овде заиста и ради о експерименту.

4. Имајући у виду чињеницу да је у десетогодишњи рат за југословенско наслеђе, као и његове краткорочне и дугорочне последице, био и остао уплетен практично читав свет, својевремено, на самом почетку (1991), назвао сам га Трећи светски рат.⁵ Данас, после 20 година, мислим да нам расположиве чињенице дају за право ако десетогодишњи рат за југословенско наслеђе истовремено видимо и као Први светски рат 21. века, и још прецизније као Први контролисани светски рат 21. века.

Присетимо ли се, такође, и несумњиве чињенице да током овог рата, а нарочито интензивно 1995. и 1999, једна од ратујућих страна, у овом случају САД и НАТО, на простору изворне Југославије (Република Српска Крајина, Република Српска, Република Србија, Република Црна Гора, односно Савезна република Југославија) употребљава и целокупни спектар „меке“ и „тврде“ моћи којом располаже, разуме се укључујући и целокупан војни арсенал (пешадијско, поморско, ваздухопловно, ракетно, електронско, нуклеарно, космичко, кибернетско, климатско, биолошко, психолошко, економско... оружје), бићемо још ближе истини ако овај Први контролисани светски рат 21, односно Први светски нуклеарни рат ниског интензитета у 21. веку, дефинишемо и као

назнаку “for the Council on Foreign Relations/ 1980s Project”, „за Савет за иностране односе / Пројекат осамдесете“. Данас се овај највећи истраживачки програм који је CFR предузео у својој досадашњој историји, назива још и програм „контролисана дезинтеграције“ (“controlled disintegration”), будући да је појам „контролисана дезинтеграција“ у јавну употребу увео Фред Хирш (Fred Hirsch) на страницама једне од најутицајнијих књига из ове колекције – Fred Hirsch, Edward L. Morse & Michael W. Doyle: *Alternatives to monetary disorder iz 1977.*

- 5 Љубомир Кљакић: *Трећи светски рат - Југославија и “нови светски поредак”*, Информација No. 2, Архив Кљакић, Београд, октобар - новембар 1991, хегох-издање, стр. 35 (сса. 180 стр. рукописа); реч је о колекцији текстова који су претходно објављени у београдским листовима *Књижевне новине и Политика експрес*.

Први светски рат у коме је демонстриран пун капацитет тзв. пост-модерног асиметричног ратовања.

5. Основно доктринарно својство тзв. пост-модерног асиметричног ратовања јесте порозност, односно фактичко брисање чврстих структуралних и појмовних граница између политике и рата, између војника и цивила, између војних и цивилних структура, што омогућава њихову пуну еквивалентност и њихову међусобну конвертибилност. Консеквентно, ово укидање сваке разлике између војних и цивилних структура, обезбеђује „чисту“ доктринарну легитимност за тзв. пост-модерни тотални рат. Сам концепт тзв. пост-модерног тоталног рата, дефинисан је 1989. у САД као Четврта генерација ратовања (Fourth Generation Warfare, 4GW).⁶

Све могућности Четврте генерације ратовања тестирају се и унапређују од 1990. године (Први заливски рат, Десетогодишњи рат за југословенско наслеђе) до данас и то у стварним условима тзв. Проширеног Истока, односно између европског Балкана и централноазијског Балкана, како је тај простор од ушћа Саве у Дунав до Централне Азије 1997. назвао Збигњев Бжежински.⁷ Више је него очигледно да ће се такав, деструктиван, ток догађаја инициран овим експериментом наставити и у годинама пред нама.

6. У складу са доктринарном легитимацијом коју је тзв. пост-модерни тотални рат добио са теоријом о Четвртој генерацији ратовања, транснационални савез владајућих класâ САД и њених савезника из ЕУ, а нарочито из УК, данас користи целокупну, веома богату и софистицирану скалу тоталне силе, од „меке“ моћи контроле и производње информација до „тврде“ моћи оружја и рата. Неограничено коришћење ове тоталне силе, омогућава транснационалном савезу владајућих класâ да, и код куће и у свету, управља кризом у складу са својим ексклузивним интересима и циљевима. Конструисан је читав један, веома сложен, разуме се интегрисан, корпус доктрина које треба да легитимишу све оп-

6 William S. Lind, Colonel Keith Nightengale (USA), Captain John F. Schmitt (USMC), Colonel Joseph W. Sutton (USA), and Lieutenant Colonel Gary I. Wilson (USMCR): *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, Marine Corps Gazette, October 1989, pp. 22-26, <http://twm.co.nz/4thgenwar.htm>

7 Zbignjev Bžežinski: *Velika šahovska tabla* (1997), CID-Romanov, Podgorica-Banja Luka, 2001.

ште и све посебне нивое и релације тог система глобалног империјалног управљања: доктрина империје и либералног империјализма; доктрина државе националне безбедности и полицијске државе; доктрина перманентног рата и перманентне ратне привреде; доктрина страха; доктрина корпоративног договора; доктрина двоструких стандарда; доктрина сукоба цивилизација; доктрина неограниченог рата против тероризма; доктрина домовинске безбедности; доктрина перманентног ванредног стања, ограничавања грађанских права и пуног полицијског надзора над грађанима; доктрина тоталног надзора над свим електронским комуникацијама; доктрина превентивног рата, хуманитарних војних интервенција; доктрина R2P (responsibility to protect, одговорност да се заштити); доктрина психолошког рата и тајних војних операција; доктрина тортуре над ратним заробљеницима и политичким ухапшеницима; доктрина легитимних егзекуција и атентата; доктрина свргавања „неподобних“ режима; доктрина лажних застава и стратегија тензије, итд.⁸

8 Видети неке од бројних доступних извора од интереса у овој ствари, на пример, Leslie «Howdy» Belknap: *Military Operations in the CNN World Using the Media as a Force Multiplier*, Naval War College, Joint Military Operations Dept, Network, Ri, November 1996, <http://www.stormingmedia.us/74/7447/A744703.html>; Temporary Committee on the ECHELON Interception System: *Report on the existence of a global system for the interception of private and commercial communications (ECHELON interception system)*, European Parliament, Session document, 11 July 2001, http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/echelon/echelon_eur_parliament.pdf; *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act, USA PATRIOT ACT (pp. 1 - 342)*, 107th United States Congress, signed into law by President George W. Bush on October 26, 2001, <http://epic.org/privacy/terrorism/hr3162.pdf>; Sam Gardiner, Colonel, USAF (Retired): *Truth from These Podia. Summary of a Study of Strategic Influence, Perception Management, Strategic Information Warfare and Strategic Psychological Operations in Gulf II*, USNews.com, October 8, 2003, http://www.usnews.com/usnews/politics/whispers/documents/truth_1.pdf; Jay Stanley: *The Surveillance-Industrial Complex: How the American Government Is Conscripting Businesses and Individuals in the Construction of a Surveillance Society*, The American Civil Liberties Union, August 2004, http://www.aclu.org/FilesPDFs/surveillance_report.pdf; *Forging A World Of Liberty Under Law. U.S. National Security In The 21st Century. Final Report of the Princeton Project on National Security*, G. John Ikenberry and Anne-Marie Slaughter Co-Directors, The Princeton Project Papers, The Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Princeton University, 2006, <http://www.princeton.edu/~ppns/report/FinalReport.pdf>; Architects & Engineers for 9/11 Truth, <http://www.ae911truth.org/>; Tony Bunyan: *Intensive surveillance of "violent radicalisation" extended to embrace suspected*

7. Иако је посебна историја милитаризма дуга колико и писана историја човечанства, ипак се данашња милитаризација унутрашњих и светских послова издваја као специфичан историјски феномен, већ због саме чињенице што актуелна милитаризација првенствено представља оперативни одговор САД (и УК) на изазове пред којима се данас налази човечанство. Реч је, наиме, о реакцији самог врха светске пирамиде корпоративне моћи (англо-амерички савез моћи, супер класа, глобална елита, транснационална олигархија, транснационални савез владајућих класâ, транснационална капиталистичка класа, светски савез корпоративне моћи),⁹ на историјску кризу светског система.

8. Сходно томе, тзв. Четврта генерација ратовања, односно текућа милитаризација светских и локалних послова као стратегија „контролисане дезинтеграције“, треба да под претпоставкама крајње структуралне нестабилности светског система, па чак и под претпоставкама његовог потпуног слома, одбрани и сачува саму ову структуру корпоративне

“radicals” from across the political spectrum, Targets include: “Extreme right/left, Islamist, nationalist, anti-globalisation etc”, Statewatch, 10 April 2010, <http://www.statewatch.org/analyses/no-98-eu-surveillance-of-radicals.pdf>; Council of the European Union: *Draft Council Conclusions on the use of a standardised, multidimensional semistructured instrument for collecting data and information on the processes of radicalisation in the EU*, Brussels, 16 April 2010, <http://www.statewatch.org/news/2010/apr/eu-council-info-gathering-uardicalisation-8570-10.pdf>; Julius Cavendish: How the CIA ran a secret army of 3,000 assassins, *The Independent*, Thursday, 23 September 2010, <http://www.independent.co.uk/news/world/asia/how-the-cia-ran-a-secret-army-of-3000-assassins-2087039.html>...

- 9 Mills, C. Wright. *The Power Elite*, New York, Oxford University Press, 1956; Howard Zinn: *A Peoples History of the United States 1492 - Present* (1980, 1995, 1998, 1999, 2003), Harper Perennial Modern Classics, New York, 2005; Carroll Quigley: *The Anglo-American Establishment: From Rhodes to Cliveden*. Books in Focus, New York, 1981, Reprinted by Rancho Palos Verdes - GSG & Associates, San Pedro, CA, date unknown; Noam Chomsky: *Year 501. The Conquest Continues*, South End Press, Boston, 1993; William I. Robinson and Jerry Harris: *Towards A Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class*, *Science & Society*, Vol. 64, No. 1, Spring 2000, 11 - 5411, http://www.net4dem.org/mayglobal/Papers/RobinsonHarris7_16.pdf; Andrew Gavin Marshall: *Global Power and Global Government*, I - IV, July 21 - August 13, 2009, Global Research, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=14464>, etc.; William I. Robinson: *Global Capitalism Theory and the Emergence of Transnational Elites*, United Nations University, World Institute for Development Economic Research, Working Paper No. 2010/02, January 2010, http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/2010/en_GB/wp2010-02/_files/82825453722271811/default/2010-02.pdf...

моћи и доминације. Реч је о настојању светског савеза корпоративне моћи да одбрани и сачува једини свој аутентични историјски амбијент, *светски поредак корпоративне дистопије*.¹⁰ Данас није тешко видети да се у самом језгру ове корпоративне структуре налазе самопроглашене „вође човечанства“, кластер ексклузивних транснационалних клубова особа које као приватни власници највећег дела светског богатства настоје да у сопственом интересу ефективно и дугорочно управљају светским пословима. У том малобројном друштву, веома важну улогу, по многим истраживачима и најважнију улогу, има још ексклузивнији клуб међународних банкара.¹¹

9. У складу са овим настојањима, током протеклих 35 година, а нарочито од 1989-1991, радикално се трансформисала и сама политика. Наиме, политика која се данас води у светским и унутрашњим пословима, представља заправо на-

10 Опширније о светском поретку корпоративне дистопије, Љубомир Кљакић: *Србија пред избором. Треба да обрађујемо свој врт*, I - III, Фонд Слободан Јовановић, 07,10,14, јун 2010, <http://www.slobodanjovanovic.org/2010/06/07/ljubomir-kljakic-treba-da-obrađujemo-svoj-vrt-i-deo/?lang=lat>, као и на другим е-адресама; такође, Љубомир Кљакић: *Језик корпоративне дистопије, саопштење*, 22. крушевачка филозофско-књижевна школа, Крушевац 24 - 26. јун 2010; емитовано, 3. програм Радио Београда, 21. јул 2010, 22:10 - 22:30.

11 David Starss Jordan: *Unseen Empire. A study of the plight of nations that do not pay their debt*, American Unitarian Association, Boston, 1912; Andrew Carnegie: *The Empire of Business*, Doubleday, Page & Company, Garden City, New York, 1917; Walter Bagehot: *Lombard Street. A Description of the Money Market*, Dutton and Company, New York, 1920; E. C. Knuth: *The Empire of "The City". World Superstate. The 130 Years of Power Politics of the Modern Era*, Milwaukee, Wis., 1944, 1983 edition; Ferdinand Lundberg: *Bogati i najbogatiji. Studija o moći novca danas. O pravim vladarima Sjedinjenih Američkih Država (1968)*, Globus, Zagreb, 1977; Niall Ferguson: *The World's Banker: The History of the House of Rothschild*, I - II, Weidenfeld & Nicolson, London, 1998; Michael Hudson: *Super Imperialism. The Origin and Fundamentals of U.S. World Dominance (1972)*, Second edition, Pluto Press, London - Sterling, Virginia, 2003; Peter L. Bernstein: *The Power of Gold. The History of an Obsession*, John Wiley & Sons, Chichester, England, 2004; Charles R. Morris: *The Two Trillion Dollar Meltdown: Easy Money, High Rollers, and the Great Credit Crash*, Public Affairs, New York, 2009; Webster Griffin Tarpley: *Surviving the Cataclysm: Your Guide Through the Greatest Financial Crisis in Human History*, Progressive Press, Joshua Tree, Calif., 2009; Simon Johnson and James Kwak: *13 Bankers. The Wall Street Takeover and the Next Financial Meltdown*, Pantheon Books, New York, 2010; Howard Davies and David Green: *Banking on the Future. The Fall and Rise of Central Banking*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2010; Niall Ferguson: *High Financier. The Lives and Time of Siegmund Warburg*, Penguin Press, New York, 2010...

ставак рата другим средствима. Другим речима, политика се милитаризовала. То значи да су суспендована начела и уставне нововековне републике и демократије, да је програм корпоративне дистопије постао доминантан, а да се савремена политика трансформисана у феудалну, сасвим у складу са чињеницом да се данашњи свет суочава са реверзибилним процесима који теоријски значе повратак у феудализам. Актуелна доктрина Четврте генерације ратовања представља идеолошки оквир овог процеса и његову легитимацију. У светским пословима, већ је постављена империјална хијерархија моћи новог феудалног поретка.

У таквом поретку, рат је перманентно стање. Зато су многи савремени истраживачи, са ослоном на чврсте и несумњиве чињенице, учешће САД (и ЕУ) у светским пословима препознали као „стање“ перманентног рата Четврте генерације који самопроглашене „вође човечанства“ воде против остатка света, укључујући овде и рат против грађана самих САД и ЕУ.¹²

12 Mičel Kler: *Rat kome nema kraja. Američko planiranje novih Vjetnama (1970, 1971, 1972)*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1975; William Blum: *Killing Hope: US Military and CIA Interventions Since World War II*, Common Courage Press, Монрое, Maine, 1995; Родни Еткинсон: *Зачарани европски круг. Корпоративне елите и нови фашизам (1997)*, Светови, Нови Сад, 1997; Noam Chomsky: *Rogue States. The Rule of Force in World Affairs*, Pluto Press, London, 2000; Rodney Atkinson: *Fascist Europe Rising. The Repression and Resurgence of Democratic Nations*, Compuprint Publishing, Newcastle upon Tyne, UK, 2001; Ted Galen Carpenter: *Protecting Liberty in a Permanent War*, CATO Institute, June 21, 2002, http://www.cato.org/pub_display.php?pub_id=3503; Virginia Tilly: *Bush's Tinker-Toy Ideology. Toward Permanent War?*, Counterpunch August 21, 2003, <http://www.counterpunch.org/tilley08212003.html>; Majkl Parenti: *Ubiti naciju. Napad na Jugoslaviju*, Mediagraf, Beograd 2002; Ričard Falk: *Veliki teroristički rat (2003)*, Filip Višnjić, Beograd, 2003; Alexander Cockburn and Jefferey St.Clair: *Imperial Crusades. Iraq, Afganistan and Yugoslavia*, Verso, London - New York, 2004; Samir Amin: *The Liberal Virus. Permanent War and the Americanization of the World*, Monthly Review Press, New York, 2004; Stiven Kinzer: *Svrgavanje. Pučevi, revolucije, invazije. Kako je Amerika menjala režime, od Havaja do Iraka (2006)*, Politika, Beograd, 2006; Amy Goodman, David Goodman: *Moćnici su iznad zakona. Razotkrivanje korumpiranih političara, ratnih profitera i medija koji ih vole (2004)*, Prometej, Zagreb, 2006; Eric Hobsbawm: *On Empire. America, War, and Global Supremacy*, Pantheon, New York, 2008; Naomi Klein: *Doktrina šoka. Uspon kapitalizma katastrofe (2007)*, V.B.Z., Zagreb, 2008; Noam Čomski: *Intervencije (2007)*, Rubikon, Novi Sad, 2008; Noam Čomski: *Hegemonija ili opstanak (2008)*, Rubikon, Novi Sad, 2008; William D. Hartung: *Obama and the Permanent War Budget*, Foreign Policy in Focus, December 22, 2009,

10. Сви су изгледи да се ствари неће променити ни у догледној будућности. Уосталом, и даље трају ратови у Ираку, Авганистану и Пакистану,¹³ специјалне снаге САД тренутно оперишу у чак 75 земаља широм света (са или без знања

---

http://www.fpif.org/articles/obama_and_the_permanent_war_budget; Noam Čomski: *Imperijalne ambicije. Razgoori o svetu posle 9/11*. Intervjui sa Dejvidom Barsanijanom (2005), Rubikon – Beoknjiga, Novi Sad - Beograd, 2009; Johan Galtung: *The Fall of the US Empire - And Then What? Successors, Regionalization or Globalization? US Fascism or US Blossoming?*, Transcend University Press, Kolofon Press, Oslo, 2009; *The Global Economic Crisis, The Great Depression of the XXI Century*, Michel Chossudovsky and Andrew Gavin Marshall, Editors, Global Research, Toronto, 2010; Stephen Lendman: *America's Permanent War Agenda*, Baltimore Chronicle, 1 March 2010, <http://baltimorechronicle.com/2010/030110Lendman.shtml>; John Pilger: *Obama and the age of permanent war*, New Statesman, 25 March 2010, <http://www.newstatesman.com/global-issues/2010/03/world-war-pilger-obama-iraq>; NATO 2020: *Assured Security, Dynamic Engagement. Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO*, 17 May 2010, <http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf>; Andrew Bacevich: *Washington Rules: America's Path to Permanent War, American Empire Project*, Metropolitan Books, New York, 2010; Strategic Concept for the Defence and Security of The Members of The North Atlantic Treaty Organisation, Adopted by Heads of State and Government in Lisbon, Active Engagement, Modern Defence, Summit meetings of Heads of State and Government, Lisbon, 19 Nov. 2010 - 20 Nov. 2010, <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf...>

- 13 Видети, WikiLeaks.The Afghan War Diary, <http://www.wikileaks.org/wiki/Afghanistan>; такође, *The Iraq War Logs, Протоколи ирачког рата*, тајни извештаје америчке армије о рату у Ираку и окупацији те земље, који су публиковани на адреси WikiLeaks.DiaryDig, <http://wikileaks.org/iraq/diarydig>; објављивање *Протокола Ирачког рата*, WikiLeaks је пропратио следећом уводном напоменом: “У петак, 22. октобра 2010, у 17:00 по источном времену, WikiLeaks је обнародовао највећу збирку тајних војних докумената у историји. Укупно 391.832 извештаја (‘Протоколи Ирачког рата’), документују рат и окупацију Ирака од 1. јануара 2004. до 31. децембра 2009 (осим за месеце мај 2004. и март 2009), а према изјавама војника армије Сједињених Држава. Сваки од њих представља ‘SIGACT’ односно ‘Значајну акцију’ (‘Significant Action’) у рату. Они приказују догађаје како су их виделе или чуле америчке војне снаге на терену у Ираку и представљају први прави увид у тајну историју рата са којом је влада Сједињених Држава нужно била упозната./ Детаљни извештаји о 109.032 смртних случајева у Ираку, састоје се од 66.081 убијених ‘цивила’, 23.984 ‘непријатеља’ (они су означени као побуњеници), 15.196 ‘домаћина’ (снаге ирачке владе) и 3.771 ‘пријатеља’ (припадници коалиционих снага). Већина смртних случајева (66.000, преко 60%) односи се на убијене цивиле. То значи да је сваког дана током шест година просечно убијан 31 цивил. За поређење, ‘Авганистански ратни дневници’, који је претходно објавио WikiLeaks, а који покривају исти период, садрже детаље о смрти око 20.000 људи. Са еквивалентним становништвом, Ирак је током истог периода, био пет пута смртоноснији.” WikiLeaks, <http://wikileaks.org/>.

тамошњих влада),¹⁴ вишегодишње припреме за рат против Ирана ушле су изгледа у своју завршну фазу,¹⁵ у међународној јавности увелико се расправља о изгледима за рат против Русије или Кине,¹⁶ док се кризи светског финансијског система не само да не види крај, него се, напротив, најављује њен нови, још драматичнији удар.¹⁷ Следи, дакле, да перманентни светски рат Четврте генерације који воде САД, односно

- 14 Tim Reid and Michael Evans: *Obama secretly deploys US special forces to 75 countries across world*, The TimesOnline, June 5, 2010, http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/us_and_americas/article7144445.ece.
- 15 Erich Follath: *Potential for Apocalypse. Is War between Iran and Israel Inevitable?*, Spiegel Online International, 06/22/2009, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,631799,00.html>; Amos Harel: *How Israel's war with Iran will be fought. Analysis*, Haaretz, 21:53, 06. 11. 2009, <http://www.haaretz.com/news/analysis-how-israel-s-war-with-iran-will-be-fought-1.4628>; Anne Appelbaum: *Prepare for war with Iran - in case Israel strikes*, Washington Post, Tuesday, February 23, 2010, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/02/22/AR2010022203528.html>; Robert Dreyfuss: *Hawks, UAE Ambassador Want War With Iran*, The Nation, July 9, 2010, <http://www.thenation.com/blog/37220/hawks-uae-ambassador-want-war-iran>; Trevor Butterworth: *The War Against Iran Has Already Started*, Forbes, Sep. 21 2010 - 3:28 pm, <http://blogs.forbes.com/trevorbutterworth/2010/09/21/the-war-against-iran-has-already-started/>; Rhodri Marsden: *Has the West declared cyber war on Iran? Experts say the computer virus found in a nuclear plant is the work of a foreign power*, The Independent, Tuesday, 28 September 2010, <http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/has-the-west-declared-cyber-war-on-iran-2091320.html...>
- 16 Rick Rozoff: *America Threatens Russia: U.S. Consolidates New Military Outposts In Eastern Europe. Bases, troops and missiles along the entire length of Eastern Europe from the Baltic Sea to the Mediterranean*, Global Research, September 24, 2010, www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=21167; Mike Whitney: *The Chances of a War with China are Rising*, Information Clearing House, October 22, 2010, <http://www.informationclearinghouse.info/article26655.htm>.
- 17 Michael Chossudovsky: *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak* (2003), Prometej, Zagreb, 2008; Макс Отг: *Слом долази* (2006), Романов, Бања Лука, 2009; Loreta Napoleoni: *Ološ ekonomija. Tamna strana novog svetskog poretka* (2008), HESPERIAedu, Београд, 2009; Јирген Елзесер: *Национална држава и феномен глобализације* (2009), Јасен, Београд, 2009; F. William Engdahl: *Next Wave of Banking Crisis to come from Eastern Europe*, Global Research, February 18, 2009, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=12339>; Mike Spector: *Bankruptcy Watch: Waiting for the Next Big Wave*, The Wall Street Journal, WSJ Blogs, March 12, 2010, 12:30 PM ET, <http://blogs.wsj.com/deals/2010/03/12/bankruptcy-watch-waiting-for-the-next-big-wave/>; Jeffrey E. Garten: *The Next Wave of the Crisis. Now it's all about the political risks*, Newsweek, May 28, 2010, <http://www.newsweek.com/2010/05/28/the-next-wave-of-the-crisis.html>; Raj Nallari: *The Next Wave of This Crisis*, The World Bank. Growth and Crisis Blog, Wed, 06/30/2010, <http://blogs.worldbank.org/growth/node/8735...>

самопроглашене „вође човечанства“, пресудно профилише светске послове у овом часу на почетку друге деценије 21. столећа.

Ово су обриси историјског контекста у коме се данас налази човечанство.

II. Као што недвосмислено потврђује и наша тридесет-петогодишња криза, са ратом за југословенско наслеђе 1991-2001. као својим врхунцем, нико нити јесте, нити може бити изузет из овог контекста. Зато се ни посебни „пост-конфликтни“ случајеви Републике Српске и Републике Србије, а нарочито њихове перспективе у ближој и даљој будућности, не могу ваљано и делотворно осветлити, уколико их разматрамо изоловано од историјског контекста перманентног светског рата који је ове „пост-конфликтне“ случајеве произвео.

С тим у вези, подсећам да је октобра 1991, на самом почетку десетогодишњег рата, Ватикан, као један од несумњиво најважнијих и свакако најкомпетентнијих учесника у тим догађајима, преко службеног папског гласила, у овом случају преко *Radio Vaticana*, кратко саопштио да је крајњи циљ кризе која је у том часу покренута на другој обали Јадранског мора, у тадашњој Југославији, враћање Републике Србије у њене границе од пре Првог светског рата. Другим речима, Ватикан је у октобру 1991. поручио да ће се покренути процеси окончања тек онда када Србија буде враћена у границе које су јој велике силе одредиле, признале и потврдиле на Берлинском конгресу 1878. године.¹⁸

18 У тренутку када је дискредитовано објављено и у неком од овдашњих гласила (*Политика* или *Радио Београд*) ово кратко ватиканско саопштење прошло је у нашој јавности прилично незапажено. Осим што сам га сам анализирао у чланку *Поништавање два века историје*, другом од наставка новинског серијала који сам тада објављивао у *Политици Експрес* (серијал *Југославија и «нови светски поредак»*, 10. октобар - 18. новембар 1991), није ми познато да се на траг овдашње рецепције тог саопштења може наићи и на неком другом месту. На почетку *Поништавања два века историје*, каже се: „Недавно је добро обавештени ватикански радио, интерпретирајући папино незадовољство због мршавих резултата последњег сусрета српског патријарха Павла и кардинала Кухарића у Ђакову, децидирано саопштио да је циљ текућих процеса да се Србија врати у границе које је имала 1914, пре избијања Првог светског рата. Овај план има своје многобројне поборнике.“ Видети, Љубомир Кљакић: *Југославија и «нови светски поредак»*. *Поништавање два века историје*, Политика Експрес, Недељна ревија, 13. октобар 1991, такође објављено у Љубомир Кљакић: *Трећи светски рат - Југославија и «нови светски*

12. До данас постигнути резултати овог тока догађаја, говоре да је процес разбијања и фрагментације српског историјског, етничког, културног, моралног, економског и сваког другог простора дошао до пред сам крај. Остало је, наиме, још неколико ствари које треба да буду до краја завршене како би Србију заиста вратили у границе из 1878. годину.

Тај процес, као што је познато, већ двадесет година одвија се уз примену свих расположивих инструмената Четврте генерације ратовања – политички, економски и војни притисак, ратна политика и рат, политичка пропаганда, манипулација, лаж и превара, субверзија, психолошки рат итд., укључујући и два нуклеарна рата ниског интензитета који су били вођени на нашем простору, први у Републици Српској 1995, а други 1999. на територији Републике Србије, односно тадашње СР Југославије. Све ово говори о размерама проблема који имамо пред собом. По мом дубоком уверењу, стање и перспективе Републике Српске не могу се разумети уколико занемаримо ма коју димензију контекста који сам напред скицирао, нити се стање и перспективе данашње Републике Србије могу разумети изван тог истог контекста. Ни на једно питање од значаја за садашњост и будућност српског народа, Републике Србије и Републике Српске, не може се смислено, кохерентно и, што је посебно важно, делотворно оговорити уколико се тај контекст изгуби из вида.

13. Веома упечатљиво, свакако и поучно, о размерама изазова са којим смо суочени, сведочи (и) заједничка „судбина“ она три међународна документа који су од значаја за нашу садашњост и за нашу будућност: *Дејтонски споразум* од 25. новембра 1995, *Војно технички споразум* између снага НАТО и снага СР Југославије, тзв. *Кумановски споразум* од 9. јуна 1999, *Резолуција Савета безбедности УН 1244*, од 10. јуна 1999.¹⁹ Овим документима (*Кумановски споразум*, *Резо-*

поредак», исто.

19 У U.S. Department of State: *The Dayton Peace Agreement, Wright-Patterson Air Force Base, Ohio, November, 1 - 21, 1995*, <http://www.state.gov/www/regions/eur/bosnia/daytable.html>; Derek Chollet and Bennett Freeman: *The Secret History of Dayton. U.S. Diplomacy and the Bosnia Peace Process 1995*, U.S. Department of State, Dayton History Project, May 1997, Declassified in 2003, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 171, Posted - November 21, 2005, <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB171/index.htm>; *Кумановски споразум*, 9. јун 1999, Scribd.com, [http://www.scribd.com/doc/1999014/Kumanov-](http://www.scribd.com/doc/1999014/Kumanov)

луција Савета безбедности УН 1244) тзв. међународна заједница недвосмислено потврђује територијални интегритет тадашње СР Југославије, односно Републике Србије, њену целовитост и суверенитет у међународно признатим границама и, последично, забрањује било какву промену тог и таквог статуса; исто тако, тзв. међународна заједница гарантује (*Дејтонски споразум*) сва фактички успостављена и призната права, као и све нивое суверенитета Републике Српске.

14. У пракси, међутим, самопроглашене „вође човечанства“, онај светски савез корпоративне моћи који се лажно представљала као „међународна заједница“, драстично је одступао, игнорисао, релативизовао, кршио, једнострано тумачио, насилно преиначавао и најзад, у већој мери (случај Републике Србије и њеног насилно суспендованог суверенитета над КиМ) или у нешто мањој (случај Републике Српске), фактички поништио важење ових докумената. Као што је познато, врхунац тог поништавања међународног права, јесте проглашење тзв. „независног Косова“ 17. фебруара 2008. Ово ругање међународном праву и његово негирање са становишта грубе силе, организовала је и спонзорисала влада САД са групом влада савезничких земаља за ову прилику организованих у неформалну и самопроглашену „коалицију вољних“. Поред САД, у тој самопроглашеној групи су још и Уједињено Краљевство, Француска, Немачка и Италија.

15. Такав ток догађаја нити представља, нити би требало да представља изненађење. Јер, овде имамо посла са узорним случајем дословне примене доктрине милитаристичког „новог либералног империјализма“ и то у њеном изворном идеолошком облику. Као доктрина која је имала да после „краја“ тзв. „хладног рата“ 1989-1990, идеолошки легитимисхе америчку праксу перманентног светског рата и унилатералне примене силе у светским пословима, доктрина милитаристичког „новог либералног империјализма“ сазрела је у Вашингтону и Лондону дуго, до пред сам крај десетогоди-

---

ski-sporazum; *Godišnjica Kumanovskog sporazuma. Tekst Kumanovskog sporazuma*, RTS, 9. jun 2010, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/720862/Godi%C5%A1njica+Kumanovskog+sporazuma.html#1s>; Security Council: *Resolution 1244 (1999), Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>.

шњег рата за југословенско наслеђе. А онда, априла 1999, у тренутку када су у Вашингтону и Лондону закључили да им околности рата који у том часу воде против СР Југославије, односно Србије, иду на руку, тадашњи британски премијер Ентони Чарлс Линтон Блер, зван Тони, добио је прилику да први, са много ентузијазма, јавно представи главне елементе ове доктрине. Као најгорљивији заговорник тоталног рата против СР Југославије, односно Србије,²⁰ Тони Блер је 22. априла 1999, у Чикашком економском клубу, прочитао говор *Доктрина међународне заједнице* у коме је рат чији је први месец управо истицао лоцирао у шири контекст („глобална међузависност“, „глобализација“, „међународна безбедност“) и оправдао га као „праведни рат заснован не на територијалним амбицијама него на вредностима“ и као „морални крсташки рат за спас Косова“. Говор је одмах назван *Блерова доктрина*.²¹ Био је то први јавни документ у коме су

20 *MPs voice dissent over Kosovo*, BBC, Tuesday, April 20, 1999, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/323465.stm; *Blair defends ground force strategy*, BBC, Thursday, April 22, 1999, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/325698.stm; Barnaby Mason: *Tony Blair: Kosovo crusader*, BBC, Thursday, April 22, 1999, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/325989.stm>; *Interview: Tony Blair. In the war in Kosovo, British Prime Minister Tony Blair emerged as the most hawkish of NATO's leaders...*, Frontline, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/kosovo/interviews/blair.html>...

21 *The Blair Doctrine*, NewsHour Online, April 22, 1999, http://www.pbs.org/newshour/bb/international/jan-june99/blair_doctrine4-23.html; *Prime Minister's speech: Doctrine of the International community at the Economic Club, Chicago, 24 April 1999*, Tony Blair, Prime Minister of Great Britain and North Ireland. *Leading the Future*, 2007, <http://keepTonyBlairForPM.wordpress.com/blair-speech-transcripts-from-1997-2007/> (овде, на Блеровом службеном партијском сајту за парламентарне изборе 2007, говор је погрешно датиран за два дана); *Interview With British P.M. Blair on Kosovo, March 25, 1999, Berlin*, Tony Blair, Prime Minister of Great Britain and North Ireland. *Leading the Future*, 2007, <http://keepTonyBlairForPM.wordpress.com/kosovo-speech-blair-march-25-1999/>; John Sloboda and Chris Abbott: *The 'Blair doctrine' and after: five years of humanitarian intervention*, Open Democracy, 21 April 2004, http://www.opendemocracy.net/globalization-institutions_government/article_1857.jsp; *Tony Blair speech to Chicago Council on Global Affairs, Wednesday, Apr 22, 2009*, Office of Tony Blair, <http://www.tonyblairoffice.org/speeches/entry/tony-blair-speech-to-chicago-council-on-global-affairs/>; Norman Geras: *Liberal intervention and humanitarian intervention*, Normblog, October 08, 2009, <http://normblog.typepad.com/normblog/2009/10/liberal-intervention-and-humanitarian-intervention.html>; Oliver Daddow: *'Tony's War'? Blair, Kosovo and the Interventionist Impulse in British Foreign Policy*, Chatham House, London, May 2009, http://www.chathamhouse.org.uk/research/security/international_affairs/view/-/id/2385/; Steven Haines: *'A Word Full of Terror to the British Mind': The Blair Doctrine and Bri-*

представљени најважнији елементи англо-америчке доктрине милитаристичког тзв. „новог либералног империјализма“ и тзв. „хуманитарних војних интервенција“.

16. У разрађеном облику, као кохерентна идеолошка конструкција, сама доктрина представљена је нешто доцније, 2002. и 2003. године. Лондонски Центар за инострану политику (The Foreign Policy Centre) – који је као „независну“ истраживачку установу „Нових лабуриста“ за стратешке студије 1998. основао Роберт Кук, тадашњи министар за спољне послове у влади УК, а под покровитељством самог премијера, Тонија Блера²² – објавио је у марту 2002. зборник

---

tish Defence Policy, Geneva Centre for Security Policy, 2010, <http://www.gcsp.ch/content/download/3287/30309/download>; Nico Hines: *Member of Inquiry 'wrote Blair speech on military intervention'*, Times Online, January 18, 2010, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/politics/article6992996.ece...> и тако даље.

- 22 На свом службеном сајту, лондонски Центар за спољну политику (The Foreign Policy Centre) представља се као „најзначајнији независни think tank за спољне послове у Уједињеном краљевству. Покренут 1998, основан од стране тадашњег Секретара за спољне послове, покојног, веома поштованог Робина Кука, са британским Првим министром, веома поштованим Тонијем Блером, као покровитељем, Центар има мисију да развија визију поштеног светског поретка заснованог на владавини закона. Центар такође има три ко-председника, који представљају сваку од великих британских политичких странке: веома поштовани Чарлс Кенеди, члан Парламента, некадашњи лидер Либералних демократа, веома поштована Баронеса Маргарет Џеј од Падингтона, некадашња председавајућа Домом лордова и Мајкл Гов, члан Парламента, Државни секретар за образовање.“ Видети, The Foreign Policy Centre, <http://fpc.org.uk/about/>. На истом месту, Центар са поносом обавештава да се његов рад финансира из средстава која обезбеђују транснационалне корпорације, британска влада и државне установе, владе других земаља, као и међународне организације. На том импресивном списку финансијера, налазе се: Abbott UK, Accenture, Alif-Aleph UK, Anglo American, APCO, Armor Group, Article 19, Agusta Westland, Barclays PLC, Barrow Cadbury Trust, BAT, BBC World Service Trust, BG Group, BP International, Bright Red Dot Foundation, British Airways, British Council, British Nuclear Fuels plc, Brown Lloyd James, Brunei Embassy, Business for New Europe, CAFOD, Canadian High Commission, CDC, Centrica, Channel 4, Chechnya Peace Forum, City and Financial, Civil Activity Fund, Clifford Chance, Coca-Cola Great Britain, Community, Consular Directorate, Control Risks, Corporation of London, Denton Wilde Sapte, Department for International Development, Diageo Africa, Eligo International, Embassy of Qatar, Embassy of Sweden, Embassy of the Czech Republic, EU-Russia Centre, European Commission Representation in the United Kingdom, Eurotunnel, Foreign and Commonwealth Office, German Marshall Fund, GKN, Grand Magistral Delegation for Inter-Religious Relations of the Sacred Military Constantinian Order of Saint George, Green Globe Network, High Commission of India, High Commission of Pakistan, Hill & Knowlton, Home Office, Honda Motor Europe Ltd, HSBC, Hungarian Embassy, IFN, International

радова под веома амбициозним насловом *Преуређење света, Re-Ordering the World*.²³ Био је то одговор групе британских либерала и неколицине либерала из других земаља – политичара, политичких активиста, универзитетских професора и публициста који или припадају „Новим лабуристима“ или са њима деле нека базична идеолошка уверења – на једну конкретну иницијативу самог Тонија Блера.

Блер је, наиме, позвао ову групу аутора да у светлости ратног искуства са Косовом 1999, као и у светлости терористичког искуства у Њујорку и Вашингтону 11. септембра 2001, понуде идеолошки употребљиве дефиниције „новог интернационализма“ и „нове доктрине хуманитарних интервенција“ како би се самопроглашеним „вођама човечанства“ омогућило да, ако већ не легално, а оно макар идеолошки легитимно, реагују на безбедносне изазове који за њихове интересе у светским пословима проистичу из нововековног начела суверенитета националних држава.

17. Најуспешнији у овом пројекту био је Роберт Френсис Купер, каријерни британски дипломата и обавештајни официр високог ранга, стручњак за безбедност, шеф службе

Alert, International Power, ISTC, Joseph Rowntree Reform Trust, KPMG, Linklaters, Local Government International Bureau, Lovells LLP, Marie Stopes International, MBDA, Merrill Lynch, National Audit Office, Nestlé, Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Nuclear Industry Association, Nuffield Trust, OMA, Open Society Institute, Open University, Oxfam, PartyGaming, Pears Foundation, Polity, Prudential, Refugee Council, Reuters, RIA Novosti, Rio Tinto, Royal Danish Embassy, Royal Norwegian Embassy, Russia Foundation, Six Continents, Slovak Embassy, Standard Chartered, Stone Ashdown Trust, Targetfollow Group, TC Infotech Ltd, UNICEF, United Nations Association, United Utilities, Venezuelan Embassy, Webb Memorial Fund, Weber Shandwick, World Vision. Видети, The Foreign Policy Centre, <http://fpc.org.uk/membership/>.

- 23 *Re-Ordering the World*, Edited by Mark Leonard, The Foreign Policy Centre, London, March 2002, <http://fpc.org.uk/fsblob/36.pdf>; прилоге у публикацији, објавили су: Ехуд Барак, бивши премијер, Израел; Улрих Бек, професор социологије, Минхенски универзитет; Тони Блер, премијер, УК; Фернандо Енрике Кардосо, председник републике, Бразил; Малколм Челмерс, професор међународних односа, Универзитет у Брадфорду; Роберт Купер, високи дипломата, УК; Фред Холидеј, професор међународних односа, Лондонска школа економије; Дејвид Хелд, професор политичких наука, Лондонска школа економије; Мери Калдор, водећи истраживач и директор Центра за студије глобалне управе, Лондонска школа економије; Кенан Мекија, професор блискоисточних студија и студија Јудаизма, Универзитет Брендис; Џозеф Неј, декан Кенедијеве школе за управу, Универзитет Харвард; Амартаја Сен, декан Тринити колеџа, Универзитет Кембриџ; Џек Строу, секретар за спољне послове, УК; Фарид Зекарија, уредник, *Њусвик*.

за политичко планирање Форин Офиса, заменик секретара за одбрану и прекоморске послове, особа блиска Тонију Блеру, „манدارин из Форин Офиса и Блеров конфидент“;²⁴ који је због својих великих заслуга за монархију одликован високим ореденом витеза Викторијиног краљевског реда и високим орденом Витеза краљевског Реда св. Михајла и св. Ђорђа.²⁵ Као аутор једног раније објављеног рада, такође од значаја у овој ствари,²⁶ Купер је у зборнику *Преуређење света* објавио програмску идеолошку платформу под насловом *Пост-модерна држава*.²⁷ Утицајни дневници одмах су прештампали тај текст, истичући већ у наслову централну идеју Куперовог састава – једини делотворни одговор на хаос савременог света и ограничења која проистичу из „застарелог“ начела суверенитета националних држава јесте обнова империје и империјалне политике, овај пут у облику „нове либералне империје“ и „новог либералног империјализма“.²⁸ Због свог одлучног става у прилог обнове империје и империјалне политике, Купер је одмах почастован и неформалном (али престижном) титулом „Стратег“, а већ исте године, добио је прилику да ову стратегију почне и практично да операционализује. Постављен је, наиме, на високи положај Генералног директора за спољне и војно-политичке односе у Генералном

24 Richard Drayton, Rhodes Professor of Imperial History, Kings College London: *Where does the World historian write from? Objectivity, moral conscience, and the past and present of Imperialism*, for the KCL/LSE conference on Contemporary History, May 2009, <http://www.google.com/url?sa=t&source=web&cd=4&ved=0CCsQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww2.lse.ac.uk%2FinternationalHistory%2Fevents%2Fcrossroads2009%2Fdrayton.doc&ei=vlvJTMv-KMvDswaNgZ2xDg&usg=AFQjCNFFAx30tGzbElh19s4VG3IGMw-4Zg&sig2=rYR3d84rlYO1h-HV-Jsa8dg>.

25 *Robert Cooper (strategist)*, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Cooper_%28strategist%29; *Robert Cooper*, SourceWatch, http://www.sourcewatch.org/index.php?title=Robert_Cooper; *Robert Francis Cooper*, Eu. Commission, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/cvcooper_cvcooper_en.pdf.

26 Robert Cooper: *The post-modern state and the world order*, Demos, 2000 - 01 - 01, pp. 7 - 43, <http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf?1240939425>.

27 Robert Cooper: *The Post-Modern State*, in *Re-Ordering the World*, *ibid.*, <http://fpc.org.uk/fsblob/36.pdf>.

28 Robert Cooper: *The new liberal imperialism*, The Guardian, Sunday 7 April 2002, <http://www.guardian.co.uk/world/2002/apr/07/1>; Robert Cooper: *Why we still need empires*, The Observer, Sunday 7 April 2002, <http://observer.guardian.co.uk/worldview/story/0,11581,680117,00.html>.

секретаријату Савета Европске уније, који је за свој рад непосредно одговоран једино Високом представнику за заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ. Овде нарочито треба нагласити да ток догађаја покренут објављивањем Куперове *Пост-модерне државе* и промоцијом доктрине „нове либералне империје“ и „новог либералног империјализма“ није могуће замислити без покровитељства и активног учешћа самог Тонија Блера у свему томе.

18. Године 2002, у часу Куперовог именованја за Генералног директора, па све до 1. децембра 2009, дужност Високог представника обављао је такође један аристократа и вишеструки витез – Франсиско Хавијар Солана де Мадаријега, зван Хавијар Солана, потомак угледне шпанске аристократске породице, универзитетски професор физике, вишегодишњи Фулбрајтов стипендиста на америчким универзитетима, високи функционер шпанске Социјалистичке партије, министар културе, министар образовања и науке, министар спољних послова Шпаније, члан Римског клуба, генерални секретар НАТО, почасни Витез командер британског краљевског Реда св. Михајла и св. Ђорђа, носилац шпанског Великог крста Изабеле Католичке, носилац Медаље Манфреда Вернера коју му је доделили немачко министарство одбране, добитник признања Визија за Европу и Државник године америчког Института Запад - Исток, добитник Награде Карло Велики за рад на унификацији Европе, кога ће, због заслуга у текућем преуређењу света, шпански краљ Хуан Карлос I већ у јануару 2010. прогласити за 1.194. Витеза у готово шест векова дугом низу витезова реда Златног руна (нем., Orden vom Goldenen Vlies, хол., Orde van het Gulden Vlies, фр., Ordre de la Toison d'Or, итал., Ordine del Toson d'Oro, шпа., Orden del Toisón de Oro, енгл., Order of the Golden Fleece, основан 1430).²⁹

19. Исте 2002. године, отпочело је и практично тестирање Куперове доктрине „новог либералног империјализма” и „нове либералне империје“, и то у оном делу света у коме

29 *Curriculum vitae of Mr Javier SOLANA MADARIAGA*, Consilium. Council of Europe, <http://www.consilium.europa.eu/App/Solana/cv.aspx?lang=EN&cmsid=-1591>; *Javier Solana*, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Javier_Solana; *Javier Solana*, SourceWatch, http://www.sourcewatch.org/index.php?title=Javier_Solana.

се од 1990-1991. спроводи главни експеримент од значаја за њену артикулацију и због кога је номинално и артикулисана – на простору изворне Југославије, још прецизније у Босни и Херцеговини. Обавезу да демонстрира и тестира све могућности ове доктрине преузео је тада још један, такође нови, британски аристократа, Цереми Џон Дархам Ешдаун, Барон Ешдаун од Нортон под Хамдоном, зван Педи Ешдаун, познат и као „Човек од акције“, (Action Man) и „Тигар“, (Tigger).³⁰ Избор овог „Човека од акције“ била је логична и за ствар „нове либералне империје“ више него добра одлука. У часу овог избора Ешдаун је за собом већ имао богато вишегодишње искуство официра специјалних јединица британске ратне морнарице (Корпус краљевских marinaца (The Corps of Her Majesty's Royal Marines, RM); Специјална поморска служба (The Special Boat Service, SBS), затим високог официра МИ6 - Тајна обавештајна служба УК (The Secret Intelligence Service, SIS), скраћено Тајна служба њеног височанства (Her Majesty's Secret Service, колоквијално МИ6) на служби у Форин Офису,³¹ потом члана Парламента УК и шефа партије Либералних демократа. Уз све то, Ешдаун се већ 1998. успешно представио као радикални заступник главних својства онога што ће Купер нешто доцније назвати „нови либерални империјализам“ и „нова либерална империја“. Као што сведочи један вишеминутни ТВ документ, Ешдаун је у септембру 1998, у извесном албанском селу на Косову и Метохији, дао своју часну реч групи припадника тзв. ОБК да ће се лично заложити код свог пријатеља, британског премијера Тонија Блера, да ови добију ново наоружање и савремену војну опрему за свој рат против Србије. И најзад, као један од најгорљивијих заговорника војне интервенције САД, УК

30 *Paddy Ashdown*, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Paddy_Ashdown; *Baron Ashdown of Norton-Sub-Hamdon; politician 1924 - 2008*, Archives Catalogue. British Library of Political and Economic Science. The London School of Economics, <http://archives.lse.ac.uk/dserve.exe?dsqServer=lib-4.lse.ac.uk&dsqIni=Dserve.ini&dsqApp=Archive&dsqDb=Catalog&dsqCmd=Overview.tcl&dsqSearch=%28RefNo=%27ashdown%27%29>.

31 *Paddy Ashdown: Lover, commando, spy - the making of Paddy Ashdown*, The Sunday Times, April 12, 2009, http://entertainment.timesonline.co.uk/tol/arts_and_entertainment/books/book_extracts/article6077218.ece; Paul Waugh: *Paddy Ashdown. Secret Agent*, London Evening Standard, 04 May 2010 9:53 PM, <http://waugh.standard.co.uk/2010/05/paddy-ashdown-secret-agent.html>.

и НАТО против СР Југославије, односно Србије, Ешдаун је 2000. због ових својих заслуга за круну, УК и ствар „новог империјализма“ уопште, одликован високим орденом Витеза командера краљевског реда Британске империје.³²

20. Исте године када је Купер постављен за Генералног директора за спољне и војно-политичке односе у Генералном секретаријату Савета ЕУ, који је за свој рад непосредно одговоран једино Високом представнику за заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ, дакле Хавијару Солани, оперативац Ешдаун, официр М1 6 и Витез командер краљевског реда Британске империје зван „Човек од акције“ и „Тигар“, постављен је у Босни и Херцеговини на чак два положаја од интереса за практичну примену и тестирање доктрине „новог либералног империјализма“ и „нове либералне империје“. Истовремено, постао је Високи представник Генералног секретара ОУН и Специјални представник ЕУ у БиХ. За свој рад Ешдаун је с једне стране непосредно одговорао Генералном секретару ОУН, а са друге Високом представнику за заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ, односно Хавијару Солани. Најближи Соланин сарадник у овим пословима тада је већ „Стратег“ Роберт Купер, Генерални директор за спољне и војно-политичке односе у Генералном секретаријату Савета ЕУ. Под овим претпоставкама Ешдаун звани „Човек од акције“ и „Тигар“, могао је на миру да демонстрира све своје способности идеалног империјалног администратора – понашао се као „поткраљ Босне“ у тој земљи све до краја свог мандата 2006. Неслужбену титулу „поткраља Босне“ Ешдауну су доделили британски листови по аналогији са системом британске колонијалне управе у Индији од 1858. до 1947, када је сву власт у овој тадашњој британској колонији у име британског монарха и владе, вршио Поткраљ и генерални гувернер Индије (Viceroy and Governor-General of India).³³ Колонијални поредак који је Британија успоставила

32 Paddy Ashdown: *West must act early on Kosovo*, BBC, *World. Europe Opinion: Tuesday, June 9, 1998, Published at 15:23 GMT 16:23 UK*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/109733.stm>.

33 Michael White: *Team Gordon*, The Guardian, Friday 22 June 2007, <http://www.guardian.co.uk/politics/2007/jun/22/gordonbrown.labour>

и одржавала у Јужној Азији (Индија, Пакистан, Бангладеш, Бурма, односно Мианмар) од 1857. до 1947, назива се Британског раџа (the British raj).³⁴

21. Иако је Ешдаун као сведок оптужбе грубо прекршио закон када је 2002. на суђењу Слободану Милошевићу у Хагу, лагао суд, као што је то показала Милошевићева одбрана у наставку суђења 2005,³⁵ ипак је године 2006, када је Ешдаун предао обе дужности свом наследнику у Босни и Херцеговини, краљица Елизабета II због бројних заслуга за нови *британски раџ*, одликовала овог „поткраља Босне“ са још једним веома високим одликовањем, орденом Витеза великог крста краљевског Реда св. Михајла и св. Ђорђа. Исто тако, награђен је и веома престижном улогом једног од три ко-председника Краљевског института за међународне послове (The Royall Institute for International Affairs), познатог и као Чатам Хаус (Chatham House), установе која ужива високу заштиту саме краљице.³⁶ Тако је Педи Ешдаун, кога су од рођења 1941. па све до 1983. ословљавали само са „Paddy Ashdown“, године 2006, као успешни империјални администратор, постао особа чија је јавна титула много дужа и китњаста. Због немерљивих заслуга за ствар „новог либералног империјализма“ и „нове либералне империје“, Ешдаун од 2006. има право да га ословљавају са *The Rt. Hon* („The Lord Ashdown of Norton-sub-Hamdon, GCMG, KBE, PC“).

22. Истог оног 1. децембра 2009, када је Хавијар Солана напустио свој дотадашњи кабинет у Бриселу, дужност Високог представника за заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ преузела је још једна особа из круга нове европске

34 Видети, *British Raj*, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/British_Raj; David Steinberg: *British Ruled India 1757 - 1947. Bibliography of Books Articles and Dissertations. Concentrating on 1914 -1947*, http://www.houseof david.ca/Ind_uni.htm#Bibliography

35 Peter Robert North: *Paddy Ashdown, Euro-Dictator in Bosnia - Friend of Islamist Terrorists - Lies to The Hague "court"*, NATO/EU Globalist Crimes & Media Lies Exposed, Thursday, January 12, 2006, <http://nato-media-lies-exposed.blogspot.com/2006/01/paddy-ashdown-euro-dictator-in-bosnia.html>.

36 Chatham House. About Us (Patron: Her Majesty The Queen; Presidents: Chatham House has Presidents from each of the three major political parties at Westminster - a reflection of our independence from government: The Rt Hon Lord Ashdown of Norton-Sub-Hamdon, The Rt Hon Sir John Major KG, CH, The Rt Hon Lord Robertson of Port Ellen; Council: ... Directors: ...), <http://www.chathamhouse.org.uk/about/council/>

аристократије, такође веома блиска Тонију Блеру. Реч је о Катарини Маргарети Ештон, Баронеси Ештон од Апхолда (носилац је ове титуле од 1999, на предлог самог Тонија Блера), званој Кети Ештон, службеници високог средњег ранга у администрацији УК (јавне службе, влада, Национални архив, Парламент - Дом лордова), којој се у нарочите заслуге приписује ратификација *Лисабонског уговора* у Дому лордова британског Парламента, која је од 2006. члан Пречасног савета Њеног величанства (Her Majesty's Most Honourable Privy Council) од 2006.³⁷

23. Именовање Баронесе Ештон на положај Високог представника ЕУ за заједничку спољну и безбедносну политику 2009, изазвало је бројне коментаре о њеним компетенцијама за обављање тог захтевног административног посла, али је такође поново отворило и једну стару причу која се у британској јавности први пут чула још крајем седамдесетих година 20. века. Причу је 2009. отворила Партија независности УК (енглеска либертаријанска и евроскептичка партија која се залаже да УК напусти чланство у ЕУ, представљена у Европском парламенту),³⁸ захтевајући од Хосе Мануела Бароса, председника Европске комисије,³⁹ захтевала да испита основаност навода о нелегалним финансијским везама између некадашњег СССР и британске *Кампање за нуклеарно разоружање*, током 1982. и 1983. Тада је, наиме, данашња Баронеса Ештон била не само активисткиња, него и благајница ове организације. На заседању Европског парламента, члан тог парламента из Партије независности УК, јавно је питао Хосе Мануела Баросу хоће ли истражити да ли је Ештонова 1982. и 1983. заиста примила новац од „непријатеља Запада“. Сама Ештонова изјавила је тим поводом да никада није има-

37 *Catherine Ashton*, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Catherine_Ashton; *The Rt Hon the Baroness Ashton of Upholland, Parliamentary Under-Secretary of State*, Department for Constitutional Affairs, http://www.dca.gov.uk/dept/changprog/member_bashton.htm; *Profile: EU foreign minister Baroness Ashton*, BBC, Thursday, 19 November 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/8369392.stm

38 UK Independence Party, <http://www.ukip.org/>; *UK Independence Party*, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/UK_Independence_Party

39 José Manuel Barroso, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Manuel_Barroso; José Manuel Barroso, European Commission, http://ec.europa.eu/archives/commission_2004-2009/president/personal/profile/index_en.htm.

ла односе са Совјетским Савезом и да никада није примила никакав новац из Москве. Њен кабинет одбио је да даље коментарише ове оптужбе као потпуно неосноване.⁴⁰

24. Једна коинциденција чини ову бизарну причу још бизарнијом. Наиме, сам Хосе Мануел Баросо био је, током седамесетих година 20. века, као студент на Универзитету у Лисабону, вођа илегалне маоистичке организације Реорганизовани покрет пролетерске партије (MRPP, касније назван Комунистичка партија португалских радника, потом преименована у Револуционарни покрет поругалског пролетаријата).⁴¹ Децембра 1980, Баросо је напустио MRPP и приступио Демократској народној партији (PPD), партији десног центра, која ће касније променити име у Социјалдемократска партија (PSD). Своју маоистичку студентску епизоду, Баросо је доцније, у једном разговору за лисабонски *Експрес*, објаснио рекавши да је у MRPP ушао једино због тога да би се успешно борио против конкурентске, такође илегалне, студентске организације коју је контролисала Комунистичка партија Португалије.

25. Овде имамо посла са старом, током историје непрекидно обнављаном и усавршаваном праксом инфилтрације неког, било ког, владајућег система у редове његове стварне или само потенцијалне опозиције (инфилтрирани агенти, агенти информатори, агенти провокатори), као и следственог корумпирања и кооптације неких њених припадника посредством сложених механизма конверзије и конвертитства (радикална промена верског, етничког, етичког или политичког идентитета под претње силом, због уцене или услед моралног слома и корумпираности). Педесетих година 20. века, феномен је осветлио Исак Дојчер у оној класичној анализи „случаја“ шесторице бивших комуниста – Кестлер, Силоне, Жид, Фишер, Рајт, Спендер.⁴² Од почетка текуће историјске

40 Bruno Waterfield, James Kirkup: *Baroness Ashton questioned over CND and Soviet money*, Telegraph, 25 Nov 2009, <http://www.telegraph.co.uk/news/news-topics/politics/6653340/Baroness-Ashton-questioned-over-CND-and-Soviet-money.html>.

41 *Barroso as a young, passionate Maoist student leader in 1976*, Jose Manuel Barosso, Maoist student leader, Lisbon University, Revolutionary Students Commission, 1976, EUX.TV videos, YouTube, 20 January 2009, <http://www.youtube.com/watch?v=wAHv3UnXvmM&feature=channel>

42 Видети, Isaac Deutscher: *Heretici i renegati*, August Cesarec, Zagreb 1990, ецеј

демисије светског система седамдесетих година 20. века па све до данас, инфилтрација владајућег система корпоративне дистопије, радикална конверзија и конвертитство међу онима над којима се тај систем одржава или тек успоставља, манифестују се у безброј, веома спектакуларних облика. Узоран пример у овој ствари јесте сам Тони Блер, један од главних глумаца у представи која нас овде занима. Тај је променио тако много јавних идентитета током своје каријере (од младог троцкистичког марксисте и америчког стипендисте, ватреног американофила, либералног фундаменталисте и крсташа корпоративне империје, „америчке подлице“ и ратног злочинца до пребега из англиканске у католичку цркву и њуејдерског идеолога јединствене светске религије), да га са ваљаним разлогом можемо прогласити за једног од највећих и најуспешнијих агената светског поретка корпоративне дистопије последње две деценије 20. и прве деценије 21. века.

26. Како било да било, истог 1. децембра 2009, када је Хавијар Солана напустио свој бриселски кабинет, а Баронеса Ештон ступила на дужност Високог представника за заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ, на основу *Лисабонског уговора* од 17. децембра 2007,⁴³ као и *Уговора о европској дипломатској служби* од 26. априла 2009,⁴⁴ основан је и Европски сервис за спољашњу акцију (The European External Action Service, EEAS),⁴⁵ до тада непостојећа дипломатско-обавештајна служба Европске Уније.

Као Генерални директори за спољне и војно-политичке односе у Генералном секретаријату Савета ЕУ, још више као

Savjest bivših komunista, str. 13-30.

43 Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, Official Journal of the European Union C 306, 17.12.2007, http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPDFFile-OpenPDFFile?FileName=FXAC07306ENC_002.pdf&SKU=FXAC07306ENC_PDF.

44 Видети, *Agreement on the European diplomatic service*, Concilium. Council of European Union, 26 April 2009, <http://www.consilium.europa.eu/showFocus.aspx?id=1&focusId=468&lang=en>.

45 Видети, *Brussels European Council, Presidency Conclusions, 29 - 30 October 2009*, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/110889.pdf; European Union External Action, Official site, http://eeas.europa.eu/index_en.htm; *European External Action Service*, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/European_External_Action_Service.

„Стратег“, Роберт Купер добио је тада овлашћење да администрира процесом организовања и постављања EEAS како би тај апарат могао да профункционише пуним капацитетом за годину дана, дакле 1. децембра 2010. Јавност је већ обавештена да ће EEAS заиста почети да ради 1. децембра 2010.⁴⁶

27. Нема никакве сумње да је главни задатак „Стратега“ Роберта Купера од 2002. до данас, био и остао, да са високог положаја који заузима у ЕУ, развија и практично тестира све доктринарне и институционалне инструменте од значаја за успостављање ЕУ као „меке империје“, односно као „нове либералне империје“. Европски сервис за спољашњу акцију са годишњим буџетом од 5,8 милијарди фунти стерлинга, односно 6,8 милијарди евра, са својих 7.000 веома добро плаћених еврократа који су распоређени у 137 амбасада ЕУ широм света, један је од најважнијих таквих инструмената.⁴⁷ Нимало изненађујуће, данас најважнији простор за EEAS и делатност његових официра јесте централни Балкан, још прецизније Србија и Босна и Херцеговина. Ово потврђује планирани број официра EEAS у амбасадама ЕУ, од којих је номинално најбројнија она у Турској, са укупно 132 службеника. Међутим, има ли се у виду да је за две амбасаде ЕУ на територији САД (једна у Вашингтону, акредитована код америчке владе, друга акредитована код ОУН у Њујорку), планира особље од укупно 124 службеника, да се за Русију предвиђаја 113 службеника, а за Индију 91, онда на основу онога што је до сада познато, следи да је централни Балкан, са концентрацијом од укупно 199 дипломата и обавештајца ЕУ у само две суседне земље (Србија: 103, БиХ: 96), уверљиво на челу листе приоритета Сервиса за спољашњу акцију ЕУ.

28. Овај ток догађаја у пуном је складу са чињеницом да је политика ЕУ коју спроводи и треба да спроводи EEAS до краја интегрисана у политику вашингтонске администрације. У посебном случају Балкана, то значи да је EEAS један од важних инструмената „меке моћи“ за практично спровођење

46 *Европска дипломатска служба*, РТС, недеља, 26. сеп 2010, 19:26 -> 19:55, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/770728/Evropska+diplomatska+s-lu%C5%BEba.html>

47 Mary Ellen Synon: *Baroness Ashton's empire: The EU diplomatic army that dwarfs anything our own Foreign Office could muster*, MailOnline, 31st October 2010, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1325252/Baroness-Ashtons-EU-diplomatic-army-dwarfs-Foreign-Office.html>

Визије Обамине администрације за Југоисточну Европу (The Obama Administration's Vision for Southeastern Europe), која је јавно представљена 17. фебруара 2010. у Вашингтону.⁴⁸

Сетимо ли се да се ова *Визија* у Југоисточну Европу класификује не само све земље настале на простору изворне Југославије, затим Албанију и Грчку (али не и Словенију, Румунију и Бугарску), него још и Кипар и Турску, онда је извесно да ће ЕЕАС управо на том простору концентrirати највећи број својих официра. Уосталом, већ сада то показују она 394 официра ЕЕАС који треба да буду стационирани у само четири земље Југоисточне Европе из *Визије Обамине администрације* (Турска: 132, Србија: 103, БиХ: 96, Албанија: 63).⁴⁹ Ако знамо да ће амбасаде ЕУ бити активне и у другим балканским земљама – Македонија, Црна Гора, Хрватска, Косово – онда је јасно да ће укупни број службеника које ће ЕЕАС ангажовати у својој балканској политици бити још већи.

29. Радови у којима се Европска Унија препознаје као империја, говоре да труд оних који самопрегорно раде на институционалном развоју ЕУ у правцу „нове либералне империје“ није остао непримећен.⁵⁰ Међу овим трудбеницима,

48 *The Obama Administration's Vision for Southeastern Europe*. Philip H. Gordon, Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs. Kokkalis Program, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, MA, February 17, 2010, U.S. Department of State. Diplomacy in Action, <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2010/137012.htm>; за шири коментар ове *Визије*, видети, Љубомир Кљакић: *Србија на раскршћу. Треба да обрађујемо свој врт*, I - III, исто.

49 Mary Ellen Synon: *Baroness Ashton's empire: The EU diplomatic army that dwarfs anything our own Foreign Office could muster*, *ibid*.

50 Böröcz, József and Kovács, Melinda and Engel-Di Mauro, Salvatore and Sher, Anna and Dancsi, Katalin and Kabachnik, Peter: *Empire's New Clothes: Unveiling EU-Enlargement*, Böröcz, József and Kovács, Melinda, Eds., Central Europe Review e-books, December, 2001, Archive of European Integration (AEI), University of Pittsburgh, <http://aei.pitt.edu/144/01/Empire.pdf>; Hans Hofbauer: *Proširenje EU na istok. Od Drang nah Osten do periferije EU integracije* (2003), Filip Višnjić, Beograd, 2004; Lorenzo Veracini: *Colonialism Brought Home: On the Colonialization of the Metropolitan Space*, *Borderlands*, e-journal, Vol. 4, Number 1, 2005, http://www.borderlands.net.au/vol4no1_2005/veracini_colonialism.htm; *The International Commission on the Balkans: Enlargement of Empire: EU and the Balkans*, *The Woodrow Wilson International Center for Scholars*, Nov. 9, 2005, http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?event_id=149897&fuseaction=events.event_summary; Jan Zielonka: *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*, *Oxford University Press, New York*, 2006; Ingo Schmidt: *Atlan-*

империјални стратег и администратор Роберт Купер, није на последњем месту. Управо је супротно. Сâм Хосе Мануел Баросо, председник Европске комисије, оставио је у овој ствари прворазредно сведочанство. Наиме, само пет година после Куперовог доласка у Брисел, на дан потписивања *Лисабонског уговора* 10. јула 2007, на конференцији за штампу која је тим поводом одржана у Лисабону, Хосе Мануел Баросо изјавио је да Европска Унија и није ништа друго него једна *империја*, истини за вољу једна *неимперијална империја* (!?), како је то Баросо појаснио у наставку свог полетног излагања.⁵¹

30. У својој интерпретацији „нове либералне империје“ и „новог либералног империјализма“, Купер полази од тога да је основно својство актуелног „трентука“ светске историје његова турбулентност, конфликтност и хаотичност. Хаос је последица чињенице што је свет подељен на „постмодерне“ (САД, Велика Британија, ЕУ, Јапан), „модерне“ и „предмодерне“, односно „неуспешне државе («failed states»).

---

*tic Capitalism: One World or More?, State of Nature, Autumn 2007, <http://www.stateofnature.org/atlanticCapitalism.html>; J. Colomer: *Great Empires, Small Nations: The Uncertain Future of the Sovereign State*, Routledge, London, 2007; John P. McCormick: *Weber, Habermas, and Transformations of the European State. Constitutional, Social, and Supranational Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2007; *The New Empire of Europe*, Koinonia House Inc., July 10, 2007, http://www.khouse.org/enews_article/20-07/1222/; Jorg Kustermans: *EU as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*, Acta Politica, 43, April 2008, pp. 118 - 120; Brian Denny: *The EU Empire*, Spectrezine, Apr. 8, 2008, <http://www.spectrezine.org/europe/Denny10.htm>; Kurt Nimmo: *Global Empire. EU Leaders Call for Global Currency*, Infowars, Saturday, Oct 18, 2008, <http://www.infowars.com/eu-leaders-call-for-global-currency/>; Ralph T. Niemeyer: *The Holy German Empire of European Nations*, *EU Chronicle*, Monday, August 10, 2009, <http://www.euchronicle.eu/holy-german-empire-european-nations>; Jürgen Schmidhuber: *The European Union - A New Kind of Empire?*, Jürgen Schmidhuber's Home Page, Oct. 28, 2009, [http://www.idsia.ch/~juergen/...](http://www.idsia.ch/~juergen/)*

- 51 Видети, David Charter: *Call for vote on 'Europe empire'*, The Times, July 11, 2007, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article2056576.ece>; Honor Mahony: *Barroso says EU is an 'empire'*, EUobserver, 11.07.2007, <http://euobserver.com/9/24458>; *Non-Imperial Empire. A quote from Jose Manuel Barroso, the President of the European Commission*, 10 July 2007, The Brussels Journal, Wed, 2007-07-11, <http://www.brusselsjournal.com/node/2244>; Barroso: *European Union is 'empire'* (long version), EUX.TV videos, Strazbourg, July 10 2007, YouTube, <http://www.youtube.com/watch?v=-18M1T-GgRU>; *The New Empire of Europe*, Koinonia House Inc., July 10, 2007 eNews issue, http://www.khouse.org/enews_article/2007/1222/; Bruno Waterfield: *Barroso hails the European 'empire'*, Telegraph.co.uk, 11 Jul 2007, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1557143/Barroso-hails-the-European-empire.html>

Управо у овим „предмодерним“, односно „неуспешним“ државама, по Куперу се успоставља и репродукује стање трајног хаоса. Будући да ове „предмодерне“, односно „неуспешне“ државе више не испуњавају критеријуме за легитимну употребу силе, хаос који оне репродукују прети да се прелије на „модерне“ и „постмодерне“ делове света и угрози њихову безбедност и стабилност.

31. Зато историјска одговорност и мисија „постмодерних“ држава, у овом случају реч је о САД и чланицама ЕУ, јесте да осигурају своју безбедност и стабилност, и то тако што ће у хаос „предмодерних“ држава, милом, али уколико устреба и силом, увести уређени поредак. Систем безбедности „постмодерних“ држава служи том циљу. Тај систем представља историјску новину. Основне карактеристике овог „постмодерног“ система безбедности јесу да се у њему брише граница између унутрашњих и спољних послова, да је дошло до узајамног мешања (традиционалних) унутрашњих послова и међусобног надзора, да се одбацује сила у решавању међусобних спорова, а да се последично кодификују и стандардизују правила понашања, да су границе између „постмодерних“ држава, с обзиром на промењену улогу државе, али и с обзиром на саобраћај, трговину, високе технологије, итд. постале практично ирелеватне, због чега се, најзад, и сам систем заснива на транспарентности, међусобној отворености, међузависности и узајамној рањивости.

32. Једино са ослоном на овакав систем безбедности, стално проширујући границе унутар којих систем делује, „постмодерне“ државе могу проширити простор властитог стабилног и безбедног „постмодерног“ поретка. Основни разлог за овај превентивни експанзионизам и освајање Купер налази у чињеници да иако свет „постмодерних“ држава није заинтересован за хаос, то не значи да хаос „предмодерних“ држава није и не може бити заинтересован за „постмодерни“ свет. Следствено, пацификовање „предмодерног“ хаоса кроз његово „постмодерно“ запоседање има за „постмодерне“ државе примарно одбрамбену и безбедносну функцију. Због остварења овог великог идеала – увођење „постмодерног“ поретка у „предмодерни“ хаос – „постмодерне државе“ морају да буду спремне на коришћење целокупног, веома разуђеног и софистицираног дијапазона средстава којима

располажу на скали од „меке“ до „тврде“ моћи (политика, дипломатија, пропаганда, психолошки рат, економски рат, суберзија, ратна политика, рат) како би одбраниле и прошириле „вредности“ у које верују и на којима почивају. Као што је већ показано, реч је о интегрисаним и фелсибилним инструментима Четврте генерације ратовања.

33. Купер је ову идеолошку платформу империјалне експанзије опширно представио 2003. године у својој књизи *Сламање нација. Поредак и хаос у Двдесетпрвом веку*:

„За постмодерну државу, стога, постоји потешкоћа. Неопходно је да се навикне на идеју двоструких стандарда. Међу нама, делујемо на основу закона и отворене заједничке безбедности. Али, када имамо посла са много старомоднијим врстама државе изван постмодерног европског континента, (као) Европљани морамо се вратити на знатно грубље методе из ранијег времена – сила, превентивни напад, превара, све оно што је непоходно када се бавимо онима који још увек живе у свету деветнаестог века где је свака држава за себе. Између себе, држимо се закона, али када делујемо у џунгли, ми такође морамо користити законе џунгле.“⁵² Оно што Европљанима заиста гарантује да ће у том великом предузећу увођења „постмодерног“ поретка у „предмодерни“ хаос заиста и успети, јесте империја. Али, не било која империја. За Купера, то је „постмодерна империја“: „Деветнаестовековне империје биле су засноване на заједничким расистичким претпоставкама – и колонизатори и колонизовани изгледа да су прихватили идеју о белачкој супериорности. Али, ове су претпоставке нестале. Постмодерна верзија империје мора бити добровољна, ако је то прихватљиво; у крајњем случају, мора бити кооперативна.“⁵³

34. Другим речима, Купер нас уверава да почетни услов за увођење поретка у хаос, услов без кога поредак уопште и није могућ, јесте успостављање Европске Уније као „меке“, односно „постмодерне империје“ која је способна да ефикасно употребљава све инструменте Четврте генерације ратовања и доследно спроводи стратегију „контролисане

52 Robert Cooper: *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-first Century*, Grove Press, New York, 2003, pp. 61 - 62.

53 Robert Cooper: *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-first Century*, ibid., p. 70.

дезинтеграције“. Ширећи своје границе и захватају све већи и већи простор, она као врхунску заједничку вредност шти-ти властити „постмодерни“ поредак. Као аргументе у прилог закључка да „у џунгли морамо користити законе џунгле“, Купер у *Сламању нација* наводи примере ратова које САД, УК и њихови савезници воде у Ираку, Сомалији и Авганистану, али нарочито инсистира на примерима из Десетогодишњег рата за југословенско наслеђе – рат у Хрватској, рат у Босни и Херцеговини, случај Србије и, нарочито, рат за Косово 1999. Има ли се то у виду, може се рећи да је концепт ЕУ као „меке“, „неолибералне империје“ заправо и рођен на темељу резултата које је обезбедио експеримент са Десетогодишњим ратом за југословенско наслеђе.

35. Куперово *Сламање нација. Поредак и хаос у двадесетпрвом веку* представља идеолошки манифест „нове либералне империје“ и „новог либералног империјализма“. Напред наведена места из *Сламања нација*, представљају саму срж ове доктрине.⁵⁴

Критичарима није требало много па да уоче како Купер са својом доктрином „неолибералне империје“ заправо компилира стари концепт европских империја, а нарочито стари концепт, такође и стари мит, о „доброј британској империји“, „либералној британској империји“,⁵⁵ односно „империјалној

54 Видети и моје раније коментаре Куперове доктрине „новог либералног империјализма“ и „нове либералне империје“, Љубомир Кљакић: *Фактичко стање и будући статус Косова и Метохије, Излагање на 67. Роуз-Пот семинару парламентарне скупштине НАТО. Србија и Европа: изазови интеграције*, Парламентарна скупштина НАТО и Народна скупштина Републике Србије, Београд, Дом Народне скупштине РС, 25-27. октобар 2007.; *Сесија II. Косово и Метохија: Ка коначном статусу*, петак 26. октобар 2007, МзКиМ, <http://www.kim.sr.gov.yu/cms/item/analyzes/rs.html?view=story&id=727&sectionId=9>, као и на другим е-адресама, на пример, Scribd.com, <http://www.scribd.com/doc/27377982/>; такође, Љубомир Кљакић: *Конфигурација светске моћи, Форум за националну стратегију. Како решити проблем Косова и Метохије*, Анализе 1-2, НСПМ, Београд 2007, стр. 13-19, стр. 69-71, Фонд Слободан Јовановић, 15. март 2010, <http://www.slobodanjovanovic.org/2-010/03/15/podsecanje-ljubomir-kljakic-konfiguracija-svetske-moci/?lang=lat>.

55 Видети, Neil Clark: *Colonial wars*, *The Spectator*, Apr 13, 2002, <http://www.highbeam.com/reg/reg1.aspx?origurl=/doc/1P3-118277264.html>; *Richard Gott: America and Britain: The Dangers of Neo-Imperialism and the Lessons of History*, *Global Dialogue*, Vol. 5, No.1-2, Winter/ Spring 2003 - American Empire?, <http://www.worlddialogue.org/content.php?id=215>; Dirk Adriaenssens: *Who is Robert Cooper? Campaign Against Sanctions on Iraq*, Fri, 24 Oct 2003, <http://www.casi.org.uk/discuss.html>; Seumas Milne: *New Labour, Old Britain. Britain: imperial*

федерацији“, који су либерални империјалисти викторијанске и едвардијанске Енглеске развијали од седамдесетих година 19. до тридесетих година 20. века: Следбеници новог живота (The Fellowship of the New Life), друштво основано 1883; Фабијанско друштво (The Fabian Society), основано 1884; Клуб коефицијената за вечере (The Coefficients Dining Club), основан 1902; Групе Родс - Милнеровог Округлог стола (The Rhodes - Milner Round Table Groups), мрежна организација основана 1909; англоамерички, односно атлантски Институт за међународне послове (Institute of International Affairs), основан 1919, са своја два аутономна центра, Краљевски институт за међународне послове (The Royall Institute for International Affairs), познатог као Чатам Хаус (Chatam House), основан 1920. у Лондону и Савет за иностране односе (Council on Foreign Relations, CFR), основан 1921. у Њујорку.⁵⁶

---

nostalgia, La Monde diplomatique, May 2005, <http://mondediplo.com/2005/0-5/02empire>; Antoinette Burton, University of Illinois at Urbana-Champaign: *Contemporary Issues in Historical Perspective. When Was Britain? Nostalgia for the Nation at the End of the "American Century"*, The University of Chicago, The Journal of Modern History, 75, June 2003, http://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/2293/file_1.pdf?sequence=1; Raj Persaud: *Our betrayal of these men has made them sick*, The Independent, 14 October 2004, http://news.independent.co.uk/uk/health_medical/story.jsp?story=571943; William Bowles: *Eat your heart out Mussolini*, Investigating Imperialism, 15 October 2004, <http://www.williambowles.info/index.html>; William Bowles: *The Law of the Jungle - New Labour's Version*, Investigating Imperialism, 10 April 2005, <http://www.williambowles.info/index.html>; Jean-Philippe Deranty: *European and American Intellectuals at War*, Contretemps 4, September 2004, pp.19 - 28, <http://www.usyd.edu.au/contretemps/4september2004/deranty.pdf>; Saul Dubow, University of Sussex: *The New Age of Imperialism: British and South African Perspectives, in Europe and its Empires*, edited by Mary N. Harris and Csaba Levai, Pisa University Press, Pisa, 2008, <http://www.cliohworld.net/onlread/4/24.pdf>; Richard Drayton, Rhodes Professor of Imperial History, Kings College London: *Where does the World historian write from? Objectivity, moral conscience, and the past and present of Imperialism*, for the KCL/LSE conference on Contemporary History, May 2009, исто...

- 56 Опширније, Љубомир Кљакић: *Космополис. Оглед о целини света и управљању светским пословима*, рукопис, стр. 184, Београд, август 2005 - фебруар 2007, рад представљен у циклусу од четири предавања под насловом *Космополис. Целина света и управљање светским пословима*, Задужбина Илије М. Моларца, новембар 2006 (*Космополис 1. Од Анахарсиса, Путагоре и Диогена до савремених покушаја да се свет организује као један и да се њиме управља*, 1. новембар 2006; *Космополис 2. Први талас модерне револуције света, светска држава као светска република или као светска империја и Томас Пејн*, 8. новембар 2006; *Космополис 3. Други талас модерне револуције света, историјска демисија светског система и његова транзициона*

У свом оптималном историјском облику овај поредак познат је као *Британска империјална федерација* у којој се ефикасно управља по моделу *Британске индијске империје*, односно *Британског раџа (the British raj)*, колонијалног поретка који је Британија успоставила и одржавала у Јужној Азији (Индија, Пакистан, Бангладеш, Бурма, данас Мианмар) од 1857. до 1947.

36. Ова стара империјална платформа, Куперу је осигурала и две престижне англо-америчке награде за 2004 – *Сребрена медаља Артур Рос*, књижевна награда америчког Савета за иностране односе (Council on Foreign Relations, CFR),⁵⁷ британска награда за политичку публицистику *Џорџ Орвел*⁵⁸ – али је произвела и још једну последицу – отворила је јавни простор и за друге заступнике старог - новог британског, односно англо-америчког или атлантског империјализма.⁵⁹

криза, концепт глобалне управе и стварно стање планетарних чињеница, 15. новембар 2006; *Космополис 4. Начело фузије и начело фисије, свет организован одоздо и свет организован одозго*, Петар Кропоткин и наши људски изгледи у часу рађања новог светског система, 22. новембар 2006), од непосредног интереса за проблем империјалне федерације, одељак *Међуигра четврт / Револуција, други талас синхронизитета 1900-1936. и трагање за идеалном светском државом*, стр. 74 - 96, текст интегрално доступан на адреси Scribd.com, 04. 06. 2010, <http://www.scribd.com/doc/32579294/Ljubomir-Kljaki%C4%87-KOSMOPOLIS-OGLED-O-CELINI-SVETA-I-UPRAVLJANJU-SVETSKIM-POSLOVIMA>. Такође видети и напомену број 45.

57 Council on Foreign Relations, Past Winners of the Arthur Ross Book Award, http://www.cfr.org/about/arthur_ross-winners.html.

58 *The Orwell Prize*, <http://orwelldiaries.wordpress.com/about/>; *Orwell Prize*, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Orwell_Prize

59 Andrew Roberts: *A History of the English-Speaking Peoples since 1900*, Weidenfeld & Nicholson, London, 2006; „Авганистан и друге земље у невољи данас плачу за врстом просвећених страних управљача какви су некада били Енглези“, изјавио је 2001. Макс Бут, млади амерички неоконзервативац, стални истраживач Савета за међународне односе: „Одавно је прошло време када је Британија требало да се извињава због своје колонијалне историје“, изјавио је Гордон Браун, канцелар у влади Томија Блера одговоран за економију, фебруара 2005. у Мозамбику; године 2008, исти Макс Бут изнео је став да је Британска империја решење за проблеме Сомалије и Пакистана. Наведено према, Richard Drayton, Rhodes Professor of Imperial History, Kings College London: *Where does the World historian write from?: Objectivity, moral conscience, and the past and present of Imperialism*, ibid. Такође видети, Timothy Garton Ash: *For a Pax Europaea. Can we fold the remains of the Ottoman empire into a new European empire?*, The Guardian, Thursday 14 April 2005, <http://www.guardian.co.uk/world/2005/apr/14/eu.serbia>

На овом месту нарочито треба нагласити да је ЕУ као „мека“ империја заправо продужетак САД као „тврде“ империје. Као „мека“ и „тврда“ империја, САД и ЕУ су интегрисана структура глобалне моћи која је одлучна да се успостави као светска „постмодерна“ империја. Ово је „тренутно“ историјско „стање“ вековног сукоба између протагониста светске републике и протагониста светског царства. Разуме се, тај спор још ни из далека није окончан.⁶⁰

37. Као декларисани и патетичи крсташ „новог доба“ корпоративне дистопије који се из најплеменитијих побуда бори за „наше вредности“ једне „меке“ империје као што је то Европска Унија, Роберт Купер је већ најмање две године и непосредно ангажован на великом делу „сређивања прилика“ од интереса за земље на простору изворне Југославије. Иако оскудно и прилично стидљиво, о том нас повремено обавештавају овдашњи медији.

„Стратег“, наиме, непосредно, предано, ефикасно и што је најважније истовремено, администрира „сређивањем прилика“ на чак три места:

„Сређује прилике“ у Босни и Херцеговини, односно Републици Српској, у правцу унитаризације Босне и Херцеговине и даљег слабљења статуса који Република Српска има по *Дејтонском споразуму*;⁶¹

„Сређује прилике“ у Републици Србији, а нарочито „сређује прилике“ у ономе што је преостало од њеног система одбране;⁶²

60 Опширније, Љубомир Кљакић: „Космополис. Оглед о целини света и управљању светским пословима“, исто.

61 „Бања Лука, 16. фебруара (Танјуг) - Директор Генералног секретаријата Савета ЕУ за спољне и политичке послове Роберт Купер оценио је данас да лидери СНСД Милорад Додик, СДА Сулејман Тихић и ХДЗ Драган Човић раде заједно за будућност БиХ. Купер је, после разговора у Сарајеву са Додиком, Тихићем и Човићем, изјавио да с нестрпљењем очекује даљи развој догађаја у оквиру прудског споразума, којим се решавају спорна питања у БиХ, међу којима и статус Брчког, државне имовине и уставних промена.“ Купер подржава договор тројице лидера у БиХ, 18. фебруар 2009, Бања Лука, Српска информативна мрежа, http://groups.google.gy/group/siem/browse_thread/thread/3b9985f264a01d94/bfec95eae1edadd9

62 „Бања Лука, 16. фебруара (Танјуг) - Директор Генералног секретаријата Савета ЕУ за спољне и политичке послове Роберт Купер оценио је данас да лидери СНСД Милорад Додик, СДА Сулејман Тихић и ХДЗ Драган Човић раде заједно за будућност БиХ. Купер је, после разговора у Сарајеву са Додиком, Тихићем и Човићем, изјавио да с нестрпљењем очекује даљи развој

„Сређује прилике“ између Републике Србије и „незави-

догађаја у оквиру прудског споразума, којим се решавају спорна питања у БиХ, међу којима и статус Брчког, државне имовине и уставних промена.“ *Купер подржава договор тројице лидера у БиХ*, 18. фебруар 2009, Бања Лука, Српска информативна мрежа, http://groups.google.gy/group/siem/browse_thread/thread/3b9985f264a01d94/bfec95ae1edadd9 „Први заменик председника владе и министар унутрашњих послова Ивица Дачић налази се у Бриселу где ће представити напредак Србије у правцу стављања на белу Шенгенску листу. Током недељног разговора са Генералним директором у Генералном секретаријату Савета ЕУ, Робертом Купером, Дачић је дискутовао о могућности учешћа српске полиције у мировним мисијама ЕУ./ Министар је изјавио да је ово питање од огромног значаја за јачање позиције српске полиције./ Он очекује да ће данас разговарати и са Комесаром за проширење ЕУ Олијом Реном, као и са потпредседником Европске комисије Жаком Бароом, који је одговоран за законодавство и унутрашње послове./ Главна тема бриселских састанака је визна либерализација будући да је, како је пре свог путовања Дачић изјавио за Б92, његов ресор најважнији у том процесу...“ *IM: Police in EU peacekeeping missions*, B92, Monday, 9 February 2009, http://wap.b92.net/eng/news/comments.php?nav_id=57016. „Србија вероватно неће тражити пуно чланство у НАТО, али намерава да оснажи своје партнерство са Алијансом кроз много интензивније учешће у међународним операцијама, изјавио је српски министар одбране Драган Шутановац./ Такође постоји могућност да Србија за чланице НАТО може да осигура приступ Војномедицинској академији у Београду, као и Центру за нуклеарну, биолошку и хемијску одбрану у Крушевцу, који је већ организовао курсеве за Организацију за забрану хемијског оружја./ Српске полицијске снаге су заинтересоване за учешће у полицијским операцијама одржавања мира ЕУ широм света, док српска армија настоји да оснажи партнерство са НАТО кроз много интензивније учешће у међународним операцијама./ Српски заменик премијера и министар унутрашњих послова Ивица Дачић рекао је у изјави за Танјуг у недељу увече да ће обавестити званичнике ЕУ да су српске полицијске снаге заинтересоване да узму учешће у полицијским мисијама очувања мира ЕУ широм света./ Говорећи после сусрета са Генералним директором у Генералном секретаријату Савета ЕУ Робертом Купером о могућностима за учешће српске полиције у полицијским мисијама одржавања мира ЕУ, Дачић је подвукао да је то питање од изузетне важности за позиционирање и јачање положаја српске полиције./ ‘Природно, такође сам пренео да је српска полиција заинтересована за учешће у овим мисијама, а ставио сам до знања да су наше полицијске снаге већ узеле учешћа у мировним мисијама полицијске природе на Хаитију и у Либерiji’ рекао је Дачић Танјугу...“ *Serbian Police and Armed forces to join EU, NATO peacekeeping missions*, Tanjug News Agency, February 10, 2009, <http://www.pogledi.rs/diskusije/viewtopic.php?p=153795&sid=f80f60c316500d1a216587f6f1e1a64b>. “Министар одбране Драган Шутановац примио је делегацију Савета Европске Уније, коју је предводио господин Роберт Купер, генерални директор за спољне и политичко-војне послове Савета ЕУ./ Министар Шутановац је поновио да је чланство у Европској унији један од приоритетних циљева Србије и истакао да је визна либерализација значајан корак у процесу приближавању Србије ЕУ./ Он је упознао саговорнике са тренутном безбедносно политичком ситуацијом у земљи, као и са плановима за реформу система одбране./ Нагласио је да, уважавајући значај унапређења односа са ЕУ, Министарство одбра-

сног“ Косова у циљу „признавања реалности на терену“ од стране Србије.⁶³

не настоји да јача своје институционалне капацитете и обезбеди ресурсе који су неопходни за укључивање у активности заједничке безбедносне и одбрамбене политике./ Министар Шутановац је информисао саговорнике о плановима за завршетак процеса професионализације Војске Србије до краја следеће године. Такође, истакао је важност учешћа припадника ВС у мировним мисијама, посебно нагласивши да је ове године по први пут на основу одлуке парламента Србије, медицински тим ВС заступљен у мировној мисији у Чаду у оквиру норвешког континента.» Република Србија. Министарство одбране, *Састанак са делегацијом Савета Европске Уније*, 14. децембар 2009, http://www.mod.gov.rs/novi_lat.php?action=fullnews&id=2400. «Министар одбране Драган Шутановац је из разговора с челницима и министрима ЕУ и НАТО закључио да је њихово преовладавајуће мишљење да је Србија спремна за нови корак ка статусу кандидата за чланство у ЕУ. Шутановац је новинарима у Бриселу, на крају дводневне посете, рекао да су његови саговорници оценили и да на страни Холандије постоји спремност за компромис о томе да Савет министара ЕУ 25. октобра затражи 'мишљење' Европске комисије о спремности Србије за кандидатуру за чланство у Унији. Међу кључним саговорницима министра Шутановца, поред Хермана ван Ромпеја и генерала Сирена, био је и Роберт Купер, најближи сарадник високе представнице Кетрин Ештон.» Република Србија. Министарство одбране, *Интервју министра Шутановца дневном листу «Данас». Систем одбране Србије постаје део ЕУ*, 16. октобар 2010, http://www.mod.gov.rs/novi_lat.php?action=fullnews&id=2980.

- 63 „Приштина. Високи дипломата у канцеларији европског комесара за спољну политику и безбедност Роберт Купер стигао је у Приштину да би помогао косовским властима да изађу из институционалне кризе, до које је дошло изласком Демократског савеза Косова из владајуће коалиције. У својству специјалног изасланика Кетрин Ештон, Купер се јуче у Приштини састао са представницима пет утицајних земаља запада и председником привремене косовске владе Хашимом Тачијем. Извори у Бриселу пренели су приштинској ТВ станици 'Клан Косова' да је суштина састанака представника ЕУ налажење уставних решења за што брже одржавање парламентарних избора на Косову...“ *Изасланик Кетрин Ештон у Приштини - тема ванредни избори, Танјуг, РТВ*, 19. октобар 2010, http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/izaslani-kettrin-eston-u-pristini-tema-vanredni-izbori_217693.html. “Дијалог Приштине могао би почети наредних недеља питањем несталих особа, пише данас 'Коха диторе'. Тачи за дијалог пре ванредних избора?/ Приштински лист наводи да би на челу београдске делегације требало да буде саветник председника Републике Србије Јован Ратковић./ Косовски премијер Хашим Тачи прихватио је да дијалог са Београдом почне пре одржавања парламентарних избора на Косову, пише 'Коха диторе'./ Прихватање почетка дијалога пре избора је резултат активности званичника из канцеларије европског комесара за спољну политику и безбедност Роберта Купера, минулих дана у Приштини./ 'Понуда коју је Купер лично предао елити прво у Приштини, па затим у Београду, позива представнике две земље да одрже састанак на коме ће се разговарати о питањима несталих', пише приштински лист./ Брисел није тражио да на том састанку учествују лидери, али је тражио да делегације воде један функционер близак премијеру Косова Хашиму Тачију

38. Има ли се у виду да је Роберт Купер онај идеолог и администратор који је под покровитељством Тонија Блера потписао саму доктрину „новог либералног империјализма“, има ли се још у виду и то да је Барон Ешдаун тестирао ову доктрину као „поткраљ Босне“, онда је јасно да у случају овог Куперовог непосредног ангажовања у „сређивању прилика“ на централном Балкану имамо заправо посла са операцијом од највећег могућег стратешког значаја и за њега лично и за све друге, важније, протагонисте доктрине коју је он потписао. Да је то тако, недвосмислено потврђују сами догађаји, нарочито догађаји током протекле две године.⁶⁴ Сходно томе, не треба ни на тренутак помислити да се Купер неће придржавати напред наведених аксиома „новог либералног империјализма“. Уосталом, „сређивање прилика“ овде се већ двадесет година одвија се уз стриктно поштовање тих истих аксиома – контролисана дезинтеграција, „идеја двоструких стандарда“, када Европљани „имају посла са много старомоднијим облицима државе изван постмодерних граница... морају да се врате много грубљим методама ранијег периода – сила, превентивни напад, превара и све друго што је неопходно за оне који још увек живе у деветнаестовековном свету самодовољних држава“, „у џунгли морамо користити законе џунгле“, четврта генерација ратовања, перманентни рат.

и један близак председнику Србије Борису Тадићу, наводи лист./ У кабинету председника Тадића агенцији Бета је речено да делегација Србије још није одређена и демантована је информација да ће српски тим предводити председников саветник за спољну политику, Јован Ратковић, како је то објавио лист ‘Коха диторе’./ Јован Ратковић је саветник Бориса Тадића за односе са Европском унијом и Алијансом, а у Србији је познат и као један од оснивача покрета ‘Отпор’, који је помогао у рушењу Слободана Милошевића 2000. године./ Коха: Тачи за дијалог пре избора/ Косовски премијер Хашим Тачи прихватио је дијалог са Србијом под окриљем ЕУ пре превремених избора заказаних за фебруар 2011, пише приштински дневник ‘Коха диторе’./ ‘Састанак две стране треба да уследи у наредних неколико седмица’, пише ‘Коха’ позивајући се на неименовани европски извор./ Специјални изасланик високе представнице ЕУ за спољну политику и безбедност Роберт Купер, који је недавно посетио Београд и Приштину, ‘убедио је (косовску) владу да дијалог треба да почне пре избора’, објављено је на сајту листа ‘Коха диторе’, *Дијалог за неколико недеља?*, Б92, Извор: Бета, Танјуг, 22. октобар 2010, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?уууу=2010&mm=10&dd=22&nav_category=640&nav_id=467072

64 Видети, Љубомир Кљакић: *Србија пред избором. Треба да обрађујемо свој врт*, I–III, исто.

39. У том и таквом „сређивању прилика“, улога Роберта Купера као „Стратега“ може, дакле, бити само стратешка. Његово је да осигура све потребне услове да се у овом посебном случају централног Балкана доктрина „новог либералног империјализма“ примени дословно. А то значи да ће се овдашње „прилике“ сматрати „сређеним“ тек онда када се у овдашњи „хаос“, ову турбулентну, конфликтну и хаотичну балканску „џунглу“, уведе „постмодерни“ поредак „постмодерне“ империје. Јер, као што је то показано, увођење поретка у хаос, односно у било коју „џунглу“, па тако и у ову балканску, по Куперу може ефикасно обавити само „нова либерална империја“ у свом „меком“ или „тврдом“ облику, већ према околностима, али у оба случаја у оквиру пропозиција „контролисане дезинтеграције“ и Четврте генерације ратовања. Данас, улогу „меке империје“ на себе је преузела Европска унија. Не само за нашег „Стратега“, историјски узор за Европску унију као „меку империју“ може да буде само *британски раџ* (*the british raj*) онај империјални поредак који је под краљицом Викторијом био успостављен у Индији. Какав је тај поредак, и какав тек може да буде, имамо овде, на централном Балкану, прилику да непосредно и веома интензивно дожививљавамо као властито наметнуто искуство већ 20 година, од 1990-1991. до данас. Ово искуство недвосмислено упозорава да је реч о историјски старом поретку империјалне доминације и субјугације. Тај поредак актуелно је структуриран као глобална корпоративна дистопија у лику „нове либералне империје“ и „новог либералног империјализма“.

40. Да би се делотворно одговорило на овде скицирано стање чињеница, за почетак је неопходно да се идентификује и схвати стварни садржај империјалне политике „постмодерне“ доминације и субјугације – контролисана дезинтеграција, начело двоструких стандарда, „сила, превентивни напад, превара и све друго што је неопходно за оне који још увек живе у деветнаестовековном свету самодовољних држава“, четврта генерација ратовања, перманентни рат. Наравно, то није могуће без ослонаца на поуздан концептуални, методолошки и аналитички, али и етички модел истраживања историјских феномена. Целокупно знање света данас нам је на располагању у овом захтевном предузећу. Као незаобилазан део тог корпуса „светске књижевности“, наше властито исто-

ријско искуство слободног мишљења и слободног деловања слободних људи испуњава све потребне услове да се један такав теоријски модел утемељи и развије. Што се тиче овог писца, то нарочито важи за радове петорице наших великих претходника, такође и земљака, оних „Срба са дна каце“ из Херцеговине и Босне, који су ову традицију обогатили током 20. века. Петорица ових угледника јесу: Владимир Ћоровић (1885 - 1941), Димитрије Митриновић (1887-1953), Васиљ Поповић (1887-1941), Милан Будимир (1891-1975) и Владимир Дедијер (1914-1990).⁶⁵

Ljubomir Kljatic

*THE EUROPEAN UNION AS A “SOFT”
EMPIRE AND THE SERBS*

Summary

Separate “post-conflict” cases of the Republic of Srpska and the Republic of Serbia as well as their perspectives in near and far future have been elaborated in the light of actual historical context. The actual historical context has been profiled by a

65 Видети, Владимир Ћоровић: *Црна Књига. Патње Срба Босне и Херцеговине за време светског рата 1914 -1918*, Београд, 1920 (репринт, Југословенски досије, Београд, 1989), *Односи између Србије и Аустроугарске у XX веку*, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1936 (на захтев Немачког Рајха, књига је забрањена, њен тираж заплењен је у штампарији и уништен; ипак, десетак примерака тог издања је сачувано је захваљујући штампарским радницима; репринт, Библиотека града Београда, 1989), као и други радови овог аутора; Димитрије Митриновић: *Сабрана дјела*, I-III, приредио и коментар написао Предраг Палавестра, Свјетлост, Сарајево, 1990; Васиљ Поповић: *Источно питање. Борба за опстанак Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Издавачка књижевна кућа Геце Кона, Београд, 1928 (репринт, Никола Пашић, Београд, 2007); Милан Будимир: *Са балканских источника*, Српска књижевна задруга, Београд, 1968, као и други Будимирови радови; Владимир Дедијер: *Дневник*, I-III (1945, 1950, 1969), Просвета, Београд, 1970, *Sarajevo 1914*, I-II (1964), Prosveta, Beograd, 1978, *Изгубљена битка Ј. В. Стаљина*, Свјетлост-Просвета - Ослобођење, Сарајево - Београд - Сарајево, 1969; *Interesne sfere. Istorija interesnih sfera i tajne diplomatije uopšte, a posebno Jugoslavije u Drugom svetskom ratu*, Prosveta, Beograd, 1980, *Vatikan i Jasenovac. Dokumenti*, Rad, Beograd, 1987, као и други Дедијерови радови.

historical demission of the world system and by a highly accelerated crisis that has been following such process. In line with these general premises, the postulates and institutions of modern age republic and democracy have been suspended, a program of corporative dystopia has become dominant one and contemporary politics has been transformed into a feudal one. Actual doctrine of the Fourth war-making generation represents an ideological frame of this process and its legitimacy. In the worldwide business, it has been already established an imperial hierarchy of the power of a new feudal order – an integrated structure of global power that has been demonstrated by the United States of America as a “hard” empire on one side and the European Union as a “soft” empire on the other side. In this type of order the war has been a continuous state of affairs. Therefore some contemporary researchers have defined the actual participation of the USA and the EU in the worldwide business as a permanent war-like “state of affairs” of the Fourth generation that the self-proclaimed “mankind leaders” have made against the rest of the world, including here also the war against the citizens of the USA and the EU themselves. In this case the word is about an exemplary case of literal implementation of a doctrine of militaristic “new liberal empire” and “new liberal imperialism” in its original ideological form. As a doctrine that used to have a role of ideological justification of the practice of domination, subjugation, permanent world war and unilateral implementation of the force in the world affairs in the post-“Cold War” era in 1989-1990, the doctrine of militaristic “new liberal imperialism” and “new liberal empire” represents a frame for profiling of the institutions and politics of the EU as a “soft” empire. In this case it is reflected in a critical analysis of the doctrine of the “new liberal imperialism” and “new liberal empire” in its original form – the work of Robert Cooper and other authors, in particular the role of Tony Blair.

Key Words: militarization of the world affairs, new feudal order, corporative dystopia, fourth war-making generation, “new liberal empire” and “new liberal imperialism” doctrine, the EU as a “soft” empire, the USA as a “hard” empire, Serbs

УДК 316.344.42(497.11)

Примљено:
01.11.2010.

Прихваћено:
15.12.2010.

Прегледни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

стр. 469-490

Владан Станковић*

ДРУШТВЕНЕ ЕЛИТЕ У СРБИЈИ – ПРЕОБРАЖАЈ И ПРОХОДНОСТ У ПОСЛЕДЊИХ ДВАДЕСЕТ ГОДИНА

Резиме

Елите се данас доживљавају као врхови супростављених класа које поседују ресурсе и управљају позицијама. У репрезентативном моделу демократије ове елите не само да се сукобљавају већ и међусобно сарађују заступајући интересе својих база. Отуђење елита од база може довести до срашћавања интересних група богатих и моћних у једну класу. У Србији на измаку прве деценије XXI века дошло је до извесног срашћавања духовних, политичких, привредних и културних елита. Недостатак јасних правила, ниски и неодређени стандарди приликом одабира на елитне положаје, али и мито и корупција за пријем нових кадрова, учинили су да регрутација у елиту задобије патогене размере једног потпуно аномичног друштва. Овоме доприноси и сазнање да су се, у Србији, све наведене елите слиле у једну. У том случају пре се ради о Москиној (владајућој) политичкој класи него о елитама које се боре за премоћ у друштву нудећи своје: концепте, знања, идеје, способности... Лоша регрутација има за последицу незрелу, некомпетентну и неефикасну елиту која није у стању да одговори изазовима пред којима се ово друштво налази.

* Институт за политичке студије, Београд

Кључне речи: друштвене елите, друштвена моћ, транзиција, преображај

Предмет овога рада представља проучавање друштвених елита у Србији током последњих двадесет година (1990–2010), и бави се њиховим преображајем, односно реструктурирањем и реконфигурацијом, као и могућностима уласка у друштвену елиту (тзв. *проходност*). Да бисмо дали одговоре на ова компликована питања најпре је неопходно дефинисати предмет истраживања, и прецизно разјаснити шта заправо представља друштвену елиту, како бисмо у другом делу истраживања могли на примеру појавних облика друштвених елита у Србији неометано да изведемо налаз и на самом крају рада предложимо извесне мере ради отклањања патогена аномичних стања, стављајући на јавни увид могућности оздрављења друштва када је бар реч о друштвеним елитама у Србији.

1. Радна апаратура – теоријско значење елите

Појам елите „потиче од латинског глагола *eligere*, што значи изабрати“¹ „Реч *елита* је била употребљавана у седамнаестом веку за описивање робе изузетне финоће...“² Елитна роба тумачи се као роба изузетне каквоће; то је фина роба, квалитетна и рафинирана, понекад има значање луксузне робе – једном речју врхунске. С тога у почетку елити преписују управо те особине.

У апсолутистичким државима елита је фина и суптилна – она је аристократија. Аристократија је ограничена густом мрежом ауторитарног светоназора, који је својеврсно интеграционо поље читаве заједнице.³ Међутим, временом

1 С. Антонић: „Елита“, *Социолошки речник*, Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 119.

2 Т. Ботомор: *Елите и друштво*, Седма сила, Београд, 1967, стр.13.

3 Ево како италијански приповедач Салваторе Нигро описује ову мешавину аристократизма и ауторитаризма владајућих елита у доба барока: „На врху хијерархије налазио се владар чија је дужност била да управља светом *више да би усавршио свет него свет њега. У несебичном давању себе својим поданицима*, владар је имао нечег *божанског*; он је поступао тако што је *привлачио своје поданике себи, наликујући тиме Богу који продире у људска срца користећи анђеоска средства*.“ С. Нигро, *Ликови барока*, „Секретар“,

са пропашћу аристократизма, и тврдо-класног феудалног система, елита губи почетни карактер. Из аристократије друштво запада у плутократију – првотна елита племства девастира и у њу улазе слојеви крупне буржоазије (предузимачи и обратници – финансијери сваке врсте).⁴ Друштво постаје проходније, али та продорност није на врлини, већ на способностима.⁵ Отуда један од првих савремених озбиљних проучавалаца елита, италијански социолог и економиста Вилфредо Парето, под видним утиском распада аристократског и уплива предузимачке грађанштине пише следеће: „Некој вештој вуцибатини која уме да вара људе, а да при томе не буде кажњена, даћемо 8, 9, па чак и 10, већ према броју људи које је очерупала и према колични новца који је успела да им извуче. Стога, дакле, наставља Парето: одвојимо класу људи који имају највише показатеље у својој грани делатности и назовимо их елитом.“⁶ Од тада па надаље преовладава становиште према коме елиту оличавају способни: „изабрани људи, одличници, цвијет неке групе или заједнице... оно што је најбоље или најотменије...“⁷ Тако у припаднике елите спадају: „одабрани, изабрани, најбољи појединци, еминентни, најистакнутији, водећи припадници једне друштвене групе или заједнице.“⁸

105-124, Clío, Београд, 2004, стр.106. И још: „Ингењери је саветовао да треба опонашати врлине пужа (*lumaca*). Поигравајући се различитим значењима ове речи (*lumaca* значи пуж, али и спирално степениште), он ће рећи: ‘Писање наликује спиралним степеницама којима се секретар, иза сцене и најкраћим путем, успиње до блискости са својим заштитником, до чијег поверења не може да стигне главним степеништем, односно крупним корацима дворске службе.’“, Ibidem, стр.110.

- 4 П. Серна, *Човек доба просвећености*, „Племић“, 37-92, Clío, Београд, 2006, стр. 54. „... током 18. века успоставља право пословно племство, грађанско по својим интересовањима, феудално по мотивима.“
- 5 Када описује модерни менталитет грађанске елите амерички социолог руског порекла Питрим Сорокин каже следеће: „Ko су наше воде? Pre svega то су успешни зарађивачи новца. Pri томе је мало важно како се до новца долази. Sa малим изузетцима, такви се налазе на врху друштва; они добијају академска звања, постају људи од поверења у свему и сваћему; они су политички лидери и контролишу заиста све.“, P. Sorokin: *Društvena i kulturna dinamika*, Službeni list/CID, Beograd/Podgorica, 2002, str. 394.
- 6 С. Таргаља: *Скривени круг – кружење елита*, Председништво ССОЈ, Београд, 1976, стр.176.
- 7 М. Босанац, О. Мандић, С. Петковић: „Елите“, *Рјечник социологије и социјалне психологије*, Информатор, Загреб, 1977, стр. 162.
- 8 Т. Инђић: „Елита“, *Социолошки лексикон*, Савремена администрација,

Нешто касније под налетима радничких и синдикалних бунтова у валовитим покушајима да се збаци јарам предузетничког плутократизма либерално-капиталистичког поретка формалне демократије настаје нова критика елитизма, али и владајућег поретка. Суочен са тврдим класним друштвом дихотомних сукоба буржоазије и радништва италијански социолог, политиколог и правник Гаetano Моска устврдиће: „Принцип суверенитета народа, односно владавине народа је једна фикција, јер не влада народ него мањина. Због тога што се заснива на фикцији (тзв. замаскиравање суштине, прим. В.С) парламентарни режим је још гори од других који (бар) отворено признају владавину мањине.“⁹ Елита се овде заокружује у мањину – добро организовану мањину – или владајућу класу.¹⁰ Тако је према Моски читаво друштво подељено на политички организовану мањину елита које владају, и неорганизовану, пасивну масу којом се влада.¹¹

Из свега побројаног долазимо до сазнања да у теорији, и пре свега у политичкој социологији, разни аутори различито тумаче шта заправо представља елита, тако да до данас, управо у питању њене оперативне дефиниције, није постигнута пуна сагласност. За основну карактеристику друштвених елита Вилфредо Парето узима *способност*, за Гаetана Моску то је *„власт*, за Карла Манхајма *рационалност*, за Роберта Дала *одлучивање*, за Сузан Келер *положај*, за Еву Ециони-Хелеви *надзор над ресурсима* итд.¹² На основу по-

---

Београд, 1982, стр. 166.

- 9 А. Секуловић: *Политичка мисао Гаetана Моске*, Докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 1975, стр.133.
- 10 Т. Инђић: „Маса према политичкој класи – Гаetано Моска и његово учење о маси“, *Маса у социолошкој теорији*: 77-118, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977, стр. 81. „... превага једне организоване мањине, над неорганизованом већином (*миноранза организата* vs. *маггиоранза дисорганизиата*) уствари је фатална, чињеница која се не може изменити.“
- 11 „... народ у традиционалистичком смислу постоји само као психолошка категорија, као објекат и само објекат власти оружје које трпи. Од њега као таквог не зависи нити може зависити политичка креација, јер је она увек у другим рукама, или (трајно) у рукама посвећене елите ...“, С. Вујовић, „Д’ Местрово и д’ Боналово традиционалистичко схватање елите и масе“, *Маса у социолошкој теорији*: 24-34, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977, стр. 31.
- 12 С. Антонић: „Елита“, *Социолошки речник*, Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 119.

вршне анализе готово свих побројаних аутора, ако изузмемо Манхајмову дефиницију друштвених елита (рационалност), у свим осталим преовладава нека од компоненти друштвене моћи: способност, власт, одлучивање, положај или надзору над ресурсима. Тако долазимо до кључног становишта према коме је немогуће друштвену елиту спознавати без њене непосредне везе са неким од елемената друштвене моћи.¹³

Стога, из овако изведене дефиниције друштвене елите, могуће је уочити да се „термин елита(е) сада генерално примењује за функционалне, углавном групе занимања, које имају (из било којег разлога) *висок статус у друштву* и због тога ћу га ја убудуће употребљавати без ограда у том смислу.“¹⁴ Последица овога је да елите поседују извесну духовну супериорност, што не подразумева да је та (и таква) супериорност и уважена од других.¹⁵ Већ сама чињеница помањкања легитимитета кроз *auctoritas* [*augeo, auctum*] чини да се овај недостатак интериоризованог наговарања, препоруке, приволевања, знаменитости и узора, ослобађа моралног светоназора, и баца у чврст загрљај моћи. Од тада бити припадник друштвене елите има за последицу обавезно поседовање некаквог облика друштвене моћи.¹⁶ Тако сада, коначно, можемо устврдити да елита „означава припаднике виших друштвених слојева који улазе у те слојеве на основу свог друштвеног положаја, богатства, привилегија, образованости, престижа, стила живота, тј. који имају водеће или управљачке позиције у друштву (без обзира на то да ли су одређени појединци тих слојева заиста супериорни као личности). Тај положај им обезбеђује учешће у одлучивању о

13 Милс је отворено назива елита моћи. Видети у: Т. Инђић, „Елита“, Социолошки лексикон, Савремена Администрација, Београд, 1982, стр. 167. „Елиту моћи Милс одређује као припаднике виших друштвених кругова који поседују атрибуте моћи и утицаја, богатства и славе (престижа), који у својим рукама усредсређују водеће, командне позиције крупних институционалних хијерархија: привредних корпорација, политичко-државних институција и војске.“

14 Т. Ботомор, *Елите и друштво*, Седма сила, Београд, 1967, стр. 19.

15 Р. Thoens, *The Elite in the Welfare State*, The Free Press, New York, 1966, p. 50-51.

16 Најужу дефиницију друштвених елита са најчвршћом везом елите и неопосредне, опипљиве и конкретне моћи даје Ева Ециони-Халеви. Према њој друштвена елита није ни могућа без контроле над ресурсима. Е. Etzioni-Halevy, *The Elite Connection*, Polity Press, Cambridge, 1993, p. 52.

битним друштвеним пословима.¹⁷ Тако „реч елита означава све оне особе које се истичу у обављању неке делатности у друштву, било да то постижу првенствено, захваљујући неким својим способностима (научници, уметници, филозофи) или у првом реду зато што располажу већом друштвеном моћи, при чему је поседовање способности од социолошког и секундарног значаја (економски, политички и војни лидери).“¹⁸ Непосредна веза друштвених елита и друштвене моћи јасно је изражена у делима Парета и Моске. И за једног и за другог елите су она врста способних мањина које су овладале директним утицајем на реалну друштвену моћ, било да поседују стварну политичку власт или је (тренутно) немају.¹⁹ И управо у овој тачки сусрећу се Парето и савремени теоретичари елита.

Данас у консочијативном моделу политичке демократије елите постају горњи делови друштвених класа, оне на изванредан начин саучествују у редистрибуцији друштвене моћи.²⁰ Када је реч о врстама елита онда се издвајају: духовне, политичке, привредне, културне елите...²¹ Ми ћемо се у даљем делу текста на примеру Србије у последњих двадесет година (1990-2010) позабавити управо са ова четири типа елита.

2. Налаз стања - друштвене елите у Србији у последњих 20 година (1990-2010)

17 Т. Инђић, „Елита“, *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982, стр. 166.

18 М. Поповић, „Елитизам и маса у савременом друштву“, *Маса у социолошкој теорији*, 267-282, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977, стр. 271.

19 С. Вујовић, „Конзервативна теорија елите – Парето, Моска, Михелс“, *Социологија*, 02/72:193-206, Филозофски факултет, Београд, 1972, стр.201. „Парето друштво дели на два слоја: 1. нижи, *неелиту* чији нас могући утицај на владање овде не занима; 2. виши слој или *елиту* која се састоји из: а) *владајуће елите*; б) *невладајуће елите* ...“

20 „... Ева Ециони-Халеви схвата елите као горње делове друштвених класа“. С. Миладиновић, *Елите распада*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 53.

21 Слично набраја и Манхајм: „Манхајм ... говори о политичкој, организационој, моралној и верској елити, затим о економској елити, а узгред помиње и емоционалну и војну елиту.“ (К. Чавошки, „Елита, масе и демократија у делу Карла Манхајма“, *Маса у социолошкој теорији*: 139-193, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977, стр. 149.

Као што је већ изнето структуром и проходношћу у друштвеним елитама бавићемо се истражујући четири носећа типа друштвених елита.²² Сваки од ових типова на свој начин указује на дегенеративне процесе, аномична стања и патолошке налазе које је неопходно утврдити, како би се дао успешан предлог мера за опоравак стања. И пре него што се упустимо у дијагнозу стања међу друштвеним елитама у Србији у последњих двадест година, ваљало би испитати опште стање аномичног налаза читавог друштва, како би снимљена слика била јаснија и свеобухватнија.

2.1 Општи налаз

Ратови за југословенско наслеђе, санкције, и потоња агресија на СР Југославију од стране НАТО-алијансе предвођене САД, оставили су трајне последице на друштвене односе у Србији, па тако и на односе који се тичу врсте елита и проходности унутар истих. Уз све ово дошло је до преображаја из социјалистичког у тржишно-капиталистички систем вредности, који је са петооктобарским превратом задобио убрзан темпо. Санкције, огроман број избеглих (и непрестано-исцрпљујуће помагање српском народу у ратом захваћеним подручјима до јуче заједничке државе) довели су до унутрашње привредене и социјалне деструкције свеопштих размера. Пред налетом спољног зида санкција фабрике су стале са производњом – иза тога није могло бити личних примања: дошло је до раста и дивљања цена што је покренуло замајац инфлације, а онда и хиперинфлације... Преко ноћи, сви су били обузети потрагом за „живим новцем“ – читави средњи слојеви преселили су се у неки облик „сиве зоне“.²³ Доњи нижи слојеви вратили су се селу и по-

22 М. Ранковић, „Социолошко значење масе у Паретовој теорији друштвене равнотеже и кружења елита“, *Маса у социолошкој теорији*, 35-76, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977, стр. 44. „... сам Парето је указао да је управљачка елита такође сложена из одиста различитих групација, како по врстама и нивоу надлежности тако и по психолошким одликама и вредносним оријентацијама.“

23 С. Антонић, „Друштвена основа и садашњи покушај модернизације“, *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група – свакодневница Србије на почетку трећег миленијума*, 19-37, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2004, стр. 31, „Ратови, трговинска блокада и инфлација највише су погодили становништво са непро-

љопривредној производњи.²⁴ Привреда је из индустријске и постиндустријске фазе прешла у аутаркично привређивање са огромном зоном шверца и разних сумњивих услуга. Сада се друштво наново стратификовало. Готово да је нестало средњег слоја. Друштво се симплификовало на: горњи слој људи произашлих из ратова, сиве економије и окружења владајућег апарата, и огромне масе нижег слоја у коме су сада припадали читави слојеви средњег сталежа.²⁵ Па ипак, ма колико изменио класичан социјалистички поредак, овај систем је од 1990. до 2000. године био постсоцијалистички. Иако је дошло до крупних измена у елитама, проходност се из масе у танки средњи (и чак у виши) друштвени слој, колико-толико одражавала.²⁶ Проблем је, међутим, био у томе што су сада у друштвену елиту спадали нови слојеви друштва, попут: ратних профитера, партијских апаратчика, крупних шверцера, припадника естраде и неких других професија. Друштвена аномија нагрисала је само ткиво шире заједнице на два начина: поремећајем система вредности, и чињеницом да је мало ко радио, или остао да ради свој посао за који се школовао.²⁷ После петооктобарских промена долази до нових де-

---

менљивим приходима.“

- 24 М. Лазивић, С. Цвејић, „Постсоцијалистичка трансформација и фрагментација радничке класе – случај Србије и Хрватске“, *Друштво ризика – промене, неједнакости и социјални проблеми у данашњој Србији*, 107-134, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2008, стр. 114. „Тако је једну стратегију преживљавања чинио повратак на самопроизводњу, потпуним или делимичним повратком у пољопривредни занимање. Други извор представљао је масовни ангажман у сивој и црној економији, који је добио широк простор због слома унутрашњег правног поретка...“
- 25 С. Антонић, „Друштвена основа и садашњи покушај модернизације“, *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група – свакодневница Србије на почетку трећег миленијума*, стр. 32. „Социолошка истраживања рађена током 1990- тих у Србији, показивала су изразито повећање неједнакости материјалних услова живота између слојева.“
- 26 О проходности у елите у социјалистичком друштвеном уређењу социолог Љубиша Митровић каже: „... социјализам руши класне баријере које су спутавале вертикалну покретљивост појединаца и друштвених група...“ Љ. Митровић, *Ошита социологија*, Институт за политичке студије – Свен, Београд, 2003, стр. 293.
- 27 В. Милић: *Прилози историји социологије*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1989, стр. 88-89- „Два основна ненормална стања друштвеног система с развијеном поделом рада јесу: аномична подела рада и подела рада заснована на принуди. Прва се састоји у недовољној друштвеној организованости издиференцира-

вастација у друштвеној интеракцији када је у питању преображај елита и проходност кроз њих.²⁸ Најпре, уочљиво је да у поступку либерализације друштвених односа, смањења државне територије (а тиме и привредних ресурса), са даљим осиромашењем, тајкунизацијом и свеопштом корупцијом, додатно смањена проходност из масе у елиту.²⁹ До тада дугогодишње ангажовани на местима у државном и привредном апарату, постављеници су етаблирали своје положаје, и зацементирали проходност. Друштво се донекле стабилизovalo када је реч о институцијама, али корупција од врха до дна и недостатак правих реформи, стратегије и опредељености за изградњу озбиљне националне привреде, учинили су да се читав систем нађе пред пропашћу због огромне задужености и колапса привреде и финансијских токова.³⁰

2.2. Духовне елите

У Србији су и духовне елите прошле кроз упадљив преображај. Почетком деведесетих најутицајнији део духовне елите били су неспорно интелектуалци.³¹ Међутим, током

них друштвених делатности, услед чега стално настају поремећаји у друштвеном животу. Подела рада, заснована на принуди, састоји се у томе што расподела друштвених функција не одговара расподели стварних способности у друштву, пошто се прва расподела заснива на класним повластицама.“

- 28 Д. Стајић: „Друштвене и политичке претпоставке социјалне државе – могућности и ограничења у транзицији“, Политичка ревија, 02/09, 11-22, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 13: „У Србији после 2000. године веома агресивно се намеће монизам решења свих битних, у првом реду привредних и државних питања, са становишта неолиберализма као јединог решења.“
- 29 О односу капитализма и проходности у елите више у: Lj. Mitrović, *Opšta sociologija*, Institut za političke studije – Sven, Beograd, 2003, str. 292-293.
- 30 Тако нпр. у: P. van Dyne, E. Stocco, M. Milenović: „Corruption in Serbia – unique or a shared Balkan disease“, *Temida*, 4/09, 29-58, *Viktimološko društvo Srbije i Prometej*, Beograd, 2009.
- 31 У периоду социјализма улога цркви и других верских заједница била је миноризована, тако да се буђење верског од деведесетих наомамо код неких аутора назива и процесом десекуларизације, што је ипак неодржив став. О овим становиштима видети код: М: Благојевић, „Ревитализација религије и религиозности у Србији – стварност или мит?“, *Филозофија и друштво*, 02/09:97-117, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2009, стр. 98. Сличне паралеле су подвучене и када је у питању Католичка црква у Хрватској. Видети у: В. Rebić, „Relations between church and state in Republic of Croatia“, *Политикологија религије*, 02/09:197-207, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2009.

деведесетих са значајнијом и запаженијом улогом Српске православне цркве (СПЦ) у друштву јача утицај свештенства и нарочито монаштва.³² Обнова духовности и повратак маса атеизираних верника Цркви довео је, приметно, до већег значаја и утицаја црквених кругова: обнове цркава и проширења манастирских комплекса, јачег присуства Цркве у јавности, делимичног повратка имовине не само СПЦ већ и неким традиционалним црквама и верским заједницама...³³ Посебно је јачала морална, образовна и културна мисија Цркве, која је још увек на недовољном нивоу.

Са друге стране, секуларна интелектуална елита прошла је најпре кроз стадијум демарксизације. Један део интелектуалних кругова у оквиру друштвене елите разрешењу друштвене драме приступа крајње некритички, рекло би се инжењерски (*copy-paste*), прихрливши владајуће узор западних земаља: доктринарни и економски либерализам, минимална држава, људскоправаштво, потпуно уклањање увозног протекционизма, неприкосновеност приватног власништва и апсолутна денационализација (по сваку цену)... Други део интелектуалне елите критички преиспитује не само друштвене токове у српском друштву, већ и светска кретања, и показује више осећаја за моделе који би били „примернији домаћем човеку“.³⁴ Запаженије јачање црквене имовин-

32 Марксистичка идеологија је негативно конотирала верску парадигму субституишући је. О томе више у: J. Rex, „Secular substitutes for Religion in the Modern World“, Политикологија религије, 01/07:3-10, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2007. Слично и у: Драган Јаковљевић, „Верске разноликости и толеранција“, Политикологија религије, 02/08:135-164, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2008.

33 Тако нпр. Сегеј Флере у свом истраживању о друштвеним аспектима религиозности код православних Срба, словеначких католика и босанских муслимана закључује: „... падом комунизма наилазимо на ситуације верске обнове.“ С. Флере, „Верска недоследност и секуларизација“, Муке са светим, 121-127, Нишки културни центар, Ниш, 2007, стр. 125.

34 По овом питању значајни су покушаји контекстуирања нпр. привредног система у културну и верску парадигму постојећег етоса. Ж. Ђурић, „Православна религија у Србији и савремена неолиберална економска политика“, Политикологија религије, 01/07:85-96, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2007, стр. 85. „... веома су значајна теоријска одређења основних категорија на којима се заснива и прожима онтолошка целовитост православне религије на једној страни, у односу на друге конфесије и у односу на основне принципе и садржаје неолибералне економске политике на другој страни. Православна религија кроз ове категоријалне разлике и историјске промене исказује свој однос према

ске и статусне моћи, не прати међутим јачање сличне моћи и међу интелектуалцима. Разлог томе лежи у чињеници да су интелектуалци током деведесетих пали из вишег-средњег у нижи-средњи, па чак и нижи, друштвени слој. Филозофија преживљавања учинила је да многи од њих буду принуђени да се поред свог позива баве и другим пословима како би опстали. Један део интелектуалаца везао је своју судбину за стране пројекте и донације, и тако изгубио способност критичког расуђивања. На тај су начин критику свели само на оно што се смело критиковати из угла дародавца.³⁵

Када је реч о проходности у духовне елите тада је такође упадљива дихотомија између верске и интелектуалне елите. Међу верском елитом приметнија је нешто већа проходност, мада ни овај део духовне елите није лишен клановских борби за превласт и доминацију. Са друге стране, интелектуална елита по питању проходности исказује значајан замор у односу на социјалистички период. Затвореност образовних и научних институција, недостатак правила или њихова арбитрерна примена, премоћ личног фактора (протежирање, заузимање, подмићивање) довели су до тога да је маса талентованог и надареног образовног и научног кадра остала ван домаћаја елитних институција.³⁶ Дobar део њих данас заузима слабије цењене послове, без јавне моћи, или је трајно напустило земљу и свој радни ангажман потражило ван њених граница.

2.3. Политичка елита

Представнике политичке елите у Србији данас оличавају најпре тзв. *лидери политичких странака*, али и њихови најужи *саборци* (посланици, гласноговорници, министри, др-

---

неолибералној економској политици.“

35 По питању слободе и независности интелектуалне елите академик Коста Чавошки је крајње скептичан. Тако нпр он сматра: „... ljudima od pera jedino preostaje da se priklone jednom ili drugom polu uzajamno suprotstavljenih društvenih sila.“ Видети: К. Чавошки, „Elita, mase i demokratija u delu Karla Manhajma“, Masa u sociološkoj teoriji: 139-193, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd, 1977, str. 153.

36 С. Миладиновић уочио је разлику између: „... статистички значајну везу образовања родитеља, затим образовања на првом радном месту и предходном радном месту и везу образовања на предходном радном месту и положаја унутар елите.“ Слободан Миладиновић, *Елите распада*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 124.

жавни секретари, партијски опредељени високи чиновници министарстава), као и малобројан слој представника тзв. *седме силе* или јавног мњења (високопозиционирани новинари, аналитичари, критичари), те *представници тзв. невладиног, цивилног сектора*. Политичка елита у Србији у последњих двадесет година регрутована је из хетерогених друштвених слојева. Могли бисмо слободно устврдити да је повој у формирању политичког плурализма омогућио да већ током деведестих година прошлог века постоји извесна отвореност ка уласку у политички елиту.

Када је о политичарима реч, један део те елите регрутован је из састава старог естаблишмента једнопартијског апарата; други део ушао је у структуре владајуће олигархије током деведесетих година поводећи се личним интересима, трећу групацију сачињавали су идеолошки верници и „поклоници нормалног живота“. Како год било политичку елиту нису представљали само образовани кадрови „друштвењака“ (политичких, правних, економских, филозофских или организационих наука), већ и мноштво полуобразованог света, несвршених студената, пензионера, занатлија, уметника свих боја... Са протеком времена проходност у уже кругове политичких елита постаје све отежанија. Уплив у политичку елиту се ексклузивира, а на кључна места у политички и привредни живот долази се готово искључиво на основу намештења: на основу личних веза и контаката, непотизма или коруптивних постављења. Од постављеника се захтева да буду „војници партијских клубова“ – нека врста намештеника.³⁷ Од њих се очекује да део новца од плата које „зараде“ у управама јавних делатности врате политичкој матици из којих су инкубирани. На тај начин они „искажују пажњу“, награђују политичку странку која их је протезирала, и „помажу“ партију из које су изникли да учествује у још богатијој подели плена, чиме би и себи омогућили да потражују још уносније нове облигације.³⁸ Новоуспостављени партократ-

37 Д. Марковић, „Перспективе превазилажења партократије и развоја непосредне демократије“, Политичка ревија: 03/09:1-16, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 8. „Међусобном борбом за власт и око власти политичке странке потикују у други план бригу за заједничке интересе грађана и опште интересе друштва.“

38 В. Станковић, „Партократија међу демократским институцијама Републике Србије“, Политичка ревија, 03/09:17-26, Институт за политичке студије,

ски поредак довео је до отуђења политичких елита од своје базе и бирача, до тзв. *политичких трансфера*, те до сарадње и чак пословног срашћавања припадника тзв. супростављених политичких елита у Србији.³⁹ Међусобно срашћавање контаката и веза међу припадницима „супростављених опција“ још више је политичку елиту удаљило од базе, зацементирало проходност нових снага, те онемогућило проток друштвеног кретања (тзв. циркулацију) и самообнављање елите.⁴⁰ Коалирање партија дијаметрално супротних идеологија, чак и геополитичких усмерења учврстило је кохезију њених политичких елита на врху.⁴¹

Са друге стране налазе се професионалне и полупрофесионалне групе високопозиционираних новинара, разних професионалних и хоби-аналитичара, те представника невладиног сектора који су у уско грло политичке елите ушли својим професионалним способностима или контактима са страним и домаћим изворима моћи. Ове групе иако финансијски и статусно непокривене, нестабилних и неетаблираних позиција, поседују извесну друштвену моћ (понекад и не тако малу), јер представљају извесне креаторе политичког и општедруштвеног јавног мњења – омогућавајући легитимитет или делегитимишући потезе политичара на власти и у опозицији. Може се слободно рећи да међу овим делом по-

---

Београд, 2009, стр. 23. „Партократија у Србији доводи до тога да релативно мали број партијски најлојалнијих сарадника страначког лидера држе све кључне полуге власти у земљи. На овај начин лидер и партија лако контролишу све најглавније токове моћи у земљи.“

39 М. Кнежевић, *Жамор кризе*, Београд, 2008, стр. 109. Кнежевић запажа: „Прхутава прелетачи више ни не памте у чијем су све партијском јату летели.“ И нешто даље: „Конвертитство је, нажалост, необично значајан део српске политичке традиције и недовољно испитани део овдашње политичке антропологије.“ (Ibidem, стр.111.)

40 М. Кнежевић, *Подељена моћ*, НСПМ, Београд, 2006, стр.128. „Уколико је спољашња моћ државе нарушена а унутрашња моћ друштва те грађана и нације, умањена и ослабљена, онда су диференциране политичке снаге неизоставно упућене на изборне коалиције, јер ниједна засебно није толико толико снажна да би била кадра да сама добије изборе и преузме вршење потпуне власти.“ Такође: „Позиција и опозиција ће, дакле, зависити од сталног преговарања, тражења најбољих солуција, испољавања осећаја за бољу прилику, тактичког награђивања, вештине уверавања и убеђивања, укратко коалиционе умешности...“ Ибидем, стр. 131.

41 О готово немогућим комбинаторикама у формирању коалиционих влада у Србији пише и: Д. Петровић, *Српске политичке странке*, Култура полиса, Београд, 2010, стр. 223 и даље.

литичке елите постоји доста широка отвореност, јер је проходност заснована на способности, која тек накнадно бива тестирана лојалношћу извесној политичкој опцији.

2.4. Привредна елита

Привредна елита настала је двојако, у зависности од својинског карактера капитала. Један њен данашњи део настао је од бивших директора великих и малих друштвених концерна и предузећа. Овај део привредне елите регрутован је из управљачког кадра у привреди у доба социјализма, и протезао се до управљачког кадра јавне имовине и у пост-социјалистичко доба.⁴² Друга група припадника водеће привредне елите регрутована је двојако.

Прву подгрупу најчешће сачињавају деца припадника некадашњег естаблишмента из: полицијских и војних служби, привреде, дипломатских представништава... Они су захваљујући утабаним контактима својих родитеља, те општој друштвеној аномiji током деведесетих у умешним пословним захватима, а најчешће у пословима увозно-извозног карактера, успели да остваре енормне зараде, многоструко увећају капитал и успешно се позиционирају на друштвеној скали утицаја.⁴³

Другу подгрупу сачињавају лица која су се током деведесетих отиснула у привредни авантуризам ратног окружења, санкција и свеопште трговачке анархије са спољним светом.⁴⁴ Захваљујући почетном капиталу, сопственој умешно-

42 М. Трипковић, Г. Трипковић, „Закаснела транзиција у Србији и не/могућност опамећивања српских елита“, Зборник матице српске за друштвене науке, 124/08:7-30, Матица српска, Нови Сад, 2008, стр. 9. „Иако су канали за продор у елиту већ били утрвени ранијим добрим позицијама у социјалистичкој номенклатури, ипак су они широм отворени тек с ратовима и свеопштом криминализацијом друштва...“

43 Ibidem, стр.9-10: „У поступцима одабирања припадника елите главни критеријум тако постаје тесна повезаност с новоуспостављеним механизмима и центрима моћи (нарочито политичким, полицијско-безбедносним и војно-обавештајним) и спремност служења сили, пре свега кроз необуздано служење насиљем.“

44 Ове елите су „формирани у периоду продуженог трајања режима инклузивне хегемоније, праћеног грађанским ратовима, унутрашњом криминализацијом, спољашњим санкцијама и војним интервенцијама“. М. Трипковић, Г. Трипковић, „Закаснела транзиција у Србији и не/могућност опамећивања српских елита“, Зборник матице српске за друштвене науке, 124/08:7-30, Матица српска, Нови Сад, 2008, стр. 9.

сти и везама у старом или новом режиму они су успели да из средњих и средње-нижих слојева уђу у привредну елиту и тако себи осигурају место у друштвеној хијерархији.⁴⁵

На основу горе наведеног може се опазити да је у привредној сфери проходност у привредну елиту минимална, скоро до заптивености⁴⁶ из бар два важна разлога: јер је без иоле озбиљнијег почетног капитала немогуће ући у игру, и јер је за успех у послу неопходно порекло које омогућава контакте и заштиту (у временима када правна држава не функционише), или какав-такав озбиљнији статус у владајућем партократском естаблишменту.⁴⁷

2.5. Културне елите

Културна елита је данас више него икада раније издељена на: етаблирану културу мртвих институција, и алтернативну сцену која се ослања на законитости потражње на тржишту конзумента. Иако је у социјалистичко доба култура била ометена наметљивом, владајућом, онтички-плитком парадигмом марксизма-лењинизма, културна елита је деловала искључиво кроз институције система, и располага друштвеном моћи да утиче на широке масе – призната и призвана да износи суд јавности од значаја за културу једног народа.⁴⁸ Са периодом кризе, ратова, изолације долази до уру-

45 „Желећи да управљачку елиту што чвршће веже за себе, он јој је дозволио да се може незаконито обогатити“. С. Антонић, „Друштвена основа и садашњи покушај модернизације“, *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група – свакодневница Србије на почетку трећег миленијума*, 19-37, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2004, стр. 31.

46 М. Лазећ, С. Цвејић, „Промене друштвене структуре у Србији – случај блокиране пост-социјалистичке трансформације“, *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група – свакодневница Србије на почетку трећег миленијума*, 39-70, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2004, стр. 52. „... док се за друштвену покретљивост у Србији 80-тих могло рећи да касни у приближавању моделу индустријских друштва, након 10 година блокиране трансформације и структурних специфичности насталих у том периоду, постоји могућност да због тога бар у неретких неколико година покретљивост остане дивергентна у односу на већину земаља средње и источне Европе.“

47 Видети у: В. Станковић, „Партократија међу демократским институцијама Републике Србије“, *Политичка ревија*, 03/09:17-26, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 23.

48 Ово је још уочио још шпански мислилац, теолог и социолог Ортега-и-Газет:

шавања средњег слоја. Притиснути борбом за опстанак са све мање времена за културу (а све већом потребом за бегом од прљаве свакидашњице) у земљи која је преплављена избеглим народом из руралних подручја, културна елита је доживела пораз. Увођењем тржишних принципа, дерегулацијом културе и либерализацијом прохтева, укус просечног конзумента је изгубио сваки критеријум, јер је сада народ упропашћеног укуса почео да тражи кич и шунд.⁴⁹ Већ од средине деведестих друштво је преплављено индустријом забаве. Некада заснована на концепту поприлично рафинираних остварења високообразованих припадника културног сталежа, сада, култура постаје разбигра и огољена јефтина забава за једнократну употребу коју производе приватне ТВ и радио станице, булеварски часописи (тзв. *жути штампа*), те тиражне сајамске књиге баналног садржаја.⁵⁰ Ситуацију међу културном елитом додатно отежава и катастрофално стање у некада престижним националним институцијама. Многе од њих годинама не раде (Народна библиотека, Народни музеј), а у другима влада моралнополитичка подобност партијских апаратчица који спроводе кадровску политику на основу најгрђег непотизма (деца деце глумаца), корупције и страначког протежирања. Ово за последицу има свеопшти пад квалитета услуга културе. И управо да проходност буде отежана, високо професионализована, чак софистицирана (колико је то уопште могуће у једном оваквом друштву), нигде као у случају културних елита она није тако порозна. Ово доводи до даље ерозије културних вредности, слабе посећености

„За Оретегу је, елементарни стваралачки механизам сваког друштва садржан у чињеници да се примерност мањине артикулише у поучљивости и поводљивости већине.“ Према: Т. Инђић: „Маса у делу Оретега у Гасета“, *Маса у социолошкој теорији*: 195-239, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977, стр. 196.

49 Р. Тошић: „Ружичаста болест“, <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/ruzicasta-bolest.html>: „Сјај и гламур. А народ ко народ. Воли шљокице и да сјаји. Народ се заморио од сивила деведесетих“.

50 М. Фернандез Куеста: „Ћутање капитализма у култури“, <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/cutanje-kapitalizma-u-kulturi.html>: „Забава, централни елемент разоноде, прихваћена је као образац промене у социјалним структурама у сталној мутацији. Динамичним социјалним мрежама, полиедричном погледу, нормализацији преступништва, номадству low cost и конзумистичкој размени субјективности (дајући предност осећајној интерпретацији наспрам суда аргумената), неопходна је стална промена декора. Досада (јер опада гледаност), синоним је за смрт.“

културних институција (у којима доминирају модерне, чак и интелектуалној јавности тешко схватљиве поставке) чиме се ствара слика безидејног, безосећајног, чак малодушног и некреативног друштва испразних културних форми. Са друге стране, цвета култура забаве. Ово је царство финансијера и мецена који улажу новац „у пројекте“ без икаквих вредносних мерила и узанси. Тржиште кича нове културне елите држи се, тако, паролe: *лош укус већа добит*.

Слична је ситуација и у спорту. Антички идеал гимназиума (атлетика, пливање, гимнастика), бива замењен спортским шоу-бизнисом колективних друштвених игара два тима који се међусобно надмећу најобичнијим жонглерским надигравањима.⁵¹ И у овом погледу Србија постаје мека за ловце на таленте.⁵² Омладини више нису идеал најсветије друштвене вредности: наука, образовање, хуманост, уметност, култура већ брзо стицање новца у међународном циркусу спортске забаве. Идеал лаке зараде и брзе забаве завртео је точак судбине над Србијом – можда у неповрат.

51 К. Миленковић: „Фудбал као најнебитнија споредна ствар на свету“, <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/fudbal-kaonajnebitnija-glavna-stvar-na-svetu.html>: „... већини деце из радничких породица једина (револуционарна) могућност да својој деци омогуће другачији хабитус од оног који они имају. У условима препуштености самима себи, без средстава за школовање и уопште без упућености на значај образовања, засипани медијским сликама Бекама, Марадоне и сличних, деца из радничких породица, свесна да једино ризик (у овом случају сопствени) доноси капитал, крећу тим путем. Сукобити се са законом или бити на исправној страни, питање је у темељу избора између нужних опција: криминал или спорт.“

52 Ibidem: „Тело је једино чиме располажу, једини употребљиви капитал који уз мало среће може донети корениту промену. У почетку је важан предани рад: понављање елементарних покрета до изнемоглости. Тиме тренери рутинизују акције играча до тренутка када они почињу интуитивно да реагују у истим и сличним ситуацијама. „Играчи тако постају телесни објекти којима управљају професионални експерти. Фуко би рекао да се „професионални спортисти издвајају у модерним спортским клубовима на архипелаг налик на затворски“: вежба, исхрана и одмор строго се контролишу, а сваког појединца прегледа лекар специјалиста како би искључио постојање физичких недостатака и карактерних дефеката“. Спорт, а фудбал нарочито тако постаје инжењерска делатност пројектовања све способности (туђих) тела ради постизања све бољих резултата. Хуманост и племенитост нестају, слабост је исмејана, а повреде редовне...“

3. Додатак: Предлог мера

- транспарентност надметања за све послове од јавног значаја;
- демонополизација у привреди као предуслов живљих активности;
- оштар обрачун са корупцијом у свим сегментима друштвеног живота;
- увођење надзорних тела и органа за контролу рада служби и управа;
- онемогућити злоупотребу аутономије универзитета и научних институција када је - у питању кадровска политика (пошто је реч о интересу од јавног значаја по Републику);
- поштрити мере и донети кодексе против злоупотребе слободе медија;
- подстицати професионализацију у образовању, науци и култури;
- ограничити проходност у политици и култури (пошто се ради о интересу од јавног значаја за Републику);
- омогућити проходност у привреди подстицајним мерама и стварањем шанси за све.

Литература

- Антонић, Слободан: „Друштвена основа и садашњи покушај модернизације“, *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група – свакодневница Србије на почетку трећег миленијума: 19-37*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2004.
- Антонић, Слободан: „Елита“, *Социолошки речник*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
- Благојевић, Мирко: „Ревитализација религије и религиозности у Србији – стварност или мит?“, *Филозофија и друштво*, 02/09:97-117, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2009.

- Bosanac Milan, Mandić Oleg, Petković Stanko: „Elite“, *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*, Informator, Zagreb, 1977.
- Ботомор Б, Том: *Елите и друштво*, Седма сила, Београд, 1967.
- Вујовић, Сретен: „Конзервативна теорија елите – Парето, Моска, Михелс“, *Социологија*, 02/72:193-206, Филозофски факултет, Београд, 1972.
- Вујовић, Сретен: „D’ Mestrovо i d’ Bonalovo tradicionalističko shvatanje elite i mase“, *Маса у социолошкој теорији: 24-34*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977.
- Dyne van Petrus, Stocco Elena, Milenović Miroslava: „Corruption in Serbia – unique or a shared Blakan disease“, *Temida*, 4/09: 29-58, Viktimološko društvo Srbije i Prometej, Beograd, 2009.
- Ђурић, Живојин: „Православна религија у Србији и савремена неолиберална економска политика“, *Политикологија религије*, 01/07:85-96, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2007.
- Etzioni-Halevy, Eva: *The Elite Connection*, Polity Press, Cambridge, 1993.
- Инђић, Триво: „Маса у делу Ортеге у Gassetа“, *Маса у социолошкој теорији: 195-239*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977.
- Инђић, Триво: „Маса према политичкој класи – Gaetano Mosca и његово учење о маси“, *Маса у социолошкој теорији: 77-118*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977.
- Инђић, Триво: „Елита“, *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982.
- Јаковљевић, Драган: „Верске разноликости и толеранција“, *Политикологија религије*, 02/08:135-164, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2008.
- Кнежевић Милош: *Подељена моћ*, НСПМ, Београд, Кнежевић, Милош: *Жамор кризе*, Београд, 2008.

- Куеста Фернандез, Мануел: „Ћутање капитализма у култури“, <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/cutanje-kapitalizma-u-kulturi.html>
- Лазић Младен, Цвејић Слободан: „Постсоцијалистичка трансформација и фрагментација радничке класе – случај Србије и Хрватске“, *Друштво ризика – промене, неједнакости и социјални проблеми у данашњој Србији: 107-134*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2008.
- Лазић Младен, Цвејић Слободан: „Промене друштвене структуре у Србији – случај блокиране постсоцијалистичке трансформације“, *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група – свакодневница Србије на почетку трећег миленијума: 39-70*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2004.
- Марковић, Драган: „Перспективе превазилажења партократије и развоја непосредне демократије“, *Политичка ревија: 03/09:1-16*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Миладиновић, Слободан: *Елите распада*, Службени гласник, Београд, 2009.
- Миленковић, Катарина: „Фудбал као најнебитнија споредна ствар на свету“, <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/fudbal-kaonajnebitnija-glavna-stvar-na-svetu.html>
- Milić, Vojin: *Prilozi istoriji sociologije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.
- Митровић, Љубиша: *Опита социологија*, Институт за политичке студије – Свен, Београд, 2003.
- Нигро, Салваторе: „Секретар“, *Ликови барока: 105-124*, Clio, Београд, 2004.
- Петровић, Драган: *Српске политичке странке*, Култура полиса, Београд, 2010.
- Поповић, Михајло: „Елитизам и маса у савременом друштву“, *Маса у социолошкој теорији: 267-282*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977.

- Ранковић, Миодраг: „Социолошко значење масе у Паретовој теорији друштвене равнотеже и кружења елита“, *Маса у социолошкој теорији*: 35-76, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977.
- Rebić, Biljana: „Relations between church and state in Republic of Croatia“, *Политикологија религије*, 02/09:197-207, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2009.
- Rex, John: „Secular substitutes for Religion in the Modern World“, *Политикологија религије*, 01/07:3-10, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2007.
- Секуловић, Александар: *Политичка мисао Гаетана Моске*, Докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 1975.
- Серна, Пјер: „Племић“, *Човек доба просвећености*: 37-92, Clio, Београд, 2006.
- Sorokin, Pitrim: *Društvena i kulturna dinamika*, Službeni list/CID, Beograd/Podgorica, 2002.
- Стајић, Дубравка: „Друштвене и политичке претпоставке социјалне државе – могућности и ограничења у транзицији“, *Политичка ревија*, 02/09:11-22, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Станковић, Владан: „Партократија међу демократским институцијама Републике Србије“, *Политичка ревија*, 03/09:17-26, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Тартаља, Смиља: *Скривени круг – кружење елита*, Председништво ССОЈ, Београд, 1976.
- Трипковић Милан, Трипковић Гордана: „Закаслела транзиција у Србији и не/могућност опамећивања српских елита“, *Зборник матице српске за друштвене науке*, 124/08:7-30, Матица српска, Нови Сад, 2008.
- Тошић, Раденко: „Ружичаста болест“, <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/ruzicasta-bolest.html>
- Thoens, Piet: *The Elite in the Welfare State*, The Free Press, New York, 1966.

- Флере, Сергеј: „Верска недоследност и секуларизација“, *Муке са светим*: 121-127, Нишки културни центар, Ниш, 2007.
- Чавошки, Коста: „Елита, масе и демократија у делу Карла Манхајма“, *Маса у социолошкој теорији*: 139-193, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977.

Vladan Stanković

*SOCIAL ELITES IN SERBIA – THEIR
TRANSFORMATION AND PATENCY IN LAST
TWO DECADES*

Summary:

An elite is now seen as «mountain peaks» of opposing classes, that have the resources and manage positions. In the representative system of democracy, these elites not only confront each other, but also cooperate with each other in order to represent the interests of their bases. The alienation of the elites from their bases may lead to thier growth, increase of stakeholder wealth and fusion of power into one class. In Serbia, at the end of the first decade of 21. century there has been some coalesce of spiritual, political, economic and cultural elites. The lack of clear rules, low and uncertain standards in selecting the elite positions, acts of bribery and overall corruption for hiring process for the new staff, have made the process of recruitment for the elite to become a full scale pathology leading to complete anomic society. This contributes to the realization that, in Serbia, all of these elite have been fused into one. If this happens to be the case, it is more likely that it is Mosca's (ruling) political class, rather than the elites who are fighting for supremacy in the society by offering their own: concepts, knowledge, ideas, skills. Poor recruitment has resulted in immature, incompetent and inefficient elite that is unable to respond to the challenges facing this society.

Key words: social elites, social power, transition, transformation

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ПРИКАЗИ

Стојадиновић Миша

ЕЛИТЕ РАСПАДА 493-496

Јелена Тодоровић

УПРАВЉАЊЕ СА ОНЕ СТРАНЕ
НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ 496-502

ПРИКАЗИ

Стојадиновић Миша*

ЕЛИТЕ РАСПАДА

Слободан Миладиновић,
Елите распада, Службени гласник, 2009, 289 стр.

Књига „Елите распада”, аутора др Слободана Миладиновића, настала је са циљем да докаже да је елита била најзначајнији фактор друштвене кризе која се завршила падом социјализма и распадом Југославије као државне заједнице. Миладиновић у својој књизи полази од ставова да социјалистич-

ко друштво представља друштво у коме доминантна класа настоји да овлада тоталитетом друштвених односа и да се највећа концентрација друштвене моћи налази у рукама владајуће елите која није јединствена, већ је подељена по национално-републичком кључу. У том смислу, књига је подељена на три дела који заједно чине једну свеобухватну анализу елите на просторима бивше Југославије.

Први део се бави теоријским моделом социјализма као тоталитарног друштвеног система. Аутор се у њему бави расподелом друштвене моћи и структуром југословенског друштва. Овакав тип друштва одликује социјална стратификација која се испољава кроз односе моћи друштвених група на такав начин да горњи слојеви хијерархије заузимају истакнуте позиције моћи. У њему политичке партије делују у условима партијског монопола без постојања политичке конкуренције.

Расподела друштвене моћи у Југославији је у великој мери била неједнака. Место у структури политичке власти је свакако био кључан фактор расподеле моћи. У том смислу је и ауторов став да

* Институт за политичке студије, Београд

се није могло сасвим извесно тврдити да су чланови партије увек били политички моћни, али да није било спорно да су они који су били моћни увек били чланови партије, тј. да „ако се није могло тврдити да су сви чланови партије имали политичку моћ, сасвим је било извесно да они који нису били чланови партије нису имали политичку моћ” (стр. 35).

Поред места у структури власти, које је свакако имало примаран значај, велики друштвени утицај имали су и место у организацији рада, образовање и материјални положај. Чланови СК су углавном чинили највећи део политичке елите. То је био један затворени круг где је политичка припадност имала пресудну улогу приликом регрутације нових чланова елите. Насупрот елити која учествује у владавини налази се маса која не поседује никакве механизме који би јој омогућили учествовање у доношењу битнијих одлука у друштву и приступ информацијама које се сматрају значајним за функционисање државе.

За социјалистичка друштва се генерално може рећи да њихова структура има пирамидалан облик. Ова пирамида се састоји од широке основе, коју чине радне масе, и уског врха, тј. политичке елите. Оно што југословенско друштво издваја од осталих јесте нешто другачији карактер вла-

сништва и релативна одвојеност државног и партијског апарата. Миладиновић каже да се овде ради о једној специфично хибридној структури друштва унутар које је могуће разликовати два нивоа социјалне диференцијације. Први ниво одликује одлучивање о подобности на основу политичких критеријума, док се други ниво одликује диференцијацијом на основу образовања, мада овде ипак треба истаћи да је овај први ниво био доста утицајнији од другог.

У другом делу Слободан Миладиновић износи резултате емпиријских истраживања који се тичу социјалне репродукције и друштвене свести владајућих елита у Србији и Хрватској крајем осамдесетих година. Што се тиче репродукције елите, аутор разматра међугенерациску и унутаргенерациску покретљивост, као и два, за њега најзначајнија, канала друштвене покретљивости: образовање и политички ангажман.

За Србију и Хрватску се може рећи да представљају друштва у којима постоји минимална саморепродукција елита (стр. 100). Када се ради о унутаргенерациској покретљивости може се приметити да је већи део елите започињао са радом на стручњачким радним местима. Добијање првог радног места у великој мери зависи од друштвеног порекла, али се касније напредовање може омо-

гућити преко образованог канала, или путем породичних веза, мада се на основу порекла лакше може добити менаџерски него политички положај. Политичка активност је свакако најзначајнији канал вертикалне друштвене покретљивости, што се највише може видети када су у питању виши друштвени положаји. Њихово добијање у великој мери зависи од морално-политичке подобности.

Миладиновић каже за југословенско друштво из друге половине двадесетог века да је друштво између две епохе (стр. 148). Ово друштво се грчевито држи своје познате и блиске прошлости уместо да се окрене будућности у потрази за решењима. Генерално гледано социолошка друштва углавном своје недостатке желе да надокнаде револуционарним скоковима који на крају имају тешке последице (стр. 149). Дешавања на просторима бивших југословенских земаља представљају, нажалост, добар пример једног оваквог друштва. Тешке последице које су погодиле ове просторе одликовале су се ратовима, крвопролићима и парцијализацијама.

Патријархални традиционализам представља најзаступљенији вид конзервативизма на просторима бивше Југославије. Као најзначајнији индикатори патријархалног традиционализма могу се узети ставови у положају жена у друштву као и о равноправно-

сти између полова. Један од најзначајнијих фактора постојања традиционализма јесте и чињеница да су народи на овом простору били изложени притисцима великог броја култура. Његову основу чини наслеђени образац традиционалног прединдустријског друштва и он се јављао као највидљивији тип реакције на распад социјалистичког система (стр. 152).

Миладиновић указује на то да је елита као друштвена група у чијим је рукама концентрисана највећа друштвена моћ имала „снажан ауторитарни и ауторитаристички вредносни набој” (стр. 175). И у Србији и у Хрватској су усвајањем вишепартијског система утемељени ауторитарни режими.

Патријархални традиционализам и ауторитаризам су водили ка стварању национализма који је резултовао међунационалним ратом који је означио и крај СФРЈ. Према Миладиновићу елита је распаду Југославије својим амбивалентним ставом дала одлучујући тон коначном исходу.

Поред ова два дела, на самом крају књиге, налази се и поглавље које је аутор посветио анализама владајућих елита и распаду Југославије. Узроке распада Југославије треба тражити у време њеног настанка и развоја. „Револуционарна” елита се уместо ка модернизацији окреће прошлости. Вла-

дајуће елите су тежиле да свој интерес прогласе општим друштвеним интересом, а све зарад тога да би оствариле власт над целокупним друштвом и да би оствариле своје интересе.

Чињеница да елиту углавном сачињавају високообразовани слојеви супротно очекивањима не значи и да она представља модернизацијски усмерену групу, већ она постаје најзначајнији фактор друштвених подела. Она је чинила штит врховног политичког ауторитета, који је био креатор идеологије чија су главна обележја колективизам и антииндивидуализам. У таквим условима политичка воља већине „није могла бити исказана а још мање извршена противно вољи свемоћне елите” (стр. 270).

Слободан Миладиновић, дакле, сматра, може се рећи оправдано, да владајуће елите на простору бивше Југославије нису урадиле оно што се од њих очекивало. Уместо да елите буду носиоци друштвених промена, оне су постале управо супротно од тога. Постале су носиоци прошлости којима је одговарала успавана маса „чија се социјална акција остварује у *хипнотичком сну*” (стр. 262).

Јелена Тодоровић*

УПРАВЉАЊЕ СА ОНЕ СТРАНЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ

Михаел Цирн, „Филип Вишњић“, Београд, 2003, 316 стр.

Процеси интензивирања и ширења привредних и друштвених односа којима се манифестује феномен глобализације, мењају изглед националне државе данашњице. Посматрано из угла традиционалног схватања државе, она мења природу суверенитета који постаје у извесној мери окрњен. Глобализација као феномен закупа пажњу јавности на свим

* Институт за политичке студије, Београд

континентима, у оним државама које у највећој мери уживају у њеним плодовима у економском смислу али и у оним другим (земље трећег света или сиромашног југа) у којима је глобализација синоним за продубљивање економских и социјалних неједнакости и сиромаштва. Предности и недостаци овог згушњавања привредних и друштвених односа тема су многих научних студија. Књига Михаела Цирна „Управљање са оне стране националне државе“ баца другачије светло на процес глобализације. Наиме, ова студија немачког политиколога у издању „Филипа Вишњића“ бави се проблематиком кризе управљања у националним државама као последица глобализације односно друштвене денационализације, како ову појаву назива Цирн.

Полазна претпоставка студије јесте тврдња да денационализација доводи до кризе управљања, односно, националне мере не нуде решења за многе проблеме који прелазе границе појединачне државе. То доводи до пораста броја међународних институција које настају као одговор на недостатке државно-националног управљања. Политичка интеграција са оне стране националне државе све је уочљивија последњих деценија али је кључно питања колико такво управљање може бити ефикасно у отклањању дефицита националног управљања.

Студија је подељена на три целине које се логички наслањају једна на другу. У првом делу књиге аутор указује на тешкоће које изазивају кризу управљања у времену денационализације. Како сам аутор каже, „у првом делу се врши дескриптивно процењивање последица денационализације“ (стр. 7) тако што покушава да одговори на питања шта је заправо денационализација и у којим подручјима она погађа демократске државе благостања. Аутор је своју анализу усмерио на земље OECD света (Organization for Economic Cooperation and Development) које су, по његовом мишљењу, највише захваћене кризом управљања будући да су седамдесетих година прошлог века управо ове државе биле синоним за добро управљање. За Цирна, демократска држава благостања коју користи као мерило успешности управљања „почива на принципима једнаких шанси, равномерној расподели богатства и јавној одговорности према људима који себи не могу приуштити минималан стандард доброг живљења“ (стр. 25). Ове државе су данас у проблему јер немају капацитете да остваре циљеве управљања који су се мењали кроз историју тако да данас можемо говорити о четири циља управљања: безбедност (унутрашња и спољашња), идентитет, легитимација и благостање. Поменути циљеви нису само нормативна

добра пошто их људи сматрају пожељним, већ су и функционална добра јер њихов изостанак може довести у кризу политички систем у одређеној земљи. Цирн иде и корак даље и тврди да су ова четири циља била уравнотежена у демократској држави благостања седамдесетих година 20. века а онда су се друштвене и трговинске везе прошириле изван граница националне државе и то је значило да државе не могу више да остваре све циљеве управљања уз помоћ инструмената који су им до тада били на располагању. У моменту интензивирања денационализације јавља се, према мишљењу аутора, кључни фактор који ремети успешност управљања а то је неподударање домета политичких уређења и трговинских веза.

Друго поглавље првог дела књиге у потпуности је посвећено денационализацији. Он сматра да је термин друштвена денационализација прикладнији од устаљеног термина глобализација и наводи разлоге за такво мишљење. Иако се за многе процесе може рећи да прелазе границе националне државе (транснационалне комуникације, транснационална предузећа, загађење животне средине), не може се тврдити за сваки од њих да је глобалан. Пример за то он налази у чињеници да се светска трговина првенствено одвија између три економска бло-

ка - ЕУ, НАФТА (North American Free Trade Association) и ASEAN (Association of Southeast Asian Nations), док су најнеразвијеније земље изван овог круга. Цирн затим нуди своју дефиницију друштвене денационализације на основу које можемо закључити да се суштина денационализације односи на интензивирање размене у областима привреде, насиља, мобилности, животне средине, културе и комуникације. Он то поткрепљује конкретним подацима за свако од предметних подручја.

У трећем и четвртном поглављу аутор се фокусирао на два од четири циља управљања – безбедност и социјално благостање у денационализованом свету. Када је реч о безбедности, остварење овог циља значи испуњавање четири задатка: задатак одбране, задатак правне државе, задатак владавине и задатак заштите. Цирн стоји на становишту да су задаци одбране и правне државе успешно остварени пошто је опасност угрожавања од стране других држава готово сведена на минимум као и заштита индивидуе од државне интервенције. Другачије говорећи, смањене су опасности које индукује држава. Када је реч о осталим задацима, ту ствари стоје нешто другачије. То су опасности које производи друштво и односе се на деловање терористичких удружења (задатак владавине) и других друштвених актера (зада-

так заштите). Многобројна терористичка удружења присутна на међународној сцени као и пораст трговине дрогом и други видови криминала говоре у прилог тези да је у денационализованом свету повећан број ризика које индукује друштво. Први део књиге аутор завршава представљањем ситуације у вези са социјалним благостањем као циљем управљања и при том тврди да економско-политичко управљање највише пати од друштвене денационализације.

У другом делу студије аутор проблематизује управљање са оне стране државе тј. политичку интеграцију која је све присутнија са оне стране националне државе. За њега политичка интеграција у денационализованом свету пре свега значи изградња и јачање интернационалних и транснационалних институција. Оно што је за међународне институције пресудно јесте да државе и други друштвени актери уређују своје понашање, не очекујући заштиту од надређене централне инстанце. У складу са тим Цирн разликује три врсте управљања: управљање које врши национална држава (*governance by government*), управљање уз помоћ држава (*governance with government*) и управљање без држава (*governance without government*). Европску унију, која представља до сада најразвијенији облик регионалне политичке

интеграције, посматра одвојено од осталих врста међународних институција. Аутор разликује осам типова међународних институција на основу четири дихотомије: међународни и транснационални режими, међународне и транснационалне мреже, међународне и транснационалне организације и међународни и транснационални принципи. За сваки од поменутих типова он наводи примере који су репрезентативни. Тако се режим међународне трговине познатији као ГАТТ помиње као пример за међународни режим чија је суштина у томе да га договарају државе међу собом и да су правила која они утврђују обавезна за све државе потписнице (*governance with government*), док правила о допингу у Међународном олимпијском комитету припадају транснационалном режиму будући да их примењују и недржавни транснационални актери (*governance without government*). Међународне и транснационалне мреже одликује то што оне не садрже обрасце понашања за разлику од међународних режима већ само процедуралне норме и когнитивне заједничке чиниоце. Пример међународне мреже јесу сусрети шефова влада групе Г7 док је транснационалну мрежу аутор представио кроз тзв. научне заједнице у подручју заштите животне средине. Разликовање међународних и транснаци-

оналних организација не захтева додатно разјашњавање. Оно што је занимљиво јесте то што Цирн у типове међународних институција укључује и принципе и то као међународно признати конститутивни принцип он подразумева суверенитет док је транснационални конститутивни принцип културна толеранција. Принципи су, по њему, општији од међународних режима зато што им се, за разлику од њих који важе само у предметном подручју, важност проширује на више подручја. Збир правила свих поменутих институција чини управљање са оне стране националне државе тј. *global governance*.

Аутор у шестом поглављу обрађује феномен позитивне политичке интеграције који упоређује са негативном политичком интеграцијом при чему је од пресудне важности садржај уређења. Код негативне политичке интеграције међународне институције забрањују државама да својим уредбама задиру у тржишне процесе националних економија, као што је случај у Европској унији. Насупрот томе, позитивна политичка интеграција храбри хармонизовање националних мера на интернационалном нивоу. Као пример за позитивну интеграцију он наводи три међународна режима у области заштите животне средине: режим киселих киша, озонски режим и режим нафтних танкера.

Код свих ових режима државе су се споразумеле да спроведу одређене мере како би оствариле одређене циљеве. За разлику од позитивних режима, код негативних уређења државе се обавезују на неизвршавање. Седмо поглавље покушава да одговори на питање да ли међународне институције држе корак са друштвеном денационализацијом. Закључак је да се у великом броју подручја јавља потреба за међународним институцијама, међутим, нису све државе нити сва подручја истовремено погођена друштвеном денационализацијом. Очигледно је да током процеса денационализације настају системски недостаци у неким доменима као што су организовани криминал или глобални еколошки ризици.

Један од системских дефицита који Цирн обрађује у осмом поглављу јесте недостатак демократске могућности контроле са оне стране националне државе. Према једном схватању демократија означава облик јавног формирања воље по коме сви заинтересовани актери имају једнаке могућности утицања. Друго схватање демократије пак, демократију своди на систем одлука до којих се долази независно од садржаја одлучивања. Како год да схватимо демократију, о дефициту демократије изван националне државе мора се расправљати као о недостатку способности управљања.

Када се говори о демократском дефициту Европске уније, често се примедбе односе на недовољну демократичност одређених институција ЕУ – Европског парламента, Савета министара. Иако није спорна ова врста примедба, суштина је у томе да се код ЕУ ради о политичком систему одлучивања у више равни који се састоји од испреплетених система националних и европских институција. Аутор се посебно осврће на дух заједнице као услов демократије који још увек није достигнут у Европи. Последње поглавље другог дела студије посвећено је политичкој фрагментацији односно објашњава се веза између пораста друштвене денационализације и јачања политичке фрагментације. Оно што је кључно у овој релацији на макро нивоу јесте да друштвена денационализација делује посредно на политичку фрагментацију кроз: „растућу неједнакост, укидање културних разлика, незадовољство централном државом, пораст имиграције“ (стр. 204). На микро нивоу се политичка фрагментација манифестује преко јачања регионалистичких покрета (Шкоти и Велшани у Великој Британији, Корзиканци у Француској, становници Квебека у Канади) и растуће подршке екстремно десним партијама и порасту расистичких напада. Тако долазимо до парадокса друштвене денационализације - она доводи

до истовременог интензивирања политичке интеграције и политичке фрагментације (дезинтеграције).

Трећа целина књиге доноси аргументовано проматрање каква је заправо будућност комплексног управљања светом са оне стране националне државе. Аутор најпре у прва два поглавља указује на границе денационализације (поглавље 10) и могуће линије сукоба као претње комплексном управљању светом (поглавље 11). Када говори о границама денационализације, Цирн тврди да друштвена денационализација напредује брзином муње док стварање политичких инстанци са оне стране националне државе не прати у потпуности тај темпо. Такође, он заступа становиште да је сваки повратак на ренационализацију осуђен на пропаст. Свет је данас толико денационализован да опстанак оштро одвојених националних држава није могућ. Када говори о глобалним линијама сукоба, он каже да у наредних неколико деценија не види велики сукоб светских размера. На крају, последње поглавље књиге доноси Цирнову оптимистичну визију комплексног управљања светом. Иако сматра да је такав пројекат позитивна утопија, она се може остварити у одређеним околностима. Прво се мора схватити да појам комплексног управљања значи заједничко деловање

различитих политичких равни. Пројекат комплексног управљања светом према његовом мишљењу, почива на „обухватању друштвене денационализације политичком денационализацијом, на изградњи духа заједнице са оне стране националних друштава и на примању демократских квалитета политике у више равни“ (стр. 260). На крају, Цирн износи 15 предлога за унапређење пројекта комплексног управљања светом анализом којих се може извести закључак да морају испунити три групе задатака: прво преко заједничког деловања међународних, националних и субнационалних уређења унапредити социјално благостање односно смањити економске неједнакост, затим треба демократизовати пројекат, а поред тога треба да постоје и механизми који у комплексном свету задовољавају потребу за идентитетом. Цирново дело „Управљање са оне стране националне државе“ писано је јасним језиком који шира јавност може разумети. Мноштво података који се могу наћи било издвојено, било у виду графикона и табела поткрепљују основне хипотезе које заступа познати немачки политиколог. Немерљив је допринос ове студије не само у проучавању феномена глобализације већ и управљању у комплексном свету.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

На левој страни у заглављу се налази име, средње слово и презиме аутора, звање аутора, назив установе, факултета и седиште. Наслов рада куцати на средини великим словима. Сви текстови на српском језику треба да су куцани ћирилицом. У тексту су италиком (курзивом) истакнуте речи на страном језику. Обим рада не сме бити већи од 1 до 1,5 ауторског табака, (односно 16 до 25 страна, 36300 до 56725 карактера са размаком).

После ових података следи *Сажетак* који треба да садржи од 100 до 250 речи. Иза сажетка иду *Кључне речи* чији број не може бити већи од 10, док њихова употреба у тексту треба да буде што већа. У *сажсетку* треба да стоји предмет анализе, циљ рада, коришћени методолошки приступи, резултати, закључак или одређене препоруке. На крају текста треба написати *Резиме* чија дужина може бити до 1/10 дужине чланка. Аутор би у Резимеу у структурираном облику требало да истакне најважније резултате и закључке истраживања до којих је дошао у свом раду знатно шире него у сажетку. *Сажетак, кључне речи и резиме* треба превести и на енглески језик, ако је рад на енглеском, сажетак и кључне речи треба превести на српски језик.

Текст треба писати у фонту Times New Roman, величина слова 12, са увученим пасусима и проредом 1,5 – ћирилично писмо.

Поднаслов куцати у фонту Times New Roman, величина слова 14.

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте су истог фонта као основни текст и треба их куцати са командом Insert – Reference – Footnote, а не намештањем разних оквира, јер једино на тај начин можемо гарантовати, да ће се и у прелому фусноте појавити на добром месту. Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- када се ради о **монографији** фуснота мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада у италику, издавач, место, година издања и број стране (на пример: Зоран Аврамовић, *Родомрсци*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 15);
- када се **ради о чланку**, име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа у италику, издавач, место издавања, број, година излагања и број страница (на пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67);
- када се ради о **зборнику радова**: име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања, број стране (на пример: Дејана Вукчевић, „Србија и

придруживање Европској унији“, У: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239);

- **извори са Интернета**, који не смеју прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садрже пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).
- Иза сваког рада треба да иде литература поређана по азбучном реду, са следећим елементима:
- **књиге**: презиме и име аутора, наслов књиге италиком, издавач, место издања, година (на пример: Суботић, Момчило: *Српско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **зборници**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (на пример: Марковић, Драган, „Демократизација власти и управљања у Србији“, У: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **чланак**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (Кнежевић, Милош, „Варка европске хармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008);
- **литература са Интернета**, која не сме прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садржи пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Текстове слати у електронском облику на следећу е-mail адресу ipsbgd@eunet.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)

НАЦИОНАЛНИ интерес: часопис за национална и државна питања = National interest: Magazine for National and State Issues/главни уредник Милош Кнежевић: одговорни уредник Живојин Ђурић. - год. 4, бр. 4 (2005) Београд (Савски трг 7а); Институт за политичке студије, 2005 - (Београд: Драслар партнер). - 24 цм

Три пута годишње - Другачије повезане серијске публикације: Национални интерес (CD-ROM)=ISSN 1452-2152 ISSN 18204996=Национални интерес (Штампано изд.) COBISS.SR-ID 125448460

NATIONAL INTEREST

JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални интерес

- Љубинко Милосављевић**
ОД ЦАРСТВА СРЕЂЕ ДО ЗГАРИШТА ВРЕДНОСТИ
- Зоран Аврамовић**
МАНИФЕСТНА И ЛАТЕНТНА УЛОГА ДЕЛА
ТЕОРИЈСКЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ЕЛИТЕ ...
- Миша Ђурковић**
ТРАНЗИЦИЈА БЕЗ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ...
- Слободан Антонић**
„МРЕЖА ШКОЛСКИХ ДРУГАРА“ У
ПОЛИТИЧКОЈ ЕЛИТИ СРБИЈЕ
- Срђан Шљукић**
СОЦИОЛОШКИ ПРОФИЛ НОВИХ
СРПСКИХ ВЕЛЕПОСЕДНИКА
- Јован Базић**
ПОЛИТИЧКЕ ЕЛИТЕ У ДРЖАВАМА
НАСТАЛИМ ИЗ БИВШИХ РЕПУБЛИКА СФРЈ
- Наталија Јовановић**
УЛОГА ОБРАЗОВАЊА У ФОРМИРАЊУ
ЕЛИТА У ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ
- Ђорђе Стојановић**
ОДНОС ХАРИЗМАТСКОГ ПОЛИТИЧКОГ
ВОЂСТВА И ЛИБЕРАЛНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ
- Љубомир Кљакић**
ЕВРОПСКА УНИЈА КАО „МЕКА“ ИМПЕРИЈА ...
- Владан Станковић**
ДРУШТВЕНЕ ЕЛИТЕ У СРБИЈИ

9 771820 499008